

תפלה לימות השנה כמנהג ק"ק אשכנזים

נוסח סדורי אשכנז המקוריים
ללא שיבושי הצינורה המשכילים והמדקדקים המאוחרים

קהילת פרנקפורט דמיין היתה במאות השנים האחרונות הקהילה החשובה ביותר באיזור 'מנהג אשכנז' הישן. בלומר בדרום-מערב גרמניה. קהילה זו שמרה עד השואה על מנהגי הראשונים האשכנזים בהיקף שאין לו אח וריע בשום קהילה אחרת בכל אירופה! רוב מנהגי התפלות בסדור זה מק"ק פראנקפורט על המאין ושאר קהלות אשכנז החולכות אחריה: ובו נכללו תפלות של ימי חול, שבת קודש, ראש חודש, ושלוש רגלים וימים נוראים: ועם שאר תפלות הצריכות: לאותן הימים מתחלתן ועד סופן: הן להקהל הן לחזרת הש"ץ הכל על סדרו ומקומו הראוי לו: ועם שאר תפלות אשר לפנים בסידורים לא נמצאו: מנהגים המיוחדים לאשכנזים מבוארים למי שאינו בקי בהם: ובנייר ודיו אותיות על צד הופי כאשר עיני הרואים תחזינה מישרים:

להזכרת

ק"ק באד הומבורג פ' ד' ה'.
1335 - 1942

In Memory Of The Bad Somburg Kehilloh

בשנת: פ'י-ג'רול אַתָּה וְעַלֶּיךָ נַפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָרְכֶךָ:

מסודר ומונה על ידי הרב שלמה הירץ בן ר' משה וויזענטאל:
by Rabbi Rallis Hermann Wiesenthal

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד' אֱלֹהֵינוּ שְׁלֹא נַחֲטָא וְלֹא נִבּוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ! (גמ' ברכות טז):

מְנַהֵג אֲבוֹתֵינוּ תוֹרָה הִיא! (גמ' מנחות 97 ע3)

Version 1.23.4

THIS SIDDUR CONTAINS CONTENT BY BOTH MACHON MORESHES ASHKENAZ AND K'HAL ADAS YESHURUN JERUSALEM WHO HAVE GIVEN THEIR COMPLETE PERMISSION FOR USE IN THIS SIDDUR WITHOUT CONFLICT TO THE CC-BY-SA LICENSE.

TEFILOH SEFAS YISROEL © 2015 AND SHARED WITH A CC-BY-SA (CREATIVE COMMONS BY ATTRIBUTION SHARE ALIKE) 3.0 UNPORTED LICENSE

[HTTP://CREATIVECOMMONS.ORG/LICENSES/BY-SA/3.0](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)

סידור זה מוקדש

”הוא היה אומר ◊ עשה רצונו כרצונך ◊ כדי שיעשה רצונך כרצונו:
בטל רצונך מפני רצונו ◊ כדי שייבטל רצון אחרים מפני רצונך:”
מסכת אבות פרק ב', משנה ד'

לזכר ולעילוי נשמות

אמי מורתי

מרת רות יהודית בת אברהם שיפער ע"ה

Marga Schiffer

נולדת בוואידען כ"ט מנחם אב תר"פ
נפטרת בשיקגו כ"ח שבט תשמ"ה

אדוני אבי מורי

ר' משה בן ר' שלמה וויזענטאל ז"ל

Günter Wiesenthal

נולד בפפד"מ ט' תמוז תרפ"ה
נפטר בשיקגו ט"ז שבט תשנ"ד

זקנתי

מרת עטרה בת ר' אליהו עמרין ע"ה

Serta Emmerich

נולדת בבאר הומבורג כ"ד סיון תרנ"ב
נפטרת בעדמענטען י"א מנחם אב תשמ"ה

זקני

ר' שלמה בן ר' משה וויזענטאל ז"ל

Sally [Rallis] Wiesenthal

נולד בבאר הומבורג כ"ט תמוז תרמ"א
נפטר בסאנטיאגו ט"ז כסלו תש"ד

לכבוד משפחתי היקרה

אשתי

מרת רבקה זינה בת אברהם רבינסון שתחי'

Rebbetzin Rebecca Ann Robinson

בני

הב' משה אליהו בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Johnathan Caleb Wiesenthal

הב' יעקב יום בער בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Jesse Nathaniel Wiesenthal

הב' אברהם יואל זיים בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Benjamin Ethan Wiesenthal

הב' יצחק יהודה אהרן בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

David Samuel Wiesenthal

”בער הייתי גם-זקנתי וקאר-ראיתי צדיק בעולם וזרעו מבקש-קיום:”

תהלים ל"ז, כ"ה

כָּל הַמְזוּבָּה אֶת תְּרָבִים. אִין חָמָא כָּא עַל יְדוֹ. כְּדֵי שְׁלֵא יְהֵא הוּא כְּגִיהֶנֶם וְתִלְמִידֵי כְּגֵן עֵדֶן.
שְׁנַאָמֶר: (תּוֹלִים טו:י) "כִּי | לְאִתְעֻזְב נְפִשֵׁי לְשִׂאֹל לְאִתְתֵּן חֶסֶדְךָ לְרֵאוֹת שְׁחַת: " (גמ' יומא פז).

הסידור מלקט ממקורות שונים:

מאנשים ישרים יקרים ומיוחדים

אבי מורי ר' משה בן ר' שלמה וויזענטאל ז"ל

* רבי ומורי דיין משה טורטסקי זצ"ל

מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א (מכון מורשת אשכנז)

The Machon Moreshes Ashkenaz Website: www.moreshesashkenaz.org

הרב מיכאל פרידמן עמו"ש (חזן ק"ק עדת ישורון ירושלים)

The K'hal Adas Yeshurun Jerusalem Website: www.KAYJ.net

הרב שלמה אליעזר הופמייסטער ג"י (רב הקהילה דק"ק וויען)

נוסח ממחזורים וסדורים אשכנזים המקוריים מדויקים ומובהקים

מחזור לראש השנה ויום הכיפורים (מק"ק הומבורג אן דער הא) 1720

מחזור לשלש רגלים (מק"ק הומבורג אן דער הא) 1722

'מחזור מכל השנה' (מק"ק פרנקפורט דמיין) 1722

סידור 'עבודת ישראל' (זליגמן בער) 1868

סידור 'שפה ברורה' (רדלייים) 1884

סידור 'שפת אמת' "Gebete den Israeliten" (רדלייים) 1909

'מנהגי ישורון' לקוט מנהגים של ק"ק קהל עדת ישורון נוא יארק 1988

תורה גביאים כתובים על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה (מרדכי ברויאיר) 1989

'מחזור רמח"ל' (רבי משה חיים לוצאטו) 1995

סידור 'אזור אליהו' (רוד כהן) 2004

סידור 'תפילה כמנהג ק"ק אשכנזים' (מכון מורשת אשכנז) 2010

'דברי קהלת המסודר' מנהגי תפלות ק"ק פפד"מ (אברהם שלמה בן אריה ליב סולומון) 2013

* TURETSKY, RABBI/DAYAN MORRIS (MOSHE) (22 January 1922-13 September 1993) Having attended grammar school in his native Manchester, he graduated in Oriental Studies at the University of Manchester, received a PhD at the University of Leeds, and in 1949 obtained סמיכה at the Manchester Yeshiva. (He also received סמיכה from הרב נחמן שלמה גרינשפן זצ"ל and 'מנחת יצחק' (1902-1989) author of the 'מנחת יצחק' and זצ"ל from סמיכות (1878-1961). He was (1952-1959) Rabbi of Sunderland Hebrew Congregation in Sunderland and (1959-1970) Rabbi at the Central Vilna Synagogue in Leeds, where he served on the בית דין. From (1970-1984) he was Rabbi at the Western Synagogue, and then, until 1991, of the New West End Synagogue. A distinguished Talmudic scholar, he contributed to the London's Jewish Chronicle newspaper, and was involved in updating the Singer's Prayer Book for the centenary of its first edition. He combined his ministry of the Synagogue with teaching at Jews College, where he took the course for Rabbinical Ordination. His pupils, myself included, adored him and held both him and his scholarship in the very highest respect.

שרשי מנהגי אשכנז

"דעו לכם אחי, שנוסח אשכנז נתייסד כל אות ואות על פי רזין עלאין והתפללו בזה הנוסח רבינו שמעון הגדול ורבינו משולם ורבינו גרשון ורש"י וכל בניו בעלי התוספות ותלמידיהם ורבינו אלעזר הרוקח ורבינו שמואל הנביא ובנו ר' יהודה החסיד, אשר כל אחד בפני עצמו היה יודע אותיות שנבראו בהם שמים וארץ ולברוא עולמות ולשנות כל הטבעיים והיה להם עליות כמו לר"ע וחבריו. ומי הוא אשר מלאו לבו לשנות דבר קטן מנוסח זה אשר הוא מלא אורי?" (ר' יצחק אייזיק מקומרנא)

We the descendants of Ashkenaz (German Jewry), have merited to be the guardians of the ancient Torah tradition. We do not have permission to abandon this for the convenience of 'being like everybody else' (there is important material on this in the book 'Gedolei HaDoros Al Mishmar Minhag Ashkenaz'). I will suffice here with one of the famous citations of The Rosh (Rabbeinu Osher) who declined to accept the tradition of the Jews of Spain, where he resided with his family and students:

"I hold firmly to our tradition and the legacy of our forefathers, may their memory be for a blessing, the sages of Ashkenaz, to whom the Torah was an inheritance from their ancestors from the days of the destruction of the Temple, and also the tradition of our ancestors and Rabbis the sages of France, more so than the tradition of those of this land [Spain]." (Responsa of The Rosh 20:20)

Also in later generations, our Rabbis were insistent on continuing the tradition of Ashkenaz (Germany), despite their position of then being (numerically) a minority among the greater mass of European Jewry as a whole, as the Chasam Sofer testified:

"My holy teachers and Rabbis and colleagues and holy ancestors, of blessed memory, as well as those who still live with us...blessings to HaShem Yisborach, their hands were great and powerful and they are great and fine.....most of their customs are according to R. Amram Gaon...and R. Yoel, and R. Ephraim in Bonn, and the masters of the Tosefos, and Rashi, and Maharam MiRothenburg, and the Rosh and the Tur, and what shall I continue on about this..... their customs are different to a large degree from the conclusions of the Ramo, because his words were stated according to the tradition of Poland, and they (the Ashkenazim/Germans) did not change their pre-existing customs due to this." (new responsa of Chasam Sofer 10)

Almost every Sage in Ashkenaz expressed and conducted themselves in a similar manner, and we do not deviate from their Halachic rulings and customs; rather we are happy to watch over this authentic tradition, and regard this for ourselves as a great privilege.

אנחנו, בני אשכנז, זכינו להיות משמרי מסורת התורה הקדומה. אין לנו רשות ליטוש זאת בגלל הנוחות של 'להיות כמו כולם' (יש על מידע חשוב בחיבור 'גדולי הדורות על משמר מנהגי אשכנז'). אסתפק פה באחד הציטוטים המפורסמים של רבינו הרא"ש שמיאן לקבל את מסורת ארץ ספרד בה חי עם משפחתו ותלמידיו.

אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת. שו"ת הרא"ש, כלל כ', ס"י כ'.

גם בדורות האחרונים הקפידו רבותינו להמשיך את מסורת אשכנז, גם מתוך עמדת מיעוט מול בני שאר ארצות, כפי שהעיד החתם סופר מורי ורבותי וחברי ואבותי הקדושים נוהי נפש, ואשר המה חיים עווננו... תהילה לד' יתברך ידם רב להם, וגדולים וטובים הם... רוב מנהגם על פי רב עמרם גאון... ורבי יואל, ורבי אפרים בבונא, ובעלי התוספות, ורש"י, ומהר"ם מרוטנבורג, והרא"ש והטור, ומה אאריך בזה... מנהגיהם משונים הרבה מהסכמת רמ"א, כי דברנו נאמר על מנהג פולניא, והם לא שינו מנהגם הקדום בשביל זה. שו"ת הת"ס החדשות ס"י י'.

ברוח דברים אלה התבטאו ונהגו כמעט כל רבותינו שבאשכנז, ואנו לא סוטים מפסקיהם והנהגותיהם, אלא שמחים לשמור על המסורת האותנטית הזו, ורואים זאת לעצמנו כזכות גדולה.

מאת מוריגו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המונע הלכה מפני תלמיד, פאילו גוזלו מנהלת אבותיו.
שנאמר (דברים לג:ד) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב':
מורשה היא לכל ישראל, מששת ימי בראשית:" (סנהדרין צא:)

תוכן הענינים

השכמת הבוקר

- 3ברכות השחר
9ברכות התורה וסדר הקרבנות.

ימי חול

- 14סדר עטיפת הטלית.
15סדר הנחת תפלין.
16פסוקי דזמרה.
31קריאת שמע וברכותיה.
38שחרית עמידה לחול.
48סדר נפילת אפים.
54הוצאת ספר תורה וברכותיה.
65שיר של יום.
71אשרי.
72הוצאת ספר תורה וברכותיה לתענית צבור.
75מנחה עמידה לחול.
82סדר נפילת אפים.
86שיר המעלות.
87קריאת שמע וברכותיה.
92ערבית עמידה לחול.
98ספירת העמר.
100קריאת שמע על המטה.

שבת

- 103ערובין.
104הדלקת נרות לשבת וליום טוב.
104קבלת שבת.
112קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב.
116ערבית עמידה לשבת.
121במה מדליקין.
123סדר קידוש בבית הכנסת.
130סדר קידוש לליל שבת ויום טוב.
133פסוקי דזמרה לשבת וליום טוב.
150נשמת כל חי.
152קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב.
160שחרית עמידה לשבת.
166הוצאת ספר תורה.
-

תוכן הענינים

178	יקום פרקן
181	הכנסת ספר תורה
184	מוסף עמידה לשבת
193	שיר היחוד
195	שיר הכבוד
199	סדר קידוש של בוקר לשבת ויום טוב
201	אשרי ובא לציון
204	הוצאת ספר תורה וברכותיה
208	מנחה עמידה לשבת
213	ברכי נפשי
216	פרקי אבות
233	לדוד ברוך למנצח בגנות
235	קריאת שמע וברכותיה
240	ערבית עמידה למוצאי שבת
250	הבדלה בבית הכנסת
252	ברכת הלבנה
254	סדר הבדלה בבית

מועדים

259	סדר הלל
264	מוסף לראש חודש ושבת ראש חודש
270	תפלות לשלוש רגלים
273	נשילת לולב
274	סדר מתנת יד
275	מוסף עמידה לשלוש רגלים וחול המועד
281	סדר נשיאת כפים
284	סדר הושענות
287	סדר הושענות להושענת רבא
293	סדר הזכרת נשמות בשווארץ שבת
306	תפלות ראש השנה
308	סדר תשליך
309	סדר תקיעת שופר
312	תפלת מוסף לראש השנה
318	אבינו מלכנו
320	סדר הכפרה ומלכות לערב יום כפור
322	תפלת יום כפור לערבית ליוצר ולמנחה
328	הזכרת נשמות ביום הכפורים
329	תפלת מוסף ליום כפור

תוכן הענינים

335	תפלת נעילה ליום כפור
339	י"גמדות
340	סדר תנוכה
342	סדר פורים

ברכות

344	הביננו
344	ברכת המזון הקצרה
345	סדר ברכת המזון
350	סדר ברכה מעין שלש
351	סדר ברכות

מעגל החיים

353	סדר ברית מילה
357	סדר חול קרייש
358	סדר פדיון הבן
359	סדר תפלת הדרך
360	סדר ברכת אירוסין ונישואין
361	סדר שבע ברכות

עניני שמחות

363	סדר לוויה
370	תפילה בבית האבל
372	ברכת המזון בבית אבל
373	קדיש דרבנו
374	קדיש יתום באותיות אנגלית

קריאת התורה

375	סדר הפרשיות למנחה בשבת ולשני וחמישי
403	סדר הקריאה לראש חודש
403	סדר הקריאה לתענית ציבור
404	הפטרה לתענית ציבור
404	סדר הקריאה לתנוכה
407	סדר הקריאה לפורים
407	סדר הקריאה לחול המועד פסח
410	סדר הקריאה לתשעה באב
410	הפטרה לתשעה באב
412	סדר הקריאה לחול המועד סכות

Table Of Contents

A Tribute To The Bad Homburg Kehilloh

A Brief History Of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents	II
Bad Homburg Historical Time Line 1335-1942 / 2012 -	XII
Memorial For Bad Homburg Rabbonim And Chazzonim	XVIII
The Commemoration Plaque for Bad Homburg's Jewish Soldiers Slain In World War I	XIX
A Memorial to Bad Homburg Jews Deported From The City In 1942-1943	XX
A Tribute To Jews Who Originated From Bad Homburg Who Died In Churban Europe	XXI
The Bad Homburg Minhag	XXII

The Torah Legacy From The Land Of Israel to Ashkenazic Lands

1. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands	X
2. Types Of Customs	XV
3. The Boundaries Of Minhag Ashkenaz	XX
4. The Significance Of Minhag Ashkenaz	XXI
5. Polish Customs In The Ramo's Writings	XXIV
6. Guardians Of Minhag Ashkenaz	XXV
7. The Community Of Frankfurt - Stronghold Of Minhag Ashkenaz	XXVII
8. Siddurim (Prayer Book Texts)	XXX

Jüdisch - Deutsch

German-Jewish Words And Phrases	XXXIV
Vom Geistlichen Stand - Spiritual Terms	XL

Piyutim

The Recitation Of Piyutim	XLI
Piyut Curiosities by Rabbi Yirmiyahu Kaganoff	XLIV

Various Ashkenazic Customs

כף הכינוי	L
קויף מערובית	L
חטף פתח תחת הרי"ש	LI
Payos/Beard	LI

Table Of Contents

Swaying During Tefillah	LII
Ashkenazic Tradition	LII
Nitel Nacht	LIII
The Titles Chover and Moreinu	LIV
Yekke or Jecke - The German Jew	LIV
Placement Of The Omud And The Almemor (Bimoh)	LV
Collecting Tzedokoh	LVI
תפילות ובקשות לפני התפילה	LVI
The Definition of Oren	LVI
The Spinholz Sabbath	LVII
Four Methods Of Reciting Tehillim	LVIII
The Proper Way To Wear A Tallis	LIX
A Tallis And Hat On One's Head During Tefillah	LX
The Sharing of Sephardic And Ashkenazic Customs	LXII
Various Sefiroh Customs	
The Sixteen Customs Of Sefiroh Mourning Observance	LXIII
Minhag Ashkenaz And Recent Lag B'Omer Innovations	LXV
The Make Up Of Kaddish and Borachu By The Individual	LXVI
The Development Of Kaddish Yosom - Fundamentals And History	LI
The Contemporary Confusion about the Kaddish after Kerias HaTorah	LX
Further Comments About The Form And Function Of The Kaddish	LXI
ספר גשר החיים פרק ל - הקדיש	LXIII
The Pronunciation Of The “Cho^ulom” Vowel	LXV
The Proper Recitation Of The Shem HaShem	LXIX
הטעמים בספרי תהלים, משלי, איוב	LXX
A Brief History Of German Jews In Chicago, Illinois	LXXII
MY Family Customs, Memoirs and Traditions	LXXVIII

שרשי מנהגי אשכנז

"רב מתנה אומר... 'תחת אשר לא-עבדת את-י'י אלהיך בשמחה ובמזב' ללב' (דברים כח:מז)
איזו היא עבודה ש... בשמחה ובמזב ללב? הוי אומר זה שירה!" (מסכת ערכין יא)

In addition to the halachic prohibition of changing early melodies, brought down in the Ramo Orach Chaim 619, there is a qualitative difference between the niggunim of Bnei Ashkenaz and the 'chazonus' of Eastern Europe and Chassidic song.

A. Among us the repetition of words in tefilloh is strongly prohibited. In Eastern European Chazonus they are not always particular on that.

B. Our song almost always is carefully matched to be in harmony with the words of the tefilloh. In other songs, very often there is no connection between the melody and the words.

Certainly it is possible to find, in places, a Chassidic song that is exemplary even according to our demanding standards. However, once such niggunim are allowed in our synagogues, there would descend upon them various others as well, including truly problematic ones, according to the tastes of individual chazonim and congregations. For the reason of 'lo ploog' (not differentiating between similar-appearing things to afford extra protection), it is very desirable to refrain from these songs, as our forefathers refrained from them.

There are, in the Ashkenazic heritage, thousands of songs, some exceedingly nice and beautiful, that haven't been put to use yet, being hidden in books of musical notation and isolated recordings. Instead of using the currently popular music, there is a moral obligation upon us to return the crown to its place and to revive our wondrous musical heritage.

מלבד האיסור ההלכתי של שינוי ניגונים קדומים, המובא להלכה ברמ"א או"ח סי' תרי"ט, יש הבדל איכותי בין הניגונים של בני אשכנז לניגונים 'חזנות' מזרח אירופית ושירה חסידית.

א. אצלנו נאסרה באופן חמור כפילת מילים בתפילה. בחזנות של מזרח אירופה לא תמיד מקפידים על כך.

ב. השירה שלנו כמעט תמיד מקפידה על התאמה למילים של התפילה. בניגונה החסידית לעתים קרובות מאוד, אין קשר בין הניגון לבין המילים

ודאי ניתן למצוא פה ושם איזשהו ניגון חסידי שהוא 'מהודר' גם לפי הדרישות האשכנזיות, אבל ברגע שתינתן דריסת רגל לניגונים אלה בבתי הכנסת שלנו, יחדרו אליהם גם ניגונים שונים ובעייתיים, לפי טעמו של כל חזן וציבור. משום 'לא פלוג' רצוי מאוד להמנע מניגונים אלה, כפי שנמנעו מהם אבותינו.

יש במורשת אשכנז אלפי ניגונים, מהם יפים ומפוארים ביותר, שלא נוצלו עדיין בהזותם טמונים בספרי תוים ובהקלטות גידחות. במקום להשתמש במוזיקה פופוליסטית, מוטלת עלנו חובה מוסרית להחזיר עטרה ליושנה ולהחיות את האוצר המוזיקלי הנפלא שלנו.

מאת מוריגו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

The “<<” symbol denotes where the בעל תפלה/חזן begins his recitation aloud within a paragraph. (The placement of this symbol and some of the text punctuation is based upon the המסודר.)

מתפללים בהגייה האשכנזית המקובלת מני קדם.
 וכן על פי כללי הדקדוק, הוגים את החולם אאו. O [g]o. הרי"ש האשכנזית הנכונה היא לשונית.
 לפני העת החדשה הברילו בני אשכנז בין חי"ת לכ"ף ובין עי"ן לאל"ף והגו אות כאותיות גרונות.

רבי משה אבן מכיר מודה אני לפניך ◊ מלך חי וקים ◊
 שהחזרת בי נשמתִי בְּחַמְלָה ◊ רַבָּה אֱמוּנָתְךָ:

תפילה ^{3 2 1}

<p>לפני שיכנס לבית הכנסת ישחה מעט ויאמר: וְאֲנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבֹא בֵּיתְךָ אֲשֶׁתְּחַוֶּה אֱלֹהֵיכֶל־קֹדֶשְׁךָ בִּירְאָתְךָ:</p> <p>ויכנס בנחת וביראה ויאמר: בְּבֵית אֱלֹהִים נִהְלַךְ בְּרִגְשׁ:</p> <p>שיכנס לבית הכנסת יאמר: מִה־לִּבּוֹ אֶחְלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁפַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל:</p> <p>וְאֲנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבֹא בֵּיתְךָ אֲשֶׁתְּחַוֶּה אֱלֹהֵיכֶל־קֹדֶשְׁךָ בִּירְאָתְךָ:</p> <p>יְי אֶהְבֵּתִי מֵעוֹן בֵּיתְךָ וּמְקוֹם מִשְׁפַּן כְּבוֹדְךָ:</p> <p>וְאֲנִי אֲשֶׁתְּחַוֶּה וְאֶכְרַעָה ◊ אֶבְרַכְהָ לְפָנַיִי עֲשֵׂי:</p> <p>וְאֲנִי תְּפַלְתִּי־לְךָ יְי עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חֶסֶדְךָ עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ:</p>	<p>תהלים כ:ח</p> <p>נח:טו</p> <p>זמזכר כד:ה</p> <p>תהלים כ:ח</p> <p>כז:ח</p> <p>סט:יד</p>
--	---

1. בספר יוסיף אומץ סי' כ"ב ז"ל קריאת ה' שאנחנו האשכנזים קוראין כעין ה' נ"ל פשוט דהדין עמנו ואעידה לי ג' עדים נאמני' חדא דהמדקדקים שחברו ה' למוצאי אחה"ע . . . וכמה פייטנל' חברו כמה פעמיל' ה' וח' לחרוז. . . לא מצינו בשום מקום שחברו ה' וב' לחרוז א' . . . שבזה רוצה להוכיח שהח' אינה נקראת ככ"ף רפוי' האמת אתו ולא מטעמיל'. כי אדרבה הב' רפוי' אין אנו קורין כדינה. (נוהג כצאן יוסף)

The תימנים pronounce a דגש as a “DH” (as in “these”, “those”), and a תי"ו without a דגש as a “TH” (as in “tooth”, “worth”). It seems that the tradition of these pronunciations were lost in אשכנז, since they are not utilized either in the German or Yiddish languages. This could explain why there is also no “W” sound (the letters וי"ו and בי"ת sounding identical).

2. אמרו בגמרא (מגילה כד:) והובא באורח חיים סי' נ"ג וקכ"ה שצריך להפריש בין עיינין לאלפין. (נוהג כצאן יוסף)

1. The משה משה (סימן תתקנח) addresses the times one should *oren* (daven) [see pg LVI in the back of this סדור for further explanation] earlier, even by a few minutes.

They are alluded to in the פסוק: **וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים אֶבְרָהָם בַּבֹּקֶר**

ראש השנה בריאה ב, תשעה באב א

פורים מגילה ב, הושענא רבה ה, יום כפור, רבה ג

2. According to אשכנז, all ברכות are said aloud in synagogue, in order to answer אמן. The ציבור usually recites ברכות before the בעל תפלה begins, so that the ציבור be attentive to the ברכות and respond properly. There is an ענין to respond with ninety one ציצית, תפילין, - אותות אמן's every day. If one is accustomed to enter synagogue with the three מזוזה (מנהג ארז"ל), it is still important to punctual in order to properly respond אמן (even if one has already said השחר ברכות).
3. The (ש"ע א"ח ס' צ' סי' ט') רמ"א א, states that those areas which do not have a מנין should nevertheless recite שחרית and ערבית at the same time as the ציבור.

4. אמר אבני, מריש הוא גריסנא בביתא ומצלניא בבי כנשתא, כיון דשמעית להא דקאמר דוד, ד' אהבתי מעון ביתך הוא גריסנא בבי כנשתא. (גמ' מגילה כט.)

ברכות השחר ^{3 2 1}

תפילת הציבור מתחילה ב'אדון עולם'. הבעל תפלה מנגן 'אדון עולם' בקול רם ובימים מצוינים ⁴ בניגונים מיוחדים. (אם יש בר מינן בעיר אומרים בלחש.) אם חס ושלוש ביום חול יש בר מינן לפני קבורה, אומרים אותו בלחש.

The hyphens within the words are from the 'מחזור מכל השנה' (פפד"מ) 1722

<p>בְּמִדְרָם כָּל־יַצִּיר נִבְרָא: אֵזִי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: לְבִדּוֹ י־מֶלֶךְ נִזְרָא: וְהוּא יְהִיּה בְּתַפְ-אֶרְהָ: לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחֲד בִּירְהָ: וְלוֹ הָעֵז וְהַמְשַׁרְהָ: וְצוֹר חֲבָלִי בְּעַת צָרְהָ: מִנֶּת פּוֹסֵי בְיוֹם אֶקְרָא: בְּעַת אִישָׁן וְא־עִירְהָ: אֲדַנִּי לִי וְלֹא אִירָא:⁷</p>	<p>אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ:^{5 6} לְעַת נַעֲשֶׂה בְּחַפְצוֹ כָּל: וְאַחֲדֵרִי כְּכֹלֹת הַכָּל: וְהוּא הָיָה וְהוּא הַיּוֹה: וְהוּא אֶחָד וְאִין שְׁנֵי: כְּלִי רֵאשִׁית כְּלִי תְּכָלִית: וְהוּא אֵלַי וְחֵי גּוֹאֲלִי: וְהוּא נְפִי וְמַגְנוֹם לִי: כְּיָרְדוּ אֶפְקִיד רוּחֵי: וְעַם־רוּחֵי גְרוּתֵי:⁷</p>
---	---

בימי הסליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים כאן סליחות.
בימי סליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים את ברכת 'על נפילת ידים' בניגון ימים נוראים.

- There are various מנהגים in regard to where one of the בעלי בתים or the שמש leads ברכות and ברכות שמע from a) פסוקי דזמרא from his seat, b) עמוד בעל תפלה מנהג וורמיישא from the פסוקי דזמרא, c) (בימה) אלמעמער from the מנהגי הולנד והונגריה.
- According to שמירה, may be said or בדרך תחנונים said פסוקים (רמ"א סימן מ"ו ס' ט) מנהג אשכנז before ברכות התורה. פסוק ר' יהודה החסיד קבלה from מהר"ם מרוטנבורג. ברכות התורה. פסוק upon leaving home before שחרית (מקור: תשב"ץ ס' רמ"ח). שמע ישראל.
- The שאגת אריה (תלמיד) מאורי אור of Metz writes that some individuals stand for ברכות השחר. The לקט הקמח החדש (a רב in Amsterdam, formerly from Hungary), writes that the מנהג is to stand while responding אמנן in synagogue to the ברכות השחר.
- ניגונים מיוחדים - חול, שבת, ראש השנה ובימים כפור ובהושענא רבה - ניגון ימים נוראים, סכות וב(שבת) חול המועד - ניגון סכות (ניגון הנענועים בהלל), שמחת תורה - ניגון הקפות שמחת תורה, ימי הנוכה - ניגון 'מעוז צור', פורים - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', שבועות - ניגון תחילת 'אקדמות'. (מכון מכון אשכנז)
- 'אדון עולם's authorship and origin are uncertain. It is often attributed, as least tentatively, to שלמה אבן גבריאל (1021-1058), who is known for his Hebrew poetry, but there is no solid evidence apart from the quality of this hymn and the language appears to be older. It has also been attributed to רב האי גאון (939-1038) and even to the Talmudic sage רבן יוחנן בן זכאי. Although its diction indicates antiquity, it did not become part of the morning liturgy until the fifteenth century.

6. איתא בספר 'מטה משה' (תלמידו של מהרש"ל) ס' ל"א, בשם ר"י החסיד, שרב שרירא גאון ורבי האי בנו אומרו, כל המכוין בעת התפלת 'אדון עולם' שהוא שיר נאה ומשובח מובטח לו שתפלתו נשמעת, וכ"כ השל"ה בסידורו "שער שמים". וכתב בעל סידור "שער הרחמים", שתקנו לומר אדון עולם לפני תפלת השחר, כי תפלת השחר אברהם אבינו תקנה, שהיה הראשון שקרא להקב"ה אדון: (ברכות ז:)

7. בבין המצרים הבעל תפלה אומר בניגון המיוחדת לימי חול של בין המצרים, והניגון יחיד במילים: 'ד' לי ולא אירא'.

8 9 10 11 12 (גמ' זרכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אַשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ ¹⁴ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

15 (גמ' זרכות ס:) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחֶכְמָה ◊
 הבעל תפלה מנמיך את קולו ויברא בו נקבים נקבים ◊ חלולים חלולים: גלוי וידוע
 לַפְּנֵי כַּסָּא כְּבוֹדָךְ ◊ שָׁאֵם יִפְתַּח אֶחָד מֵהֶם ◊ או יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם ◊
 הבעל תפלה אומר בקול ¹⁶ אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ ¹⁷: ¹⁸ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא
 חוֹלֵי כָּל־בֶּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

אין אומרים ברכת התורה עד לפני פרשת התמיד.

כי כן נתקנה. וכן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה ס' ל"ו.

(גמ' זרכות ס:) אֱלֹהֵי ◊ נִשְׁמָה שְׁנַתָּת בִּי הבעל תפלה מנמיך את קולו מְהוֹרָה הִיא: אַתָּה בְּרַאתָה
 אַתָּה יִצְרָתָה ◊ אַתָּה נִפְחָתָה בִּי ◊ וְאַתָּה מְשַׁמְרָה בְּקִרְבִּי ◊ וְאַתָּה עֲתִיד לְמַלְּאָה מִמְּנֵי
 וְלְהַחְזִירָה בִּי לְעֵתִיד לְבוֹא: כָּל־זְמַן שֶׁהַנִּשְׁמָה בְּקִרְבִּי ◊ מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ ◊
 יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ הבעל תפלה אומר בקול רְבוּן כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◊ אֲרוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת:
 בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּר נְשָׁמוֹת לְפָנֶיךָ מֵתַיִם:

8. וכל אחד מהקהל אומר לעצמו בלחש את כל הברכות. יש הנוהגים לעמוד בכל ברכות השחר.

9. בכל הברכות והתפילות צריך שיכוין פ' המלות מה שמוציא בשפתו, ובהזכירו שם הוי' ב"ה יכוין פ' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל וגם יכוין בכתיבתו שהוא ה' הוי' ויהי, ובהזכירו שם אלהים יכוין שהוא התקופה ובעל היבלות ובעל הכחות בלם. ה"ה ה"נ כשתכתוב הוי"ה ואדנ"י בשלוב תמצא ראשיתה ואחריתה יו"ד ושמשו בו לס' ב' שמות אלו. (נוהג כצאן יוסף)

10. [בכל ברכה שתחלתה 'אשר קדשנו במצותיו וצונו' יזהר להפסיק מעט במלת במצותיו, ולהדביק 'וצונו' למה שאחריו, כי בתחלה מברכים על שקדשנו במצותיו בדרך כלל, ואחר כך על שצונו המצוה הזאת שעושים בעת ההיא].

11. [כל ברכה שאומר בעל תפלה מקצתה בלחש, אומר המלים האחרונים שלפני החתימה עם החתימה בקול. והטעם, למען ישמעו קהל כבר לפני החתימה שיחתום הברכה, ויתנו לבם לשמוע ולהבין החתימה ולענות אמן כראוי, שלא תהיה ענייה יתומה, שהזכיר ממנה שו"ע או"ח קכ"ד ס"ח].

12. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומר החזן ברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים.

13. Responding 'ברוך הוא וברוך שמו' upon hearing a ברכה, dates back to the חסידי אשכנז (רא"ש).

14. בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמיך את קולו במילים 'על נטילת ידים'.

15. The נוסח of the ברכה was added by ששת רב פפא and edited by רב פפא.

16. אִי בצירי ולא בחיריק בסידורי אשכנז הותיקים). 'אי צירי תחת האלף כי המלכ נגזרת מן אין כ"כ הצב"ט והפמ"ג וצט"ט ...' (משנה ברורה ס' ו' ס"ק ד')

17. ואין אומרים 'אפילו שעה אחת'. כן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה ס' ל"ה. (דברי קהלת)

18. סידורים in most ancient and the ראשונים of the נוסח of the חולי כל בשר.

מ'אשר נתן לשבוי' ועד 'הנותן ליעקב כח' אומרים בניגון מיוחד, המתחלף לסירוגין.

בניגון עולה: (גמ' זרכות ס:) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם**

אֲשֶׁר נָתַן לְשָׁבוּי בִּינָה לְהִבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה:

¹⁹ בניגון יורד: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **שְׁלֹא עֲשִׂנִי גוֹי:**

בניגון עולה: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **שְׁלֹא עֲשִׂנִי עֶבֶד:**

בניגון יורד: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **שְׁלֹא עֲשִׂנִי אִשָּׁה:**²⁰

מברכות הנשים :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **שְׁעֲשִׂנִי בְּרִצּוֹנוֹ:**

²¹ בניגון עולה: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **מִלְּבִישׁ עֲרֻמִּים:**

בניגון יורד: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **פּוֹקֵחַ עוֹרִים:**

בניגון עולה: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **מִתִּיר אֲסוּרִים:**

בניגון יורד: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **זוֹקֵף כְּפוּפִים:**

19. The ancient מנהג as practiced by פפד"מ was **שלא עשני גוי**. The censors were unhappy with the term **גוי**, so it was changed to **שלא עשני ישמעאל** (or **כותי** or **עכו"ם**), **שלא עשני ישמעאל** came about as a compromise.

נוסח **'שלא עשני נכרי'** מקורו בויעתר יצחק, בידועין שהנוסח המקורי הוא **גוי**, אך הוא בא בטענה שלשון המקרא **גוי** הוא אומה, ולכן "תיקן" נכרי שהוא לשון מקרא לגוי של חז"ל. ראו"ה ועבודת ישראל הלכו בעקבותיו.

[עיי' בתשובת הרב יהודה טשזנר שבקובץ "שיח תפלה ירושלים" תשנ"ט עמ' תקלד]. ובעצם היה שייך לאשה להיות נוצרה לכתחילה איש, (וכן להיפך כדמברכני **שלא עשני אשה**) - כגון דינה (ירושלמי ברכות פ"ט סוף ה"ג וכ"כ ברש"י בראשית ל:כא). ועיי' עוד באור החיים הקדוש בראשית יח:י, כא:ב, כב:כ. גם לפעמים איש מתגלגל באשה ולהיפך (עיי' ספר חרדים במצות לא תעשה מן התורה התלויות בראש הגויה אות נו, נז) - ולכן שפיר תברך **שלא עשני גוי**, כדי לשבח שלא נולדה אפילו גוי זכר. [ועיי' בסדור מהרש"ס בזה]

20. בק"ק מיץ מוסיפין **ב'א"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **מִנְּבִיחַ שְׁפָלִים** (עיי' א"ח סי' ע"ז):

Reciting **מִנְּבִיחַ שְׁפָלִים** is מנהג אשכנז, though the בית יוסף felt that it should not be said because a) it did not commonly appear in גמראות, and b) it has the same meaning as **זוֹקֵף כְּפוּפִים**. This ברכה however, does appear in גמראות. Amongst the פוסקי פולין there was a מחלוקת concerning this ברכה, the ב"ח and the לבוש felt it should be said, the ט"ז felt it should not. The פרי מגדים is the most extreme in the opposition to this ברכה. He felt that one should protest against anyone saying it.

21. ברכת **'מלביש ערומים'** נאמרת לפני ברכת **'פוקח עורים'**. (מנהג פפד"מ)

בניגון עליה יתירה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ רוֹקֵעַ הָאָרֶץ עַל-הַמַּיִם:

22 בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעָדֵי-גִבּוֹר:

23 בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ 24 שְׁעָשָׂה לִי כָּל-צָרָכַי:

בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה:

25 בניגון עליה יתירה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאָרָה:

26 בניגון מסיים: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַנִּתֵּן לְיַעֲקֹב כֶּחַ:

(גמ' ברכות ס: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמַּעֲבִיר שְׁנָה הַבֶּעַל תַּפְלָה מִנְּמִיךְ אֶת קוֹלוֹ

מֵעֵינִי וְתַנּוּמָה מֵעַפְעָפִי: 27 וַיְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◊ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׁתַּרְגְּלֵנִי

בְּתוֹרַתְךָ וְדַבְּקֵנִי בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְאַל תִּבְיָאֵנִי לֹא לְיַדֵי חַטָּא ◊ וְלֹא לְיַדֵי עֲבָרָה וְעוֹן ◊

וְלֹא לְיַדֵי נִסְיוֹן ◊ וְלֹא לְיַדֵי בְּיוֹזֵן ◊ וְאַל יִשְׁלַח בִּי יָצָר תְּרַע: וְדַבְּקֵנִי מֵאָדָם רַע

וּמַחְבֵּר רַע: וְדַבְּקֵנִי בְּיָצָר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◊ וְכוּף אֶת-יָצְרֵי לְהַשְׁתַּעֲבֹד-לָךְ:

« וְתַנְנֵי הַיּוֹם וּבְכָל-יּוֹם לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ ◊ וּבְעֵינֵי כָּל-רוּאֵי ◊ וְתַנְמְלֵנִי

חֲסִדִּים טוֹבִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹמֵל חֲסִדִּים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

22. ברכת 'אשר הכין מצעדי גבור' נאמרת לפני ברכת 'שעשה לי'. (מנהג פפד"מ)

23. אין משמיטים 'שעשה לי כל-צרכי' בתשעה באב.

24. ב'א"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁעָשִׂיתָ לִי כָּל-צָרָכַי: כתב הר"ף, והרמב"ם, והרא"ש, והסמ"ג, והרוקח, מחזור ויטרל, וסידור ר' הירץ גורסים "שְׁעָשִׂיתָ לִי כָּל צָרְכֵי בְּסִיל אֲשַׁכְּנוּ וּבִמְגוֹן אֲבֵרָהם לֹא"ח ס' מ"ו כתב שיש אומרים 'צרכי' בלשון רבים.

25. אין משמיטים עוזר ישראל בתפארה בתשעה באב.

26. This Bרכה is not mentioned in the Talmud. An interesting explanation for its inclusion is given by הרב אריה לב גורדון: "When the unending persecution and oppressions threatened to overcome Israel's strength, the חכמי אשכנז decided to offer encouragement to the despairing masses by including this Bרכה. They attached it, appropriately to the preceding ברכות and עוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאָרָה and אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה, ברכות [The World of Prayer Volume I pg. 36]

27. The ספרדי חכם (ברכות ס:) גמרא uses the singular for טובים. A sixteenth century חכם publicized this opinion, although he did not necessarily agree with it. From then on, סידורים changed the tense to the plural form. ר' ישעיה ברלין and the ערוך השלחן were against the change. (It is interesting to note, that ספרדים in recent generations have reverted to the singular.)

- ע"י [ר' יחזקאל בן שמעון כנשיא (זרכות טז:)] « יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהי ואלהי אבותי ◊
 שתצילני היום ובכל-יום מעוי פנים ומעוזות פנים ◊ מאדם רע ◊ ומחבר רע ◊
 ומשבן רע ◊ ומפגע רע ◊ ומשמן המשחית ◊ מדין קשה ומבעל דין קשה ◊
 « בין שהוא בן-ברית ◊ ובין שאינו בן-ברית:

אין אומרים 'לעולם יהא' עד 'ויאמר' מתנא דר' אליהו רבה; כי אין זאת תפילה,

כי אם תוכחת מוסר הראוי להאמר בתוך תוכחה מרב הדורש או מיחיד לעצמו, אבל לא בתוך סדר תפלות הקהל.

- ע"י [ר' יוחנן בר נפחא] « רבון כל-העולמים ◊ לא על-צדקותינו אנהנו מפילים תחנונינו
 לפניך ◊ כי על | רחמיך הרבים: מה אנו ◊ מה חיינו ◊ מה חסדנו ◊ מה צדקנו ◊
 מה ישועתנו ◊ מה כחנו ◊ מה גבורתנו: מה נאמר לפניך ◊ יי אלהי ואלהי אבותינו ◊
 הלא כל-הגבורים כאין לפניך ◊ ואנשי השם פלא היו ◊ וחכמים כבלי מדע ◊ ונבונים
 כבלי השכל: כי רב מעשיהם תהו ◊ וימי חיהם הכל לפניך ◊ קכלת גייט ומותר האדם
 מן-הבהמה אין » כי הכל הכל:

- « אבל אנהנו עמך ◊ בני בריתך ◊ בני אברהם אהבה ◊ שנשבעת לו בחר הפריה ◊
 ורע יצחק יחידו שנעקר על גבי-המוצח ◊ עדת יעקב בנה בכורך ◊ שמא-הבתך
 שאהבת אתו » ומשמחתך ששמחת-בו ◊ קראת את-שמו ישראל וישרון:

- « לפיכך אנהנו חייבים להודות לך ◊ ולשפחך ◊ ולפאך ◊ ולברך ולקדיש ולתן-שבח
 והודיה לשמך: אשרינו ◊ מה טוב חלקנו ◊ ומה נעים גורלנו ◊ ומה יפה ירשתנו:
 « אשרינו ◊ ²⁸ שאנו משבימים ומעריבים ◊ ערב ובקר בכל-יום תמיד ◊
 פעמים באהבה ואומרים:

28. Generally, אנו is לשון חי"ל, and אנהנו, לשון מקרא, אנהנו is one example, of an attempt to change the גירסת הסידור to גירסת מקרא.

קהל אומר בקול עם הבעל תפלה את הפסוק:

דברים ו: 7 ²⁹ שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש בְּרוּךְ יְיָ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכּוֹתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

[תנא דבי אליהו רבא] << אַתָּה הוּא עַד שְׁלֹא נִבְרָא הָעוֹלָם ◊ אַתָּה הוּא מִשְׁנִבְרָא הָעוֹלָם ◊
 אַתָּה הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְאַתָּה הוּא לְעוֹלָם הַבָּא: קִדְּשׁ אֶת־שִׁמְךָ עַל מְקוֹדְשֵׁי שִׁמְךָ ◊
 וְקִדְּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ: >> וּבִישׁוּעָתְךָ תְּרוּם וְתִגְבִּיהַ קַרְנֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 מְקִדְּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּרַבִּים:

[תנא דבי אליהו] << אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם הָעֲלִיוֹנִים:
 אַמֵּת ◊ אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן ◊ וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִבְּלִעְדֶּיךָ אֵין אֱלֹהִים: קִבֵּץ קִנְיֶךָ
 מֵאַרְבַּע בְּנִפּוֹת הָאָרֶץ: יִכְרֹו וַיִּדְעוּ כָּל־בְּאֵי עוֹלָם כִּי מַלְכִים צִי יֵטוּ: אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים
 לְבַדְּךָ לְכֹל מְמֻלְכּוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עֲשִׂיתָ שְׁמֹת כִּי־אֵל אַתָּה־הָאָרֶץ וְאַתָּה־הָאָרֶץ אַתָּה־הִיָּם
 וְאַתָּה־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם: וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בְּעֲלִיוֹנִים אוֹ בַתְּחַתּוֹנִים שִׁיאֵמַר לְךָ
 מַה־תַּעֲשֶׂה: אֲבִינוּ שְׁבַשְׁמִים ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בְּעִבּוֹר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עֲלֵינוּ ◊
 וְקִיַּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁפְּתוּב: כַּפְּטִיחַ ד: בְּעַת הַהִיא אָבִיא אֲתָכֶם וּבְעַת קִבְּצֵי אֲתָכֶם
 כִּי־אֲתֵן אֲתָכֶם לְשֵׁם וְלִתְהַלָּה בְּכָל עַמֵּי הָאָרֶץ >> בְּשׁוֹבֵי אֶת־שְׁבוֹתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם
 אָמַר יְיָ:

29. The following halacha follows that only the first need be said in its proper time (ברכות י"ג:), in case orenen is lengthened with the addition of פיוטים. To demonstrate this we say שם שם, however there's no need to say פ, contrary to the opinion of the מהרש"ל who recited it. The זמני הגר"א is to follow the זמני קריאת שמע מנהג.

1 ברכת התורה וסדר הקרבנות

הבעל תפלה אומר בקול רם את ברכות התורה.

ע"י [שמואל] ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדשנו במצותיו ◊
 וצונו לעסוק בדברי תורה: אין אומרים אמן כאן, כי היא ברכה אחת כמו שכתב בש"ע.
 ע"י [ר' יוחנן בר נפחא] והערבנא יי אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך
 בית ישראל: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל ◊ כלנו יודעי שמך
 ולומדי תורתך²: ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל:

ע"י [ר' ממנונא]³ ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר בחר בנו
 מכל העמים ונתן לנו את תורתו: ברוך אתה יי נותן התורה:

לפי מנהג אשכנז המקובל מקדם,⁴ אין אומרים את פסוקי "ברוך" ומשנת 'אלו דברים'. מנהג מהר"ל היה לאמרם רק כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר ובירך ברכת התורה, ולא יכל עדיין לומר פרשת התמיד, שאין זמנו אלא ביום.

זמזכר וכד-כו יברכה יי וישמרה: יאר יי | פניו אליה ויחנה:
 ישא יי | פניו אליה וישם לה שלום:

משנה פ"א ח:א אלו דברים שאין להם שיעור:
 הפאה והפפורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה:

שבת קכז:א אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה ותקפן קנימת לו לעולם הבא:
 ואלו הן - פבוד אב ואם ◊ וגמילות חסדים ◊ והשכמת בית המדרש ושחרית וערבית
 והכנסת אורחים ◊ ובקור חולים ◊ והכנסת פלה ◊ והלנות המת ◊ ועיון תפלה
 והקאת שלום בין אדם לחברו (והמגדל בגניו לתלמוד תורה ◊ ודן את חברו לבח זכות)
 - ותלמוד תורה כנגד כלם:

1. We are required to immediately proceed with לימוד התורה. Since we learn straight away, no additional פסוקים or משניות are required such as those printed in most סידורים. However, one may say ברכות התורה (i.e. אלול and the תחנונים בדרך תחנונים before פסוקים before התורה (i.e. אלול and the תשובה when סליחות are recited before the תורה). Hence we say ברכות התורה after רבון כל העולמים even though the פסוקים 'שמע ישראל' and 'אתכם' are recited beforehand as mentioned by the טור.

2. אין אומרים 'ולומדי תורתך לשמה' כי איננו בגמרא ובטור (במהדורות ספרדיות הוא נמצא בגמרא).

There are various explanations of the term לשמה: a) to study without hope of reward or fear of punishment, but solely because תורה is truth (רמב"ם), b) to study with the intent to practice (ספר חסידים), c) to study תורה "for the תורה's sake" - simply to know and understand its concepts and to derive therefrom, and not for the purposes of elevate one's stature or amazing others with one's knowledge (רא"ש נדרים ס"ב, נפש החיים ד:ג).

3. יכוין בברכתו על מעמד הר סיני, אשר בחר בנו מכל האומות, וקרבתו לפני הר סיני, והשמיענו דבריו מתוך האש, ונתן לנו את תורתו הקדושה, שהיא בית חיינו כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום: [טור]

4. בתוס' ברכות י"א ב' ד"ה 'שכבר נפטר', "והצרפתים נהגו לומר פסוקים דברכת כהנים, וגם 'אלו דברים שאין להם שיעור' שהיא משנה [פ"א דפאה], ו'אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו', שהיא מימרא [בשבת קכ"ז א'], מפני מירושלמי דבעי שילמוד על אתר' ע"כ:

אחר ברכת התורה מקפידים לומר מיד

את פרשת התמיד (מקרא), סדר הקרבנות (משנה), וברייתא דרבי ישמעאל (תלמוד).

כמזכר כח:א-ח וַיִּדְבֹר יי אֶל־מִשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
אֶת־קִרְבְּנֵי לַחֲמֵי לְאִשֵׁי רֵיחַ נִיחֹחַי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעְדוֹ: וְאָמַרְתָּ
לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לַיי כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֲלֶה
תְּמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֶּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשְּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין
הָעֶרְפָּיִם: וְעִשִׂירִית הָאִיפָה סֵלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן פְּתִית רְבִיעֵת הֵהָיוּ:
עֲלֵת תְּמִיד תַּעֲשֶׂה בְּתֵר סִנִּי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיי: וְנִסְכּוֹ רְבִיעֵת הֵהָיוּ
לְכֶבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֶּדֶק נִסְדֵּק שֶׁכֶר לַיי: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשְּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין
הָעֶרְפָּיִם כְּמִנְחַת הַבֶּקֶר וּבְנִסְכּוֹ תַעֲשֶׂה אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיי:

ויקרא כ:א-ה⁵ וַשְׁחַט אֹתוֹ עַל יְרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לְפָנֵי יי
וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶלן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמּוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

בשבת מוסיפים :

כמזכר כח: ט-י וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כֶבֶשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וְשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֲלֵת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ עַל־עֲלֵת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה:

בראש חודש מוסיפים :

כח:יא-טו וּבְרֵאשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם תִּקְרְבוּ עֲלֶה לַיי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאֵיל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁבַע תְּמִימִם: וְשִׁלְשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֵלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְפָר הָאֶחָד וְשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְאֵיל הָאֶחָד:
וְעֶשְׂרֹן עֶשְׂרוֹן סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְכֶבֶשׂ הָאֶחָד עֲלֵה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיי:
וְנִסְכֵיהֶם חֲצִי הֵהָיוּ לְפָר וְשִׁלִּישַׁת הֵהָיוּ לְאֵיל וְרְבִיעֵת הֵהָיוּ לְכֶבֶשׂ יֵין
זֹאת עֲלֵת חֳדָשׁ בְּחֳדָשׁוֹ לְחֳדָשֵׁי הַשָּׁנָה: וְשַׁעִיר עֲזִים אֶחָד⁶ לְחַטָּאת לַיי
עַל־עֲלֵת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

5. The recital of 'וַשְׁחַט אֹתוֹ' was not מנהג of the ראשונים, although it is listed amongst the מנהגים of other קדמונים. By the seventeenth century, it appears in most סדורי אשכנז.

6. אמר רבי שמעון בן לקיש, מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו 'לד'?" אמר מקדוש ברוך הוא, שעיר זה יהא כפירה על שמיעטתי את ה'נחת'. (גמ' שזועות ט, חולין ס).

פרק 'איזהו מקומן' (זבחים פ"ה) היא בעקר למוד, יאמר בניגון שאומרים המשניות

[א] איזהו מקומן של זבחים: קדשי קדשים שחיטתן בצפון: פך ושעיר של-יום
הכפורים שחיטתן בצפון ◊ וקבול דמן בכלי שרת בצפון: ודמן טעון הויה
על-בין הפדים ◊ ועל-הפרכת ◊ ועל-מוזבח הזהב: מתנה אחת מהן מעכבת:
שירי הדם הויה שופך על יסוד מערבי של מוזבח החיצון: אם-לא נתן ◊
לא עכב:

[ב] פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון ◊ וקבול דמן בכלי שרת
בצפון: ודמן טעון הויה על-הפרכת ועל-מוזבח הזהב: מתנה אחת מהן מעכבת:
שירי הדם הויה שופך על יסוד מערבי של-מוזבח החיצון ◊ אם-לא נתן ◊
לא-עכב: אלו ואלו נשרפין בבית הדישן:

[ג] חמאת הצבור והיחיד - אלו הן חמאת הצבור ◊ שעירי ראשי חדשים
ושל-מועדות - שחיטתן בצפון ◊ וקבול דמן בכלי שרת בצפון: ודמן טעון
ארבע מתנות על ארבע קרנות: ביצר ◊ עלה בכבש ◊ ופנה לפוכב וכאלו
לקרן דרומית מזרחית ◊ מזרחית צפונית ◊ צפונית מערבית ◊ מערבית דרומית ◊
שירי הדם הויה שופך על-יסוד דרומי: ונאכלין לפנים מן-הקלעים ◊ לזכרי בהנה ◊
בכל-מאכל ◊ ליום ולילה ◊ עד-חצות:

[ד] העולה קדש קדשים: שחיטתה בצפון ◊ וקבול דמה בכלי שרת בצפון:
ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע ◊ ומעונה הפשט ונתוח ◊ וכליל לאשים:

[ה] זְבַחֵי שְׁלָמֵי צְבוּר וְאַשְׁמוֹת ◊ אֱלוֹ הֵן אַשְׁמוֹת: אֲשֶׁם גְּזֹלוֹת ◊ אֲשֶׁם מְעִילוֹת ◊
 אֲשֶׁם שְׂפָחָה חֲרוּפָה ◊ אֲשֶׁם נוֹיֵר ◊ אֲשֶׁם מְצוּרַע ◊ אֲשֶׁם תְּלוּי ◊ שְׁחִיטָתָן בַּצֶּפֶן ◊
 וְקַבּוּל דָּמָן בְּכָלִי שְׂרַת בַּצֶּפֶן ◊ וְדָמָן טָעוֹן שְׁתֵּי מִתְּנוּת שָׁחַן אַרְבַּע:
 וְנֹאכְלִין לַפְּנִים מִן הַקֶּלְעִים לְזָכְרֵי בְּהֵמָה ◊ בְּכָל־מֵאֲכָל ◊ לְיוֹם וְלַיְלָה ◊
 עַד־חֲצוֹת:

[ו] הַתּוֹדָה וְאֵיל נוֹיֵר קִדְשִׁים קָלִים: שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֶזְרָה ◊ וְדָמָן טָעוֹן
 שְׁתֵּי מִתְּנוּת שָׁחַן אַרְבַּע: וְנֹאכְלִין בְּכָל־הָעִיר ◊ לְכָל־אָדָם ◊ בְּכָל־מֵאֲכָל ◊
 לְיוֹם וְלַיְלָה ◊ עַד חֲצוֹת: הַמּוֹרֵם מֵהֶם פִּיּוּצָא בָהֶם ◊ אֵלֶּא שְׁהַמּוֹרֵם נֹאכָל לַבְּהֵמָה ◊
 לְנִשְׁיָהֶם וְלַבְּנֵיהֶם וְלַעֲבָדֵיהֶם:

[ז] שְׁלָמִים קִדְשִׁים קָלִים: שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֶזְרָה ◊ וְדָמָן טָעוֹן שְׁתֵּי מִתְּנוּת
 שָׁחַן אַרְבַּע: וְנֹאכְלִין בְּכָל־הָעִיר ◊ לְכָל־אָדָם ◊ בְּכָל־מֵאֲכָל ◊ לְשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה
 אֶחָד: הַמּוֹרֵם מֵהֶם פִּיּוּצָא בָהֶם ◊ אֵלֶּא שְׁהַמּוֹרֵם נֹאכָל לַבְּהֵמָה ◊ לְנִשְׁיָהֶם
 וְלַבְּנֵיהֶם וְלַעֲבָדֵיהֶם:

[ח] הַבְּכוּר וְהַמְעֻשָׁר וְהַפֶּסֶח קִדְשִׁים קָלִים: שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֶזְרָה ◊
 וְדָמָן טָעוֹן מִתְּנָה אֶחָת ◊ וּבִלְבָד שְׁיִתָּן פִּנְגָּד הִיּוֹסוּד: שְׁנָה בְּאֲכִילָתָן ◊
 הַבְּכוּר נֹאכָל לַבְּהֵמָה ◊ וְהַמְעֻשָׁר לְכָל־אָדָם: וְנֹאכְלִין בְּכָל־הָעִיר ◊ בְּכָל־מֵאֲכָל ◊
 לְשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסֶח אֵינוֹ נֹאכָל אֵלֶּא בַּלַּיְלָה ◊ וְאֵינוֹ נֹאכָל
 אֵלֶּא עַד־חֲצוֹת ◊ וְאֵינוֹ נֹאכָל אֵלֶּא לְמַנְוִיָּו ◊ וְאֵינוֹ נֹאכָל אֵלֶּא צְלִי:

ברייתא דר' ישמעאל צריך ללמדו שיבין הפרק ויאמר בניגון הנמרא.

פתיחה דספרא [ע"י ר' ישמעאל בן אלישע]

7 רבי ישמעאל אומר: בשלש עשרה מידות התורה נדרשת:

[א] מקל וחמר:

[ב] ומגזרה שוה:

[ג] מבנין-אב מפתוב אחד ◊ ומבנין-אב משני כתובים:

[ד] מקלל ופרט:

[ה] ומפרט וקלל:

[ו] קלל ופרט וקלל ◊ אי אתה דן אלא בעין הפרט:

[ז] מקלל שהוא צריך לפרט ◊ ומפרט שהוא צריך לקלל:

[ח] כל-דבר שהיה בקלל ויצא מן-הקלל ללמד ◊ לא ללמד על-עצמו יצא

אלא ללמד על-הקלל בלוי יצא:

[ט] כל-דבר שהיה בקלל ויצא למעון טען אחד שהוא בענינו

יצא להקל ולא להחמיר:

[י] כל-דבר שהיה בקלל ויצא למעון טען אחר שלא בענינו

יצא להקל ולהחמיר:

[יא] כל-דבר שהיה בקלל ויצא להזין בדבר החדש ◊ אי-אתה יכול להחזירו לקלל

עד שיחזירנו הפתוב לקלל בפרוש:

[יב] דבר הלמד מענינו ◊ ודבר הלמד מסופו:

[יג] ובן שני כתובים המכחישים זה את-זה עד שיבוא הפתוב השלישי

ויבריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו

ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה בימי עולם ובשנים קדמניות:

אין אומרים קדיש אחר קרבנות

7. In the past רבי was commonly used (רבי was mostly used in Sephardic סידורים). רב הידנהיים. ר' ישמעאל's opinion was that it should be pronounced רבי, however, רבי was mostly used in Sephardic סידורים. ר' ישמעאל's opinion was that it should be pronounced רבי.

רבי. עם היות דעתי במלת רבי הנטפלת לשם העצם הפרטי. לנקד הרי"ש בשו"א. אבל לזאת העלה המונחת להורות על שם רבינו הקדוש נ"ל שנקודתה בפת"ח ודגוש הבי"ת. כדון רבי הבא ביו"ד הכנוי. שהוראתו רב שלי. כן הוא זה. שכל השונה אומר על רבינו הקדוש. רבי. לומר שהוא רב שלו. (יעב"ץ על פרקי אבות) בסידורי אשכנז הקדומים יותר הניקוד הוא רבי. כך הגו מילה זו בידיש המערבית עד שחלדו לדבר בה במחצית המאה ה-19, וכך היא גם הכרעת רבי יעקב עמדין. (הרב בנימין שלמה המבורגר)

8. יצט"ט היטב, שלא ישמע בירה.

עטיפת הטלית

stripes and the use of lines in clothes is an ancient Jewish style, found in archeological diggings from the time of בית שני. It may have originated from פסים's יוסף. There was no uniform standard in אשכנז for the color of the stripes, and in Worms, the בעל תפלה wore a colorful טלית. Nevertheless, in most places all the טליתות had black lines on white, so that one would not draw attention, since everyone had a similar garment for תפילה.

Before גזירות ק"ט, according to מנהג ריינוס generally wore a טלית. (This practice was stopped most likely because of the poverty at that time, and the costliness).

"בארץ מולדתי בריינוס נוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד שנושאין אשה, וסמכוה להך דכתיב 'גדילים תעשה לך' וסמך ליה 'כי יקה איש אשה'" (מהר"ל הלכות נשואין)
 "In the land of my birth in the Rhine, the older youths were also accustomed not to wear wrap themselves in ציצית until they married, based on a דרשה of סמוכים - the פסוק of wearing ציצית appears just before taking a wife."

(The מהר"ל added this דרוש. בדרך דרוש His דרשה could be an explanation for beginning to wear a טלית after marriage, but definitely not a Halachic reason. The חות סופר, חות יאיר and חתם סופר, חות יאיר הרב שמשון רפאל and חתם סופר, חות יאיר restored the original מנהג of wearing a טלית once the economic situation improved in Germany (and all of Western Europe). That is why in our days this מנהג is practiced by all of Western European Jewry.)

קודם 'ברוך שאמר' מתעטפים בטלית. אף נערים מתעטפים בטלית גדול [מגיל ה'ח'], ויש שמתעטפים רק מגיל י"ג. "הכל חייבין בציצית לאיתווי מאי. לאיתווי קמן היודע להתעטף. דתניא - 'קמן היודע להתעטף חייב בציצית'" (ערכין ב:)

קודם שמתעטפים בטלית צריך לבדוק בציציות לראות שיהיו כשרות.

הרב והבעל תפלה אומרים את ברכת הטלית בקול רם.

(גמ' זרכות ס:)² בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
 אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית:

אחרי כן יניח הטלית על ראשו רחבו לקומתו ויטול שתי ציציות הימניות לאחוריו בכתף שמאלית ושתיים האחרות ישארו לפניו, נמצאו כל ד' ציציות בצד שמאל ופיו וסנטרו מכוסים, ויעמוד כך מעוטף כדי הלך ד' אמות לפחות.

is a) to pull the טלית over one's head and back (on the head up to the eyes), b) take the right side of the טלית and throw it over the left shoulder (or according to a later מנהג to take the left side and throw it over the right shoulder), in such a way that the chin (and also mouth and nose) are covered. The טלית should cover one's sides like a blanket and not just resting on one's head and shoulders.

The (דף כט) מסכת קדושין in גמרא derives from (ס' ה, ס' ד) מגן אברהם that an unmarried young man *should not* cover his head with a טלית, and from (דף ח) of the same מסכת, b) that one who is not a חכם תלמיד should not cover his head, even if he is married. It is quite surprising that those following מגן אברהם, do not follow the latter ruling of the מגן אברהם, although they do follow the former. In אשכנז this מגן אברהם wasn't followed (they had a different interpretation of the גמרא), for example in the חתם סופר, unmarriage young men covered their heads with a טלית. Today, in most synagogues which follow מנהגי אשכנז, unmarriage young men wear a hat, as opposed to putting a טלית over their heads. The מנהג of a married adult men wearing a hat rather than wearing a טלית over the head, was not started by רבני אשכנז, and on the contrary - the רבנים themselves retained the old מנהג.

אחרי כן יסיר הטלית מעל פניו ויחזיר הציציות למקומן. עטיפת הטלית מכסה גם את צדדיו, ואינה מונחת רק על גבו וכתפיו. נהגו מלפנים בעת התפלה לעטוף הראש בטלית דהיינו להניח הטלית מעל הכובע, ובדורות האחרונים נתפשט שחובשים כובע בלא טלית מעליו או מסירים הכובע לגמרי ומניחים הטלית מעל הכיפה בלבד.

1. דבר תמוה דעד שלא ישא אשה יהיה יושב וצטל ממלות לינית [שיוירי כנה"ג] ?
 (או"ח סימן י"ז סעיף ג' באר היטב ומשנה ברורה שם)

2. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי תפלה לפי תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים. (מכון מורשת אשכנז)

הנחת התפילין

מהדרים אחר בתי תפילין קטנים ככל האפשר, כדי לדקדק על מיקום התפילין (בפרט אצל צעירים בני מצוה שאבריהם קטנים). קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום.

הנחת תפילין בחול המועד לשיטת רבותינו הראשונים ואחרונים באשכנז בכל הדורות, היא חובה גמורה (ורבינו עקיבה איגר הורה שגם מי שאבותיו חדלו מהנחת תפילין, עליו לחזור לקבלת אבות אבותיו ולהניחם), אמנם בחשש 'לא תתגדוד', בארץ ישראל מניחים אותם בצנעה. מי שמנהג אבותיו בברכה, מברך על התפילין (כמו שהיה המנהג הפשוט ברוב קהילות אשכנז). הבעל תפלה מברך על התפילין בחול המועד בלחש ולא בקול כבשאר ימים.

The "יברך לְהִנִּיחַ בְּקִמְצָ תַחַת הַה"א ולא בַּפֶּתַח וּבַדְּגֵשׁ", states, הלכות תפילין ס' ז' in שלחן ערוך. There must have been a difference in pronunciation between a קמץ and a פתח. Whether the pronunciation changed over the centuries is surely a major issue. His well known statement was, 'עַל כֵּן שִׂמַּח לִבִּי וְאוֹדָה ה' בְּכֹל, לְבִי שֶׁשָּׂאֵנִי יְהוּדִי אֲשַׁכְּנִי בְּנִיבִי' (therefore my heart is glad, and I praise God with all my heart, that he made me an Ashkenazic Jew in my pronunciation)".

הרב והבעל תפלה אומרים ברכות אלה בקול רם, גם ברכת תפילין של ראש. ויקח תפלה של יד ויניחנה על יד שמאל על בשר הגבוה שבזרוע, וקודם הקשירה יברך:

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לְהִנִּיחַ תְּפִלִּין:

כתב סת"ם הוא כתב 'בית יוסף', ויש מהדרים (ח"ו וחת"ס) שהיו"ד בימין הצד"י תהא דווקא הפוכה. את הכריכות סביב הזרוע של רצועה תפילין של יד, מלבד הכריכה הראשונה, כורכים אחר הנחת תפילין של ראש.

אמר הרא"ש אחר שהחזיק תפילין של יד בזרוע ברצועה שבתוך המעברתא הניח הרצועה תלויה והניח לאלתר את של ראש... (מהרי"ל)

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוֹת תְּפִלִּין:

קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום מנהג כל ישראל אשכנזים וספרדים על דפני כמה מאות כמבואר בבית יוסף וכן נוהגים יצואי הונגריה וחלק מעדות החסידים עד יום.

ואחריה תיכף יאמר:

בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכּוֹתָיו ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואחר כך כורך ז' כריכות על קנה הזרוע:

The תפילין של יד should be put on immediately after the ראש של תפילין should be put on immediately after the ראש של תפילין, before one wraps the רצועה around the arm. According to the משנה ברורה and מנהג אשכנז, the wrapping around the hand is not מעיקר הדין. The אריז"ל states one should wrap the רצועה around the hand as well, because this is part of the מצוה, but not around the finger(s) until after the תפילין are put on. According to the מקובלים the רצועה should likewise be wrapped around the finger(s). There is no need to wind the רצועה around the middle finger(s) and no set אשכנז procedure. It eventually crept into אשכנז as well, each person acting according to their family מנהג.

אחר הנחת תפילין מקפידים להחזיר את הלבוש העליון בצורה מסודרת ולא מרושלת. תפילין דרבינו תם מניחים רק גדולי תורה שמוחזקים בחסידות אמיתית, לרוב בצנעה.

Originally, פסוקי דזמרה began with אשרי. Later when הודו was added, there was a מחלוקת between the וספרד. According to the מנהג ספרד, they placed the additions beforehand, therefore הודו is recited before שאמר. (The אריז"ל never instituted that מוזמר שיר be recited before שאמר, but rather as a מוזמר to be said after הודו.) According to מנהג אשכנז, פסוקי דזמרה are said only after שאמר, since all ברכות are recited 'עובר לעשייתן' - before the מצוה is performed. Therefore, the (א"ח סימן נ"א) טור rules, that it is better to say הודו after שאמר. Some say therefore that, מוזמר לתודה is said after הודו in place of מוזמר שיר.

אין אומרים 'מוזמר שיר' או מוזמר אחר לפני 'ברוך שאמר',

שהיא ברכה על אמירת מוזמורי שבת, וצריך שתהא הברכה עובר לעשייתן.

אסור להפסיק, אפילו בברוך הוא וברוך שמו, מתחילת 'ברוך שאמר' עד לאחר שמונה עשרה.

פסוקי דזמרה

השמש או הבעל תפלה מכריז¹ שְׁתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה! טרם פותחים באמירת 'ברוך שאמר':

הבעל תפלה אומר 'ברוך שאמר' כולו בניגון חול, או בניגון השייד לאותו יום.

² ויאחז הב' ציציות שלפניו בידו הימנית בשעת אמירת 'ברוך שאמר' וכשיסיים 'בתשבות' נשקם ויניחם בנחת מידו.

³ בְּרוּךְ שְׂאֵמֵר וְהָיָה הָעוֹלָם ◊ בְּרוּךְ הוּא: בְּרוּךְ עוֹשֶׂה בְּרֵאשִׁית ◊
 בְּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה ◊ בְּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם ◊ בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ ◊
 בְּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת ◊ בְּרוּךְ מְשַׁלֵּם שְׂכָר מוֹב לִירְאָיו ◊ בְּרוּךְ חַי לְעַד
 וְקַיָּם לְנֶצַח ◊ בְּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּרוּךְ שְׁמוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
 הָאֵל אֲב תְּרַחֵם הַמְּהַלֵּל בְּפִי עַמּוֹ ◊ מְשַׁבַּח וּמְפָאֵר בְּלִשׁוֹן חֲסִידָיו וְעַבְדָּיו ◊
 וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדְּךָ ◊ נְהַלְלֶךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשִׁבְחוֹת וּבְזִמְרוֹת: נְגַדְלֶךָ וּנְשַׁבַּחְךָ
 וּנְפָאֲרֶךָ וְנַמְלִיכֶךָ ◊ וְנִזְכִּיר שְׁמֶךָ מְלַבְּנוּ אֱלֹהֵינוּ: יְחִיד ◊ חַי הָעוֹלָמִים ◊ מֶלֶךְ מְשַׁבַּח
 וּמְפָאֵר עַד־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: ⁴ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהַלֵּל ⁵ בְּתִשְׁבּוֹחוֹת:

1. The announcement שתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה has Polish origins. The first source for saying it, is the ב"ח (1561-1640). This was accepted both in Eastern and Western Europe. It means that even words of תורה should not be spoken for the duration of the תפילה. Actually הרב יו"ט הרב העלער composed a special מִי שְׁבַרְךָ to be said by the congregation for those who refrain from talking during orenen. He thought that the tragedies in his days, were caused by talking in synagogues. Many among בני אשכנז, following the tradition passed on by הרב העלער, are convinced that it was through their careful attention to correct נוסח in orenen that much of the German Jewish community had the זכות to survive the terrible persecution by the Third Reich. We too, who face numerous threats, should try to use this as our secret ammunition to protect ourselves from all who wish to destroy us. The first letters of שתִּיקָה יָפָה... שִׁיבָה are שתִּיקָה יָפָה... Anyone who does so, will be אי"ה reach old age. In different places יָפָה שתִּיקָה was said before קריאת המגילה and תקיעת שופר, ברוך שאמר, בפד"מ, it was said before קריאת התורה or חזרת הש"ן.

2. The מנהג הארז"ל of holding the front ציציות in the right hand while reciting ברוך שאמר, was accepted by בני אשכנז.

3. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומרים 'ברוך שאמר' בניגון ימים נוראים, ובשלוש רגלים בניגון יום טוב.

4. בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמק את קולו במילים 'מלך מהלל בתשבות'.

5. In תנ"ך the word is pronounced תִּשְׁבּוֹחוֹת. According to חז"ל, it is pronounced תִּשְׁבּוֹחוֹת (מסכת סוכה דף נ"א, עמוד ב'). In all ancient סידורים, תִּשְׁבּוֹחוֹת was used, (for example; רמב"ם, רוקח, and the יעב"ץ wrote תִּשְׁבּוֹחוֹת [with the letter וי"ו]). It was changed to תִּשְׁבּוֹחוֹת in the סידורים of ר' אליהו ועזריאל מוילנא and ר' שבתי סופר. Regarding קדיש as well, בני אשכנז say תִּשְׁבּוֹחַתָּא while ספרדים say תִּשְׁבּוֹחוֹתָא.

דברי הימים א טז:ח-לו

* 9 8 7 6 הודו לַיְיָ קְרָאוּ בְּשֵׁמוֹ

שִׁירוֹ לֹא וּמְרוֹ-לוֹ

הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קְדֹשׁוֹ

הַדָּשׁוּ יְיָ וְעִזּוֹ

זָכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה

* וַדַּע יִשְׂרָאֵל עִבְדוֹ

הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ

וְזָכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת-אֲבֹתָם

וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק

לֵאמֹר לְךָ אֵתָּן אֶרֶץ כְּנָעַן

בְּהִיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר

* וַיִּתְּהַלְכוּ מִגּוֹי אֶל-גּוֹי

לֹא-הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעַשְׂקֶם

אֶל-תִּנְעוּזוֹ בְּמִשְׁחֵי

שִׁירוֹ לַיְיָ כָּל-הָאָרֶץ

סִפְרוּ בְּגוֹיִם אֶת-כְּבוֹדוֹ

כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד

כִּי כָל-אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים

הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילָתוֹ:

שִׁיחוּ בְּכָל-נִפְלְאוֹתָיו:

יִשְׁמַח לֵב מִבְּקִשְׁי יְיָ:

בְּקִשׁוֹ פָּנָיו תִּמְיֹד:

מִפְתָּיו וּמִשְׁפָּטֵי-פִיהוּ:

בְּגִי יַעֲקֹב בְּחִירָיו:

בְּכָל-הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:

דְּבַר צִוְיָהּ לְאֵלֶּהָ דְּוֹר:

וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק:

לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:

חֶבֶל נִחַלְתְּכֶם:

בְּמַעַט וְגָרִים בָּהּ:

וּמִמְמַלְכָּה אֶל-עַם אַחֵר:

וַיִּזְכַּח עֲלֵיהֶם מַלְכִּים:

וּבִגְבֻיָּאֵי אֶל-תִּרְעוּ:

בְּשָׂרוֹ מִיּוֹם-אֶל-יוֹם יִשׁוּעָתוֹ:

בְּכָל-הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:

וְנִזְרָא הוּא עַל-כָּל-אֱלֹהִים:

<< וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה:

6. בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת, ובהושענא רבה בניגון חול, בשמחת תורה נאמר בניגון יום טוב.

7. מהודו לד' עד ובגביאי אל-תרעו, ותמיד של בין הערבים, מן שירו לד' עד והלל לד'. רוממו ד' אלדינו וכו' ושאר פסוקי דרחמי וכו', ויש במזמור זה י' לשונות של הודאה, כנגד י' מכות שהביא הקב"ה על המצרים, וי' נסים לאבותינו על הים:

8. In the Middle Ages פסוקי דזמרה were read responsively by בעל תפלה and קהל in a similar way to קבלת שבת.

מנהג מפואר בק"ק פפד"מ והנגרלי' אחר מנהגייהם ששני חזני' אומרים פסוקי דזמרה בדלוג פסוק אחר פסוק כעין שאומרים תהלים. (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרה ד')

9. הקהל אומרים כל הפסוקים בלחש חוץ מזו. (דברי קהלת)*

עו וְחֲדוּה בְּמִקְמוֹ:	10 הוֹד וְהִדְר לְפָנָיו
הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד וְעוֹ:	הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים
שָׂאוּ מִנְחָה וּבָאוּ לְפָנָיו הַשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהִדְרַת-קִדְשׁ:	הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ
אֶחָד-תִּפְזוֹן תִּבְּל בְּלִי-תִמְזוֹ:	חִילוֹ מִלְּפָנָיו בְּלִי-הָאָרֶץ
וַיֹּאמְרוּ בְּגוֹיִם יְיָ מֶלֶךְ:	* יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ
יַעֲלֶיךָ הַשָּׁדָה וְכָל-אֲשֶׁר-בּוֹ:	וַיִּרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ
מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי-בָא לְשִׁפּוֹט אֶת-הָאָרֶץ:	אִזְ יִרְנְנוּ עַצֵּי הַנָּעַר
כִּי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב
וּקְבָצְנוּ וְהַצִּילְנוּ מִן-הַגּוֹיִם	וַיֹּאמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לְהַשְׁתַּבַּח בְּתֵהֱלֹתֶיךָ:	לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קִדְשֶׁךָ
מִן-הָעוֹלָם וְעַד-הָעֵלֶם וַיֹּאמְרוּ כָּל-הָעַם אֱמֵן וְהִלֵּל לַיהוָה:	כְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לְהַדָּם רַגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:	תכלים ט:ב
רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לְתֵר קְדוֹשׁ כִּי-אֱלֹהֵינוּ:	ט:ט
וְהוּא רַחוּם יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל-חַמָּתוֹ:	עמ:לח
אֲתָהּ יְיָ לֹא-תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חֶסֶדְךָ וְאַמְתָּךְ תִּמְיֵד וַיִּצְרוּנֵי:	מ:יב
זְכַר-רַחֲמֶיךָ יְיָ וְחֶסֶדְךָ כִּי מַעֲוָלָם הִמָּח:	כ:ו
עוֹ לְאֱלֹהִים עַל-יִשְׂרָאֵל גְּאוּתוֹ וְעוֹ בְּשִׁחְקִים:	סח:לכ-לו
נִזְרָא אֱלֹהִים מִמְּקוֹדְשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נִתַּן עוֹ וְתַעֲצֹמוֹת לְעַם כְּרוּךְ אֱלֹהִים:	

10. אמר רב פפא, אין עציבות לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'הוד והדר לפני עו וחדוה במקמו': (גמ' סגיגה ב:)

3-6:75 * אל־נְקָמוֹת יי אל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:

הַנְּשֵׂא שִׁפְטֵי הָאָרֶץ הַשֵּׁב גְּמוּלָה עַל־גָּאִים:

ג:ט ליי הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בְּרַבְתָּךְ סֵלָה:

ח:ו יי צַבָּאוֹת עֲמָנוּ מִשְׁגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה:

פ:ד יי צַבָּאוֹת אֲשֶׁר־אָדָם פִּטְחָה בְּךָ:

כ:י יי הוֹשִׁיעָה הַפְּלֵךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:

כח:ט הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמְּךָ וּבְרַךְ אֶת־נַחְלָתְךָ וְרַעַם וְנִשְׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

לג:כ-כג נַפְשֵׁנוּ חֲפָתָה לֵי עֲזָרְנוּ וּמִנְּנוּ הוּא:

כִּי־בו יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קִדְשׁוֹ בְּמַחֲנוּ:

יְהִי־חֶסֶדְךָ יי עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִתְּלֵנוּ לָךְ:

פ:ח הָרֵאֵנוּ יי חֶסֶדְךָ וַיִּשְׁעֶךָ תִּתֵּן־לָנוּ:

מד:כז קוּמָה עֲזַרְתָּה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חֶסֶדְךָ:

פא:יא | יי אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם תְּרַחֵב־פִּיךָ וְאִמְלֵאֲהוּ:

קמד:טו << אֲשֶׁר־יָהֵם שָׁפַכָּה לֹא אֲשֶׁר־יָהֵם שִׁינֵי אֱלֹהֵיו:

יג:ו * וְאֵנִי | בְּחֶסֶדְךָ בְּמַחֲתִי יִגַּל לִפִּי בִישׁוּעָתְךָ אֲשִׁירָה לֵי כִי גְמוּלָה עָלַי:

בשבת וביום טוב והימים נוראים אומרים כאן פסוקי דזמרה לשבת וליום טוב (עמ' 133).

אין אומרים 'מוזמר לתודה' לא בערב יום כפור, גם לא בערב פסח, וחול המועד של פסח.
אין המנהג לעמוד באמירת 'מוזמר לתודה'.

ק¹¹ * מוֹזְמָר לְתוֹדָה הֲרִיעוּ לִי כָּל־הָאָרֶץ:

עֲבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה בְּאוֹ לְפָנָיו בְּרִנָּה:

דַּעוּ כִּי־יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ עָמוּ וְצֹאן מְרִעִיתוֹ:

בְּאוֹ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה חֲצֵרְתִּי בְּתַהֲלָה הוֹדוּ־לוֹ בִּרְכוּ שְׁמוֹ:

* כִּי־טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דָּר וָדָר אֲמוֹנָתוֹ:

קד:לא¹³ * יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו:

קיג:ד * יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מְבֹרָח־שְׁמֵשׁ עַד־מְבֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְיָ:

11. 'מוזמר לתודה' נתקן לאומרו מפני שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון. [טור] בא"ח סי' נ"א כתב שכל השירות עתידות להתבטל חוץ ממוזמר לתודה לפיכך צריך לאמרה בנגון. (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרה ד')

12. The 'מוזמר לתודה' mentions a מנהג to recite לתודה on שבת and יום טוב beginning with the word הריעו. The פסוקים מהר"ם שיף and ערוך השלחן both say that one should not recite half a פסוק, even though our תפילות contain many half פסוקים. This particular instance creates the following problems, a) beginning in the middle of a פסוק, containing God's name, b) saying מוזמר לתודה in any form on פסח, as the entirety of the מוזמר deals with the תודה קרבן. The (רב יהודה לייב קירשהיים) מנהגות וורמיישא writes:

"בשחרית של שבת א"א מוזמר לתודה, ויש אומרים שיש לומר ולהתחיל הריעו, אבל פה אין אומרים.
וכן יש אומרים שאין לומר ביום טוב מוזמר שיר ליום השבת, אבל פה אומרים:"

"במוזמר זה מ"א תיבות נגד מ' לחמים ואחד כנגד זבח התודה. וד' פעמים במוזמר ה"ה כנגד ארבעה מיני לחמים,
י' מצות, י' חלות, י' רבובת, י' חמין, והיה הכהן לוקח מעשר מכל אחד." (סידור רוקח סימן ט"ו)

13. כתב בספר "מטה משה" סי' מ"ט, ונהגו לומר יהי כבוד והפסוקים אחרים קודם תהלה לדוד, ויש בהם כ"א אזכרות, כנגד כ"א פסוקים שבתהלה לדוד: ע"כ: וכתב בא"ר סי' נ"א ס"ק ד', 'ואין להפסיק כלל בין ד' מלך ד' מלך ד' ימלך וכו', כמו שאין להפסיק בין ד' אלדיכם לאמת, כן מוכח בפסקי תוס'.

14. דַּרְשׁ רַבִּי חֲנִינְיָא בְּרַ פְּאָ 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו: פְּסוּק זֶה שֶׁר הָעוֹלָם אָמְרוּ, בְּשַׁעֲה שְׁאָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'לְמִינְהוּ' בְּאֵילָנוֹת, נְשָׂאוּ דְשָׂאִים קַל וְחֹמֶר בְּעַצְמָן, אִם רְצוֹנוּ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעַרְבוּבָא, לְמָה אָמַר 'לְמִינְהוּ' בְּאֵילָנוֹת? וְעוֹד קַל וְחֹמֶר, וּמָה אֵילָנוֹת שְׂאִין דְרַכְּן לְצֵאת בְּעַרְבוּבָא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'לְמִינְהוּ', אָנוּ עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה? מִיָּד כָּל אֶחָד וְאֶחָד יֵצֵא לְמִינוֹ, פְּתַח שֶׁר הָעוֹלָם וְאָמַר, 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו: (גמ' חולין ס).

רַם עַל־כָּל־גּוֹיִם | ייִ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:

קלכ:יג ייִ שְׁמֵךְ לְעוֹלָם ייִ זְכָרְךָ לְדַרְוֹדֶר:

קגיט ייִ בְּשָׁמַיִם הַכִּיָּן כְּסֵאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה:

ד"כ טז:לא * יִשְׁמַחוּ הַשָּׁמַיִם וְתַגִּיל הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ בְּגוֹיִם ייִ מֶלֶךְ:

יטז ייִ מֶלֶךְ לָא:א ייִ מֶלֶךְ שְׁמוֹת טו:יח ייִ | יְמִלְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

תכלים יטז ייִ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אֶכְרֹד גּוֹיִם מֵאֲרָצוֹ:

לג:י ייִ הַפִּיר עֲצַת־גּוֹיִם הַנִּיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:

משלי יט:כא רַבּוֹת מַחְשְׁבוֹת בְּלֵב־אִישׁ וְעֲצַת ייִ הִיא תִקּוּם:

תכלים לג:יא עֲצַת ייִ לְעוֹלָם תִּעֲמַד מַחְשְׁבוֹת לְפִי לְדַר וָדַר:

לג:ט כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא־צִוְהָ וַיַּעֲמַד:

קלכ:יג כִּי־בָחַר ייִ בְּצִיּוֹן אֹזֶה לְמוֹשֶׁב לּוֹ:

קלכ:ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לּוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ:

זז:יד כִּי | לֹא־יִפְאֵשׁ ייִ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב:

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא יַעִיר כָּל־חַמְתּוֹ:

כו: * ייִ הוֹשִׁיעָה הַמַּלְךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קְרָאֵנוּ:

פד:ה¹⁵ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלְלוּךָ סְלָה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שֹׁכֵנָה לּוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֵׁנִי אֱלֹהֵיו:

קמכ תהלה לדוד

א רִמְמֶךָ אֱלֹהֵי הַמַּלְאָךְ וַאֲבִרְכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ב כָּל־יּוֹם אֲבִרְכָךָ וַאֲחַלְלֶה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ג דָּוִד יי וּמַחְלֵל מְאֹד וְלִגְדֹלְתוֹ אֵין חֶקֶר:

ד ור לדוד ישבח מעשיך וגבורתך יגידו:

ה דר כבוד הודך ודברי נפלאותך אשיחה:

ו יעזו נוראתך יאמרו וגדלתך אספרנה:

ז כר רב-מוךך יביעו וצדקותך ירגנו:

ח נון ורחום יי ארך אפים וגדל-חסד:

ט וב-יי לכל ורחמיו על-כל-מעשיו:

י ודוך יי כל-מעשיך וחסדיך יברכוכה:

כ בוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו:

ל הודיע | לבני האדם גבורתך וכבוד הדר מלכותך:

מ לכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דוד ודר:

ס ומך יי לכל הנפלים וזקוף לכל-הכפופים:

14 יי-בל אליך ישברו ואתה נותן להם את-אבלם בעתו: אלא 'בעתו' הקדוש ברוך הוא פרנסתו בעתו. (גמ' כתובות סז:ז) הכל לפי מה שחזר לריך כל יחיד ויחיד לפי לימודו (רש"י סט)

15. This was already known as אשירי, at the time of רבי יוחנן (ברכות ד:).

אמר רבי אלעזר אמר רבי אביןא, כל האומר 'תהלה לדוד' בכל יום שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

14. תנינא, 'עיני-בל אליך ישברו ואתה נותן להם את-אבלם בעתו: בעתם לא נאמר, אלא 'בעתו' הקדוש ברוך הוא פרנסתו בעתו. (גמ' כתובות סז:ז) הכל לפי מה שחזר לריך כל יחיד ויחיד לפי לימודו (רש"י סט)

15 16 פ וְתַח אֶת־יָדָךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל־חַי רְצוֹן:

צ דִּיק יי בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:

ק רַוֵּב יי לְכָל־קַרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת:

ר צוֹדֵי־רְאִיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:

ש וְיֹמַר יי אֶת־כָּל־אֲהָבָיו וְאֵת כָּל־הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד:

ת הַלֵּת יי יְדַבֵּר פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

קטו:יח וַיִּנְחַנּוּ | נִבְרָךְ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יְהוָה:

The following מזמורים were sung by the לויים in בית ראשון.

קמו 17 הַלְלוּ־יְהוָה הַלְלֵי נִפְשֵׁי אֶת־יי:

אֶהְלֵלָה יי בְּחַיֵּי אֲזֻמְרָה לְאֱלֹהֵי בְּעוֹדֵי:

אֶל־תִּבְטְחוּ בְּנִדְיָבִים בְּבֶן־אָדָם | שְׂאִין לוֹ תִשׁוּעָה:

תִּצַּח רִיחוֹ יֵשֵׁב לְאֲדָמְתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אֲבָדוֹ עִשְׂתַּנְתִּיו:

* אֲשֶׁר־י שְׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שְׁבִרוּ עַל־יי אֱלֹהֵיו:

עֲשֶׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשָּׁמַר אֵמֶת לְעוֹלָם:

עֲשֶׂה מִשְׁפָּט | לַעֲשׂוֹקִים נָתַן לֶחֶם לְרַעֲבִים יי מִתֵּיר אֲסוּרִים:

יי | פָּקַח עוֹרִים יי זָקַף כְּפֹפִיִּים יי אֲהַב צַדִּיקִים:

יי | שָׁמַר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאֶלְמָנָה יַעֲזֹדֵד וְדָרַךְ רַשָּׁעִים יַעֲזוֹת:

יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יְהוָה:

15. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתַח אֶת־יָדָךָ', ואם לא כיוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתַח אֶת־יָדָךָ' - כי הקול מעורר את הכוונה.

16. The ancient מנהג of touching and kissing the תפילין during, "פּוֹתַח אֶת־יָדָךָ...", is cited by מאינץ רב משה.

17. אמר רב חנין בר רבא, הכל מודים ב'תהלת ד' יְדַבֵּר פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד' (הלל-יה),
הַלְלוּ־יְהוָה דְּבִתְרֵיהּ רִישׁ פִּירְקָא: (גמ' פסחים קיז).

קמז קללו יה | כִּי־טוֹב וּמָרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נֶאֱמָה תְהַלֶּה:

בּוֹנֵה ¹⁸ יְרוּשָׁלַם יי נְדַחֵי יִשְׂרָאֵל יִבְנֵם:

הָרַפָּא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמַחֲבֹשׁ לְעַצְבוֹתָם:

מוֹנֵה מִסְפָּר לְכוֹכְבֵים לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתַבּוּנָתוֹ אִין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עַנְוִים יי מִשְׁפִּיל רְשָׁעִים עַד־אָרֶץ:

עָנוּ לֵינּוּ בְּתוֹדָה וּמְרוּ לְאֱלֹהֵינוּ בְּבִנּוֹר:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעֵבִים הַמְכִין לְאָרֶץ מִטֶּר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חֲצִיר:

נוֹתֵן לְבַהֲמָה לַחֲמָה לְבָנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:

לֹא בְּגִבּוֹרֵת הַסּוּם יִחַפֵּן לֹא־בְשׁוֹכֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:

רוֹצֶה יי אֶת־יִרְאָיו אֶת־הַמִּיחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

* שְׁבַחֵי יְרוּשָׁלַם | אֶת־יי קִלְלֵי אֱלֹהֵי צִיּוֹן:

כִּי־תִחַק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיו בְּרוֹךְ בְּנֵי בְּקָרְבָּו:

¹⁹ הַשָּׁם־גְּבוּלָךְ שְׁלוֹם חֵלֶב חַיִּים יִשְׁבִּיעֶךָ:

הַשִּׁלַּח אֲמָרְתוֹ אָרֶץ עַד־מִהֲרָה יְרוּיֵן דְּבָרוֹ:

הַנִּתֵּן שְׁלֹג בְּצִמֶר כְּפֹר בְּאֶפֶר יִפּוֹר:

מִשְׁלִיךְ קָרְחוֹ בְּפִתִּים לְפָנֵי קָרְחוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וַיִּמָּסֵם יֵשֵׁב רוּחוֹ יוֹלֵד מַיִם:

מִגִּיד דְּבָרוֹ לְנַעֲקֹב חֲקָיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל:

²⁰ לֹא עָשָׂה כֵּן | לְכֹל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בְּלִי־יָדָעוֹם הִלְלוּ־יָה:

18. י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ד' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"ם על שם שלם. (תוס' מס' תענית ט"ז)

19. אמר רב יהודה, לעולם יהא אדם זהיר בתבואה (אוכל) בתוך ביתו, שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנאמר: 'השם־גבולך שלום חלב חיים יִשְׁבִּיעֶךָ': (גמ' צ"א מניעא נט.)

20. אמר רבי אמי, אין מוסרין דברי תורה לעובד פוכבים, שנאמר: 'לא עשה כן | לְכֹל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בְּלִי־יָדָעוֹם'. (גמ' חגיגה יג.)

קמח ²¹ תִּלְלוּ יְהוָה | תִּלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאוֹ:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵשׁ וְיִרְחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אֹרֶן:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַפִּיִם אֲשֶׁר | מַעַל הַשָּׁמַיִם:
יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צְדָה וְנִבְרָאוֹ:
וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֲקֵי־נֶתֶן וְלֹא יַעֲבֹד:
הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנְיִינִים וְכָל־תְּהוֹמוֹת:
אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטּוֹר רוּחַ סְעָרָה עֲשֵׂה דְבָרוֹ:
הַחֲרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרוֹיִם:
הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רִמְשׁ וְצִפּוֹר כָּנָף:
מַלְכֵי־אֲרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אֲרֶץ:
בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוֹלוֹת זְקֵנִים עַם־נְעָרִים:
יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁגַּב שְׁמוֹ לְבָדוֹ הוֹדוּ עַל־אֲרֶץ וְשָׁמַיִם:
וַיִּרְם קָרוֹן | לְעַמּוֹ תְהַלְלָה לְכָל־חֲסִידָיו ²² לְבַנְיֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבּוֹ הַלְלוּ־יְהוָה:

קמח ²³ תִּלְלוּ יְהוָה | שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חֲדָשׁ תְּהַלְלוּ בְּקִתְל חֲסִידִים:
יִשְׂמַח־יִשְׂרָאֵל בְּעֲשׂוֹ בְּגִי־צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְּמַחּוֹל בְּתַף וּבְנֹזר יִזְמְרוּ־לוֹ:
כִּי־רוּעָה יְיָ בְּעַמּוֹ יַפְאֵר עֲנֻיִם בִּישׁוּעָה:
יַעֲלוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יִרְנְנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
רוֹמְמוֹת אֵל בְּגִרוֹנָם וְחָרַב פִּיפְיוֹת בְּיָדָם: ²³
לְעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּגוֹיִם תּוֹכְחוֹת בְּלְאֻמִּים:
לְאָסֵר מַלְכֵיהֶם בְּזֻקִים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְּלֵי בְרוֹזֵל:
לְעֲשׂוֹת בָּהֶם | מִשְׁפָּט בְּתוֹב הַדָּר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יְהוָה:

²¹ לא עשה כן שלא נתן להם התורה ומשפטים של ידעום ב' דבראש' ול ככל ישראל זהו כל מאכא מרי נעלם. 21 אמר רבי יוסי, זהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. איני? והאמר מר, הקורא הלל בכל יום הרי זה מתרף ומגדף? כי קאמרין, בפסוקי דזמרא. (גמ' שבת קיח:) שני מזמורים של הילוליים הללו את ד' מן השמים, הללו א-ל בקדשו: (רש"י)

22. אמר דוד (המלך) . . . שלשה סימנים יש באומה זו (בני ישראל), הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים, רחמנים דכתיב: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרפך' (דברים יג:ח) ביישנים דכתיב: 'ובעבוד תהיה יראתו על פניכם' (שמות כ"ז) גומלי חסדים דכתיב: 'למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו'' (בראשית יח:ט). כל שיש בו שלשה סימנים הללו, ראוי להדבק באומה זו. (גמ' יבמות עה:)

23. On the occasion of a milah the pater raises his voice when singing in a special way until to a special way.

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.

קג הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו:

הללוהו בגבורותיו הללוהו כרב גדלו:

הללוהו בתקע שופר הללוהו בנגבל ובנזור:

הללוהו בתוף ומחול הללוהו במנים וענב:

הללוהו בצלצלי-שמע הללוהו בצלצלי תרועה:

<< כל הנשמה תהלל יה הללויה:

²⁴ כל הנשמה תהלל יה הללויה:

פט:נג ברוך יי לעולם אמן | ואמן:

קלכ:כא ברוך יי | מציון שכן ירושלם הללויה:

עצ:יח:ט ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו:

וברוך | שם כבודו לעולם ויפלא כבודו את-כל הארץ ²⁵ אמן | ואמן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.

24. לכך כופלין כל הנשמה כו' משום דאיתמר יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ר"ל שמסיימין ספר תהלים שנתייסד בהללויה. והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים, וכן במחזור ויטרי. ומטעם זה נמי כופלין ד' ימלך לעולם ועד אחר סיום ויושע. (מהרי"ל)

25. בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמיד את קולו במילים 'אמן ואמן'.

יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחיים' ושוב ל'ישתבה' (מגן אברהם ש"ע נ"א ס"ז).

ד"כ א' כ"ט:י"ג

וַיְבַרְךָ דְּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דְּוִיד^{27 26}
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:
 לָךְ יְיָ הַגְּדִלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצִיחַ וְהַהוֹד כִּי־כָּל בְּשָׂמַיִם וּבָאָרֶץ
 לָךְ יְיָ הַמְּלֹכָה וְהַמְתַּנְשֵׂא לְכָל | לְרֹאשׁ:
 וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מְלֻפְּנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כַּח וּגְבוּרָה
 וּבְיַדְךָ לְגִדְל וּלְחֻזֵק לְכָל:
 וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתֶּךָ:

נחמ"כ ט:י"ח

אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַרְךָ אֶת עֲשִׂית אֶת־הַשָּׁמַיִם שָׁמַי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם
 הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כָּל־
 וְצָבָא הַשָּׁמַיִם לָךְ מְשִׁתְּחִיִּים:
 אַתָּה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוּ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
 וְשָׂמְתָ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:²⁸
 וּמַצֵּאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמַן לְפָנֶיךָ

אין מפסיקים בין אמירת 'נאמן לפניך' לאמירת 'וכרות עמו הברית', אלא בשחרית של ברית מילה שמנגנים פסוקים אלה באמירת סירוגין מיוחדת של המוהל והסנדק.

מוהל וְכָרוֹת עָמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אָרֶץ הַקְּנָעִי
 סנדק קַח־תִּי הָאֲמֹרִי וְהַפְּרִי וְהַיְבוּסִי וְהַנְּרָשִׁי לָתֵת לְזֶרְעוֹ
 מוהל וְתָקַם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צָדִיק אַתָּה:
 סנדק וַתֵּרָא אֶת־עֵינֵי אַבְרָהָם וְאַתָּה־וְעַקְתָּם שְׂמַעְתָּ עַל־יַד־סוּף:
 מוהל וְתַתֵּן אֶת־תְּנִיחָם וּמִפְתִּים בְּפָרְעָה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אֲרָצוֹ
 סנדק כִּי יִדְעָתָ כִּי הוֹדִיו עֲלֵיהֶם וְתַעֲשֶׂה־לָּךְ שֵׁם כְּחַיִּים הַזֶּה:
 מוהל וְהִים כְּקַעַת לְפָנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ־הַיָּם בַּיּוֹם הַזֶּה
 סנדק וְאַתָּה־רִדְפֵיהֶם הַשְּׁלֵכֵת בְּמַצוֹלֵת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עֲזִים:

26. The 'The' is to give צדקה while reciting דוד ויברך דוד was not done in Germany where people gave צדקה before orenen, and in many places the שמש walked around with the צדקה box during חזרת הש"ץ, or ובא לציון גואל.

27. It is an ancient custom to stand for 'ויברך דוד', until 'לשם תפארתך'. The מהרי"ל would rise a little while reciting 'לברך דוד'.

28. The דברי קהלת cites the מנהג to stand until 'שמו אברהם'.

שירת הים נהגו לאמרה בניגון מעמי המקרא

שמות יד:ל-לא

מוהל וַיִּזְשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם

סנדק וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵעַל־שַׁפַּת הַיָּם:

מוהל וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־חֵיד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת־יְיָ

סנדק וַיִּאֱמִינוּ בַּיְיָ וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדָיו:

מוהל ²⁹ ³⁰ אִזְ יִשְׂרָאֵל מֶשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְיְיָ וַיֹּאמְרוּ

טו:א-ח

לְאָמַר סנדק אֲשִׁירָה לְיְיָ כִּי־נָאָה נָאָה סוּם

וּרְכְבוּ רָמָה בַּיָּם: מוהל עֲזֵי וְזִמְרַת יְהוָה וַיְהִי־לִי

לִישׁוּעָה סנדק זֶה אֱלֹהֵי וְאֵנֹכֶהוּ אֱלֹהֵי

אָבִי וְאֶרְמָמְנֶהוּ: מוהל יְיָ אִישׁ מְלַחְמָה יְיָ

שָׁמוֹ: סנדק מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וְחִילוֹ יִרְהַב בַּיָּם וּמִבְּתֵר

שְׁלֵשׁוֹ מִפְּעֻי בַיַּם־סוּף: מוהל תְּהַלֵּם יִכְסִימוּ יִרְדּוּ בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ־

אָבִן: סנדק יִמְיִנְךָ יְיָ נֶאֱדָרִי בַּבַּח יִמְיִנְךָ

יְיָ תִרְעֵץ אוֹיֵב: מוהל וּבְרַב גְּאוֹנְךָ תִּהְרַם

קַמִּידָה תִּשְׁלַח חַרְוֶנְךָ יֶאֱכְלֵמוּ בַקֶּשׁ: סנדק וּבְרוּחַ

אֲפִידָה נִעְרְמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְּמוֹ־נֶד

נְזֻלִים קָפְאוּ תְהַלֵּם בְּלִבָּיִם: מוהל אָמַר

אוֹיֵב אֶרְדָּף אֲשִׁיג אַחֲלֶק שְׁלָל סנדק תִּמְלֹאמוּ

נַפְשֵׁי אָרִיק חֲרָבִי תִזְרִישְׁמוּ יָדַי: מוהל נִשְׁפָּתָה

בְּרוּחְךָ בַּסָּמוֹת צָלְלוּ כַּעֲזוֹפֶרֶת בַּמַּיִם

29. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד' איש מלחמה וגו', ימינך וגו', מי במכה וגו', עד יעבר וגו', שאומר בקול.

30. was chanted by the לויים in the המקדש בית on שבת, when the קרבן תמיד was brought towards evening (ראש השנה דף לא). After, חורבן בית שני, it was chanted on שבת in ארץ ישראל, but not in בבל. Afterwards, it was recited every day in ארץ ישראל, and in some parts of Italy.

אֲדִירִים:	סנדק מִי־כִמְכָה בְּאֵלִים יְיָ	מִי
כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ	נִזְרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה	
פְּלֹא:	מוהל נְטִיטָה יְמִינֶךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ:	סנדק נְחִיטָה
בְּחִסְדֶּךָ עֲסֹנוּ גְּאֻלָּתָהּ	מוהל גְּהִלַּת בְּעֵזֶךָ ³¹ אֶל־נֹוּה	
קֹדֶשְׁךָ:	סנדק שְׁמַעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן	חֵיל
אֲחֻזוּ יִשְׁבִי פְּלִשְׁתִּי:	מוהל אִז נִבְהִלּוּ אֱלֹהֵי	
אֲדוֹם	אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחֹזְמוּ רַעַד	נְמָנוּ
כֹּל יִשְׁבִי בְּנַעֲזוּ:	סנדק תִּפְּלַעְלֵהֶם אִימָתָה	
וּפְחַד	מוהל בְּגִדְלֵךְ וְרוֹעַךְ יִדְמֻ פְּאֲבָן	עֲדָ ³²
יַעֲבֹר עִמָּךְ יְיָ	עֲדָ־יַעֲבֹר עֲסֹנוּ	
קִנְיָתָה:	סנדק תִּבְאָמוּ וְתִפְעֲלוּ בְּהַר נַחֲלָתְךָ	מְכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתָהּ יְיָ	מוהל מִקֶּדֶשׁ אֲדָנִי בִּוְנָנוּ	
יָדִיךָ:	<< סנדק יְיָ יִמְלֹךְ לְעֵלְמָ וְעַד:	מוהל יְיָ

יִמְלֹךְ לְעֵלְמָ וְעַד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק 'ד' ימלוך לעולם ועד'

(אין אומרים 'ד' מלכותיה' וגומר, 'כי בא סוס' וגומר) וממשיכים 'כי לד' המלוכה:

תכלים כ:כט פי לִי הַמְּלוּכָה וּמִשְׁלַל בְּגוֹיִם:

עזדיכ ח:כא ³³ וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשַׁפְּטֵם אֶת־הַר עֲשׂוֹ וְהָיְתָה לִי הַמְּלוּכָה:

זכריה יז:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:

מסיימים:

³⁴ וּבְתוֹרַתְךָ פְּתוּב לְאֹמֵר ◊ דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

31. אמר רב יהודה אמר רב, כל המתגאה בטלית של תלמיד חכם, ואינו תלמיד חכם, אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. פתיב הכא 'גבר יהוד ולא יגודה' (חבוקוק ב:ה) וכתיב התם 'אל־נֹוּה קֹדֶשְׁךָ:'. (צבא צטרא לח)

32. 'עֲדָ־יַעֲבֹר עִמָּךְ ד' עֲדָ־יַעֲבֹר עֲסֹנוּ קִנְיָתָה:'. 'עֲדָ־יַעֲבֹר עִמָּךְ ד' זו ביאה ראשונה (בימי יהושע) 'עֲדָ־יַעֲבֹר עֲסֹנוּ קִנְיָתָה:'. זו ביאה שנייה (בימי עזרא). (צרכות ד:)

בימי חנוכה אומרים 'וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן' - ניגון המאורה 'שני זיתים', ובפורים אומרים - אחד מניגוני פורים.

34. The writes (סדרת ואתחנן) one may think that since we conclude the שירה with בני ישראל that the nations will be on the same level as בני ישראל (ומלאה הארץ...). We assert at the end by adding the פסוק of שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, that even during this time period, we will always be on a higher level of appreciation and have a closer relationship with God than the other nations. Historically speaking, the שְׁמַע יִשְׂרָאֵל was added by נוסח צרפת, which made many additions to the תפילה (for example 'לחיים טובים' and additional פסוקים). Usually גדולי אשכנז opposed their additions, but since during פסוקים additional, they saw no reason not to.

הבעל תפלה ירד לפני התיבה לפני ישתבח, שאומרה שם בעבור הקדיש שאחריה שיאמר לפני התבה עם ברכו וכל מה שאחריו שהוא עיקר התפלה. המתפלל עובר לפני התבה, אם יש יאהרצייט הוא עובר אך אבלים לא יעברו עד 'אשרי'.

- [ע"י שלמכז] ³⁵ ³⁶ יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלַכְנוּ ◊ הָאֵל הַמְּלִךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊
 בְּשֵׁמִים וּבְאָרְיָן ◊ בִּי לְךָ נָאָה ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיר וְשִׁבְחָה ◊
 הַלֵּל וְזַמְרָה ◊ עֵז וּמְשֻׁלָּה ◊ נִצַּח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה ◊ תְּהִלָּה וְתַפְאֶרֶת ◊ קִדְשָׁה וּמְלָכוֹת ◊
 « בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל ◊ מְלִךְ ◊ גָּדוֹל בְּתַשְׁבְּחוֹת ◊
 אֵל הַהוֹדָאוֹת ◊ אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת ◊ הַבוֹחֵר בְּשִׁירֵי זְמֵרָה ◊ מְלִךְ ◊ אֵל ◊ ³⁷ חֵי הָעוֹלָמִים:

was initially only inserted here during ימי תשובה by נוסח ספרד in Europe.

It is a מנהג ארז"ל, which was not accepted by אשכנזים across Europe, although many Eastern European אשכנזים eventually adopted its recital.

- בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
 וימליך מלכותיה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊
 בעגלא ובזמן קריב - ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

³⁸ יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה במקום שאין רשאים להפסיק בו 'יתברך'

- בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל ◊
 שמייה דקדשא בעל תפלה כורע ברך הוא ◊ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו)
³⁹ לעלא מכל-ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא ◊
 דאמירן בעלמא - בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

בנשימה אחת, שבחים, ש do not discuss the Kabbalistic issue of reciting the שפרי מנהגי אשכנז. 35 (in one breath).

36. שבח שלמה, וסידרון ביום שעלה לישב על כסאו של שן, וציפהו זהב ומפז, וכו', ופתח ואמר ישתבח שמך לעד מלכנו המלך, וחתם שמו מראשי תיבות, ומרוב ענותנותו הקדים ישתבח שלא ירגישו. [גליון סידור הרוקח]:

37. The use of either חיי העולמים or חיי העולמים are discussed amongst the פוסקים, yet it seems that חיי העולמים was more common.

ההגוי 'חיי העולמים' נהגו בכל אשכנז מדורי דורות ונשמר בפפד"מ עד זמן הרב שמשון רפאל הירש ואחריו.

38. אלו דברי בעל האגודה ממסכת ברכות ג:א וז"ל 'הא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר יהא שמייה ולא מפיך ה' שמייה דהוי משמע שם יה'.

39. בתפלות ראש השנה (חוץ ממנחה ראש השנה) ויום כפור כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים מיוחדים שנתקנו לאמירת החזן, אך בכל קדיש יתום אין כופלים. בשאר ימי התשובה, מלבד יום כפור, אין כופלים 'לעילא' כלל.

קריאת שמע וברכותיה לחול

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש:

יְתַבְרַךְ וַיְשַׁתְּבַח וַיְתַפְאֵר וַיְתַרְוַם וַיְתַנַּשֵּׂא שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ מְלָכֵינוּ
 הַמְּלָכִים ◊ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◊
 וּמִבְּלִעְדֵּי אֵין אֱלֹהִים תְּכַלִּים סַח: סָלוּ לְרַכֵּב בְּעֶרְבוֹת בְּיַהּ שְׁמוֹ
 וְעֲלוּ לְפָנָיו: וְשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

הבעל תפלה מאריך
 באמירת 'ברכו' ובימים
 מיוחדים (שאינן תחנון)
 מאריך עוד יותר:

בְּרָכוּ¹

כשמנגן הבעל תפלה השם יאמר הקהל:

בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

אֶת־יְי

כשמנגן הבעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל:

קִיג:3 יְיָ שֵׁם יְיָ מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

הַמְּבָרַךְ:

קהל ובעל תפלה יחדיו:

בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרַךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

הבעל תפלה אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל':

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

ישטיב מה: יוצר אור ובורא חֲשֵׁךְ עֲשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא ◊ אֶת־הַכֹּל:

הַמַּאִיר לְאָרֶץ וְלַדָּרִים עֲלֶיהָ ◊ בְּרַחֲמִים ◊ וּבְמִוֹבוֹ מְחַדָּשׁ בְּכָל־יּוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה
 בְּרֵאשִׁית: קד:כז² מְחַדָּרְבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | יְיָ בָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ:
 הַמְּלַךְ הַמְּרוֹמָם לְבָדוֹ מֵאֵז ◊ הַמְּשַׁבֵּחַ וְהַמְּפָאֵר וְהַמְתַּנַּשֵּׂא מִימֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם ◊
 בְּרַחֲמֶיךָ תְּרַפֵּם רַחֵם עָלֵינוּ ◊ אֲדוֹן עֲזוֹנוּ ◊ צוּר מְשַׁנֵּבֵנוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ ◊
 מְשַׁנֵּב בְּעַדְנוּ: אֵל בְּרוּךְ גָּדוֹל יַעֲרֵךְ ◊ הַכִּיֵּן וּפַעֵל זְהָרֵי חַמָּה ◊ טוֹב יֵצֵר כְּבוֹד
 לְשֵׁמוֹ ◊ מְאֹרוֹת נִתַּן סְבִיבוֹת עֲזוֹ ◊ פְּנֹת צְבָאוֹ קְדוּשִׁים רוֹמְמֵי שְׁדֵי ◊ תְּמִיד
 מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדוּשָׁתוֹ: תַּתְּבָרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־שִׁבְחַ מַעֲשֵׂי יְדֶיךָ ◊
 וְעַל־מְאֹרֵי־אֹר שְׁעֵשִׂיתָ ◊ יְפַאֲרֶיךָ ◊ סְלָה:

1. באמירת 'ברכו' הבעל תפלה אומר: 'ברוך ד' המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור, ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

2. פְּשָׁה רַבִּי עֲקִיבָא מְגִיעַ לְפָסוּק זֶה אֹמֵר, 'מְחַדָּרְבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | ד', 'יֵשׁ לָךְ בְּרִיּוֹת גְּדֻלוֹת בָּיָם, וְיֵשׁ לָךְ בְּרִיּוֹת בִּיבְשָׁה, שְׁבִיבֵם אֵילִמְלֵי עוֹלוֹת בִּיבְשָׁה מִיָּד מֵתוֹת, שְׁבִיבְשָׁה אֵילִמְלֵי יוֹרְדוֹת לָיִם מִיָּד מֵתוֹת, יֵשׁ לָךְ בְּרִיּוֹת גְּדֻלוֹת בָּאוֹר, יֵשׁ לָךְ בְּרִיּוֹת גְּדֻלוֹת בָּאוֹר, שְׁבִיבֵם אֵילִמְלֵי עוֹלוֹת לָאוֹר מִיָּד מֵתוֹת, שְׁבִיבֵם אֵילִמְלֵי יוֹרְדוֹת לָאוֹר מִיָּד מֵתוֹת, 'מְחַדָּרְבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | ד'. (גמ' חולין קכז)

בעל תפלה תתַּפְּרֵךְ צוּרֵנוּ מִלְּבָנוּ וּגְוַאֲלָנוּ ◊ בּוֹרֵא קְדוּשִׁים: יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלָכְנוּ ◊
 יוצר מְשֻׁרְתִים ◊ וְאֲשֶׁר מְשֻׁרְתֵי בָלֵם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם ◊ וּמְשֻׁמְעִים בְּיִרְאָה
 יַחַד בְּקוֹל ◊ דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמְלֵךְ עוֹלָם: בָּלֵם אֱהוּבִים ◊ בָּלֵם בְּרוּרִים ◊
 בָּלֵם גְּבוּרִים ◊ וְכָלֵם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רִצּוֹן³ קוֹנְהֵם: וְכָלֵם ◊ פּוֹתְחִים
 אֶת־פִּיהֶם בְּקִדְשָׁה וּבְמִתְהַרָה ◊ בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה ◊ וּמְבַרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים
 וּמְעֲרִיצִים וּמְקַדְּשִׁים וּמְמַלְכִים -

קהל את־שם האל המְלֵךְ הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא קְדוּשׁ הוּא:

בעל תפלה וְכָלֵם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עַל מְלֻכוֹת שָׁמַיִם זֶה מְזוּה ◊ וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לְזוֹה ◊
 לְהַקְדִישׁ לְיוֹצְרֵם ◊ בְּנִחְתָּרוֹת בְּשֵׁפָה בְּרוּרָה וּבְנִעִימָה: ⁵ קְדֻשָּׁה בָּלֵם כְּאֶחָד ◊ עוֹנִים
 וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה -

קהל ישטיב ויג קְדוּשׁ | קְדוּשׁ קְדוּשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה וְהָאוֹפָנִים וְחַיּוֹת הַקֶּדֶשׁ בְּרָעֵשׂ גְּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעַמַּת שְׂרָפִים
 לְעַמַּתֵם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

קהל יחזקאל ג:יב בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת יִתְּנוּ: לְמֵלֶךְ אֵל חַי וְקַיִם ◊ זְמִירוֹת יֹאמְרוּ ◊ וְתִשְׁבַּחוֹת יִשְׁמְעוּ:
 כִּי הוּא לְבָדוּ⁶ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ◊ עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ◊ בְּעַל מְלַחְמוֹת ◊ זוֹרַע צְדָקוֹת

3. Almost all of the ancient סידורים contain the word קוֹנְהֵם, however, today קוֹנֵם is commonly used, in order to alleviate any confusion that there might be two רשויות (שטיב ויג).

תנ"ך There are a number of such examples in:

בְּדָאֵמֵר הָאֵל | ד' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹמֵיהֶם רַקֵּעַ הָאָרֶץ וְצִאֲצִיאָהּ נִתְּנוּ נְשֻׁמָה עֲלֵיהּ וְרוּחַ הַלְלוּכִים בָּהּ: (ישטיב מז:כ)
 אֲשֶׁר קָנִיתָ יְהוּדָה וְלֹא יֵאָשְׁמוּ וּמְבָרְכֶיהָ יֹאמְרוּ בְּרוּךְ ד' וְאֲעִשֶׂר וְרַעֲיָהֶם לֹא יִחְמוּל עֲלֵיהֶן: (זכריה יא:כ)

אין לשנות נוסחת היוצר וראוי לומר עוֹשִׂים בְּאֵימָה רִצּוֹן קוֹנְהֵם ולא קוֹנֵם. (נוהג כצאן יוסף, דין ק"ש וברכותיה)

4. ... הכי מצינו במדרש (איכה ג) חדשים לבקרים שבּוֹרֵא מְלַאכִים בְּכָל יוֹם וְאוֹמְרִים שִׁירָה וְנִטְרָדִין לְהוֹן, כְּדָאֵמֵר
 בְּסִמּוּךְ מְשׁוּם שִׁישׁ אוֹת בְּמִלְאכִים קְבוּעִים שְׁמִמְתִּינִים זֶה לְזוֹה לומר שִׁירָה. וְאלו הַחֲדָשִׁים שְׁאִינִם יוֹדְעִים הַדַּת,
 מִמְּהָרִין לְשׁוֹרֵר וְנִתְחַיְבוּ כְּלִיה. וְהֵינּוּ אֲשֶׁר תִּקְנוּ וִיסְדוּ אֲנָשִׁי כְּנִסְת גְּדוּלָה בְּיוֹצֵר וְנוֹתְנֵין רְשׁוּת זֶה לְזוֹה ... קְדוּשָׁה
 בָּלֵם כְּאֶחָד עוֹנִין וְאוֹמְרִים, וְגַם לְמַעַל ה' יוֹצֵר מְשֻׁרְתִים וְאֲשֶׁר מְשֻׁרְתֵי בָלֵם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם, כְּלוֹמֵר בְּכָל יוֹם
 בּוֹרֵא חֲדָשִׁים וְנִטְרָדִין, אֲבֵל מְשֻׁרְתֵי קְבוּעִים וְעוֹמְדִין לְעַד: (גמ' חגיגה יג: תוס' ד"ה מויעתן)

5. קְדֻשָּׁה בְּשׁוּרוֹק כ"ה בְּכָל סְדוּרִים יִשְׁנִים. וּבַאֲבוֹדְרָהּ גַּרְס 'וּבְנִעִימָה קְדוּשָׁה בָּלֵם' בְּחוּלָם, וְעַל פִּי שֵׁינוּ וְיַעֲתֵר יִצְחָק
 וְעֵבֹדֶת יִשְׂרָאֵל (וְגַם ר' עֲזַרְיָה וְר' אֵלִיה וְיִלְנָא בְּמַהְדוּרָג (!) וְלֹא נִתְקַבְּלָה דַּעֲתָם). (סידור אזור אליהו)

6. Now the letters of the two words שְׁמַךְ לְנֹחַ שְׁמַךְ לְנֹחַ שְׁמַךְ לְנֹחַ: (תהלים עדי:)
 גמ' שבת) are those with which the names of the seven planets of the Ptolemaic system begin (תהלים עדי:)
 (קנו, קכ, רש"י ברכות נט:). These seven planets symbolize the powers mentioned in this passage...
 The first planet, the sun, ruling on Sun-day is alluded to by פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ('כצאת השמש בגבורתו').
 The moon, star of Mon-day, is referred to by the phrase עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת, its outstanding
 characteristic being its monthly cycle of renewal. בְּעַל מְלַחְמוֹת points to מאדים, the blood-red
 star of the third day, Mars, the god of war of the Romans, called Tiu (Tuesday) by the ancient
 Germans. מְצִיחָה יְשׁוּעוֹת hints at כוכב, the morning star that brings salvation

מְצַמִּיחַ יְשׁוּעוֹת ◊ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ◊ נוֹרָא תְהִלּוֹת ◊ אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת:
הַמְחִידֵשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל-יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית: פְּאֻמּוֹר: תְּכַלִּים קְלוּז: לְעֵשֶׂה אֲוָרִים
גְּדֻלִים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: « אֹר חֲדָשׁ עַל-צִיּוֹן תִּאִיר ◊ וְנִזְכָּה בְּלִנּוּ מִחֲרָה לְאוּרוֹ:
כְּרוּךְ אַתָּה יי יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

[ע"י שמואל] קהל אֶהְבֶּה רַבָּה אֶהְבַּתְנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ הַמְלָה גְדוֹלָה וַיִּתְרָה חֲמֵלֶת עֲלֵינוּ:
אֶבְיָנוּ מִלְּפָנָיו ◊ בְּעֵבוֹר אֲבוֹתֵינוּ שְׁפָטָחוּ בָךְ ◊ וַתִּלְמְדֵם חֲקֵי חַיִּים ◊ בֵּן תְּחַנְּנֵנוּ
וַתִּלְמְדֵנוּ: אֶבְיָנוּ אֵב תְּרַחֲמֵן הַמְּרַחֵם ◊ רַחֵם עֲלֵינוּ ◊ וַתֵּן בְּלִפְנֵינוּ לְהַבִּין וּלְהַשְׁפִּיל ◊
לְשִׁמְעַ ◊ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד ◊ לְשִׁמֵּר וּלְעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת-כָּל-דְּבָרֵי תִלְמוּד תּוֹרַתְךָ
בְּאַהֲבָה: ⁷ וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ ◊ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ וַיַּחַד לְבַבְנוּ לְאַהֲבָה
וּלְיִרְאָה ⁸ אֶת-שִׁמְךָ ◊ וְלֹא-נִבּוֹשׁ לְעוֹלָם וָעַד: כִּי בְשֵׁם קִדְשְׁךָ הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא בְּמַחְנוּ ◊
נִגְיָלָה וְנִשְׁמַחָה בִּישׁוּעָתְךָ: « ⁹ וְהִבִּיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע בְּנִפּוֹת הָאָרֶץ ◊ וַתּוֹלִיבֵנוּ
קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל-יְשׁוּעוֹת אַתָּה ◊ וּבְנוּ בְּחַרְתָּ מִכָּל-עַם וּלְשׁוֹן:
וְקִרְבַּתְנוּ לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל סֵלָה בְּאַמֶּת ◊ לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחַדְךָ בְּאַהֲבָה: כְּרוּךְ אַתָּה יי
¹⁰ הַבוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

לכסות את העיניים לפסוק שמע ישראל

טור אורח חיים, סי' ס"א: "ומנהג טוב הוא להעיר הכוונה בפסוק הראשון שהוא עיקר מקום כוונת הקריאה ויש
נוהגין שנותני ידיהם על פניהם בקריאת פסוק הראשון וראיתם מפ"ב דברכות (יג:) רבי כד הוה מנח ידיה
אעיניה הוה קרי לה פי כוונתו שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין וכל מה שיעשה אדם לעורר הכוונה
טוב הוא."

הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (מהר"ש), בתוך: שיח תפילה, לזכר ח"ש טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' קצט:
"איתמר [ברכות יג ע"ב] בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו. אמר מהר"ש, המכסים פניהם כשאומרים אחד,
רא[ני]תם מהכא."

(Mercury-Wednesday, Mercredi in French). Jupiter, called in Hebrew צדק, is referred to by
זוֹרֵעַ צְדָקוֹת. The phrase בּוֹרֵא רְפוּאוֹת is the designation used for the star of Friday, Venus (known
in Hebrew as נוגה), which brings "peace, joy, bliss, and health." Finally, the Sabbath star,
שְׁבִתִי (Saturn, Saturday) is alluded to in נוֹרָא תְהִלּוֹת because ruling on the day of rest, it pays homage
to the Creator alone. [The World of Prayer Volume I pg.141]

7. הנוסח הנכון הוא 'וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרַתְךָ' ולא 'וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרַתְךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ'.

8. כ"ה בכל סדורים ישנים. והגירסא 'וליראה שמך' מופיעה לראשונה בסידור ר"ע ור"א ויילנא ללא כל הסבר (!)
ובעקבותיו בסידור רז"ה, אך לא נתקבלה בסידורים שאחריהם (למעט סידור רו"ה ועבו"ו). (סידור אזור אליהו)

9. The פוסקים is to hold the two front ציציות in the left hand, as mentioned by the following
קיצור שלחן ערוך, שלחן ערוך הרב, מגן אברהם, ים של שלמה, ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא
ר', אהרן פולד [מנהגי פרנקפורט], מנהגי וורמיישא) פוסקי אשכנז (although he held all four ציציות אומץ, חוות יאיר
(כמנהג האריז"ל, ציציות אומץ, and חוות יאיר).

10. בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמך את קולו במילים 'הבוחר בעמו ישראל האהבה'.

ספר מהרי"ל, ריש הלכות תפילה: "כשאמר מהר"י סג"ל שמע ישראל דקריאת שמע הניח ידו על עיניו וכיסם עד סיום כוונת אחד."

כנראה חלק מהמנהג הישן המובא בגאונים ובראשונים. אצטט שנים מהם:

טור אורח חיים, סימן ס"א: "וצריך להאריך בד' דאחד שיעור שיחשוב בלבו שהקב"ה הוא יחיד בעולמו למעלה ולמטה ובד' רוחות העולם ויש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות ויש מפקפקין בדבר משום הא דתניא הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז בשפתיו וא"א הרא"ש ז"ל היה אומר שאין לחוש דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד"א ומבטלין הכוונה אבל הכא הרמיזה היא צורך הכוונה וגורמת אותה."

לקט יושר, אור"ח, עמ' 81: "זכורני שעשה כמו שכתב א"ח בס' ס"א, וז"ל ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה וד' רוחות העולם."

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים לה אמירת 'אל מלך נאמן' הן ביחיד והן בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

לכתחילה צריך לקרוא את ק"ש כולה בטעמי המקרא כולל הפסוק הראשון שהוא עיקר הקריאה על פי הפסוקים. קריאת שמע בנגינת טעמי המקרא, אם מורגל בהם, ובנגינת טעמי המקרא הקדומה של בני אשכנז בפרט, היא הדרך המובחרת לקיים את המצוה דאורייתא של קריאת שמע פעמיים בכל יום.

על פי הפסוקים והמדקדקים צריך להקפיד בכל התפלה - וביותר בק"ש דאורייתא - על ביטויי המילים בלשון הקודש מדוקדקת. הגיית החולם הנכונה היא זו של בני אשכנז, ובדורות שלפניו הבדילו בני אשכנז גם בין ח"ת לב"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הונגריה) ובין ע"ן לאל"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הולנד). הרי"ש האשכנזי הנכונה היא לשונית. לפי פוסקי אשכנז צריך להקפיד על דין הגמרא להאריך בדל"ת של 'אחד' (בהרעדת הלשון קלושה מאחורי השיניים העליונות הקדמיות). רבים הם המדקדקים בזמן ק"ש לפי על השיטות, ואשרי הם אלה שמתאמצים להדר גם בעצם ק"ש שתיעשה לפי מסורת חז"ל.

אל מלך נאמן

דברים ו:7

שמע ישראל יי אלהינו יי | ¹¹ ¹² אחד:

בלחש ברוך: שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

דברים ו:7-ט ואהבת את יי אלהיך ¹³ בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברתם בהם בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו ¹⁴ למזמרת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

11. צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בו' רקיעים נריש לקיש אמר שבעה (רקיעים הן), ואלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זביל, מעון, מכון, ערבובת. (גמ' סגיגה יב:). ובארץ. (דרך חיים על סודר של"ה)

12. יקצר באלף ויארך בחי"ת, ויחשוב שהוא אחד שלם ואין עוד. (דברי קהלת)

13. 'בכל לבבך' בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע, 'ובכל נפשך' אפילו הוא נוטל את נפשך, 'ובכל מאדך' בכל ממונה, דבר אחר, 'ובכל מאדך' בכל מדה ומדה שהוא מוידד לה, הווי מוידד לו. (גמ' זרכות נד.)

14. (טעמא דבית הלל) 'למזמרת' (דברים ו:ח), 'למזמרת' (איית) 'ולמזמרת' (שמות יג:טז) דילפינן מינה ארבע צתים לתפילין ואנן זכולהו לטוטפות קרינן נמי אהני קרס כו' (רש"י) הרי כאן ארבע, אהני קרא ואהני מסורת. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים. (גמ' זכחים לז; מנחות לד.)

37 כה יא:יג-כה וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
 15 לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי
 מִטַּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאִמְסַף דְּגַנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וַיִּצְהַרְךָ: 16 וְנָתַתִּי עֵשֶׂב
 בְּשֶׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאֶכְלֹתָ וּשְׂבַעְתָּ: הַשְּׁמֵרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם
 אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַפִּי בְכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה
 מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְדֹתֶם מִחַרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ
 נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶּם אֶת-דְּבַרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת
 עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וּלְמַדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשֶׂבֶתְךָ
 בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְנְךָ וּבְקוֹמְךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל-מוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:
 17 הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מלמען ירבו ימיכם עד 'אמת' למען ירבו ימיכם וימי בְּנֵיכֶם

עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע יְיָ לְאַבְתֵּיכֶם לְתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

37מזכר טו:לוז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
 וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-כַּנְפֵי בְגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתַנּוּ עַל-צִיצִית הַכֹּהֵן פְּתִיל תְּכֵלֶת:
 וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית 18 וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
 וְלֹא-תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לִבְבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אֹתָם זְנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
 וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לְאֱלֹהֵיכֶם:

אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה.

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

15. וּמָנָה לָן (שמזכירין גבורות גשמים) דבּתפּלה? דתּנא, 'לְאַהֲבָה אֶת-ד' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם' אִינוּ הֵיא עֲבוּדָה שְׁהִיא בְּלָב? הוּי אֹמַר זֶה תּפּלה. וּכְתִיב בְּתִרְיָה, 'וְנָתַתִּי מִטַּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ'. (גמ' תענית 3)

16. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אֲסוּר לֹא לְאָדָם שֵׁיטְעוּם כָּלוּם עַד שֵׁיתָן מֵאֶכְל לְבַהֲמֹתוֹ, שְׁנָאמַר: 'וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשֶׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְהָדָר וְאֶכְלֹתָ וּשְׂבַעְתָּ':. (גמ' גיטין 30)

17. wondered how there could be old people in Bavel, away from the place where the promise of ירבו למען ירבו could take effect. But then it became clear to him as the prophet ארץ ישראל (יחזקאל יא:טו) teaches us: וְאֲדֹתֵי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מֵעַט בְּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר-בָּאוּ שָׁם: Even outside of בית המקדש, wherever they may be, are considered a מקדש מעט, small sanctuaries where we can seek to be near to God. ... A מנהג in many קהילות is for the רב to recite aloud the third paragraph of קריאת שמע. The term מוֹזְכֵרִין יְצִיאַת מִצְרַיִם (ברכות א:ד) משנה (פ' ציצית) has been understood to mean that one should publicly mention יציאת מצרים - hence the custom for the רב to say the paragraph aloud. In our קהילה (as in some others) the רב begins with the words לְמַעַן יְרַבּוּ יָמֵינוּ, even though the sentence is not part of ציצית פ'. However, if one understands the teaching of רבי יוחנן, then it becomes clear that the recitation of לְמַעַן יְרַבּוּ יָמֵינוּ by the רב, every morning and evening, conveys a ברכה to those who attend the בית כנסת. (A Unique Perspective, Rav Breuer's Essays 1914-1973 pg. 66)

18. The מנהג of holding the ציצית originated from the time of the תלמוד and therefore is considered a דגמרא. The ציצית are kissed only while reciting the words 'וְרִאִיתֶם אוֹתוֹ'.

הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת ¹⁹ ²⁰ וַיִּצִיב ◊ וְנִכּוֹן וְקַיִם ◊ וַיִּשָּׂר וְנֶאֱמַן ◊ וְאֶהוּב וְחָבִיב ◊ וְנִחְמָד וְנִעִים
וְנוֹרָא וְאֲדִיר ◊ וּמְתַקֵּן וּמְקַבֵּל ◊ וְטוֹב וְיָפֵה ◊ תְּדַבֵּר תְּהֵא עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מְלַפְּנוּ ◊ צוֹר יַעֲקֹב ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ ◊ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיִם ◊ וּשְׁמוֹ קַיִם ◊
וְכֶסֶף נִכּוֹן ◊ וּמְלֻכוֹתוֹ וְאֱמוּנָתוֹ לְעַד קַיְמָת: וְדַבְּרֵי חַיִּים וְקַיְמִים ◊ נֶאֱמָנִים וְנִחְמָדִים ◊
לְעַד וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים: עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעַל־נוֹרָא ◊ עַל־בְּנֵינוּ וְעַל־דוֹרוֹתֵינוּ ◊ וְעַל כָּל־דוֹרוֹת
יִרְעֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל־הַרְאֵשׁוֹנִים וְעַל־הָאֲחֵרוֹנִים ◊ דְּבַר טוֹב וְקַיִם לְעוֹלָם וָעֶד ◊ אֱמֶת וְאֱמוּנָה
חֵק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שְׁאֵתָה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מְלַפְּנוּ מְלַךְ אֲבוֹתֵינוּ ◊
גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ ◊ יוֹצֵרֵנוּ צוֹר יִשׁוּעֵתָנוּ ◊ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׂמֵךְ ◊
אֵין אֱלֹהִים עוֹד וּזְלַתְךָ:

עוֹרֵת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מְעוֹלָם ◊ מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם כָּל־דוֹר
וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשֶׁבֶךָ ◊ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצַדִּיקְתֶּךָ עַד־אֲפְסֵי אֶרֶץ: אֲשֶׁרִי אִישׁ
שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתוֹרָתֶךָ וְדַבְּרֶךָ יֵשִׁים עַל־לְבוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אֲדוֹן לְעַמֶּךָ
וּמְלֶךְ גִּבּוֹר לְרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רֵאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמַבְלֵעֲדֶיךָ אֵין
לָנוּ מְלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמַּצָּרִים גְּאֻלְתָּנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ:

19. אָמַר רַבָּה בַר חִינְנָא סָבָא מִשְׁמִיָּה דְרַב, כָּל שְׁלֵא אָמַר 'אֱמֶת וַיִּצִיב' שְׁחָרִית, וְ'אֱמֶת וְאֱמוּנָה' עֲרֵבִית, לֹא נִצָּא
דִּי חוֹבְתוֹ, שְׁנֵאמַר: 'לְחַגִּיד בְּבִקְרַת חֲסִידָה וְאֱמוּנָתָה כְּלִילוֹת': (גמ' ברכות יב:)

20. These fifteen words begin with the same letter 'ו', and they correspond to the fifteen words in the last פסוק of the 'שמע'.

ראיתי במעשה הגאונים מאמת ויצִיב עד הדבר הזה לעולם ועד אגרת אחת היתה, לפי כשיסדו מאה ברכות שלחו לגולה רצונכם לקבל עליכם לומר בכל יום מאה ברכות, שלחו להם אמת ויצִיב עד הדבר הזה עלינו לעולם ועד. ט"ו ווי"ן הם תשעים, הדבר הזה ב' הה"ן הם י', הרי ק' כנגד ק' ברכות. וכן מן אמת ויצִיב עד עוד זולתך מאה תיבות, כנגד מאה ברכות. (רוקח)

כַּל-בְּכוֹרֵיהֶם תְּרַגֵּת ◊ וּבְכוֹרֶךָ גְּאֵלֶתָ ◊ וַיִּסְסוּף בְּקַעַתָּה ◊ וַיִּדְדִים מִבְּקַעַתָּה ◊ וַיִּדְדִים
הַעֲבֵרְתָּ ◊ תְּחַלֵּס קוּיִיִּא וַיִּכְסוּ-מַיִם צָרִייהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתֵר: « עַל-זֹאת שִׁבְחוּ
אֱהוּבִים וְרוֹמְמוֹ אֵל ◊ וְנָתַנּוּ יְדִידִים וְזִמְרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוּת ◊ בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת ◊
לְמֶלֶךְ אֵל חַי-וֹקֵיִם ◊ רַם-וְנִשְׂאָה ◊ גְּדוֹל וְנוֹרָא ◊ מְשֻׁפֵּיל גְּאִים ◊ וּמְגַבִּיִּה שְׁפָלִים ◊
מוֹצִיא אֶסְרִירִים ◊ וּפּוֹדֵה עֲנָוִים ◊ וְעוֹזֵר דְּלִים ◊ וְעוֹנֵה לְעַמּוֹ בְּעַת שׁוּעָם אֱלֹיו:

²¹ תְּחַלּוֹת לְאֵל עֲלִיּוֹן ◊ בְּרוּךְ הוּא וּמְבָרֵךְ:

מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנּוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׁמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָלֵם -

קהל שנות טו:יא מִי-כַמְכָּה בְּאֵלֶם יְיָ מִי כַמְכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְּשׁ נֹרָא תְּחַלֵּת עֲשֵׂה פִּלְא:

ביום המילה מנגנים מכאן עד 'גאל ישראל'.

בעל תפלה שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְּאִילִים לְשִׁמְךָ ◊ עַל-שִׁפְתַי הַיּוֹם ◊

יַחַד בְּכֵלֵם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל טו:יב יי | יִמְלֶךְ לְעֵלְמָם וְעַד:

בעל תפלה ²² צוֹר יִשְׂרָאֵל ◊ קוֹמָה בְּעֵזְרַת יִשְׂרָאֵל ◊ וּפְדָה כְּנַאֲמֶךָ יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל:

²³ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גְּאֵל יִשְׂרָאֵל:

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

21. One takes three steps backward upon reciting תְּחַלּוֹת לְאֵל עֲלִיּוֹן (מהרי"ל).

22. עיון בסדרי התפילה האשכנזיים המוסמכים ביותר, ילמדנו על קפידה של רבותינו חסידי אשכנז לומר את הנוסח 'צור ישראל', בלא הוספת הפסוק 'גואלנו'. בכתיבה של רבי יהודה החסיד, והרוקח ושאר חסידי אשכנז, מבואר כי ב'צור ישראל' יש בה י"ד תיבות וס' אותיות לפי שס' ריבוא גאלו י"ד בניסן (ספר המנהגים לר"א טירנא), הם נתנו לכך הסברים שונים, מהם עולה שהפסוק 'גואלנו' אינו שייך לנוסח התפילה: הפסוק 'גואלנו' מהשילוב הצרפתי שהתנגדו לו קדמוני אשכנז בחריפות!

Unlike נוסח פולין, which included the additional verse 'גואלנו ד' צבאות שמו קדוש ישראל', ancient אשכנז did not contain this verse before the end of the ברכת גאל ישראל.

23. הבעל תפלה מסיים ברכת 'גאל ישראל' בקול רם כשאר הברכות לפי המנהג הישן הציבור עונה 'אמן' על ברכת הבעל תפלה ובדורות האחרונים פשט המנהג לומר את סוף הברכה עם הבעל תפלה כדי להמנע מעניית 'אמן'.

שחרית עמידה לחול. 26 25 24

ר' יוחנן בן נפחא (ברכות ט:): תכלים נא:טו ²⁷ אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

- ◇ כורע בְּרִיךְ משתחוה אֶתְּךָ זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם
- ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ²⁸ ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֲלִיּוֹן
- ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים מְזֻבָּחִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◇ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם

לְמַעַן שְׁמוּ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זְכַרְנוּ לְחַיִּים ◇ מְלֶךְ חַפְּזֵי בְּחַיִּים ◇ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: כורע בְּרִיךְ משתחוה אֶתְּךָ זוקף יי ^{29 30} מְגַן אֲבֹרָהם:

24. The **ברכו שלומי ברכו** of the **הידור** dates from the seventeenth century. If a person missed **ברכו** said by the **תפלה**, he may say it before **חזרת הש"ץ**. An **אבל** recites **חצי קדיש** and **ברכו** and afterward the **תפלה** begins the **חזרת הש"ץ**. **ברכו שלומי ברכו** was recited at **שחרית** daily, (nowadays in **Breuers'**, it is only said at **שחרית** on days when there is no **תורה**). Traditionally it was not recited on **שבת** or on **יום טוב**. According to the **מנהגי וורמיישא** and **דברי קהלת**, it was even said during **מנחה**, however without **ברכו**, if a person missed the **חצי קדיש** before the **עשרה**.

כשיש מאחרים לתפילת שחרית שלא שמעו 'ברכו' וקדיש לפני ברכת יוצר, אזי כשמשלים הרב את תפילתו ופוסע לאחוריו, אֲבָל או בעל 'אהרצייט' נעמד בפתח בית הכנסת, ואומר חצי קדיש ולאחריו 'ברכו'. מיד אחר 'ברכו' פותח ה"ב"ת חזרת הש"ץ. במנחה, אם יש מאחרים, אומר האֲבָל או בעל ה'אהרצייט' לפני חזרת הש"ע חצי קדיש בלבד.

25. Taking three steps forward before the **עמידה**, is a **מנהג הקדמונים**.

יכוין רגליו יחד כאילו שתיהם רגל אחת, ויניח ידו הימנית על השמאלית ויחדיו על לבו, ויעמוד ביראה והכנעה ובכוונה גדולה, ולא יפסיק בתפלתו כלל, ואפילו אם ישמע שהבעל תפלה אומר קדיש או קדושה לא יפסיק אלא יכוין למה שאומר הבעל תפלה.

26. יש שנהגו לישב חזרת הש"ץ ויש המקפידים לעמוד.

27. (דף לג) **דברי קהלת**. חזרת הש"ץ before the **תפלה** is said quietly by the **ד' שפתי תפתח**. (The **חזרת הש"ץ** does not include it when **חזרת הש"ץ** is printed separately.)

החזן יאמר ג"כ קודם חזרת י"ח פסוק ד' **שפתי תפתח בלחש**. ונ"ל המנהג דתפלה זו שייכה להש"צ ביותר מפני שצריך להתפלל בקול רם וצריך פתיחת שפתי' ולכן הוקבעה שהש"צ אומר אותה בתפלה אוחילה שבר"ה וי"כ. (נהג כצאן יוסף)

28. אי לא דכתבינהו משה באורייתא (דברים י"ז) ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו, אֲנִי לא אֲמַרְיָן להו. (גמ' מגילה כה). אֲנִי כנסת הגדולה. כספר עזרא (נחמיה ט:לג) וְעַתָּה אֲלִדְיֵנו הָאֵל-ל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסִיד'. (רש"י)

29. בפורים ובתשעה באב הש"ץ חוזר התפלה וכשמגיע אל 'מלך עוזר ומושיע ומגן' אומרים קרובות לכל ברכה וברכה, בפורים מ'מגן אברהם' עד 'רצה', ובתשעה באב מ'מגן אברהם' עד 'בונה ירושלם'.

30. בחזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים 'מגן אברהם'.

אַתָּה גְבוּר לְעוֹלָם אֲדֹנָי ◊ מְחִיָּה מִתִּים אַתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

³¹ מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם ◊ ³²

מִבְּלֵיל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחִיָּה מִתִּים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוּמְךָ נוֹפְלִים ◊

וְרוּפֵא חוֹלִים ◊ ³³ וּמִתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקִיָּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׁנֵי עֶפְרַי: מִי כְמוֹךָ

בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמָה לְךָ ◊ מְלֶכֶךְ מַמְיִת וּמְחִיָּה וּמְצַמִּית יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחָמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אַתָּה לְהַחְיֹת מִתִּים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ מְחִיָּה הַמִּתִּים: ³⁴

31. In where an אֲתַנְחֵתָּא occurs we find in most places 'גֶּשֶׁם', however in a few places we do find 'הַגֶּשֶׁם' even after an אֲתַנְחֵתָּא. The מסורה in the old סידורים was always גֶּשֶׁם. However, the משכיל, claimed that written by Yitzchok Satanov, unknown at the time to be a מסכיל, claimed that גֶּשֶׁם was the proper נוסח. That is how גֶּשֶׁם unfortunately crept into the סידור.

הנכון: הגשם ג' בסגול, כבסדור'י ישני' וכמנהג [ולא כה"ה מהקמץ] וכאשר אומרים 'בְּחֶסֶד', ח' בסגול, אף שנקמץ במקום הפסק בתהלי' סביג' 'וּלְךָ אֲדֹנָי חֶסֶד' והדומי, לפי שפה איננו הפסק, כן הגשם איננו הפסק פה, כי הוא מעין מאמור אחריו 'מִבְּלֵיל חַיִּים' כמ"ש בתענית ב' ע"ב 'גשמי היינו פרנסה'. וע"כ גם כשמשמיע ח' לפני תפלת מוסף איד יאמרו ק' בתפלתם, יאמר: הגשם, אף שמפסיק אז. (דברי קהלת דף 358)

32. The (ס"ק קא) תשב"ץ reports that his רבי, the מהר"ם מרוטנבורג, would announce מוֹרִיד הַטַּל on the first day of פסח because in ארץ ישראל they said מוֹרִיד הַטַּל when not saying מוֹרִיד הַגֶּשֶׁם. From here we may conclude, that the מהר"ם did not say it all summer. (The רוקח writes that the letter טי"ת does not appear in the second ברכה of the עמידה and therefore one does not say 'מוֹרִיד הַטַּל'.) Therefore, since in the last eight hundred years at least, we have omitted מוֹרִיד הַטַּל, there is no reason to start now.

תנא, בְּטַל וּבְרוּחוֹת לֹא חִיָּבוּ חֻקִּים לְהַזְכִּיר, וְאִם בָּא לְהַזְכִּיר, מְזַכֵּר. מֵאִי טַעְמָא? אָמַר רַבִּי חִנְיָא, לְפִי שְׂאִין נַעֲצָרִין. (גמ' תענית ג.)

writes that there is no difference between טַל in that it is changed to קמץ in the case of a strong pause, like an אֲתַנְחֵתָּא or a פְּסוּק. For example, a common mistake printed in some חומשים is: 'וּבְפֶקֶד הִיְתָה שְׂכָבֶת הַטַּל סְבִיב לְמַחְנָה:' (שמות טז:יג) with a קטון. However, the proper pronunciation is: 'הַטַּל'. This mistake may have resulted because of the next פְּסוּק: 'וַתַּעַל פְּסוּק' where is טַל written with a קמץ since it is followed by an אַתְנַחְתָּא.

33. רב להושיע' ולא 'ורב', 'מתיר אסורים' ולא 'ומתיר'. (מהר"ל).

34. חזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים 'מחיה המתים'.

הבעל תפלה אומר רק את המילים 'נקדש' עד 'ואמר' לעמתם ברוך
 'אמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:
 בעל תפלה בלבד ³⁶ נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם
 בְּשֵׁם שְׁמִקְדִישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁמי מְרוֹם ◊ כְּפִתּוֹב
 עַל־יַד נְבִיאֶךָ ◊ יִשְׁעִי־וַיִּגַּד ³⁷ וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר
 אֶתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊
 וְקְדוּשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ
 סֵלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי ³⁵ הָאֵל
 (בעש"ת: הַמְלִיךְ) הַקְדוֹשׁ:

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה רק באמירת המילים 'קדוש' שלש פעמים:

³⁸ * קְדוֹשׁ | * קְדוֹשׁ * קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה ³⁹ לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֵאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה פעם אחד באמירת המילה 'ברוך' פעם אחת.

יחזקאל ג:יז * בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךְ פְּתוּב לֵאמֹר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: יְמַלְךָ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדָר וְדָר נְגִיד גְּדֻלָּךְ וּלְנִצַּח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נְקַדֵּי־שׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ
 מִפְּנֵינוּ לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעַד ◊ כִּי אֵל מְלִיךָ גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְלִיךְ) הַקְדוֹשׁ: ⁴⁰

⁴¹ אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם הַעֵת ◊ וּמְלַמֵּד לְאֵנוּשׁ בִּינָה ◊ וְחֲנֻנּוֹ מֵאֵתְךָ ⁴² בִּינָה יַדְעָה
 וְהִשְׁבִּיל: בְּרוּךְ אַתָּה יי חוֹנֵן הַעֵת:

35. ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב, כל השנה פולה, אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבינו ראש השנה ויום הכפורים, שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. (גמ' זכרות י"ג:)

36. The *alone* says בעל תפלה (שבת ויום טוב מוסף) נעריצך (שחרית, מנחה) נקדש *alone* בעל תפלה.

37. בבין המצרים יורד הניגון במילים 'וקרא זה אלוהי ואמר'.

38. One rises on ones toes, for the פסוקים of 'קדוש' and 'ברוך' as the מלאכים do when reciting קדושה, whereas the פסוק of 'מלך' is not part of המלאכים קדושת. Those who rise on their toes for 'מלך' as well, do so, since what the ציבור recites in קדושה, is done in the manner of מלאכים.

39. בבין המצרים יורד הניגון במילים 'לעמתם ברוך ואמרו'.

40. ובברכה הזאת יזהרו היותר לענות אמן והבט בשו"ע או"ח ר"ס ק"ט.

41. מקובל רב הירץ שליח ציבור סידור of the דעה... is in conformity with the very old דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל... (printed in 1560) The רוקח makes note of both דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל, נוסחות of דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל as well as דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל. This order was retained in פפד"מ. "...In תנ"ך, there are many examples in which בִּינָה comes before דעה, as well as דעה before בִּינָה, and, basically, the order really makes no difference. Either it means that through the בִּינָה of the תורה one recognizes the הקדוש ברוך הוא, which is called דעה; or the reverse is also true: As a result of the recognition of הקדוש ברוך הוא, one proceeds to learn his תורה, which is called בִּינָה." (R' Schwab on Prayer pg. 442)

42. כתב יוסף אומץ שעדיף להקדים 'בינה' כי היא עיקר הברכה כדאיתא בברכות מהפסוק 'וידעו תעריהם בינה ורוגזיהם ולמדו לקח': (ישעיה כט:כד)

הַשִּׁבְנוּ אֶבְיָנוּ לְתוֹרַתְךָ ◊ וְקָרְבָנוּ מִלִּבְנוּ לְעִבּוֹדְתְךָ ◊ וְהַחְזִירְנוּ בְּתִשׁוּבָה
שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי ה' הַרּוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה:

סֶלַח-לָנוּ אֶבְיָנוּ כִּי ⁴³ מַכָּה עַל הַלֵּב הָטָאנוּ ◊ מְחַל-לָנוּ מִלִּבְנוּ כִּי מַכָּה עַל הַלֵּב פִּשְׁעֵנוּ
⁴⁴ כֵּן אֹמְרִים סְלִיחוֹת בַּתְּעִיבֵי כִשִּׁשׁ עֶשְׂרֵה מִתְּעִיבִים. (הַמְקוֹר מִסִּידוֹר רַב סַעֲדִיָּה גֵאוֹן) כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ
אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי חַנוּן, הַמְרַבֵּה לְסִלּוּחַ:

רְאֵה בְּעֵינֵינוּ ◊ וְרִיבָה רִיבָנוּ ◊ וּנְאֻלָּנוּ מִהַרְהָ לְמַעַן שְׂמֶךָ ◊ כִּי גּוֹאֵל חֹזֵק אַתָּה:
בְּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו': (בתענית מקשקש הצדקה בברכת 'עננו')

עֲנֵנוּ יי עֲנֵנוּ ◊ בְּיוֹם צוּם תַּעֲנִיתָנוּ ◊ כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנַחְנוּ: אֵל-תִּפְּן אֵל רִשְׁעֵנוּ
וְאֵל-תִּסְתֵּר פְּנֵיךָ מִפְּנֵי מִפְּנֵי ◊ וְאֵל-תִּתְּעַלֵּם מִתְּחַנְּתָנוּ: הִיָּה נָא קְרוֹב לְשׁוֹעֲתָנוּ
יְהִי נָא חֶסֶדְךָ לְנַחֲמָנוּ ◊ מֵרֵם נִקְרָא אֱלֹהֵי עֲנֵנוּ ◊ כַּדְבָר שֶׁנֶּאֱמַר:
יִשְׁעִי סִסִּיכָה וְהִיָּה מֵרֵם-יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֲשַׁמְעֵ:
כִּי אַתָּה יי הַעֲוֹנָה בְּעֵת צָרָה ◊ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל-עֵת צָרָה וְצוֹקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
הַעֲוֹנָה בְּעֵת צָרָה:

opposed adding the רצון in רפאנו, unless the individual is critically ill.

מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן:

וְהִי רְצוֹן מִלִּפְנֵיךָ יי אֱלֹהֵינוּ *
שֶׁתְּשַׁלַּח מִהַרְהָ רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן הַשָּׁמַיִם
רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וְרְפוּאָת הַגּוּף לְחוֹלָה (פב"פ)
בְּתוֹךְ שְׂאֵר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

⁴⁵ רְפָאנוּ יי וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנוֹשְׁעָה ◊
כִּי תִהְלֹתָנוּ אַתָּה ◊ וְהִעֲלָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה
לְכָל מַכּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מִלֶּךְ רוּפָא
נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי רוּפָא
חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

43. לדעת החוות יאיר רק בימים שאומרים תחנון ולא נהגו כמותו.

One strikes one's chest each time one says 'הטאנו' and 'פשענו' during תפילה, whether תחנון is said that day or not.

44. The recital of סליחות during the עמידה dates back to the very origins of סליחות. סליחות are recited during the עמידה like טוב ויום שבת and חסידים. פיוטי שבת ויום טוב also recite סליחות in the עמידה on the most important תפילה of the year - נעילה. In מנהג אשכנז, the one exception is in אלול and זמן התפילה before the אשמורת השלישית, עשרת ימי תשובה, when סליחות are recited in the third אשמורת before the תפילה, and therefore the סליחות can not practically be recited within the עמידה.

45. In some communities צדקה was collected only on שני וחמישי (The קב הישר tells of a miser who wouldn't come to synagogue on those days, in order to avoid giving צדקה). מנהג פפד"מ. (צדקה). רפאנו בעל תפלה daily, when the צדקה was collected daily, when the רפאנו בעל תפלה (pg. 86) דברי קהלת).

בעוד שאומר בעל תפלה ברכת 'רפאנו' הלך שוער בית הכנסת מעבר לעבר בבית הכנסת וקופה בידו. ומצמצל במטבעות צדקה שבתוכה למען יתעורר העם לקול צללו לתת לתוכה להרבות לצדקה ומה שבתוכה ניתן לעניי עירנו.

בְּרַךְ עֲלֵינוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאֹתֶיהָ לְמוֹבָה
 וְתַן (46 בחורף : מל ומטר ל) בְּרַכָּה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה ◊ וְשִׁבְעֵנוּ 47 מְטוֹבָה
 וּבְרַךְ שְׁנַתְנוּ פְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים:

48 תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֲרוּתֵנוּ ◊ וְשֵׂא נִם לְקַבֵּץ 49 גְּלִיּוֹתֵינוּ ◊ וּקְבָצֵנוּ יַחַד
 מֵאַרְבַּע בְּנִפּוֹת הָאָרֶץ: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַבֵּץ נְדָחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ בְּבִרְאשׁוֹנָה ◊ וְיִוָּעֲצֵנוּ בְּבִתְחִלָּה ◊ וְהִסֵּר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וְאַנְחָה
 וּמְלוֹךְ עֲלֵינוּ אַתָּה יי לְבַדְךָ בַּחֶסֶד וּבִרְחָמִים ◊ וְצַדִּיקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

שמואל בקטן 50 לְמִשְׁפָּדִים אֶל־תְּהִי תִקְוָה ◊ וְכָל־הַמִּינִים בְּרַנֵּעַ יֵאבְדוּ ◊ וְכָל־אוֹיְבֵי
 עַמְּךָ מִהֲרָה יִפְּרְתוּ ◊ וּמַלְכוּת זְדוּן מִהֲרָה תִעָקֵר וְתִשְׁפָּר וְתִמְצַר וְתִכְנִיעַ
 בְּמִהֲרָה בְיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְכַנִּיעַ זְדִים:

עַל־הַצְּדִיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◊ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וְעַל פְּלִיטַת
 סוֹפְרֵיהֶם ◊ וְעַל גְּרֵי הַצְּדִק וְעֲלֵינוּ ◊ יְהִמוּ רַחֲמֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ וְתַן שֶׁכֶר טוֹב
 לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ וְשִׁים חֲלָקְנוּ עִמָּהֶם 51 ◊ וְלַעוֹלָם לֹא יִבּוֹשׁ
 בִּי־כֶךָ בְּטַחְנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְשַׁעַן וּמְבַטֵּחַ לַצְּדִיקִים:

46. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

47. צריך לומר 'ושבענו מטובך' ולא מטובה כי כן אומרים בשבת ויום טוב שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (תשו' הרא"ש כלל ד' ומטה משה בשם מהרש"ל)

48. contains exactly twenty words (טור) which would make adding the word 'לארצנו' superfluous. Mentioning ארץ ישראל as the gathering place, seems unnecessary. ר' יצחק אייזיק וואלאך, cites מסכת מגילה which states that from 'תקע בשופר' - גאולה, 1) Gathering the exiles, 2) Judgment for evil doers, 3) Destruction of those who rebel against God, 4) Elevation of the righteous. 5) Building of the Temple, 6) Return of the exiles to the Land of Israel. He likewise cites מאמרי חז"ל, which envisioned that in the stages of גאולה, there would first be a קבוץ גלויות in ארץ ישראל, before returning to ארץ ישראל. Therefore, the idea to add 'לארצנו' to the ברכת 'תקע בשופר' seems out of place. The שכלי הלקט says that when יעקב אבינו went down to מצרים and that he and his sons were all gathered together, the מלאכי השרת exclaimed 'בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל'. And that was in ארץ ישראל. It is interesting that some נוסחי ספרד omit the term 'לארצנו' as well.

49. מסורת אשכנזית וספרדית מנקדת 'גְּלִיּוֹתֵינוּ', לעומת מסורת תימנית - 'גְּלִיּוֹתֵינוּ'.

50. הרמב"ם בפ"ב מתפלה הל' א'. "בימי רבן גמליאל רבו המניין בישראל, והיו מצירים לישראל, ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו, והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד המינים, וקבע אותה בתפלה, כדי שתהיה ערוכה בפי הכל". וזו היא נוסחתו בברכה זו: למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כלם ברגע יאבדו. ומלכות זדון תעקר ותשבר במהרה בימינו. בא"י שובר רשעים ומכניע זדים: ונוסחת האבודרהם מכ"י, למשומדים אל תהי תקוה. וכל המינים ברגע יאבדו. וכל איביך וכל שנאיך מהרה יברתו. ומלכות זדון מהרה תכלה ותשבר ותכניע. בא"י: שובר איבים ומכניע זדים: ובשני סדורים כ"י וגם במחזור שאלונקי, נוסחתה כדלהלן. רק אחרי 'ותכניע' נכתבו עוד שתי תיבות 'כל אויבינו', ובטור וברוקח נשמטו, כי הם כפל לשון כי כבר אמור וכל אויבי עמך. בצדה לדרך כתיב בפ' ל"ו מאמר א' כלל א', ... "למשומדים" כן הנוסחא מעיקרה, וכו' וכ"ה בכל כ"י ישנים, [ובסידור רב עמרם גאון, ושל רב סעדיה גאון, ונוסחת הרמב"ם ז"ל ובכל הראשונים]:

51. In ancient ספרדי נוסחאות, and in סידורים, the text is 'ולעולם לא יבוש'.

⁵² וְלִירוּשָׁלַם עִירָךְ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁבּוּן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊ וּבָנָה אוֹתָהּ
בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכַפֵּא דוֹד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְיֶין: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
בוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

אֶת־צִמְח דָּוִד עֲבָדְךָ מְהֵרָה תִצְמַיִח ◊ וְקִרְנוֹ תָרוּם בִּישׁוּעָתְךָ ◊ כִּי לִישׁוּעָתְךָ
קִיְנוּ כָּל־חַיִּים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמַיִח, קָרָן יְשׁוּעָה:

⁵³ שָׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וְקַבַּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אַתָּה ◊ וּמְלַפְנֵיךָ מַלְּבָנוּ רִיקָם
אֵל תִּשְׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
⁵⁴ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

⁵⁵ רָצָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתְּפִלָּתָם ◊ וְהָשִׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתְּפִלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהְיֶי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

52. בבין המצרים ברכת 'ולירושלם עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איכה.

53. but for adding ones own שמע קולנו was against adding fixed texts of בקשה to add ones own request. The reasoning being, if required a specific text to be added - they would have added it themselves. We don't find these תפילות in סידורים before היידנהיים (1800's הרב וואלף היידנהיים) קיצור של"ה by וידוי we have for the נוסח which is similar to the נוסח printed in שיערי ציון (Kabbalistic תפילות written about hundred years prior).

54. חתימת ברכת 'שומע תפילה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

55. מנהג וורמיישא רצה ד' אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתְּפִלָּתָם, וְהָשִׁב אֶת־הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ, וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתְּפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן, וְתִהְיֶי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

is to omit the word 'מְהֵרָה' but to include 'את', since the נשמות ברכה is discussing the נשמות going onto the מזבח, which they did not want to be מהרה. מנהג פפד"מ is to omit 'את' but to include 'מְהֵרָה'.

מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים, ויש מי שאומר כבשים של אש. והיינו דאמרינן בשמונה עשרה בעבודה 'ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון'. ו"א דקאי אדלעיל 'והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל'. לא מצאתי יותר: (גמ' מנחות קי. תוס' ד"כ ומיכאל)

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֵא ◊ וַיִּגַּע ◊ וַיִּרְאֶה ◊ וַיִּרְצֶה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקֹד ◊ וַיִּזְכֹּר
וְזָכְרָנוּ וּפְקֻדוֹתֵינוּ ◊ וְזָכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◊ וְזָכְרוֹן מְשִׁיחַ בְּדָוִד עֲבָדְךָ ◊ וְזָכְרוֹן יְרוּשָׁלַם עִיר קְדְשֶׁךָ
וְזָכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִיטָה וּלְמִזְבֵּחַ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לראש חודש: ראש הקדוש | לפסח: חג המצות | לסוכות: חג הסוכות

הַזֶּה ◊ וְזָכְרָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמִזְבֵּחַ (קהל אָמֵן) ◊ וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה (קהל אָמֵן) ◊
וְהוֹשִׁיעֵנו בּוֹ לְחַיִּים (קהל אָמֵן) ◊ וּבְדַבְרֵי יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוּס וְחַנּוּנוּ ◊ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו
בִּי אֱלֹהֵי עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ⁵⁶ הַמַּחְזִיר שְׂבִינָתוֹ ⁵⁷ לְצִיּוֹן:

צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו. מודים דרבנן (גמ' סוטה נ).

מִשְׁתַּחוּה ⁵⁸ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאֵתָה הוּא ◊ מִשְׁתַּחוּה מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאֵתָה הוּא ◊
זוֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם זוֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי
וְעַד ◊ צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ אַתָּה הוּא כָּל־בֶּשֶׂר ◊ יוֹצֵרָנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית:
לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לְךָ וַנִּסְפֹּר תְהִלָּתְךָ עַל בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ ◊
חַיִּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ עַל שְׁחִייתָנוּ וְקִנְיַתָּנוּ: בֵּן תַּחֲזִינוּ
⁵⁹ הַפְּקוּדוֹת לְךָ ◊ וְעַל נַפְשֵׁיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם וְתַקְיָמָנוּ ◊ וְתַאֲסוּף גְּלוּיֹתֵינוּ לְחֻצְרַת
עַמָּנוּ ◊ וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ קְדְשֶׁךָ ◊ לְשֹׁמֵר חֻקְךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊
שֶׁבְּכָל־עֵת ◊ עָרַב וּבָקֵר וְצַהֲרִים: וּלְעַבְדְּךָ בְּלִבְבֵי שָׁלוֹם ◊ ⁶⁰ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים
הַטּוֹב בִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם לְךָ ◊ ⁶¹ כּוֹרְעִים מַעֵט כְּשֹׁאֲמָרִים הַמִּילָה בְּרוּךְ ◊
בִּי לֹא־תָמוּ חֲסָדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קִוִּינוּ לְךָ: זוֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהוֹדָאוֹת:

56. חתימת ברכת 'המחזיר שבינתו לצייון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת מודים דרבנן.

57. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו לצייון, שוב מגביה את קולו.

58. The recent practice that he should say 'מודים' quietly while the ציבור say 'מודים דרבנן' has no basis in הלכה or tradition. The recent practice stated, "I don't know where the מנהג of saying the beginning of 'מודים' silently, comes from?" The issue of לא משמעו שואב does not apply since both are reciting different paragraphs.

59. נוסח הַפְּקוּדוֹת not הַמּוֹפְקוֹת is the correct.

60. The original גירסא 'על שְׂאֵנוּ מוֹדִים לְךָ'.

61. מוֹדִים לַש"ן corresponds to the מוֹדִים דרבנן - so we bow both at the beginning and at the final 'ברוך...הטוב שמך' which corresponds to 'ברוך' final.
סיום מודים דרבנן 'ברוך אל ההודאות', והמדקדקים אומרים אותו בכריעה אחת. (יוסף אומץ)

כל ימי חנוכה, גם בפורים ביום ל"ד (ט"ו) בשחרית, אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות ◊ ועל המלחמות ◊
שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

<p>בפורים : בימי ⁶³ מרדכי ואסתר בשושן הבירה ◊ בשעמד עליהם המן הרשע ◊ בקש אסתר גיג להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן מן ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא החדש אדר ושללם לבזוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו ◊ וקלקלת את מחשבתו ◊ והשבות גמולו בראשו ◊ ותלו אותו ואת בניו על העץ:</p>	<p>בחנוכה: בימי מתתיהו בן יוחנן בן גדול השמני ובניו בשעמדה מלכות וזן הרשעה על עמך ישראל להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ ונתת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקין תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ◊ ופגנו את היכלך ◊ ומחרו את מקדשך ◊ והדליקו גרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי חנכה אלו ◊ להודות להלל לשמך הגדול: ⁶²</p>
--	--

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלפני תמיד לעולם ועד:

בעשרת ימי תשובה: ⁶⁴ וכתוב לחיים טובים בני בריה:

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'כתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

ובל לחיים יודוך סלה ◊ ויהללו את שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:
כורע ⁶⁵ ברוך משתחוה אתה זוקף יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

62. The phrase, ששם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה, כן עמנו ד' אלדינו פלא ונסים בעת הזאת, appears in numerous manuscripts from the ראשונים (מחזור ויטרי כ"י ששון and מחזור ורמיישא) and later manuscripts, yet the טור and ערוך omit it. By the time of the אחרונים, we don't find the text at all. This is but one example, where several parts of תפילה have changed from the time of the ראשונים, sometimes due to a variety of accepted גרסאות.

63. מִתְרַגְמֵן מְרִי דְכִי (pure myrrh). (גמ' מגילת י:)

64. The טור of the מהר"ם מרוטנבורג as cited by the טור is 'כתוב לחיים טובים כל בני בריה'. However, the טור stresses the importance of the phrase containing only five words. Therefore the טור omits 'טובים', while מנהג ורמיישא and מנהג פד"מ (131 עמ' דברי קהלת עמ' 131) omit 'כל'.

65. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו.

בחזרת הש"ץ אומר הבעל תפלה (אומרים אף בתשעה באב ובבית אבל אבל הכהנים לא נושאים כפים):
בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל.

66 אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּכָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ ◊
הָאֲמוּרָה מִפִּי אֶהְרֶן וּבְנָיו בְּהַגִּים עִם קְדוּשָׁה ◊ בְּאֲמֹר ◊

3מזכר ו:כד-כו יְבָרְכֶךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יאר יי | פְּנֵינוּ אֵלֶיךָ וְיַחֲנֶךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֵלֶיךָ וְיִשֶּׂם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

דוכן is recited if the כהנים go up to אריר במרום.

67 שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:
בְּרַכְנוּ אֲבֵינוּ ◊ בְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלוֹם:
וְמוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:

69 בעשרת ימי תשובה [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים
אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

70 בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹבָה ◊
נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊ אָנוּ וְכָל-עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יי
71 עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

כאשר אין אומרים תחנון, חתימת ברכת 'המברך את
עמו ישראל בשלום' נאמרת על ידי הב"ת בהרמת קול
ובנעימה מיוחדת כשאין אומרים תחנון כדי להזכיר
זאת לקהל.

בְּרוּךְ אַתָּה יי 68 הַמְּבָרֵךְ
אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם

66. until then, ראשונים was performed daily, until about the year 5000. The mention, that one should דוכן every day, without citing כפים
while discussing הלכות נשיאת כפים, that the מנהג is not to do so.

67. On every occasion that we recite שִׁים שְׁלוֹם, ברכת כהנים, שִׁים שְׁלוֹם is also said. The text of שִׁים שְׁלוֹם itself,
has within it the request for חן, אור הפנים, and שְׁלוֹם, themes contained within the second
and the third ברכות of ברכת כהנים.

68. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו.

69. הדדיין הזקן שקנה חכמה מ"ה יעקב זילברקרון זצ"ל אמר לי שנפלא ממנו טעם מנהג פ"פ הזה: מה בין 'בספר' וכו'
שאומרים אותו ק' גם בתפלת ח' בקול, ובין תפלות 'זכרנו, מי כמוך, וכתוב', שאין אומר ק' בתפלת ח' בפ"פ?
וענית לו ש"ל טעם אמירת ק' 'בספר': פן ישכח ח' לאמרו ויאמר תחלת הברכה שאחר בשלומך, ותהי מעוות לא
יוכל לתקון, אם הזכיר כבר השם של הברכה, כמ"ש בש"ע תקפ"ב ס"ה "אם לא אמר זכרנו ומי כמוך אין מחזיר"
אותו ואפ"ל לא עקר רגליו רק שסיים אותה ברכ' וה"ה אם לא אמר וכתוב ובספר נמי דינא הכל" (דברי קהלת 178).

70. Adding the word 'מובים' is מנהג צרפת, which was not accepted by רבנוי אשכנזי.

71. מה שאנו אומרים בר"ה עושה השלום ובשאר ימות השנה [ה]מברך את עמו ישראל בשלום, לפי שעושה בגימט'
ספרא"ל והוא מלאך הממונה על הכתיבה, ואנו מזכירין אותו עתה שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום. (מהר"ל)
עוד טעם כתב ברוקח בעשי"ת א"א המברך את עמו בשלום לפי כביכול אינו יכול לברכם דבמקום משפט אין
צדקה, אך אומ' עושה השלום שאע"פ שעושה משפט שלום בעולם דכתיב 'חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל'.
(תהלים צו:ט-י)

מר זכר רבינא (ברכות יז) אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מִרְעָ ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מְרָמָה ◊
 וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדוּמָה ◊ וְנַפְשֵׁי כְּעַפְרָה לְכָל תְּהִיָּה: פֶּתַח לְבָבִי בְּתוֹרַתְךָ ◊
 וּבְמִצְוֹתֶיךָ תְּרַדּוּף נַפְשֵׁי: וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּרָה הָפַר עֲצָתָם
 וְקִלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמֵךְ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קַדְשֶׁתְךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינֶךָ וְעֲנֵנִי:
 יט:טו יְהִי לְרִצּוֹן | אִמְרֵי פִי וְהִגִּינוּ לְבָבִי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

⁷² פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר :

⁷³ עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל ◊ וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

⁷⁴ יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊
 וְתֵן חֲלֻקָּנוּ בְּתוֹרַתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיִרְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:
 מלאכי ג:7 וְעַרְבָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
 הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשחרית של ראש חודש, חנוכה, וחול המועד אומרים הלל (עמ' 259).

בתעניות בה"ב מרחשון ובה"ב אייר כשאין עשרה מתענים אומרים כאן סליחות.

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' (עמ' 318) אחר תפילת שמונה עשרה.

72. אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי, המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום.
 אמר ליה רב מרדכי, כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו, הוה תמיך ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרבו,
 אם חוזר לאתרו, דומה ללב שישב על קיאו! תניא נמי הכי, המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו,
 ואחר כך יתן שלום. ואם לא עשה כן, ראוי לו שלא התפלל! ומשום שמעיקה אמרו, שנתנו שלום לגמין ואחר כך
 לשמאל. (גמ' יומא נג:)

73. The גמרא makes mention of taking three steps backward upon finishing the עמידה.

74. In ancient סידורים these פסוקים do not appear. In the past two hundred to three hundred years,
 the מנהג to recite them has become wide spread. It is considered a טוב מנהג accepted
 by כלל ישראל (therefore they should be said and not skipped).

סדר תחנון

יום כפור on כוונה was omitted the entire year, in order that it be said with the proper וידי

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה 'רחום וחנון' (עמ' 51) וכו'.

ובשני ובחמישי מוספים והוא רחום וכו' ואומרים אותו מעומד ובלחש.

1 ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:

בערב שבת למנחה, ראש חודש, חנוכה, חמשה עשר בשבט, פורים קמן ב' ימים, כל חדש ניסן, ל"ג בעומר, ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג, תשעה באב, חמשה עשר באב, ולא בערב ראש השנה ומערב יום כפור עד אחר ראש חודש מרחשון, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן חמשה עשר בשבט וחמשה עשר באב), ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [בפסח שני אומרים תחנון כרגיל.]

תכלים עמ:לח² וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְפָּה לְהַשִּׁיב אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ:
 אַתָּה יי¹ ◊ לֹא־תִבְלֵא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ ◊ חֲסִדֶךָ וְאַמְתָּךְ תָּמִיד יִצְרוּנּוּ:
 קו:מז הוֹשִׁיעֵנוּ | יי אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּפַּח בְּתַהֲלֻתְךָ:
 קל:ג-7 אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֵד: כִּי־עַמְּךָ הִסְלִיחָה לְמַעַן תִּוְרָא:
 לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַעֲשֶׂה־לָּנוּ ◊ וְלֹא כְעֲוֹנוֹתֵינוּ תִגְמֹל עֲלֵינוּ: ירמיה יד: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ כָּנוּ
 יי עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ תַכְּלִים כֵּהוּ וְכֹר־רַחֲמֶיךָ יי וְחֲסִדֶךָ כִּי מַעֲוֹלָם הִמָּה: יַעֲנֵנוּ יי בְּיוֹם
 צָרָה ◊ יִשְׁבְּעֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: כִּי יי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:
 אֲבִינוּ מִלִּפְנֵי חַנּוּנוֹ וְעֲנָנוּ ◊ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◊ צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
 אֲדוֹנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ ◊ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ ◊ וּזְכֹר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן
 שְׁמֶךָ: דניאל ט:טו-יז וְעַתָּה | אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה
 וּתְעַש־לֶךָ שֵׁם בְּיוֹם הַזֶּה מְכִים בַּגֶּרֶף עַל שִׂמְלַת הַחַיִּים חֲטָאֵנוּ רְשָׁעֵנוּ: אֲדֹנָי כָּבֹד־צְדָקָתְךָ
 יִשְׁבַּע־נָא אִפְּךָ וְחַמְתְּךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַם הֲרַקְדִּישְׁךָ כִּי כַחֲטָאֵינוּ וּבְעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַם
 וְעַמְּךָ לְחַרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ: וְעַתָּה | שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו
 וְהָאֵר פְּנֵיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמַיִם לְמַעַן אֲדֹנָי:

1. The Mainz (Mainz), according to which, תחנון is recited the week following סכות מנהג מינץ מהר"ל ראושונים and other הגהות אשרי does not, which is supported by the

2. The historic origin of this prayer is shrouded in mystery. In Geonic responsa we find the following report. After the destruction of the Temple, Vespasian, the Roman Emperor, had a number of Jews set adrift in three rudder-less ships. After many weeks of helpless drifting, the vessels finally landed on the coast of France and the Jews came to Lyon, Arles, and Bordeaux. They were, at first well received. They settled in those towns and even grew quite prosperous. However, when a new ruler arose, they were deprived of their property and were also oppressed in many other ways.

Thereupon fast days were inaugurated, and on these days the prayer, composed by two brothers (בנימין and יוסף) and their cousin (שמואל), was recited for the first time. Subsequently the new ruler died suddenly, and the suffering of the Jews came to an end. When these happenings became known to other communities, they too introduced the prayer into the Monday and Thursday שחרית services. [The World of Prayer Volume I pg. 224]

ט:יח-יט הַטָּה אֱלֹהֵי | אֲזַנְךָ וְשָׁמְעֵי פִקְחַ עֵינֶיךָ וּרְאֵה שְׁמֹמֹתֵינוּ וְהַעִיר אֲשֶׁר-נִקְרָא שְׁמֶךָ
 עָלֵיהָ כִּי | לֹא עַל-צַדִּיקֵינוּ אֲנַחְנוּ מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לִפְנֶיךָ כִּי עַל-רַחֲמֶיךָ תִּרְפֵּים: אֲדַנִּי |
 שְׁמַעְהָ אֲדַנִּי | סִלְּחָה אֲדַנִּי הַקְּשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אֶל-תְּאֵחֶר לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵי כִּי-שְׁמֶךָ נִקְרָא
 עַל-עֵינֶיךָ וְעַל-עַמֶּךָ: אָבִינוּ אָב תִּרְחַמֵּן ◊ תִּרְאֵנוּ אוֹת לְמוֹכָה וְקַבֵּץ נְפֻצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע
 בְּנֵפוֹת הָאָרֶץ ◊ יִבִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל-הַגּוֹיִם ◊ כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ: יִשְׁטִיכ 70: וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ
 אַתָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמֵל וְאַתָּה יִצְרָנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ בָּלָנוּ: הוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ צוּרֵנוּ מִלְּפָנֵינוּ
 וְגוֹאֲלֵנוּ: יוֹאֵל 3: חוֹסֵה יְיָ עַל-עַמֶּךָ וְאֶל-תַּתְּן נִחְלָתְךָ לְחֶרֶפָה לְמִשְׁלַל-בָּם גּוֹיִם לְמַה יֹּאמְרוּ
 בְּעַמִּים אֵיךָ אֱלֹהֵיהֶם: יִדְעוּ כִּי חֲטֵאוֹנוּ וְאִין מִי יַעֲמֵד בְּעַדְנוּ ◊ שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל יַעֲמֵד-לָנוּ
 בְּעַת צָרָה: יִדְעוּ כִּי אִין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◊ צַדִּיקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כָּרַחֵם אָב עַל-
 בָּנָיִם ◊ כִּן תִּרְחַם יְיָ עָלֵינוּ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוּל עַל-עַמֶּךָ ◊ רַחֵם עַל-נִחְלָתְךָ ◊
 חוֹסֵה-נָא כָּרוֹב רַחֲמֶיךָ: חַנּוּן וְעַנּוּן ◊ כִּי לָךְ יְיָ הַצַּדִּיקָה ◊ עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת כְּכֹל-עַתָּה:

הַבְּטֵ-נָא רַחֲמֵ-נָא עַל-עַמֶּךָ מִתְּרַה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כָּרַחֲמֶיךָ תִּרְפֵּים ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 חוֹם וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה צִאֵן מִרְעִיתְךָ ◊ וְאֶל-יִמְשַׁל-בָּנוּ קַצָּף ◊ כִּי לָךְ עֵינֵינוּ תִּלְוִיֹת:
 הוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ רַחֵם עָלֵינוּ לְמַעַן בְּרִיתְךָ: הַבִּיטָה וְעַנּוּן בְּעַת צָרָה ◊ כִּי לָךְ יְיָ
 הִישׁוּעָה: בָּךְ תּוֹחַלְתָּנוּ ◊ אֱלֹהֵי סְלִיחוֹת ◊ אָנָּה סִלְּחֵ-נָא אֵל מוֹב וְסִלַּח ◊ כִּי אֵל מְלֹךְ
 חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

אָנָּה מְלֹךְ חַנּוּן וְרַחוּם ◊ זְכוֹר וְהַבִּט לְבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים ◊ וְתִרְאֵה לִפְנֶיךָ עֲקֵדַת יְחִיד
 לְמַעַן יִשְׂרָאֵל: אָבִינוּ מִלְּפָנֵינוּ חַנּוּן וְעַנּוּן ◊ כִּי שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל נִקְרָא עָלֵינוּ: עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת
 בְּכֹל-עַתָּה ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּחֶסֶדְךָ: חַנּוּן וְרַחוּם ◊ הַבִּיטָה וְעַנּוּן בְּעַת צָרָה ◊ כִּי לָךְ יְיָ
 הִישׁוּעָה: אָבִינוּ מִלְּפָנֵינוּ ◊ מַחֲסֵנוּ ◊ אֶל-תַּעַשׂ עִמָּנוּ כְּרַע מַעֲלָלֵינוּ: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וְחֶסֶדְךָ ◊
 וּכְרַב מוֹכֵךְ הוֹשִׁיעֵנוּ וְחַמְלֵ-נָא עָלֵינוּ ◊ כִּי אִין לָנוּ אֱלֹהֵי אַחֵר מִבְּלַעֲדֶיךָ צוּרֵנוּ:
 אֶל-תַּעֲזוּבֵנוּ יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ אֶל-תִּרְחַק מִפָּנֵינוּ ◊ כִּי נִפְשָׁנוּ קָצָרָה מִחֶרֶב וּמִשָּׁבִי וּמִדְּבַר
 וּמִמְגַּפָּה וּמִכָּל-צָרָה וַיִּגּוֹן הַצִּילָנוּ ◊ כִּי לָךְ קִוִּינוּ ◊ וְאֶל-תִּכְלִימֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהָאֵר פְּנֶיךָ
 בָּנוּ ◊ וּזְכֹר-לָנוּ אֶת-בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: רֵאֵה בְּצַרוֹתֵינוּ וּשְׁמַע
 קוֹל תַּפְלָתָנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תַּפְלַת כָּל-פֶּה:

אל רחום וחנון ◊ רחם עלינו ועל-כל-מעשיך ◊ כי אין כְּמוֹד: יי אלהינו ◊ אָנָּה שָׂא
נָא פְּשִׁיעֵינוּ: אָבִינוּ מִלִּפְנֵי צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ ◊ אל חי וְקַיָּים הַחַסִּין בְּכַח ◊ חֲסִיד וְטוֹב עַל-
כָּל-מַעְשֶׁיךָ ◊ כי אַתָּה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ: אל אֲרֶךְ אַפַּיִם וּמְלֵא רַחֲמִים ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרַב
רַחֲמֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׂמֹךְ: שְׁמַע מִלִּפְנֵי תַפְלָתֵנוּ ◊ וּמִיַּד אֲוִיבֵינוּ הַצִּילֵנוּ: שְׁמַע
מִלִּפְנֵי תַפְלָתֵנוּ וּמִכָּל-צָרָה וְיִגְוֶן הַצִּילֵנוּ: אָבִינוּ מִלִּפְנֵי אַתָּה ◊ ירמיהו יד:ט וְשְׂמֹךְ עָלֵינוּ
נִקְרָא אֶל-תַּנְחֵנוּ: אֶל-תַּעֲזֹבֵנוּ אָבִינוּ ◊ וְאֶל-תַּפְּשֵׁנוּ בּוֹרְאֵנוּ ◊ וְאֶל-תַּשְׁכַּחֵנוּ נֶצַח ◊
כי אל מִלֶּךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

אֵין כְּמוֹד חֲנוּן וְרַחוּם יי אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין כְּמוֹד אל אֲרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת:
הוֹשִׁיעֵנו בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ מִרַעַשׁ וּמִרְגֵז הַצִּילֵנוּ: זְכַר לַעֲבָדֶיךָ לְאַכְרָהֶם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב ◊
אֶל-תִּפְּן אֶל-קִשְׁיֵנוּ וְאֶל-רִשְׁעֵנוּ וְאֶל-חַטָּאתֵנוּ: שְׁמוֹת לז:יג שׁוּב מִחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנַּחֵם
עַל-הַרְעָה לְעַמֶּךָ: וְהִסַּר מִמֶּנּוּ מִכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אַתָּה ◊ כִּי כֵן דִּרְבָּךְ ◊ עֲשֵׂה חֶסֶד
חֲנֻם בְּכָל-דּוֹר וְדוֹר: חוֹסֶה יי עַל-עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מוֹעֲמֶךָ ◊ וְהִסַּר מִמֶּנּוּ מִכַּת הַמַּגֵּפָה
וּגְזֵרָה קָשָׁה ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: דניאל ט:ז לֵךְ אֲדֹנָי הַצְדִּיקָה וְלֵנוּ בְּשֵׁת הַפָּנִים ◊
מִה-נְתַאֲוִינָן ◊ וּמִה-נֶּאֱמַר ◊ מִה-נִּדְבַר ◊ וּמִה-נֶּצְטַדֵּק: נְחַפְּשֵׂה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקֶרְהָ ◊ וְנִשׁוּבָה
אֵלֶיךָ ◊ כִּי יִמְיָךְ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׂבִים: תכלים קי:כט אָנָּה יי הוֹשִׁיעָה נָא אָנָּה יי הַצִּלִּיחָה נָא:
אָנָּה יי עֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ: לֵךְ יי חֲפִינוּ ◊ לֵךְ יי קוִיֵנוּ ◊ לֵךְ יי גִּיחַל ◊ אֶל-תַּחֲשֵׂה וְתַעֲנֵנוּ ◊
כִּי נֶאֱמָו גּוִים ◊ אָבְרָהָה תִקְוֹתֶם ◊ כָּל-בְּרַךְ וְכָל-קוֹמָה לֵךְ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתַח יָד בְּתַשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים ◊ נִבְחַלָּה נַפְשֵׁנוּ מִרַב עֲצָבוֹנֵנוּ ◊
וְאֶל-תַּשְׁכַּחֵנוּ נֶצַח: קוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי חֲסִינוּ כָּךְ: אָבִינוּ מִלִּפְנֵי ◊ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה
וּמַעֲשִׂים טוֹבִים ◊ זְכַר-לָנוּ אֶת-בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֲדוּתֵנוּ בְּכָל-יוֹם ◊ יי אֶחָד:
הַפִּיטָה בְּעֵינֵינוּ כִּי רַבּוּ מִכְּאוּבֵינוּ וְצָרוֹת לְבַבֵנוּ: חוֹסֶה יי עָלֵינוּ בְּאֶרֶץ שָׁבִינוּ
וְאֶל-תַּשְׁפוֹךְ חֲרוֹן-עֲלֵינוּ ◊ כִּי אֲנַחֵנוּ עַמֶּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אל ◊ הַפִּיטָה דָל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם ◊
וְשִׁקְצוּנוּ בְּטַמְאֵת הַנֶּהֱדָה: עַד-מָתִי עָנָךְ לְשָׁבִי ◊ וְתַפְאֲרֶתֶךָ בְּיַד-צָר: עֲזָרָה גְבוּרָתֶךָ
וְקִנְיָתֶךָ עַל-שׁוֹנְאֵינוּ ◊ הֵם יְבוֹשׁוּ וַיִּחַתּוּ מִגְּבוּרָתֶם ◊ וְאֶל-יִמְעַטּוּ לְפָנֶיךָ תִּלְאוּתֵינוּ:
מִחַר יִקְדָּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ ◊ וְאִם-לֹא לְמַעַנֵנוּ ◊ לְמַעַנְךָ פָּעַל ◊ וְאֶל-תַּשְׁחִית
זְכַר שְׂאֵרֵיתֵנוּ: וְחַן אִם הַמִּיחָדִים שְׂמֹךְ פְּעָמִים בְּכָל-יוֹם תָּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:
37 ד:7 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:

בשני בתי הכנסת היה קרש מחובר בתיבה בקצהו האחד לדרום ובקצהו האחד מבריח לתבה בצד צפון, ובעת התפלה מונח עליו סדור תפילה הגדול, ובעל תפילה עומד לפניו ובסוף תפילה בקול הוריד בעל תפילה את הקרש על ידי משיכת הבריח לאחור, ובזה נעשה פתח ממקום מעמד ש"ץ לארון הקודש. ועלה וישב על המדרגה העליונה שלפני ארון הקודש. ומטה ראשו על זרוע ימין. ולא על שמאל מפני כבוד תפילה על יד שעליה. ואומר בלחש "רחום וחנון" עד "רגע". (דברי קהלת)

³ אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה. כשיש תפילין בזרועו יטה על צד ימין וכשאינו לו יטה על שמאלו ודוקא על זרועו ומיושב. אין אומרים את הפסוק: 'ויאמר דוד אל ג' לפני נפילת אפים.

ומלות 'רחום וחנון חטאתי' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

⁴ ⁵ רַחוּם וְחַנוּן מְכַיִם בַּיַּד יְמִין עַל הַלֵּב בְּאַמִּירַת הַמִּילָה חֲטָאתִי לְפָנֶיךָ ◊

יְיָ מְלֵא רַחֲמִים ◊ רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תְּחִנּוּנַי:

תכלים ו:3-יא ⁶ יְיָ אֱלֹהֵי בָּאֶפֶסְךָ תּוֹכִיחֵנִי וְאַל-בְּחַמְתֶּךָ תִּסְפְּרֵנִי: חֲנֻנִי יְיָ כִּי אִמְלֵל אֲנִי רַפְּאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהַלְתִּי עֲצָמַי: וְנַפְשִׁי נִבְהַלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד-מָתַי: שׁוּבָה יְיָ חֲלָצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסִדֶּךָ: כִּי אֵין בְּמִוֶּת וּכְרָךְ בְּשֵׁאוֹל מִי יוֹדֶה-לָּךְ: יִגְעַתִּי | בְּאַנְחָתִי אֲשַׁחָה בְּכָל-לַיְלָה מִפְּתֵי בְּדַמְעָתִי עֵרְשִׁי אִמְסָה: עֲשֵׂשָׁה מִכְּעַם עֵינַי אֶתְקַח בְּכָל-צֹרְרָי: סוּרוּ מִפְּנֵי כָל-פְּעָלֵי אָוֶן כִּי-שָׁמַע יְיָ קוֹל בְּכִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תִּפְלֹתֵי יִקַּח: יִבְשׁוּ וַיִּבְהַלְתִּי מְאֹד כָּל-אֵיבֵי יִשְׁבּוּ יִבְשׁוּ רַגְעַ:

בשני וחמישי מוסיפים זה, אבל בשאר ימי השבוע אומרים מיד ואנחנו לא נדע (עמ' 53) וכו':

3. We do not actually prostrate ourselves while reciting תחנון, but merely lower our heads and bury our faces in the bend of our arm. For only those worthy enough to expect fulfillment of their demands from God may use the extreme form of adoration. Where there is no Torah scroll present, even the act of bowing down is omitted, "for יהושע (יהושע ז'ו) יהושע we want to demonstrate that our surrender to God means surrender to His Law." [The World of Prayer Volume I pg. 227]

4. The תפלה בעל תפלה performs נפילת אפים in close proximity to the עמוד, (in פפד"מ there was a special chair behind the תפלה בעל תפלה for this purpose). On days when either 'ד' אלדי ישראל שוב מהרון אפך' or 'שומר ישראל' are said, the תפלה בעל תפלה leads them aloud from the chair and remains seated until 'מה נעשה', when he arises as the ציבור does.

5. (גבי תחנון) אמר רב חייא בר אבין, חזינא להו לאפי נרבא, דמצלי אצלאי. (גמ' מגילה כג):

6. The text of תחנון (according to our מנהג) consists chiefly of the 6th Psalm, which דוד המלך, suffering in body and soul, uttered after his transgression with שבע בת שבע (Malbim see on this Psalm). [The World of Prayer Volume I pg. 227]

- בעל תפלה ^{7 8} יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל
הבט משמים וראה כי היינו לעג וקלם בגוים ◊
נחשבנו כצאן למבח יובל ◊ לחרוג ולאבד ולמכה ולחרפה:
- בעל תפלה
ובכל זאת שמך לא שכחנו ◊ נא אל־תשכחנו:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל
זרים אומרים אין תוחלת ותקנה ◊ הן אם לשמך מקנה ◊
מהור ישועתנו קרבה ◊ איכס ה:כ יגענו ולא הונח לנו ◊
רחמך יבבשו את־פעסך מעלינו:
- בעל תפלה
אנא שוב מחרונך ◊ ורחם סגלה אשר בחרת:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל
חוסה יי עלינו ברחמך ◊ ואל־תתננו בידי אכזרים:
תכליס קטו:ג למה יאמרו הגוים איח־נא אלהיהם:
למענך עשה (עמנו חסד) ואל תאחר:
- בעל תפלה
אנא שוב מחרונך ◊ ורחם סגלה אשר בחרת:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל
קולנו תשמע ותחן ◊ ואל־תמשנו ביד אויבינו למחות את שמנו:
זכר אשר נשבעת לאבותינו כבוכבי השמים
ארבה את־זרעכם ◊ ועתה נשארנו מעט מהרבה:
- בעל תפלה וקהל
ובכל זאת שמך לא שכחנו ◊ נא אל־תשכחנו:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל תכליס עט:ט עזרנו | אלהי ישענו על־דבר כבוד־שמך
והצילנו וכפר על־חמאיתינו למען שמך:
- בעל תפלה וקהל יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יג שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

7. An ancient tradition reports that this prayer was created by the Jewish king יהודה, at an hour of extreme danger, when Sennacherib, King of Assyria was advancing against Jerusalem to conquer it. חוסה, זרים וכו' name is said to be hidden in the acrostic of the verses, 'חוסה, זרים וכו'.

8. The words 'ד' אלודי ישראל שוב מחרון אפך' etc. are recited aloud by the בעל תפלה (in the regular weekday melody), the continuation is said quietly, 'ובכל זאת וכו' והנחם על הרעה לעמך' is said aloud again by the בעל תפלה, and so on. [The World of Prayer Volume I pg. 229]

אחר נפילת אפים לפני ואנחנו לא נדע' אומרים 'שומר ישראל' (ובצום גדליה אפילו שכבר אמרוהו בסוף סליחות), שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור (צום גדליה. בה"ב מרחשון ואייר. י' בטבת. תענית אסתר. י"ז בתמוז) בלבד. (פפד"מ) הבעל תפלה אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימה ידועה, הציבור חוזר עליו באותה נעימה.

שומר ישראל ◊ שמור שארית ישראל ◊ ואל-יאבד ישראל ◊ האומרים שמע ישראל: שומר גוי אחד ◊ שמור שארית עם אחד ◊ ואל-יאבד גוי אחד

המיוחדים שמך ◊ יי אלהינו יי אחד:

שומר גוי קדוש ◊ שמור שארית עם קדוש ◊ ואל-יאבד גוי קדוש

המשלשים בשלוש קדשות קדוש קדוש קדוש:

מתרצה ברחמים ומתפנים בתחנונים ◊ התרצה והתפנים לדור עני ◊ כי אין עוזר:

בלחש אבינו מלפנו ◊ חננו ועננו ◊ כי אין בנו מעשים ◊ עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ד"כ ז' כ"ז << ⁹ ¹⁰ ואנחנו לא נדע מה-נעשה כי עליך עינינו: תכלים כהו: זכר-רחמיך יי

וחסדיך כי מעולם חמה: לג:3 יהי-חסדך יי עלינו כפאשר יחלנו לך:

ט:ח אל-תזכר-לנו עונת ראשנים מחר יקדמונו רחמיך כי דלנו מאד:

קכג:ג חננו יי חננו בירב שבוענו בוז: חצקוק ג:3 ברגו רחם תזכור:

תכלים קג:ז כי-הוא ידע יצרנו זכור ביר-עפר אנחנו: << ט:ט עזרנו | אלהי ישענו

על-דבר כבוד-שמך והצילנו וכפר על-חטאתינו למען שמך:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויתה ◊
וימליך מלכותיה ◊ פתיכון וביומיכון ובחיי דכל-בית-ישראל בעגלא ובזמן קריב:

ואמר: בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל

שמייה דקדשא בעל תפלה כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא

דאמירן בעלמא: בעל תפלה כורע ואמר: אמן: (קהל אמן)

בכל ימות השבוע כשאין בהם קריאת התורה ממשיכים ב'אשרי' (עמ' 60).

בשני וחמישי אומרים אל ארך אפים ויש לאמרו מעומד,

ואין אומרים אותו לא בראש חדש, בחנוכה, ולא בשני ימים של פורים קטן וגדול (ולא בערב פסח כמנהג פפד"מ).

אל ארך אפים ורב-חסד ואמת ◊ אל-באפק תוכיחנו: יואל ז:3 חוסה יי על-עמך

והושיענו מפל-רע: מכים באגרופ על שמאל החזה חטאנו לך ארון ◊ סלח-נא פרב רחמיך אל:

9. We do not know what else to do after having offered our adoration, as once משה רבינו did, while seated, while standing, and while prostrate on our faces. The verse is taken from the prayer of מלך יהושפט which he uttered to attain Divine aid in his battle against the hostile armies arrayed against his people (דברי הימים ב' כ"ז). [The World of Prayer Volume I pg. 231]

10. והטעם שנהגו לומר 'ואנחנו לא נדע', לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו בהר בעלייתו לקבל התורה, שאמר בתחלה 'ואשב בהר', ואח"כ 'ואנכי עמדתי בהר', ואח"כ 'ואתנפל לפני ד', וכן עשינו אנחנו, בתפלה פסוקי הזמירות בישיבה, ואח"כ ח"י בעמידה, ואח"כ נפילת אפים, ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים 'ואנחנו לא נדע'. [טור. ואבודרהם:]

Standing upon reciting 'מה נעשה' is quoted by the של"ה, who based his opinion on a 'זקן אחד'.

הוצאת ספר התורה וברכותיה

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעמפים במלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הנבחה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

3מדצב י:לכ **וַיְהִי בְּנִסְעַ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוֹמָה | יְיָ וַיִּפְצוּ אִיִּיךָ**
וַיִּגְסוּ מִשְׁנֵאֵיךָ מִפְּנֵיךָ:

ישעיהו 3:ג **כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדַבְרֵי יְיָ מִירוּשָׁלַם:**

בְּרוּךְ שְׁנַתְּנוּ תוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ:

ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "ברוך שמה" בעת הוצאת ספר תורה, לא בשבת ולא בחול.

המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין ובעל תפלה מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

הבעל תפלה אומר בקול רם ובענימה 'גדלו':

תכליס לד: **גְּדֹלוּ לַיְיָ - אֱתֵי וַנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ - יַחְדָּו:**

ומגביה הבעל תפלה הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו אומרים: והולך הבעל תפלה ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בענימה:

ד"כ א' כט:יא **לֵךְ יְיָ הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַהוֹד**
כִּי-כָל בְּשָׂמִים וּבְאָרֶץ לֵךְ יְיָ הַמְּמַלְכָה
וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל | לְרֵאשׁ:

תכליס כט:כ **רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּ לַהֵדָם רַגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:**

כט:ט **רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּ לְהַר קְדוֹשׁוֹ כִּי-קְדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:**

1. אָמַר (רְבִי שִׁילָא), הוֹאִיל וְאִתְעֵבִיד לִי נִיסָא בְּהַאי קְרָא, דְּרִשְׁנָא לִיה, 'לֵךְ ד' הַגְּדֹלָה' זֶה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, וְכֵן הוּא אֹמֵר, 'עֲשֵׂה גְדוּלוֹת עַד-אֵין חֵקֵר וְנִפְלְאוֹת עַד-אֵין מִסְפָּרִי' (איוב ט:יג) 'וְהַגְּבוּרָה' זֶה צִיאַת מִצְרַיִם שְׁנֵאמַר: 'וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדוּלָה וְגו'' (שְׁמוֹת יד:לא) 'וְהַתְּפָאֶרֶת' זֶה תִּמְהָ וְלִבְנָה שְׁעֵמֶדוֹ לֹא לִיהוֹשֻׁעַ שְׁנֵאמַר: 'וַיִּדְם הַשָּׁמַשׁ וְדָרַח עַמּוֹד וְגו'' (יהוֹשֻׁעַ י:יג) 'וְהַנְּצַח' זֶה מִפְּלִתָהּ שֶׁל רֹמִי, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'וַיִּזְנוּ נְצַחַם עַל-בְּגָדֵי וְגו'' (ישעיהו סג:ג) 'וְהַהוֹד' זֶה מִלְחָמַת נְחָלִי אַרְנוֹן, שְׁנֵאמַר: 'מִדְּשָׁמַיִם נִלְחַמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתֵם וְגו'' (שׁוֹפְטִים ה:כ) 'עַל-בֶּן יֹאמֵר בְּסֵפֶר מִלְחָמַת ד' אֶת-וְהַב בְּסוּפָה וְגו'' (במדבר כא:יד) 'כִּי-כָל בְּשָׂמִים וּבְאָרֶץ' זֶה מִלְחָמַת סִיסְרָא, שְׁנֵאמַר: 'לֵךְ ד' הַמְּמַלְכָה' זֶה מִלְחָמַת עַמְלֵק, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'כִּי-יֵד עַל-כָּס י-ה וְגו'' (שְׁמוֹת יז:טז) 'וְהַמְּתַנְשֵׂא' זֶה מִלְחָמַת גּוֹג וּמְגוֹג, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נֹשֵׂא רֹאשׁ מִשָּׁד וְתַבְלִי' (יחזקאל לח:ג) 'לְכָל | לְרֵאשׁ:', אָמַר רַב חֲנַן בַּר רַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילוּ רִישׁ גְּרָגִיתָא, מִן שְׁמַיָא מְנוּ לִיה.
בְּמִתְנַתְּיָא תֵּנָא מִשְׁמֵיהּ דְּרַבִּי עֲקִיבָא, 'לֵךְ ד' הַגְּדֹלָה' זֶה קְרִיעַת יַם סוּף, 'וְהַגְּבוּרָה' זֶה מִכַּת בְּכוֹרוֹת, 'וְהַתְּפָאֶרֶת' זֶה מִתְּנוֹת תוֹרָה, 'וְהַנְּצַח' זֶה יְרוּשָׁלַם, 'וְהַהוֹד' זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. (גמ' זככות נח.)

אב תרחמים הוא ירחם עם עמוסים ◊ ויזפור ברית איתנים ◊ ויציל נפשותינו
 מן השעות הרעות ◊ ויגער ביצר הרע מן הנשואים ◊ ויחון עלינו לפליטת עולמים ◊
 וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:

ותגלה ותראה מלכותו עלינו בזמן קרוב ◊ ויחן פלאתנו ופלאת עמו בית ישראל
 לחן ולחסד ולרחמים ולרצון: ונאמר אמן (קהל אמן): הכל הבו גודל לאלהינו ◊
 ותנו כבוד לתורה: בהן קרב ◊ יעמוד ר' פלוני בר' פלוני הבחן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לכתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,

ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'בהן קרב':

"אם אין פאן פהן ◊ לוי במקום פהן קרב יעמוד ר' פלוני בר' פלוני הלוי במקום פהן"

ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אם אין פאן פהן ◊ ישראל במקום פהן קרב יעמוד ר' פלוני בר' פלוני במקום פהן"

(הבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד')

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשותו: תכלים יט-ט² תורת יי תמימה משיבת נפש

עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחילב

מצות יי ברה מאירת עינים: כטיא יי עז לעמו יתן יי | יברך את-עמו בשלום:

יחלל האל תמים דרכו אמרת יי צרופה מגן הוא לכל | החסיד-בו:

קהל ובעל תפלה יחדיו: דכריס ד:7³ ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים-בלכם היום:

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד בשחרית תשעה באב, שאז מכריזים: יעמוד מפטיר.

ראה סדר הפרשיות לשני ולחמישי (עמ' 375).

ראש חודש (עמ' 403), תענית ציבור (עמ' 403), ימי חנוכה (עמ' 404), פורים (עמ' 407),

ימי חול המועד פסח (עמ' 407), תשעה באב (עמ' 410), ימי חול המועד סכות (עמ' 412).

2. נהגו לומר כשמוציאין ספר תורה הני פסוקי דרחמי, 'תורת ד' תמימה', 'עדות ד' נאמנה', 'פקודי ד' ישרים', 'מצות ד' ברה', לפי שמתן שכרם בצדס, ואחר כך אומר גדלו שיש בו שש תיבות כנגד ששה צעדים של נושאי הארון. (שמאל 3 ו) ומ' תיבות יש ב'תורת ד' תמימה' כנגד המ' יום שבהם ניתנה התורה, ואח"כ פותחו למקום שירצה לקרות בו וקורא כהן. ולכתחילה הוא גוללו וסותמו קודם שיברך, כדי שלא יאמרו ההמון שהברכות כתובות בו. אבל בדיעבד אין לחוש שהרי לא שכיחי עמי הארץ כל כך עתה. אבל לאחר שקרא בו, ודאי צריך לגוללו קודם שיברך כר' יהודה: (גמ' מגילה לב. תוס' ד"כ גוללו)

3. 'ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים-בלכם היום': וכי אפשר לדבוקי בשכינה? והכתיב 'בי ד' אלהיך אש אכלה, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הפתוב פאילו מדבק בשכינה (גמ' כתובות קיא:)

The original ספר was for three people to stand next to the אלמעמער, around the ספר, משה, אהרן, וחור to mirror, עולה and בעל קריאה, (גבאי [ראשון]) בעל סגן the עליה, for there to be five people. In more "Yekkish" synagogues when one has just received an עליה, typically one stands to the *left* of the בעל קריאה.

The צבור⁴ need not have their heads covered with a טלית during קריאת התורה, and may only have their כיפות on, while some will replace their hats.

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

המברך אומר^{5 6 7} בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְּבָרֵךְ:

קהל עונה והמברך יחד עמם: בָּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרֵךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

המברך ממשיך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בָּחַר־בְּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים

וַנִּתֵּן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחות בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת

וַחַיִּי עוֹלָם נִטְעַ בְּתוֹכָנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

4. ראשי תיבות צדיקים, בינונים, ורשעים (בשם אר"י ז"ל)

5. contains forty words which are said to allude to the forty days משה רבינו spent on ברכות התורה, הר סיני.

6. הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין. יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחז את ספר התורה בשתי ידיו. יש אומרים תחילה בלחש: 'עין חיים היא למחזיקים בה'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (Baer Siddur)

7. It seems that the recitation of 'עין חיים היא', is a מנהג קבלה not מנהג אשכנז. One bows for both, the ברכו of the עולה and the ברוך המבורך... as one bows before a king. ציבור until his first ברכה is completed. one should stand from before the עולה's ברכו

מי שבירך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

והבעל תפלה מברכו: ⁸ **מִי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**

הוא יְבָרַךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ אותו וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ

בְּעִבּוּר שְׁעָלָה לְכַבּוֹד הַמָּקוֹם ◊ וְלְכַבּוֹד הַתּוֹרָה

בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה

וְיִשְׁלַח לּוֹ בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו

בעשרת ימי תשובה

בחול

וְיִבְרָכֵהוּ

וְיִבְרָכֵהוּ

עַם כָּל-יִשְׂרָאֵל אֶחָיו: וְנֹאמַר אָמֵן:

ואחר שבירכו הבעל תפלה ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

מי שבירך של בריא

מִי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב

וּמִי שֶׁרַפָּא חוֹקֵהוּ מַלְאָךְ יְהוּדָה מַחְלִיו וּמְרִים הַנְּבִיאָה מְצַרְעָתָה וְנַעֲמָן מְצַרְעָתוֹ

וְהַמְתִּיק מִי מָרָה עַל-יָדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וּמִי יָרַחוּ עַל-יָדֵי אֱלִישָׁע

הוא יְבָרַךְ וְיַרְפָּא אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני בְּעִבּוּר שְׁנֵדָר ר' פלוני בן ר' פלוני צְדָקָה בְּעִבּוּרוֹ

בְּשֹׁכֵר זֶה הַמָּקוֹם יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ ◊ וְיַעֲזְרֵהוּ וְיַחְלִימֵהוּ ◊ וְיַסְעֵדֵהוּ עַל עֵרֶשׂ דָּוִי

וְיִשְׁלַח לּוֹ רַפּוּאָה שְׁלֵמָה עַל כָּל גּוּפוֹ וְאִיבָרָיו

בְּתוֹךְ שָׁאֵר כָּל חוּלֵי יִשְׂרָאֵל ◊ אָמֵן.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,

ומקפידים שבעל תפלה או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבליס.

הקורא כורע וְיִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבִרְאָא כְרַעוּתָה ◊ וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊
בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזֶמַן קָרִיב - וְאָמְרוּ הַקּוֹרֵא כוֹרַע אָמֵן:

(קהל אָמֵן) יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעַלְמֵי עֵלְמָיָא

הקורא כורע וְיִתְבַּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל ◊
שְׁמֵיהּ דְקַדְשָׁא הַקּוֹרֵא כוֹרַע בְּרִיךְ הוּא ◊ הַצִּיבּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו) לְעֵלְמָא מִכָּל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא ◊ דְאָמְרִין בְּעֵלְמָא - הַקּוֹרֵא כוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

8. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולבעל תפלה רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשים ובניהם ובנותיהם?' לפי שיטת הלשון בכל אחד לפי מעמדו... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירים בפרט. - דברי קהלת

9. עד אברהם לא היה זקנה, כל דחוי לאברהם אמר האי יצחק, כל דחוי ליצחק אמר האי אברהם, בעא אברהם רחמי דליהוי ליה זקנה, שנאמר: "ואברהם זקן בא בימים". עד יעקב לא היה חולשא, בעא רחמי והיה חולשא, שנאמר: "ויאמר ליוסף הנה אביך חלה". עד אלישע לא היה איניש חליש דמיתפח, ואתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח שנאמר: "ואלישע חלה את-חליו אשר ימות בו". (גמ' סנכדרין קז:)

ברכת הגומל:

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב; וקוראין אותו לתורה ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו:

[ע"י רב] בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

הַגּוֹמֵל לְחַיִּיבִים מִזְבוֹת ◊ שְׁנִמְלֵנִי כָּל מִזְבֵּ:

קהל: מִי שְׁנִמְלֵךְ כָּל־מִזְבֵּ ◊ הוּא יִגְמֵלְךָ כָּל־מִזְבֵּ ◊ סְלָה:

בהגבהת התורה יש מזמרים בנעימה את הפסוקים מ'וזאת התורה' עד 'ויאדיר'.

37 כרים ד:מזד¹⁰ וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: כמדזכר ט:כג עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה: משלי ג:יח עֵינֵי־חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּיחַ מְאֹד: יז דְרִכֶּיהָ דְרִכֵּי־נֶעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: טז אַרְךָ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֲשֵׂר וְכָבוֹד: ישעיהו מז:כא יְיָ חֲפִיץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר:

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה לאמר זה (המקור מעבודת ישראל ואיננו ברור שהוא מנהג אשכנז):

ד"כ א' כט:יא-יג לֵךְ יְיָ הַגְּדִלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַהוֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ לֵךְ יְיָ הַמְּמַלְכָה וְהַמְּתַנַּשֵּׂא לְכָל | לְרֵאשִׁי: וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כָּח וּגְבוּרָה וּבְיַדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לְכָל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְחַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתֶּךָ: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂחִתְּגוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מְדוּתֶיךָ ◊ וְתַתְּנֵהוּ עַל בְּנֵיךָ בְּמִדַּת מִוֶּבֶךָ ◊ וְתַכְּנֵם לָהֶם לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין:

אמירת 'א-ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

and תפילה because a) it is a relatively recent was not said or accepted in אשכנז because a) it is a relatively recent and תפילה in synagogue b) there seems to be in general, the tendency was not to accept such תפילות in synagogue b) there seems to be בעלי מדרגה Kabbalistic/esoteric aspects to it, which אשכנז felt, should be reserved only for מדרגה and not for the general public. We do see that sometimes יחידים did say this תפילה in אשכנז for instance, during a הספד, (usually by רבנים from Poland where the מנהג was adopted).

10. אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב? 'וזאת התורה אשר-שם משה' זכה, נעשית לו סם חיים, לא זכה, נעשית לו סם מיתה: (גמ' יומא טז:)

בשני וחמישי קודם שמכניסים הספר תורה להיכל כשאומרים תחנון יאמר הבעל תפלה
 'יהי רצון מלפני אבינו שבשמים'. בק"ק פפד"מ לא נהגו לומר התחינה הזאת בכלל, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה.
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לבנון את-בית חיינו ולהשיב את-שכינתו בתוכנו
 במהרה בימינו ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לרחם עלינו ועל פליטתנו ולמנוע משחית ומגפה
 מעלינו ומעל כל-עמו בית ישראל ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לקיים-בנו חכמי ישראל ◊ הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם
 ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל-מקומות מושבותיהם ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ שששמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות ◊
 ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ ◊ ונאמר אמן:
 אחינו כל-בית-ישראל הנתונים בצרה ובשביה ◊ העומדים בין פים ובין פיגשה ◊
 המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ◊ ומאפלה לאורה ◊ ומשעבוד לנאלה ◊
 השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח-יג-יד יהללו | את-שם יי כיר-נשגב שמו - לכהו קהל: הודו על-ארץ ושמים:
 וירם קרן | לעמו תהלה לכל-חסידיו לבני ישראל-עם קרבו הללו-יה:

כד ¹¹ לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כיר-הוא על-ימים יסדה
 ועל-נהרות יבוננה: מיר-עלה בהר-יי ומיר-יקום במקום קדשו: נקי כפים
 ובר-לבב אשר | לא-נשא לשוא ¹² נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי
 וצדקה מאלתי ישעו: זה דוד דרשו מבקשי פנה יעקב סלה: שאו שערים |
 ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד | יי עוזו
 וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים | ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבוא
 מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד | יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3373 ילו ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: תכלים קל3:ח-י קומה
 יי למנוחתך אתה וארון עזך: בהנהג ילבשו צדק וחסידיה ירננו: בעבור דוד עבדך
 אל-תשב פני משיחך: משלי 7:3 כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל-תעזבו:
 גיח עיר-חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר: גיח דרכיה דרכי-נעים
 וכל-נתיבותיה שלום: איכס 5:כא השיבנו יי | אליך ונשוב חדש ימינו בקדם:

11. On workdays and on holidays and other commemorative days which occur on weekdays, Psalm 24 is sung while the Torah is restored to the ark. The last verses of this Psalm were recited when the Holy Ark was carried into the Temple (שאו שערים ראשיכם). [The World of Prayer Volume I pg. 241]

12. הקריאה הנכונה היא נפשו ולא נפשי ומוסב על השם הנזכר 'מי יעלה בהר ד'. אין כאן קרי וכתוב אלא ו' קטיעא. (דברי קהלת)

סיום התפילה

¹ אם יש אבל בבית הכנסת כאן הוא עובר לפני התבה. אם הוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

פס:75 אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יַחֲלִיזְךָ פִּלְאָה:

קמ"ד:טו אֲשֶׁרִי תַעֵם שָׁפְכָה לִּי אֲשֶׁרִי תַעֵם שֵׁנִי אֱלֹהִי:

קמ"ד תהלה לְדוֹד אֲרוֹמְמֶךָ אֱלֹהֵי הַמִּלֵּךְ וְאֶבְרַכְּךָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל-יוֹם אֶבְרַכְּךָ וְאֶחֱלֵלְךָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גְּדוֹל יי וּמְחַלֵּל מְאֹד וְלֹגְדֵלְתוֹ אֵין חֶקְרָה: דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרָתֶיךָ יַגִּידוּ: הדר כְּבוֹד הוֹדָה וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה: וְעוֹזוֹ נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֹלְתֶךָ אֲסַפְּרָנָה: וְכֵר רַב-טוֹבְךָ יִפְּעוּ וְצַדִּיקְתֶּךָ יִרְנְנוּ: חֲנוּן וְרַחוּם יי אֶרְךָ אֲפִים וּגְדֹל-חֶסֶד: טוֹב-יי לְכָל וְרַחֲמֵינוּ עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו: יוֹדֶךָ יי כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְחִסְדֶיךָ יִבְרַכְּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ וּגְבוּרָתֶךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לְבָנֵי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הַדָּר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתֶךָ מַלְכוּת כָּל-עֲלָמִים וּמִמְשַׁלְתֶּךָ בְּכָל-דוֹר וָדָר: סוֹמֵךְ יי לְכָל-הַנְּפִלִים וְזוֹקֵף לְכָל-הַקְּפוּפִים: עֵינֵי-כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲכָלָם בְּעֵתוֹ: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את-ידך ומשפיע לכל-חי רצון: צדיק יי בְּכָל-דְּרָכָיו וְחִסִּיד בְּכָל-מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יי לְכָל-קְרָאִיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאָהוּ בְּאֵמֶת: רָצוֹן-יִרְאוּ יַעֲשֶׂה וְאֶת-שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יי אֶת-כָּל-אֲהַבָּיו וְאֶת כָּל-הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד: תְּהַלֵּת יי יִדְבֵּר פִּי וּיְבָרֶךְ כָּל-בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קט"ז:יח וְאַנְחֵנוּ | נִבְרָךְ יְהִי מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם הַלְלוּ-יָהּ:

(אין אומרים למנצח בראש חודש, חנוכה, י"ד ומ"ו אדר ראשון, פורים ושושן פורים,

ערב פסח, חול המועד, אסרו חג, תשעה באב, ערב יום כפור, וגם אין אומרים בבית אבל.)

כ לְמַנְצַח מוֹמֹד לְדוֹד: יַעֲנֶךָ יי בְּיוֹם צָרָה יִשְׁנֹבֶכָה שֵׁם | אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח-עֲזָרְךָ מִקִּדְשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדְךָ: יוֹכֵר כָּל-מְנַחֲתֶיךָ וְעוֹלָתֶךָ יִדְשָׁנָה-פִּלְאָה: יִתֵּן-לְךָ כְּלָבְבְךָ וְכָל-עֲצָתֶךָ יִמְלֵא: נִרְנְנָה | בְּיִשׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם-אֱלֹהֵינוּ נִדְגַל יִמְלֵא יי כָּל-מַשְׁאֵלוֹתֶיךָ: עֲתָה יִדְעֵתִי בִּי הוֹשִׁיעַ | יי מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְׁמֵי קִדְשׁוֹ בְּגְבוּרֹת יֵשַׁע יִמִּינוּ: אֱלֹהֵי בָרָכָב וְאֱלֹהֵי בְּפוֹסִים וְאַנְחֵנוּ | בְּשֵׁם-יי אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר: הִמָּה בָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאַנְחֵנוּ קָמְנוּ וְנִתְעוֹדָד: יי הוֹשִׁיעָה הַמִּלֵּךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם-קְרָאֵנוּ:

1. בטלית האבל יש עטרה שחורה, היינו שתופרים לה סרט שחור. בשבתות ורגלים, פורים וחול המועד, מהפכים את הסרט השחור שלא ייראה החוצה. אם נתמנה לחזן בראש השנה ויום הכפור בהיעדר מחליף, מתעטף בטלית רגילה, בלא עטרה שחורה. בראש חודש וחנוכה אינו מסתיר את העטרה השחורה. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

כך הוא מנהג אשכנז, כמבואר בספר מנהגי פפד"מ של ² רבי שלמה זלמן גייגר, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 63

הבעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישעיה נט:כ-כא ³ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלִשְׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ:
⁴ ⁵ [וְאָנֹכִי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אָמַר יְיָ רִוְחִי אֲשֶׁר עָלְיָךְ וּדְבַרִי אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בְּפִיךָ
 לְאִי־מוֹשֵׁוֹ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרַע וּזְרַעְךָ וּמִפִּי זֶרַע וּזְרַעְךָ אָמַר יְיָ מִעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:]
 תכלים כ:ז: וְאִתָּה קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהַלְלוֹת יִשְׂרָאֵל: ישעיה ו:ג: וּקְרָא זֶה אֶל-זֶה וְאָמַר

בעל תפלה וקהל קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כָּל-הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] וּמִקְבְּלֵי דִין מִן דִּין וְאִמְרֵי:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קְדִישׁ בְּשֵׁמֵי מְרוֹמָא ⁶ בֵּית שְׁכִינְתָּהּ ◊ קְדִישׁ עַל-אַרְעָא
 עוֹבֵד גְּבוּרְתָּהּ ◊ קְדִישׁ לְעָלְמִי וְלְעָלְמֵי עֲלְמֵיָא ◊ יְיָ צְבָאוֹת ◊ מְלֵיא כָּל-אַרְעָא
 זִי יְקָרָה:

2. The older half-brother of אברהם גייגר (1792-1878) a פפד"מ in דין (1792-1878) הרב שלמה זלמן גייגר, דברי קהלת was the older half-brother of אברהם גייגר (1810-74). He was also אברהם's childhood teacher and mentor (their father died when אברהם was only twelve or thirteen years old).

3. Aramaic paraphrases of the preceding פסוקים were composed by יונתן בן עוזיאל known as the קדושה דסדרא. קדושה דסדרא, is based upon the practice of reading פסוקים from נביאים, every day at the end of תפילה. According to רב נטרוני גאון it was customary to read ten פסוקים daily from נביאים with תרגום, followed by the קדושה. But when hardship became prevalent, two פסוקים 'ובא לציון גואל - ואני זאת בריתי', פסוקים were selected instead. The אבודרהם says that this קדושה was arranged for the late comers who may have missed the main קדושה of the עמידה. The רוקח and the אור זרוע (ג' הלכות שבת ס' ג') say that during the persecutions it was forbidden to recite קדושה, it was therefore incorporated at this stage, with the addition of the Aramaic passages in order to confuse the enemy. The רוקח (סימן ע"ו) adds that the reason for saying ובא לציון is to demonstrate our yearning for the גאולה. The reason why it contains the קדושה is, the "Evil Kingdom" decreed that we should not learn תורה and its Aramaic translation. The recital of the קדושה in ובא לציון saves a person from גיהנם. גיהנם is said in order that the בעל תפלה may recite קדיש at the end.

4. בתשעה באב ובבית אבל מדלגים את הפסוק 'וְאָנֹכִי זֹאת בְּרִיתִי'

5. אָמַר רַבִּי פְּרָנָךְ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל שֶׁהוּא תַלְמִיד חֶכֶם, וּבְנֵו תַלְמִיד חֶכֶם, שׁוֹב אֵין תּוֹרָה פּוֹסְקַת מְזַרְעוֹ לְעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר: 'וְאָנֹכִי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אָמַר ד' רִוְחִי אֲשֶׁר עָלְיָךְ וּדְבַרִי אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בְּפִיךָ לְאִי־מוֹשֵׁוֹ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרַע וּזְרַעְךָ וּמִפִּי זֶרַע וּזְרַעְךָ אָמַר ד' מִעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: מַאי 'אָמַר ד'? אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי עָרַב לָךְ בְּדַבְּרֵי זֶה. מַאי 'מִעַתָּה וְעַד-עוֹלָם'? אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה, תּוֹרָה מִחֲזַרְתָּ עַל אַכְסֵינְיָא שְׁלָה. (גמ' זבא מליטא פה)

6. יש להשמיט את המילה 'עֲלָאָה'. (לא נמצאת בסדר רע"ג, רוקח, סידור ר' הירץ, הדרת קדש ויניציאה שנ"ט, פראג רע"ט, הגאון שפ"ג.)

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:יב וַתִּשְׁאַנֵּי רוּחַ וַאֲשַׁמְעַ אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל

בעל תפלה וקהל ⁷ בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

וּנְמַלְתָּנִי רוּחָא ◊ וּשְׁמַעַת בְּתַרֵּי קוֹל וַיַּע סִגְיָא דְמִשְׁבַּחֵינן וְאִמְרוּן:

בְּרוּךְ יְקָרָא דְיְיָ מֵאַתֵּר בֵּית שְׂכִינְתָּהּ:

בעל תפלה וקהל שמות טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

קהל אומרים בלחש יְיָ מַלְכוּתָהּ ⁸ לְעֹלָם וּלְעֹלָמֵי עֲלְמֵינָא: ד"כ ט"ו כט:יח יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
 יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמֵרָה־זֹאת לְעוֹלָם לְיִצְחָר מַחְשְׁבוֹת לִבְבָּ עֲמָד
 וְהִבְנוּ לְבָבָם אֱלֹהֵי: תכלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית וְהִרְבֶּה לְהַשִּׁיב
 אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ: פו:כ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסִלַּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קַרְאֵיךָ:
 קיט:קמג צִדְקָתְךָ צִדְקָ לְעוֹלָם וְתוֹרַתְךָ אֱמֶת: מיכ"ג ז:כ תִּתֵּן אֱמֶת לְנַעֲלֵיב חֶסֶד לְאַבְרָהָם
 אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתֵּינוּ מִיַּמֵּי קֶדֶם: תכלים סח:כ בְּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמֹס־לָנוּ הָאֵל
 יִשׁוּעָתָנוּ סִלָּה: מו:ח יְיָ צַבָּאוֹת עֲפָנֵנוּ מִשָּׁנֵב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סִלָּה:
 פד:יג יְיָ צַבָּאוֹת אֲשֶׁר־י אָדָם בַּיַּחַם בָּךְ: כ"י יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמְּלֹךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קַרְאֵנוּ:
 בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שְׁפָרְאֵנוּ לְכְבוֹדוֹ ◊ וְהַבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◊ וְנָתַן לָנוּ תוֹרַת אֱמֶת ◊
 וְחַיֵּי עוֹלָם נִטַּע בְּתוֹכֵנוּ ◊ הוּא יִפְתַּח לְפָנֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ ◊ וַיִּשֶׂם בְּלִבֵּנוּ אֱהָבָתוֹ וַיִּרְאֵתוֹ
 וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וְלַעֲבֹדוֹ בְּלִבְבָּ שְׁלֵם ◊ לְמַעַן לֹא נִינַע לְרִיק ◊ וְלֹא נִלְד לְפִתְלָהּ:

7. 'בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ' מִפְּלֵל דְּמִקְוֵמו לִיכָּא דְּנַדַּע לִיהּ. (גמ' סגיג' יג:)

8. לגרוס את המילה 'קָאם'. (בסידור ר' הירץ לא נמצא עלאה, אך נמצא קאם).

9 10 יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שנשמור חקך בעולם הזה ◊ ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא: לייג למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך: ירמיה יז: ברוך הנוֹבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּיָי וְהָיָה יְי מְבַטְחוֹ: ישעיה כז: ¹¹בַּמַּחֲוֹ בְיָי עַד־עַד בִּי בָּיָה יְי צוֹר עוֹלָמִים: תהלים ט"א: וַיִּבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ בִּי לֹא־עֹבֵת דְרָשִׁיךָ יְי: ישעיה מז:כא יי חפִּין לְמַעַן צַדִּיק וַיִּגְדִּיל תוֹרָה וַיִּאֲדִיר:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותה ◊ וימליך מלכותה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב: וְאָמְרוּ: בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמַיָּה אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'
בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל
שְׁמִיָּה דְקָדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא
דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

ביום שאומרים מוסף אומר הבעל תפלה רק חצי קדיש,
ואחריו מתפללים תפלת מוסף של ראש חודש (עמ' 264) או מוסף של רגלים (עמ' 275):
(אין חולצין התפילין לפני מוסף ראש חודש אלא מניחים אותם לכל התפלה!)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרַצוֹן אֶת תְּפִלָּתְנוּ:
תִּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וּבְעוֹתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)
תהלים קיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יְי מְבָרַךְ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

ככא:3 קהל: עוֹרֵי מַעַם יְי עֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרְצִין:
בעל תפלה כורע ופוסע ג' פסיעות לאחוריו
הופך פניו לצד שמאלו עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוּ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ ◊
משתחוה לפניו וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

9. הגמ"י בשם העיטור: "ושמעתני שנכון להסירם בשעה שאומר 'יהי רצון מלפניך... שנשמור חקך...'; משום ההיא דבני מערבא שהיו מברכים על חליצת תפילין אקב"ו לשמור חוקיו (גמ' נדה נא:), ואע"ג דסבירא לן שאין לברך על חליצתן כמו שיתבאר בסי' כ"ט, מ"מ כיון דבהא מילתא ליכא ברכה שייך למעבד רמז לסברת בני מערבא."

10. There are different מנהגים as to when one removes ones תפילין and טלית on weekdays. The removed his טלית after תפילין, while עלינו removed שצ"ו מכוון ירושלים) מהר"ל רב שמשון רפאל רב עלינו after תפילין and טלית (עמוד שצ"ו מכוון ירושלים) מהר"ל רב (כמנהג המבורג) עלינו קדיש after the הירש

11. מאי דכתיב? 'במחוי בך' עדי-עד בי בי-ה ד' צוֹר עוֹלָמִים: (רבי אמי) אָמַר... כָּל הַתּוֹלָה בְּטוּחוֹ בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הָרִי לוֹ מַחְסֵה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלְעוֹלָם הַבָּא. (גמ' מנחות כט:)

¹² כשיש מילה בבית הכנסת (עמ' 353) מדלגין את 'עלינו' ומלים בסוף התפלה ואחר כך אומרים 'עלינו'

¹³ עֲלֵינוּ לְשֹׁבַח לְאֲדוֹן הַכֹּל ◊ לְתַת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרָאשִׁית ◊ שְׁלֹא עֲשֵׂנוּ
בְּגוֹיי הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ בְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ כָּהֵם ◊ וְגִרְלָנוּ
בְּכָל־הַמּוֹנָם: ¹⁴ שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק ◊ יִשְׁעִי מִכֶּ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל
לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאִנְחָנוּ כּוֹרַע בּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים וּזְקוֹף לְפָנַי מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא כֹּסֵיג גּוֹמֵה שָׁמַיִם וְיִסַּד אֶרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יְקָרוֹ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל ◊
וּשְׂכִינַת עֲזוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד ◊ אִמֶּת מִלְּפָנָיו ◊ אָפֶס זוּלְתוֹ ◊
בְּכַתוּב בְּתוֹרָתוֹ: ¹⁵ זכריה 7: לֹט וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל־לִבְכֹּךְ בִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים
בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

¹⁵ עַל־בֶּן נִקְוָה לֶךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרַת עֲנֶךָ ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים
מִן הָאָרֶץ ◊ וְהָאֱלִילִים פְּרוֹת יִפְרֵתוּן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל־בְּנֵי בְּשָׁר
יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֶיךָ פֶּל־רִשְׁעֵי אֶרֶץ: יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ פֶּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◊
כִּי לֶךְ יִשְׁעִי מִכֶּ: תִּבְרַע פֶּל־פֶּרֶךְ תִּשְׁבַּע פֶּל־לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפּוּלוּ ◊
וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקָּר יִתְגַּו: וַיִּקְפְּלוּ בְּלֶם אֶת־עַל מַלְכוּתְךָ ◊ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם
מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכַבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בְּכַתוּב בְּתוֹרָתְךָ: שְׁמוֹת טוֹיִחַ יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעֶד:

וּנְאֻמָּר: זְכַרְיָה יְדִט וְהָיָה יְיָ לְמֹלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:)

12. is only recited just before leaving the synagogue. Therefore, it is postponed in case of מילה בבית.

13. חוברת על ידי יהושע בן נון בשעה שכבש את יריחו, ושמנו 'הושע' רמוז בראשי תיבות בהיפוך [מפני העונה שלו]. (רבי יהודה החסיד)

14. The *עלינו לשבח* (מוסף ראש השנה) pg. 168 when discussing *עלינו לשבח* quietly recites 'שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל־לֹא יוֹשִׁיעַ'. It is clear that this verse was still said in his time (תקע"ט). The *Thuringia* (תש"ך) notes, "As these words describe the worst of all the קליפות (spiritual shells or barriers), it is said without voice." (either in a whisper or read silently without vocalizing the words.) The one exception, is that on either December 25th in Western Europe or January 6th in Eastern Europe, when allegedly a certain savior was said to have been born, it is recited loud, both in the evening and morning, [see the *Nitel Nacht* section pg. LIII in the back of this סדור for further explanation].

15. החלק מ'על בן נקודה לך' תיקון עכן לפני הריגתו, ושמנו חתום בראשי התיבות 'על בן נקודה'.

שיר של יום

אומרים שיר של יום אפילו ביום טוב ובימים נוראים.

¹ אין לומר מזמור פלוני של יום טוב 'היום ... בשבת', אך לא נמנעים מאמירת המילים 'היום היו אומרים במקדש':

נוהגים לומר בכל יום השיר הלויים היו אומרים במקדש ואחריו אומרים קדיש יתום (נאמר רק אם יש יותר מאבל אחד). (חוץ מתשעה באב שאין אומרים שיר של יום ושיר מזמור לאספ' עד סוף תפלת מנחה. וביום כפור אין אומרים כלל).

היום יום ראשון בשבת שבו הלויים היו אומרים במקדש:

כִּי לְדָוִד מְזֻמָּר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאֶהָ תִּבְלֵ וַיִּשְׁבִּי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יָמִים יִסְדָּה וְעַל־נְהוֹת יִכּוֹנְנֶנָּה: מִרְיַעֲלָהּ בְהַרְיֵי וּמִרְיָקוֹם בְּמִקְוֹם קִדְשׁוֹ: נָקִי כַפַּיִם וְבַר לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נִשְׂא לִשְׂוֹא נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יִשְׂא בְרַכָּה מֵאֵת יְיָ וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: זֶה דָּוִד דִּרְשׁוּ מִבְּקָשֵׁי פִנְיָה יַעֲקֹב סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְהַנְּשִׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֲזִיז וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מֶלֶחֶמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צַבָּאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה:

קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום שני בשבת שבו הלויים היו אומרים במקדש:

מִסָּ שִׁיר מְזֻמָּר לְבְנֵי־קִנְחָה: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הִרְקִדְשׁוֹ: יִפָּה נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל־הָאָרֶץ הִרְצִיּוֹן יִרְפָּתִי צַפּוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רַב: אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׁנֵב: כִּי־הִנֵּה הַמַּלְכִים נִזְעְדוּ עֲבְרוּ יַחְדָּו: הִמָּה רָאוּ כִּן תִּמְהוּ נִבְהִלוּ נַחְפוּזוֹ: רָעְדָה אַחֲזוֹתֶם שֶׁם אֵחִיל כִּי־וּלְדָה: בְּרוּחַ קִדְּיִם תִּשְׁפֹּר אֲנִיּוֹת תִּרְשִׁישִׁי: כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ | כִּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְיָ צַבָּאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יִכּוֹנְנֶנָּה עַד־עוֹלָם סֵלָה: דַּמִּינוּ אֱלֹהִים חֲסִידָהּ בְּקִרְבָּהּ הִיבְלָהּ: בְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כִּן תִּתְהַלְתֶּךָ עַל־קַצְוֵי־אָרֶץ צֶדֶק מְלֹאָה יִמִּינֶךָ: יִשְׁמַח | הִרְצִיּוֹן תִּגְלֶנָּה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סָבוּ צִיּוֹן וְתִקְיֹפֶנָּה סָפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לְבָבָם | לְחִילָה פִּסְגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תִּסְפְּרוּ לְדָוִד אַחֲרוֹן: כִּי זֶה | אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וְעַד הוּא יִנְהַגְנוּ עַל־מוֹת:

קדיש יתום (עמ' 68)

1. The reason we do not recite the מזמור specifically designated for each day of טוב, is because its recital is a mere למקדש. Therefore, since the קרבן מוסף had a different accompanying מזמור, we need not be particular, either on the exact מזמור, or on reciting it before מוסף (לדוגמה עיין בגמ' סוכה נה). (מגן אברהם סימן קל"ב ס"ק ד'). מוסף

היום יום שלישי בשבת שבו הלזים היו אומרים במקדש:

כפ מזמור לאספה² אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: עדמתי תשפטו עול ופני רשעים תשאוסלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו | ולא יבינו בחשכה ותהלכו יפוטו כל מוסדי ארץ: ³אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון ובאתד השרים תפלו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנהל בכל הגוים:

קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום רביעי בשבת שבו הלזים היו אומרים במקדש:

כד אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים: עדמתי רשעים | יי עדמתי רשעים יעלו: ופיעו ידברו עתק ותאמרו: כל פעלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה ייה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בערים פגעם וכסילים מתי תשכילו: הנטע און הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט: היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי ידע מחשבות אדם כי תמה הבל: אשרי | הגבר אשר תיפסנו ייה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יפרה לרשע שחת: כי | לא יפוש יי עמו ונחלתו לא יעזב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מריקום לי עם מרגעים מרי תיצב לי עם פעלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט | שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך בפסא הוות יצר עמל עלי חק: יגודו על נפש צדיק ודם נקו ירשעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם | את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

כה:ב-ג⁴ לכו גרננה ליי גריעה לצור ישענו:

נקדמה פניו בתודה בזמרות גריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

קדיש יתום (עמ' 68)

2. אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק, מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת? שנאמר: 'אלדים נצב בעדת א-ל'. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמם? שנאמר: 'אלדים נצב בעדת א-ל'. (גמ' זככות ו).

3. אמר ריש לקיש, בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאמלא הן לא חטאו, אנו לא באנו לעולם (שכיו כמלאכים ולא כולידו בניס) רש"י שנאמר: 'אני אמרתי אלדים אתם ובני עליון כלכם': חבלתם מעשיכם 'אכן כאדם תמותון גו'. (גמ' עבודה זרה כ).

4. Later generations added the first three פסוקים from צ"ה מזמור. The דברי קהלת (pg. 54 קטן א' 54) deals with this subject at length, and claims that only one additional פסוק need be said.

היום יום חמישי בשבת שבו הלויים היו אומרים במקדש:

66 למנצח | על-הגתית לאספה: הרנינו לאלהים עוינו הריעו לאלהי יעקב:
 שארזמרה ותגורתך בגור נעים עם-נבל: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו:
 כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות | ביהוסף שמו בצאתו על-ארץ
 מצרים שפת לא-ידעתי אשמע: הסירותי מפבל שכמו כפיו מדוד תעברנה:
 בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על-מי מריבה סלה: שמע עמי
 ואעידה בך ישראל אסתשמע-לי: לא-יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר:
 אנכי | יי אלהיך המעלה מארץ מצרים הרחב-פיה ואמלאהו: ולא-שמע עמי לקולי
 וישראל לא-אבה לי: ואשלחתי בשרירות לבם ילכו במועצותיהם:
 לו עמי שמע לי ישראל בדרך יחלכו: במעט אויביהם אכניע ועל-צריהם אשיב
 ידי משנאי יי יבחשו-לו ויהי עתם לעולם: ויאכילו מחלב חמה ומצור -

דבש אשביעך:

קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום ששי בשבת שבו הלויים היו אומרים במקדש:

67 יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אה-תבון תבל בל-תמוט:
 נכון בסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות | יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות
 דבנם: מקלות | מים רבים אדירים משפריים אדיר פמרום יי: עדתך |
 נאמנו מאד לביתך נאוה-קדש יי לארץ ימים:

קדיש יתום (עמ' 68)

נוהגים בהרבה קהילות, גם בק"ק פפד"מ, לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ"ג, ומנהג הרבה קהילות שאין לאמרו בימים שאין אומרים תחנון. ובכל מקום א"א אותו בבית אבל.

פג⁵ שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף: אֱלֹהִים אֱלֹהֵי דָמִי לְךָ אֶל־תִּחְרַשׁ וְאֶל־תִּשְׁקַט אֵל: כִּי־הִנֵּה
 אֹיְבֵיךָ יַהֲמִיזוּ וּמִשְׁנֵאֵיךָ נִשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל־עַמֶּךָ יַעֲרִימוּ סוּד וַיִּתְעַצְּבוּ עַל־צְפוּנֶיךָ:
 אָמְרוּ לָכֵן וּנְכַחֲדֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזְכַּר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נִזְעַצְּבוּ לֵב יַחְדוֹ עֲלֶיךָ בְּרִית
 יִכְרְתוּ: אֲהֵלֵי אָדוּם וַיִּשְׁמַעֲאֱלִים מוֹאֵב וְהַגְרִים: גָּבַל וְעַמּוֹן וְעַמְלֵק פְּלִשְׁתַּי עַם־יִשְׂבִּי
 צוּר: גַּם־אֲשׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוּעַ לְבְנֵי־לוֹט סֵלָה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְּוֵן כְּסִיסְרָא
 כְּיִבִּין כְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְּעֵינֵי־דָאֵר הָיוּ דָמֵן לְאֲדָמָה: שִׁיתְמוּ גְדִיבְמוּ כְּעֶרֶב
 וּכְזֹאֵב וּכְזֹבַח וּכְצִלְמַנֶּעַ כְּל־נְסִיכְמוּ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים:
 אֱלֹהֵי שִׁיתְמוּ כְּגִלְגָּל כְּקֶשׁ לְפָנֵי־רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּכְעַר־יַעַר וּכְלִהָבָה תִּלְהַט הָרִים:
 בֶּן תִּרְדָּפֶם בְּסַעֲרָךָ וּבְסוּפְתֶךָ תִּבְהַלֵּם: מַלְא פְּנֵיהֶם קִלְוֹן וַיִּבְקְשׁוּ שִׁמְךָ יי:
 יִבְשׁוּ וַיִּבְהֲלוּ עַד־עַד וַיַּחֲפְרוּ וַיֵּאבְדוּ: וַיִּדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יי לְבַדְּךָ
 עֲלִיזוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ:

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויתה ◊
 וימליך מלכותה ◊ בתיכון וביומיכון ◊ ובחיי דכלל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
 יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל
 שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכלל ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא
 דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יהא שלמא רבא מן שמייה ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו
 הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
 משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

No additional (מזמור שיר הנכת - הנוכה or ברכי נפשי - ראש חודש i.e.) מזמורים
 are to be included within בציבור תפילה.

לעולם אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה אומרים קדיש דרבנן (עמ' 373). אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר 'רבי הנניא בן עקשיא אמר רצה' וכו'. אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

5. שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף has been recited since the end of the Geonic period (a few hundred years before the introduction of the שיר של יום). It's first appearance in אשכנז was in the מחזור ויטרי, most likely as a result of the צרות and גזירות that were imposed upon עם ישראל at the time. Since one may not say numerous קדישים, a קדיש is recited at the end of the (מוסף) תפלת שחרית. According to מנהג אשכנז, there is an opportunity for a קדיש both after the שיר של יום and שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף, only if said by two *different* אבילים. If there is a lone אביל - he says the קדיש following this מזמור.

בכל יום מראש חודש אלול (חוץ משבת), אחר תפילת שחרית, ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

- תקיעה. תחילת התקיעה בצליל רגיל, ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה.
- שברים. שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.
- תרועה. תשעה קולות מחוברים ורועדים (שלא כמורגל אצל בני מזרח אירופה לתוקעם קולות מופסקים). (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק א')

אין לומר מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה. (יש טעמים אחרים א. מקורו מפקפק מחמת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאוחר ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון. ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמיועד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

בבית אבל בסוף שחרית וערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט: ^{טז} **מִכְתָּם לְדָוִד שִׁמְרָנִי אֵל בֵּרְחָסִיתִי בְּךָ: אָמַרְתָּ לִּי אֲדָנָי אַתָּה מְוַבְּתִי בְּלִעְלִיךָ: לְקַדוּשִׁים אֲשֶׁר בְּאָרֶץ הַמָּה וְאֵדִירִי בְּלִחְפְּצֵי־בָם: יִרְבּוּ עֲצָבוֹתֶם אַחַר מָהָרוּ בְּלִאֲסִיף נִסְפִיחֵם מִדָּם וּבְלִאֲשָׁא אֶת־שְׁמוֹתֶם עַל־שִׁפְתַי: יי מִנֵּת חֲלָקִי וְכוּסִי אַתָּה תוֹמִיךָ גְּזֵרְלִי: חֲבָלִים נִפְלְוִלִי בְּנִעְיָמִים אֶת־נַחֲלַת שְׁפָרָה עָלַי: אֶבְרָךְ אֶת־יְי אֲשֶׁר יַעֲצָנִי אֵף לַיְלֹת יִסְרוּנִי בְּלִיּוֹתַי: שְׂוִיתִי יי לְנִגְדֵי תְּמִיד כִּי מִיָּמִינִי בְּלִאֲמוֹט: לָכֵן | שָׁמַח לְבִי וַיִּגַּל כְּבוֹדִי אֶת־בְּשָׂרִי יִשְׁכֵּן לְבַטַּח: כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לְשֵׂאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לְרֵאוֹת שְׁחַת: תוֹדִיעֵנִי אֶרֶח חַיִּים שִׁבְעַ שְׁמָחוֹת אֶת־פְּנֵיךָ נְעִימוֹת בְּיָמֶיךָ נֶצַח:**

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויותה ◊
וימליך מלכותה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן שמייה ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

6. In קדיש יתום אבל to recite, מנהג קבלה late לידוד is a מזמור, therefore, when a בית אבל recites a different מזמור one should recite that מזמור.

תפילות טלית and jacket for all daily is for the בעל תפלה מנהג אשכנז. If one is in a non-אשכנזי synagogue and there is a רב, one should ask him beforehand and follow his פסק. If the רב says one should wear either a טלית or a jacket, it is better to wear a טלית which covers fully, and makes one appear as a בעל תפלה. An אבל or one who has יאהרציט wears a טלית for all תפילות, whether בעל תפלה or not, even when not reciting קדיש (for example at מנחה, or there are other אבלים and there is no קדיש for the אבל to say by himself). The אבל wears a טלית with a שחורה, just as he changes his place for the תפילות, to make his אבלות known.

מקפידים על לבוש מכובד בתפלה. מתפללים בבגד עליון ובכובע על הראש.
גם נערים חובשים כובע כלשהו. ולא כיפה גרידא

A hat has always been considered an important piece of traditional clothing. Both a כהן גדול and a חסיד wore hats to serve in the בית המקדש. In German קהילות this was strictly adhered to, therefore, not to wear a hat is disrespectful. One wears a hat and jacket for all daily תפילות, whether one is *orening* (davening) [see page LVI in the back of this סידור] or בצבור. ביחידות או בציבור. אותם בני הישובים שהולכים לבית הכנסת מסירים תכף הכובע ועומדים רק בכיסוי המצנפת, לא שפרי עבדי, לא די שאין להם סודר כיסוי ראש גדול (אלא שמסירים גם הכובע מראשיהם, אבל מוטב שיניחו הכובע בראשיהם כי בכיסוי ראש יש מורא שמים יותר). [קיצור של"ה] ורוב המן עם בפרט הישובים נוהגים כמה קלות ראש, לא היו מתעטפים בטלית והיו עומדים בכיפה. או להם מיום הדין! [מקור חיים (חות יאיר)]

תפלת מנחה.

was orened after שקיעה, since according to most פוסקים a) לכתחילה, שקיעה מנחה yet begun and b) is זמן מנחה and the rule is לקולה (This is according to ספיקה דרבנן). The רמ"א goes further and says it can be orened until אברתם. צאת הכוכבים (גר"א not the אברתם).

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו]. בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

טלית משום כבוד הציבור, הוא עיטוף טלית של העושים 'מצוה' בפני הציבור, בעל קריאה, אומרי קדיש יתום, העולים לתורה ושאר עוסקי מצוה. עיטוף זה אינו תלוי בזמן ציצית ולא בתפילת שחרית. טלית היא לבושו המובהק של הבעל תפלה, כפי למדנו הפוסקים מדברי חז"ל. הם הסבירו שהעיטוף הזה צורך הוא גם משום כבוד השכינה והתעוררות אימה ויראה. את יפיה של טלית כדי לעבוד את ד' בבגד מפואר כעין עבודת הכהן גדול בבית המקדש. כן נהגו עד הדורות האחרונים בליטא, ארצות מרכז אירופה ואשכנז. בכמה עדות חסידיות בטל מנהג עיטוף טלית במנחה וערבית.

The מנהג is derived from: "מלמד שנתעמף הקב"ה בשליח צבור", מסכת ראש השנה דף יז: או"ח ס' ח' ס"ק ב' states "דכל עובר לפני התיבה צריך להתעמף כדאמרי מלמד שנתעמף הקב"ה בש"ן". The ט"ז, "דודאי בלא עמיפה כלל טלית at night, writes או"ח ס' ח' ס"ק ב' discusses whether a בעל תפלה dons a טלית, writes "דכל ש"ן העובר לפני התיבה צריך להתעמף, או"ח ס' ז' ס"י יח in ערוך השלחן, א"א משום כבוד השכינה" "וכל העובר לפני התיבה צריך להתעמף". או"ח ס' יח' ס"ק ה, משנה ברורה. בציצית".

¹ במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' 10). (למרות שכך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

הבעל תפלה ישב במקומו בלי טלית מ'אשרי' ו'שבי' עד 'סלה' בניגון חול (דברי קהלת)

פד:כ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יַחְלִילוּךָ סֵלָה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁכַח לֹא אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁינְי אֱלֹהֵיו:

קמכ תהלה לְדוֹר אַרְוֹמֵמֶךָ אֱלוֹתֵי הַמַּלְאָךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל-יוֹם
אַבְרָכָךָ וְאַחְלִלָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גְּדוֹל יי וּמְהַלֵּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֶקֶר:
דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרָתֶיךָ יִגְדֹּו: הָדָר כְּבוֹד הוֹדָךְ וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ
אֲשִׁיחָה: וְעוֹזוֹ נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֻלָּתֶךָ אֲסַפְּרָנָה: וְכֵר רַב-טוֹבֶךָ יִפְּעוּ וְצַדִּיקְתֶּךָ
יִרְנְנוּ: חֲנּוּן וְרַחוּם יי אֶרְךָ אַפִּים וּגְדֻלַּחֲסֵד: מוֹבֵי לְכָל וְרַחֲמָיו
עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יי כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְחֲסִידֶיךָ יִבְרַכּוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ
וּגְבוּרָתֶךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לְבַנֵּי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הָדָר מַלְכוּתוֹ:
מַלְכוּתֶךָ מַלְכוּת כָּל-עַלְמִים וּמַמְשַׁלְתֶּךָ בְּכָל-דּוֹר וָדוֹר: סוּמָךְ יי לְכָל-הַנְּפִלִים
וְזוֹקֵף לְכָל-הַכְּפוּפִים: עֵינֵי-כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲכָלָם בְּעֵתוֹ:
הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פוֹתַח אֶת-יְדֶיךָ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל-חַי רַצוֹן: צַדִּיק יי
בְּכָל-דְּרָכָיו וְחֲסִיד כָּל-מַעֲשָׂיו: קְרוֹב יי לְכָל-קַרְאֵיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאָהוּ בְּאֵמֶת:
רַצוֹן-יִרְאוּ וַעֲשֶׂה וְאֶת-שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יי אֶת-כָּל-אֲהָבָיו וְאֶת
כָּל-הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד: תְּהִלַּת יי יִדְבַּר פִּי וּיְבָרַךְ כָּל-בֶּשֶׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

בחול הבעל התפלה או היאהרצייט העול"ה [ר"ל: עובר לפני התיבה] מתעטף בטלית המונחת בתבה ואומר -

שם קטויח וְאַנְחֵנוּ | נְבָרַךְ יְהוָה מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם הַלְלוּ-יְהוָה:

בעל תפלה כורע וְתִגְדֵל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמִיהָ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבְּרָא כְּרַעוּתָה ◊
וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיבוֹן וּבְיוֹמִיבוֹן ◊ וּבְחַיִּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזִמְן קְרִיב:
וְאֹמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהוָה שְׁמִיהָ רַבָּא מְבָרַךְ לְעַלְמֵי וְלְעַלְמֵי עַלְמֵיָא וּבְנִשְׁמָה אַחֲרֵת מוֹסִיפִים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרַומֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלֵּל שְׁמִיהָ דְקַדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְא מְכָל-בְּרַבְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא ◊

דְּאִמְרוּן בְּעֵלְמָא: בעל תפלה כורע וְאֹמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

1. This was the מנהג in ברלין which was instituted by Professor Abraham Berliner and this is still the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London.

הוצאת ספר התורה וברכותיה

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטפים בטלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הגבהה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' וכיוצא באלה.

זמדכר ילכ ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה | יי ופצו איביך וינסו משנאיך מפניך:

ישעיה 3:3 כי מציון תצא תורה ודבריי מירושלם:

פרוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

הבעל תפלה אומר בנעימה:

תכלים לד:7 גדלו ליי - אתי ונרוממה שמו - יחדו:

ד"כ ט' כט:יא לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ביי כל בשמים ובארץ
לך יי הממלכה והמתנשא לכל | לראש: תכלים ט:כ רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם
רגליו קדוש הוא: ט:ט רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו ביי קדוש יי אלהינו:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ◊ ויזכור ברית איתנים ◊ ויציל נפשותינו
מך השעות הרעות ◊ וינער ביצר הרע מן הנשואים ◊ ויחן עלינו לפליטת עולמים ◊

וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:

ותגלה ותראה מלכותו עלינו בזמן קרוב ◊ ויחון פליטתנו ופליטת עמו בית ישראל
לחן ולחסד ולרחמים ולרצון: ונאמר אמן (קהל אמן): הכל הבו גדל לאלהינו ◊
ותנו כבוד לתורה: פהן קרב ◊ יעמד ר' פלוני בר' פלוני הפהן פרוך שנתן תורה
לעמו ישראל בקדשתו: תכלים יט:ח-ט תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי
נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחרי לב מצות יי פרה מאירת עינים:
כט:יא יי עז לעמו יתן יי | יברך את-עמו בשלום: יח:לא האל תמים ורכו אמרת יי
צרופה מגן הוא לכל | החסיד בו:

קהל ובעל תפלה יחדיו: זכרים ד:7 ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים בלכם היום:

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד במנחה של תעניות, שאז מכריזים: יעמוד מפטיר.

המברך אומר ברכו את-יי המברך:

קהל עונה והמברך יחד עמו: פרוך יי המברך ◊ לעולם ועד:

המברך ממשיך:

פרוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר בחר-בנו מכל העמים
ונתן-לנו את-תורתו: פרוך אתה יי גותן התורה:

פרוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר נתן-לנו תורת אמת ◊
וחיי עולם נטע בתוכנו: פרוך אתה יי גותן התורה:

בתענית צבור קוראים ג' אנשים בפרשת 'ויחל משה' (עמ' 403).

מי שבירך לעולה לתורה

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של מנחה.

והקורא מברכו: **מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את ר' פלוני בן ר' פלוני** ◊
אותו ואת כל אשר לו ◊ **בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד התורה** ◊ **בשכר זה**
הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מפל צרה וצוקה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה
ידיו ויברכהו/(בצום גדליה ויכתבהו בספר החיים) **עם כל ישראל אחיו** ◊ **ונאמר: אמן.**

ואחר שבירכו הקורא ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

כשמגביהין הספר תורה מביטין נגד הכתב של ספר תורה וכורעים מעט ואומרים:

37 כרים ד:מז וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: 37מז ט:כג על-פי יי
ביר-משה: משלי ג:יח **עין-חיים היא למחויקים ביה ותמכיה מאשר:** יי **ירכיה**
דרבי-נעם וכל-נתיבותיה שלום: טז **ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד:**
 ישעיהו מז:כא **יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:**

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה':

בתענית צבור אחר שגמרו את גלילת ספר תורה מפטירין מ'דרשו ד' בהמצאו' (עמ' 404)

קודם קריאת ההפטרה יברך ברכה זו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים מוזכים ורצה בדבריהם
הנאמרים באמת ברוך אתה יי הבורח בתורה ובמשה עבדו וכישראל עמו ובנביאי
האמת² והצדק:

אחרי קריאת ההפטרה אומר המפטיר ברכות אלו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ **צור כל-העולמים** ◊ **צדיק בכל-הדורות** ◊
האל הנאמן האומר ועושה ◊ **המדבר ומקיים** ◊ **שכל-דבריו אמת וצדק:** לא יענה אמן אחריו.
נאמן אתה הוא יי אלהינו ◊ **ונאמנים דברך** ◊ **ודבר אחד מדברך אחר**
לא-ישוב ריקם ◊ **פי אל מלך נאמן ורחמן אתה:** **ברוך אתה יי האל הנאמן**
בכל-דבריו:

רחם על-ציון פי היא בית חיינו ◊ **ולעלובת נפש (תושיע) תנקום נקם** ◊
במחרה בימינו: **ברוך אתה יי משמח ציון בבניה:**
שמחנו יי אלהינו פאלהו הנביא עבדך ◊ **ובמלכות בית דוד משיחך** ◊
במחרה יבוא ויגל לפנינו ◊ **על-בסאו לא-ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את-כבודו** ◊
פי בשם קדשך נשבעת לו ◊ **שלא-תכבה נרו לעולם ועד:** **ברוך אתה יי מנן דוד:**

2. מחזור ויטרי and רוקח, רמב"ם, אבודרהם, רב עמרם גאון, מסכת סופרים in נוסח is הצדק. This is (נוסח הספרדים) and ברלין in נוסח פפד"מ.

סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה נוטל את ספר התורה להוליכו מהאלמעמער (בימה) ולהחזירו לארון הקודש, ואומר:

קמח:יג-יד | יְהַלְלוּ | אֶת-שֵׁם יְיָ כִּי-נִשְׁגַּב שְׁמוֹ - לְבָדוֹ קהל:הודו על-אָרֶץ וְשָׁמַיִם:
וַיֵּרָם קָרָן | לְעַמּוֹ תִּהְיֶה לְכָל-חַסִּידָיו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ הַלְלוּ-יָהּ:

כד לְדוֹד מְזֻמֹּר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֹ וַיֵּשְׁבֵי בָהּ: כִּי-הוּא עַל-יָמִים יִסְדָּהּ
וְעַל-נְהוֹת יִבְנֶנָּה: מִי-יַעֲלֶה בְּהַר-יְיָ וּמִי-יָקוּם בְּמִקְוֵם קִדְשׁוֹ: נָקִי כַפַּיִם
וּבֶרֶת לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא-נִשְׂאָ לִשְׂוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יִשְׂא בִּרְכָה מֵאֵת יְיָ
וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דוֹר דִּרְשׁוּ מִבְּקָשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סִלָּה: שְׂאוּ שְׁעָרִים |
רְאשֵׁיכֶם וְהִנְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיִּבֹא מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֲזוּז
וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיִּבֹא
מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סִלָּה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

צמדכז ילו וּבִנְחָה יֹאמֶר שׁוֹבָה יְיָ רַבּוֹת אֵלֶיךָ יִשְׂרָאֵל: תכלס קלצ:ס-י קנימה
יְיָ לְמַנוּחָתְךָ אֵתָהּ וְאֶרְצוֹן עֲזֶךָ: כַּהֲנִיךָ יִלְבָּשׁוּ-צִדִּיק וְחַסִּידֶיךָ יִרְנְנוּ: בַּעֲבוּר דְּוֹד עֲבָדֶיךָ
אֶל-תֵּשֵׁב פָּנֶיךָ מִשִּׂיחָךָ: משלי ד:כג כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תְּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:
גייס עֵץ-חַיִּים הוּא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּינָה מֵאֲשֶׁר: גייח דרכיה דרכי-נעם
וְכָל-נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: חייכ כ:כא הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ וְנִשׁוּב חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקִדְמָה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בַּעֲלָמָא דְבָרָא כְּרַעוּתָהּ ◊
וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיִּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בַּעֲגָלָא וּבְזִמְן
קריב: וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יְהִי שְׁמִייה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא וּבְנִשְׁמָה אַחֲרַת מוֹסִיפִים "יתברך"

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתתדר ויתעלה ויתהלל
שְׁמִייה דְּקִדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו). לְעֵלָא מְכָל-בְּרַכְתָּא
וְשִׁירָתָא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמָתָא ◊ דְּאִמְרוּן בַּעֲלָמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

תפלת מנחה לחול ולתענית צבור.^{2 1}

תכלים נא: טז אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע פְּרוּךְ משתחוה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּחִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זְכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלַךְ חַפְּזֵי חַיִּים ◊ וְכֹתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלַךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע פְּרוּךְ משתחוה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ ◊ מַגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי ◊ מַחֲיָה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מַחֲיָה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ
 בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמָה לְךָ ◊ מְלַךְ מַמִּית וּמַחֲיָה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוד']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחֲיוֹת מֵתִים: פְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ ◊ מַחֲיָה הַמֵּתִים:

1. Taking three steps backward before the עמידה, is done in preparation to go forward. The three steps forward should be immediately prior to the עמידה (מוסף, מנחה, ערבית) *after* קדיש.
2. According to our פוסקים, one does not recite קדושה during שחרית האילינה [הזעה] קדושה. At מנחה if the hour is late, and the תפילה בזמנו will miss ציבור, one may say it in the following way; both the תפלה בעל עשרה and the ציבור begin שמונה עשרה together and recites the entire קדושה (including נקדש), together with the תפלה בעל תפלה. The בעל תפלה and the ציבור say together לדור ודור then they complete the שמונה עשרה silently. By the way, the recitation of קדוש אתה was in ancient times נוסח ארץ ישראל and לדור ודור נוסח בבל.

3. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] יורד הניגון במילים 'מגן אברהם'.

4. חזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] יורד הניגון במילים 'מחיה המתים'.

הבעל תפלה אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו',
'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:
 בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊
 בְּשֵׁם שְׁמִקְדִּישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁמי מָרוֹם ◊
 בְּכַתוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיב וּג' ◊ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה
 וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא בְּלִהָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
 בעל תפלה ⁶ לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג'יב בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךְ כְּתוּב לֵאמֹר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים כמו: יְמִלֶךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדוֹר וְדוֹר נְגִיד גְּדֻלָּךְ וְלִנְצַח נְצַחִים קְדֻשָּׁתְךָ נְקַדִּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ
 מִפְּנֵי לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:⁷

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם הַעֵת ◊ וּמְלַמֵּד לְאִנוּשׁ בִּינָה: וְחַנּוּנוֹ מֵאַתָּה בִּינָה יַעֲזֶה
 וְהַשְּׁפֵל: בְּרוּךְ אַתָּה יי חוֹנֵן הַהַעֵת:

הַשִּׁיבֵנו אָבִינוּ לְתוֹרָתְךָ ◊ וְקַרְבָּנוּ מִלְּפָנֶיךָ לְעִבּוּדְךָ ◊ וְהַחֲזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה
 שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַרוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה:

סֶלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי מַכָּה עַל הַלֵּב הַמָּאֲנוּ ◊ מְחַל־לָנוּ מִלְּפָנֶיךָ כִּי מַכָּה עַל הַלֵּב פְּשָׁעֵנוּ ◊
 כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי חַנּוּן, הַמְּרַבֵּה לְסִלּוּחַ:

רְאֵה בְּעֵינֵינוּ ◊ וְרִיבָה רִיבָנוּ ◊ וּגְאֹלָנוּ מִהַרָּה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ כִּי גּוֹאֵל
 חֹזֵק אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו':

עֲנֵנוּ יי עֲנֵנוּ ◊ בְּיוֹם צוּם תַּעֲנִיתֵנוּ ◊ כִּי בְּצָרָה גְּדוֹלָה אֲנַחְנוּ: אֶל־תִּפְּן אֵל רִשְׁעֵנוּ ◊
 וְאֶל־תִּסְתֵּר פְּנֵיךָ מִפְּנֵינוּ ◊ וְאֶל־תִּתְעַלֵּם מִתַּחֲנַתֵּנוּ: הִיָּה נָא קְרוֹב לְשׁוּעָתֵנוּ ◊
 יְהִי נָא חֶסֶדְךָ לְנַחֲמֵנוּ ◊ מִרֶם נִקְרָא אֱלֹהֶיךָ עֲנֵנוּ ◊ כַּדְּבַר שְׁנֵאמַר:
 יִשְׁעִיב סס:ככ וְהָיָה מִרֶם־יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֲשַׁמְעֵ:
 כִּי אַתָּה יי הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה ◊ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוֹקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:

5. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ח מנחם אב] יורד הניגון במילים 'וקרא זה אל-זה ואמר':

6. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ח מנחם אב] יורד הניגון במילים 'לעמתם ברוך יאמרו':

7. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה בתענית ציבור מסיר הטלית אחרי קדושת חזרת הש"ץ.

רַפְּאֵנוּ יְיָ וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִישְׁעָה ◊ מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן :
 כִּי תִהְלָתְנוּ אִתָּה ◊ וְהִעֲלָה רַפּוּאָה שְׁלָמָה * וְיְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 לְכָל-מַבּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מֶלֶךְ רּוֹפֵא נֶאֱמָן מִן הַשָּׁמַיִם ◊ רַפּוּאָת הַנֶּפֶשׁ
 וְרַחֲמֵן אִתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ רּוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ וְרַפּוּאָת הַגּוֹף לְחוּלָה (פב"פ)
 בְּתוֹךְ שְׁאֵר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

בְּרַךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת-כָּל-מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְמוֹכָה ◊
 וְתֵן ⁸ (בחורף : טל ומטר ל) בְּרָכָה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה ◊ וְשַׂבְּעֵנוּ מִפּוּבְּרָךְ ◊
 וּבְרַךְ שְׁנַתְנוּ פְּשָׁנִים הַפּוֹזְבוֹת: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים:

תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתְנוּ ◊ וְשֵׂא נִס לְקַבֵּץ גְּלוּתֵינוּ ◊ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד
 מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, גְּדַחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבְרָאשׁוֹנָה ◊ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבִתְחִלָּה ◊ וְהַסֵּר מִפָּנֵינוּ
 יַגּוֹן וְאַנְחָה ◊ וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבִדְךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ וְצַדִּיקְנוּ בְּמִשְׁפָּט:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:
 (בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

לְמִשְׁפָּדִים אֶל-תְּהִי תִקְוָה ◊ וְכָל-הַמִּינִים כִּרְגַע יֵאבְדוּ ◊ וְכָל-אוֹיְבֵי עַמְּךָ
 מִתְּהָרָה יִפְרָתוּ ◊ וּמִלְּבוֹת יָדוֹן מִתְּהָרָה תִּעַקֵּר וּתִשְׁפָּר וּתְמַגֵּר וּתְכַנְיַע
 בְּמִתְהָרָה בְּיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְכַנְיַע יָדַיִם:

עַל-הַצַּדִּיקִים וְעַל-הַחֲסִידִים ◊ וְעַל-זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וְעַל פְּלִיטַת
 סוֹפְרֵיהֶם ◊ וְעַל גְּרֵי הַצָּדֵק וְעָלֵינוּ ◊ יְיָהֲמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְתֵן שָׂכָר טוֹב
 לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ וְשִׁים חֲלָקְנוּ עִמָּהֶם ◊ וְלַעוֹלָם לֹא נִבּוֹשׁ כִּי-רַבְּךָ
 בְּמַחְנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעֵן וּמְבַטָּח לְצַדִּיקִים:

⁹ וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁבּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר הִבְרַתָּ ◊
 וּבִנְיָה אוֹתָהּ בְּקִרְוֹב בְּיָמֵינוּ בְּנִין עוֹלָם ◊ וְכִפֹּא דוֹד מִתְהָרָה לְתוֹכָהּ תִּכְבִּין:
 בתשעה באב אומרים כאן 'נחם' (עמ' 78): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

8. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן טל ומטר לברכה' עד פסח.

9. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] ברכת 'ולירושלים עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איבה.

¹⁰ נחם יי אלהינו את-אבלי ציון ◊ ואת-אבלי ירושלים ◊ ואת-העיר האבלה והחרבה והקוֹזִיָה והשוממה: האבלה מפלי בגיה ◊ והחרבה ממעונותיה ◊ והקוֹזִיָה מקבודה ◊ והשוממה מאין יושב: והיא יושבת וראשה חפוי באשה עקרה שלא ילדה: ויבלעוה לגיונות ◊ ויירשוה עובדי פסילים ◊ וימילו את-עמך ישראל לחרב ◊ ויהרגו בודון חסידי עליון: על-כן ציון במר תבכה ◊ וירושלים תתן קולה: לפי לפי על חלליהם ◊ מעי מעי על חלליהם ◊ כי אתה יי באש הצתה ◊ ובאש אתה עתיד לבנותה ◊ כאמור: זכריה 3: 3 ואני אהיה-לה נאם-י חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את-צמח דוד עבדך מהרה תצמיח ◊ וקרנו תרום בישועתך ◊
 כי לישועתך קנינו כל-היום: ברוך אתה יי מצמיח, קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו ◊ חוס ורחם עלינו ◊ וקבל ברחמים וברצון את-תפלתנו ◊
 כי אל שומע תפלתנו ותחנונינו אתה ◊ ומלפניך מלבנו ריקם אל תשיבנו:
 במנחה של תענית ציבור בתפלת לחש אומרים: עננו יי עננו ◊ ביום צום תעניתינו ◊ כי בצרה גדולה אנחנו: אל תפן אל-רשענו ◊ ואל-תסתר פניך ממנו ◊ ואל-תתעלם מתחנונו: היה נא קרוב לישועתנו ◊ יהי נא חסדך לנחמנו ◊ מרם נקרא אליך עננו ◊ בדבר שנאמר: ישעי ס:ככ והיה מרם-יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה ◊ פודה ומציל בכל-עת צרה וצוקה ◊ כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי ¹¹ שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
 ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד
 עבודת ישראל עמך:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבא ◊ ויגיע ◊ ויראה ◊ וירצה ◊ וישמע ◊ ויפקד ◊ ויזכר
 וזכרנו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊
 וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ולחן ולחסד ולרחמים ולחיים ולשלום ביום
 לראש חודש: ראש הקדש | לפסח: חג המצות | לסכות: חג הסוכות

הזה ◊ וזכרנו יי אלהינו בו למוצה (קהל אמון) ◊ ופקדנו בו לברכה (קהל אמון) ◊
 והושיענו בו לחיים (קהל אמון) ◊ ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס ורחמנו ◊ ורחם עלינו והושיענו
 כי אליך ענינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

10. יולדת או חולה האוכלים בתשעה באב יאמרו נחם בברכת המזון קודם 'ובנה'. (יוסף אומץ, נוהג כצאן יוסף)

11. חתימת ברכת 'שומע תפלה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

וּתְחַוִּינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבֵךְ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי 12 הַמְחַוִּיר שְׂכִינָתוֹ 13 לְצִיּוֹן:

<p>מודים דרבנן</p> <p>כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא</p> <p>זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו</p> <p>אלהי כל-בשר</p> <p>יוצרנו יוצר בראשית:</p> <p>ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש</p> <p>על שהחייטנו וקנמתנו: בן תחינו ותקנמנו</p> <p>ותאסוף גליותינו לחצרת קדשך</p> <p>לשמך</p> <p>חקיקה ולעשות רצונך</p> <p>ולעבדך בלבב שלם</p> <p>על שאנו מודים לך: כורעים מעט</p> <p>כשאומרים המילה ברוך</p> <p>זוקף אל ההודאות:</p>	<p>הב"ת צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.</p> <p>כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא</p> <p>זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד:</p> <p>צור חיינו</p> <p>מגן ישענו אתה הוא לדור ודור:</p> <p>גודה לך ונספר תהלתך על חיינו</p> <p>המסורים בידך</p> <p>ועל נשמותינו הפקודות לך</p> <p>ועל נפיה שפכל-יום עמנו</p> <p>ועל-נפלאותיך וטובותיך שפכל-עת</p> <p>ערב ובקר וצהריים: הטוב פי לא-כלו</p> <p>רחמיך</p> <p>והמרחם פי לא-תמו חסדיך</p> <p>מעולם קיינו לך:</p>
--	--

כל ימי חנוכה, גם בפורים ביום י"ד (ט"ו), אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים

ועל הפרקן

ועל הגבורות

ועל התשועות

ועל המלחמות

שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

<p>בחנוכה: בימי מתתיהו בן-יוחנן כהן גדול השמני ובניו</p> <p>בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל</p> <p>להשפיהם תורתך</p> <p>ולתעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים</p> <p>עמדת להם בעת צרתם</p> <p>ורבת את-ריבם</p> <p>הגת את-דינם</p> <p>נקמת את-נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים</p> <p>ורבים ביד מעטים</p> <p>וממאים ביד מהורים</p> <p>ורשעים ביד צדיקים</p> <p>וזרים ביד עוסקי תורתך: ולה עשית שם גדול</p> <p>וקדוש בעולמך</p> <p>ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה</p> <p>ויפרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך</p> <p>ופנו את-היכלך</p> <p>ומהרו את-מקדשך</p> <p>והדליקו גרות</p> <p>במצרות קדשך</p> <p>וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו</p> <p>להודות לחלל לשמך הגדול:</p>	<p>בפורים: בימי מרדכי ואסתר</p> <p>בשושן הבירה</p> <p>בשעמד עליהם</p> <p>תורתך</p> <p>ולתעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים</p> <p>עמדת להם בעת צרתם</p> <p>ורבת את-ריבם</p> <p>הגת את-דינם</p> <p>נקמת את-נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים</p> <p>ורבים ביד מעטים</p> <p>וממאים ביד מהורים</p> <p>ורשעים ביד צדיקים</p> <p>וזרים ביד עוסקי תורתך: ולה עשית שם גדול</p> <p>וקדוש בעולמך</p> <p>ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה</p> <p>ויפרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך</p> <p>ופנו את-היכלך</p> <p>ומהרו את-מקדשך</p> <p>והדליקו גרות</p> <p>במצרות קדשך</p> <p>וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו</p> <p>להודות לחלל לשמך הגדול:</p>
---	---

על-העין:

12. חתימת ברכת 'המחזיר שכינתו לציון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת מודים דרבנן.

13. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו 'לציון', שוב מגביה את קולו.

וְעַל-כֵּלֵם יִתְפָּרֵךְ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וכתוב לחיים מזכים בני בריתך:

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֶמֶת ◊ הָאֵל יִשְׁוַעְתָּנוּ וְעוֹרַתָּנוּ סֵלָה:
 כורע ברוןך משתחוה אֵתָה זוקף יי¹⁴ הַפּוֹבֵשׁ שְׁמֶךָ וְלֵךְ נֶאֱחָה לְהוֹדוֹת:

¹⁵ במנחה של תענית ציבור בחזרת הש"ץ אומר הבעל תפלה:

בארץ ישראל בתענית ציבור הכהנים מברכים את הקהל.

יש אומרים רק אחר פלג המנחה.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכָה הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◊ הַכְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ ◊

הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהֲרֹן וּבְנָיו בְּהַנִּים עִם קְדוֹשֶׁךָ ◊ בְּאֲמֹר ◊

זמדכר וכד-כו יְבָרְכֶךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יאר יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיְחַנְּךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

¹⁷ במנחה של תענית ציבור (כשקוראים בתורה גם למנחה,

אומרים ברכת 'שים שלום', כל בה מזכירים 'נתת לנו... תורת חיים'):

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה ◊ וּבִרְכָה ◊ חֵן ◊ וַחֲסֵד וְרַחֲמִים
 עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ כְּלָנוּ
 בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יי
 אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וַיְצַדֶּקָה ◊ וּבִרְכָה
 ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלוֹם: וְמוֹבָב בְּעֵינֶיךָ לְבָרְךָ
 אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה
 בְּשִׁלּוֹמְךָ:

¹⁶ שְׁלוֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל

עַמְּךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי
 אֵתָה הוּא מְלֶכֶךָ אֲדוֹן
 לְכָל-הַשְּׁלוֹם: וְמוֹבָב בְּעֵינֶיךָ
 לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊
 בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה
 בְּשִׁלּוֹמְךָ:

14. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] בסוף הברכה משפיל את קולו.

15. האידנא מאי טעמא פרשי כהני דיהויה במנחתא? פון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי, כתפלת נעילה דמא. (גמי תענית כו):

16. שים שלום was to always say and מנהג בבל was to always say רב שלום ארץ ישראל. These explanations are why the compromise between מנהג בבל and מנהג ארץ ישראל was done this way.

17. שלום רב concludes תפילה the, קריאת התורה requires that whenever there is מנהג אשכנז in order to say the words 'כי באור פניך נתת לנו ד' אלדינו תורת חיים'.

בעשרת ימי תשובה :

[בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מְזֻבָּה ◊ נִזְכָּר
וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊ וְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים
וְלְשָׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

18 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ

אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מַדְעָ ◊ וְשֹׁפֵתִי מִדְּבַר מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדוּם ◊
וְנַפְשֵׁי בָּעֵפֶר לְכָל תַּהֲוִיָּה: פָּתַח לְבִי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשֵׁי:
וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מְהֵרָה הֲפֵר עֲצָתְם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתַם: עֲשֵׂה לְמַעַן
שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ:
תְּהִלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעֲנֵנִי: יט:טו¹⁹ יִהְיוּ לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי
וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פּוֹסֵעַ לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊
הוּא יַעֲשֵׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ
וְתֵן חֲלֻקְנוּ בְּתוֹרָתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:
מִלֹּאכֵי ג:ד וְעֲרָבָה לֵיךְ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'ארני שפתי תפתח' בלחש.

18. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת. ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו.

19. היחיד בקבלת תעניתו אומר לפני 'יהי לרצון' רבון זה, והוא הנוסחא הישר והמוסיף גורע.
רְבוֹן הָעוֹלָמִים . הֲרִי אָנִי לְפָנֶיךָ בְּתַעֲנִית גְּדֻבָּה לְמַחֵר: יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתַי . שְׁתִּקְבְּלֵנִי בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן . וְתִבָּא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי . וְתַעֲנֵה עֲתִירָתִי בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים:
כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה: יְהִי לְרִצּוֹן וכו'.

המתענה ביום תעניתו בתפלת מנחה קודם 'יהי לרצון' יאמר 'רבון' זה (מסכת ברכות י"ז):
רְבוֹן הָעוֹלָמִים . גְּלוֹי וְיִדְוַע לְפָנֶיךָ . בְּזִמְנֵן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קָיָם אָדָם חוֹטֵא מִקְרִיב קָרְבָן .
וְאִין מִקְרִיבִין מִמֶּנּוּ אֵלָא חֲלָבוּ וְדָמוּ . וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים מְכַפֵּר . וְעַבְשֵׁיו יִשְׁבְּתִי בְּתַעֲנִית .
וְנִתְמַעַט חֲלָבִי וְדָמִי: יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ שְׂיִהִי חֲלָבִי וְדָמִי שְׁנַתְמַעַט הַיּוֹם . כְּאִילוּ הַקְּרָבָתִי
לְפָנֶיךָ עַל גְּבִי הַמְּזוּבָּח . וְתַרְצֵנִי: יְהִי לְרִצּוֹן וכו'.

סדר תחנון¹

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' (עמ' 318) אחר תפלת שמונה עשרה, חוץ מערב שבת תשובה. הפותח וסוגר את ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' מתעטף בטלית.

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה רחום וחנן וכו'.

ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:

בערב שבת, ראש חודש, חנוכה, פורים קמץ ב' ימים, כל חדש ניסן, ל"ג בעומר, ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג, תשעה באב, ולא בערב ראש השנה ומערב יום כפור עד אחר ראש חודש מרחשון, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן המשה עשר בשבט, ול"ג בעומר, וחמשה עשר באב שאומרים תחנון במנחה בערב החג ובחג עצמו), ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [בפסח שני אומרים תחנון כרגיל.]

אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה, ימה על שמאלו ודווקא על זרועו ומיושב.

ומלות 'רחום וחנן הטאתי' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

רחום וחנן מכים ביד ימין על הלב באמירת המילה **הטאתי לפניך** ◊

י מלא רחמים ◊ **רחם עלי וקבל תחנוני**

תכלים ו:3-יא יי אל־באפך תוכיחני ואל־בחתך תי־סרני: חנני יי כ־אמלל אני רפאני יי כי נב־חלו עצמי: ונפשי נב־חלה מאד ואת יי עד־מתי: שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין פ־מות וברך ב־שאל מ־יודה־לך: יגעתי | ב־אנחתי אשחה ב־כל־לילה מ־פתי ב־דמעי ערשי אמסה: ע־ששה מ־פעם עיני ע־תקה ב־כל־צו־ררי: סודו מ־פני כל־פעלי און כ־שמע יי קול ב־כי: שמע יי תחנתי יי ת־פלתי יקח: יבשו | וי־ב־חלו מאד כל־איבי י־שבו יבשו ר־נע:

אחר נפילת אפים לפני 'ואנחנו לא נדע' (עמ' 53) אומרים 'שומר ישראל' בצום גדליה בלבד. (מנהג פפד"מ)

ד"ס ז' כ"ז << וְאֲנַחְנוּ לֹא נִדְעַל מַה־נַּעֲשֶׂה בְּכִי עֲלֶיךָ עֵינֵינוּ: תכלים כהו: זכר־רחמיך יי וחסדיך ב־י מעולם ה־מה: לג:כ3 י־ח־חסדך יי עֲלֵינוּ כ־אֲשֶׁר יִחַלְנוּ לְךָ: עט:ח אֶל־תִּזְכְּרֵנוּ עֲוֹנוֹת רֵאשֻׁנִים מִהֵר יִקְדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּכִי דִלּוֹנוּ מְאֹד: קכג:ג חֲנֵנוּ יי חֲנֵנוּ כ־רֵב שִׁבְעֵנוּ בּוֹז: חצקוק ג:3 בִּרְגֵזוּ רַחֵם תִּזְכְּרוּ: תכלים קג:יד כ־הוא י־דע י־צֵרנוּ זְכוּר כ־עֲפָר אֲנַחְנוּ: << עט:ט עֲזַרְנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עֲלֵ־דָבָר בְּכֹד־שִׁמְךָ וְהִצִּילְנוּ וּבִכְפָר עֲל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שִׁמְךָ:

1. תחנון is recited at שחרית and מנחה only, and never at night. In the Temple, the assembled crowd fell on their knees only after the תמיד sacrifices of the morning and afternoon (משנה תמיד זג). [The World of Prayer Volume I pg. 231]

במדבר יד: יז ועתה יגדל נא פה אדני כאשר דברת לאמר:

תכלים כהו זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ בחיבון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל

שמייה דקדשא בעל תפלה כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעיותהון דכל ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)

תכלים קיג: קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ ותיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

קכא: קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

בעל תפלה כורע ופוסע ג' פסיעות לאחוריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

בערב שבת אין אומרים 'עלינו' בין תפלת מנחה וקבלת שבת אלא ממשיכים מיד ב'לכו נרננה' (עמ' 105)

Until the time of the ראשונים, גאונים was recited only in ערביים, נוראים. By the time of the ראשונים, קבלת עול מלכות שמים and שחרית daily, since it contains שחרית and ערבית, it was said both after שחרית and ערבית, (i.e. קריאת שמע) but *not* after מנחה. Eventually it became customary to recite עלינו as the last תפילה before leaving synagogue. When two תפילות follow consecutively (even if there is a שיעור in between), for which people stay from the beginning of one until after the other, then עלינו is said *only* at the end (מנחה - ערבית) (שחרית - מוסף). If each תפילה is said separately (when people generally leave the בית הכנסת) עלינו is said after *each* תפילה. The מגן אברהם (quoted by the משנה ברורה and the מקור חיים) in the name of the של"ה, that "In ארץ אשכנז where they are accustomed to to push ערבית forward (i.e. oren back-to-back), an individual dwelling in a town or a traveler (i.e. no מנין being available in either case) needs to wait for צאת הכוכבים (to ערבית), Thus, מנחה and ערבית would each conclude with עלינו since there would be time in between them.

When participating in a מנין which concludes מנחה with עלינו and then immediately continues with ערבית, one must choose between the following two opinions: a) according to the ערוך השלחן actually reciting עלינו together with the צבור is unnecessary. By bowing along with the צבור, one acknowledges as הקב"ה, b) other פוסקים require that at least the first paragraph of עלינו always be said together with the מנין reciting it.

כך הוא מסורת הקדמונים, חדא, משום שתיקנו 'עלינו' רק לתפילות שיש בהן קבלת עול מלכות שמים של קריאת שמע, ועוד, שנהגו מקדמת דנא להתפלל מנחה וערבית יחד בלא הפסק, ואמירת 'עלינו' נתקנה לאומרה לפני עזיבת בית הכנסת, להודיע שכל תפילתינו עד כה הן בלתי לד' לבדו. והנה, בכניסת השבת, תפילת מנחה נסמכת לקבלת שבת ומעריב (אף כשדורשים בין קבלת שבת לערבית), ואז 'עלינו לשבח' שלאחר מעריב הוא המסיים את שתי התפילות. ובאפיקי מגינים על שר"ע אור"ח סי' קל"ב ביאורים ס"ק א' ביאר שזה כמו אמירת 'עלינו' ביום שמתפללים בו מוסף שלא אומרים 'עלינו' אחרי תפילת שחרית, אלא אחר מוסף בלבד, וכן ביום כפור, שנמצאים כל היום ברצף בבית הכנסת, אין אומרים 'עלינו' בסיום כל תפילה בפני עצמה, אלא בסיום מעריב של מוצאי יום כפור בלבד. וכן במשנה ברורה סי' קל"ב ס"ק ז' הביא ממגן גיבורים בשם סדר היום, דבמקומו של המשנ"ב כך הוא המנהג בבתי כנסיות גדולות, שאין אומרים 'עלינו' בסיום תפילת מנחה, אלא אחר תפילת ערבית בלבד: "דעלינו שיאמרו אחר תפילת מעריב קאי גם אמנחה".

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל ◊ לְתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◊ שְׁלֹא עֲשֵׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ כָּהֵם ◊ וְגָרְלָנוּ כְּכָל־הַמוֹנֵם: שָׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וְרִיק ◊ יִשְׁעִיכ מִכ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאֲנַחְנוּ כּוֹרַע פּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זֹקֵף לְפָנֵי מַלְאָךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא נֹאִיג נּוֹמָה שְׁמַיִם וְיִסֵּד אָרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יְקָרוֹ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל ◊ וְשָׁכֵנִת עִזּוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד ◊ אֵמֶת מִלְּפָנֵינוּ ◊ אָפֶס זִוְלָתוֹ ◊ כְּפָתוּב בְּתוֹרָתוֹ: דִּכְרִים ד:לֵט וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל־לִבְכֶךָ כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נִקְנָה לָךְ יי אֱלֹהֵינוּ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֲרַת עֲזֶךָ ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן הָאָרֶץ ◊ וְהַאֲלִילִים פְּרוֹת יִפְרֵתוֹן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל־כֵּן בְּשָׁר יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֵיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ: יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל ◊ כִּי לָךְ יִשְׁעִיכ מִכ: תִּתְכַרַע כָּל־בְּרָךְ תִּשְׁבַּע כָּל־לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ ◊ וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקָּר יִתְנוּ: וַיִּקְבְּלוּ כָּלֵם אֶת־עַל מַלְכוּתְךָ ◊ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(^{4 3} כְּפָתוּב בְּתוֹרָתְךָ: שְׁמוֹת טוֹיִיח יי | וַיִּמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֹאמַר: זְכִיכ יד:ט וְהָיָה יי לְמַלְאָךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בְּיוֹם הַהוּא יְהִיָּה יי אַחַד וְשְׁמוֹ אַחַד:)

2. (הולך) אינו יוצא משם (הרחם) עד שמשביעין אותו, שנאמר: 'כִּרְלִי תִכְרַע כָּל־בְּרָךְ' זֶה יוֹם הַמִּיתָה, שְׁנֹאמַר: 'יִכְרְעוּ כָּל־יִוְרְדֵי עֶפְרַי' (תהלים כב:ל), 'תִּשְׁבַּע כָּל־לְשׁוֹן: זֶה יוֹם הַלִּידָה, שְׁנֹאמַר: 'נִקְן כַּפַּיִם וְכִרְלִיב אֶשְׁר | לֹא־נִשְׂא לְשׁוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: (תהלים כד:ד). ומה היא השבועה שמשביעין אותה? תהי צדיק ואל תהי רשע, והוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור, ומשרתיו טהורים, ונשמה שנתן בך טהורה היא, אם אתה משמרה בטהרה מוטב, ואם לאו הריני נוטלה ממך. (גמ' נד"ל ז')

3. (עין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקח סו"ס שכד, החות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכ"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג וע"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר ככתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש) גם לדעת האר"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, אור"ח, סי' ז).

4. According to מנהג אשכנז, the פסוקים and 'ככתוב בתורתך' and 'ונאמר' are not considered part of עלינו, and need not be said, even in a non-אשכנז synagogue. The פסוקים should be said however, if one wishes to recite קדיש after עלינו. (Notwithstanding the fact that reciting קדיש after עלינו is quite problematic according to מנהג אשכנז).

תפלת ערבית.

According to the מנהגי מהרי"ל, one may oren מנחה and ערבית very early, if circumstances warrant it (e.g. a wedding). Since ערבית is a תפילת רשות which has been accepted as a חיוב, one may be מיקל with the זמן. For this reason, it is acceptable to oren ערבית earlier than the time considered night (one can oren מנחה and ערבית after המנחה, even though they are 'תרתני דסתרי'). Possibly, the same פסק applies to making early שבת (2). (ספר מנהגי וורמישא ס' ק' הגהות 2). שבת בין השמשות was not considered to begin from שקיעה, therefore the מנהג was to oren מנחה later than שקיעה. ארץ ישראל which is closer to the equator, one has to oren closer to the שקיעה, and the more one is located in the north - the later one could oren (therefore Washington Heights orens מנחה ten minutes after the שקיעה). It appears to me that relying on the בין השמשות of the גאונים was done primarily just for מנחה, when many ראשונים and אחרונים held that you may oren until ממש צאת הכוכבים ממש. However, for hundreds of years, the בין השמשות of the גאונים was accepted in Frankfurt, even for purposes of delaying the date of מילה, in which one cannot just be 'מחמיר' like the גאונים because this leads to a מילה being performed on the ninth day, according to those who have a later תשובה ש'ר' יעקב קץ, was the accepted position. So this would seem to indicate that, in אשכנז for questions of a מצות דאורייתא, the מנהג was to be חושש for the שיטה of the גאונים as a real ספק, as already ruled להלכה according to the ש"ך (long before the גר"א) on the basis of the מהר"ם (לשון הקודש) in חיים בענין by "הזמנים בהלכה" Chapter 46 of אלשקר. For further information, see Chapter 46 of "הזמנים בהלכה" by חיים בענין. הרב ברייער preferred to oren מנחה as late as possible because he said that it is better to recite שמע in its proper time as it is דאורייתא. In דרבנן issues - they were not חושש for that שיטה.

While it is true that in many countries, mostly in Eastern Europe, זמני רבינו תם were followed. In אשכנז in particular, they were not accepted, and the זמנים stayed in accordance with the גאונים. In general, זמני רבינו תם were not accepted by בני אשכנז. The only מנהג רבינו תם which was generally accepted in אשכנז, was the textual change to כל נדרי, in which we mention the נדרים from this year to next (not the נדרים from last year to this year).

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב).

¹ המתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים,

מקדימים לומר 'שיר המעלות הנה' והפסוקים שעמו, ולאחריהם חצי קדיש (אבל לא בבית אבל).

קלד:ח-ג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה | בָּרְכוּ אֶת־יְיָ כָּל־עַבְדֵי יְיָ הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְיָ בַּלַּיְלוֹת:

שְׂאוּ־יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבְרַכּוּ אֶת־יְיָ: יְבָרְכֶךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עֲמָנוּ מִשָּׁנָב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סִלַּח: ג' פעמים

פד:יג יְיָ צְבָאוֹת אֱשֶׁר־יְאָדָם בְּיַמֵּי בְּךָ: ג' פעמים

כי: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַפְּלֵךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קְרָאֵנוּ: ג' פעמים

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעיותה ◊
 וימליך מלכותה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשבתתא ונחתתא

דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

1. When Erevit is recited after nightfall, it is preceded by the following פסוקים, which speak of orenen at night. They were added to מנהג אשכנז by the אריז"ל, who in fact was only reviving a practice from the Geonic era to say a מזמור leading into ערבית. After this מזמור, the congregation says קדיש before ברכו. If, however, ערבית follows מנחה without a break, there is no need to say קדיש in addition to the קדיש following מנחה. At one time, these פסוקים, and this קדיש, were recited only by small groups called בזמנו חברת מעריב בזמנו שיעור which concludes with the recital of a קדיש דרבנן or one orens. If one either attends a שיעור which concludes with the recital of a קדיש דרבנן or one orens without a מנין, then these פסוקים may be omitted.

קריאת שמע וברכותיה לחול

עמ"ל: הבעל תפלה אומר ¹ וְהוּא רַחוּם | יִכְפֹּר עוֹז וְלֹא-יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ
וְלֹא יִעִיר כָּל-חַמְתּוֹ: כִּי הִקְהַל עוֹנֵין וְהִבִּית אַחֲרֵיהֶם יי הוֹשִׁיעָה הַמְּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם-קְרִיאָנוּ:

הבעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו' ובימים מיוחדים (שאין תחנון) מאריך עוד יותר:
בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרומם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים ◊ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִכְּלָעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: תכליס סח"כ סלו לרכב בערבות בְּיָה שְׁמוֹ וְעֲלוֹ לְפָנָיו: וְשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל-כָּל-בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

בְּרַכּוֹ

כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

אֶת-יי

כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קיג:3 יְהִי שֵׁם יי מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

הַמְּבָרַךְ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: בְּרוּךְ יי הַמְּבָרַךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּדַבְּרוֹ מְעַרֵּב עַרְבִים
בְּחֻכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים ◊ וּבְתַבּוּנָה מְשַׁנֶּה עֵתִים ◊ וּמַחְלִיף אֶת-הַיּוֹמִים
וּמְסַדֵּר אֶת-הַפּוֹכְבִּים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּרִקְוֵעַ בְּרִצּוֹנוֹ: פּוֹרָא יוֹם וְלַיְלָה
גּוֹלֵל אֹר מִפְּנֵי-חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי-אֹר: « וּמַעְבִּיר יוֹם וּמְבִיא לַיְלָה
וּמְבַדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה ◊ יי צְבָאוֹת שְׁמוֹ: ² אֵל חַי וְקַיִם ◊ תָּמִיד
יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּעַרֵּב עַרְבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ אַהֲבַת ◊ תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
אוֹתָנוּ לְמִדָּת: עַל-כֵּן יי אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשִׂבְבָנוּ וּבְקוֹמָנוּ נִשְׁיַח בְּחֻקֶּךָ
« וְנִשְׁמַח בְּדַבְּרֵי תוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◊ וְאָרְךָ יָמֵינוּ
וּבְהֵם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְאַהֲבַתְךָ ◊ אֶל-תְּסִיר מִפָּנָנוּ לְעוֹלָמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי
אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

1. The phrase "וְהוּא רַחוּם" is a way of saying that in the evening, when there are no sin offerings, God provides atonement. (רוקח)

2. One could read the phrase either "א-ל חי וקיים תמיד" or "א-ל חי וקיים תמיד". (מנהג פפד"מ). 'תמיד' therefore, one pauses both before and after the word 'תמיד', therefore, one pauses both before and after the word 'תמיד' (מנהג פפד"מ). דעת הפרישה, שמלת 'תמיד' נמשך אדלעיל, וכן דעת המחצית השקל', לפי מה שהביא בסו' רל"ו, ומג"א הביא בסו' הנ"ל בשם בע"ה הגיר' 'תמיד ימלוך' וכו':

להשלמת רמ"ה תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ה בעניינת 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 פסוקים

שמע ישראל יי אלהינו יי | אהד:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 פסוקים ו:כ-ט ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו למטפת בין עיניך: וכתבתם על מוזזות ביתך ובשעריך:

37 פסוקים יא:יג-כא והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנה ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם: וחרה אפי יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי נתן לכם: ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו למטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מוזזות ביתך ובשעריך: הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מלמען ירבו עד 'אמת' למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם פרי השמים על הארץ:

37 פסוקים טו:לז-מא ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על פני בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנה פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה. אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאִמּוּנָה כָּל־זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִוְלָתוֹ ◊
 וְאִנְחָנוּ יִשְׂרָאֵל עֲמוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◊ מִלְּפָנָיו הַגּוֹאֲלָנוּ מִכַּף
 כָּל־הַעֲרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵנוּ ◊ וְהַמְּשַׁלֵּם גְּמוּלָ לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ:
 חִיּוֹב ט:י העֲשֵׂה גְדֻלּוֹת עַד־אִין חֲקָר וְנִפְלְאוֹת עַד־אִין מְסַפֵּר: תהלים סו:ט העֲשֵׂם נַפְשֵׁנוּ
 בְּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לְמוֹט רַגְלֵנוּ: הַמְּדַרְיָכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיְיָרֵם קַרְנֵנוּ עַל־
 כָּל־שֹׁנְאֵינוּ: הַעֲשֵׂה לָנוּ נִסִּים וְנִקְמָה בַּפְּרָעָה ◊ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי־חַם:
 הַמַּכֶּה בְּעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵירוֹת עִזְלָם:
 « הַמְּעַבִּיר בְּנָיו בֵּין גְּזָרֵי יַם־סוּף ◊ אֶת־רוּדְפֵיהֶם וְאֶת־שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת מַיִם:
 וְרָאוּ בְּנָיו גְּבוּרָתוֹ ◊ שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ: וּמִלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם:
 מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ עָנוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָלָם -

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יא מִי־כַמֹּכָה בָּאֵלִים יי מִי כַמֹּכָה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ נִזְרָא תַּהֲלֵת עֲשֵׂה פְּלֹא:

בעל תפלה מְלַכּוּתְהָ רָאוּ בְּנֵיךָ בּוֹקֵעֵ יָם לְפָנָי מֹשֶׁה ◊ טו:יז זֶה אֱלֹהֵי עָנִי ◊ וְאָמְרוּ -

בעל תפלה וקהל טו:יח יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וְעַד:

בעל תפלה וְנִאֲמַר: ירמיה לא:י כִּי־פָרַח יי אֶת־יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חֹזֶק מִמֶּנּוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יי גְּאֹל יִשְׂרָאֵל:

הַשְּׂבִיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּפָנָיו לְחַיִּים ◊ וּפְרוֹשׁ עֲלֵינוּ
 סֶבֶת שְׁלוֹמְךָ ◊ וְתַקַּנְנוּ בְּעֲצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהַגֵּן בְּעַדֵּנוּ
 וְהַסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרָב וְרָעַב וְיָגוֹן ◊ וְהַסֵּר שָׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◊
 « וּבְצֵל בְּנִפְיֶךָ תִּסְתַּיְרֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמַצִּילָנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מְלֹךְ
 חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה: וּשְׁמֹר צַאֲתָנוּ וּבּוֹאֲנוּ ◊ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעַד:

³ אמירת פסוקי 'ברוך ד' לעולם' עם ברכת 'יראו עינינו' נתקנה על ידי חכמים הן לבני בבל והן לבני ארץ ישראל, והובאו בסידורי ארץ ישראל מקדמת דנא, ומקובל היה לאמרם אצל כל אשכנזים אף אלה שעלו לארץ ישראל, ולכן נמצאת בכל סידוריהם הנדפסים כולל סידור 'שער שמים' שערך השל"ה, אב"ד פפד"מ ומרא דארעא דישראל, על פי המנהגים שנהג בארץ ישראל (בצינונו כי "רבנן בתראי תקינו למימר ברוך ד' לעולם אמן ואמן", ולכן כתב לו ביאור על פי נגלה ונסתר). תלמידי הגר"א שאינם אומרים 'ושמרו' בערבית ליל שבת משמיטים גם 'ברוך ד' לעולם', הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, על פי מנהגו האישי בוולנא :
 מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור.

תכלים פט:נג ⁴ בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלכ:כא בְּרוּךְ יְיָ | מְצִיּוֹן שָׁכַן יְרוּשָׁלַם
 הַלְלוּ-יָהּ: טז:יט בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדְדוֹ: וּבְרוּךְ יְיָ
 שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וַיִּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ
 לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ג יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
 שמואל א' יב:כז כִּי לֹא-יִפָּזַשׁ יְיָ אֶת-עַמּוֹ בְּעֵבֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת
 אֲתֶכֶם לוֹ לְעַם: מלכים א' יח:לט וַיִּרְא כָּל-הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
 יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ
 בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תכלים לג:כז יְהִי-חֲסִדְךָ יְיָ עֲלֵינוּ
 כְּאִשֶּׁר יִתְּלֵנוּ לָךְ: דצרי הימים א' טז:לב ⁵ וַיֹּאמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 וּקְבַצְנוּ וְהַצִּילְנוּ מִן-הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתִהְלֹתְךָ:
 תכלים פו:ט-י כָּל-גּוֹיִם | אִשֶּׁר עָשִׂיתָ יְבוֹאוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וַיִּכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ:
 כִּי-גָדוֹל אַתָּה וְעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָדְדוֹ: טט:יג וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ | וְצִאֵן מִרְעִיתְךָ
 גִּדְּהָ לָּךְ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדָר גְּסַפֵּר תִּהְלֹתְךָ:

3. These eighteen פסוקים (which contain the Divine name in each of them) were added by the Academy of Persia (מחזור ויטרי). According to תוספות (ברכות ד:) these were added to enable late comers to finish the service together, so that they should not be left alone praying at night. According to the רשב"א, these were instituted at the time of religious persecution, to replace שמונה עשרה. It is therefore omitted on Friday night, as its עמידה contains only seven ברכות.

4. יוצא שמונה עשרה is to sit for ברוך ד' לעולם, so people don't think they are עשרה.

5. כתב מ"א צסס רש"ל שיש לומר הושיענו אלדי ישענו והוא פסוק דצצרי הימים ולא יאמר הושיענו ד' אלדי ישענו דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות: (משנה ברורה סימן רל"ו ס"ק ו')

פְּרוּדָּהּ יְיָ בַּיּוֹם: פְּרוּדָּהּ יְיָ בַּלַּיְלָה: פְּרוּדָּהּ יְיָ בְּשִׁבְעֵינֵינוּ: פְּרוּדָּהּ יְיָ בְּקוֹמֵנוּ: כִּי בְּיָדָהּ
נִפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: אִיבֵּי יִצְיֵי אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נִפְשׁ כָּל־חַי וְרוּחַ כָּל־בֶּשֶׂר־אִישׁ:
תְּהִלָּה לַאֲדֹנָי: ⁶בְּיָדָהּ אֶפְקֵיד רִוְחִי פְּדִית אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
יַחַד שְׂמֵךְ וְקִיָּם מַלְכוּתָהּ תָּמִיד וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

« יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִפְנֵינוּ וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתָהּ פְּאַמֶּת ◊ פֶּאֶמֶר לְצִיּוֹן מֶלֶךְ
אֱלֹהֶיהָ: יֵטֵן יְיָ מְלֹךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁמוֹת טוֹבִים יְיָ | יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הוּא ◊
וְלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◊ כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֱלֹה אֶתָּה: פְּרוּדָּהּ אֶתָּה יְיָ הַמְּלֹךְ
בְּכָבוֹדוֹ ◊ תָּמִיד יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע ויתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בפעלמא דברא ברעויתה ◊
וימליך מלכותה ◊ בחיבון וביומיכון ובחיי דכל-בית-ישראל פענלא ובזמן קריב:
ואמר: בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמֵיָא וּבְנִשְׁמַיָּה אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'
בעל תפלה כורע וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמייה
דקדשא בעל תפלה כורע פריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא

דְּאִמְרִין בְּעֵלְמָא: בעל תפלה כורע ואמר: אמן: (קהל אמן)

ותן טל ומטר
בערבית לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם:
⁸ "שאלה" כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

⁷ בליל א' דראש חודש מכריזים 'יעלה ויבא':
בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש
חודש, מכריזים 'ראש חדש'.

6. אָמַר אַבִּי, אִף תִּלְמִיד חָכָם [שְׂרָגִיל הַמִּשְׁנָה לַחֲזוֹר עַל גְּרַסְתּוֹ תָּמִיד דִּיו צִכְרָה:] (רש"י ס"ט) מִיִּבְעֵי לִיָּה לְמִימַר
חַד פְּסוּקָא דְרַחֲמֵי, כְּגוֹן, 'בְּיָדָהּ אֶפְקֵיד רִוְחִי פְּדִית אוֹתִי ד' א-ל אֱמֶת: (גמ' ברכות ה).

7. The אבא announces 'ראש חדש' before the עמידה, exactly one day per month (except in תשרי).
On the first day of a two day ראש חודש, only 'יעלה ויבא' is announced, since it is really only
ערב ראש חודש.

8. [הכרזת מילה זו נעשתה באשכנז בהיגוי המקובל בשפת הדיבור בתנועת אל"ף ארוכה הדומה לבני פולין
שאאלה (Schaale), ויש מקומות באשכנז בהם הגו מילה זו בחריק יו"ד בדומה לבני ליטא :
שיילע (Schaile, Scheile)] (שרשי מנהג אשכנז)

ערבית עמידה לחול

תכלים נא: טז: אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע ¹ בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכּוֹל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה וְכָרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלַךְ חַפְזֵי בְחַיִּים ◊ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלַךְ עֲזוֹר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מַגֵּן אֲבֹרָהם:

² אֶתְּךָ גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדָנִי ◊ מְחַיֶה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵם אַמּוֹנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד: מִי כְמוֹךָ
 בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מְלַךְ מַמְיֵת וּמְחַיֶה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶה הַמֵּתִים:

³ אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סְלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְּלַךְ) הַקְּדוֹשׁ:

⁴ אֶתְּךָ חוֹנֵן לְאָדָם הַעֵת וּמְלַמֵּד לְאִנוּשׁ בִּינָה: וְחַנּוּן מֵאֶתְּךָ בִּינָה הַעֵת
 וְהַשֶּׁבֶל: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ חוֹנֵן הַעֵת:

⁵ הַשִּׁיבֵנוּ אֲבֵינוּ לְתוֹרָתְךָ ◊ וְקַרְבָּנוּ מִלְּפָנֶיךָ לְעִבּוּדְךָ ◊ וְהַחְזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה
 שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ הַרוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה:

1. תנו רבנן, מנין שאומרים אבות? שנאמר: 'הבו לד' בני אלים'
 2. ומנין שאומרים גבורות? שנאמר: 'הבו לד' כבוד ועז'
 3. ומנין שאומרים קדושות? שנאמר: 'הבו לד' כבוד שמו השתחוו לד' בחדרת-קדש'
 4. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה? 'הקדישו את-קדוש יעקב ואת-אלהי ישראל בעריצו': וסמך ליה 'וידעו תעריצו בינה'
 5. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה? דכתיב: 'ולבבו יבין ושב ורפא לו':

⁶ סְלַח-לָנוּ אֲבִינוּ כִּי מָכָה עַל הַלֵּב חָטֵאנוּ ◊ מְחַל-לָנוּ מִלִּפְנֵי כִּי מָכָה עַל הַלֵּב פָּשַׁעְנוּ ◊
כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנוּן, הַמְרַבֵּה לְסִלּוּחַ:

⁷ רָאֵה בְּעֵינֵינוּ ◊ וְרִיבָה רִיבָנוּ ◊ וּגְאֹלָנוּ מִחַרָה לְמַעַן שְׂמֵךְ ◊ כִּי גּוֹאֵל
חֹזֵק אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

⁸ רָפֵאנוּ יְיָ וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוִּשְׁעָה ◊
כִּי תִהְיֶה לָנוּ אֶתְּךָ ◊ וְהִעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה •
לְכָל-מַבּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מֶלֶךְ רּוֹפֵא נֶאֱמָן
וְנִרְחַמֵּן אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ רּוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ •
יִשְׂרָאֵל:

מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן:
ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ◊ שתשלח
מחרה רפואה שלמה מן השמים ◊ רפואת
הנפש ורפואת הגוף לחולה
(פב"פ) בתוך שאר חולי ישראל:

בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר)
ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

⁹ בְּרַךְ עֲלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת-כָּל-מִינֵי תְבוּאֹתֶיהָ לְמוֹכָה ◊
וְתֵן (בחורף: מל ומטר ל) בְּרַכָּה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה ◊ וְשַׂבְּעֵנוּ מִפְּרוֹכֵךְ ◊ וּבְרַךְ שְׁנֵתָנוּ
בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרַךְ הַשָּׁנִים:

¹⁰ תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחַרוֹתָנוּ ◊ וְשֵׂא נִם לְקַבֵּץ גְּלוֹתֵינוּ ◊ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד
מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, גְּדָחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

¹¹ הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ בְּבְרָאשׁוֹנָה ◊ וְיוֹעֲצֵינוּ בְּבִתְחִלָּה ◊ וְהַסֵּר מִפָּנֵינוּ יְגוֹן
וְאַנְחָה ◊ וּמְלוֹךְ עֲלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבָדָךְ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ וְצַדִּיקֵנוּ בְּמִשְׁפָּט:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

¹² לְמִשְׁפָּדִים אֲלֹתֶיהִי תִקְנֶה ◊ וְכָל-הַמִּינִים בְּרַגַּע יֵאבְדוּ ◊ וְכָל-אוֹיְבֵי עַמְּךָ
מִחַרָה יִפְרָתוּ ◊ וּמְלָכוֹת זָדוֹן מִחַרָה תַעֲקֹר וּתִשְׁפֹּר וּתְמַנֵּר וּתִתְנַיַּע בְּמִחַרָה
בְּיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְכַנְיַע זָדִים:

6. 'הסלח לכל עונבי הרפא לכל תחלואי: הגואל משחת חייבי' למימרא דגאולה ורפואה בטר סליחה היא.
7. ומה ראו לומר גאולה בשביעית? אמר רבא, מתוך שעתידין ליגאל בשביעית.
8. ומה ראו לומר רפואה בשמינית? אמר רבי אחא מתוך שנתנה מילה שצריכה רפואה, לפיכך קבעה בשמינית.
9. ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית? אמר רבי אלפסנדר, כנגד מפקיעי שְׁעָרִים דְּכַתִּיב: 'שֹׁבֵר זָרוֹעַ רִשְׁעִי' וְזָדוֹן כִּי אִמְרָה בְּתִשְׁעִית אִמְרָה.
10. ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים? דכתיב: 'וְאַתָּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתֵּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבִי לְבוֹא.'
11. וְכִינּוֹן שְׁנַתְקַבְּצוּ גְלוֹת נַעֲשֶׂה דִין בְּרִשְׁעִים, שְׁנֵאמַר: 'וְאִשִּׁיבָה שְׁפָטֶיךָ בְּבְרָאשׁוֹנָה.'
12. וְכִינּוֹן שְׁנַעֲשֶׂה דִין מִן הַרְשָׁעִים, כְּלוּ הַפּוֹשְׁעִים, וְכוֹלֵל זָדִים עִמָּהֶם שְׁנֵאמַר: 'שֹׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדּוֹ וְעוֹבֵי ד' וְכוּ':

¹³עַל-הַצְּדִיקִים וְעַל-הַחֲסִידִים ◊ וְעַל-זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וְעַל פְּלִיטַת סוּפְרֵיהֶם ◊ וְעַל גְּרֵי הַצָּדֵק וְעַלֵּינוּ ◊ יְהִמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בַּיָּמֵת ◊ וְשִׁים חֲלֻקְנוּ עִמָּהֶם ◊ וְלַעוֹלָם לֹא נִבּוֹשׁ כִּי-בָּךְ בְּמַחְנוּ: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעַן וּמִבְטָח לַצְּדִיקִים:

¹⁴וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊ וּבִנְה אֹתָהּ כְּקִרְוֹב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכִפֹּא דוֹד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְבִּין: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

¹⁵אֶת-צִמְח דָּוִד עֲבָדְךָ מְהֵרָה תִצְמִיחַ ◊ וְקִרְנוּ תְרוּם בִּישׁוּעָתְךָ ◊ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קָנִינוּ כָּל-הַיּוֹם: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמִיחַ, קָרֵן יִשׁוּעָה:

¹⁶שְׁמַע קוֹלְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת-תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּגֵינוּ אַתָּה ◊ וּמִלְפָּנֶיךָ מִלְּבָנוּ רִיקָם אֵל תִּשְׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

¹⁷רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הַעֲבוּדָה לְדָבִיר בֵּיתְךָ ◊ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקַּבֵּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה ◊ וַיָּבֵא ◊ וַיִּגַּיעַ ◊ וַיִּרְאֶה ◊ וַיִּרְצֶה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקַד ◊ וַיִּזְכֹּר זְכוֹרֵנוּ וּפְקוּדוֹתֵנוּ ◊ וַיִּזְכֹּר אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכֹּר מִשִּׁיחַ בְּךָ-דָּוִד עֲבָדְךָ ◊ וַיִּזְכֹּר יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשֶׁךָ ◊ וַיִּזְכֹּר כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִיטָה וּלְמִזְבֵּחַ ◊ וּלְחֵן וּלְחַסֵּד וּלְרַחֲמִים ◊ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לראש חודש: ראש החודש | לפסח: חג המצות | לסכות: חג הסוכות

הַזֶּה ◊ וְכִרְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כּוּ לְמִזְבֵּחַ ◊ וּפְקַדְנוּ כּוּ לְבִרְכָה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו כּוּ לְחַיִּים ◊ וּבְדַבַּר יִשׁוּעָה וּרַחֲמִים ◊ חוּם וְחַנּוּן ◊ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

13. וְכִינּוּן שְׁכָלוּ הַפּוֹשְׁעִים מִתְרוֹמְמֵת קָרֵן צְדִיקִים דְּכַתִּיב: 'וְכָל-קִרְנֵי רַשְׁעִים אֲנִיעַ תְּרוֹמְמָנָה קִרְנוֹת צְדִיקִים: וְכֹלֵל גִּירֵי הַצָּדֵק עִם הַצְּדִיקִים שְׁנֵאמַר: 'מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּקְוִים וְהִדְרַת פָּנֵי זָקֵן וְסִמּוּךְ לֵיהּ 'וְכִי-יָגוּר (אֲתָכֶם) אֲתָךְ גֵּר'.

14. וְהִיכֵן מִתְרוֹמְמֵת קִרְנָם? בִּירוּשָׁלַם שְׁנֵאמַר: 'שְׂאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֲהַבְּךָ':

15. וְכִינּוּן שְׁנֵבִיט יְרוּשָׁלַם בְּאֵ דוֹד שְׁנֵאמַר: 'אַחַר יִשְׁכּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְקִשׁוֹ אֲתָד' אֱלֹדֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מִלְּבָם'.

16. וְכִינּוּן שְׁבֵא דָּוִד בְּאֵתָהּ תְּפִלָּה שְׁנֵאמַר: 'וְהִבְיָאוּתִים אֶל-הַר קִדְשִׁי וְשִׁמְחָתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי'.

17. וְכִינּוּן שְׁבֵאָת תְּפִלָּה בְּאֵת עֲבוּדָה שְׁנֵאמַר: 'עוֹלָתֵיהֶם וּזְבַחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל-מִזְבְּחִי'.

וּתְחַזִּינָה עֵינֵינוּ בְּשׂוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּחְזִיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כורע ¹⁸ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 צוֹר חַיֵּינוּ ◊ מִיָּגוֹן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: גּוֹדֵה לְךָ וְנִסְפָּר תְּהַלְתֶּךָ עַל חַיֵּינוּ
 הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל גַּשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לְךָ ◊ וְעַל נַפְשֵׁךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊
 וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל-עֵת ◊ עֲרַב וּבְקָרָךְ וְצַחְרֵימֶ: הַטּוֹב כִּי לֹא-כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא-תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לְךָ:

כל ימי חנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמַּלְחָמוֹת ◊
 שְׁעֵשִׂיתָ לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:

<p>בפורים: בימי מרדכי ואסתר בשושן הַפִּירָה ◊ בְּשַׁעֲמֵד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע ◊ בְּקִשׁ אֶסְתֵּר גִּיּוֹג לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וְלֹא-בָד אֶת-כָּל-הַיְּהוּדִים מִנְּעַר וְעַד-זָקֵן מִיָּמָּה וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם-עָשָׂר הוּא-חֹדֶשׁ אֲדָר וְשִׁלְלָם לְבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים הַפְּרַת אֶת עֲצָתוֹ ◊ וְקַלְקַלְתָּ אֶת מַחְשַׁבְתּוֹ ◊ וְהַשְׁבֹּתָ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◊ וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ:</p>	<p>בחנוכה: בימי מתתיהו בן-יוחנן בן-גדול חשמונאי ובניו בְּשַׁעֲמֵדָה מַלְכוּת יוֹן הַרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁבִּיחַם תוֹרַתְךָ ◊ וּלְהַעֲבִירָם מִחֶפְזִי רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עֲמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◊ רַבָּת אֶת- רִיבָם ◊ דָּגַת אֶת-דִּינָם ◊ נִקְמַת אֶת-נִקְמַתָם: מִסִּרְתָּ גְּבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◊ וְטַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וְרַשְׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרַתְךָ: וְלִךָ עֲשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן בְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחֲרַי כִּי בָאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בִּיתְךָ ◊ וּפְנֵנו אֶת-הַיְכָלְךָ ◊ וְטַהַרוּ אֶת-מִקְדָּשְׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת בְּחִצְרוֹת קִדְשֶׁךָ ◊ וְקַבְּעוּ שְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלָיו ◊ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:</p>
---	--

וְעַל-כֵּן יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וכתוב לחיים טובים בני ברייתך:

וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת-שִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזַרְתָּנוּ סֶלָה:

כורע ברוך משתחוה אַתָּה זוקף יי הַטּוֹב שִׁמְךָ וְלִךָ נָאָה לְהוֹדוֹת: ¹⁹

²⁰ שְׁלוֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אֲדוֹן
 לְכָל-הַשְּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה
 בְּשָׁלוֹמְךָ:

18. וְכִינּוּן שְׁבָת עֲבוּדָה בְּאַתָּה תוֹדָה שְׁנַאֲמַר: 'זִכֵּן תוֹדָה יִכְבְּדֵנִי'.
 19. וְכִינּוּן רֹאוּ לומר בְּרַפְת כְּהַנִּים אַחַר הוֹדָאָה? דְּכַתִּיב: 'וַיִּשָּׂא אֶהָרָן אֶת-רֹאשׁוֹ אֶל-הַעַם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֵשֶׂת הַחֲמָת וְהֵעֵלָה וְהַשְׁלָמִים':
 20. וְכִינּוּן רֹאוּ לומר שִׁים שְׁלוֹם אַחַר בְּרַפְת כְּהַנִּים? דְּכַתִּיב: 'וַשְׁמֵנו אֶת-שְׁמֵנו עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֵם':
 בְּרַכָּה דְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלוֹם, שְׁנַאֲמַר: 'ד' | יְבָרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: (גמ' מגילת יו-ית).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ | בעשרת ימי תשובה: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנָּסָה מְזֻבָּה ◊
 אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם: | נֹזֵכֵר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊ אָנּוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊
 לְחַיִּים וְלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מִרְעַע ◊ וּשְׁפַתִּי מִדְּבַר מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תַדּוּם ◊
 וְנַפְשֵׁי בָּעֵפֶר לְכָל תַּהֲיָיָה: פֶּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשֵׁי:
 וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּהַרָה הַפֶּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן
 שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ:
 תְּהִלִּים ס:ז לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יִמְיָנְךָ וְעַנְיִי: יט:טו יִהְיֶה לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי
 וְהִגִּידוּן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְנֹאֲלִי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊
 הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:
 זוקף לאט ואומר:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂרִיפָנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:
 וְשֵׁם נִעֲבָדְךָ בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדֻמְנִיּוֹת:
 מלאכי ג:ז וְעַרְבָה לִּי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדֻמְנִיּוֹת:

בעל תפלה כורע. יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבִרְאָה כְּרַעוּתָהָ ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהָ ◊ בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן ◊ וּבְחַיִּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶנְגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ: בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרֵךְ לְעָלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנַשִּׁימָה אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'תְּבַרֵךְ'
 בעל תפלה כורע. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
 שְׁמִיהַ דְּקֻדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְמָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא
 דְּאָמִירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
 קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרִצּוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:
 תִּתְקַבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְרַעוּתֵהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קְדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תְּהִלִּים קיג:ז קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרֵךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
 יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
 קכא:ז קהל: עֲזָרֵי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שְׁמַיָּם וְאַרְצֵן:
 בעל תפלה כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד שְׁמָאלוּ עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוּ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 מִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בפודים אחר קריאת המגילה אומרים 'ואתה קדוש' (עמ' 246), קדיש 'תתקבל' (עמ' 247), ו'עלינו' (עמ' 251).

בערבית בזמנו, בימי ספירה סופרים כאן את העומר (עמ' 98).

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גרלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגויי הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו ככל-המונם: שהם משתחיים להבל וריק ◊ ישטיכ מס:כ ומתפללים אל-אל לא יושיע: ואנחנו כורע פורעים ומשתחיים ומודים וקף לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נא:יג נומה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עוזו בנבחי מדומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד: אמת מלבנו ◊ אפם זולתו ◊ בפתוב בתורתו: 37 כרים ד:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עך ◊ להעביר גלולים מן הארץ ◊ והאלילים פרות יפרתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-בני בשר יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יפירו וידעו כלי-ושבי תבל ◊ כי לך ישטיכ מס:כג תברע כל-פרך תשבוע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יברעו ויפולו ◊ ולכבוד שמך יקר יתנו: ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד תמלוך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריכ יד:ט והיה יי למלך על-כל-הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.

טז מכתם לדוד שמרני אל כיר-חסותי כך: אמרת לוי אדני אתה מוכתי כל-עליך: לקדושים אשר-בארץ המה ואדירי כל-חפציר-בם: ירבו עצבותם אחר מהרו כל-אסוף נספיהם מדם וכל-אשא את-שמותם על-שפתי: יי מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלו-לי בנעימים אף-נחלת שפרה עלי: אברך את-יי אשר יעצני אף לילות יפרוני בליותי: שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני כל-אמוט: לכן | שמח לבי ויגל כבודי אף-בשרי ישפן לבטח: כי | לא תעזב נפשי לשאול לא-תתן חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות את-פניך נעימות בימיך נצח:

בכל יום מראש חודש אלול (חוץ משבת), אחר תפלת ערבית (היא מובא בראשונים ובספרי מנהגי אשכנז וברמ"א),

ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

בימי חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית בכנסת (עמ' 341).

ספירת העמר

החל מליל שני של פסח עד ערב שבועות סופרים בכל ערב את העומר. בלילי שבתות ופסח סופרים אחר הקידוש בבית הכנסת, במוצאי שבתות סופרים קודם 'ויתן לך'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ **וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעוֹמֵר:**

אין כמעט מקור ל'בעומר' מלבד שלושת המקורות שהובאו כאן (רבי אייזיק טירנא, רמ"א, וט"ז). וברבי אייזיק טירנא עצמו בהגהות מנהגים שם כתוב 'לעומר'. (האורה, ש"ל, רשב"א, כלבו, רבינו ירוחם, המנהיג, ארחות חיים, מגן אבות לרשב"ץ, ר"י אבן שועיב, שו"ת גינת ורדים, הגהות מנהגים, שאילת יעב"ץ, ר' עקיבה איגר, חתם סופר, ועוד רבים) ומסיים שם בסיכום של משנה ברורה: 'ברוב פוסקים הנוסח 'לעומר'.

Our נוסח is to say לעומר, as it appears in all the ראשונים which mention the word עמר within the counting. In many of the הראשונים however, the word עמר does not appear in the counting, but only in the ברכה. The מנהג ליטא utilizes the term בעומר.

לדעת רוב חכמי אשכנז מעיקר הדין מותר לספור מבעוד יום, מפני שבזמן הזה הספירה היא רק מדרבנן, וזכר למקדש. המהדרין ממתנינים עד בין השמשות, והמהדרין מן המהדרין מברכים וסופרים דוקא בלילה, ובתנאי שלא ישכחו לספור בבואם לביתם, שאם לא כן עדיף לברך ולספור מבעוד יום. לפיכך, ממתנינים עד שקיעה. ואם אי אפשר, מותר להם לברך ולספור מבעוד יום.

אם הגיע זמן הספירה אסור לאכול לפני ספירת העומר. היות ובין השמשות הוא זמן ספק לילה לכן בשבת בבית ראוי להמתין עד אחר צאת הכוכבים ורק אז לספור ולקדש. או לקדש לפני בין השמשות, שאז ודאי עוד לא הגיע זמן חיוב ספירת העומר.

- 1 (מ"ז ניסן) היום יום אחד לעומר:
- 2 (י"ז ניסן) היום שני ימים לעומר:
- 3 (י"ח ניסן) היום שלשה ימים לעומר:
- 4 (י"ט ניסן) היום ארבעה ימים לעומר:
- 5 (כ' ניסן) היום חמשה ימים לעומר:
- 6 (כ"א ניסן) היום ששה ימים לעומר:
- 7 (כ"ב ניסן) היום שבועה ימים שהם שבוע אחד לעומר:
- 8 (כ"ג ניסן) היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד לעומר:
- 9 (כ"ד ניסן) היום תשעה ימים שהם שבוע אחד ושני ימים לעומר:
- 10 (כ"ה ניסן) היום עשרה ימים שהם שבוע אחד ושלשה ימים לעומר:
- 11 (כ"ו ניסן) היום אחד עשר יום שהם שבוע אחד וארבעה ימים לעומר:
- 12 (כ"ז ניסן) היום שנים עשר יום שהם שבוע אחד וחמשה ימים לעומר:
- 13 (כ"ח ניסן) היום שלשה עשר יום שהם שבוע אחד וששה ימים לעומר:
- 14 (כ"ט ניסן) היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות לעומר:
- 15 (ל' ניסן) היום חמשה עשר יום שהם שני שבועות ויום אחד לעומר:
- 16 (א' אייר) היום ששה עשר יום שהם שני שבועות ושני ימים לעומר:
- 17 (ב' אייר) היום שבועה עשר יום שהם שני שבועות ושלשה ימים לעומר:
- 18 (ג' אייר) היום שמונה עשר יום שהם שני שבועות וארבעה ימים לעומר:
- 19 (ד' אייר) היום תשעה עשר יום שהם שני שבועות וחמשה ימים לעומר:
- 20 (ה' אייר) היום עשרים יום שהם שני שבועות וששה ימים לעומר:
- 21 (ו' אייר) היום אחד ועשרים יום שהם שלשה שבועות לעומר:
- 22 (ז' אייר) היום שנים ועשרים יום שהם שלשה שבועות ויום אחד לעומר:

- 23 (ח' אייר) היום שלשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושני ימים לעמר:
 24 (ט' אייר) היום ארבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 25 (י' אייר) היום חמשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 26 (יא' אייר) היום ששה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 27 (יב' אייר) היום שבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וששה ימים לעמר:
 28 (יג' אייר) היום שמונה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות לעמר:
 29 (יד' אייר) היום תשעה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות ויום אחד לעמר:
 30 (טו' אייר) היום שלשים יום שהם ארבעה שבועות ושני ימים לעמר:
 31 (טז' אייר) היום אחד ושלשים יום שהם ארבעה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 32 (יז' אייר) היום שנים ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 33 (יח' אייר) היום שלשה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 34 (יט' אייר) היום ארבעה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וששה ימים לעמר:
 35 (כ' אייר) היום חמשה ושלשים יום שהם חמשה שבועות לעמר:
 36 (כ"א אייר) היום ששה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ויום אחד לעמר:
 37 (כ"ב אייר) היום שבעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושני ימים לעמר:
 38 (כ"ג אייר) היום שמונה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 39 (כ"ד אייר) היום תשעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 40 (כ"ה אייר) היום ארבעים יום שהם חמשה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 41 (כ"ו אייר) היום אחד וארבעים יום שהם חמשה שבועות וששה ימים לעמר:
 42 (כ"ז אייר) היום שנים וארבעים יום שהם ששה שבועות לעמר:
 43 (כ"ח אייר) היום שלשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ויום אחד לעמר:
 44 (כ"ט אייר) היום ארבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושני ימים לעמר:
 45 (א' סיון) היום חמשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 46 (ב' סיון) היום ששה וארבעים יום שהם ששה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 47 (ג' סיון) היום שבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 48 (ד' סיון) היום שמונה וארבעים יום שהם ששה שבועות וששה ימים לעמר:
 49 (ה' סיון) היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה שבועות לעמר:

הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה:

- יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊
 ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות:

סו למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:
 לדעת בארץ דרכך בכל-גוים ישועתך: יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם:
 ישמחו וירננו לאמים כרת-שפט עמים מישר ולאמים | בארץ תנחם סלה:
 יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו:
 יברכנו אלהים וייראו אותו כל-אפסי-ארץ:

בשאר ימי השבוע ממשיכים ב'עלינו' (עמ' 97).

בליל שבת ויום טוב ממשיכים ב'עלינו' (עמ' 125).

במוצאי שבת ממשיכים ב'יתן לך' (עמ' 248).

במוצאי יום טוב ממשיכים ב'הבדלה' ואחר כך 'עלינו' (עמ' 250).

סדר קריאת שמע על המטה.

¹ (גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְפִּיל חֲבִלֵי שָׁנָה עַל-עֵינֵי וְתַנוּמָה עַל-עַפְעָפֵי: וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׁתִּשְׁכַּבְנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְשָׁלוֹם: וְאֵל יִבְהַלֵּנִי רַעֲיוֹנֵי ◊ וַחֲלוּמוֹת רָעִים ◊ וְהִרְהוּרִים רָעִים: וְתֵהָא מִפְּתֵי שְׁלָמָה לְפָנֶיךָ: וְהֵאָר עֵינֵי פְּדֵאִישָׁן הַמָּוֶת: כִּי אַתָּה הַמַּאִיר לְאִישׁוֹן בַּת-עֵינַי: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּאִיר לְעוֹלָם כְּלוֹ בְּכָבוֹד:

זכריס 7:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:

בלחש בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

זכריס 1: כ-ט וְאַהֲבַתְּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לִבְּךָ: וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשַׁבָּתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטַמְּפַת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזַת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ:

תכלים 6: ז' וַיְהִי | נָעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יַדֵּינוּ כּוֹנֵנָה עָלֵינוּ

וּמַעֲשֵׂה יַדֵּינוּ כּוֹנֵנָהוּ:

65 יֵשֶׁב בְּסֶתֶר עֲלוּיֹן בְּצֵל שְׂדֵי יִתְלוֹנֵן: אָמַר לִי מַחְסֵי וּמְצוּדַתִּי אֱלֹהֵי אֲבֹתַי בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילֶךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדְּבַר תְּהוּת: בְּאֲבָרְתוֹ | יִסֹּד לְךָ וְתַחַת כַּנְּפוֹי תַּחֲסֶה צַנָּה וְסַחֲרָה אֲמַתּוֹ: לֹא-תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעוּף יוֹמָם: מִדְּבַר בְּאֶפֶל יִהְלֹךְ מִקְטָב יִשׁוּד צְהָרִים: יִפֹּל מִצִּדְּךָ | אֵלֶּה וּרְבֵבָה מִימִינְךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תִּבְיֹט וְשִׁלְמַת רִשְׁעִים תִּרְאֶה: כִּי-אַתָּה יי מַחְסֵי עֲלוּיֹן שְׁמַת מְעוֹנֶיךָ: לֹא-תֵאָנֶה אֵלֶיךָ רַעַה וְנִגַּע לֹא-יִקְרַב בְּאַחֲלָה: כִּי מִלְּאֲבִיו יִצְוֶה-לְךָ לְשֹׁמְרֶךָ בְּכָל-דְּרָכֶיךָ: עַל-כַּפַּיִם יִשְׁאֹנֶנְךָ פֶּן-תִּגַּף בְּאִבְנֵי רִגְלֶךָ: עַל-שַׁחַל וּפְתָן תִּדְרֹךְ תִּרְמָם כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וְאֶפְלַטְהוּ אֲשַׁנְּבֶהוּ כִּי-יִדַּע שָׁמַי: יִקְרָאֵנִי | וְאֶעֱנֶהוּ עֲמוֹ-אֲנֹכִי בְּצַרָה אֲחַלְּצֶהוּ וְאֲכַבְּדֶהוּ: אַרְךָ יָמִים אֲשַׁבֵּיעֶהוּ וְאַרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי:

(אַרְךָ יָמִים אֲשַׁבֵּיעֶהוּ וְאַרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי:)

1. The *מנהג* is to say *המפיל* before *שמע* (קריאת שמע) (הפסק is therefore not קריאת שמע), but one may reverse the order as well.

ג-ב-ט וי מהרבו צרי רבים קמים עלי: רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו
 באלהים סלה: ואתה וי מגן בערי כבודי ומרים ראשי: קולי אל-וי אקרא
 ויענני מהר קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי וי יסמכני: לא-אירא
 מרובות עם אשר סביב שתי עלי: קומה וי | הושיעני אלהי פיה-הפיה
 את-פל-איבי לחי שני רשעים שברתי: לוי הושיעה על-עמך ברכתך סלה:

השכיבנו וי אלהינו לשלום ◊ והעמידנו מלכנו לחיים: ופרוש עלינו
 סבת שלומך: ותקננו בעצה טובה מלפניך: והושיענו למען שמך: והגן בעדנו ◊
 והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב ויגוז: והסר שמן מלפנינו ומאחרנו:
 ובצל כנפיך תסתירנו: כי אל שומרנו ומצילנו אתה ◊ כי אל מלך חנון
 ורחום אתה: ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום ◊ מעתה ועד-עולם:

ברוך וי פיוס: ברוך וי פלילה: ברוך וי בשכבנו: ברוך וי בקומנו:
 כי בדרך נפשות החיים והמתים: איוב יכ: אשר בידו נפש כל-חי
 ורוח כל-בשר-איש: תכלים לא: בדרך אפקוד רוחי פדית אותי וי אל אמת:
 אלהינו שפשמים ◊ יחד שמך וקום מלכותך תמיד ◊ ומלך עלינו לעולם ועד:

יראו עינינו ◊ וישמח לבנו ◊ ותגל נפשנו בישועתך באמת ◊ באמר לציון
 מלך אלהיך: יט: וי מלך נב: וי מלך שמוס טו: וי | ומלך לעלם ועד:
 כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד תמלך בכבוד ◊ כי אין לנו מלך אלא אתה:

בראשית מח:ט המלאך הגאל אתי מבל-רע וברך את-הנערים ויקרא בהם שמי ושם
 אבתי אברהם ויצחק וידנו לרב בקרב הארץ: שמוס טו:כו ויאמר אם-שמוע תשמע
 לקול | וי אלהיך והישר בעיניו תעשה ותאונת למצותיו ושמרת כל-חקיו
 כל-המחלה אשר-שמתי במצרים לא-אשים עליך כי אני וי רפאך:

זכריה ג:3 ויאמר יי אל-השטן יגער יי כה השטן ויגער יי כה הפחר בירושלם
 הלוא זה אוד מצל מאש: שיר כשירים ג:2-ח הנה מפתו שלשלמה ששים גברים סביב
 לה מגברי ישראל: כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרב על-ירכו מפחד פלילות:

תהלים קכא:ד הנה לא-יגנום ולא יישן שומר ישראל: ג' פעמים

בראשית מט:יח לישועתך קניתי יי: קניתי לישועתך יי ◊ יי לישועתך קניתי: ג' פעמים

בשם יי אלהי ישראל מימיני מיכאל ◊ ומשמאלי גבריאל
 ומלפני אנריאל ◊ ומאחורי רפאל ◊ ועל ראשי שכינת אל: ג' פעמים

תהלים קכח נשיר הפעלות אשרי כל-ירא יי החלף בדרךיו: יגיע בפיה פי תאכל
 אשריך וטוב לך: אשתך | בנפן פריה בירפתי ביתך בניה בשתלי ויתים סביב
 לשלחנך: הנה כרבן יברך גבר ירא יי: יברך יי מציון וראה בטוב ירושלם
 כל ימי חיך: וראה בגים לבניה שלום על-ישראל:

ד:7³ רגזו ואל-תחטאו אמרו בלבבכם על-משפככם ודמו סלה: ג' פעמים

אדון עולם אשר מלך ◊ בטרם כל-יציר נברא: לעת נעשה בחפצו כל ◊ אזי מלך
 שמו נקרא: ואחרי פבלות הפל ◊ לבדו ימלוך נורא: והוא ה'יה ◊ והוא הנה
 והוא יהיה בתפארה: והוא אחד ואין שני ◊ להמשיל לו להחפירה: בלי ראשית
 בלי תכלית ◊ ולו העוז והמשרה: והוא אלי וחי גואלי ◊ וצור חבלי בעת צרה:
 והוא נפי ומנום לי ◊ מנת פוסו ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי ◊ בעת אישן
 ואעירה: ועם רוחי גויתי ◊ יי לי ולא אירא:

טז:ח שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בלא-אמוץ: ח שמרני אל כרחסיתי כד:

2. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, לעולם יראה דין עצמו פאילו חרב מונחת לו בין וריכותיו, וניהנם פתוחה לו מתחתיו. שנאמר: 'הנה מפתו' (צית ממקדש ששם לשכת הגזית) שלשלמה (שכסלוס שלו) ששים גברים (דיינים) סביב לה מגברי ישראל וגו' מפחד פלילות: מפחד של גיהנם שדומה ללילה. (גמ' יצמות קט): (רש"י שם)

3. אמר רבי יהושע בן לוי, אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטו. אמר רבי יוסי, מאי קרא? רגזו ואל-תחטאו אמרו בלבבכם אמרו מה שכתוב על לבך (זכריה ו) על-משפככם שנאמר שכתב (שם) ודמו ציינה אחרי כן סלה: (רש"י שם) (גמ' זכרות ד:)

עירוב הצרות

בקהילות בהן מתפללים ערבית של ליל פסח מבעוד יום, עושים עירובי הצרות לפני 'ברכו', ובקהילות המאחרות להתפלל ערבית בלילה, עושים כן לפני תפלת מנחה או קבלת שבת. הרב או החשוב שבקהל, עולה להאלמעמער (בימה), נוטל את המצה ומוסרה לידי השמש או אחד מבני הקהילה ואומר לו מלשון הקודש (או בשפה אחרת המובנת להם):

זְכָה בְּעִרּוּב זֶה לְאַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים פֶּה עֲמָנוּ וְשִׁיבּוּאוּ לְדוֹר בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה בְּעִיר הַזֹּאת שְׂיִסְמְכוּ עָלָיו לְמַלְמֵל עַל יְדוּ מְרִשׁוֹת לְרִשׁוֹת בְּשִׁפְתוֹת וּבְיָמִים מוֹבִים הַבָּאִים.

השמש מגביה את המצה טפח ומתכוון לזכות עבורם ואומר: הריני זוכה.

הרב נוטל את המצה מידי השמש ומברך בקול רם

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עִרּוּב:

(אין לברך בשם ומלכות בבית כנסת בעיר שעושים בה עירוב חצירות כללי מטעם רבני העיר):

אם כבר נעשה עירוב כללי בעיר - צריך לעשות תנאי כדי שלא להרוס את העירוב הכללי.

(על ביאור הלכה סי' שס"ו ד"ה מברך, ע"פ שו"ת חכם צבי ו'; ובערוך השלחן שס"ח, ז.)

וממשיך ואומר

**בְּדִין עִרְוָא יְהֵא שְׂרָא לְנָא לְאַפּוּקֵי וּלְעִיּוּלֵי וּלְמַלְטוּלֵי ◊ בְּרַחוּבוֹת וְהַחֲצוֹת וְהַתְּפִתִּים ◊
וּמִהַתְּפִתִּים לְחֲצוֹת וְהַרְחוּבוֹת ◊ וּמִהַרְחוּבוֹת וְהַחֲצוֹת לְתִתִּים וּמִתְּפִתִּים לְבֵית ◊
וּמִחֲצֵר לְחֲצֵר ◊ וּמִגֶּגֶג לְגֶג ◊ וּמִהַתְּפִתִּים וְהַחֲצוֹת לְגִנּוֹת ◊ וּלְכָל־אַתֵּר דְּצָרִיד לָן ◊
בְּכָל־שִׁפְתוֹת הַשָּׁנָה וְיָמִים מוֹבִים ◊ לָנוּ וּלְכָל־הַדְּרִים וְהַעֲתִידִים לְדוֹר בְּעִיר הַזֹּאת:**

בכמה מקומות הורגלו לקרוא כן מתוך נוסח הרשום ב'ממורבוך' המונח על הבימה. אין באמירה זו נוסח אחד, ויש אומרים זאת בנוסחים אחרים. מניחים את העירוב בבית הכנסת במקום משומר שלא יאבד ושלם יאכלוהו עכברים או מזיקים אחרים, ונהגו לתלותו סמוך לתקרה במערב בית הכנסת במקום גלוי לעין בתוך קופסת עץ מפוארת, שדלתה בצורת מגן דוד וניתן לראות דרכה את המצה. אם התעפשה מצת העירוב במרוצת השנה או התליעה, עושים מחדש עירוב חצרות כפעם בפעם, כפי הצורך. [ולא בכל ערב שבת (אא"כ חוששים לדיירים חדשים ולגר שנתגייר ולקטן שנולד).]

עירוב תבשילין

An עירוב תבשילין is performed in the following manner; one takes a piece of מצה or חלה, places some cooked or roasted meat upon it, raises it, and recites the following:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עִרּוּב:

Then the following declaration is recited:

**בְּהִדִּין עִרְוָא יְהֵא שְׂרָא לְנָא לְמִיפָא וּלְבִשְׂלָא וּלְאַמְמָנָא וּלְאַדְלָקָא שְׂרָנָא
וּלְמַעַבְד כָּל־צְרָכָנָא ◊ מִיּוֹמָא טָבָא לְשִׁפְתָא לָנוּ וּלְכָל־הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת:**

“By means of this עירוב may we be permitted to bake, cook, keep food warm, kindle lights and prepare on the festival all that we require for the שבת, we and all the inhabitants of this city.”

The עירוב תבשילין is preserved until שבת, when the portion of the מצה or חלה is used as משנה לחם for the first two meals and eaten at סעודה שלישית. Some eat it at the סעודה שניה.

¹ הדלקת נרות

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדשנו במצותיו ◊

ביום הכיפורים:	בשלוש רגלים וראש השנה:	לשבת
וצוננו להדליק נר של	וצוננו להדליק נר של	וצוננו להדליק
(שבת ושל) יום הכפורים:	(שבת ושל) יום טוב:	נר של-שבת:

בכל יום טוב ² ובימים נוראים (חוץ משביעי ואחרון של פסח) אומרים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ שהחיינו וקיימנו והגייגנו לזמן הזה:

קבלת שבת

מנהגי פפד"מ is the one who introduced קבלת שבת into official מ"מ. The טירחא because of חז"ל, which were not instituted by רבי נטן אדלר, opposed additions to קבלת שבת, which at the time was not widespread. It was only said by individuals which called themselves 'חברי מקבלי שבת', (which dates back to the time of יוסף אומץ). Before הרש' time, one said ברכו immediately after מנחה's תקבל. (Both ספרדים and פראג had the מנהג to begin with שיר (זומר).) Even after הרש brought קבלת שבת into the synagogue as a fixed נוסח, קבלת שבת's synagogue continued his מנהג not to say it. There is no חיוב להלכה to recite קבלת שבת, but it is a prevalent מנהג, which has the דין of מנהג ישראל תורה, according to various פוסקים. If someone has the מנהג to recite קבלת שבת every שבת (including on בערב), one may even recite it in a non-אשכנזי synagogue. However, once the צבור begins ברכו etc., one should skip the remaining קבלת שבת and oren with them.

In פפד"מ they differentiated between older and newer מנהגים, (for this reason, for the last sixty תקיעות on ראש השנה, the בעל תוקע does not stand next to the אלמעמער as he does in the first forty תקיעות, but stands next to the רב's place). סדר קבלת שבת is a new addition, however the recitation of תהלים before תפילה is said before שחרית every day. Therefore לכה דודי which is a relatively new מנהג is said from the אלמעמער, whereas the תהלים are said from the עמוד. In ליטא the מנהג was to say the entire קבלת שבת, including לכו נרננה at the עמוד, (possibly because of the מנהג not to say it at all).

1. In אשכנזי a Shabbos Lamp was used to "bench licht". If a Shabbos Lamp is unavailable, one lights two candles. If one completely forgot to light שבת - one must light an additional candle from then on. The מנהג of lighting a candle for everyone in the family is a late מנהג, not אשכנזי. On יום טוב, the מנהג and most places, was to light candles before the סעודה. Unlike שבת, when one must light before the ברכה, there was no such insistence on יום טוב. In Holland, the מנהג on יום טוב was to light prior to going to synagogue.

2. The term ימים נוראים, "Days of Awe", in connection with ראש השנה and יום כפור was first employed in מהר"ל. (The World of Prayer Volume II pg. 172)

³ סדר קבלת שבת נאמר תיכף אחר מנחה, ואין אומרים 'עלינו' אחר מנחה. אחר מנחה של יום ו' מקבלים את השבת לפי הסדר שלפנינו. וכן נוהגים גם כשחל יום טוב בערב שבת או בשבת, בלא דילוגים כלל. מזמורי קבלת שבת 'לבו נרננה' וגו' נאמרים לסירוגין, היינו פסוק אחד אומר החזן בקול רם ואת הפסוק שאחריו אומר הקהל בקול רם, וחוזר חלילה עד סיום המזמורים. וראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל. החזן מתפלל בלי טלית להורות שאין זה מעיקר התפלה.

כח חזן לְבוּ נְרַנְנָה לַיְי נְרִיעָה לְצֹר יִשְׁעֵנוּ:
קהל נִקְדְּמָה פָּנֵינוּ בְּתוֹדָה בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ לֹו:
חזן כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמַלְאֲךָ גָּדוֹל עַל-כָּל-אֱלֹהִים:
קהל אֲשֶׁר בִּידוֹ מַחְקֵרֵי-אָרֶץ וְתוֹעֵפֹת הַרִים לֹו:
חזן אֲשֶׁר-לֹו הַיָּם וְהוּא עֲשָׂהוּ וַיִּפְשֵׁת יָדָיו יַצְרוּ:
קהל פֹּאֵו נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה נִבְרָכָה לְפָנֵי-יְיָ עֲשֵׂנוּ:
חזן כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וְנִנְחֵנוּ עִם מְרַעֲיֹתָו וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם-בְּקִלּוֹ תִשְׁמְעוּ:
קהל אֶל-תִּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כַּמְרִיבָה כְּיוֹם מִפְּהַ בַּמִּדְבָּר:
חזן אֲשֶׁר גִּסְוֵנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחַנּוּנֵי גִסְרָאוֹ פִּיעֵלִי:
קהל אֲרַבְּעִים שָׁנָה | אֶקְוֶה בְּדוֹר וָאִמֵּר עִם תִּיעֵי לְבַב הֵם וְהֵם לֹא-יִדְעוּ דְרָכָי:
חזן [קהל יחדיו] אֲשֶׁר-נִשְׁפַּעְתִּי בְּאִפִּי אִם-יִבְאוּ אֶל-מְנוּחָתִי:

כט חזן שִׁירוֹ לַיְי שִׁיר חֲדָשׁ שִׁירוֹ לַיְי כָּל-הָאָרֶץ:
קהל שִׁירוֹ לַיְי בְּרַכּוּ שְׁמוֹ בְּשָׂרוֹ מִיוֹם-לְיוֹם יִשׁוּעָתוֹ:
חזן סִפְרוּ בְּגוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל-הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:
קהל כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהַלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל-כָּל-אֱלֹהִים:
חזן כִּי | כָּל-אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיְי שָׁמַיִם עֲשָׂה:
קהל הוֹדוּ-וְהַדְר לְפָנָיו עֹז וְתַפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ:
חזן הִבּוּ לַיְי מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים הִבּוּ לַיְי כְּבוֹד וְעֹז:
קהל הִבּוּ לַיְי כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוֹ-מְנוּחָה וּבְאוּ לְחַצְרוֹתָיו:
חזן הִשְׁתַּחֲוּוּ לַיְי בְּהַדְרַת-קֹדֶשׁ חִילוֹ מִפָּנָיו כָּל-הָאָרֶץ:
קהל אִמְרוּ בְּגוֹיִם | יְיָ מַלְאֲךָ אֶת-תְּבוֹן תִּבְל כָּל-תְּמוֹט יָדִין עַמִּים בְּמִישְׁרִים:
חזן יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ יִרְעֵם הַיָּם וּמְלֹאוּ:
קהל יַעֲלוּ שָׂדֵי וְכָל-אֲשֶׁר-בּוֹ אוֹ יִרְנְנוּ כָּל-עֲצֵי-יַעַר:
ח' [ק' יחדיו] לְפָנֵי יְיָ | כִּי בָא כִּי בָא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט-תִּבְל בְּצַדֵּק וְעַמִּים בְּאִמּוֹנָתוֹ:

3. לפני קבלת שבת בפרוודור בית הכנסת, או בחדר סמוך, מתעטף האבל (בתוך שבעה) בטלית בעטיפת ישמעאלים, דהיינו שסנטרו ופיו מכוסים ועיניו גלויות, וכך נשאר מעוטף. אם לא התפלל מנחה, מתפלל בפרוודור בעיטוף זה.
אמר שמואל, כל עטיפה שאינה בעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה [חוטמו ושפמו וזקנו מכוסה]. (גמ' מועד קטן כד.)

ז

חזן יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים:

קהל ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון בסאו:

חזן אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו:

קהל האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ:

חזן הרים כדונג גמסו מלפני יי מלפני ארון כל הארץ:

קהל הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו:

חזן יבשו | כל עברי פסל המתהללים באיליים השתחוו לו כל אלהים:

קהל שמעה ותשמח | ציון ותגלגלה בנות יהודה למען משפטי יי:

חזן כיראתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים:

קהל אהבי יי שנאו רע שמר נפשות חסדיו מיד רשעים יצילם:

חזן ⁴אור ורע לצדיק ולישרי לב שמחה:

קהל ואחר כך חזן שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

חזן מזמור שירו ליי | שיר חדש כירנפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

קהל הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו:

חזן ⁵זכר חסדו | וימונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישנעת אלהינו:

קהל הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו:

חזן זמרו ליי בכבוד בכבוד וקול זמרה:

קהל בחצצרות וקול שופר הריעו לפני | המלך יי:

חזן ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה:

קהל נהרות ימחאו כף יחד הרים ורננו:

חזן [קהל יחדיו] לפני יי כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים:

4. אמר רב נחמן בר יצחק . . . לא הכל לאורה, ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה, וישרים לשמחה. צדיקים לאורה, דכתיב: 'אור ורע לצדיק ולישרים לשמחה, דכתיב: 'ולישרי לב שמחה'. (גמ' תענית עו.)

5. אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישנעת אלהינו? בימי מרדכי ואסתר. (גמ' מגילה יא.)

טו

חזן יי מלך ירגזו עמים ישב פְּרוּבִים תְּנוּט הָאָרֶץ:

קהל יי בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרַם הוּא עַל-כָּל-הָעַמִּים:

חזן יודו שְׂמֵךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא קְדוֹשׁ הוּא:

ק' וְעוֹ מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אֱהָב אֶתְּהָ פּוֹנֵנֶת מִיִּשְׂרָאֵל מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה בְּיַעֲקֹב | אֶתְּהָ עֲשִׂית:

חזן רֹמְמוֹ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לְהַרְם רַגְלֵיו קְדוֹשׁ הוּא:

קהל ⁶ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכַהֲנָיו וְשִׁמּוֹאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ קִרְאִים אֶל-יי וְהוּא יַעֲנֵם:

חזן בְּעַמּוּד עֲנַן יִדְבַר אֲלֵיהֶם שְׁמְרוּ עֲדוֹתַי וְחַק נִתַן-לָמוֹ:

קהל יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְּהָ עֲנִיתֶם אֵל גִּשָׁא הָיִיתָ לָהֶם וְנִקְּם עַל-עֲלִילוֹתֶם:

חזן [וקהל יחדיו] רֹמְמוֹ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לְהַרְם קְדוֹשׁוֹ כִּי-קְדוֹשׁ יי אֱלֹהֵינוּ:

נהגו לישוב גם באמירת 'מוזמר לדוד':

חזן מוֹמְזוֹר לְדוֹד הָבֵנו לְיי בְּנֵי אֱלֹים הָבֵנו לְיי כְּבוֹד וְעוֹ:

כט

קהל הָבֵנו לְיי כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲוִי לְיי בְּהִדְרַת-קְדוֹשׁ:

חזן קוֹל יי עַל-הַמַּיִם אֶל-הַכְּבוֹד הַרְעִים יי עַל-מַיִם רַבִּים:

קהל קוֹל-יי בַּבַּח קוֹל יי בְּהִדְרָה:

חזן קוֹל יי שֹׁבֵר אַרְזִים וְיִשְׁבֵּר יי אֶת-אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

קהל וַיִּרְקֹדֶם כְּמוֹ-עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׁרְיָן כְּמוֹ בַּרְאֲמִים:

חזן קוֹל-יי חֹצֵב לְהַבּוֹת אִישׁ:

קהל קוֹל יי יַחִיל מִדְּבַר יַחִיל יי מִדְּבַר קְדוֹשׁ:

חזן קוֹל יי | יַחֲלִיל אֵילוֹת וַיַּחֲשֹׁף יַעֲרֹת וַבְּהִיבְלוֹ לְבָלוֹ אִמַר כְּבוֹד:

קהל יי לַמַּבּוּל יִשָּׁב וַיִּשָּׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם:

חזן [קהל יחדיו] יי עוֹ לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

6. אָמַר [שִׁמּוֹאֵל] לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁקִּלְתָּנִי כְּמוֹשָׁה וְאַהֲרֹן, וְדַכְתִּיבֵנו: 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכַהֲנָיו וְשִׁמּוֹאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ'. (גמ' תענית כ:)

⁷ החזן עולה אל האלמעמער (בימה) ומנגן 'לכה דודי' בנעימה, נשאר שם גם לאמירת שני המזמורים 'מוזמור שיר ליום השבת' ו'ד' מלך'. הציבור מזמר יחד עם החזן, ולא אחריו, את חרוזי 'לכה דודי'.

לכה דודי⁸

ראשי החרוזים שלמה הלוי

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ שְׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדַבּוּר אֶחָד

◊ הַשְּׂמִיעֵנוּ אֵל הַמִּיחָד

◊ יי אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד

◊ לְשֵׁם וְלִתְפָאֳרַת וְלִתְהִלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ לְקִרְאֵת שַׁבַּת לָבוּ וְנִלְכָה

◊ כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה

◊ מֵרֵאשׁ מְקַדֵּם נְסוּכָה

◊ סוּף מַעֲשֵׂה בְּמַחְשָׁבָה תִּתְחַלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ בְּקִדְשׁ מְלֶךְ עִיר מְלוּכָה

◊ קוּמֵי צְאֵי מִתּוֹךְ הַחֶפְכָּה

◊ רַב לֶךְ שַׁבַּת בְּעַמְק הַכְּבֹא

◊ וְהוּא יִחְמוּל עֲלֶיךָ חֲמֵלָה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ הַתְנַעֲרֵי מֵעַפְר קוּמֵי

◊ לְבָשִׁי בְּגָדֵי תִפְאֲרֶתְךָ עָמִי

◊ עֲלֵי־יָד בְּרִוְשֵׁי בֵּית הַלְחָמִי

◊ קַרְבָּה אֶל־נַפְשִׁי גְאֻלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ הַתְעוֹרְרֵי הַתְעוֹרְרֵי

◊ כִּי בָּא אֲוִרְךָ קוּמֵי אֲוִרִי

◊ עוֹרֵי עוֹרֵי שִׁיר דְבָרִי

◊ כְּבוֹד יי עֲלֶיךָ נִגְלָה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

7. החזן עולה אל הבימה רק באמירת 'לכה דודי'. רבי שלמה זלמן גייגר מפרנקפורט נימק בספרו 'דברי קהלת' (עמ' 60) שעושים כן "להורות שאין זה מעיקר התפילה", וזאת כיון שאמירת 'לכה דודי' היא מנהג מאוחר. רבי אביגדור אונא בספרו 'ממנהגי יהדות אשכנז' הביא גם כן כי זהו מנהגם של קהילות אשכנז, ש"לשירת לכה דודי עובר הש"ץ ממקומו שעל-יד העומד אל הבימה".

8. בשבתות הספירה, בין המצרים, וחנוכה יש ניגונים קבועים ל'לכה דודי'.

לֹא תִבּוֹשִׁי וְלֹא תִבְלָמִי ◊

מֵהַ תִּשְׁתַּחֲוֶה וּמֵהַ תִּתְהַמֵּי ◊

בְּךָ יִחַסּוּ עַנְיֵי עַמִּי ◊

וְנִבְנְתָה עִיר עַל-תְּלָהּ:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

וְהָיוּ לְמִשְׁפַּחַ שְׂאִמְךָ ◊

וְרַחֲקוּ כָל-מִבְלָעֶיךָ ◊

יָשִׁישׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ ◊

בְּמִשׁוֹשׁ חֶתֶן עַל-כְּלָהּ:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרָצִי ◊

וְאֶת-יְיָ תִּעַרִּיצִי ◊

עַל-יַד-אִישׁ בֶּן פְּרָצִי ◊

וְנִשְׁמַחָה וְנִגְיֶלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

לפני 'בואי בשלום' (בקהילות שמקדימות לקבל שבת בעוד היום הגדול, לפני 'ברכו' של ערבית), מכריז השמש: 'לקראת אבל'. הרב עם אחד מחשובי הקהל יוצאים אליו. הרב אומר לו: 'הכנס', ומוליכו פנימה, אל מקום ישיבתו, שונה ממקומו הקבוע. בעת כניסת אבל והליכתו למקומו, אומר הציבור לאבל: **הַמְקוֹם יִנַּחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם:**

^{2 1} וכשמגיע למאמר 'בואי בשלום' חזן וקהל עומדים ופניהם למערב ומנגנים.

במלות 'בואי בלה' הראשונות פונים לדרום, ובשניות למזרח. וכן החזן, ומנגן כשפניו למזרח 'לכה דודי' האחרון:

בְּוֹאֵי בְּשִׁלּוֹם עֲמֹרֵת בְּעֵלָה ◊

גַּם בְּשִׁמְחָה וּבְצַהֲלָה ◊

תוֹךְ אֲמוּנֵי עַם סְגֻלָּה ◊

בְּוֹאֵי כְּלָה ◊ בְּוֹאֵי כְּלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

החזן והקהל ממשיכים לומר: 'בואי בשלום' (בקהילות המקדימות ערבית בעוד יום, החזן פותח ב'ברכו') ומקבלים עליהם את השבת, ואז האבל מסיר את הטלית מעל פניו, ונשאר מעוטף בטלית כדרך העולם, עד גמר ערבית.

1. In a) to the west anti-clockwise until the last generation, was to turn for **בואי בשלום** (by first turning north), b) for the first **בואי בלה** to bow to the south, c) for the second **בואי בלה** to bow to the east. (pg. 61 דברי קהלת).

2. In **בואי בשלום**, **בואי בשלום** is always sung first by the congregation/choir and then by the חזן. The Composer Japhet wrote it down in this manner in his notes on **לכה דודי**.

³ נהגו לישב גם באמירת 'מומור שיר ליום השבת'

35 מוֹמֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
 חוֹב לְהַדוֹת לַי וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֲלֵינוּ:
 לְהַגִּיד בְּבִקְרַח חֶסֶדְךָ וְאִמּוּנַתְךָ בְּלֵילוֹת:
 עַל־עֲשׂוֹר וְעַל־נֶבֶל עָלֵי הַגִּזְיוֹן בְּכַנּוֹר:
 כִּי שִׁמְחַתְנֵי יְיָ בַּפִּעֲלָהּ בַּמַּעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרִנּוּ:
 מִה־גִּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ מְאֹד עִמְקוֹ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:
 אִישׁ־בְּעַר לֹא יָדַע וְכִסִּיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת:
 בְּפֶרֶח רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֲנֹן לְהִשְׁמָדָם עַד־עַד:
 וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם יְיָ:
 כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֵיבֶיךָ יִאֲבְדוּ יִתְפָּרְדּוּ כָּל־פְּעָלֵי אֲנֹן:
 וְתָרַם בְּרָאִים קִרְנֵי בְּלַתִּי בְּשֶׁמֶן רֵעֵנִי:
 וְתַבִּט עֵינַי בְּשׂוֹרֵי בְּקָמִים עָלַי מְרַעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזִנֵּי:
 צְדִיק בְּתִמְרֵי יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה:⁴
 שְׂתוּלִים בְּבֵית יְיָ בַּחֲצֵרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ:
 עוֹד יִנּוּבֹן בְּשִׁיבָה דְשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ:
 לְהַגִּיד כִּי־יִשְׂרָאֵל צוּרֵי וְלֹא־עוֹלָתָהּ כּוֹ:

36 ⁵ יְיָ מֶלֶךְ גִּאֲוֹת לְבַשׁ לְבַשׁ יְיָ עַז הַתְּאוֹר אַף־תִּכּוֹן תִּכְלֵל כָּל־תְּמוּט:
 נִבּוֹן כְּסֵאֲךָ מֵאֵז מַעֲוִלָם אֶתָּה:
 נִשְׂאֹו נְהָרוֹת | יְיָ נִשְׂאֹו נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאֹו נְהָרוֹת דְּכִיָּם:
 מִקְלּוֹת | מִיָּם רַבִּים אֲדִירִים מִשְׁפָּרִיִּים אֲדִיר בַּמְרוֹם יְיָ:
 עֲדַתֶּיךָ | נִאֲמָנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נִאֲוָה־קִדְשׁ יְיָ לְאַרְבֶּּ יָמִים:

בסוף 'ה' מלך' אומרים קדיש יתום לצד עמוד החזן. אומרו 'אהרצי"ט' של שבת, ואם אין של שבת אומרו 'אהרצי"ט' של ערב שבת, ואם אין 'אהרצי"ט' אומרו אבל, ואם אין אבל אומרו מי שאין לו אב ואם.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויתה ◊
 וימליך מלכותה ◊ פחייכון וכו' מיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)
 יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

3. בשבת חזון שרים את 'מומור שיר ליום השבת' בניגון 'אלי ציון'.

4. דרש רבי חייא בר לוליאני, מאי דכתיב: 'צדיק בתמר יפרח כארז בלבנון ישגה'? אם נאמר תמר למה נאמר ארז, ואם נאמר ארז למה נאמר תמר? אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר, מה תמר, אין גזעו מחליף, אף צדיק חס ושלום אין גזעו מחליף, לכך נאמר ארז. אילו נאמר ארז, ולא נאמר תמר, הייתי אומר, מה ארז אין עושה פירות, אף צדיק חס ושלום אין עושה פירות, לכך נאמר תמר ונאמר ארז. (גמ' תענית ככ., צצא צתרא פ:)

5. בשבת חזון שרים את 'ד' מלך' בניגון 'אלי ציון', ובפסוק 'עדתיך' חוזרים בניגון שבת.

יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא
 ויתתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
 לעלא מפל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא
 דאמירן בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו
 הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
 משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

ביום טוב שני מזמרים, אבל לא ביום טוב שני שחל להיות בשבת
 6 בארץ ישראל שאין להם יום טוב שני, (חוץ מיום טוב שני של ראש השנה), מזמרים ביום טוב ראשון:
 7 מה טובו אהליך יעקב משכנתיך ישראל:
 ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אלהיך כל קדשך ביראתך:
 יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך:
 ואני אשתחווה ואברעה ◊ אברכה לפניי עשי:
 ואני תפלתיך | יי עת רצון אלהים פרב חסדך ענני באמת ישעך:
 צמזר כד:ח
 תהלים כ:ח
 כו:ח
 סט:יד

6. והשתא דידיעין בקביעא דירחא, מאי טעמא עבדין תרי יומי יום טוב שני של גלויות? משום דשלחו מתם [א"ל],
 הנהירו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגזרי המלכות גזרה ואתי לאקלקולי. (גמ' זילכ ד:)
 states the following: "Only the crassly ignorant and limited mind will find cause for rejoicing in the fact that we need no longer entertain doubts concerning the correct date for the beginning of each month. For this our present certainty is a consequence of the deplorable fact that, exiled from our land and dispersed throughout the world, we no longer have that duly-constituted body of representatives who would have the authority to proclaim as holy for all of us the beginnings of each month on the basis of their own observation of each ראש חודש. Thus our ראשי חדשים and מועדים would have lost their fundamental character of 'appointed seasons' by virtue of which alone they can be truly consecrated as 'our own' ראשי חדשים and our own appointed seasons for communion with God, were it not for the provident action taken by הלל הקטן. This great sage ordained the permanent fixing of the beginnings of our months in advance for all the days of our dispersion until that time when we shall be reunited once again upon our own soil. But the very fact that the beginnings of our months and therefore our מועדים have been fixed in advance on the basis of an unchanging calendar cycle represents a real danger. For in this manner our months and מועדים would lose their basic character of 'freely appointed' season between God and His people, were it not for the second days appended to each יום טוב. . . It is therefore entirely true that, for Israel in exile, only the observance of a second day will ensure the hallowed, truly Jewish character of the original first day." [The World of Prayer Volume II pg. 135] (שמות יב:)

7. יגדל מה טובו is comprised of פסוקים which were not originally meant for choral singing (unlike יגדל and ארון עולם which are פיוטים). The singing of מה טובו on יום טוב שני was established as late as the nineteenth century. One is not allowed to prepare from one day of יום טוב to next, and therefore the מנהג became to postpone יום טוב ערבית in order to delay ones arrival and preparations at home. To utilize the extra time in synagogue efficiently, the choir sings מה טובו. The same reason applies to first day יום טוב when it occurs on שבת. However, on שבת, מה טובו is omitted, since one is permitted to prepare from יום טוב to שבת. (On ראש השנה, מה טובו is sung only on יום טוב שני even in ישראל.)
 The concept of יום טוב שני does not exist in ארץ ישראל and therefore the question was asked should one the choir sing מה טובו? One is actually supposed to say מה טובו every time one enters the synagogue. The decision was made to sing מה טובו even on first day יום טוב, so as not to lose the מנהג altogether. and by doing so, מה טובו is sung at least six times a year.

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב

בלילי שבתות חול המועד אין אומרים מערכות.

בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: **יְתַבְרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיְתַפְאֵר וַיְתְרוֹמֵם וַיְתַנַּשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים** ◊ **הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן** ◊ **וּמַבְלָעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: תְּהִלָּתוֹ סֹחֵה סְלוֹ לְרֹכֵב בַּעֲרֻבוֹת בְּיַהּ שְׁמוֹ וְעָלָנוּ לְפָנָיו: וְשְׁמוֹ מְרוֹמֵם עַל-כָּל-בְּרָכָה וְתַהֲלָה:**

¹ חזן מאריך
באמירת 'ברכו':
בְּרַכּוּ ²

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל: **בְּרוּךְ** ◊ **שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ** ◊ **לְעוֹלָם וָעֶד:**

אֶת-יְיָ

כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל: קיג: **יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:**

הַמְבָרָךְ:

קהל והחזן יחדיו: **בְּרוּךְ יְיָ הַמְבָרָךְ** ◊ **לְעוֹלָם וָעֶד:**

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר בְּדַבְּרוֹ מַעְרִיב עַרְבִים** ◊
בְּחֻכְמָה פּוֹתַח שְׁעָרִים ◊ **וּבְתַבּוּנָה מְשַׁנֶּה עֵתִים** ◊ **וּמַחְלִיף אֶת-הַיּוֹמִים** ◊
וּמְסַדֵּר אֶת-הַפּוֹכְבִּים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּרַקִּיעַ בְּרָצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וְלַיְלָה ◊ **גּוֹלֵל אוֹר**
מִפְּנֵי-חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי-אוֹר: « **וּמַעְבִּיר יוֹם וּמְבִיא לַיְלָה** ◊ **וּמְבַדִּיל בֵּין יוֹם**
וּבֵין לַיְלָה ◊ **יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיִם** ◊ **תְּמִיד** ◊ **יְמַלּוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:** ^{3 4}

אֶהְבֵּת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ אֶהְבֵּת ◊ **תּוֹרָה וּמִצְוֹת** ◊ **חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים** ◊
אוֹתָנוּ לְמִדָּת: עַל-כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ **בְּשִׁבְבָנוּ וּבְקוֹמָנוּ נִשְׁיַח בְּחַקֶּיךָ** ◊
« **וְנִשְׁמַח בְּדַבְּרֵי תוֹרָתְךָ** ◊ **וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ** ◊ **וְאָרְךָ יְמֵינוּ** ◊
וּבָהֶם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְאֶהְבֵּתְךָ ◊ **אֶל-תִּסֵּר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים:** ⁵ **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ**
אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של חזן.

1. בשבת שמוציאין שני ספרי תורה (ראש חודש, שבת הנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש]), מנגנים ברכו בניגון מיוחד. וכן יש ניגון מיוחד ליום טוב וניגון מיוחד לימים נוראים.

2. כמבואר) ספרדים is to lengthen the recital of ברכו. It is also practised among some (בספר כתר שם טוב). Though many ספרי הלכה speak of being 'מאריך בברכו', especially at certain times (i.e. מוצאי שבת), nevertheless it seems to have all but disappeared, except for the special elongated ברכו chanted on ימים נוראים. See the שערי תשובה רצגב which mentions the great ברכי, בשם הלכות גדולות). מוצאי שבת 'ברוך ד' המברך לעולם ועד' when saying מאריך to be סגולה (רב האי גאון and רבי חיים ויטאל, יוסף

3. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערכות.

4. The service for both days of ראש השנה differs from the corresponding prayers for the festivals by the fact that there are no מערכות, or special פיוטים. The reason for the omission is... that many worshippers have fasted on the Eve of the festival. (The World of Prayer Volume II pg. 175)

5. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערכות.

להשלמת רמ"ה תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ה בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של חזן, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 כריס 7:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 כריס ו:כ-ט ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ירך והיו למטפת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

37 כריס יא:יג-כא והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטרארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדה לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם: וחרה אפי יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ המכה אשר יי נתן לכם: ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו למזפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מלמען ירבו עד אמת למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם בימי השמים על הארץ:

37 כריס טו:לז-מא ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על פני בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנה פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו

ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:

אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן החזן.

אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים

להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריח מעט שלא יבולע האל"ף. חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל ד' אלדיכם אמת. לפיכך חזן אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִוְלָתוֹ ◊
 וְאִנְחָנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◊ מִלְּבָנוּ הַגּוֹאֲלָנוּ מִכַּף
 כָּל־הָעַרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵנוּ ◊ וְהַמְּשַׁלֵּם גְּמוּלָ לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשָׁנוּ:
 חו"ב ט:י העֵשָׂה גְדֻלוֹת עַד־אִין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת עַד־אִין מִסְפָּר: תְּחִלָּים סו:טו הַשֵּׁם נִפְשָׁנוּ
 בְּחַיִּים וְלֹא־נִתַּן לְמוֹט רְגֵלָנוּ: הַמְּדַרְיָנוּ עַל־בְּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיְרָם קַרְנָנוּ עַל־כָּל־
 שְׂנְאֵינוּ: הָעֵשָׂה לָנוּ נְסִים וְנִקְמָה בַּפְּרָעָה ◊ אוֹתָת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי־חָם:
 הַמַּכָּה בְּעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵירוֹת עִזְלָם:
 <<⁶ הַמַּעֲבִיר בְּנֵיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף ◊ אֶת־רוּדְפֵיהֶם וְאֶת־שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת טַבַּע:
 וְרָאוּ בְּנֵיו גְּבוּרָתוֹ ◊ שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ: וּמִלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קָבְלוּ עֲלֵיהֶם:
 מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ עָנוּ שִׁירָה ◊

בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) - בְּשִׁמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָּלֵם -

מוסיפים כאן מערבות ומסיימים

(בגילה ברנה בשמחה רבה ◊ וְאָמְרוּ כָּלֵם -)

חזן וקהל שמות טו:יא

מִי־כַמְכָה בְּאֵלֵם יי מִי כַמְכָה נְאֻדָּר בְּקִדְשׁ נִוְרָא תְּחִלָּת עֵשָׂה פְּלָא:

חזן ⁷ מִלְכוּתְךָ רָאוּ בְּנֵיךָ בּוֹקֵעַ יָם לְפָנַי מֹשֶׁה ◊

בשלוש רגלים (גם כשחל בשבת)

טו:יז וְהָ אֵלֵי עָנוּ ◊ וְאָמְרוּ -

מוסיפים כאן מערבות ומסיימים

(וְהָ צוּר יִשְׁעָנוּ ◊ פָּצוּ פִּה וְאָמְרוּ -)

חזן וקהל טו:יח יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וְעַד:

חזן ⁸ וְנִאָמַר: ירמיה לא: כִּי־פָדָה יי אֶת־יַעֲקֹב וּגְאֻלוֹ מִיַּד חֲזַק מִמֶּנּוּ:

⁹ בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות ומסיימים.

בְּרוּךְ אַתָּה יי גְּאֻל יִשְׂרָאֵל:

6. בשביעי ושמיני של פסח יש קהילות שמנגנים 'המעביר בניו' בניגון מיוחד.

7. בשבת שמוציאין שני ס"ת (ראש חודש, שבת הנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש]). מנגנים בניגון מיוחד.

8. בשבת שמוציאין שני ס"ת (ראש חודש, שבת הנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש]). מנגנים בניגון מיוחד.

9. is to conclude with 'מלך צור ישראל וגאולו' while according to one מנהג אשכנז one recites 'גאול ישראל' as usual. This is one instance where מנהג ארץ still practices the ancient מנהג ארץ and אשכנז does not.

בשבתות שמוציאין ב' ס"ת, וכן בשבתות אלול ובימים נוראים מנגן החזן השכיבנו, (ויש מתחילים מ'והגן בעדנו').
 הַשְּׂכִיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּפָנֶיךָ לַחַיִּים ◊ וּפְרוּשׁ עָלֵינוּ
 סִפְתָּ שְׁלוֹמְךָ ◊ וְתִקְנֵנוּ בְּעֵצָה מוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֹךְ: וְהִגֵּן בְּעַדֵּנוּ
 וְהִסֵּר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרֵב וְרָעַב וְיָגוֹן ◊ וְהִסֵּר שְׁמֹן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◊
 « וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמְצִילָנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ חַנּוּן וְרַחוּם
 אַתָּה: וְשָׁמֹר צִאתָנוּ וּבֹאֵנוּ ◊ לַחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: וּפְרוּס עָלֵינוּ סִפְתָּ
 שְׁלוֹמְךָ: ¹⁰ בְּרוּךְ אַתָּה יי ¹¹ פּוֹרֵם סִפְתָּ שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
 וְעַל-יְרוּשָׁלָּיִם:

¹² הקהל אומר 'ושמרו', והחזן חוזר עליו בקול רם ובנעימה.

שמות לא: זז-זח ויִשְׁמְרוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתֵם בְּרִית עוֹלָם:
 בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָהּ הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי
 אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ¹³ שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ:

בליל יום כפור ויקרא טז:ל	בלילי ראש השנה תכלים פא:ד	בלילי שלש רגלים ויקרא כג:מד
כִּי-בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְמַחֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יי תִמְחָרוּ:	תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּכֹסֶה לְיוֹם חַגְנוּ: כִּי חֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:	וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה אֶת-מַעֲדֵי יי אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

¹⁴ חזן כורע וַיִּתְגַּדַּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעֲוִיתָהּ ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל בְּעַגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ חֲזוֹן כּוֹרַע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרַךְ לְעֹלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמַיָּא אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'תַּבְרַךְ'

¹⁵ חזן כורע וַיִּתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם וַיִּתְנַשֵּׂא

וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלַּל שְׁמִיהַ דְקַדְשָׁא חֲזוֹן כּוֹרַע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאַחֲרָיו).
 לְעֶלְא (בלילי ראש השנה ויום כפור מוסיפים וְלְעֶלְא) מִכָּל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וּנְחַמְתָּא
 דְאִמְרִין בְּעֶלְמָא: חֲזוֹן כּוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בליל א' דראש חודש מכריזים 'יעלה ויבא':

בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש חודש, מכריזים 'ראש חדש'

בשלוש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,

של שלש רגלים (עמ' 270), של ראש השנה (עמ' 306), של יום כפור (עמ' 322).

10. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבית.

11. נוסח אשכנז is 'פורם', נוסח ספרד is 'הפורם'.

12. על פי קבלה is to stand for ושמרו, is very old and may have originated מנהג.

13. אמר ריש לקיש, נשמה יתירה ניתנה בו באדם בערב שבת, במוציא שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר: 'שבת וינפש':
 פִּינּוֹן שְׁשַׁבַּת וַי אָבְדָה נְפֹשׁ. (גמ' תענית כז:)

14. בשבת שני ספרי תורה יש ניגון מיוחד. יש נוהגים לנגן את הקדיש בליל יום טוב בניגון חול. (וכשחל בשבת בניגון שבת) ויש נוהגים לנגדו בניגון יום טוב (וכשחל בשבת עוברים לניגון שבת ב'יתברך'). בימי אלול סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות. בליל ראש השנה שחל בשבת עוברים לניגון שבת מ'יתברך'.

15. החזן מנגן סוף הקדיש בניגון של ימים נוראים משבת נחמו עד יום כפור.

עמידה של ערבית לשבת

תכלים נא: אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

- ◇ כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
 - ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֲלִיּוֹן
 - ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◇ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם
- לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה: וְזָכְרָנוּ לְחַיִּים ◇ מְלֶךְ חַפְזֵי בְּחַיִּים ◇ וְכִתְבָנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◇ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מִגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי ◇ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

- ◇ מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים
- ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ
- בְּעַל גְּבוּרוֹת ◇ וּמִי דוֹמָה לְךָ ◇ מְלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה: מִי כְמוֹךָ אֵב רַחֲמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◇ וְקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יְהִלְלוּךָ סְלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ הָאֵל (בשבת שובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:

- ◇ אֶתְּךָ קִדְשָׁתְךָ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ ◇ תְּכַלִּית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ
- ◇ וּבִרְכָתוֹ מְכַל־הַיָּמִים ◇ וְקִדְשָׁתוֹ מְכַל־הַיּוֹמִים ◇ וְכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָתְךָ:

3:6-ג¹ וַיִּבְלֵוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: וַיִּבַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל-מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים-לַעֲשׂוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחַתָּנוּ: קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתֶךָ: שִׁבְעָנוּ מִטּוֹבֶךָ ◊ וְשִׂמְחָנוּ בִּישׁוּעֶתֶךָ ◊ וּמָהָר לִפְנֵינוּ לַעֲבֹדֶךָ בְּאַמְתּוֹ: וְהִנְחִילָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שֶׁבַת קִדְּשָׁךָ ◊ וַיִּשְׁמָחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשָּׁבֶת:

רָצָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהֵשִׁב תְּעַבֹּדָה לְדַבִּיר בֵּיתֶךָ ◊ וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפַלְתָּם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וְתֵהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה ◊ וַיָּבֵא ◊ וַיִּנְיַע ◊ וַיִּרְאֶה ◊ וַיִּרְצָה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקֹד ◊ וַיִּזְכֹּר זַכְרוֹנֵנוּ וַיִּפְקְדוּנֵנוּ ◊ וַזְכֹּרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַזְכֹּרוֹן מְשִׁיחַ בְּרִדְּוֹד עֲבָדֶךָ ◊ וַזְכֹּרוֹן יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְּשֶׁךָ ◊ וַזְכֹּרוֹן כָּל עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפָלִיטָה וּלְמִזְבֵּחַ ◊ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◊ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בַּיּוֹם

לראש חודש: ראש החדש | לפסח: חג המצות | לסוכות: חג הסוכות

הַזֶּה ◊ וְזָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כּוֹ לְמִזְבֵּחַ ◊ וַיִּפְקְדוּנוּ כּוֹ לְבִרְכָּה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו כּוֹ לְחַיִּים ◊ וּבְדַבְּרֵי יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים ◊ חוּס וְחֻנְנוֹ ◊ וּרְחַם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲוִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

1. אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר 'ויבלו', דאמר רב המנונא, כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויבלו', מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שנאמר: 'ויבלו' אל תקרי ויבלו אלא ויכלו... אמר מר עוקבא, כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויבלו', שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו, 'סר עונך והפאתך תכפר': (ישעיה ו:ז). (גמ' שבת קיט:)

2. אמר רבי יהושע בן לוי, כל מעשה בראשית, בקומתו נבראו, בדעתו נבראו, בצביונו נבראו, שנאמר: 'ויבלו השמים והארץ וכל צבאם': אל תקרי 'צבאם' אלא צביונם. (גמ' חולין ס.)

3. נוסח ארץ ישראל העתיק וגם מקבל בידי גאוני בבל (עיין כת"י הגניזה, רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון) הוא 'וישמחו ישראל אוהבי שמך', הוא נוסח הקדמון המנהג לאומרו היה קיים בכל ארצות אירופה. בני כל הארצות, מלבד ספרד, נהגו לומר 'וישמחו', עד שנשמט הנוסח מסידוריהם: until approximately 1650 שידורי אשר כנו which appears in all נוסח 'וישמחו ישראל אוהבי שמך' is Most current שידורים have adopted the נוסח הספרדים 'ישראל מקדשי שמך'.

4. "ורגילין לסיים 'וישמחו בך ישראל אוהבי (את) שמך' וכו', וכן ברוב שידורים." (ספר מנהגים לר"א טירנא)

כורע מודים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זִקְקָךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 צוֹר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נֹדֵדָה לָךְ וּנְסַפֵּר תִּהְלַתְךָ עַל חַיֵּינוּ
 הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל גְּשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל נַפְסֶיךָ שְׁבַכְל־יוֹם עַמְּנוּ ◊
 וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שְׁבַכְל־עַת ◊ עָרַב וּבָקֵר וְצַחְחָרִים: הַטּוֹב בִּי לֹא־
 כָּלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא־תִמּוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמְּלַחְמוֹת ◊
 שְׁעֵשִׂיתָ לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה:

בַּיָּמִי מִתְּתִיחוּ בְּרִיּוֹתֵיךָ בְּהֵן גְּדוֹל חֲשָׁמוֹנִי וּבְנִי ◊ בְּשִׁעְמָדָה מְלֻכּוֹת יוֹן הִרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁבִּיחַם תּוֹרַתְךָ ◊ וּלְהַעֲבִירָם מִחֲנִי רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עֲמַדְתָּ לָהֶם
 בְּעַת צָרָתָם ◊ רַבָּתָ אֶת־רִיבָם ◊ הִנֵּתָ אֶת־דִּינָם ◊ נִקְמַתָ אֶת־נִקְמָתָם: מִסְרַת גְּבוּרִים בְּיַד
 חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מְעֻטִּים ◊ וּמַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד
 עוֹסְקֵי תּוֹרַתְךָ: וְלָךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקְדוּשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה
 וּפְרָקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בֵּיתְךָ ◊ וּפְנֵנו אֶת־הַיְכָלְךָ ◊ וּמְהָרוּ אֶת־מִקְדָּשְׁךָ ◊
 וְהִדְלִיקוּ גֵרוֹת בְּחִצְרוֹת קֹדֶשְׁךָ ◊ וּקְבָעוּ שְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלָיו ◊ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל:

וְעַל־כֵּלָם יִתְבַּרְךָ וְיִתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּבָנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני בריתך:

וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזַרְתָּנוּ סֶלָה:
 כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אַתָּה זִקְקָךָ יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ נֶאֱחָה לְהוֹדוֹת:

שְׁלוֹם רַב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תַּשִּׁים לְעוֹלָם ◊ בִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אֲדוֹן
 לְכָל־הַשְּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֹךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל־עַת וּבְכָל־שָׁעָה
 בְּשְׁלוֹמְךָ:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:

בְּסִפְרֵי חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹכָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊
 אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 עוֹשֵׂה הַשְּׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ
 אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
 בְּשְׁלוֹם:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדהר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תהום ◊
 ונפשי כעפר לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרהוף נפשי:
 וכל החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען
 שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשך ◊ עשה למען תורתך:
 תהלים ס:ז ◊ למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני: יט:טו יהיו לרצון | אמרי פי
 והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום עלינו ◊ ועל כל ישראל: ואמרו אמן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך:
 ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג:ז וערכה ליי מנחת יהודה וירושלם
 בימי עולם ובשנים קדמניות:

אומרים 'ויכלו' בקול רם מעומד, וטוב לאומרו ביחד בציבור (שו"ע רסח, ז).

אין החזן מחזיר התפלה אבל אומר ברכה מעין שבע, ואומר תחלה 'ויכלו' בקול רם והקהל עונים עמו.

חזן והקהל יחד בנעימה זרשטית 3:6-g-1 ¹ ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים
 ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו
 אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת
 מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

במקום חזרת התפלה, מברך החזן ברכת מעין שבע. החזן כורע כמו בתחילת שמונה עשרה.

(אומרים כל זאת גם בשבת שאחר יום טוב וכן ביום טוב שחל בשבת, אף בליל ראשון של פסח,

ואין מזכירין בה של יום טוב. (בבית חתנים ואבלים אין אומרים אותה ולא בכל מקום שמתפללים באקראי.)

חזן כורע ברוך חזן משתחוה אתה חזן זוקף יי אומרים ברוך הוא וברוך שמו אלהינו
 ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב ◊ האל הגדול
 הגבור והנורא ◊ יד:יט ² אל עליון קנה שמים וארץ: אין אומרים אמן כאן.

1. An individual may always say ויכלו, whether orning alone or joining the ציבור too late to hear it. The חזן איש writes one who missed reciting with the ציבור, should say it on his own and *not* with someone else.

2. אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל, ביקש הקדוש ברוך הוא להוציא פהונה משם. שנאמר: 'יהא בהן לא-ל עליון: פיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם. שנאמר: 'ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לא-ל עליון קנה שמים וארץ: ... והיגו דכתב: 'יהא בהן לא-ל עליון: הוא פהן, ואין זרעו פהן. (גמ' לדרים ל:3)

קהל ואחריו חזן ³ מִגַּן אֲבוֹת בְּדַבְרֵוֹ ◊ מִחַיִּה מֵתִים בְּמֵאֲמָרוֹ ◊ הָאֵל (בשבת שובה : הַמִּלֵּךְ)
הַקְדוֹשׁ שְׁאִין פְּמוֹהוֹ ◊ הַמְּנִיחַ לְעַמּוֹ בַּיּוֹם שְׁבֵת קְדֻשׁוֹ ◊ כִּי בָּם רָצָה לְהַנִּיחַ לָהֶם:
לְפָנָיו נֶעְבּוֹד בְּיִרְאָה וְפֶחַד ◊ וְנוֹדָה לְשִׁמּוֹ בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד מֵעַיִן הַפְּרָכוֹת:
אֵל הַהוֹדָאוֹת ◊ אֲדוֹן הַשְּׁלוֹם ◊ מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת וּמְבַרֵךְ שְׁבִיעֵי ◊ וּמְנִיחַ בְּקַדְשָׁה
לְעַם מְדֻשְׁנֵי עֲנַג ◊ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

חזן אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחַתֵּנוּ: קְדֻשְׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתַן חֶלְקֵנוּ
בְּתוֹרָתֶךָ: שִׁפְעֵנוּ מִפְּוֹבֶךָ ◊ וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◊ וּמַהֲרֵ לִפְנֵינוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמֶּת:
וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שְׁבֵת קְדֻשְׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי
שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת:

3מדבר יד:יז וְעַתָּה יִגְדַל־נָא בָּח אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמְרֵךְ:

תכלים כהו: זכר-רחמיך יי וחסדיך כי מעולם קמה:

חזן כורע ⁴ יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דִּבְרָא בְּרַעוּתָה ◊
וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזֵמַן קָרִיב:
וְאָמְרוּ חזן כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבַרֵךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמִיָּה אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא

וְיִתְתַּדֵּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמִיהַ דְּקְדֻשָּׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֶלְמָא (בלילי ראש השנה ויום כפור מוסיפים וְלְעֶלְמָא) מְבַלֵּל בְּרַבְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא

דְּאָמְרִין בְּעֶלְמָא: חזן כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְרַעוּתֵהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תכלים קיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבַרֵךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עֲזְרֵי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ:

חזן כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוּ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ

משתחוה לפניו וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

3. בשבת חזן יש נוהגים לנגן בניגון עצב.

4. בשמחת תורה מנגנים קדיש תתקבל בניגון מועדי השנה.

1 במה מדליקין

בכל ליל שבת, ² וביום טוב שמתחיל בשבת, ושבת חול המועד אומרים 'במה מדליקין'
אבל אין אומרים אם ³ יום טוב (ראשון או שני) חל ביום ששי, ואין אומרים בליל יום כפור כל עיקר.

משנה שנת פרק ז'

[א] **במה מדליקין ובמה אין מדליקין: אין מדליקין לא בלבוש** ◊ **ולא בהסן** ◊
ולא בבקלך ◊ **ולא בפתילת האידן** ◊ **ולא בפתילת המדבר** ◊ **ולא בירוקה**
שעל פני המים: לא בנפת ◊ **ולא בשעוה** ◊ **ולא בשמן קיב** ◊ **ולא בשמן שרפה** ◊
ולא באליה ◊ **ולא בחלב: נחום המדי אומר: מדליקין בחלב מבשל:**
וחכמים אומרים: אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו:

[ב] **אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב: רבי ישמעאל אומר: אין מדליקין בעמרן**
מפני כבוד השבת: וחכמים מתירין בכל השמנים: בשמן שמשמן ◊
בשמן אגוזים ◊ **בשמן צנונות** ◊ **בשמן דגים** ◊ **בשמן פקעות** ◊ **בעמרן** ◊ **ובנפט:**
רבי טרפון אומר: אין מדליקין אלא בשמן וית בלבד:

1. [עמידה] originated from the time of the גאונים, [originally recited after the] במה מדליקין in order that people not follow the interpretation of the קראים to not allow any fire (i.e. lit candle(s)) in one's house on שבת. The מנהג מגן אברהם defends our במה מדליקין only after the end of ערבית, pointing out that "the kinds of wicks and oils enumerated in במה מדליקין are no longer used in our part of the world." במה מדליקין was added to afford late comers every possible opportunity to finish their prayers before the rest of the congregation would disperse, so that they would not have to walk home alone from the synagogue in the dark (מנהגי מהר"ק). If one is able to recite במה מדליקין on שבת, then one should do so, even in a non-אשכנזי synagogue.

(The חיי אדם, advocated moving במה מדליקין to before ברכו, the logic being that then one could still fix the problems addressed in the משניות, if שבת had not begun. In ליטא, based on this, במה מדליקין was shifted to before ברכו. In Western Europe, however, the old מנהג of saying it after עשרה did not change.)

2. מנהג רינוס כדעת המחבר בדבר זה, ולא כמנהג אושטרייך כדעת הרמ"א. (או"ח סימן ע"ר סעיף ב')

3. לפי שאין יכול לומר עשרתם שאין מעשרין ציוס טוב. (משנה ברורה שם)

[ג] כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן: וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן: פתילת הפגד שקפלה ולא הבקהה - רבי אליעזר אומר: טמאה היא ואין מדליקין בה: רבי עקיבא אומר: טהורה היא ומדליקין בה:

[ד] לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנמפת ◊ ואפילו היא של חרם: ורבי יהודה מתיר ◊ אבל אם חברה היוצר מתחלה - מתיר ◊ מפני שהוא כלי אחד: לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה ◊ בשביל שתהא שואבת: ורבי יהודה מתיר:

[ה] המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים ◊ מפני לסמים ◊ מפני ריח רעה ◊ או בשביל החולה שיישן ◊ פטור: פחם על הנר ◊ פחם על השמן ◊ פחם על הפתילה ◊ חיב: רבי יוסי פומר בכלן ◊ חוץ מן הפתילה ◊ מפני שהוא עושה פחם:

[ו] על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן: על שאינן והירות בנדה ◊ בחלה ◊ ובהדלקת הנר:

[ז] שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם השכה: עשרתם ◊ ערבתם ◊ הדליקו את הנר: ספק השכה ספק אינה השכה - אין מעשרין את הודי ◊ ואין מטבילין את הכלים ◊ ואין מדליקין את הנרות: אבל מעשרין את הדמי ◊ ומערבין ◊ ומזמנין את החמין:

ואחר שאמר החזן עד 'החמין' בלחש עם הקהל,

מסיר הטלית והולך למקומו הקרוב יותר לפתח ומקדש שם על היין: (דברי קהלת)

קידוש ליל שבת ושבת חול המועד^{5 4}

אחר אמירת 'במה מדליקין' קודם אמירת 'אמר רבי אליעזר', החזן מקדש על היין, וקטנים שלא הגיעו למצוות שותים את היין. כשאין אומרים 'במה מדליקין', מקדש החזן ותיכף אחר קדיש 'תתקבל'. מקדשין בבית הכנסת בכל לילי שבת ולילי יום טוב וראש השנה (עמ' 124), חוץ מלילות הראשונות של פסח וליל יום כפור. וזה נוסח הקידוש:

אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סְבָרֵי [מִוְרָה מוֹרֵינוּ הַרַב וְ] / [כַּהֲנִים וְ] מְרַנֵּן וְרַבֵּנָן וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְרָצָה בָּנוּ ◊
 וְשֵׁשֶׁת קִדְּשׁוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ ◊ וּזְרוּן לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית: כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה
 לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ ◊ וְזָכַר לִיציאת מצרים: כִּי־בָנוּ בְּחֶרֶת ◊ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ ◊
 מִכָּל־הָעַמִּים: וְשֵׁשֶׁת קִדְּשָׁךְ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָתָנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִקְדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

קידוש ליל שלוש הגלים

סְבָרֵי מְרַנֵּן וְרַבֵּנָן וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּחֶרֶת־בָּנוּ מִכָּל־עַם ◊ וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן ◊
 וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וְתַתֵּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת וְשֵׁשֶׁת וְ] לְמִנְיָחָה וְ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה ◊
 חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן: אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת־יוֹם

ליל ז-ח של פסח	לילי שבועות	לילי סכות	לילי שמיני עצרת ושמחת תורה
◊ חג המצות הַזֶּה	◊ חג השבועות הַזֶּה	◊ חג הסוכות הַזֶּה	◊ שְׁמִינֵי חַג הָעֲצֵרֶת הַזֶּה
זמן חרותנו	זמן מתן תורתנו	זמן שמחתנו	זמן שמחתנו

[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קִדְּשׁ ◊ וְזָכַר לִיציאת מצרים: כִּי־בָנוּ בְּחֶרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◊
 [בשבת וְ] שֵׁשֶׁת [וּמוֹעֲדֵי קִדְּשָׁךְ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הִנְחִילָתָנוּ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִקְדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים:

4. עיין גמ' פסחים דף ק:.

5. קידוש recited by the חזן in the synagogue, has its origin in the period when strangers were given their שבת meal in a room adjoining the synagogue. The אבודרהם, writing in Spain early in the fourteenth century says; "As our predecessors have set up the rule, though for a reason which no longer exists, the rule remains unshaken."

על טושו"ע או"ח סי' רס"ט, 'דין הקידוש בבית הכנסת'. בקהילות אשכנז ופולין נהגו לקדש כדעת רבותינו הראשונים שבאשכנז. וכן נוהגים בארץ ישראל בבתי כנסת של יוצאי אשכנז, על פי הוראת מרן החזן אי"ש זצ"ל.

קידוש ליל ראש השנה

סְבָרֵי מְרִנָּה וְרִפְנוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּחַרְבָּנוּ מִכָּל־עַם ◊ וְרוּמְמָנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן ◊
 וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו: וְתַתְּנֵנוּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם [בשבת השַׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם] הַזְּכוּר
 הַזֶּה ◊ יוֹם תְּרוּעָה [בשבת וְזְכוּרֵי תְרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ ◊ וְזָכַר לְיִצְיָאֵת מִצְרַיִם: כִּי בָנוּ
 בְּחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◊ וּדְבַרְךָ ⁶ (מִלְבָּנוּ) אֵמֶת וְקִנִּים לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מִקְדֶּשׁ [בשבת השַׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזְּכוּרֵי:

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

(גמ' חולין כו): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל ◊ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ ◊
 בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה: בֵּין קֹדֶשׁ שַׁבָּת לְקֹדֶשׁ יוֹם טוֹב
 הַבְּדִלָּה ◊ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשִׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה קֹדֶשׁ ◊ הַבְּדִלָּה וְקֹדֶשׁ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
 בְּקִדְשָׁתְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בכל לילי יום טוב מברכים 'שהחיינו', חוץ מלילי שביעי ואחרון של פסח
 נוהגים לנגן את הניגון היום החל מהמילים 'שהחיינו'.

(גמ' זרכות נד.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁהַחַיְנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהַגִּיעְנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:

When no minor is present to drink the קידוש wine, the person making קידוש drinks כוס (and recites a ברכה אחרונה if there is more than a רביעית).

(Ideally, an adult should consume מזונות or bread after reciting this קידוש.)

נותנים לתינוקות לשתות מן היין. אחר כך אומרים 'אמר רבי אלעזר' ומזמרים בציבור את הפסוקים החל מ'שלום רב'.
^{7 8} אָמַר רַבִּי אֱלֵעָזַר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם
 שְׁנַאֲמַר: יִשְׁעִי מִדֵּיגָה וְכָל־בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ: זְרָכוֹת סָד: כְּרִיתוֹת כַּח: אֵל תִּקְרָא
 בְּנֵיךָ אֶלָּא בּוֹנֵיךָ: קו"ח תְּכַלִּים קִיט: קִסֵּס שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ וְאִיזֵר לָמוּ מִכְּשׁוֹל:
 קכז-פ"ט: יְהִי־שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹהַּ בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ: לְמַעַן־אֲחִי וְרַעִי אֲדַבְּרָה־נָא שְׁלוֹם בְּךָ:
 לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבִיקְשָׁה טוֹב לָךְ: כ"ט: יָי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

6. אין נוהגים בפ"פ לאמר 'ודברך מלכנו אמת', כי אם: דברך אמת. וק' הלא מלכנו הוא מעין חתימה 'מלך על כל הארץ'; ומדוע לא נאמרנו? והטעם שכ' לבוש תקפ"ב "שנ' דברך ד' נצב [יתוקן: ד' דברך נצב, כי כן הוא בתהלי' קי"ט] ולא כתיב מלכנו"; איננו אמת לדעתנו, כי גם מלת אמת נעדרת במקרא הזה ולא השמיטוה בעבור זה? ונ"ל שעשוהו מדאגה פן תבולע א' של אמת וישמע ח"ו: מלכנו מת וקים לעד, ויובן כאמונה כוזבת שיש אל מת ויהיה אח"כ חי וקים לעד. ואף אם לא תבולע הא', תמשך מלת אמת למלת מלכנו [ולא למלת דברך] ויובן כמו 'אמת מלכנו' שבתפלת עלינו, לכן השמיטו מלת מלכנו.

7. מה שאומרים קידוש בין במה מדליקין למאמר אר"א וקדיש? נ"ל הטעם כי במה מדליקי' שהוא מסדר התפלה ראוי לאמר עם הקדיש שעליו קודם קידוש שאיננו מסדר התפלה. . . אך מנעו מלסדר קידוש אחר הקדיש פן ילכו להם האורחים אחר הקדי' ולא ישמעו הקידוש ואכלו בלא קידוש. וכן עשו בהבדלה שאומרים ויתן לך לפני הבדלה, אבל מאחרים שיר המעלות עם הקדיש עד אחר הבדלה, מן הטעם הזה. (דברי קהלת דף 65)

8. Four ברכות, נאיר, יבמות, כריתות: אמר רבי אלעזר conclude with תלמוד בבלי in מסכתות 8.

⁹ אחר 'אמר רבי אלעזר' אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:

ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊

ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמירן בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

בשבתות שבין יום שני של פסח לעצרת סופרים כאן את העומר (עמ' 98) קודם עלינו.

עלינו לשבח לארון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגויי
הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגדלנו
בכל-המונים: שהם משתחיים להבל וריק ◊ ישעיה מכ: ומתפללים אל-אל לא יושיע:
ואנחנו כורע בורעים ומשתחיים ומודים וקוף לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:
שהוא נא:יג נוטף שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים מפעל ◊ ושכינת עזו בגבהי
מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד: אמת מלכנו ◊ אפס זולתו ◊ בפתוב בתורתו:
דכריס ד:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים מפעל
ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקנה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים מן
הארץ ◊ והאלילים פרות יפרתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-בני בשר
יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יכירו וידעו כל-יושבי תבל ◊
כי לך ישעיה מכ:כג תברע כל-פרך תשבוע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יברעו ויפולו ◊
ולכבוד שמך יקר יתנו: ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלוך עליהם
מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד תמלוך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריס יד:ט ויהי יי למלך על-כל-הארץ ביום ההוא יהיה יי אחר ושמו אחר:)

9. כמנהג קהילות אשכנז ותיקות, וכפי שנדפס בסדר 'עבודת ישראל', וכן כתב החות יאיר במקור חיים, קיצור הלכות סי' רס"ט ס"ק א' "אמר הבריייתא דרבי חננא, אחר הקידוש, משום הקדיש [יתום] וכן המנהג ברוב קהילות", הסבר זה הובא גם בדברי קהלת, ועוד.

זמר 'יגדל' נאמר בקהילות רבות בליל שבת בקול נעים ובישיבה יש ניגונים שנתייחדו ליום טוב ולראש בשנה. (בליל יום כפור שרים 'יגדל' ו'אדון עולם' בניגוני ימים נוראים)
 יחיאל צ"ר צרוך (פפד"מ) 1722 'מחזור מכל השנה' The hyphens within the words are from the

נמצא ואין עת אל-מציאותו:	יגדל אל-הים חי וישתבח
נעלים וגם אין סוף לאחדותו:	אחד ואין יחיד ביהודו
לא נ-ערוך אליו קד-שתו:	אין לו דמות הגוף ואינו גוף
ראשון ואין ראשית לראשיתו:	קדמון לכל-דבר אשר נברא
יורה גד-לתו ומלכותו:	הנו אדון עולם לכל-נוצר
אל-אנשי סגלתו ותפארתו:	שפע נבואתו נתנו
נביא ומ-ביט את-תמונתו:	לא קם בישראל כמ-שה עוד
על-יד נביאו נ-אמן פיתו:	תורת אמת נתן לע-מו אל
לעור-למים לזו-לתו:	לא י-חליף האל ולא ימיר דתו
מביט לסוף דבר בקד-מתו:	צופה ויודע סת-רינו
נותן לר-שע רע בר-ש-עתו:	גומל לאיש חסד כמפ-עלו
לפדות מחדפי קץ ישו-עתו:	ישלח לקץ ימין משי-חנו
ברוך עדי-עד שם תה-לתו:	מתים יחיה אל ברב-חסדו

11 בליל ראשון של ראש השנה אומרים איש לרעהו:

לאשה	לאיש
לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתָּבִי:	לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתָּב:
נשים	אנשים
לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתָּבְנָה:	לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתָּבו:

ועונה המתברך: גַּם אֲתָה:

בליל שני של ראש השנה אחר התפלה מברך איש את רעהו בברכת: 'גומ' יום מוב'.

אין מקיפין בליל שמחת תורה עם ספרי תורה. (דברי קהלת)

בשבת(ות) חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית הכנסת (עמ' 341).

בליל ראשון של פסח אחר התפלה מאהל איש לרעהו: 'בוניא גומ' או 'בויען זי גומ' ('בנה הימב', בבנין בית המקדש - כלשון פיוט ההגדה החביב 'אלמעכטיגר גאט נון בויא דיין מעמפל שירה' - 'אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב').

10. יגדל was composed according to the Arabic meter, (the technique is that the words are sung together according to different rules (יתד יתד etc.), and not according to their meaning). Although we apply Western melodies to it, we may not change the פיוט. The logic behind this is, that the פיוט relies on the singer's intelligence, to understand the meaning, although the phrases are not sung as simply as they could be.

approximately four hundred years ago, was to say יגדל at the end of שחרית and daily (עבודת ישראל) pg. 154). Eventually the מנהג disappeared, since the יגדל was not sung or said aloud. In some קהילות יגדל was still said on טוב ערבית (מנהג פפד"מ), and in some קהילות it was also sung on שבת ערבית.

11. עיין גמ' ראש השנה טו: 'אמר רבי כרוספדאי' ושיטות תוספות, רמב"ן, ראב"ד, וספר החינוך.

נוהגים בליל א' דר"ה שכל אחד אומר לחברו לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתָּב ואין להזכיר החתימה בר"ה דחיי עוה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעש"ית נקרע הגז"ר ונכתב ונחתם ביוה"כ לטובה והוה התועלת דאינו נחתם עד יוה"כ, ולכן אין לומר "ותחתם" אלא "תכתב". (בהגר"א תקפ"ב ס"ק כ"ד) (סידור אזור אליהו)

¹ הסדר המדויק בליל שבת הוא:

ברכת הבנים, שלום עליכם, כי מלאכיו, אשת חיל, נטילת ידים, קידוש, המוציא.

² נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים ובימים נוראים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת, טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.

והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זרעית מה: **יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה** | לבנות **יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רַבְקָה רָחֵל וְלֵאָה**:

זמדזר וכד-כו **יְבָרְכֶךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: יֵאָר יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיַחַנְנֶךָ:**

יִשָּׂא יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיִשֵּׁם לָךְ שָׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

ובליל שבת נהגו שהרב מברך בבית הכנסת את כל הנערים שלא הגיעו עדיין למצוות,

בנתינת שתי ידיו על ראש הילד בנוסח: 'ישימך אלהים כאפריים וכמנשה', ותו לא.

שלום עליכם

Today the common מנהג is to sing each stanza three times. This פיוט is about four hundred and fifty years old, and originally it was written to be sung once, (and not on שבת but rather in the בית הקברות)! The first mention of שלום עליכם to מלאכים, (but much shorter than the way it is done today), is by מחזור מעגלי צדק, printed in סביוטינה in the year 5317, as the end of a תחינה said in a cemetery. That later was made into the longer שלום עליכם we say today and to the העולמים some say today, since שבת is mentioned. The חתם סופר did not say שלום עליכם since he considered it hubris to assume that one is accompanied home by angels, just as the ערוך says we no longer say 'התכבדו' before entering a bathroom.

בְּרוּךְ אַתָּה אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, עַל כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ וְאֲשֶׁר אַתָּה עֹתִיד לַעֲשׂוֹת, עִמִּי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ, וּבְרוּכִים מְלֹאכֶיךָ שְׁעוֹשִׂים רְצוֹנְךָ בְּלִבָּב שָׁלֵם, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, תְּבָרְכֵנִי וְתַפְקֵדֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, תְּזַכֵּנִי וְאֶת זְרַעִי וְאֶת זְרַע זְרַעִי, לְמִצְאָה חַן וְחֶסֶד וְשָׂכָר טוֹב, בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל רוּאֵי, וְתַעֲבִיר עֲוֹנֵי פִשְׁעֵי וְחַטָּאתַי. תְּזַכֵּנִי לְקַבֵּל שְׁבִתוֹת, מִתּוֹךְ רֵב שְׂמֵחָה, וּמִתּוֹךְ עֶשֶׂר וְכְבוֹד, וּמִתּוֹךְ מַעוֹט עֲוֹנוֹת. וְתַעֲבִיר מִמֶּנִּי, וּמִכָּל בְּנֵי בֵּיתִי, וּמִכָּל עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל, כָּל מֵינֵי חֲלָאִים רָעִים, וְכָל מֵינֵי מַדּוּהָ, וְכָל מֵינֵי דְלוֹת וְעֲנִיוֹת. וְתִנְחַלְנֵנוּ יֵצֵר טוֹב, וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְרֵב עֶשֶׂר וְכְבוֹד, לְעַבְדוֹ בִּירְאָה וּבְאַהֲבָה. בְּרוּךְ אַתָּה הַמְלִיךָ הַכְּבוֹד. שָׁלוֹם לָכֶם מְלֹאכֵי הַשָּׁלוֹם, שָׁלוֹם לָכֶם מְלֹאכֵי רַחֲמִים, בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם, מְלֹאכֵי הַשָּׁלוֹם, מְלֹאכֵי הַרַחֲמִים, מְלֹאכֵי הַשֶּׁרֶת, בְּרוּךְ בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם.

1. considers the wearing of a hat special synagogue attire, therefore upon returning from synagogue, one leaves one's hat on and does not to remove it for קידוש, however, one is not required to put it on again for ברכת המזון.
2. שבת מוסף, ערבית ליל שבת, מנהג הראשונים according to the ברכת הבנים, was done after שבת. It is an extension of the ברכה ('גוט וואך' or 'גוט שבת') with which we greet others. For our children we add, 'ישימך אלקים כאפריים וכמנשה', or 'ישימך ד' וישימך ד'. One does not do so after שבת מנחה, when people typically remain in synagogue. The (הל' תשעה באב) משנה ברורה mentions that ברכת הבנים is only omitted שבת במוצאי שבת.

מתוך תפילת רמח"ל לערב יום כפורים:

רבון כל העולמים מודים אנחנו לפניך יי אלהים אלהי ישראל, אבינו מלכנו, שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. האל מלך צור ישראל, המקדשנו בקדושת שמו ומנחנו בדרךך ללכת בכל מצותי, ובטהרתו מטהרנו. המוחה כעב פשעינו ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. הגוער בכל מסטיננו וסותם פיות כל מזפירי עונות עמו בית ישראל. כי מלך מלא רחמים הוא, גואלנו ומושיענו לדור ודור ולנצח נצחים.

³ שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ ⁴ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

⁵ תהלים נא: יא ב' מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

קכח: י' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

3. According to מנהג הארז"ל, which became accepted among some בני אשכנז, all males assembled join hands and dance around the table seven times while singing שלום עליכם.

4. The reading מלך, instead of ממלך, is preferred by ר' יעקב עמדין and others.

5. רבי זריקא אמר, שני מלאכי השרת המלוין אותו, הן מעידין בו, שנאמר: 'ב' מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: (גמ' חגיגה טז).

אשת חיל (משלי לא:ו-לח)

וְרַחֵק מִפְּנִינִים מְכָרָה:	אֵשֶׁת-חֵיל מִי יִמָּצֵא
וְשָׁלַל לֹא יִחְסֹר:	בְּיָמָהּ לֵב בַּעֲלָהּ
כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ:	גְּמֻלָתָהּ הִי מוֹב וְלֹא-רָע
וְתַעַשׂ בְּחַפְזָא פִּיָּהּ:	וְדָרְשָׁה צִמּוּר וּפְשָׁתִים
מִמְרֻחֵק תָּבִיא לַחֲמָה:	הִי תָה פְּאֻנִיּוֹת סוּחֵר
וְחֵק לְנַעֲרֹתֶיהָ:	וְתִקֶּם בְּעוֹד לַיְלָה וְתִתֵּן מִרְרָה לְבֵיתָהּ
מִפְּרִי כַפֵּיהָ נִמְטַע פָּרִים:	וְזִמְמָה שְׂדֵה וְתִקְחָהּ
וְתֵאֱמֹר וְרוּעֵתֶיהָ:	חֲנֻנָהּ בְּעוֹז מִתְּנִיָּהּ
לֹא-יִכְבֶּה בַלַּיִל גְּרָה:	מִנְעֻמָּה כִּי-מוֹב סַחֲרָהּ
וּכְפִיָּהּ תִּמְכּוּ פָלֶדָּ:	יְדִיָּהּ שְׁלָחָה בְּבִישׁוֹר
וְיִדְיָהּ שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן:	כַּפָּהּ פְּרִשָׁה לְעַנִּי
כִּי כָל-בֵּיתָהּ לְבָשׁ שָׁנִים:	לֹא-תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלָג
שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ:	מִרְבָּדִים עָשְׂתָהּ-לָהּ
בְּשִׁבְתָּהּ עִם-זִקְנֵי-אֶרֶץ:	גוֹדֵעַ בְּשַׁעְרִים בַּעֲלָהּ
וְחָגוּר נִתְּנָה לְבָנָעֲנִי:	סָדִין עָשְׂתָהּ וְתִמְכֹּר
וְתִשְׁחֹק לְיוֹם אַחֲרוֹן:	עוֹז-וְהִדָּר לְבוּשָׁהּ
וְתוֹרַת-חֶסֶד עַל-לְשׁוֹנָהּ:	פִּיָּהּ פִּתְחָה בְּחַכְמָה ⁶
וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל:	צוּפִיָּהּ הִלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ
בַּעֲלָהּ וַיְהִלְלָהּ:	קָמוּ בָנֶיהָ וַיִּאֲשְׁרוּהָ
וְאֵת עֲלִית עַל-בְּלָנָהּ:	רַבּוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ חֵיל
אֲשֶׁה יִרְאֵת-יְיָ הִיא תִתְהַלָּל:	שֶׁקֶר ⁷ חֶסֶן וְהִבֵּל הִיפִי
וַיְהִלְלוּהָ בְּשַׁעְרִים מַעֲשֵׂיהָ:	תִּנְוֹלָהּ מִפְּרִי יְדִיָּהּ

6. אמר רבי אלעזר "מאי דכתיב? 'פיה פתחה בחכמה ותורת-חסד על-לשונה': וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. איכא דאמרי, תורה ללמדה זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד. (גמ' סוכה מט:)

7. ראשי תיבות חסן הדלקת נרות, הפרשת חלה, נדה (טהרת המשפחה).

1 קידוש ליל שבת ושבת חול המועד

2 (בלחש זרחשית טל:טל 3 ויהי ערב ויהי בקר) יום הששי: 3:ט-ג ויכלו השמים והארץ
 וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי
 מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת
 מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

סברי מרגו ורפנו ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ◊
 וישבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו ◊ ופרון למעשה בראשית: כי הוא יום תחלה
 למקראי קדש ◊ וקר ליציאת מצרים: כרבנו בחרת ◊ ואותנו קדשת ◊ מכל
 העמים: וישבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

קידוש לשלוש רגלים

סברי מרגו ורפנו ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר בחר בנו מכל עם ◊ ורוממנו
 מכל לשון ◊ וקדשנו במצותיו: ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שבתות למנוחה
 ו] מועדים לשמחה ◊ חגים וזמנים לששון: את יום [בשבת השבת הזה ואת יום]

1. The reason we wash before קידוש is in order for קידוש to be said as close as possible to the סעודה. The Talmud (ברכות נא) mentions that according to הלל בית הלל one should first drink the wine, and only afterward wash one's hands. Those who follow this מנהג maintain that it is not as important to wash immediately before eating. (In addition, since our hands may not be clean, it is better to wash them, even before drinking the wine). One should pour the wine before washing one's hands. (שרשי מנהג אשכנז)
2. The מנהג is to recite ויכלו (פסוקים) while standing and אשר קדשנו במצותיו (ברכות) while sitting. [On קידוש טוב, since no פסוקים are recited, one sits for the entire קידוש.]
3. Originally the מנהג was to begin קידוש with 'יום הששי' (because the first letters of ויכלו השמים ויכלו השמים spell out the Divine Name). However, for many generations, the מנהג has been to begin with יהי ערב יהי בקר (since we don't want to begin a פסוק in the middle, and יהי ערב is at an אַתְּחִילָא), but to say it in an undertone.

ליל ז-ח של פסח ⁴	לילי שבועות	לילי סכות	לילי שמיני עצרת ושמחת תורה
חג המצות הוזה זמן חרותנו	חג השבועות הוזה זמן מתן תורתנו	חג הסוכות הוזה זמן שמחתנו	שמניי חג העצרת הוזה זמן שמחתנו

[בשבת בַּאֲהָבָה] מְקַרְא קִדְשׁ ◊ זְכוֹר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם: כִּי־בָנוּ בַּחֲרַף וְאוֹתָנוּ קִדְשֵׁת מִכָּל־הָעַמִּים ◊ [בשבת וְשַׁבַּת] וּמוֹעֲדֵי קִדְשֶׁךָ [בשבת בַּאֲהָבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנְּחַלְתָּנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמִים

קידוש לראש השנה

סְבִירי מְרַגְזֵנִי וְרַפְגֵּנִי וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּחָר־בָּנוּ מִכָּל־עַם ◊ וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן ◊ וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ: וְתַתֵּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּאֲהָבָה אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם] הַזֶּה וְזָכוֹר הוּא יוֹם תְּרוּעָה [בשבת וְזָכוֹר תְּרוּעָה בַּאֲהָבָה] מְקַרְא קִדְשׁ ◊ זְכוֹר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם: כִּי־בָנוּ בַּחֲרַף וְאוֹתָנוּ קִדְשֵׁת מִכָּל־הָעַמִּים ◊ וּדְבַרְךָ (מִלִּפְנֵי) אִמֶּת וְקִיָּם לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזֶּה וְזָכוֹר:

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

(גמ' חולין כו:) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדִּיל בֵּין קִדְשׁ לְחוֹל ◊ בֵּין אֹרֶךְ לְחֶשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה: בֵּין קִדְשַׁת שַׁבָּת לְקִדְשַׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּה ◊ וְאֶת־יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה קִדְשֵׁת ◊ הַבְּדִלָּה וְקִדְשֵׁת אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשֶׁתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדִּיל בֵּין קִדְשׁ לְקִדְשׁ:

המנהג באשכנז (דלא כדעת השו"ע והרמ"א ס' תרס"א), להקדים לישב בסוכה לשהחיינו בלילי ראשון ושני של סכות. (והרבה אחרונים סבירא להו דגם בליל ב' לישב סוכה ואחר כך שהחיינו.) נכון לברך ברכת לישב בסוכה מעומד אע"פ שכתב מהרי"ל שיוהרא הוא כמבואר בזוהר, ושכך עשה הרב המפרש [רב המנונא] סבא וכ"כ הת"י, גם נ"ל זולת מ"ש משום עובר לעשייתו הוי משום דכל ברכת המצוות ראויים להיות מעומד, על ב"ר, רמ"י וב"ח ר"ס ח' ובמג"א. (מקור חיים)

לסכות: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְצִוְּנוּ לַיְשֵׁב בַּסֻּכָּה:

בכל לילי יום טוב מברכים 'שהחיינו', חוץ מלילי ז' ואחרון של פסח.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁחַיְנוּ וְקִיָּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:

וישתה מיושב כמלוא לוגמיו, ויתן גם לכל המסובין מכוס של ברכה.

4. גם ליל ראשון ושני של פסח (בבית עושים קידוש גם בליל הסדר).

What today is commonly known as חלה, was called Barches or Berches in most of Germany and Hungary, and Tascher in certain areas of Southern Germany. This was because of the פסוק in (משלי י"ב) 'ברכת ה' היא תעשיר' (משלי י"ב), which the תלמוד ירושלמי states refers to שבת, and since there were many ברכות said in public including the ברכה for חלה. As ר' יוסף אומץ writes when he was young, the only ingredients were flour and water. Eventually spices were added, which he says is good to do לכבוד שבת. Some would smear שומן on them, or they were baked together with meat. In order that they would not later be eaten with milk during the week, they bore a special design. At the time of the ר' יוסף אומץ they made a few cuts in it with a knife, in order that they look different. In regarding their shape, some German Jews formed them to look like the letter "ו", whereas Polish Jews braided them.

ואח"כ יברך על לחם משנה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא תְּהֵאֵלֵינוּ לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ:

ויבצע הפת בליל שבת בוצעין על לחם התחתון אבל ביום שבת ובליל ביום טוב בוצעין על העליון. וטוב להניח התחתון קרוב אליו יותר מהעליון נמצא שאינו מעביר על המצות. ויתן גם למסובין פרוסה לכל אחד ואחד, ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ואחר הסעודה ואחר שלמד דברי תורה על שולחנו יאמר מזמור שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון וגו' (ונוהגים לשיר אותו בניגון השייך לאותו יום או מועד), ומברך על היין בורא פרי הגפן ואחריו ברכה מעין שלש כמשפט.

בלילי ראש השנה

The first source for bread with honey seems to be the תרומת הדשן (מנהג אושטרייך), who mentions it as a מנהג ראש השנה. This is discussed as well by the מגן אברהם. The מהר"ל טור, the מנהג אברהם and the מנהגי וירמייזא cite the מנהג to dip an apple into honey. (The שבות יעקב explains, so there should be no doubt whether to make the ברכה on the apple or the honey).

In earlier generations there was a מנהג to dip the head of the lamb in honey.

After קידוש and הַמוֹצִיא have been said in the home, it is customary to take an apple dipped in honey and to say:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ:

After partaking of the apple and honey, say:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַל־הִי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂתַחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוֹקָה:

זמירות

ניגוני הזמירות של בני אשכנז מתאפיינים בדרך כלל בכבוד והדר, ומעוררים את שמחת הלב.

אין בהם כמעט חזרות מילים, ובנויים במקצבים עדינים ומכובדים שאינם מביאים לריקוד או לתיפוף האסור בשבת. Regarding the singing of זמירות, it seems most places had the מנהג of singing them only between שבת הגדול and שבת בראשית. This is mentioned as well by הרב יוסף אומץ.

נוהג כצאן יוסף ס' כו בספר חסידים סימן תתשמ"ז ז"ל כל מה שאמר איוב בקללה יש לומר בהפוך גבי שבת לברכה. באיוב כתיב "אֶל־תִּבָּא רָגְנָהּ בּוֹ". מכאן שיש לו לאדם לרנן בשבת בשירות ותשבחות. ואפשר מזה סמכו לומר זמירות בשבת בכל סעודה. ולא ידעתי מהיכן נתפשט המנהג שאין מזמרים אותם משבת הגדול עד שבת בראשית. ובאמת ראיתי אדוני מ"ו חמי נרו' נוהג שמזמר אותן בכל שבתות השנה הן בימות החמה הן בימות הגשמים. ואדוני א"מ נרו' נוהג לומר זמירות גם בסעודה שלישית היינו "האדרת והאמונה". "אדיר הוא ולא ינום בחור הוא ולא יישן". "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". וכן כל הא"ב בפסקא ראשונה אומר ולא ינום. בשני' ולא יישן ומסיים הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וכן נוהג מהור"ד יודא חסיד סג' ז"ל שנשע עם חברא קדישא דיליה לירושלים טוב"ב.

In fact, we have many more ניגונים which have been passed down, for the שבת and for סעודה שניה and for זמירות ליל שבת. There were those who would sing זמירות for the שבת and for סעודה שלישית as well.

5. אָמַר לִיה רַבָּא בַר רַב חֲנַן לְאַבִּי, תִּנּוּ (משנה גמ' ביצה לו:), "לֹא מְסַפְּקִין וְלֹא מְטַפְּחִין וְלֹא מְרַקְּדִין בְּיוֹם טוֹב!" וְקָא חֲזִינוּ דְעַבְדִּין, וְלֹא אֲמַרְיָן לָהּ וְלֹא מִידִי? . . . אֲלֵא הִנּוּ לְיִשְׂרָאֵל, מוּטָב שְׂיָהּוּ שׁוֹגְגִין וְאַל יְהוּ מְזִידִין! סְבוּר מִינָה הִנֵּי מִלִּי, בְּדַרְבְּנִי, אֲבָל בְּדַאֲוִרֵיתָא לֹא, וְלֹא הִיא, לֹא שְׂנָא בְּדַרְבְּנִי וְלֹא שְׂנָא בְּדַאֲוִרֵיתָא! דְּהִיא תּוֹסַפֵּת דְּיוֹם הַכַּפּוּרִים דְּאֲוִרֵיתָא הִיא, וְקָא חֲזִינוּ לָהּ דְּקַאכְלִי וְשִׁתּוּ עַד שְׂתַחַשְׁדּוּ, וְלֹא אֲמַרְיָן לָהּ וְלֹא מִידִי! (גמ' טזת קמ"ב:)

בשבת¹ וביום טוב אומרים. (בהושענא רבא אין אומרים פסוקי דזמרה של שבת):

יט ^{3 2} לַמִּנְצָח מְזוּמָר לְדוֹד:

⁴ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקוּעַ:

יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אָמַר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחֲוֶה־דַּעַת:

אִין־אָמַר וְאִין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמַע קוּלָם:

בְּכָל־הָאָרֶץ | יֵצֵא קוֹם וּבְקִצָּה תִּבְל מְלִיחָם לְשֹׁמֵשׁ שֶׁס־אֶהָל בָּהֶם:

וְהוּא בְּחֶתֶן יֵצֵא מִחֶפְתּוֹ יִשִּׁישׁ בְּגִבּוֹר לְרוּיִן אֲרָח:

מְקִצָּה הַשָּׁמַיִם | מוֹצְאוֹ וְתִקּוּפָתּוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאִין נִסְתָּר מִחֶמְתּוֹ:

תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲדוּת יי נֶאֱמָנָה מְחַכֵּמַת פְּתִי:

⁵ פִּקּוּדֵי יי יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי־לֵב מְצַנֵּת יי בְּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:

יִרְאֵת יי | מְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד מְשַׁפְּטֵי־יי אִמַּת צָדִקוֹ יַחֲדוּ:

הַנְּחַמְדִּים מְזַהֵב וּמְפַז רַב וּמְתוֹקִים מְדַכְּשׁ וְנִפְתַּת צוּפִים:

גַּם־עַבְדְּךָ נִזְחַר בָּהֶם בְּשִׁמְרָם עֵקֶב רַב:

שְׂגִיאוֹת מִי־יָבִין מְנַסְתְּרוֹת נִקְנִי:

גַּם מוֹדִים | חֲשׂוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל־יִמְשַׁלְד־כִּי אִז אִיתָם וְנִקְוִיתִי מִפְּשַׁע רַב:

וְהָיוּ לְרִצּוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהִגִּיוֹן לְפִי לְפָנֶיךָ יי צוּרֵי וְגִאֲלֵי:

1. בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת.

2. כתב אבודרהם 'ואחר כך מוסיפין י"ב מזמורים על שאר ימי שבוע וכו', והטעם שמוסיפין מזמורים אלו בשבת, כדי להכיר בין שבת לחול, ויתקיים הפסוק שאומר 'בני ובין בני ישראל אות היא לעולם, וגם בימים טובים נהגו לאומרים, שגם הם נקראו שבתון ומקראי קודש. מקדשים אותם על הכוס כמו בשבת'. אין אומרים כולם בסדר שהם כתובים בתהלים רק סמכו דמעשה בראשית יחד ודמתן תורה יחד, והקדימו 'משמים מספרים', וכו', והוא הראשון המספר ממעשה בראשית' [לבוש]

3. אמר רב פהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי, מאי דכתיב: "לַמִּנְצָח מְזוּמָר לְדוֹד"? זמרו למי שנוצחין אותו ושמח. (גמ' פסחים ק"ע).

4. דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ פתיב: 'אִתְּדִי יִסְדָּה אָרֶץ וְיִמִּינִי טַפְחָה שָׁמַיִם' (ישעיה מ"ג) ואילו במעשה ידיהם של צדיקים פתיב: 'מִבּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פִּעֲלֵת ד' מְקַדְּשׁ אֲדָנִי־י כּוֹנֵנֵי יְדִידָה' (שמות ט"ז). . . מיתבי, 'הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקוּעַ' הִכִּי קֹאמַר, מַעֲשֵׂה צַדִּיקִים מִי מִגִּיד? הַרְקוּעַ, וּמֵאִי נִהְיִי מְטָר. (גמ' כתובות ה').

5. אמר רבי שמואל בר נחמני, רבי יונתן רמי, פתיב "פִּקּוּדֵי ד' יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי־לֵב" וכתוב "אִמְרַת ד' צְרוּפָה" (תהלים יח"ג). זכה משמחתו, לא זכה, צורפתו. . . "יִרְאֵת ד' | מְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד" אמר רבי חנינא, זה הלומד תורה בטרה. מאי היא? נושא אשה ואחר כך לומד תורה. "עֲדוּת ד' נֶאֱמָנָה" אמר רבי חייא בר אבא, נֶאֱמָנָה לְהַעֲדֵי בְּלוּמְדִיהָ. (גמ' יומא ע"ג).

6 לְדוֹד בְּשִׁנּוֹתָיו אֶת־מַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיִּגְרָשׁהוּ וַיֵּלֶךְ:
 אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תְּמִיד תִּהְלֶתוּ בְּפִי:
 בְּיַי תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וַיִּשְׁמַח:
 גִּדְּלוּ לִי אֶתִי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
 דְּרִשְׁתִּי אֶת־יְיָ וְעֲנֵנִי וּמִכָּל־מְגוּרֹתַי הֲצִילֵנִי:
 הִבְיטוּ אֱלֹהֵי וְנַהֲרוּ וּפְנִיָהֶם אֶל־יַחְפְּרוּ:
 זֶה עֲנֵי קְרָא וַיְיָ שָׁמַע וּמִכָּל־צְרוּתָיו הוֹשִׁיעוּ:
 חֲנֹה מִלְּאֲדֵי־יְיָ סֹבִיב לִירְאֵיו וַיַּחֲלָצֵם:
 טַעְמוֹ וּרְאוּ כִי־טוֹב יְיָ אֲשֶׁר־יִהְיֶה יַחֲסֶה־בוּ:
 יִרְאוּ אֶת־יְיָ קֹדְשׁוֹ כִּי־אֵין מַחֲסוֹר לִירְאָיו:
 כַּפְּרִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ וְדָרְשׁוּ יְיָ לֹא־יַחֲסְרוּ כָּל־טוֹב:
 לְכֹהֲבָנִים שָׁמְעוּ־לִי יִרְאֵת יְיָ אֶלְמֹדְכֶם:
 7 מִי־הָאִישׁ הִחְפִּין חַיִּים אֶהֱבֵ יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב:
 נֶצֶר לְשׁוֹנֵךְ מִרַע וּשְׁפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה:
 סוֹר מִרַע וַעֲשֵׂה־טוֹב 8 בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ:
 עֲיֵנֵי יְיָ אֶל־צַדִּיקִים וְאֲזַנֵּי אֶל־שׁוֹעֲתָם:
 פִּנֵּי יְיָ בַּעֲשֵׂי רַע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ וּכְרָם:
 צַדִּיקוֹ וַיְיָ שָׁמַע וּמִכָּל־צְרוּתָם הֲצִילָם:
 קָרוֹב יְיָ לְנַשְׁפָּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּבְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
 רַבּוֹת רַעוֹת צַדִּיק וּמִכָּל־יִצִּילָנוּ יְיָ:
 שְׁמֵר כָּל־עֲצַמֹתָיו אַחַת מִחֲנֹה לֹא נִשְׁפָּרָה:
 תִּמְזוֹתֶת רִשְׁעֵי רַעַה וְשִׁנְאֵי צַדִּיק יִאֲשָׁמוּ:
 פִּדְהָ יְיָ נַפְשׁ עַבְדָּיו וְלֹא יִאֲשָׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ:

6. 'סמכו אחריו [אחר 'השמים מספרים'] 'לדוד בשנותיו', וגו' מפני שאותו מעשה היה בשבת, וזכות השבת ניצל, והוא ראשון בתהלים המדבר מעין שבת, אחר 'השמים'. [לבוש]

7. מכריז רבי אלפסנדר, מאן בעי חיי? מאן בעי חיי? כנוף ואתו כולי עקמא לגביה, אמרי ליה הב לן חיי אמר להו, 'מִי־הָאִישׁ הִחְפִּין חַיִּים גו' 'נֶצֶר לְשׁוֹנֵךְ מִרַע גו' 'סוֹר מִרַע וַעֲשֵׂה־טוֹב גו'.

שמואל יאמר אדם, נצרתני לשוני מרע ושפתי מרמה, [אלך] ואתגרה בשינה. תלמוד לומר, 'סוֹר מִרַע וַעֲשֵׂה־טוֹב' אין טוב אלא תורה, שנאמר: 'כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל־תַּעֲבוּבִי' (משלי ד:ב) (גמ' עבודת זרכ יט:)

8. אמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה, פתיב הכא 'בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ וְכַתִּיב הַתֵּם 'רַדְף צַדִּיקָה וְחַסֵּד יִמְצֵא חַיִּים צַדִּיקָה וּכְבוֹד' (משלי כא:כא) (גמ' יצמות קט:)

5 9 תַּפְלָה לְמִשְׁה אִישׁ-הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי ¹⁰ מֵעֶזְרָא אֶתָּה תְּנִיתָ לָנוּ בְּדָר וְדָר:

בְּמָרָם | הָרִים יִלְדוּ וְתַחֲלִיל אֶרֶץ וְתַבֵּל וּמֵעֶזְרָא עַד-עֹלָם אֶתָּה אֵל:

תִּשָּׁב אֲנוֹשׁ עַד-רָבָא וְתֹאמַר שׁוּבוּ בְנֵי-אָדָם:

כִּי אֵלֶּה שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹד וְאֲשְׁמֹרֶה בְּלִילָה:

וְרַמְתָּם שָׁנָה יְהִי בְּפִקֹּר בְּחֶצִיר יַחֲלֶף:

בְּבִקֹּר יִצְיִן וְחֶלֶף לְעָרֵב יְמוֹלֵל וַיִּבֶשׁ:

כִּי-כָלִינוּ בְּאֶפֶד וּבַחֲמַתְךָ נִבְהַלְנוּ:

שֵׁת עֲזַנְתִּינוּ לְנִגְיָה עֲלֵמָנוּ לְמֵאֹר פְּנִיָּךְ:

כִּי כָל-יָמֵינוּ פָּנּוּ בְּעֶבְרַתְךָ כָּלִינוּ שָׁנֵינוּ כְּמוֹ-הֶקֶה:

יָמֵי שָׁנוֹתֵינוּ | בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בְּגִבּוֹרֵת | שְׁמוֹנִים שָׁנָה

וְרַהֲבָם עָמַל וְאִן כִּי-גַז חִישׁ וְנִעְפָּה:

מִי-יֹדַע עַו אֶפֶד וּכְיֹרְאָתְךָ עֶבְרַתְךָ:

לְמִנּוֹת יָמֵינוּ בֵּן הַדָּע וְנִכְא לְבָב חֲכָמָה:

שׁוּבָה יְיָ עַד-מָתַי וְהִנָּחֵם עַל-עֲבֹדֶיךָ:

שִׁפְעָנוּ בְּבִקֹּר חֲסִידֶךָ וְנִרְנְנָה וְנִשְׁמָחָה בְּכָל-יָמֵינוּ:

שִׁמְחָנוּ בְּיָמֹת עֲנִיתָנוּ שָׁנוֹת רָאִינוּ רַעָה:

יִרְאֶה אֶל-עֲבֹדֶיךָ פֶּעֶלְךָ וְהִרְרֶךָ עַל-בְּנֵיהֶם:

וְיְהִי | נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו כּוֹנְנָהוּ:

9. 'ואחריו [אחר 'לדוד בשנותיו'] סמכו 'תפלה למשה' וכו', ומדבר ג"כ ממעשה בראשית 'במרים הרים ילדו'. [לבוש]:

10. דרש רבא, מאי דכתיב: 'ד' מעוז אתה תניית לנו' אלו פתי כנסיות ובתי מדרשות. (גמ' מגילה כט).

ס5 11 12 יֵשֶׁב בְּסֹתֵר עֲלִיּוֹן בְּצֵל שְׁדֵי יִתְלוֹנֵן:

אָמַר לִי מַחְסֵי וּמְצוּדֹתַי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ:

כִּי הוּא יִצְיִלֵנוּ מִפֶּחַ יְקוֹשׁ מִדְּבַר הַיּוֹת:

בְּאֶבְרָתוֹ | יִסֹּךְ לָנוּ וְתַחַת-כַּנְפָיו תַּחֲסֶה צַנָּה וְסַחֲרָה אֲמָתוֹ:

לֹא-תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעוֹף יוֹמָם:

מִדְּבַר בְּאֶפֶל יִהְיֶה מִקְטָב יִשׁוּד צַהָרִים:

יִפֹּל מִצִּדָּד | אֱלֹהֵי וּרְבִבָה מִימִינֵנוּ אֱלֹהֵינוּ לֹא יִגָּשׁ:

רַב בְּעֵינֵינוּ תְבִיט וְשִׁלְמַת רִשְׁעִים תִּרְאֶה:

כִּי-אַתָּה יי מַחְסֵי עֲלִיּוֹן שְׁמַת מְעוֹנֵנוּ:

לֹא-תִאֲנֶה אֱלֹהֵינוּ רַעַח וְנִנְעַע לֹא-יִקְרַב בְּאַחֲלָנוּ:

כִּי מִלְאֲכָוֵינוּ יִצְוֶה-לָנוּ לְשִׁמְרוֹנוֹ בְּכָל-דְּרָכוֹ:

עַל-כַּפְּתָיִם יִשְׁאוּנוּ שְׂרֵת-תִּגְוָה בְּאֵזְבֵינוּ רִגְלָנוּ:

עַל-שַׁחַל וּפְתָן תִּדְרֹךְ תִּרְמָם בְּפִיר וְתַנְיִן:

כִּי כִי חֶשֶׁק וְאֶפְלִטָהוּ אֲשַׁנְּגָהוּ כִּי-יִדְרַע שְׁמִי:

יִקְרָאֵנוּ | וְאֶעֱנֶהוּ עֲמוּד-אֲנָכִי בְּצַרָה אֲחֻלְצֶהוּ וְאֲכַבְדֶּהוּ:

אֲרֹךְ יָמִים אֲשַׁבְּיֶעְהוּ וְאַרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי:

13 (אֲרֹךְ יָמִים אֲשַׁבְּיֶעְהוּ וְאַרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי):

11. 'מזמור 'יושב בסתר עליון' שהוא סמוך לו אחריו [אחר 'תפלה למושה'] מיד בתהלים וכו', והוא שיר של פגעים, קבעו אחריו, ואומרים אותו בשבת, להנצל מן המזיקין המצויין בליל שבת, כדאיתא בערבי פסחים'. [לבוש]:

12. (יש אומרים) שיר של פגעים, ויש אומרים שיר של נגעים. מאן דאמר דנגעים, דכתיב: 'וְנִנְעַע לֹא-יִקְרַב בְּאַחֲלָנוּ'; ומאן דאמר פגעים, 'יִפֹּל מִצִּדָּד | אֱלֹהֵינוּ'. [ושיר של פגעים. יושב בסתר עליון ולפי שאמרו משה צהקמת המשכן דכתיב (שמות לט) ויצרך אותם משה ומה צרכן יהי רזון שתשרה שכינה צמעשה ידיכם ויהי נועם ד' אלדינו עלינו והכי איתא בתורת כהנים הוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה צספר תהלים מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה: פגעים מזיקין שפוגעין צבני אדם להזיק: (רש"י שם) (גמ' שבוטות טו):

13. Later generations established the מנהג of repeating the last פסוק during שחרית.

קלס ¹⁴ תִּלְלוּ יְהוָה | תִּלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ תִּלְלוּ עַבְדֵי יְיָ:
 וְשַׁעֲמַדִּים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:
 תִּלְלוּ־יְהוָה כִּי־טוֹב יְיָ וְזָמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים:
 כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ:
 כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וְאֲדַנִּינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים:
 כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וּכְל־תְּהֻמֹּת:
 מִעֲלֵה נְשָׁאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לְמַטֵּר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
 וְשִׁהֲבָה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה:
 שְׁלַח | אוֹתָת וּמִפְתֵּיִם בְּתוֹכֵכִי מִצְרַיִם בְּפִרְעֹה וּבְכָל־עַבְדָּיו:
 וְשִׁהֲבָה גּוֹיִם רַבִּים וְהָיָה מְלָכִים עֲצוּמִים:
 לְסִיחֹן | מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְלַעֲזֹג מֶלֶךְ הַכְּשֵׁן וְלִכְל מִמְּלָכוֹת כְּנָעַן:
 וְנָתַן אֲרָצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:
 יְיָ שָׁמַךְ לְעוֹלָם יְיָ וְכִרְוֶה לְדֶרֶךְ־וָדָר:
 כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עַבְדָּיו יִתְנַחֵם:
 עֲצַפֵּי הַגּוֹיִם כָּסַף וְזָהַב מִעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
 פָּה־לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵי־לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ:
 אֲזַנֵּי־לָהֶם וְלֹא יִאֲזִינוּ אֵף אִי־יִשְׂרָאֵל בְּפִיהֶם:
 כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֹשִׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בָּטַח בָּהֶם:
 בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ בֵּית אֲחֵהוֹן בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ:
 בֵּית הַלְוִי בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ יֵרְאִי יְיָ בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ:
 בְּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלַיִם תִּלְלוּ־יְהוָה:

14. 'ואחריו [אחר 'יושב בסתר'], 'הללו יה הללו את שם ד'. וכו', והוא מדבר במתן תורה, דכתיב בו 'כי יעקב בחר לו יה' וגו', שהוא ע"י מתן תורה, וגם כתיב בו 'כל אשר הפין עשה י"י עשה בשמים ובארץ וגו', שהוא ממעשה בראשית'.
 [לבוש]

נהגו לישוב גם באמירת ¹⁵ ¹⁶ הלל הגדול

נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	קלו ¹⁷ הוֹדוּ לַיְי פִּי טוֹב
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• הוֹדוּ לְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדֹלוֹת לְבָדּוֹ
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לַעֲשֵׂה הַשְּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• לְרַקַּע הָאָרֶץ עַל-הַמַּיִם
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	אֶת-הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	אֶת-הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשֶׁלֶת בַּלַּיְלָה
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לְמַכּוּהַ מִצָּרִים בְּבִכּוּרֵיהֶם
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מֵתוֹכֶם
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָה
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לְגִזֹר יַם-סוּף לְגֹזְרִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכּוֹ
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וְנָעַר פְּרַעְיָה וַחִילוֹ בַּיַּם-סוּף
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• לְמוֹלֵיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	לְמַכּוּהַ מַלְכִים גְּדֹלִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וַיַּהֲרֹג מַלְכִים אֲדִירִים
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וּלְעֹוג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	וְנָתַן אֲרָצָם לְנַחֲלָה
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	שֶׁבַשְׁפָּלָנוּ וְכַרְלָנוּ
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	•• וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	נָתַן לָחֶם לְכָל-בֶּשֶׂר
נֵי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	הוֹדוּ לְאֵל הַשְּׁמַיִם

15. What is הלל הגדול? רבי יוחנן explains that because the מזמור develops from one great idea to another and as it reaches its peak it praises God "Who provides bread for all flesh". We praise God for His unlimited strength, for his role in history, for His great miracles, and for His awesomeness, and yet we consider His attention to each individual as the quality most deserving of praise. רבי יהושע בן לוי explains the title הלל הגדול as based on its twenty six verses, which correspond to the twenty six generations of humanity before God gave the Torah – when we were granted the ability to earn existence – when the world existed entirely on God's abundant mercy. The מהר"ל explains that it is not coincidental that the numerical value of God's Ineffable Name – which represents His Unlimited Mercy – is twenty six.

16. הודו, זה הוא הלל הגדול, והלל של ראש חודש ויום טוב הוא הלל המצרי. ברכות דף ד' ונ"ו ופסחים קי"ח.

17. בפסח נאמר הלל הגדול - בניגון 'אדיר הוא'. (מכון מורשת אשכנז)

לג 18 רַנְנוּ צְדִיקִים בְּיְיָ לְיִשְׁרָאֵל נִאֲוָה תְּהַלְלֵהּ:
 הוֹדוּ לַיהוָה לְיָמֵי כְבוֹדוֹ בְּגִבּוֹל עֲשׂוֹר וּמְרוֹלוֹ:
 שִׁירֵי־לוֹ שִׁיר חֲדָשׁ הִמְיִיבוּ נֶזֶן בְּתַרְוָעָה:
 כִּי־יֵשֶׁר דְּבַר־יְיָ וְכָל־מַעֲשָׂהּ בְּאֱמוּנָה:
 אֲהַב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מִלְּאֵה הָאָרֶץ:
 בְּדַבַּר יְיָ שָׁמַיִם נִעֲשׂוּ וּבְרוּחַ יְיָ כָּל־צְבָאִים:
 בָּנִים כַּיָּד מִי חַיִּים נִתְּן בְּאוֹצְרוֹת תְּהוֹמוֹת:
 יִירָאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יִגְדּוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תְּבֵל:
 כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא־צִוָּה וַיַּעֲמֵד:
 יְיָ הַפִּיר עֲצַת־גּוֹיִם הִנְיָא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:
 עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֵד מַחְשְׁבוֹת לְבֹו לְדָר וְדָר:
 אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱלֹהֵי הָעָם | בְּחַר לְנַחֲלָה לּוֹ:
 מִשְׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם:
 מִמְּבוֹן־שָׁבַתוֹ הִשְׁגִּיחַ אֵל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:
 הִיצַר יַחַד לָפָם הַמְבִּיז אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם:
 אֵין־הַמְּלֹךְ נוֹשֵׁעַ בְּרַב־חַיִל גְּבוּר לֹא־יִנְצַל בְּרַב־כֹּחַ:
 שִׁקָּר חֶסֶם לַתְּשׁוּעָה וּבְרַב חַיִּלוֹ לֹא יִמְלֹט:
 הִנֵּה עֵינַי יְיָ אֶל־יִרְאֵיו לְמַיְחָלִים לְחַסְדּוֹ:
 לְהַצִּיל מִמּוֹת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בְּרַעֲב:
 נַפְשֵׁנוּ חֲבַתָּה לַיהוָה עֲזָרְנוּ וּמִגִּנְנוּ הוּא:
 כִּי־בוֹ יִשְׁמַח לְבַנּוֹ כִּי בָשָׂם קִדְשׁוֹ בְּמַחְנֵנוּ:
 יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כִּי־אֱשֶׁר יַחֲלֵנוּ לָךְ:

18. 'ואומרים אחריו [אחר מזמור קל"ו] מזמור 'רננו צדיקים ב"י' וגו', אעפ"י שהוא בסל' ל"ג, מפני שהוא נופל אחרי 'הלל הגדול' שירננו הצדיקים ב"י, על רוב חסדיו, והודו ל"י" בכבוד וגו' על כל החסדים שעשה עמנו, והזכיר אחריו 'בדבר ד' שמים נעשו' וגו', שהוא מעין מעשה בראשית'. [לבוש]

35 ¹⁹ מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
 זָוֵב לְהַדְרוֹת לַיָּי וּלְזִמְרָה לְשִׁמְךָ עֲלֵינוּ:
 לְהַגִּיד בְּבִקְרַח חֲסֵדְךָ וְאַמּוֹנַתְךָ בְּלִילוֹת:
 עַל־עֲשׂוֹר וְעַל־נֶבֶל עָלֵי הַגִּינוֹן בְּבִגְדוֹ:
 כִּי שִׁמְחַתְנִי יְיָ בְּפַעֲלֶיךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרֵנוּ:
 מִהֲגִדְלֹךָ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ מְאֹד עֲמָקוֹ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:
 אִישׁ־בְּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא־יִבִּין אֶת־זֹאת:
 בְּפֶרֶח רִשְׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱנוֹן לְהִשְׁמָדָם עַד־עַד:
 וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם יְיָ:
 כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֵיבֶיךָ יִאֲבְדוּ יִתְפָּרְדּוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱנוֹן:
 וְתִרְם בְּרָאִים קִרְנֵי בְּלֹתֵי בְּשֵׁמֶן רֵעֵנוּ:
 וְתִבְטַ עֵינֵי בְּשׂוֹרֵי בְּקַמִּים עָלֵי מְרַעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזֵנֵי:
 צַדִּיק בְּתִמְרוֹ יִפְרַח כְּאֲרוֹן בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה:
 שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחֲצֵרוֹת אֶלְהִינּוּ וַפְּרִיחוּ:
 עוֹד יִנּוּבֹז בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרֵעֵנִים יִהְיוּ:
 לְהַגִּיד כִּי־יֵשֶׁר יְיָ צוּרֵי וְלֹא־עוֹלָתָהּ כּוֹ:

35 ²⁰ יְיָ מֶלֶךְ גְּאוֹת לְבֶשׁ לְבֶשׁ יְיָ עַז הַתְּאֵזֶר אֶת־תְּפוֹן תִּכְלֹל בְּלִתְמוֹט:
 נִבְזָן כְּסָאֲךָ מֵאֵז מַעוֹלָם אֶתָּה:
 נִשְׁאָו נְהָרוֹת | יְיָ נִשְׁאָו נְהָרוֹת קוֹלְגָם יִשְׁאָו נְהָרוֹת דְּכִיּוֹם:
 מִקְלּוֹת | מֵיָם רַבִּים אֲדִירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אֲדִיר בְּמַרוֹם יְיָ:
 עֲדוֹתֶיךָ | נֶאֱמָנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נֶאֱוַח־קִדְשׁ יְיָ לְאַרְבֶּּ יָמִים:

19. 'סומכין אחריו' מזמור שיר ליום השבת. טוב להודות ל'י"י' וגו', שהוא ג"כ הודאה לשל"ת על החסדים, דכתיב 'להגיד בבוקר חסדך' וגו', והרי כולם שייכים למזמור 'הלל הגדול', שהוא עיקר ההודאות לו ית', על כל זה. [לבוש].

20. 'ואחריו מזמור' י"י מלך גאות לבש' וגו', שהוא סמוך למזמור שיר ליום השבת' וגו', והוא נדרש על כניסת השבת, סיים הקב"ה מלאכתו, ונתעטף בתפארת לבושו, וישב על כסא קדשו וגו', אשר על זה נתייחד 'לאל אשר שבת' כו'. [לבוש].

קד:לח * יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו:

קיג:ד-ז יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

ממזרח-שמש עד-מבואו מהלל שם יי:

רם על-כל-גוים | יי על השמים כבודו:

קלכ:יג יי שמך לעולם יי זכרך לדר-ודר:

קג:יט יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה:

ד"כ א' טז:לח * ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך:

יטז יי מלך נכ:א יי מלך שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

תכלים יטז יי מלך עולם ועד אכדו גוים מארצו:

לג:י יי הפיר עצת-גוים הניא מחשבות עמים:

משלי יט:כח רבות מחשבות בלב-איש ועצת יי היא תקום:

תכלים לג:יא עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר:

לג:ט כ' הוא אמר ויחי הוא-צוה ויעמד:

קלכ:יג כ' בחר יי בציון אזה למושב לו:

קלכ:ד כ' יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו:

זל:יד כ' | לא-יפוש יי עמו ונחלתו לא יעזב:

טח:לח והוא רחום | יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל-חמתו:

כ:י * יי הושיעה הפלך יעגנו ביום-קראנו:

פד:כ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִתְלַלְוּךָ פִּלְהָ:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁפְכָה לּוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁינֵי אֱלֹהִיו:

קמכ תהלה לדוד

א רִמְמָה אֱלֹהֵי הַמַּלְאָךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ב כָּל־יּוֹם אַבְרָכָה וְאַהֲלִלָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ג דוֹל יי וּמְהַלֵּל מְאֹד וְלֹגְדֹלְתוֹ אֵין חֶקֶר:

ד וְרִ לְדוֹר יִשְׁבַח מַעֲשֵׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יִגִּידוּ:

ה דַּר כְּבוֹד הַדָּוָה וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה:

ו יַעֲזוּי נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֹלְתְךָ אִם־פָּרָנָה:

ז כִּר רַב־טוֹבְךָ יִבִּיעוּ וְצַדִּיקְתְךָ יִרְנְנוּ:

ח נֶזֶן וְרַחֲמוֹם יי אֶרְךָ אֲפִים וּגְדֹל־חֶסֶד:

ט וּבִי לְכָל וְרַחֲמֵי עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו:

י וְדוֹךְ יי כָּל־מַעֲשֵׂיךָ וְחִסְדֶיךָ יִבְרַכּוּכָה:

כ כוֹד מְלִכוּתְךָ יֹאמְרוּ וּגְבוּרַתְךָ יִדְבְּרוּ:

ל הוֹדִיעַ | לְבַנְי הָאָדָם גְּבוּרַתּוֹ וְכְבוֹד הַדָּר מְלִכוּתּוֹ:

מ לְכוּתְךָ מְלִכוּת כָּל־עֲלָמִים וּמִמְשַׁלְתְךָ בְּכָל־דוֹר וָדָר:

ס וּמָךְ יי לְכָל־חַנּוּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־חֲכָפוּפִים:

ע יִנִּי־כָל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה נּוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אֲכָלָם בְּעֵתוֹ:

פ וְתַח אֶת־יְדֶךָ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל־חַי רַצּוֹן: ²¹

21. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יְדֶךָ', ואם לא כיוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתֵחַ אֶת־יְדֶךָ' - כי הקול מעורר את הכוונה.

צ דִּיק יי כָּל־דְּרָבֵינוּ וְחִסִּיד כָּל־מַעֲשֵׂיוֹ:

ק רֹב יי לְכָל־קְרָאֵינוּ לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת:

ך צוֹד־יִרְאֵנוּ יַעֲשֶׂה וְאֶת־שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:

ש וְיֵי אֶת־כָּל־אֲהַבָּנוּ וְאֶת כָּל־הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד:

ת הַלֵּת יי יִדְבָּר פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קִדְּשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

קטו:יח וַיִּנְחַנּוּ | נִבְרָךְ יְהִי מַעֲתָהּ וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ יְהִי:

קמז הַלְלוּ־יְהִי הַלְלֵי נַפְשֵׁי אֶת־יי:

אֶהְלֵלָה יי בְּחַיֵּי אֲזַמְּרָה לְאֵלֹתַי בְּעוֹדַי:

אֶל־תִּבְטְחוּ בַּנְּדִיבִים בְּבֶן־אָדָם | שְׂאִין לוֹ תִשׁוּעָה:

תַּצֵּא רוּחוֹ יִשָּׁב לְאֲדָמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אֲבָרוּ עֲשֵׂתֶנְתִּיו:

* אֲשֶׁר־י שְׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׁבְרוּ עַל־יי אֱלֹהָיו:

עֲשֵׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הֵימָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשְׁמֵר אֵמֶת לְעוֹלָם:

עֲשֵׂה מִשְׁפָּט | לְעֹשִׂיקִים נָתַן לֶחֶם לְרַעֲבִים יי מִתִּיר אֲסוּרִים:

יי | פָּקַח עֵוְרִים יי זָקַף כְּפֹפְיִים יי אֲהַב צַדִּיקִים:

יי | שִׁמְר אֶת־גְּדִים יָתוּם וְאֶלְמָנָה יַעֲוֹד וְדַרְךְ רַשָּׁעִים יַעֲוֹת:

יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יְהִי:

קמז הללו יה | כִּי־טוֹב וַמְרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נֶאֱמָה תְהִלָּה:

בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם יי גְדַחֵי יִשְׂרָאֵל יִבְנֶם:

הֲרֵפֵא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמְחַפֵּשׁ לְעֲצָבוֹתָם:

מוֹנֵה מִסְפָּר לְכוֹכְבִים לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרֵא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתַבּוּנָתוֹ אִין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עֲנָנִים יי מְשַׁפֵּיל רְשָׁעִים עַד־אָרֶץ:

עָנּוּ לֵינִי בְּתוֹדָה וּמְרוּ לְאֱלֹהֵינוּ בְּכִנּוּר:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעֲבִים הַמְכִיז לְאָרֶץ מִטָּר הַמְצַמֵּיחַ הָרִים חֲצִיר:

נֹתֵן לְבַהֲמָה לַחֲמָה לְבָנֵי עֹזֵב אֲשֶׁר יִקְרֵאוּ:

לֹא בְגִבּוֹרֵת הַסּוּם יַחְפִּיז לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:

רוֹצֶה יי אֶת־יִרְאָיו אֶת־הַמִּיחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

* שְׁבַחֵי יְרוּשָׁלַם | אֶת־יי הַלְלֵי אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן:

כִּי־תִזַק בְּרִיחֵי שְׁעָרֶיךָ בְּרַךְ בְּנִיךָ בְּקַרְבֶּיךָ:

הַשֶּׁם־גְּבוּלֶךָ שְׁלוֹם חֵלֶב הַפִּיִם יִשְׁבִּיעֶךָ:

הַשִּׁלַח אֲמָרְתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יִרוּץ דְּבָרוֹ:

הַנִּתֵּן שְׁלֹג כְּצֶמֶר כְּפֹר כְּאֶפֶר יִפּוֹר:

מִשְׁלִיךְ קָרְחוֹ כְּפִתָּיִם לְפָנֵי קָרְתוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וַיִּמָּסֶם יִשָּׁב רוּחוֹ יוֹלֵד־מַיִם:

מִגִּיד דְּבָרוֹ לִנְעֻלֵב חֲקִיו וּמְשַׁפְּטֵיו לְיִשְׂרָאֵל:

לֹא עָשָׂה כֵּן | לְכֹל־גּוֹי וּמְשַׁפְּטִים בְּלִי־יָדָעוּם הַלְלוּ־יְהוָה:

קמח הללו יה | הללו את־יי מן־השמים הללוהו בפרומים:
הללוהו כל־מלאכיו הללוהו כל־צבאו:
הללוהו שמש וירח הללוהו כל־כוכבי אור:
הללוהו שמי השמים והמים אשר | מעל השמים:
יהללו את־שם יי כי הוא צנה ונבראו:
ויעמידם לעד לעולם תק־נתן ולא יעבור:
הללו את־יי מן־הארץ תנינים וכל־תהמות:
אש וברד שלג וקיטור ריח סערה עשה דברו:
ההרים וכל־גבעות עץ פרי וכל־ארוזים:
החיה וכל־בהמה רמש וצפור כנף:
מלכי־ארץ וכל־לאמים שרים וכל־שפטי ארץ:
בחורים וגם בתולות זקנים עם־נערים:
יהללו | את־שם יי כי־נשגב שמו לבדו הודו על־ארץ ושמים:
וירם קרן | לעמו תהלה לכל־חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללו־יה:
קמח הללו יה | שירו ליי שיר חדש תהלתו בקתל חסידים:
ישמח־ישראל בעשיו בני־ציון יגילו במלכם:
יהללו שמו במחול בתוף וכנור יזמרו־לו:
כי־רוצה יי בעמו יפאר עמים בישועה:
יעלו חסידים בכבוד ירננו על־משכבותם:
* רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם:
לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים:
לאסר מלביהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל:
לעשות בהם | משפט כותב הדר הוא לכל־חסידיו הללו־יה:

25. On the occasion of a ברית מילה the בעל תפלה raises his voice when singing רוממות אל בגרונם until נגון to a special ואמן ואמן.

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.

בשבת אומר הבעל תפלה פסוקים אלו בניגון מיוחד לשבת.

קג הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו:

הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו:

הללוהו בתקע שופר הללוהו בגבל וכנור:

הללוהו בתוף ומחול הללוהו במנים וענב:

הללוהו בצלצלי-שמע הללוהו בצלצלי תרועה:

«²⁶ כל הנשמה תהלל יה הללויה:

כל הנשמה תהלל יה הללויה:

פט:נג ברוך יי לעולם אמן | ואמן:

קלכ:כח ברוך יי | מציון שכן ירושלים הללויה:

עצ:יח-יט ברוך | יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו:

וברוך | יש כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן | ואמן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.

יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחיים' ושוב ל'שתבח' (מגן אברהם ש"ע נ"א ס' ז).

26. אמר רבי ירמיה בן אלעזר, מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות, שנאמר: 'כל הנשמה תהלל יה הללויה-ה': (גמ' עירובין יח:)

ד"ה א' כ"ט:יג

קהל²⁷ וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת־יְיָ לְעֵינָי כָּל־הַקֹּהֵל וַיֹּאמֶר דָּוִד
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:
 לָךְ יְיָ הַגְּדִלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצִיחַ וְהַהוֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ
 לָךְ יְיָ הַמְּמַלְכָּה וְהַמְתַּנְשָׂא לְכָל | לְרֹאשׁ:
 וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כַּח וּגְבוּרָה
 וּבְיַדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לְכָל:
 וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהֻלָּלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתֶּךָ:
 נחמיה ט:ו-יא

אֲתָה־הוּא יְיָ לְבָרְךָ אֶת עֲשִׂית אֶת־הַשָּׁמַיִם שָׁמַי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צַבָּאָם
 הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כָּל־כֵּלָם
 וּצַבָּא הַשָּׁמַיִם לָךְ מִשְׁתַּחֲוִים:²⁸
 אֲתָה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׁדִּים
 וְשִׁמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:²⁹
 וּמִצֵּאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֹאמֵן לְפָנֶיךָ

אין מפסיקים בין אמירת 'נאמן לפניך' לאמירת 'זכרות עמו הברית', אלא בשחרית של ברית מילה שמנגנים פסוקים אלה באמירת סירוגין מיוחדת של המוהל והסנדק.

מוהל וזכרות עמו הברית לתת את־אָרֶץ הַכְּנַעֲנִי
 סנדק קחתי האמרי והפרני והיבוסני והגרנשי לתת לזרעו
 מוהל ותקם את־דְּבָרֶיךָ כִּי צָדִיק אַתָּה:
 סנדק וַתֵּרָא אֶת־עֵנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְאַתָּה־וְעַקְתָּם שְׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף:
 מוהל וְתַתֵּן אֶתְּתָן אֶתְּתָן וּמִפְתִּים בְּפָרְעָה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אֲרָצוֹ
 סנדק כִּי יִדְעָתָ כִּי הוֹדִיו עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לָךְ שֵׁם כְּחַיִּים הַזֶּה:
 מוהל וְהִים בְּקַעַת לְפָנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה
 סנדק וְאַתָּה־רִדְפִיהֶם הַשְּׁלַכְתָּ בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עֲזִים:
 שירת הים נהגו לאמרה בניגון מעמי המקרא

27. It is an ancient custom to stand for 'ויברך דויד', until 'לשם תפארתך'. The would rise a little while reciting 'לברך דויד' אתה־הוא ד'.

28. אמר רבי יהושע בן לוי, בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעו מקום תפלה, דכתיב: 'וצבא השמים לך משתחוים:' (333 בתרא כה)

29. The דברי קהלת cites the מנהג to stand until 'שמו אברהם'.

שמות יד:ל-לא

מוהל וַיִּזְשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם

סנדק וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שִׁפְתַי הַיָּם:

מוהל וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־תֵּיֶד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הַעַם אֶת־יְיָ

סנדק וַיֵּאֱמִינוּ בַּיְיָ וּבַמֶּלֶשֶׁה עֲבָדָיו:

בשבת שירה (וביום ז' של פסח) מנגנין ה'שירה' בפסוקי דזמרה, וגם בקריאתה בס"ת (כח יהודה)

מוהל 30 אִזּוּ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁהוּ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיְיָ וַיֵּאמְרוּ טו:א-ח

לְאָמַר סנדק 31 אֲשִׁירָה לַיְיָ כִּי־נָאָה נָאָה סוּם

וּרְכָבוֹ רָמָה בַּיָּם: מוהל עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה וַיִּהְיֶה לִּי

לִישׁוּעָה סנדק 32 זֶה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ

אָבִי וְאֶרְמְמָנָהוּ: מוהל יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ

שָׁמוֹ: סנדק מִרְכַּבַת פְּרָעָה וְחִילוֹ יְרַחֵם בָּנָיִם וּמִבְּתֵר

שְׁלֵשִׁיו מִטְּעֵנוּ בַּיַּם־סוּף: מוהל תְּהַמֵּת יְכַסִּימוּ יַרְדּוֹ בְּמַצּוֹלַת כְּמוֹ־

אָבִינוּ: סנדק יְמִינֵךָ יְיָ נֶאֱדָרֵי בְּכַח יְמִינֵךָ

יְיָ תִרְעֵץ אוֹיְבֵינוּ: מוהל וּבְרַב גְּאוֹנֵךָ תִּהְיֶה

קַמְיָה: תְּשַׁלַּח חַרְוֵךָ יֶאֱכֹלְמוּ בְּקֶשֶׁשׁ: סנדק וּבְרֹחַ

אֲפִיךָ נַעֲרְמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְּמוֹ־נֶד

נְזֻלִים: קָפְאוּ תְהַמֵּת בְּלֵב־יָם: מוהל אָמַר

30. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד' איש מלחמה וגו', ימינך וגו', מי כמכה וגו', עד יעבר וגו', שאומר בקול.

31. תנו רבנן, בו ביום דרש רבי עקיבא, בשעה שעלו ישראל מן הים, נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? כגדול המקרא את הלל, והן עונין אחריו ראשי פרקים, משה אמר 'אשירה לד' והן אומרים 'אשירה לד' משה אמר 'כִּי־נָאָה נָאָה' והן אומרים 'אשירה לד'. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, כקטן המקרא את הלל, והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר, משה אמר 'אשירה לד' והן אומרים 'אשירה לד' משה אמר 'כִּי־נָאָה נָאָה' והן אומרים 'כִּי־נָאָה נָאָה'. רבי נחמיה אומר כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת, שהוא פותח תחילה והן עונין אחריו. במאי קמיפלגי? רבי עקיבא סבר 'לאמר' אמילתא קמיתא, ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי סבר 'לאמר' אכל מילתא ומילתא, ורבי נחמיה סבר וַיֵּאמְרוּ דְאָמַר כּוֹלְהוּ בְּהַדֵּי הַדָּדִי, 'לאמר' דפתח משה ברשעא. (גמ' סוטה ל:)

32. תנא 'זה א-ל' וְאֵלֵינוּ, התנא לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה ושופר נאה, ציצית נאה ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה בלבד אומן, וכורכו בשיראין נאין. אבא שאול אומר, 'וְאֵלֵנוּ' הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה הנה חנון ורחום. (גמ' שבת קלג:)

אֲחִלֶּק שְׁלַל סַנְדָק תִּמְלֹאמוּ	אֲזַיֵּב אֶרְדֵּף אֲשִׁיג
מִוַּחַל נִשְׁפָּת	נִפְשִׁי
אֶרִיק חֲרָבִי תִזְרִישְׁמוּ יָדַי:	בְּרוּיַחֵךְ כִּפְסֹמוּ יָם
צָלְלוּ כַעֲוֵפֶרֶת בְּמִים	אֲדִירִים:
סַנְדָק מִי־כִמְכָה בְּאֵלֶם יְיָ	מִי
נִזְרָא תִהְלֵת עֲשֵׂה	כִּמְכָה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ
סַנְדָק נְחִית	פְּלֹא:
מִוַּחַל נְמִית יְמִינְךָ תִבְלַעְמוּ אֶרֶץ:	מִוַּחַל נְמִית יְמִינְךָ תִבְלַעְמוּ אֶרֶץ:
מִוַּחַל נִחְלֵת בְּעֵינֶיךָ אֶל־נִגְה	בְּחִסְדְּךָ עֲסֹנוּ גְּאֻלָּתְךָ
סַנְדָק שְׁמַעֵי עַמִּים יִרְגָּזוּן	קֹדֶשְׁךָ:
מִוַּחַל אִז נִבְהִלּוּ אֱלֹהֵי	אֲחֹז יִשְׁבִי פְּלִשְׁתִּי:
נִמְנֹו	אֵדוֹם
סַנְדָק תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִמְתָּה	כֹּל יִשְׁבִי בְּנַעֲוִי:
מִוַּחַל עַד־	וּפַחַד
עַד־יַעֲבֹר עֲסֹנוּ	יַעֲבֹר עִמָּךְ יְיָ
סַנְדָק תִּבְאֵמוּ וְתַפְלַעְמוּ בְּחַר נִחְלֵתְךָ	קִנְיִתְךָ:
מִוַּחַל מִקְדָּשׁ אֲדָנִי כֹנְנֹו	לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתְךָ יְיָ
מִוַּחַל יְיָ	יְדִידְךָ:
סַנְדָק יְיָ יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד:	<< סַנְדָק יְיָ יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד:

יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק 'ד' ימלך לעולם ועד'

(אין אומרים 'ד' מלכותיה' וגומר, 'בי בא סוס' וגומר) וממשיכים 'בי לד' המלוכה.

תכלים ככ:כט בי ליי המלוכה ומשל בגוים:

עוזדיה ח:כא ³³ וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּחַר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת־חַר עֲשׂוּ וְתִיתָה לֵינִי הַמְּלוּכָה:

זכריה יז:ט וְתִיתָה יְיָ לְמִלְכָּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד:

מסיימים:

וּבְתוֹרַתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר ◊ דְּכָרִים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

33. בשבת חנוכה אומרים 'ועלו מושעים בחר ציון' - ניגון המאורה 'שני זיתים'. (מכון מורשת אשכנז)

מ'נשמת' עד 'אלא אתה' אומר החזן הכל בקול ובנעימה:

¹ נְשַׁמַּת כָּל־חַי תִּבְרַךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תִּפְאַר וּתְרוֹמָם
וְכָרְךְ מִלִּבֵּנוּ תִמְיֵד ◊ מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל ◊ וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ מִלֵּךְ גּוֹאֵל
וּמוֹשִׁיעַ: פְּדוּהָ וּמְצִיל וּמְפָרֵגִים וּמְרַחֵם ◊ בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה ◊ אֵין לָנוּ מִלֵּךְ אֵלָּא אַתָּה:
אֱלֹהֵי הָרֵאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים ◊ אֱלֹהֵי כָל־בְּרִיּוֹת ◊ אֲדוֹן כָּל־תּוֹלְדוֹת ◊
הַמְהַלֵּל בְּרַב הַתְּשַׁבְּחוֹת ◊ הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד ◊ וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וְיֵי לֹא־יִגוּם
וְלֹא־יִישָׁן ◊ הַמְעוֹרֵר יְשָׁנִים ◊ וְהַמְקִיץ רְדוּמִים ◊ וְהַמְשִׁיחַ אֱלָמִים ◊ וְהַמְתִּיר | אֲסוּרִים ◊
וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְהוֹזֵקֵם כְּפוֹפִים ◊ לֵךְ לְבָרְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

אֵלוֹ פָּיֵנוּ מִלֵּא שִׁירָה בָּיָם ◊ וּלְשׁוֹנֵנוּ כְּהַמּוֹן גְּלִיו ◊ וְשִׁפְתוֹתֵינוּ כְּמִרְחָבֵי רִקְיעַ
וְעֵינֵינוּ כְּשֶׁמֶשׁ וּבִיָּרַח ◊ וְיַדֵּינוּ כְּנִשְׂרַי שָׁמַיִם ◊ וְרַגְלֵינוּ כְּאֵילוֹת ◊ אֵין אָנוּ מִסְּפִיקִים
לְהוֹדוֹת לָךְ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ וּלְבָרְךָ אֶת־שִׁמְךָ ◊ עַל־אֶחָת מֵאֵלֶּה
אֵלֶּה אֵלֶּפֶי אֵלֶּפֶים וְרַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים ◊ הַטּוֹבוֹת שְׁעֵשִׂית עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעַמָּנוּ:
מִמְצָרִים גָּאֵלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִבֵּית | עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כְּרַעַב וְנִתְּנוּ ◊ וּבְשֹׁבַע כִּלְכַלְתָּנוּ ◊
מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ◊ וּמִדְּבַר מַלְטָתָנוּ ◊ וּמִחֲלָיִם רָעִים וּנְאֻמָּנִים דִּלִּיתָנוּ:

עַד־הַנְּהָ עֲזוּרֵינוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְלֹא־עֲזוּבוּנוּ חֲסִדֶיךָ: וְאֶל־תִּפְּשָׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְנִצָּח:
עַל־כֵּן אֲבָרִים שֶׁפְּלִגְתָּ בָנוּ ◊ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ ◊ וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַתָּ בְּפִינוּ ◊
חַן חֵם יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרַמְּמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מִלִּבֵּנוּ:
כִּי כָל־פֶּה לָךְ יוֹדָה ◊ וְכָל־לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע ◊ וְכָל־בֶּרֶךְ לָךְ תִּבְרַע ◊ וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ
תִּשְׁתַּחֲוֶה ◊ וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ ◊ וְכָל־קֶרֶב וּכְלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ ◊ כִּדְבַר שְׁפָתוֹב:
תְּהִלָּתְךָ לְבָרְכָה יְיָ מִי כְמוֹךָ מְצִיל עַמִּי מִחֶזֶק מִמָּנוּ וְעַמִּי וְאֶבְיֹן מִגְּזוּל:

« מִי יִדְמֶה־לָּךְ ◊ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ ◊ וּמִי יַעֲרֹךְ־לָּךְ: הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊
כְּרַשִׁית יד:ט אֵל עֲלִיּוֹן כְּנֶה שָׁמַיִם וְאָרֶץ: נִהַלְלֶךָ וּנְשַׁבְּחֶךָ וּנְפַאֲרֶךָ וּנְבָרְךָ אֶת־שֵׁם קְדוֹשְׁךָ ◊
כְּאֵמֹר: תְּהִלָּתְךָ קִג:א לְדוֹר | בְּרַבֵּי נִפְשֵׁי אֶת־יְיָ וְכָל־קֶרֶבֵי אֶת־שֵׁם קְדוֹשׁוֹ:

1. ומצאתי בפירוש ישן סביב לסדור כ"י משנת קס"ז והוא כמנהג טריו"ש וז"ל "שמעתי מר' יהודה בר יעקב שר' שמעון בן ביפא יסד נשמת עד מי ידמה לך" עכ"ל. ובפירוש אחר מצאתי בזה"ל שמעון בן בפה וי"א שמעון בן שמח יסד את נשמת ורמו שמו בו למפרע דהיינו ש' שוכן עד מ' מי ידמה ע' עד הנה עזרונו ו' ואילו פינו נ' נשמת" עכ"ל. (סדור עבודת ישראל) (סדור ר' שבתי סופר גרס 'ואילו' בעקבות סידורי ספרד)

2. כָּל עֲצוּמוֹתֵי הַמִּילָה כָּל בַּקְמָץ וְכָל בַּקְמָץ קָטוֹן. (רא"ש)

בשבושות מתחיל 'האל'
האל בתעצמות עזך:
 בסכות ושמיני עצרת מתחיל 'הגדול' (בשבת חוה"מ מתחיל בשוכן עד)
הגדול בכבוד שמך:

בפסח וגם בשבת חול המועד מתחיל 'הגבור'
הגבור לנצח והגורא בגוראותיך:
 בראש השנה וביום כפור מתחיל 'המלך'
המלך היושב (ר"ה ויו"כ יושב) על-כפא רם ונשא:

בשבת ובחול המועד סכות מתחיל 'שוכן עד'.
שוכן עד ◊ מרום ◊ וקדוש שמו:
 וכתוב: לג: 5 רננו צדיקים ביי לישרים נאווה תהלה:

לכל השנה	לראש השנה וליום כפור
6 בפי ישרים תתהלל:	בפי ישרים תת ר ומם:
ובדברי צדיקים תתפרך:	ובדברי צדיקים תת ב רך:
ובלשון חסידים תתרום:	ובלשון חסידים תת ק דש:
ובקרב קדושים תתקדש:	ובקרב קדושים תת ה לל:

7 ובמקהלות (נ"א ובמקהלות) רבבות עמך בית ישראל ◊ פרנה יתפאר שמך
 מלפנו בכל-דור ודור: שפן חובת כל-היצורים ◊ לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊
 להודות להלל ◊ לשבח לפאר ◊ לרומם להדר ◊ לברך לעלה ולקלם ◊
 על כל-דברי שירות ותשבחות-דוד בן-ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלפנו ◊ האל המלך הגדול והקדוש ◊ בשמים ובארץ
 כי לך נאה ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיר ושבחה ◊ הלל וזמרה ◊
 עז וממשלה ◊ נצח גדלה וגבורה ◊ תהלה ותפארת ◊ קדשה ומלכות ◊ « פרכות
 והודאות מעתה ועד-עולם: » פרוך אתה יי אל ◊ מלך ◊ גדול בתשבחות
 אל ההודאות ◊ אדון הנפלאות ◊ הבוחר בשיירי זמרה ◊ מלך ◊ אל ◊ חי העולמים:

was initially only inserted here during ימי תשובה by נוסח ספרד in Europe.
 It is a מנהג ארז"ל, which was not accepted by אשכנזים across Europe,
 although many Eastern European אשכנזים eventually adopted its recital.

- מתחילין 'המלך יושב' ולא 'היושב'. כי היושב משמע הרגיל לישב. אבל יושב פירושו יושב עכשיו. (נוהג כצאן יוסף).
- In worshipping were expected to oren silently. When a pious eastern European came and raised his voice in prayer, it was not uncommon for elderly members to turn around and say, "Wir haben schon einen Chasen" [We already have a Cantor].
5. דרש רב חיינא בר פפא, מאי דכתיב: 'רננו צדיקים בך' לישרים נאווה תהלה: אל תקרי 'נאווה תהלה', אלא נוה תהלה, זה משה ודוד, שלא שלטו שונאיהם במעשיהם, דוד דכתיב: 'מבעו בארץ שעריה' (איכה ב:ט), משה, דאמר מר, משנבנה מקדש ראשון, נגנו אהל מועד, קרשיו קרסיו, ובריחיו ועמודיו, ואדניו. היכא? אמר רב חסדא אמר אבימי, תחת מחילות של היכל. (גמ' סוטה ט).
- בשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה אומרים 'בפי ישרים' בניגון המיוחד.
- Most ancient manuscripts were written without vowels (ניקוד). The common pronunciation is 'ובמקהלות'.
- בסכות מ'בא" א-ל מלך' עד סוף ברכת 'ישתבח' עם קדיש נאמרת בניגון סכות, שמיני עצרת, ואחרון של פסח, וב' שבועות - בניגון 'מתנת יד'. בשמחת תורה נאמר בניגון הקפות שמחת תורה, בשבועות בניגון תחילת 'אקדמות' וממשיך בה עד סוף החצי קדיש.
- בפסח מ'א-ל ההודאות' אומר החזן בניגון 'אדיר הוא' וממשיך בה עד סוף החצי קדיש.

- ◇ חזן כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◇ בעלמא דברא ברעותה ◇
- ◇ וימליך מלכותה ◇ בתיבון וביזיבון ◇ ובחיי דכל בית ישראל ◇
- בענלא ובזמן קריב - ואמרו חזן כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה במקום שאין רשאים להפסיק בו יתברך

- ◇ חזן כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◇
- ויתתדר ויתעלה ויתהלל ◇ שמייה דקדשא חזן כורע ברוך הוא ◇ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
- לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל ברבא ושירתא תשפחא ונחמא ◇
- דאמרו בעלמא - חזן כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב

באמירת 'ברכו' החזן אומר: 'ברוך יי המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור, ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש:

¹⁰ חזן מאריך באמירת 'ברכו'

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים ◇ הקדוש ברוך הוא: שהוא ראשון והוא אחרון ◇ ומפלעיו אין אלהים תכלים ס:כ ללו לרכב בערבות ביה שמו ועלו לפניו: ושמו מרומם על כל ברבא ותהלה:

ברכו:

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל:

ברוך ◇ שם כבוד מלכותו ◇ לעולם ועד:

אתי:

כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל:

ק:יג: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

המברך:

קהל וחזן יחדיו:

ברוך יי המברך ◇ לעולם ועד:

חזן אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל':

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◇

ישעיכ מה: יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא ◇ את הכל:

10. ברמ"א או"ח סי' נ"ז סעיף א' הביא דברי הטור: "נהגו שהש"ץ מאריך ב'ברכו' והקהל אומרים 'יתברך וישתבח' וכו', בעוד שהוא מאריך ב'ברכו'. במקומות בהם אין מאריך הש"ץ בניגון 'ברכו', בטלה אמירה זו, כעצת המשנה ברורה שם ס"ק ה', שאם אין החזן מאריך מוטב לשתוק. אמנם במסורת הנגינה של קהילת אשכנז החזן מאריך בניגון כל אמירת 'ברכו' הן בחול הן בשבת והן במועדים.

^{1 2} בשבתות ובחגים אומרים יוצר פותחים בחרוז זה, וחזן אומר בקול רם בהמשך לתחילת ברכת יוצר:

אור עולם פּאָיצר תּיִים ◊ אורות מאּפּל אָמר וַיְהיִ:

ביום טוב שחל בימי חול אומרים 'המאיר לארץ' (עמ' 155).

³ משבת הגדול עד ימי הסליחות אומרים 'הבל יודוך' לסירוגין,

פסוק אחד חזן אומר בקול רם ובפסוק שאחריו משמיע הקהל את קולו, וחוזר חלילה.

חזן: הבל יודוך ◊ והבל ישפחוך ◊ והבל יאמרו אין קדוש כִּי:

קהל: הבל ירוממוך סלה ◊ יוצר הבל: האל הפותח בכל־יום דלתות שערי מזרח ◊

חזן: ובוקע חלוני רקיע ◊ מוציא תמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה ◊

קהל: ומאיר לעולם פלו וליושביו ◊ שפרא במדת רחמים:

חזן: המאיר לארץ ולדורים עליה ◊ ברחמים ◊

ובטובו מחדש בכל־יום תמיד מעשה בראשית:

קהל: המלך המרום לבדו מאז ◊ המשבח והמפאָר והמתנשא מימות עולם:

חזן: אלהי עולם ברחמיך הרבים ◊ רחם עלינו ◊ אדון עזנו ◊

צור משגבנו ◊ מגן ישענו ◊ משגב בעדנו:

קהל: אין בערפך ◊ ואין זולתך ◊ אפם בלתיך ◊ ומי דומה־לך:

חזן: אין בערפך יי אלהינו בעולם הזה ◊ ואין זולתך מלבנו לחיי העולם הבא:

קהל: אפם בלתיך גואלנו לימות המשיח ◊ ואין דומה־לך מושיענו לתחית המתים:

1. It is common on special occasions, that only a יוצר and a זולת are recited. For example, on the מאורה (יוצר, מאורה, זולת), however, שבת חנוכה, (יוצר, זולת) שבתות ארבע פרשיות אופן is said instead of an

2. שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, ראש השנה, יום כפור, סכות, ושבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת הראשונה והשניה של חנוכה, ארבע פרשיות והפסקות הראשונה והשניה, שבת הגדול, פסח, ושבת חול המועד, שבועות, שבת נחמו, שבת תשובה.

3. In the winter הבל יודוך and א-ל אדון are recited silently, while in the summer הבל יודוך is recited responsively and חזן and א-ל אדון is sung responsively in the same manner.

משבת הגדול עד ימי הסליחות נהגו להמשיך ולומר גם את הפיוט 'א-ל אדון' לסירוגין בין חזן וקהל, ויש נוהגים לנגן 'א-ל אדון' בנעימה בכל שבתות השנה. כשיש חתן וכן כשבאה יולדת לבית הכנסת מנגן החזן לכבודם 'שמחים בצאתם' עד סוף הפיוט בניגון מיוחד. חתן שבשבת שאחרי האירוסין ובשבת שאחרי הנישואין (ולא בשבת שלפני הנישואין).

חזן:	4 אֵל אֲדוֹן עַל כָּל-הַמַּעֲשִׂים	בְּרוּךְ וּמְבָרֵךְ בְּפִי כָל-נִשְׁמָה:
קהל:	גִּדְלוּ וְטוּבוּ מְלֵא עוֹלָם	דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹכְבִים אוֹתוֹ:
חזן:	הַמִּתְנַאֵה עַל-חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ	וְנִהְדָר בְּכָבוֹד עַל-הַמְרַבָּה:
קהל:	זְכוֹת וּמִישׁוֹר לְפָנַי כְּסֹאוֹ	חֶסֶד וְרַחֲמִים לְפָנַי כְּבוֹדוֹ:
חזן:	טוֹבִים מְאֹדוֹת שְׁפָרָא אֱלֹהֵינוּ	יִצְרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׁבֵּל:
קהל:	כֶּת וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם	לְחַיּוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תִּבְל:
חזן:	מְלֵאִים זֵיו וּמְפִיקִים נִגְה	נִאֵה זֵיוֹם בְּכָל-הָעוֹלָם: \ \
קהל:	שְׂמִחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם	עוֹשִׂים בְּאֵימָה רִצּוֹן קוֹנֵהֶם:
חזן:	פָּאָר וּכְבוֹד נוֹתְנִים לְשִׁמּוֹ	צִהְלָה וְרִנָּה לְזִכָּר מְלַכּוֹתוֹ:
		בחורף החזן מתחיל מ'קרא לשמש' בקול:
קהל:	<< קָרָא לְשִׁמְשׁ וַיִּזְרַח-אוֹר	רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְבָנָה:

חזן: שֶׁבַח נוֹתְנִים-לוֹ כָּל-צְבָא מְרוֹם

תַּפְאֵרַת וּגְדֻלָּה

- חזן: לְאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מְכַל-הַמַּעֲשִׂים
- בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וַיֵּשֶׁב עַל-פֶּסַע כְּבוֹדוֹ
- תַּפְאֵרַת עֲטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה
- עֲנֵג קָרָא לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי: זֶה שְׁבַח שְׁלִיֹם הַשְּׁבִיעִי
- שָׁבוּ שָׁבַת אֵל מְכַל-מְלֵאכְתּוֹ:

קהל: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁבַּח וְאוֹמֵר: תְּהִלָּה 35:3-6 מְזִמּוֹר נְשִׁיר לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי: מְזִמּוֹר לְהַדוֹת לַיְי

לְפִיכֶן יִפְאָרוּ וַיִּבְרְכוּ לְאֵל כָּל-יִצְרוֹיוֹ: שְׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לְאֵל מְלֶךְ יוֹצֵר כָּל

הַמְּנוּחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ בְּיוֹם שְׁבַת קֹדֶשׁ:

חזן: שְׁמֵךְ יְי אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדֵּשׁ

וְזִכְרֶךָ מְלִכְנוּ יִתְפָּאָר

בְּשָׂמִים מִמַּעַל

וְעַל-הָאָרֶץ מִתְחַת:

תִּתְבָּרֵךְ מוֹשִׁיעֵנוּ

עַל-שְׁבַח מַעֲשֵׂה יְדִיךָ

וְעַל-מְאוֹרֵי אוֹר שְׁעֵשִׂית

וְיִפְאָרוּךְ

סְלָה:

4. כתב הכל בו, מיוחד באלפא ביתא, ובראשונה עשר תבות נגד עשרת הדברות, ובאחרונה י"ב תבות נגד י"ב מזלות, בשארן תשעה אמצעיים שבכל אחד ח' תבות שהן בכללן ע"ב נגד שם המפורש, ויחד הם כ"ב אותיות נגד שם בן כ"ב עכ"ל... ודע כי כל חרוז מתחלק לב' חלקים וכל חלק מתחיל באות מסדר אלפ"א בית"א. (סדור עבודת ישראל)

ביום טוב שחל בימי חול אומרים 'המאיר לארץ'.

המאיר לארץ ולדרים עליה ◊ ברחמים ◊ ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: קד-כד מהררבו מעשיך | יי בלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינה: המלך המרום לבדו מאז ◊ המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ◊ ברחמיך רחם עלינו ◊ אדון עוננו ◊ צור משגבנו ◊ מגן ישענו ◊ משגב בעדנו: אל ברוך גדול ידעה ◊ הכין ופעל וחרו חמה ◊ טוב יצר כבוד לשמו ◊ מאורות נתן סביבות עזו ◊ פנות צבאו קדושים רוממי שדי ◊ תמיד מספרים כבוד אל וקדשתו: תתברך יי אלהינו על שבח מעשי ידך ◊ ועל מאורי אור שעשית ◊ יפארוך ◊ סלה:

ביום טוב מנגנים מתתברך צורינו עד סוף בידאה בניגון היום. בשבת חוזן מנגן קצת בניגון קינות.

חזן: תתברך צורנו מלפנו וגואלנו ◊ בורא קדושים: ישתבח שמך לעד מלפנו ◊ יוצר משרתים ◊ ואשר משרתיו בלם עומדים ברום עולם ◊ ומשמיעים ביראה יחד בקול ◊ דברי אלהים חיים ומלך עולם: בלם אהובים ◊ בלם ברוכים ◊ בלם גבורים ◊ ובכלם עשים באימה וביראה רצון קונתם: ובכלם ◊ פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה ◊ בשירה ובזמרה ◊ ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים -

קהל את-שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא:

חזן: ובכלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה ◊ ונותנים רשות זה לזה ◊ להקדיש ליוצרים ◊ בנחת רוח בשפה ברוכה ובנעימה: קדשה בלם באחד ◊ עונים ◊ ואומרים ביראה -

קהל ישטיח ויג: ⁵ קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו:

<p>⁶ בשבתות ובחגים כשאומרים אופן אומרים 'החיות' במקום 'והאופנים' מלבד ⁷ בראש השנה ויום הכיפורים:</p>	<p>חזן והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים . . .</p>
--	--

חזן והחיות ישוררו וכרכים יפארו ◊ ושרפים ירנו ◊
ואראלים יברכו ◊ פני כל-חיה ואופן וכרוב . . .

לעמת שרפים ◊ לעמתם משבחים ואומרים: קהל יחזקאל גייז ברוך כבוד-יי ממקומו:

5. וי"א שהיחיד מדגלה - (נראה דנתפשט מזה שעושין תנועה בגופן כשאומרים קדוש וברוך ויוצר מושב וכן בקדושה דסדרא שדינה כמו קדושה שביוצר כמ"ש בס' קל"ב בהגה וכמ"ש הב"י פה בשם הזוהר), וכן הסכים שו"ת רדב"ז סי' י' וכתב שכך מן השמים השיבו בחלום למקובל אחד, ועמ"ש סי' תקס"ה. ועיין ספ"ו ממסכת סופרים דמשמע ל' כי"א שהיחיד אומרה. ובסל' כ"ו [בשו"ת רדב"ז] שעושין לה הידור. ונ"ל שיפה עושים דמגביהים גופן קצת באמירה, ועשו"ת רמ"ע ק"ב. (מקור חיים סימן נ"ט, ג')

6. שבת ראש חודש. ראש השנה. יום כפור. סבות. שמחת תורה. שבת בראשית. הימים הראשונים של פסח. ושבת חול המועד. שבועות. שבת נחמו. שבת תשובה. שבת ברית מילה.

7. מנהג ק"ק פפד"מ שא"א 'החיות ישוררו'. ונ"ל המנהיג הטעם מפני שא"א שירה עד שישראל אמרו תחלה. ובראש השנה א"א שירה מפני שהוא יום הדין שמטעם זה א"א הלל. אבל גבי אופנים כתיב 'ברעש גדול' (שהוא לשון הפסוק דיחזקאל) ובראש השנה דוקא צריך לומר 'ברעש גדול' מפני אימת הדין. (נוהג כצאן יוסף)

לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת יִתְּנֵנוּ: לְמַלְךְ אֵל חַי וְקַיִם ◊ זְמִירוֹת יֹאמְרוּ ◊ וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמִיעֵנוּ:
 כִּי הוּא לְבָדוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ◊ עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת ◊ בַּעַל מַלְחָמוֹת ◊ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת ◊
 מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ◊ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ◊ נוֹרֵא תְהִלּוֹת ◊ אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת: הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ
 בְּכָל־יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית: כְּאֹמֵר: תְּכַלֵּם קלו': לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם
 חֲסִדוֹ: בִּשְׁבַת א' דְּחִנוּכָה אוֹמְרִים כַּאֲן הַפּיוֹט 'מְאוּדָה' << ⁸ אֹר חֲדָשׁ עַל־צִיּוֹן תֵּאִיר ◊ וְנִזְכָּה כְּלָנוּ
 מִהֲרָה לְאוֹרוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יי יוצר הַמְּאוֹרוֹת:

[פ"י שמואל] קהל אֶהְבֶּה רַבָּה אֶהְבְּתָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ חֲמֵלָה גְדוֹלָה וַיִּתְּרָה חֲמֵלָתָ עֲלֵינוּ:
 אֲבִינוּ מִלְּפָנָיו ◊ בְּעִבּוֹר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבְּטָחוֹ בָּךְ ◊ וְהִלְמָדָם חֲקֵי חַיִּים ◊ בֵּן תְּחַנְּנֵנוּ
 וְתִלְמָדָנוּ: אֲבִינוּ אֵב תְּרַחֵם הַמְּרַחֵם ◊ רַחֵם עֲלֵינוּ ◊ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהִבִּין וּלְהַשְׁבִּיל
 לְשִׁמְעַ ◊ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד ◊ לְשִׁמֵּר וּלְעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דְּבָרֵי תִלְמוּד תּוֹרַתְךָ
 בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ וַיַּחַד לְבַבְנוּ לְאַהֲבָה
 וּלְיִרְאָה אֶת־שִׁמְךָ ◊ וְלֹא־נִבּוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קִדְשְׁךָ הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא בְּטָחוֹנוּ ◊
 נִגְלִיָּה וְנִשְׁמַחָה בִּישׁוּעָתְךָ: << ⁹ וְהִבִּיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע בְּנֵי הָאָרֶץ ◊ וְתוֹלִיבְנוּ
 קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל־יְשׁוּעוֹת אַתָּה ◊ וּבְנוּ בְּחֵרֶת מְכַל־עַם וּלְשׁוֹן:
 וְקִרְבָּתָנוּ לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל סֵלָה בְּאַמֶּת ◊ בִּשְׁבַת לִפְנֵי שְׁבוּעוֹת וּלְפָנֵי מ' בַּאֵב אוֹמְרִים כַּאֲן הַפּיוֹט 'אַהֲבָה'
 לְהוֹדוֹת לָךְ וּלְיַחֲדֶךָ בְּאַהֲבָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של חזן.

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים לה אמירת 'אל מלך נאמן' הן ביחיד והן בציבור. ויש משלימים את
 חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של חזן, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

לכתחילה צריך לקרוא את ק"ש כולה בטעמי המקרא כולל הפסוק הראשון שהוא עיקר הקריאה על פי
 הפסוקים. קריאת שמע בנגינת טעמי המקרא, אם מורגל בהם, ובנגינת טעמי המקרא הקדומה של בני אשכנז בפרט,
 היא הדרך המובחרת לקיים את המצוה דאורייתא של קריאת שמע פעמיים בכל יום.

על פי הפסוקים והמדקדקים צריך להקפיד בכל התפלה - וביותר בק"ש דאורייתא - על ביטוי המילים
 בלשון הקודש מדוקדקת. הגיית החולם הנכונה היא זו של בני אשכנז, ובדורות שלפניו הבדילו בני אשכנז גם בין
 ח"ת לב"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הונגריה) ובין ע"ץ לאל"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הולנד).
 הרי"ש האשכנזית הנכונה היא לשונית. לפי פוסקי אשכנז צריך להקפיד על דין הגמרא להאריך בדלי"ת של 'אחד'
 (בהרעדת הלשון קלושה מאחורי השניים העליונות הקדמיות). רבים הם המדקדקים בזמן ק"ש לפי על השיטות,
 ואשרי הם אלה שמתאמצים להדר גם בעצם ק"ש שתיעשה לפי מסורת חז"ל.

8. בהושענא רבה אומרים 'אור חדש' עד 'לאורו' וכן 'הביאנו' עד 'וליהך באהבה' אומר החזן בניגון ימים נוראים,
 סיום הברכה - בניגון חול.

9. The מנהג is to hold the two front ציציות in the left hand, as mentioned by the following פוסקים and
 קיצור שלחן ערוך, שלחן ערוך הרב, מגן אברהם, ים של שלמה, ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא
 ר', אהרן פולד [מנהגי פרנקפורט], מנהגי וורמיישא) פוסקי אשכנז. This was echoed by ערוך השלחן
 ((מנהגי האריז"ל, ציציות ארבע, ספר יוסף אומץ and, חות יאיר

אל מלך נאמן

דברים 7:

¹⁰ שִׁמְעַי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש ¹¹ בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכוֹתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

דברים ו:כ-ט וְאֶהְבֵּת אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבְךָ: ¹² וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֻכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:

דברים יא:יג-כח וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ שָׁמְעוּ אֶל-מְצוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִטַּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמְלֻקּוֹשׁ וְאֶסַּפְתִּי דְגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וַיִּצְהַרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשִׂדְךָ לְבַהֲמֹתֶיךָ וְאֶבְלֹתַי וְשִׁבְעוֹתַי: הַשְּׁמֵרוּ לָכֵם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַפִּי בְכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְרֹתֶם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁרָתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֻכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ: ¹³ הָרַב הַקּוֹרֵא שֹׁמֵעַ בְּטַעֲמֵים מְרִים קוֹלוֹ מִלְמַעַן יִדְבֹּר עַד 'אִמַּת' לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וְיִמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לְאַבְתָּיִכֶם לָתֵת לָהֶם בְּיַמֵּי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

10. תנו רבנן, כיצד היו פורכין את שמעי? אומרים 'שמעי ישראל ד' אלדינו ד' אחד, ולא היו מפסיקין, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

11. ואנן מאי טעמא אמרינן ליה (ברוך שם...)? כדדריש רבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש, ויקרא יעקב אל-בניו ויאמר האספו ואניידה לכם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכניה, אמר שמא חס ושלום יש במטותי פסול, כאברהם שיצא ממנו ושמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו, אמרו לו בניו, שמעי ישראל ד' אלדינו ד' אחד, אמרו כשם שאין בלבד אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו? לא אמרו משה רבינו, לא נאמרוהו? אמרו יעקב, התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי... אמר רבי אבהו, התקינו שיהיו אומרים אותו בקול רם, מפני תרעומת המיניו, ובנהרדעא דליכא מיניו עד השתא אמרי לה בחשאי. (גמ' פסחים נו.)

12. תנו רבנן, 'ושננתם', שיהיו דברי תורה מיוחדים בפיה, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר: 'אמר להכמה אחתי את' (משלי יד) ואומר: 'קשרם על-אצבעותיך כתבם על-ליח לבך': (שם:ג) (גמ' קדושין ל:)

13. עיין בשרשי מנהג אשכנז חלק ג' שמסביר את זה.

3מזכר טו:לז-מא ויאמר יי אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על-פנפי בגדיהם לדדתם ונתנו על-ציצית הפנה פתיל תכלת: והיה לכם לציצית ¹⁴ וראיתם אתו וזכרתם את-כל-מצות יי ועשיתם אתם ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר-אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את-כל-מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן החזן.
אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך חזן אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

^{16 15} אומרים בשבתות שאומרים זולת חוץ מראש חודש אייר עד שבת שלפני שבועות ובשבתות שבין י"ז תמוז לתשעה באב:
אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן וטוב ויפה על אבותינו ועלינו על-בנותינו ועל-דורותינו ועל כל-דורות | ורע ישראל עבדיך:

אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלפנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים: על-אבותינו ועלינו על-בנותינו ועל-דורותינו ועל כל-דורות ורע ישראל עבדיך:

על-הראשונים ועל-האחרונים לעולם ועד חק ולא יעבור: אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: אתה הוא מלפנו מלך אבותינו אתה למען שמך מחר לנאלנו בנאלת את-אבותינו: אמת מעולם שמך הגדול | עלינו נקרא באהבה אין אלהים עוד וילתך:

על-הראשונים ועל-האחרונים ודבר טוב וקיים לעולם ועד אמת ואמונה חק ולא יעבור: אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו מלפנו מלך אבותינו גואלנו גואל אבותינו יוצרנו צור ישועתנו פורנו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים עוד וילתך:

14. While reciting the third פרשה (ויאמר), the ציציות are switched from the left to the right hand. The מנהג of holding the ציציות originated from the time of the תלמוד and therefore is considered a דגמרא. The ציציות are kissed only while reciting the words 'וראיתם אתו'.

15. When a זולת is recited on certain שבתות and ימים טובים a shorter form of **אמת ויציב** and **על-הראשונים**, which was the ancient ארץ ישראל text is likewise said. According to the מהרי"ל (דיני הימים שבין פסח לשבועות ג') the מנהג is to recite the longer version of **אמת ויציב** when reciting the תשעה באב and שבועה עשר בתמוז and b) between ראש חודש אייר and זולתות.

16. [A] זולת should not be added to the passage **אמת ויציב** on ראש השנה ... because the entire portion as such describes the reign of God as King of the Universe. Moreover, it is pointed out that the fifteen expressions of homage in this paragraph should recall the fifteen instances in which the word **וכפר**, implying forgiveness and pardon, occurs in the portion of the תורה dealing with the יום כפור (ויקרא פרק טז), and that the six repetitions of the word **אמת** there are an allusion to the Creation of the world which was completed on ראש השנה ... This portion of the service should remain unaltered on the ימים נוראים. [The World of Prayer Volume II pg. 185]

17 בשבתות ובשלש רגלים אומרים זולת.

עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אֵתָּהּ הוּא מַעֲוֹלָם ◊ מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבִנְיָהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דָּוָר
וְדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשֶׁבֶךְ ◊ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצַדִּיקְתֶּךָ עַד־אֶפְסֵי אֶרֶץ: אֲשֶׁר־י אִישׁ
שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתוֹרַתֶךָ וּדְבָרֶךָ יִשִּׁים עַל־לְבוֹ: אֱמֶת אֵתָּה הוּא אֲדוֹן לְעַמְּךָ
וּמִלֶּךְ גִּבּוֹר לְרִיב רִיבָם: אֱמֶת אֵתָּה הוּא רֹאשׁוֹן וְאֵתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִכְּלָעֲדֶיךָ אֵין
לָנוּ מִלֶּךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: 18 מִמִּצְרַיִם גְּאֻלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִכִּיּוֹת עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ:
כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם תְּרַגַּתָּ ◊ וּבְכוֹרֶךָ גְּאֻלְתָּ ◊ וַיִּסְסוּף בְּקַעַתָּ ◊ וַיּוֹדִים טַבַּעַתָּ ◊ וַיְדִידִים
הֵעֲבַרְתָּ ◊ תְּכַלִּים קוּיֵא וַיִּכְסוּ־מַיִם צָרִייהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא גוֹתָר: « עַל־זֹאת שִׁבְחוּ
אֱהוּבִים וְרוֹמְמוֹ אֵל ◊ וְנִתְּנוּ יְדִידִים וּמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת ◊ בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת
לְמִלְכֶךָ אֵל חַי־וֹקֵים ◊ רֶם־וְנִשְׂא ◊ גְּדוֹל וְנוֹרָא ◊ מִשְׁפִּיל גְּאִים ◊ וּמִגְּבִיַּה שְׁפָלִים ◊
מוֹצִיא אֲסִירִים ◊ וּפּוֹדֵה עֲנָוִים ◊ וְעוֹזֵר דָּלִים ◊ וְעוֹנֵה לְעַמּוֹ בְּעֵת שׁוּעָם אֱלֹיו:

תְּהַלֹּת לְאֵל עֲלִיּוֹן ◊ בְּרוּךְ הוּא וּמְבָרֵךְ:

מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנּוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כָּלָם:

קַהֵל שִׁמּוֹת טוּיֵא מִי־כַמְכָּה בְּאֵלֵם יְיָ מִי כַמְכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ נוֹרָא תְּהַלֵּת עֲשֵׂה פְּלֵא:

חֲזוֹן שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְּאֻלִּים לְשִׁמְךָ ◊ עַל־שִׁפְתַי הַיּוֹם ◊

יַחַד כָּלָם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קַהֵל טוּיֵא יְיָ | יְמִלְכֶךָ לְעֵלָם וְעַד:

בימים הראשונים של פסח ושבת חול המועד אומרים 'גאולה' ב'צוור ישראל'.

◊ יִשְׂרָאֵל	חֲזוֹן צוֹר
◊ יִשְׂרָאֵל	קוּיֵא בְּעֲזַרְתָּ
וַיִּשְׂרָאֵל:	וּפְדָה בְּנֵאֲמֶךָ יְהוּדָה
גְּאֻל יִשְׂרָאֵל:	בְּרוּךְ אֵתָּה יְיָ

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,

של שלש רגלים (עמ' 270), של ראש השנה (עמ' 306), של יום כפור (עמ' 322).

17. שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, סכות, שבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת ראשונה של חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש], שבת הגדול, פסח, שבת חול המועד, שבתות שבין ראש חודש אייר לשבועות, שבועות, שבתות שבין המצרים, שבת נחמו, שבת תשובה.

18. On שחרית (שבת שירה) ס' בשלח, שביעי של פסח, שמחת תורה 18. On sings the section beginning with a special ניגון with מצרים גאלתנו.

עמידה של שחרית לשבת

בשבתות אין אומרים לא את קדיש הפתח ולא 'ברכו', לא בשחרית ולא במנחה.

תכלים נא: אֲדֹנָי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּחִים וְקוֹנֵה הַכּוֹל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלֶךְ חַפִּץ בְּחַיִּים ◊ וְכָתַבְנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגִּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מִגֵּן אֲבֹתֵינוּ:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֶה לָּךְ ◊ מְלֶךְ מַמְיֵת וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוד']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאָמֵן אֶתְּךָ לְתַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אתה קדוש ושְׁמֶךָ קדוש | קדושה לש"ץ בחזרת התפלה: ^{2 1}
 וקדושים בכל־יום יהללוך פלה: חזן בלבד נקדיש את־שְׁמֶךָ בעולם | פְּשִׁים
 בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל (בשבת שובה): שְׁמֵקֵדִישִׁים | אֹתוֹ בְּשֵׁמִי מְרוֹם | פְּכַתוֹב
 הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ: עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִי וְיִגְוֹקְרָא זֶה אֵל־זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו:
 חזן או בקול־רעש גדול | אדיר וחזק משמיעים קול | מתנשאים לעמת שרפים |
 לעמתם ברוך יאמרו: קהל וחזן יחדיו ימזקאל גייצ ברוך כבוד יי ממקומו:
 חזן ממקומך מלפנינו תופיע | ותמלך עלינו | כי מחכים אנחנו לך: מתי תמלך
 בציון | בקרוב בימינו | לעלם ועד תשפון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך |
 לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך | כדבר האמור בשירי עירך |
 על־ידי דוד משיח צדקך:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלתה ציון לדור ודור הללויה:
 חזן לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש | ושכחה אלהינו מפנינו
 לא ימוש לעולם ועד | כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי
 הָאֵל (בשבת שובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:

ישמח משה במתנת חלקו | כי עבד נאמן קראת לו: כליל תפארת בראשו נתת |
 בעמדו לפניך על־הר סיני | ושני לחת אבנים הוריד בידו | וכתוב בהם שמירת שבת |
 וכן כתוב בתורתך: שמות לא:טז ושְׁמֵרוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבֶת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשְּׁבֶת
 לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם: ⁵ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹת הוּא לְעַלְמֵי בֵּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי
 אֶת־הַשְּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ:

1. The [נקדישך] together נקדש states that congregants *should not recite* (אורח חיים קבה:א) מחבר with the חזן; rather they should remain silent and concentrate on the חזן's recitation until he finishes that portion, at which point they should say, 'קדוש קדוש...'. The משנה ברורה explains, that congregants should remain quiet because the חזן is their messenger, and if they say נקדש along with him, he no longer appears as their messenger.

2. The paragraphs recited on שבת (for example: או בקול, כבודו מלא, כו') may be said by קהל as well. During the time of the ראשונים however, they too were said *only* by the חזן. פוסקי אשכנז did not stop the ציבור from saying them, but they did not insist on them doing so either. As is shown in the סידורי רודלהיים, they are marked as sections exclusively recited by the חזן.

3. ואם תאמר מפני מה או משני תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה, ואין או מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה. ושמעתי מנרבנוי אחד שכנגד ג' שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות, אתה קדשת כנגד שבת בראשית, שהקב"ה קדשו ומקודש ובה הששת ימי בראשית. ישמח משה, כנגד שבת סיני, שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה, כדאמרין פ' ר' עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה. ובתבנת שבת אין לתמוה, שכל תפילת המוספין או משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה. ובתפילת אתה אחד כנגד שבת שלעתיד לבא, שנא' (זכריה יד:ט) ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד. וגם ישראל גוי אחד, שנא' (ישעיה ס:כא) ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. (מחזור ויטרי)

4. בשבת פי' יתרו אומר החזן בחזרת ש"ע 'ישמח משה' בניגון מיוחד. (כח יהודה)

5. אמר רבי שמעון בן יוחי, כל מצות שנתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל, נתן להם בפרהסיא, חוץ משבת שנתן להם בצנעא, שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם'. אמר שמעון בן לקיש, נשמה יתירה נתן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר: 'שבת וינפש'. פנין ששבת ווי אבדה נפש. (גמ' זילכ טז.)

וְלֹא נָתַתּוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא הִנְחִלְתוּ מִלְּפָנֵינוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים ◊
 וְגַם בְּמִנוּחַתּוֹ ⁶ לֹא יִשְׁכְּנוּ עַרְלִים: כִּי לְיִשְׂרָאֵל עִמָּךְ נָתַתּוּ בְּאַהֲבָה ◊ לְזֶרַע יַעֲקֹב
 אֲשֶׁר בָּם בְּחַרְתָּ: עִם מְקַדְשֵׁי שְׁבִיעֵי ◊ כָּלֵם יִשְׁפְּעוּ וַיִּתְעַנְּנוּ מִטּוֹבְכָה:
 וּבְשִׁבְעֵי רְצִיתָ בּוֹ וְקִדְשָׁתוּ הַמִּדֶּת יָמִים אוֹתוֹ קְרֵאתָ ◊ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצֵה בְּמִנוּחַתְנוּ ◊ קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ ◊
 שִׁפְעֵנוּ מִטּוֹבְךָ ◊ וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתְךָ ◊ וּמַהֲרָ לָבֵנוּ לְעִבְדְּךָ בְּאַמֶּת: וְהִנְחִילְנוּ
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שִׁבְתָּ קִדְשֶׁךָ ◊ וַיִּשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהְבֵי שְׁמֶךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הַעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ: ⁷ וְאֲשִׁי
 יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מַהֲרָ ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתַהֲי לְרִצּוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת
 יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים ⁸ 'יעלה ויבא'.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֵא ◊ וַיִּנְיַע ◊ וַיִּרְאֶה ◊ וַיִּרְצֶה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקֵד ◊ וַיִּזְכֹּר
 זְכוּרֵנוּ וּפְקֻדוֹתֵנוּ ◊ וּזְכוּרֵן אֲבוֹתֵינוּ ◊ וּזְכוּרֵן מְשִׁיחַ בְּדָוִד עֲבָדְךָ ◊ וּזְכוּרֵן יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשֶׁךָ
 וּזְכוּרֵן כָּל עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפַלְיַמָּה וּלְמִזְבֵּחַ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם
 לְרֵאשׁ חוֹדֶשׁ: רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ | לַפֶּסַח: חַג הַמִּצּוֹת | לַסֻּכּוֹת: חַג הַסֻּכּוֹת

הַזֶּה ◊ זָכַרְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמִזְבֵּחַ (קַחֵל אָמֵן) ◊ וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה (קַחֵל אָמֵן) ◊
 וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים (קַחֵל אָמֵן) ◊ וּבְדַבְרֵי יִשׁוּעָה וּרַחֲמִים ◊ חוּס וְחַנּוּן ◊ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ
 כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מִלְּךָ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחְזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

6. In the uncensored יד כתב of the רוקח, the נוסח is 'לא ישכנו ערלים'. Due to the influence of the censors, the text was changed in some סידורים to 'רשעים'.

7. One could read the phrase either ואשי ישראל ותפלתם or ואשי ישראל ותפלתם מהרה . באהבה תקבל ברצון ., therefore according to מ"פד"מ, one pauses both before and after the word 'מהרה'.

8. ואיתה במחזור ויטרי, ראש חודש שחל בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שאינו בא אלא בשביל ראש חודש. (מהרי"ל) וכ"פ המשנה ברורה ס"ק טו בשם הרבה אחרונים ושכן המנהג. אולם דעת הב"י בשם ונהגו העולם והרמ"א ס'ע' ג שמזכירין שבת ביעלא ויבא.

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

מודים דרבנן
 כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא זקוף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד:
 צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך וגם פתחלתך על חיינו
 המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו הפקודות לך ◊ ועל נפיה שפכליום עמנו
 ועל נפלאותיה ומובותיה שפכליעת ◊ ערב ובקר וצהרים: המוב פי לאכלו
 רחמיך ◊ והמרחם פי לאתמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

כשאומרים המילה ברוך ◊ זקוף אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות ◊ ועל המלחמות
 שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן יוחנן בהן גדול חשמוני ובניו ◊ פשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך
 ישראל ◊ להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת
 להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת
 גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד
 צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך
 ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בגיך לדביר ביתך ◊
 ופנו את היכלך ◊ ומתרו את מקדשך ◊ והדליקו גרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת
 ימי הנגה אלו ◊ להודות להלל לשמך הגדול:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלפני תמיד לעולם ועד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני בריתך:

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו:]

ובל חיים יודוך סלה ◊ ויהללו את שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:

כורע ברוך משתחוה אתה זקוף יי המוב שמך וליך נאה להודות:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל (עמ' 281).

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְשֻׁלְשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּכָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊
הָאֲמוּרָה מִפִּי אֶהְרֵן וּבְנָיו בְּהַנִּים עִם קְדוּשָׁךְ ◊ כְּאֲמֹר:
3מזכר ו:כד-כו יְבָרְכֶךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיַחְנֶךָ: כו יהי רצון
יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיִשָּׂם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה ◊ וּבְרָכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:
בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנֵיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנֵיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלוֹם: וְטוֹב
בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשִׁלּוֹמְךָ ◊

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר... לפני החזן]:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹכָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊
אָנוּ וְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יי
עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יי
הַמְּבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מִרְעַ ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְּהוֹם ◊ וְנַפְשֵׁי
בְּעַפְרָה לְבַל תִּהְיֶה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשֵׁי: וְכָל הַחוֹשְׁבִים
עָלַי רָעָה ◊ מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן
יִמְיָנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשַׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תְּכִלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ
הוֹשִׁיעָה יִמְיָנְךָ וְעַנְיֵי: יט:טו יְהִיו לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יי צוּרֵי וְגֹאֲלֵי:
פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל ◊ וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמִתְרָה בְּיָמֵינוּ ◊
וְתֵן חֲלָקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:
מִלֹּאכֵי ג:7 וְעֲרָבָה לָנוּ מִנְּחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.

החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בראש חודש וחנוכה וחול המועד אומרים מיד הלל אחר גמר התפלה קודם קדיש. (עמ' 259).

3מדצב יד:יז וְעַתָּה יִגְדַלְנָא כַּח אֲדִנִי כַּאֲשֶׁר דִּבְרַתְּ לְאִמְרוּ:

תכלים כהו: זכר־רחמיך יי וחסדיך פי מעולם הזה:

חזן כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן): בעלמא דברא ברעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ בתיבון וביומיבון ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:

ואמרו חזן כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

חזן כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊

ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא חזן כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא ◊

דאמירן בעלמא: חזן כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעותהון דכל-ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)

תכלים קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

קכא:3 קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

חזן כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומי הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

In some congregations, שחרית עמידה is recited after the מומד שיר ליום השבת. However, according to the שיר הכבוד and שיר היחוד (after מוסף) (Year 1818, pg. 76 מנהגי פפד"מ) דברי קהלת it is said

בשבת וביום טוב קצת ק"ק אומרים לפני הוצאת ספר תורה מן ההיכל:

תכלים פו:ח²¹ איך-במוך באלהים | אדני ואין כמעשיך:

קמה:יג מלכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דור ודור:

יטז יי מלך לג:א יי מלך שמוט טו:ח יי | ימלך לעלם ועד:

תכלים כט:יא יי עז לעמו יתן יי | יברך את-עמו בשלום:

אב הרחמים ◊ נא:כ הימיכה ברצונך את-ציון תבנה חומות ירושלם:

פי בך לבד במחננו ◊ מלך אל רם ונשא ◊ אדון עולמים:

1. The ancient מנהג was, for the רב to speak before התורה twice a year on שבת הגדול and שבת בר מצוה and שבת מברכים every רבנים. In the modern era, שבת שובה and then this was done prior to מוסף.

אחר קדיש 'תתקבל', לפני הוצאת ספר תורה, הרב דורש (מתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור) דרשת שבת שובה או דרשת שבת הגדול מענייני פסח. את דרשתו פותח באגדה, ממשך בהלכה ומשלים באגדה, הוא מסיים במלים: 'ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן'. אחר הדרשה אומרים קדיש דרבנן.

2. מנהג אשכנז etc. were not recited in אהד אלדינו and שמע ישראל, אב הרחמים and אין כמוד (with the exception of the פירודא (Fürth)). The recital of these פסוקים originated in נוסח אושטרייך (Austria) as did other French מנהגים (France), and became part of מנהג פולין (Poland). These פסוקים are chanted in Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London. (שרשי מנהג אשכנז)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

בהוצאת ספר תורה בשבת וביום טוב חולקים כבוד גדול לתורה, מדקדקים באופן ההוצאה, ואומרים את כל הפוסקים בשירה מסודרת.

3מדצד י:לכ ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה | יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ישעי' 3:ג כי מציון תצא תורה ודברי יי מירושלם: פרוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

³ תפילה משערי ציון לאמר בשעת הוצאת ספר תורה.

שמות לד:ו-ז | יי אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת:

נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה ג"פ

בראש השנה וביום כפור

4 רבון העולם ◊ מלא משאלותינו למוכה ◊ והפק רצוננו ◊ ותן לנו שאלתנו ◊ ומחל על כל-עונותינו ◊ ועל-כל-עונות אנשי בתינו ◊ מחילה בחסד ◊ מחילה ברחמים ◊ ומחננו מחמאינו ומעונותינו ומפשעינו: וזכרנו בזכרון טוב לפניך ◊ ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים ◊ וזכרנו לחיים ארוכים ומזכים ולשלום ◊ ופרנסה מובה וכלכלה ◊ ותן לנו לחם לאכול ◊ ובגד ללבוש ◊ ועשר וכבוד וארך ימים להגות בתורתך ולקיים מצוותיה ◊ ושכל ובינה להבין ולהשכיל עמקי סודותיה: ושלח רפואה לכל-מכאובינו ◊ ותברך את-כל-מעשה ידינו: ותגזור עלינו גזרות מובנות ישועות ונחמות: ותכפל מעלינו כל-גזרות קשות ◊ ותפה לב המלכות ויועציה ושריה עלינו למוכה ◊ אמן וכן יהי רצון:

בקצת קהלות בימי יום טוב שחלו בימי חול אומרים:

רבון העולם מלא משאלות לבי למוכה ◊ והפק רצוני ◊ ותן שאלתי ◊ לי עבדך פ' בן פלונית אמתך ◊ וזכרני (ואת אשתי וכני ובנותי) לעשות רצונך בלבב שלם: ומלמני מיצר הרע ◊ ותן חלקנו בתורתך: וזכרנו שאת-שרה שבינתך עלינו ◊ והופע עלינו רוח חכמה ובינה ◊ ויתקיים בנו מקרא שפתוב: ישעי' יא:3 ונחה עליו רוח יי רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי: וכן יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שאזכה לעשות מעשים טובים בעיניך ◊ וללכת בדרך ישרים לפניך ◊ וקדשנו במצותיך ◊ כדי שנופה לחיים טובים וארכים לחיי העולם הבא: ותשמרנו ממעשים רעים ◊ ומשעות רעות המתרגשות לבא לעולם: תכלים לז: והבומח ביי חסד יסובבנו: אמן:

תכלים יט:טו יהי לרצון | אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי:

סט:יד ואני תפילתי לך | יי עת רצון אלהים ברב-חסדך ענני באמת ישעך: ג"פ

3. The recitation of the מדות on י"ג שלש רגלים is a late מנהג המקובלים. In פפד"מ they were said exclusively on ימים נוראים (pg. 163 and pg. 178, and דברי קהלת) ימים נוראים (pg. 107). "הם מלחוכי י"ג מדות רבש"ע ואני תפילתי וגו' ברגלים בעת הוצאת ספר תורה" page 322 דברי קהלת). Additionally, in Japhet's book, pages 85-86 there is no mention of the מדות on י"ג טוב (יום טוב).

4. אין אומרים ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת, אבל ביום כפור אומרים אותו אף שחל בשבת. בהושענא רבה אומרים י"ג מדות ורבון של ימים נוראים, 'ואני תפילתי', אבל אין אומרים 'על הכל'.

⁵ ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "ברוך שמה" בעת הוצאת ספר תורה, לא בשבת ולא בחול: המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין וחזן מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

במקצת קהילות אשכנז אומר החזן 'שמע ישראל' ואחריו הקהל:
 החזן אומר בקול רם

דברים וד: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גְדוֹל אֲדוֹנָנוּ ◊ קְדוֹשׁ (בראש השנה ויום כפור ויש אומרים בהושענא רבא: ⁶ וְנוֹרָא) שְׁמוֹ:

החזן אומר בקול רם ובנעימה 'גדלו':

תכלים לד: ⁷ גְּדֹלְךָ לַיְיָ - אֵתִי וְנוֹרְמַמָּה שְׁמוֹ - יַחְדָּו:

ומגביה החזן הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו אומרים: והולך החזן ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בנעימה:

ד"כ א' כט:יא לְךָ יְיָ הַגְּדֹלָה וְהַנְּבוֹרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנִּצְחָה וְהַהוֹדָה כִּי-כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ

לְךָ יְיָ הַמְּמֹלָכָה ⁸ וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל | לְרֵאשׁ:

תכלים כט:ב רֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהֵדָם רְגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:

כט:ט רֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהֵר קְדוֹשׁ כִּי-קְדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

5. בריך שמה, were fundamentally opposed to institutionalizing the recitation of שמה. They attempted to conceal the זוהר and דברי קבלה from the masses. The fact that it has become widespread among most Jewish communities lends no proof to its propriety. (חיד"א) The precise text is itself subject to controversy. The following is a list of arguments raised against reciting it: 1) בריך שמה was not recited by our ancestors or by the ראשונים, as it was not included in the מסורת חז"ל or the גאונים. Neither the ערוך nor the רמ"א makes any mention of this תפילה. 2) Some object to the expression 'ולא על בר אלהין כמיכנא' which on its face, may sound as lending credence to Christianity or Sabbateanism. (נדע ביהודה, חות יאיר, קיצור של"ה). 3) One must ensure not to misinterpret the phrase 'דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אורייתיה' to mean that we bow before something other than הוא ברוך הוא. (הקדוש ברוך הוא) (כנסת הגדולה גאונים, ריא"ז ספר הנצחון). 4) Not everyone is worthy of honestly stating, 'אנא עבדא דקודשא בריך הוא'. To use that description about ourselves as this (עבד השם) is the phrase that the תורה ascribes to משה רבינו. 5) Reciting this on שבת maybe forbidden, since on that day הלכה forbids praying for one's personal needs, (מאורי אור, תורת שבת) and according to דברי קבלה, it is inappropriate to recite it on weekdays, and possibly even on ראש חודש and טוב יום טוב. (כתבי האר"י, אלי"ר רבא, חיד"א, קרלין, בן איש חי) ("Shorshei Minhag Ashkenaz" p. 90)

6. Most likely נורא was added on ימים נוראים because they are 'נוראים' ימים.

7. The חזן faces the congregation while reciting 'גדלו לך אתי' (which makes much more sense considering the first word of the פסוק).

8. 'והמתנשא לכל' | לראש: אמר רב חנן בר רבא אמר רב, אפילו ריש גרנותא, משמין מוקמי ליה. (בבא מציעא נא:)

שירת ⁹ 'על הכל' הונהגה בימים קבועים בהם הזמן מאפשר את האריכות בה. יש קהילות שנהגו לשוררו רק בשמחת תורה, יש שנהגו לשוררו גם בכל יום טוב שקורין בו 'מתנת יד' (מנהג פפד"מ), יש שנהגו לשוררו בכל הימים הטובים בלא יוצא מן הכלל, ויש שנהגו לשוררו אף מידי שבת בשבתו. השירה המקובלת עד היום היא לסירוגין, פיסקה אחת מנגן החזן ופיסקה אחת הקהל.

חזן: **עַל הַכֹּל** ◊ **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא**

קהל: **שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא** ◊

חזן: **בְּעוֹלָמוֹת שְׂפָרָא** ◊ **הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא** ◊

קהל: **בְּרִצּוֹנוֹ** ◊ **וּבְרִצּוֹן יִרְאִיו** ◊ **וּבְרִצּוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל:**

חזן: **צוּר הָעוֹלָמִים** ◊ **אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיּוֹת** ◊ **אֱלֹהֵי כָּל־הַנְּפֹשׁוֹת** ◊

קהל: **הַיּוֹשֵׁב בְּמַרְחָבֵי מְרוֹם** ◊ **הַשׁוֹכֵן בְּשָׁמַי שְׁמַי קָדָם:**

חזן: **קִדְשָׁתוֹ עַל־הַחַיּוֹת** ◊ **וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל־כֶּסֶף הַכְּבוֹד:**

קהל: **וּבְכֹן יִתְקַדַּשׁ שְׁמֶךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חַי:**

חזן: **וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חֲדָשׁ** ◊ **כַּכְּתוּב:**

סח: **קהל: שִׁירוּ | לְאֱלֹהִים וּמְרוּ שְׁמוֹ סֹלוּ לְרֶכֶב בְּעֲרֹבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעֲלֹזוּ לְפָנָיו:**

חזן: **וְנִרְאֶהוּ עֵין בְּעֵין בְּשׁוּבוֹ אֶל־נְהוּ כַּכְּתוּב:**

ישעיהו כג: **קהל: כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן:**

מ: **חזן: וְנֹאמַר: וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי כִי יְיָ דַבֵּר:**

אב הַרְחֵמִים הוּא יְרַחֵם עִם עַמּוּסִים ◊ **וַיִּזְכּוּר בְּרִית אִיתָנִים** ◊ **וַיַּצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ**

מִן־הַשְּׁעוֹת הָרָעוֹת ◊ **וַיַּנְעַר בְּיַצָּר הָרַע מִן הַנְּשׂוּאִים** ◊ **וַיַּחֲזַן עָלֵינוּ לְפָלִיטָת עוֹלָמִים** ◊

וַיִּמְלֵא מִשְׂאֵלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה מוֹכָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

9. The לבוש (סימן קל"ד סי' ב) writes, that על הכל is not recited on weekdays, since people have to go to work, therefore תפילה should not be lengthened unnecessarily. For the same reason, שירת על הכל is shorter on weekdays than on שבת. Because of טירחא דציבורא, שירת על הכל is sung only on יום טוב when מתנת יד is recited. In some places, the מנהג is to sing it every שבת.

בהגיע החזן על המגדל [האלמעמער (בימה)] [שבתוך בית הכנסת הרחק מן התיבה)
מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:
(אין אומרים יעמוד פב"פ למי שכבר נמצא על הבימה. [קורא, גבאי וסגן, או כהן שעולה במקום לוי].
בשבת וביום טוב שחרית (בבר מצוה ובשמחת תורה אומרים אותו בניגון מיוחד).

¹⁰ וַיַּעֲזֹר וַיִּגַן וַיִּזְשִׁיעַ לְכָל הַחוֹסִים בּוֹ ◊ וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן):

הַבֵּל הָבוּ גוֹדֵל לְאֱלֹהֵינוּ ◊ וְתָנוּ כְבוֹד לַתּוֹרָה: בַּהֵן קָרַב

יַעֲמֹד ר' פְּלוֹנִי בַר' פְּלוֹנִי הַבֵּהָן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לבתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,
ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'בהן קרב':

"אם אין כאן כהן ◊ לוי במקום כהן קרב יעמוד ר' פלוני בר' פלוני הלוי במקום כהן":
ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אם אין כאן כהן ◊ ישראל במקום כהן קרב יעמוד ר' פלוני בר' פלוני במקום כהן":
(הבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד').

בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ: תְּכִלִּים יֵט: ט-ט תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה
מְשִׁיבַת נְפֶשׁ עֲדוּת יְיָ נֹאמְנָה מְחַבֵּימַת פִּתִּי: פְּקוּדֵי יְיָ יִשְׂרָאֵל מְשִׁמְחֵי-לֵב
מְצַנֵּת יְיָ בְּרַחֵם מְאִירַת עֵינָיו: כַּט: יא יְיָ עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:
יח:לא הַיֵּל תְּמִים דְּרַכּוּ אִמְרַת-יְיָ צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכָל | הַחוֹסִים בּוֹ:
קהל וחזן יחדיו: דברים 7:7 וְאַתֶּם הִדְבַקְתֶּם בְּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים-בְּלִבְכֶם הַיּוֹם:

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד ביום כבוד, שאז מכריזים: יעמוד מפטיר.

The original מנהג was for three people to stand next to the אלמעמער, around the ספר, משה, אהרן, וחור to mirror, עולה and בעל קריאה, (גבאי [ראשון]) בעל סגן עליה, for there to be five people. In more "Yekkish" synagogues when one has just received an עליה, typically one stands to the *left* of the בעל קריאה.

The קריאת התורה טלית during טלית need not have their heads covered with a צבור, and may only have their כיפות on, while some will replace their hats.

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

יעמוד ר' פלוני בר' פלוני (הלוי) בלא מספר העליה. אם אין לוי אחרי הכהן מכריז החזן: במקום לוי.
כשקוראים לעלות לתורה, אין מוסיפין לשם העולה את מספר העליה (שלישי, רביעי וכו').
את האחרון קוראים: "יעמוד שביעי", בלא שם.

מפטיר אין קוראים כלל. לשביעי ומפטיר מודיעים לפני כן, כי הם מכובדים בעליה.
לפרשת הקללות: 'יעמוד מי שירצה'. לחתן ולנער בר מצוה קוראים 'יעמוד' בניגון מיוחד. (וראה הוספות בעמ' 173)

10. כ' לבוש א"ח ס' קל"ד וא"א על הכל רק בשבת וי"ט משום בטול מלאכה דעם וחזן אומר תגלה". ולא כ' טעם למה אומרים בשבת שחרית וי"ט ו'יעזור' וכו' תחת 'ותגלה' וכו' שאומרים במנחה ובשאר ימי שקוראי בתור? ונ"ל שהשמיטו בשבת שחרית וי"ט בקשת ביאת משיח לפני הקריאה לפי שתקונה ברכה לעצמה אחר ההפטר' שמחננו וכו'. ומה שאומר 'ותגלה' וכו' במנחת תענית אף שאומר' ברכת ההפטר' הזאת? הוא שלא להשוות תענית לשבת וי"ט. וגם נוח להם להרבות בתענית תפלות ובקשות על הגאולה. ועתה אל תתמה עוד התמהון הא' בהקדמה. (דברי קהלת דף 72)

הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין. יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחז את ספר התורה בשתי ידיו. יש אומרים תחילה בלחש: 'עין חיים היא למחזיקים בה'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (Baer Siddur)

המברך אומר **בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ הַמְּבַרֵּךְ:**

קהל עונה והמברך יחד עמם: **בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבַרֵּךְ** ◊ **לְעוֹלָם וָעֶד:**
המברך ממשיך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר בָּחַר־בְּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים**
וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחות בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. (בקטעים מסוימים נוהגים להרים את הקול או להשפילו ויש קטעים שנקראים בניגון מיוחד.)

ביום ראשון של שבועות קוראים את האקדמות אחרי פסוק ראשון אחרי פסוק ראשון, והעולה שותק משום הפסק. ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת**
וְחַיֵּי עוֹלָם נְטִיעַ בְּתוֹכֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אין משליכים ממתקים על חתן או על נער בר מצוה בעלותם לתורה, ואף אין מכניסים דברי מאכל לתוך בית הכנסת הן לגדולים והן לקטנים, מלבד יין לקידוש החזן בליל שבת ולברכות ברית מילה.

בסיום כל אחד מחמשה חומשי תורה, קוראים את שתי המילים: "חֹזֵק וְנִתְחַזַּק!", אבל עולה שביעי לא יאמרנו (המילה 'שביעי' מיותרת, ואם מזכירים יזכירו גם 'או אחריו').
כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב ייב (ולא שלוש מילים: "חזק חזק ונתחזק").

ברכת הגומל:

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב; וקוראין אותו לתורה ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו:

[ט"י כז] **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊
הַגּוֹמֵל לְחַיִּים טוֹבוֹת ◊ **שֶׁגָּמְלָנוּ כָּל טוֹב:**

קהל: **מִי שֶׁגָּמְלָךְ כָּל־טוֹב** ◊ **הוּא יְגַמְלָךְ כָּל־טוֹב** ◊ **סְלָה:**

מי שבירך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

- והחזון מברכו: **מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב** ◊ הוא יברך את ר' פלוני בן ר' פלוני ◊
 11 **אותו ואת כל אשר לו** ◊ בעבור שעלה לכבוד המקום ◊ ולכבוד התורה ◊
 (בימים שאומרים 'מי שברך של מתנת יד' ולכבוד הרגל) ◊ בשבך זה הקדוש ברוך הוא
 ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ◊ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו ◊
 בחול, ובשבת, בימים שאומרים | בראש השנה ובעשרת ימי תשובה | ביום כפור ויכתבהו
 ובשאר יום טובים | 'מי שברך של מתנת יד' | ויכתבהו בספר החיים ◊ | בספר מחילה וסליחה
 ויברכהו | וינהו לעלות לרגל ◊

עם כל-ישראל אחיו: ונאמר אמן:

ואחר שבירכו החזון ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

אם אין לוי בבית הכנסת ימנע החזון מאמירת 'מי שבירך', אחרי עלייתו הראשונה, ואחר עלייתו השנייה יברכו ב'מי שבירך'.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,

ומקפידים שחזן או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבליים.

כשיש ספר נוסף למפטיר מנחים אותו לשמאל הספר שקראו בו לפני אמירת הקדיש.

(כשיש שלשה ספרים אין מחזירים את הראשון לבימה לאמירת הקדיש)

ב'שבת מברכין' מנגנים ניגון מיוחד מ'יתברך', ובסיום חומש מנגנים את הקדיש בניגון מיוחד.

כמו כן מנגנים ניגונים מיוחדים בקדיש בימים מצוינים: ראש השנה, יום כפור, והושענא רבא - ניגון ימים נוראים.

ביום טוב וחול המועד הנוכה ופורים וארבע פרשיות - ניגון המיוחד לאותו מועד. כמו"כ יש ניגון לשבת ראש חודש,

שבתות חודש ניסן, שבת ראש חודש אלול ושבת שובה, שבת חזון, שבת נחמו, ועוד.

- החזון כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויתה ◊ וימליך מלכותה ◊
 בתיבון ובימיכון ◊ ובחיי דכל-פית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב - ואמרו החזון כורע אמן:

(קהל אמן) יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי

- החזון כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתתדר ויתעלה ויתהלל ◊
 שמייה דקדשא החזון כורע ברוך הוא ◊ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו)

- לעלא [בראש השנה יום כפור והושענא רבא ולעלא] מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא ◊
 דאמרו בעלמא - החזון כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

מי שבירך לעולה לפרשת התוכחה

- מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב** ◊ הוא יברך את ר' פלוני בן ר' פלוני בעבור שעלה
 לקריאת התוכחה וקים בעצמו משלי ג:יא מוסר יי בני אל-תמאם ואל-תליץ בתוכחתו: ואומר:
 וכג פ' גר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר: בשבך זה יקים פו הקדוש ברוך הוא
 הפסוק טו:לא און שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תליץ: וכל הקללות ותהפכו עליו לטובה
 ולברכה בדתיב: דברים כג:ו ויחפף יי אלהיך לך את-הקללה לברכה פ' אהבך יי אלהיך:
 וישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ◊ ומכל נגע ומחלה ◊ וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה
 ידיו ◊ ויברכהו עם כל-ישראל אחיו: ונאמר אמן:

11. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולחזן רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשיהם ובניהם ובנותיהם'? לפי שישונה הלשון בכל אחד לפי מעמדו... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירם בפרט. - דברי קהלת

While the **מי שברך**, amongst others, rule that **מי שברך** should be restricted to a חולה מסוכן on שבת, inexplicably much of Eastern European Jewry seem to be lenient regarding this practice. Traditionally, no **מי שברך** was recited for the sick on שבת, since שבת is 'היא מלועק', and we do not want to cause undue sadness, unless there is serious danger that the sick person might pass away without any proper **מי שברך** having been recited for him. The **מי שברך** for the sick is recited in a special נוסח after one's עליה whether on a weekday or on a שבת if the above conditions have been met. If a sick person needs a **מי שברך** and none of the עולים has made one for him, his **מי שברך** is recited after the end of the last עליה (מפטיר). A **מי שברך** is *always* accompanied by a donation (even if only a nominal) not just 'שמתפללים בעבור/בעבורה'; this de facto also limits the mass recitation of names and sometimes the same name many times per year. **מי שברך** is not in favor of numerous **מי שברך**'s for the sick, just as one does not recite additional ברכות or קדישים. A **מי שברך** maybe said more than once in two instances: a) if the patient took a noticeable turn for the worse ח"ו, or b) a medical procedure is being performed between now and the next קריאת התורה, and the procedure entails some risk or the possibly of improvement. A general **מי שברך** לחולים for all the sick at once is quite uncommon.

נוסח אחר לחולה מסוכן למות בו ביום

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ ומי שרפא חזקתו מלך יהודה מחליו ◊ ומרים הנביאה מצרעתה ◊ והמתיק מי מרה על ידי משה רבינו ◊ ורפא מי ירחו על ידי אלישע ◊ הוא יברך וירפא את ר' פלוני בן ר' פלוני עבור שנתן כל הקהל הקדוש הזה לצדקה [בלי נדר] ◊ בשכר זה המקום יברכהו וירפאהו מרפא ארפה ותעלה ◊ ברב חסד וחנינה וחמלה ◊ לנפש ר' פלוני בן ר' פלוני לרוחו ונפשו האמללה ◊ ולא תרד נפשו שאולה ◊ ותמלא רחמים עליו להחלימו לרפאתו ולהחליפו ולהחיותו ◊ ברצון כל קרוביו ואוהביו ◊ ויראו לפניו זכותיו וצדקותיו ◊ ותשליך במצולות ים כל חטאותיו ◊ וכבשו רחמיה את פעם מעליו ◊ תשלח לו רפואה שלמה ◊ רפואת הנפש ורפואת הגוף ◊ ותחדש בנשך נעוריו ◊ ותשלח לו ולכל חולי ישראל מרפא ארפה ◊ מרפא ברכה ◊ מרפא תרופה ותעלה ◊ מרפא חנינה וחמלה ◊ אמן:

מי שברך של בריא

(מי שברך לאמירה בשבת רק לחולה מסוכן למות בו ביום)

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ ומי שרפא חזקתו מלך יהודה מחליו ומרים הנביאה מצרעתה והמתיק מי מרה על ידי משה רבינו ומי ירחו על ידי אלישע ◊ הוא יברך וירפא את ר' פלוני בן ר' פלוני עבור שגדר ר' פלוני בן ר' פלוני צדקה בעבורו [בלי נדר] ◊ בשכר זה המקום ישמרהו ויצילהו ויעזרהו ויחלימהו ◊ ויסעדה על ערש דני ◊ וישלח לו רפואה שלמה על כל גופו ואיבריו ◊ בתוך שאר כל חולי ישראל ◊ אמן:

מי שבירך ליולדת בת כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)
מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת פלונית בת פלונית עם בתי הנולדת במזל טוב ◊ (ויקרא שמה בישראל...) ◊ בעבור שפעלה נדר בעדן... [בלי נדר] בשכר זה הקדוש ברוך הוא יהי בעזרו וישמרו ויזכה את האם לגדל את בתי פשוט ובנעימים ולהדריכה בארח מישור למצות לחפה ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

מי שבירך ליולדת בן כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)
מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת פלונית בת פלונית עם בנה הנולד במזל טוב ◊ בעבור שפעלה נדר בעדם... [בלי נדר] בשכר זה הקדוש ברוך הוא יהי בעזרם וישמרו ויזכה את האם לגדל את בנה בפ טוב ובנעימים ולהדריכו בארח מישור לתורה לחפה ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

¹² מי שבירך לילד המביא 'וימפל'

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ הוא יברך את הילד ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ בעבור שנדב מפה לספר תורה ◊ בשכר זה הקדוש פרוץ הוא ישמרהו ויחיהו ויבונן את לבו להיות שלם עם יי להגות בתורתו וללכת בדרךיו ולשמר מצותיו חקתיו ומשפטיו כל הימים ◊ ויצליח בכל דרכיו וימצא חן וחסד בעיני אלהים ואדם ◊ ויזכו אבותיו לראותו גדל לתורה להופה ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

לבר מצוה

אחר שבירך נער בר מצוה אחרונה בעלייתו לתורה, לפני ה'מי שבירך', בא אביו אל האלמעמער (בימה), מניח ידיו על ראשו ומברך בקול, ועונים 'אמן' על ברכתו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר פטרני מענישו של זה:
בדורות האחרונים יש שנהגו לומר את הברכה בלחש בלא שם ומלכות בנוסח:
ברוך שפטרני מענישו שלזה:

מי שבירך לבר מצוה	מי שבירך לחתן	מי שבירך ליולדת
מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את הבחור פז"פ שהגיעו ימיו להיות בר מצוה ועלה היום לתורה לתן שכח והודאה לשמו הגדול והקדוש על כל הטובה אשר עשה לו ◊ בשכר זה הקדוש פרוץ הוא ישמרהו ויחיהו ויבונן את לבו להיות שלם עם יי להגות בתורתו וללכת בדרךיו ולשמר מצותיו חקתיו ומשפטיו כל הימים ויצליח בכל דרכיו וימצא חן וחסד בעיני אלהים ואדם ויזכו אבותיו לראותו גדל בתורה ובמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:	מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את החתן פז"פ ואת בלתו פז"פ בעבור שנדרו נדבת לבם ... [בלי נדר] בשכר זה הקדוש פרוץ הוא יברך אותם ויתן להם ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויזכו לבנות בית בישראל לשם ולתהלה ◊ ונאמר אמן:	מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת פז"פ עם בנה הנולד [לצט בתה הנולדה] במזל טוב ◊ בעבור שפעלה נדר בעדם ... [בלי נדר] בשכר זה הקדוש פרוץ הוא יהי בעזרם וישמרם ויזכה את-האם לגדל את-בנה [לצט בתה] בפזוב ובנעימים ולהדריכו [לצט ולהדריכה] בארה מישור למצות ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

זמר אל החתן

חתן שעולה לתורה בשבתות שמחתו (מקבל עליה חסובה [שלישי] ולא מפטיר), היינו, בשבת שאחר ה'אירוסין', וכן בשבת שלפני חתונתו ובשבת שלאחריה, בסיימו לקרוא בתורה קודם אמירת 'מי שברך', מזמרים לכבודו זמר 'אחד יחיד' שחיברו רבי אביגדור קרא מפראג. יש המזמרים רק את החרוז הראשון, אך ראוי לזמר את כולו. לחתן תורה ולחתן בראשית מזמרים רק את החרוז הראשון. חתן בזיווג שני אין מזמרים לו.

אחד יחיד ומיוחד אל ◊	נדרש לבר לבב [אשר] שואל ◊	אך טוב אלהים לישראל ◊ הללדיה:
בורא כל-ממש מתהו ◊	אם יש-פועל כמעשהו ◊	מי הוא זה ואיזהו ◊ הללדיה:
יהודי נוצרי ערבי פינה ◊	לא נראת לאל כל-תמונה ◊	דרכיו משפט אל אמונה ◊ הללדיה:
גוף אין לו גם דם ובשר ◊	ובידי אדם לא נמסר ◊	ואמנת שבטים שנים עשר ◊ הללדיה:
דת תורתו החכימנו ◊	בתרי"ג מצות הכתירנו ◊	הוא עשנו ולא אנהנו ◊ הללדיה:
זכיום שבת וברית מילה ◊	פאותות עלינו נגלה ◊	לשם ולתפארת ולתהלה ◊ הללדיה:
רו האמונה בכל-האיים ◊	לא נמצאת רק בעבריים ◊	הפמות תהיינה לעיים ◊ הללדיה:
ליני נעמן גם עבדיה ◊	רחב נעמה ורות המואביה ◊	נבנסו בדת תושיה ◊ הללדיה:
רופי ישר בכונה ◊	הם נמסרים בספנה ◊	אנא יי הושיעה נא ◊ הללדיה:
אדון בכל-שלמות מושלם ◊	ברך עמך בלם ◊	מעתיב ועד-עולם ◊ הללדיה:

12. הילד מביא וימפל והוא מושיט, ואחר כך מחזיק את עצי החיים ומקבל ברכה מהרב.

מי שבירך למקדיש ספר תורה או לכל דבר לבית הכנסת:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ הוא יברך את נדיב הלב
 ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ ואת אשתו ◊ פניו ◊ פנותיו ◊ וכל משפחתו ◊
 בעבור שנשאנו לבו ◊ ונדבה רוחו לתן מתנה לבית הכנסת לצרכי צבור ◊
 לכבוד המקום ◊ לכבוד התורה ◊ ולכבוד הקהל הקדוש ◊
 בשבך זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ◊
 וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו ◊ ויברכהו עם כל ישראל אחיו: ונאמר אמן:

הגבהה תורה during Bowing towards the ספר. is to bow when one faces the מנהג אשכנז is an explicit תוספתא (סופרים יד:ד) "...open the ספר תורה to reveal three columns, lift it up and show the text to the congregation standing to the right, the left, in front and behind. Since it is a mitzvah for all men and women to see the text, to bow (לכרוע) and to recite "וואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, תורת ד' תמימה משיבת נפש..." The to bow, connotes bowing the head and the top half of the body ("שלחן ערוך או"ח קל"ד סעיף ב').

The to point towards the ספר with one's pinky finger is of Turkish and Moroccan origin (מנהג הספרדים), and is discussed by the לעז and by פלגי רב חיים. It seems that the מנהג was brought to ארץ ישראל by the ספרדים, (The ספרדים living in ירושלים by and large followed Turkish מנהגים, since ארץ ישראל was ruled by the Turks for four hundred years), and from there it spread amongst some אשכנזים as well.

אחר שהשלימו הקריאה בספר תורה מגביהים וגוללים אותו.

כשמגביהים הספר תורה כורעים מעט אל ספר התורה ומביטים נגד הכתב של ספר תורה

בהגבהת התורה יש מזמרים בנעימה את הפסוקים מ'וואת התורה' עד 'ויאדיר'.

בימי הראשנים היו מגביהים הספר תורה קודם הקריאה:

דברים 7:מד וואת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: במדבר ט:כג על פי יי
 ביד משה: משלי ג:יח עין חיים היא למחזיקים בה ותמכה מאשר: יז דרכיה
 דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: טז ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד:
 ישעיה מ:כא יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

After the ספר has rolled the ספר closed, while the ווימפל is wrapped around the ספר, someone holds the עצי חיים so that the ספר is held steady. This מנהג is still kept in Holland, and in newly established Yekkish קהילות. Five people are required; 1) to roll up the ווימפל after it has been removed from the Torah and then hand it to the גולל, 2) הגבהה, 3) גלילה, 4) one to hold the תורה as the ווימפל is being wrapped around 5) handing the מעיל, יד and silver adornments (which according to the משנה ברורה is a different כיבוד). (Rolling the ווימפל after it has been removed from the ספר is done before הגבהה [this may be done by women as well - the ווימפל would be passed over to the עזרת נשים, rolled and given back]).

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה':

אמירת 'א-ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

Ideally, one should chant a הפטרה out of a ספר אפטרותא (a single scroll containing all the פרשיות that pertain to the שבתות of the year). If one is unavailable, the most important thing is to find a ספר הפטרה where the letters are actually typeset onto the pages and not merely copied. If one has a choice of two books in typeset print, a חומש or a תנ"ך, one may follow the חומרה of the מנהג אשכנז. This however, is not to rely on 'לת לעשות לד' (and not to use a תנ"ך). According to מנהג אשכנז, one chants the הפטרה out of a ספר אפטרותא, even if there is a full נביא available. The מעיקר הדין rules, that בדיעבד, one may chant a הפטרה by heart.

בשבת אחר שגמרו את גלילת ספר תורה מפטירין בנביאים מענין הסיידרא. את ההפטרות קורא העולה לתורה בעצמו מתוך ספר אפטרותא, היינו אוסף של פרשיות נביאים השייכות לשבתות השנה, כתוב בדיו על גבי קלף. האזכרות שבו נכתבו לשם קדושה ויש בו ניקוד וטעמים. קבועים לו שני עמודים בשני צדיו ונגלל כספר תורה. הוא עטוף במעיל וכרוך במפה ('ווימפל') כספר תורה. מניחים את הספר בארון מיוחד לתשמישי מצוה ולא ארון הקודש. מכבדים נעים כבני אחת עשרה ושתים עשרה ב'הוצאה והכנסה' של ספר אפטרותא. הקהל אינו אומר את ההפטרות בקול רם עם המפטיר. אין המפטיר עומד בצד האלמעמער אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.

מנהג אשכנז בסדר ההפטרות שונה בכמה מקומות מהמודפס מחומשים.

קודם קריאת ההפטרות יברך המפטיר ברכה זו:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם
הַנְּאֻמִּים בְּאֶמֶת פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמִשְׁחַ עֲבָדָיו וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ
וּבְנְבִיאֵי הָאֱמֶת¹³ וְהַצִּדִּיק:

13. מחזור ויטרי and רוקח, רמב"ם, אבודרהם, רב עמרם גאון, מסכת סופרים in נוסח וְהַצִּדִּיק. This is (נוסח הספרדים), and ברלין and נוסח פפד"מ.

אחרי קריאת ההפטרה אומר המפטיר ברכות אלו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ צור כל העולמים ◊ צדיק בכל הדורות
האל הנאמן האומר ועושה ◊ המדבר ומקים ◊ שכל דבריו אמת וצדק: ¹⁴ לא יענה אמן אחריו.
נאמן אתה הוא יי אלהינו ◊ ונאמנים דבריך ◊ ודבר אחד מדבריך אחר לא ישוב
ריקם ◊ כי אל מלך נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יי האל הנאמן בכל דבריו:
רחם על ציון כי היא בית חינו ◊ ¹⁵ ולעלובת נפש (תושיע) תנקום נקם
במהרה בימינו: ברוך אתה יי משמח ציון בבניה:

שמחנו יי אלהינו באלהיו הנביא עבדך ◊ ובמלכות בית דוד משיחך
במהרה יבוא ויגל לבנו ◊ על פסאו לא ישוב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו
כי בשם קדשך נשבעת לו ◊ ¹⁶ שלא תכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה יי מגן דוד:

בכל שבתות השנה גם בשבת הול המועד פסח אומרים זה:

על התורה ◊ ועל העבודה ◊ ועל הנביאים ◊ ¹⁷ ועל יום השבת הזה ◊ שנתת לנו
יי אלהינו ◊ לקדשה ולמנוחה ◊ לכבוד ולתפארת: על הכל יי אלהינו
אנו מודים לך ◊ ומברכים אותך ◊ יתברך שמו בפי כל חי תמיד לעולם ועד:
ברוך אתה יי מקדש השבת:

בשבת בר מצוה הרב דורש כאן לנער הבר מצוה העומד לפניו.

14. לא יענה אמן אחר 'דבריו אמת וצדק': שאין שם סיום הברכה, כן הוא בטור. ולכן המפטיר לא יגלגל שם את הניגון בנעימותו כאלו הוא סיום שלא להכשיל את הרבים. (יוסף אומץ דיני הפטרה סימן תרכט)

15. The נוסח was changed to ולעלובת נפש תושיע, due to censorship. מ is to say תנקום נקם (even though it was not printed in the סידור), but the word תושיע which was printed in the סידור came into the נוסח as well, therefore the נוסח became נקם ותנקה ונאמן נפש תושיע. במהרה בימינו.

16. 'תכבה' is נוסח פולין, 'תכבה' is נוסח אשכנז.

17. The יום המנוחה, שבת מנהג is to say 'יום השבת הזה'. The מהר"ל cites the מנהג of calling שבת מנהג (Austria), and says that although there is a proof that רש"י approved of this מנהג (France), he does not understand why they did not retain the הפסוק לשון השבת. Historically, רש"י practiced מנהג צרפת which was influenced by מנהג ספרד (Spain) and מנהג בבל (Babylonia) מנהג ספרדים. מנהג צרפת is ancient.

בשלוש רגלים גם בשבת חול המועד סכות אומרים זה.

בפסח	בשבעות	בסכות	בשמיני עצרת ושמחת תורה
חג המצות	חג השבועות	חג הסכות	שמיני חג העצרת

הַיְהִי הַשְּׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְשִׁשּׁוֹן וְלִשְׂמִיחָה ◊
 לְכַבוֹד וְלִתְפָאֳרָתָה: עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊
 וּתְפָרְךָ שְׂמֵךְ בְּפִי כָל־חַי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ
 [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמָנִים:

באחרון של פסח, יום שני של שבועות, שמיני עצרת, כשחלו בחול, אומרים כאן 'מתנת יד' (עמ' 274).
 וכשחלו בשבת אומרים אותו אחרי מי שברך לקהל (עמ' 179).

בראש השנה אומרים זה.

עַל־הַתּוֹרָה ◊ וְעַל־הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◊ וְעַל־יּוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַיְהִי וְעַל־יּוֹם]
 הַזְּכָרוֹן הַיְהִי שְׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְכַבוֹד וְלִתְפָאֳרָתָה:
 עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊ וּתְפָרְךָ שְׂמֵךְ בְּפִי כָל־חַי
 תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּדְבָרְךָ (מְלַבְּנוּ) אֱמֶת וְקִיָּם לְעַד: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ
 [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיּוֹם הַזְּכָרוֹן:

לא הותר לאכול לפני תקיעות אלא לחולים ולכן אין עורכים הפסקה כעת לקידוש.
 (כשיש מילה בראש השנה מלים כעת.)

ביום כפור אומרים זה.

עַל־הַתּוֹרָה ◊ וְעַל־הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◊ וְעַל־יּוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַיְהִי וְעַל־יּוֹם]
 הַכְּפוּרִים הַיְהִי שְׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְמַחִילָה וְלִסְלִיחָה
 וְלִכְפָּרָה ◊ לְכַבוֹד וְלִתְפָאֳרָתָה: עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים
 אוֹתְךָ ◊ וּתְפָרְךָ שְׂמֵךְ בְּפִי כָל־חַי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּדְבָרְךָ (מְלַבְּנוּ) אֱמֶת וְקִיָּם לְעַד:
 כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְלַךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלִעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊
 וּמַעֲבִיר אֲשָׁמוֹתֵינוּ בְּכַל־שָׁנָה וְשָׁנָה ◊ מְלַךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ
 [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיּוֹם הַכְּפוּרִים:

ביום כפור אחר ההפירה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות (עמ' 328)

אין יוצאים מבית הכנסת בשעת אמירת הזכרת נשמות.

[וכשחל בשבת אומרים אותו אחרי מי שברך לקהל (עמ' 179).]

בשבת לאחר שהפטירו אומרים 'יקום פורקן', וביום טוב ובמים נוראים כשחל בחול אין אומרים אותו.
 אין החזן עומד בצד האלמעמער (בימה) אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.
יקום פורקן מן־שמיא ◊ **חנא וחסדא ורחמי** ◊ **ותי אריכי** ◊ **ומזוני רויחי** ◊
וסיעתא דשמיא ◊ **ובריות גופא** ◊ **ונהורא מעליא: זרעא תיא וקימא** ◊
זרעא די לא־יפסוק ◊ **ודי לא־יבטול מפתגמי אורייתא: למרנן ורפנן**
חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בבבל ◊ **לרישי כלי** ◊
ולרישי גלותא ◊ **ולרישי מתיבתא** ◊ **ולדיני די בבא: לכל־תלמידיהון** ◊
ולכל־תלמידי תלמידיהון ◊ **ולכל מן־דעסקין באורייתא: מלפא דעלמא**
יברך יתהון ◊ **יפיש חיהון** ◊ **ויסגא יומיהון** ◊ **וייתן ארכה לשניהון** ◊
ויתפרקון וישתזבון מן כל־עקא ◊ **ומן כל־מרעין בישין** ◊ **מרן די בשמיא**
יהא בסעדיהון ◊ **כל־זמן ועדין: ונאמר אמן:**

יותר ראוי שיאמר יקום פרקן השני כלו בקול. (דברי קהלת)

(המתפלל ביחידות אין אומר 'יקום פורקן' זה ולא את ה'מי שברך' שאחריו.)

יקום פורקן מן־שמיא ◊ **חנא וחסדא ורחמי** ◊ **ותי אריכי** ◊ **ומזוני רויחי** ◊
וסיעתא דשמיא ◊ **ובריות גופא** ◊ **ונהורא מעליא: זרעא תיא וקימא** ◊
זרעא די לא־יפסוק ◊ **ודי לא־יבטול מפתגמי אורייתא: לכל־קהלא**
קדישא הדין ◊ **רב־רביא עם זעריא** ◊ **טפלא ונשיא: מלפא דעלמא יברך**
יתכון ◊ **יפיש חייכון** ◊ **ויסגא יומיכון** ◊ **וייתן ארכה לשניכון** ◊ **ותתפרקון**
ותשתזבון מן כל־עקא ◊ **ומן כל־מרעין בישין** ◊ **מרן די בשמיא**
יהא בסעדיכון ◊ **כל־זמן ועדין: ונאמר אמן:**

בהרבה קהילות נוהגים להזכיר נשמות המתים בשבת וקוראים בו את שלושת הנפטרים האחרונים, אכן אין מזכירין כשיש חתונה או מילה ולא בשבת שמברכין החודש (חוץ ממברכין החודש סיון בשבת שלפני שבועות) ולא בראש חדש ולא בחנוכה ולא בשושן פורים, וכלל הוא בכל שבת שאומרים יוצר ואופן אין מזכירין חוץ משבת שובה שמזכירין (בק"ק פפד"מ אין מזכירין).

אחר יקום פרקן בשבת שלפני שבועות ושבת חזן החזן קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון,

מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'ממורבוך' (עמ' 296) אב הרחמים (עמ' 303).

'מי שבירך' של קהל אומר החזן בלבד בקול רם ובנעימה: (אין אומרים מי שבירך בשבת שמברכין החודש):

מִי שְׁבִירַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרָהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב ◊ הוּא יְבָרַךְ אֶת־כָּל־הַקְּהָל
הַקְּדוֹשׁ הַזֶּה ◊ עִם כָּל־קְהֵלוֹת הַקּוֹדֵשׁ ◊ הֵם ◊ וּנְשֵׁיהֶם ◊ וּבְנֵיהֶם
וּבְנוֹתֵיהֶם ◊ וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם: וּמִי שְׁמִיחִים בְּתֵי כְּנִסְיוֹת לְתַפְּלָה
וּמִי שְׁבָאִים בְּתוֹכָם לְהַתְּפַלֵּל ◊ וּמִי שְׁנוֹתְנִים נֵר לְמָאוֹר
וַיִּזְן לְקִדְוֵשׁ וּלְהַבְדִּילָהּ ◊ וּפֶת לְאוֹרְחִים ◊ וּצְדָקָה לְעֲנִיִּים
[בשבת שלפני תענית בה"ב מוסיף: וְכָל־מִי שְׁיִתְעַנֶּה שְׁנֵי וַחֲמִישֵׁי וְשְׁנֵי ◊] וְכָל־מִי שְׁעוֹסְקִים
בְּצַרְכֵי צְבוּרָם בְּאַמּוּנָה ◊ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁלַם שְׂכָרָם ◊ וַיִּסִּיר מֵהֶם
כָּל־מַחֲלָה ◊ וַיִּרְפָּא לְכָל־גּוֹפֵם ◊ וַיִּסְלַח לְכָל־עוֹנָם ◊ וַיִּשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה
בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם

ביום כפור שחל בשבת מוסיפים

וַיְכַתְּבֶם בְּסֵפֶר
מַחֲלָה וְסִלְיָהּ

בא' ראש השנה שחל בשבת

ובשבת שובה מוסיפים

וַיְכַתְּבֶם בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊

בשבת שחל להיות בימים שאומרים

'מי שבירך של מתנת יד' מוסיפים

וַיִּזְכֶּם לְעֹלוֹת לְרִגְלָהּ ◊

עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחִיהֶם: וְנֹאמַר אָמֵן:

תפילה לשלום המלכות.

The Baer סידור (pg. 231) contains תשועה למלכים. In a footnote he cites the and כל בו as sources for this. The older מחזורי רודלהיים do not contain a prayer either for the country or for the head of state.

תְּכַלִּים קַמְדֵי הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לְמַלְכִים וּמְשָׁלָה לְנְסִיכִים ◊ מַלְכוּתוֹ קַמְדֵי מַלְכוּת
כָּל־עַלְמִים קַמְדֵי הַפּוֹצֵה אֶת־הַדָּן עֲבָדוֹ מִחֶרֶב רָעָה: יִשְׁעִי מִגִּזְלוֹ הַנּוֹתֵן בְּיָם הַיָּם
וּבְמַיִם עֲזִים נְתִיבָה: ◊ הוּא יְבָרַךְ וַיִּשְׁמֹר וַיִּנְצֹר וַיַּעֲזֹר וַיְרוּמֶם וַיַּגְדֵּל וַיַּנְשֵׂא לְמַעְלָה
אֶת אֲדוֹנָנוּ (פְּלוֹנִי) יְרוּם הוֹדוֹ: מְלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִים בְּרַחֲמָיו יַחֲיֶהוּ וַיִּשְׁמְרֶהוּ וּמִכָּל־צָרָה
וַיַּגִּן וַיִּנְקֵן יַצִּילֶהוּ ◊ וַיְדַבֵּר עִמָּם תַּחַת רִגְלָיו וַיַּפִּיל שׁוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכָל אֲשֶׁר־יִפְּנֶה
יַצִּילֵם ◊ מְלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלִבְ כָּל־יֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת
לְעֲשׂוֹת מוֹבָה עִמָּנוּ וְעִם כָּל־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ יִרְמִי כְּגוֹ: תְּשׁוּעַת יְהוּדָה
וַיִּשְׂרָאֵל יִשְׁכֵּן לְבָטַח יִשְׁעִי נֹטֶה־כַּס וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְכֵן יְהִי רְצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן:

In pg. 74 (דברי קהלת) was not recited (pg. 74), as long as they were not forced to say it. [ואבל "הנותן תשועה" וכו' לא אמרו בפרנקפורט מעולם כל ימי אשר להם לברם נתנה הארץ ולא עבר "שר בתוכם".]

ברכת החודש

בשבת שלפני ראש חודש מברכים ומכריזים את החודש הבא קודם שאומרים 'אשר', ואז אין מזכירים נשמות. בברכת החדש אין מכריזים את המולד ואין אומרים את התחינה ¹ 'יהי רצון וכו' שתחדש עלינו' (תפלת רב במסכת ברכות טז:), משום איסור בקשת צרכים בשבת. החזן פותח ואומר 'מי שעשה':

קו"ח **מִי שְׁעָשָׂה נְסִים לְאַבוֹתֵינוּ** ◊ **וְנֶאֱלָל אוֹתָם מֵעַבְדוֹת לְחֵרוֹת** ◊ **הוּא יִגְאֹל אוֹתָנוּ**
(בְּקָרוֹב) ◊ **וְיִקְבֵּץ נְדָחֵינוּ מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ** ◊ **חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְנֹאמַר אָמֵן:**

החזן נוטל את הספר תורה בזרועו ומכריז:

חזן **רֵאשׁ חֹדֶשׁ ... יְהִי בַיּוֹם הַזֶּה** (לשני ימי ראש חודש מכריז וּבַיּוֹם הַזֶּה...)

חזן **רֵאשׁ חֹדֶשׁ ... יְהִי בַיּוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ הַבֹּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה** (וביום א' מכריז וּלְמַחֲרָתוֹ בַיּוֹם הַרְאֲשׁוֹן):

(חל ראש חודש בערב שבת ובשבת מכריז)

חזן **רֵאשׁ חֹדֶשׁ ... יְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי וּבַיּוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ הַבֹּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה:**

(חל ראש חודש ביום ראשון מכריז:) חזן **רֵאשׁ חֹדֶשׁ ... יְהִי לְמַחֲרָתוֹ בַיּוֹם הַרְאֲשׁוֹן** (וביום שני מכריז: **וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי**):

הקהל אינו חוזר על הכרזת 'ראש חודש פלוני יהיה', אלא מתחיל מיד באמירת 'יחדשהו הקב"ה'. החזן חוזר עליו בניגון של יום טוב או יום המצוין שחל באותו חודש. בניגון זה ממשיכים לנגן גם את תחילת 'אשר':

ראש חודש ניסן	בניגון של אדיר הוא שבתוך ההגדה.
ראש חודש מרחשון ²	בניגון הלכה ותוספות.
ראש חודש אייר	בניגון לכה דודי של ספירת העומר. (ויש בניגון הלכה ותוספות)
ראש חודש כסלו	בניגון של מעוז צור.
ראש חודש סיון	בניגון של אקדמות.
ראש חודש מכת	בניגון של שני זיתים.
ראש חודש תמוז	בניגון של לכה דודי של בין המצרים של יפת.
ראש חודש שבט או אדר (פרשת שקלים)	בניגון של שקלים או החדש. (בחודש שבט בשנה מעוברת בניגון נבחר.)
ראש חודש מנחם אב	בניגון של לכה דודי של שבת הזון.
ראש חודש אדר ואדר	בניגון פורים.
ראש חודש אלול	בניגון של אדר והוד.

קו"ח **יְחַדְּשֵׁהוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל** ◊
לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם (קהל אָמֵן) **לְשִׁשּׁוֹן וְלְשִׁמְחָה** (קהל אָמֵן) **לְיִשׁוּעָה וְלְנַחֲמָה** (קהל אָמֵן): **וְנֹאמַר אָמֵן:**

מנגנים שני פסוקים ראשונים ושנים אחרונים של 'אשר'

- Originally one did not include the 'יהי רצון' (pg. 89). According to the חזון איש one should always say the short **יחדשהו** and not say the **יהי רצון**, even in a synagogue which says the longer **יחדשהו** and/or the **יהי רצון**, due to the issue of **בשבת צרכים בשבת**.
- The correct name for this fall month is the one word **מרחשון** (ק"ס ס"ק טו). Older sources attest to this as well (as opposed to just **השון**). When the eighth month is mentioned in the תלמוד and משנה, it is referred to as **מרחשון**. A few examples include: **ד, פסחים צד;** תענית א: ג ד, **ראש השנה ז;** י"א: **ראש השנה ז;** י"א: Throughout all of Rashi's Biblical and Talmudic commentary, he also refers to the month as **מרחשון**. Surprisingly, there are even customs that developed around the error. The assumption is that it is called **מר השון** (the bitter **השון**) either due to its lack of holidays or because it is when **שרה אמינו** died.

פד:כ¹ אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בֵּיתְךָ עוֹד יִהְלֹךְ סָלָה:

קמז:טו אֲשֶׁר הָעַם שָׁפְכָה לוֹ אֲשֶׁר הָעַם שִׁי אֱלֹהֵי:

קמכ תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום
אברכה ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר:
דוד לדוד ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: תדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך
אשיחה: ועזו נוראתיך יאמרו וגדלתך אספרנה: ובר רב טובך יביעו וצדקתך
ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו
על כל מעשיו: יודך יי כל מעשיך וחסדיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו
וגבורתך ידברו: להודיע | לבני האדם גבורתי וכובוד תדר מלכותו:
מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דוד ודר: סומך יי לכל הנפלים
וזוקף לכל הקפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו:
הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את ידך ומשביע לכל תי רצון: צדיק יי
בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראו באמת:
רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהבו
ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו
לעולם ועד: קטז:יח ואנחנו | נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

סדר הכנסת ספר התורה

² החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יִהְלֹךְ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁנַב שְׁמוֹ - לְבָדוֹ קהל:³ הוֹדוּ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:

וַיָּרֶם קָרְן | לְעַמּוֹ תְהִלָּה לְכָל־חַסִּדָּיו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ הַלְלוּ־יָהּ:

1. לפני תפילת גשם בשמיני עצרת ותפילת טל ביום א' של פסח' תולין פרוכת לבנה. החזן אינו לובש 'סארגנס' (קיטל). תחילת 'אשרי' וסופו, 'הללו' וסדר הכנסת ספר תורה, בניגוני ימים נוראים.

2. First the חזן receives the ספר with both hands from the גבאי (other times from the מגביה). When there is only one ספר he receives it comes from his left, two ספרים from his right, and three ספרים from directly behind him. The חזן turns to the South fairly quickly and usually before he finishes 'לבדו'. Other times (except maybe כפור מנחה) he turns around towards West and receives the ספר directly from the מגביה and turns to South as soon as he has a firm grip. Therefore he might begin 'הללו' facing West Southwest or South.

3. העולם טועים בתיבת הודו על ארץ ושמים שקורים הד' בשור"ק שנקרא אצלנו מלאפוס" ויהי' פירושו א"כ לשון הודאה. ואינו כן אלא הוא לשון הוד והדר. ופי' הוד שלו לפיכך צריך לקרות הד' בחול"ם כן משמע מלשון אאמ"ז מהר"ה ז"ל בס' י"א סימן רמ"ט ותקצ"ה והוא פשוט אצל בעלי מקרא. (נוהג כצאן וסוף)

בשבת :

כט
 מִזְמוֹר לְדָוִד הָבֹהַ לַיהוָה פְּנֵי אֱלֹהִים הָבֹהַ לַיהוָה כְּבוֹד וְעֹז:
 הָבֹהַ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲוִי לַיהוָה בְּהַדְרַת-קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ עַל-הַמַּיִם אֶל-הַכְּבוֹד הַרְעִים יְיָ עַל-מַיִם רַבִּים:
 קוֹל-יְיָ בַּפֶּתַח קוֹל יְיָ בְּהַדְרָה:
 קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אַרְזִים וַיִּשְׁפֹּר יְיָ אֶת-אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:
 וַיִּרְקֹדֶם כַּמֹּזְעָנִל לְבָנוֹן וַיִּשְׁרֹץ כַּמֹּזְרָאִים:
 קוֹל-יְיָ חֹצֵב לְהַבּוֹת אֵשׁ:
 קוֹל יְיָ יַחֲלֵל מִדְּבַר יַחֲלֵל יְיָ מִדְּבַר קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ | יְחַלְלֵל אֵילֹת וַיִּחַשֵׁף יַעֲרֹת וּבְהִיבְלוּ בְּלוֹ אָמַר כְּבוֹד:
 יְיָ לַמַּבּוּל יֵשֶׁב וַיִּשָּׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
 יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

ביום טוב שחל בימי חול :

כד
 לְדָוִד מִזְמוֹר ⁴ לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּכְבֹּל וַיִּשְׁבֵי בָהּ:
⁵ כִּי-הוּא עַל-יַמִּים יִסְדָּהּ וְעַל-נְהַרֹת יִבֹנְנָהּ:
 מִי-יַעֲלֶה בְּהַר-יְיָ וּמִי-יָקוּם בַּמָּקוֹם קֹדֶשׁוֹ:
 נָקִי כַפַּיִם וּבֶרֶךְ לֵבָב אִישׁ | לֹא-נִשְׂאָ לִשְׂוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה:
 יִשְׂאָ בִרְכָה מֵאֵת יְיָ וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׁעוֹ:
 זֶה דָּוִד דִּדְשׁוּ מִבְּקִשֵׁי פִנְיָהּ יַעֲקֹב סֵלָה:
 שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵשִׁיכֶם וְהַנְּשָׂאוּ פֶתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:
 מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֹזוֹ וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מְלַחֲמָה:
 שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵשִׁיכֶם וַיִּשְׂאוּ פֶתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:
 מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צַבָּאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה:

4. תנו רבנו, אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל... רבי לוי רמי, פתיב 'לד' הארץ ומלואה' וכתיב 'השמים שמים לד' והארץ נתן לבני-אדם' (תהלים קיה:טז), לא קשיא, פאן קודם ברכה, פאן לאחר ברכה. (גמ' זככות לה:)

5. אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב? 'כִּי-הוּא עַל-יַמִּים יִסְדָּהּ וְעַל-נְהַרֹת יִבֹנְנָהּ': אלו שבעה ימים וארבעה נהרות, שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן שבעה ימים: (א) ימה של טבריא, (ב) ימה של סדום, (ג) ימה של חילת, (ד) ימה של חילתא, (ה) ימה של סיבכי, (ו) ים אספמאי, (ז) ים הגדול. ואלו הן ארבעה נהרות, (א) ירדן, (ב) וזרמו, (ג) וקירומיון (ד) ופינה. (גמ' זכא זכא טד:)

מדבריו של הדברי קהלת לגבי ההכנסה בשבת, מתברר שהחזן מוסר לו את הספר ורק אז פותח את הארון הקודש.

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים :

3מדצב י:לו ⁶ וּבְנֵהָהּ יֹאמֶר שׁוֹבֵה ד' רַבְבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל:

תהלים קלז:ח-י קוֹמָה יי לְמַנוּחַתְךָ אֲתָה וְאֶרְוֶן עֵינֶיךָ:

בְּהִנֵּנִי יִלְבְּשֵׁנִי צִדֵּק וְחִסְדֵּיךָ יִרְנְנוּ:

בַּעֲבוּר דְּיָד עֲבֹדְךָ אֶל־תֵּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ:

משלי ד:3 כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם אֲתוֹרָתִי אֶל־תִּעֲזוּבוּ:

ג:יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמְחַזְקִים בָּהּ וְתִמְכֶנָּה מֵאֲשֵׁר:

ג:יז דְּרַבְיָה דְּרַב־נָעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם:

איכה ה:כא הִשְׁיִבְנוּ יי | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָ חֲדָשׁ יְמֵינוּ בְּקָדָם:

חזן כורע ⁷ יִתְנַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָהּ ◊

וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזֵמַן קָרִיב:

וְאָמְרוּ חֲזוֹן כּוֹרַע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעֶלְמֵי עֲלָמֵיָא וּבְנִשְׁמַיָּא אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיהַ דְּקַדְשָׁא חֲזוֹן כּוֹרַע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאַחֲרָיו).

לְעֶלְא (בראש השנה ויום כפור ולפני תפילות גשם ומל מוסיפים ולְעֶלְא) מְבַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא דְאָמְרוּן בְּעֶלְמָא: חֲזוֹן כּוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בשבת ראש חודש אומרים כאן מוסף של שבת ראש חודש (עמ' 264).

בשלוש רגלים ובשבת חול המועד אומרים כאן מוסף של שלש רגלים (עמ' 275).

בימים נוראים אומרים כאן מוסף של ראש השנה (עמ' 312), של יום כפור (עמ' 329).

6. תנו רבנן, 'ובנהה יאמר שובה ד' רבבות אלפי ישראל': מלמד, שאין השכינה שורה, על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל? (גמ' יצמות סג:)

7. החזן מנגן הקדיש לפני מוסף 'תפילות גשם ומל' - בניגון ימים נוראים, כופלים בו 'לעלא' בניגון מיוחד.

תפלת מוסף לשבת

כל יחיד חייב בתפלת מוסף בין יש צבור בעיר בין לא. זמן תפלת מוסף אין יותר מסוף ז' שעות, ובדיעבד אם התפלל אותה כל היום, יצא. עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין. מותר לטעום קצת קודם אבל סעודה אסורה (לפני מוסף) יותר מכביצה אלא למאן דחלש לביה.

תכלים נא: אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכּוֹל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מִלֶּךְ חַפִּיץ בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ יְיָ מִגֵּן אֲבֹרָהם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֲפָר: מִי כְמוֹךָ
 בַּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמָה לָךְ ◊ מִלֶּךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּית יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוד']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְתַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

8⁹ קדושה לש"ץ בחזרת התפלה

חזן בלבד **נְעַרְיָךְ וְנִקְדִישְׁךָ כְּסוּד שִׁיחַ שְׂרָפֵי קָדֹשׁ** ◊ **הַמְקַדְּשִׁים שְׁמֶךָ בְּקָדֹשׁ** ◊
בְּכַתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיב וְגַּם וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם** ◊ **מְשַׁרְתֵּיו שׂוֹאֲלִים זֶה לְזֶה** ◊
אִיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ ◊ **לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֵאמְרוּ:**

קהל וחזן יחדיו

יחזקאל ג:13 **בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

חזן **מִמְּקוֹמוֹ הוּא יָפֵן בְּרַחֲמִים** ◊ **וַיַּחֲזֵן עִם הַמִּיְחָדִים שְׁמוֹ** ◊
עָרַב וּבִקֶּר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד ◊ **פְּעָמִים בְּאַהֲבָה שָׁמַע אוֹמְרִים:**

קהל וחזן יחדיו

דברים ו:7¹⁰ **שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:**

חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ** ◊ **הוּא אָבִינוּ** ◊ **הוּא מְלַכְנוּ** ◊ **הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ** ◊
וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמֵיו שְׁנִית ◊ **לְעֵינֵי כָּל־חַי** ◊ **לְהִיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים** ◊

קהל וחזן יחדיו

זמזכר טו:מא **אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:**

8. חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת, שישאל אומרים שירה בכל שעה, ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה, פעם אחת בשבת . . . וישאל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר: 'שמע ישראל ד' ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות, כדכתיב: 'קדוש | קדוש קדוש ד' צבאות', ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה, עד שיאמרו ישראל למטה, שנאמר: 'ברוך-ה' בוכבי בקר ויריעו כל-בני אלהים' (איוב לח:1). (גמ' חולין 35).

9. יש נוהגים לנגן את הקדושה, ובפרט בשבת שלפני שבועות מקיפים על זה כדי להבדילה משבת חזון. בימים של תפילת טל וגשם מנגנים אותה בניגון תפילת טל וגשם. ושבתות שקלים והחודש מנגנים אותה בניגון הפיוט 'אור פניך', של מוסף שקלים.

10. were inserted here in the fifth century, when special government officials were posted in the synagogues to prevent the ציבור's proclamation of God's Oneness. Toward the end of orenen, when the spies had left, the שמע was recited in an abridged form.

11. נוסח קדושת מוסף 'ד' אחד. אחד הוא אלידנו' הוא מטבע עתיק יומין שטבעוהו חכמים. על נוסח הקדושה 'אחד אחד' הגנו חסידי אשכנז, והם נימקוהו על פי תורת הסוד. בהשפעת הארז"ל והגר"א פשט בדורות האחרונים המנהג להשמיט את המילה 'אחד' השניה. היום נשאר עדיין שריר וקיים בסידורי בני אשכנז ובקרב מתפללי מנהג אשכנז המובהק.

בשבת שאומרים בה אופן מוסיפים פיוט 'אלדיכם' בקדושת מוסף:

12 לשבת שובה. חתום בו שמואל חזק.

בקהילות הוותיקות אין אומרים אותו (פד"מ, מגנצא, ורמייזא ועוד)

אלהיכם שופט צדק ובמישור לאפים ◊ מדת הדין
יהפוך לרחמים ◊ ויכפר זדונות וישגות עונות
ואשמים ◊ ארון ◊ חמאים הצהר וחלבן בתמים
לכפרה מקיים לילות וימים ◊ חזה עפר
מתענים וצמים ◊ זכור ברית ראשונים הישרים
והתמימים ◊ קים לבניהם שבועת קדומים
וימלך מלכם לעולמי עולמים ◊

13 לשבת בראשית.

חתום בו יהודה חזק.

אלהיכם ישפיל עבדו יפון פסאו
פמראשית ◊ העיר על תלה יבנה
וארמון ישית ◊ ומזבחו ירפא ומקום נסוף
השית ◊ דרור יקרא היותה חפשית ◊
העובד בה ימחץ כעל-יד לקח פושית ◊
חזק ועמו קמיו יפיץ חרישית ◊
ימלוך על עם שומר שבת בראשית:

לשבת (ראשונה של) הנוכה.

חתום בו יהודה חזק.

אלהיכם יביא משיחו אזור צדק ומשפט
רביד ◊ הרשעה ימית בשבת פיו אויב
יאביד ◊ ועל הנסים הלל לגמור צעיר
מהעביד ◊ דת חדשה יחדש תפוח און
מהעביד ◊ חלוף אלילים זכור קדש יקומם
יזביד ◊ ונשיר תכלים לא מזמור שיר-הנפת
הבית לדוד:

14 לשבת נחמו.

חתום בו יהודה בר שמואל חזק.

אלהיכם יוסף ידו לקבץ נפוצותיכם ◊ העת
יהיש לאמר צאו מאסוריכם ◊ ומלאך בריתו
ישלח להשיב לבבכם ◊ דרכו פנו והיה העקב
למישור ולעירו יקבצכם ◊ השומרים שבת ברית
היא בינו וביניכם ◊ פרכו שמו ואל תתנו דמי
לכם ◊ חי זכר קדשו ישטיח מ:א נחמו עמי יאמר
אלהיכם: כי אני הוא מלככם ואמלך עליכם:

The פיוט are only said when the שבת ברית מילה for פיוטים The פיוט is said only when the שבת נישואין for 'אלדיכם' is on שבת. This is quite uncommon today, therefore this פיוט has not been said for many years.

לשבת ברית מילה.

אלהיכם אני זוכר הברית ◊ הנה
שולח לשארית ◊ את-נסתר בנחל
ברית ◊ לבשר טוב ושלום באחרית
ידעו זאת כל-ברותי ברית ◊ אמר
לציון מלך אלהיך והורית:

לשבת נישואין. חתום בו שמואל חזק.

אלהיכם שכנו שם פס עילמו ◊ מלאכיו רוחות רז לא למו ◊
ואיה מקום כבודו הולמו ◊ אומרים יחזקאל ג:יז ברוך
כבודי ממקומו: לעת ימלך ליום קומו ◊ חזה ציון גנון
מקומו ◊ זה יראו וידעו כל-יְקומו ◊ קרוא לירושלם פסא
מקומו:

חזן ובדברי קדשך פתוב לאמר:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

חזן לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ◊ ושבתך אלהינו
מפינו לא ימוש לעולם ועד ◊ כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי
האל (בשבת שובה: המלך) הקדוש:

12. בסיום הקדושה בה אנו מזכירים את קידוש המלאכים וברכתם לקב"ה, ומתוך כך את תפילתם שימלוך ד' לעולם על ציון לדור ודור, אנו מוסיפים גם כאן לבקש את רחמי לכפר לנו, בזכות שיתבונן בקהלנו המתפללים אליו לילות וימים ומתענים ביום הכפורים, ובזכות אבותינו הצדיקים יקיים להם את שבעתו ויגאלנו, כדי שנקבל עלינו את מלכותו לעולמים.

13. כאן אנו מוסיפים להודיע את תקוותנו לגאולה העתידה שימלוך ד' על הכל כמו שמלך בתחילה, ויבנה את ירושלים ובית המקדש, ויצילנו מאויבינו; כאשר בכך נזכה למלוכת ד' עלינו בגלוי, כשמלוכתו מתבטאת על ידיו בשמירת שבת בראשית כהלכתה.

14. בקדושה אנו מוסיפים לבקש על קבוצ הגלויות שיהיה כאשר נשוב בתשובה שלמה ע"י אליהו הנביא. ובזכות שמירת השבת שלנו, שהיא לנו לאות ברית עם ד', נזכה לנחמה לראות שוב בשבוע ד' ציון.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל־יום יהללוך סלה: פרוך אתה יי
האל (בשבת שובה: תהלה) הקדוש:

¹⁵ תכנת שבת רצית קרפנותיה ◊ צוית פרושיה ◊ עם סדורי נסכיה ◊
מענניה לעולם כבוד ינחלו ◊ מועמיה חיים זכו ◊ וגם ¹⁶ האוהבים דבריה
גדלה בחרו ◊ אז מסיני נצטוו עליה ◊ ותצונו יי אלהינו להקריב בה
קרפן מוסף שבת פראוי:

יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתעלנו בשמחה לארצנו ◊
ותפענו בגבולנו ◊ ושם נעשה לפניך את־קרפנות חובותינו ◊ תמידים כסדרם
ומוספים כהלכתם: ואת־מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה ◊
במצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו בתורתך ◊ על־ידי משה עבדך ◊ מפי
כבודך באמור:

3מזכר כח: ט-י וביום השבת שגיר־כבשים בגי־שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊
בלם ישבעו ויתעננו משובך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ המדת ימים
אותו קראת ◊ ובר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו ◊ קדשנו במצותיך ◊ ותן חלקנו
בתורתך ◊ שבענו משובך ◊ ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לפני לעבדך באמת ◊
ותנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי
שמוך: פרוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל פרצון ◊ ותהי לרצון תמיד
עבודת ישראל עמך: ותחוינה עינינו בשובך לציון ברחמים: פרוך אתה יי
המחזיר שכנתו לציון:

15. תכנת שבת, the first twenty-two words of which run in a reversed בית אלף acrostic, is found
in the רב עמרם גאון and was known to רב עמרם גאון and was known to רב עמרם גאון and was known to רב עמרם גאון.

16. 'האוהבי דבריה' הוא נוסח פולין וצרפת.

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

כורע מודים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאתָה הוּא ◊
 זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
 וָעַד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא
 לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לְךָ וְנִסְפָּר תְּהַלְתֶּךָ עַל
 חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיַדְךָ ◊ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ
 הַפְּקוּדוֹת לְךָ ◊ וְעַל נַפְשֵׁךָ שֶׁבְכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◊
 וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְכָל עֵת
 עָרַב וּבְקֶרֶב וְצַהֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא־תִמּוּ חַסְדֶיךָ
 מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לְךָ:

מודים דרבנן
 כורע מודים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאתָה הוּא ◊
 זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי
 כָּל־בָּשָׂר ◊ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר פְּרָאשִׁית: פְּרֻכּוֹת
 וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל
 שֶׁחַיֵּיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כִּן תַּחֲיֵנוּ וְתַקְיָמָנוּ
 וְתִאֲסֹף גְּלוּתֵינוּ לְחַצְרַת קִדְשֶׁךָ ◊ לְשִׁמּוֹר
 חַיֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבֹדָה בְּלִבְבֵנוּ שְׁלֵם
 עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לְךָ: כורעים מעט
 כשאומרים המילה ברוך ◊ זוקף אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת
 וְעַל הַמַּלְחָמוֹת ◊ שְׁעִשִׁיתָ לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה:
 בַּיָּמִי מִתְּתִיחוּ בֵּן יוֹחָנָן בֶּהֵן גְּדוֹל חַשְׁמֹנִי וּבְנָיו ◊ כִּשְׁעֵמְדָה מַלְכוּת יוֹן הַרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרַתְךָ ◊ וְלַהֲעִבִירָם מִחֶקֶן רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עֲמַדְתָּ
 לָהֶם בַּעַת צָרָתָם ◊ רַבֵּת אֶת רִיבָם ◊ הִנֵּיתָ אֶת דֵּינָם ◊ נִקְמַתְךָ אֶת נִקְמַתָם: מִסִּרְתָּ
 גְּבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מַעֲטִים ◊ וְטַמְאִים בְּיַד טְהוּרִים ◊ וְרָשָׁעִים בְּיַד
 צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרַתְךָ: וְלִךָ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וְלַעֲמֶךָ
 יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֶיךָ לְדַבֵּר בֵּיתְךָ ◊
 וּפְנֵנו אֶת הַיְכָלְךָ ◊ וְטַהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת בְּחַצְרוֹת קִדְשֶׁךָ ◊ וּקְבְּעוּ שְׁמוֹנֵת
 יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלֶיךָ ◊ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל־כֵּן יִתְפָּרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שִׁמְךָ מִלִּפְנֵינוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעַד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני בריתך:

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]

וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בְּאַמֵּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעִזְרַתָּנוּ סֶלָה:
 כורע ברוך משתחוה אֶתָּה זוקף יי הַטּוֹב שִׁמְךָ וְלִךָ נֶאֱחָה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 281).

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ פְּרַכְנוּ בְּפִרְכָּה הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו כְּהֹנִים עִם קְדוֹשֶׁךָ ◊ בְּאֲמוּר

3מדצב ו:כד-כו בְּרַכְךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יאר יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵיךָ וַיַּחֲנֶךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵיךָ וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה ◊ וּבְרָכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל
 עַמְּךָ: פְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ פְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ
 יי אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים
 וְשְׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר... לפני החזן]:
 בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◊ וּפְרָנְסָה מְזוּבָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ
 אֲנִי ◊ וְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 הַמְבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ
 יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מֵרַע ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדוּם ◊ וְנַפְשֵׁי
 בְּעַפְרָ לְכָל תַּהֲוָה: פָּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשִׁי ◊ וְכָל הַחוֹשָׁבִים עָלַי
 רָעָה ◊ מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וּקְלַקֵּל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמִיךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשָׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יַחְלִצוּן יְדִידֶיךָ
 הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעַנְיִי: יט: יְהִי לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי:
 פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָדָאָה בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת: מִלֹּאכֵי ג:7 וְעָרְבָה לֵנוּ מִנְחַת יְהוּדָה וּירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם
 וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

חזן כורע ^{17 18} יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ חֲזוֹן כוֹרַע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא וּבְנִשְׁמָה אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'תַּבְרַךְ'

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיהַ דְקִדְשָׁא חֲזוֹן כוֹרַע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְא (בראש השנה ויום כפור ואחרי תפילות גשם ומל מוסיפים וְלְעֵלְא) מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא: חֲזוֹן כוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרִצּוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תְּתַקַּבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְעוֹתֵהוֹן דְכָל-יִשְׂרָאֵל קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תְּכַלִּים קִיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן-שְׁמִיָא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עוֹרֵי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שְׁמִים וְאַרְיִן:

חזן כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

חופך פניו לצד שמאלו עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו חוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוּ הוּא יַעֲשֵׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊

משתחוה לפניו וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

17. Beginning with שבת מוסף שמונה עשרה at the end of the קדיש until שבת נחמו is sung
 בניגון של ימים נוראים.

18. מנגינים בקדיש אחרי מוסף לכבוד יולדת הבאה לבית הכנסת, וכן בעוד הרבה שבתות מיוחדות כגון ראש חודש,
 ד' פרשיות, ניסן, חנוכה, פורים, לפני שבועות, ובשאר ימים שאין תחנון אם היה חול.

סיום התפילה

תפילה According to 1, boys under בר מצוה do not lead any מנהג אשכנזי.

שבח² אין אלדינו³ אומרים בנעימה.

4 אין באלהינו ◊ אין באדוננו ◊ אין במלכנו ◊ אין במושיענו:
 מי באלהינו ◊ מי באדוננו ◊ מי במלכנו ◊ מי במושיענו:
 גודה לאלהינו ◊ גודה לאדוננו ◊ גודה למלכנו ◊ גודה למושיענו:
 ברוך אלהינו ◊ ברוך אדוננו ◊ ברוך מלכנו ◊ ברוך מושיענו:
 אתה הוא אלהינו ◊ אתה הוא אדוננו
 אתה הוא מלכנו ◊ אתה הוא מושיענו:
 אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קמורת הסמים:

תלמוד מסכת כריתות ו:א'

5 פטום הקמורת: [א] הצרי ◊ [ב] והצפרן ◊ [ג] והחלבנה ◊ [ד] והלבונה ◊
 משקל שבעים שבעים מנה ◊ [ה] מר ◊ [ו] וקציעה ◊ [ז] שבלת גרד ◊ [ח] וכרפם ◊
 משקל ששה עשר ששה עשר מנה ◊ [ט] הקשט שנים עשר ◊ [י] וקלופה שלשה ◊
 [יא] וקנמון תשעה: ברית פרשינה תשעה קבין ◊ יין קפריסין ◊ סאין תלתא
 וקבין תלתא ◊ ואם אין לו יין קפריסין ◊ מביא חמר חורין עתיק ◊ מלח סדומית
 רבע (הקב) ◊ מעלה עשן כל שהוא: רבי נתן אומר: אף כפת תירידן כל שהוא ◊
 ואם נתן בה דבש פסלה: ואם חסר אחת מכל סמניה ◊ חיב מיתה: רבן שמעון
 בן גמליאל אומר: הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקמח: ברית פרשינה
 ששפין בה את הצפרן כדי שתהא נאה: יין קפריסין ששורין בו את הצפרן
 כדי שתהא עזה ◊ והלא מי רגלים יפין לה ◊ אלא שאין מכניסין מי רגלים בעורה
 מפני הכבוד:

1. . . [תרש שוטה ו]קטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הפלל, כל שאינו מחויב בדבר, אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. (משנה ח' ראש השנה דף כט)

2. Preceding אין באדונינו with the three פסוקים, כי מי אלו, מנהג ארז"ל is a קוה אל ד', אין קדוש כד', כי מי אלו, פסוקים three אין באדונינו מנהג אשכנזי not.

3. עיקר טעמא של אין באדונינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום. ובשבתות ובימי"ט א"א רק ז' של י"ח דתפלה ונתייחדו באין באדונינו ל"ב אמר. אין מי גודה כל אחד ארבע פעמים, ואח"כ ברוך אתה והוי כאילו אמר ברוך אתה אל מלך נאמן ל"ב פעמים ואינך ז' הרי י"ח ברכות עם ברכת המינין ל"ט, וכן הוא במחזור ויטרי. (מהר"ל)

4. אחר תפילות גשם ומל' אומרים 'אין באדונינו' בניגון ימים נוראים.

5. was never said on weekdays in אשכנזי, because it would not be recited properly. פטום הקמורת.

משנה סוף מסכת תמיד, וסופרים פרק י"ח.

השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש:

- ביום הראשון היו אומרים ◊ כד: ט לוי הארץ ומלואה תבל וישבי בה:
 - בשני היו אומרים ◊ מח: ג גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הרקדשו:
 - בשלישי היו אומרים ◊ כפ: ג אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט:
 - ברביעי היו אומרים ◊ ד: ט אל נקמות יי אל נקמות הופיע:
 - בחמישי היו אומרים ◊ פ: ג הרנינו לאלהים עוינו הריעו לאלהי יעקב:
 - בששי היו אומרים ◊ נ: ט יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר
 - בשבת היו אומרים ◊ ט: ט אף תבון תבל בל תמוט:
 - בשבת היו אומרים ◊ כ: ט מזמור שיר ליום השבת:
- מזמור שיר לעתיד לבוא ◊ ליום שפלו שפת ומנוחה לחיי העולמים:

זרכות סד אמר רבי אלעזר אמר רבי הנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם ◊
 שניאמר: ישטיח נדיג וכל פניו למודי יי ורב שלום פניו: אל תקרא פניו אלא פניו ◊
 קו"ח תהליס קיט: קסכ שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מבשול: קכ: ט-ז יהי שלום בחילך
 שלוח בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו
 אבקשה טוב לך: כטיא יי עז לעמו יתן יי | יברך את עמו בשלום:

נאמר קדיש יתום אם יש יותר מאבל אחד.

- יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעיותה ◊
- וימליך מלכותה ◊ בחיבון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
- ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)
- יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
- יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊
- ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
- לעלא מכל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא
- דיאמרו בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
- יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
- יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו
- הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומוי הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
- משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

כשיש מילה בבית הכנסת מדלגין את 'עלינו' ומלים בסוף התפלה (עמ' 353) ואחר כך אומרים 'עלינו'.

עלינו is only recited just before leaving the synagogue.

Therefore, it is postponed in case of מילה בבית.

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל ◊ לְתַת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◊ שְׁלֹא עֲשָׂנוּ כְּגוֹיֵי
הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ כָּהֵם ◊ וְגִרְלָנוּ
בְּכָל-הַמוֹנָם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק ◊ יִשְׁעִיכ מִכ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל-אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:
וְאֲנַחְנוּ כּוֹרַע פּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זֹקֵף לְפָנָי מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:
שְׁהוּא נֹא:יג גּוֹמֵה שָׁמַיִם וְיִסֵּד אֶרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יָקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ◊ וְשָׂכֵנִת עִזּוֹ בְּגִבְהֵי
מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד ◊ אָמֵת מִלְּפָנָיו ◊ אָפֶס זִוְלָתוֹ ◊ בְּפֶתוּב בְּתוֹרָתוֹ:
דַּרְסִים 7:לט וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל-לִבְכֶּךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

עַל-בֵּן נִקְנָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֲרַת עֲזֶךָ ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן
הָאָרֶץ ◊ וְהַאֲלִילִים פְּרוֹת יִפְרֵתוֹן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל-בְּנֵי בָשָׂר
יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֶיךָ בְּלִרְשָׁעֵי אֶרֶץ: יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל-יּוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◊
כִּי לָךְ יִשְׁעִיכ מִכ:תִּבְרַע בְּלִ-פְרֶךְ תִּשְׁבַּע בְּלִ-לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפּוּלוּ ◊
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר יִתְנוּ: וַיִּקְבְּלוּ בְּלֶם אֶת-עַל מַלְכוּתְךָ ◊ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם
מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

1) בְּפֶתוּב בְּתוֹרָתְךָ: שְׁמוֹת טו:יח יְיָ | יִמְלֶךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֹאמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיָה יְיָ אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד: 2

1. (עיין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקח סו"ס שכד, ההות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכו"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג ועי"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר ככתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש) גם לדעת האר"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, אר"ח, סי' ז).

2. כ' יוסף אומץ סימן נ"ט מנהגנו פה ק"ק ורנקבורט שאין אומרי קדיש אחר עלינו. ונ"ל הטעם כמ"ש לבוש א"ח קל"ג בענין אנעים זמירות וכו' שכיון שחושבי אותו לשבח גדול לא ה"ל לאמרו בכל יום אלא לפרקי וע"ד שארז"ל כל האומר הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף כי אין זה דרך המוסר אפי' במלך ב"ו לספר בשבחיו הגדולי בכל יום כדי שלא להדגילם כ"כ בפי הבריות ויהיה אז בפייהם כמזמר ומתלוצץ. (דברי קהלת דף 156)

1 שיר היחוד ליום השבת

ברוב הקהילות ואפילו באותן שאין נוהגים לומר שיר היחוד בחול,

מכל מקום בשבת אומרים שיר היחוד לשבת ומנגנים אחריו אנעים ומירות.

וראו לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

יום השבת על-פני ברכת:	חזן אז ביום השביעי נחת
חסדיך בכל-עת יברכה:	קהל ועל כל-פועל תהלה ערוכה
אלהים חיים ומלך עולם:	חזן ברוך יי יוצר כלם
לב רחמיך וחסדיך:	קהל כי מעולם על עבדיך
להודיע כי מאד נעלית:	חזן ובמצרים החלות
שפטים גדולים ובאלהיהם:	קהל על כל-אלהים בעשות בהם
תיד הגדולה וייראו:	חזן בבקעה ים-סוף עמה ראו
שם ותפארת להראות גדלך:	קהל נהנת עמה לעשות לך
וגם העבים נמפו מים:	חזן ודברת עם מן השמים
בארץ ציה איש לא עבר:	קהל ידעת לבתם המדבר
ובעפר שאר ומצור מים:	חזן תתה לעמה דגן שמים
יירשו ארצם ועמל לאמים:	קהל תגריש גוים רבים עמים
אמרות יי אמרות מהורות:	חזן בעבור ישמרו חקים ותורות
ומחלמיש צור פלגי שמן:	קהל ויתעדנו במרעה שמן
ויפארו בית מקדשך:	חזן בניהם בנו עיר קדשך
צידה ברך אברך:	קהל ותאמר פה איש לארץ ימים
אף בהניך ילבשו צדק:	חזן כי שם יזבחז ובחיר צדק
לך יתרועעו אף ישירו:	קהל ובית הלוי נעימות יזמרו

1. In those קהילות where שיר היחוד is said daily they should continue saying it. Those קהילות which do not, do not have to begin saying it. שיר היחוד was said on שבת by most קהילות, since a) one has more time, and b) it is short. According to some פוסקים, it is not recommended to say either שיר היחוד or שיר הכבוד without a מנן.

- יבְּכַדּוֹ וְיִזְדּוּ שְׁמֶךָ יי: ◇ חזון בית ישראל ויראי יי
- בְּן תִּימִיב גַּם לְאַחֲרוֹנִים: ◇ קהל הַטִּיבוֹת מְאֹד לְרֵאשׁוֹנִים
- בְּאִשֶּׁר שִׁשְׁתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ: ◇ חזון יי תְּשִׁישׁ נָא עָלֵינוּ
- וְנִזְדַּחֲלֶךָ לְעוֹלָם כִּי תִימִיב: ◇ קהל אוֹתֵנוּ לְהִרְבוֹת וּלְהִימִיב
- כִּי עָלֶיךָ שְׁמֶךָ נִקְרָא: ◇ חזון יי תִּבְנֶה עִירְךָ מִתְּרָה
- וְתִשְׁבּוֹן לְעוֹלָם יי בְּקִרְבָּה: ◇ קהל וְקָרַן דָּוִד תִּצְמִיחַ בָּהּ
- וְכִימִי קָדַם תִּעַרְבַּ מִנְחָה: ◇ חזון וְכִי צִדֵּק שְׁמָה נִזְבְּחָה
- כִּי תַפְצִיחַ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ: ◇ קהל וְכִי עֲמָךְ בְּאוֹר פְּנֶיךָ
- תַּבְּטֵנָה עֲמָךְ בְּלִנּוּ: ◇ חזון וְכִי רְצוֹנְךָ תַעֲשֶׂה תַפְצִיחַנוּ
- עַל-עֲמָךְ בְּרִכְתֶּךָ סִלָּה: ◇ קהל בְּחִרְתֵּנוּ לְהִיּוֹת לְךָ לְעַם מְגֻלָּה
- וְנַחֲלֵל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: ◇ חזון וְתִמִּיד נִסְפָּר תִּהְלֶתְךָ
- כִּי אֶת-כָּל אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מְבָרְךָ: ◇ קהל וּמִבְּרִכְתֶּךָ עֲמָךְ יִבְרָךְ
- וְאַבְרַכְכָּה כָּל-יְמֵי צְבָאֵי: ◇ חזון וְאֵנִי בְּעוֹדִי אֶהְלֶלָה בּוֹרְאִי
- מִן-הָעוֹלָם וְעַד-הָעוֹלָם: ◇ קהל יְהִי שֵׁם יי מְבָרְךָ לְעוֹלָם
- קו"ח בְּפִתּוֹב: ד"כ א' ט:לו בְּרוּךְ יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן-הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ
כָּל-הָעַם אָמֵן וְחָלַל לַי: דניאל 3: עֲנֵה דְנִיָּאל וְאָמַר לַהוָּא שְׁמָה דִּי-אַלְהָא מְבָרְךָ
מִן-עֲלָמָא וְעַד-עֲלָמָא דִּי חֲכַמְתָּא וּגְבוּרְתָּא דִּי לְהִ-הִיא: וְנֹאמְר: נחמיה ט:ט וַיֹּאמְרוּ
הַלְלוּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיָּאל בְּנֵי חֲשַׁבְנִיָּה שְׂרָבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְּתַחְיָה קוֹמוּ בְּרַכּוּ אֶת-יי
אֱלֹהֵיכֶם מִן-הָעוֹלָם עַד-הָעוֹלָם וַיְבָרְכוּ שֵׁם מְבָרְךָ וּמְרוֹמָם עַל-כָּל-בְּרָכָה וְתִהְלָה:
וְנֹאמְר: תכלים קו:מח בְּרוּךְ-יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן-הָעוֹלָם | וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל-הָעַם
אָמֵן הַלְלוּ-יָהּ: וְנֹאמְר: ד"כ א' כט:י"ג וַיְבָרְךָ דָּוִד אֶת-יי לְעֵינֵי כָּל-הַקְּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִד
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד-עוֹלָם:

1 שיר הכבוד

הפנותח וסוגר את ארון הקודש לכבוד שיר הכבוד מתעטף בטלית, אם אינו עטוף בה.

בפתיחת ארון הקודש יש אומרים בלחש את הפסוקים (תכליס כד:ז-י) הבאים:

שָׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵשִׁיכֶם וְהַנְּשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:

מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יֵי עֲוִיוֹ וְגִבּוֹר יֵי גִבּוֹר מִלְחָמָה:

שָׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵשִׁיכֶם וְהַנְּשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:

מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יֵי צַבָּאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד מִלָּה:

וראו לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

כִּי אֵלֶיךָ נִפְשֵׁי תַעֲרוֹג:

חזן יֵאָנְעִים וְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג

לְדַעַת כָּל־רֹו סוֹדֶךָ:

קהל נִפְשֵׁי חֲמֹדָה בְּצֵל יָדֶךָ

הוֹמָה לְפִי אֶל־דֹּדֶיךָ:

חזן מְדִי דְבָרֵי בְּכִבּוּדֶךָ

וְשִׁמְךָ אֶכְבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:

קהל עַל־כֵּן אֶדְבֵּר בְּךָ נִכְבְּרוֹת

אֶדְבָרְךָ אֶכְבֵּד וְלֹא יִדְעֶתִיךָ:

חזן אֶסְפְּרָה כְּבוֹדֶךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ

דְּמִיתָ הַדָּר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:

קהל בְּיָד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ

כִּנּוּ לְתַקְוָה פְּעֻלָּתֶךָ:

חזן גִּדְלָתְךָ וְגִבּוֹרָתְךָ

וַיִּשְׁוֹוֶךָ לְפִי מַעֲשֵׂיךָ:

קהל דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי־יִשְׁבָּה

הִנֵּךְ אֶחָד בְּכָל־דְּמִיוֹנוֹת:

חזן הַמְּשִׁילֶיךָ בְּרַב חֲזִיוֹנוֹת

וַיִּשְׁעַר רֵאשֶׁה בְּשִׁיבָה וְשַׁחֲרוֹת:

קהל וַיִּחַזּוּ בְּךָ וְקִנְיָה וּבַחֲרוֹת

כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לֹו רַב:

חזן וְקִנְיָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוֹת בְּיוֹם קָרֵב

הוֹשִׁיעָה לֹו יָמִינוּ וְזִרְעֵה קִדְשׁוֹ:

קהל חֶבֶשׁ כּוֹבֵעַ יִשְׁוֹעָה בְּרֵאשׁוֹ

1. Recently discovered manuscripts of שיר הכבוד reveal that what was originally thought to be a composition, was composed by an earlier פייטן vary regarding where it is sung, a) before שחרית, b) after שחרית, c) daily, d) after שחרית. It is included in all סידורים, and the ימים טובים מחזורי ר"וו היידענהיים (Baer) and the עבודת ישראל (שנת תקע"ח] pg. 76 דברי קהלת) שבת מוסף after שפת אמת (Baer) and the עבודת ישראל.

2. אחר תפילות גשם ומל' אומרים 'שיר הכבוד' בניגון ימים נוראים.

- וקְנֻצוֹתַי רְסִיסֵי לַיְלָה:
 וְהוּא יַהֲיֶה-לִּי לְעֹמֶרֶת צָבִי:
 וְחַק עַל מִצַּח כְּבוֹד שֵׁם קְדִישׁוֹ:
 אֲמַתּוֹ לוֹ עֹמֶרֶה עֹמֶרֶה:
 קְנֻצוֹתַי תִּלְתְּלִים שְׁחֹרוֹת:
 יַעֲלֶה נָא עַל-רֹאשׁ שְׂמֹחַתּוֹ:
 וְצַנִּיף מְלוּכָה צָבִי תִפְאַרֶת:
 מֵאֲשֶׁר יִקְרוּ בְּעֵינָיו כְּבָדָם:
 וְקָרוֹב אֵלַי בְּקִרְאֵי אֱלֹהֵי:
 פֹּנְדָה בְּדַרְכּוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֲדוֹם:
 תְּמוּנַת יְיָ לְנִגַּד עֵינָיו:
 יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהַתְּפָאֵר:
 הוֹר וְדוֹר עִם דּוֹרְשֶׁךָ דְרוֹשׁ:
 וְרַנְּתִי תִקְרַב אֵלֶיךָ:
 וְתִפְלְתִי תִבּוֹן קְמָרֶת:
 כְּשִׁיר יוֹשֶׁר עַל-קַרְבְּנֶיךָ:
 מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כְּפִיר:
 וְאוֹתָהּ קַח לָךְ בְּכַשְׂמִים רֹאשׁ:
 כִּי נִפְשֵׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:
 חֲזוֹן מַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלֵא ◊
 קַהֲלֵי תִפְאָרֶת בִּי בִּי חֲפִיז בִּי ◊
 חֲזוֹן כְּתָם מְהוֹר פֶּה דְמוּת רֹאשׁוֹ ◊
 קַהֲלֵי לְחֵן וּלְכְבוֹד צָבִי תִפְאַרֶה ◊
 חֲזוֹן מְחַלְפּוֹת רֹאשׁוֹ בְּבִימֵי בְּחֹרוֹת ◊
 קַהֲלֵי נִוָּה הַצֶּדֶק צָבִי תִפְאַרְתּוֹ ◊
 חֲזוֹן סִגְלָתוֹ תְּהִי בְּיָדוֹ עֹמֶרֶת ◊
 קַהֲלֵי עֲמוּסִים נִשְׂאָם עֹמֶרֶת עֲנָדָם ◊
 חֲזוֹן פְּאָרוֹ עָלַי וּפְאָרֵי עָלָיו ◊
 קַהֲלֵי צַח וְאֲדוֹם לְלִבּוֹשׁוֹ אָדָם ◊
 חֲזוֹן קֹשֶׁר תְּפִלִּין הֲרָאָה לְעֵנִי ◊
 קַהֲלֵי רוֹצֵה בְּעַמּוֹ עֲנוּיִם יִפְאָר ◊
 חֲזוֹן רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֲמַת קוֹרָא מֵרֹאשׁ ◊
 קַהֲלֵי שִׁית הַמּוֹן שִׁירֵי נָא עָלֶיךָ ◊
 חֲזוֹן תְּהִלְתִּי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֹמֶרֶת ◊
 קַהֲלֵי הַיִּקָּר שִׁירֵת-רִישׁ בְּעֵינֶיךָ ◊
 חֲזוֹן בְּרַכְתִּי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר ◊
 קַהֲלֵי וּבְבִרְכָתִי תִנְעֲנַע לִי רֹאשׁ ◊
 חֲזוֹן יַעֲרֵב נָא שִׁיחֵי עָלֶיךָ ◊

הפסוקים שנדפסו בסידורים מסוימים אחר שיר הכבוד, הם תוספת מאוחרת מאוד, ולא נהגו לאומרם.

אין אומרים קדיש יתום וממשיכים באמירת שיר של יום.

שיר של יום

היום יום שבת קדש שבו הלויים היו אומרים במקדש:

35 מזמור שיר ליום השבת: טוב להדות ליי ולומר לשמך עליון: להגיד בפקד חסדך ואמונתך בלילות: עלי-עשור ועלי-נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידך ארנן: מה-גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבתך: איש-בער לא ידע וכסיל לא-יבין את-זאת: בפרח רשעים | כמו עשב ויציצו כל-פעלי און להשמדם עדי-עד: ואתה מרום לעלם יי: כי הגה איביך יי כיהנה איביך יאבדו ותפרדו כל-פעלי און: ותרם בראים קרני בלתי בשמן הענו: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק בתמר יפרח פארו בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחרצות אלהינו יפריחו: עוד ינובון פשיכה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כרי-ישר יי צורי ולא-עולתה בו:

(נאמר קדיש יתום אם יש יותר משני אבלים.)

נוהגים בהרבה קהילות, גם בק"ק פפד"מ, לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ"ג,

ומנהג הרבה קהילות שאין לאמרו בימים שאין אומרים תחנון.

36 שיר מזמור לאסת: אלהים אל-דמי-לך אל-תחרש ואל-תשקט אל: כיהנה איביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: על-עמך יערימו סוד ויתיעצו על-צפוניך: אמרו לכו ונכחדם מגוי ולא-יזכר שם-ישראל עוד: כי נועצו לב יחדו עליך ברית וברתו: אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים: נבל ועמון ועמלק פלשת עמישבי צור: גם-אשור נלוח עמם היו ורוע לבני-לזט סלה: עשה-להם במדגן כסיסרא כיבין בנחל קישון: נשמדו בעיז-דאר היו זמן לאדמה: שיתמו גדיבמו בערב וכזאב וכזאב וכצלמנע כל-נסיכמו: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים: אלהי שיתמו כנלנל בקש לפני-רוח: באש תבער-יער וכלהכה תלהט הרים: בן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם קלון ויבקשו שמך יי: יבשו ויבהלו עדי-עד ויחפרו ויאבדו: וידעו כי-אתה שמך יי לבדך עליון על-כל-הארץ:

קדיש יתום נאמר אפילו אם אין שם אבל.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעיתה ◊
 וימליך מלכותיה ◊ פתיכון וביומיון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
 יתום (קטן) כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊
 ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמרו בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
 משתחוה לפניו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

שבת on תפלת מוסף at the end of אדון עולם (עמ' 3) chant, מנהג פולין which follow קהילות German.

No additional מזמורים (i.e. ראש הודש - ברכי נפשי or הנוכה - שיר הנכת - מזמור שיר הנכת - הנוכה - ברכי נפשי - ראש הודש) are to be included within בציבור תפילה.

לעולם אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

אין לומר מזמור 'לדוד ד' אורי וישעי' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה.
 יש טעמים אחרים א. מקורו מפקק מחמת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאורח
 ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון.
 ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמועד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה
 אומרים קדיש דרבנן. אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר 'רבי הנניא בן עקשיא אמר רצה וכו'.
 אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת,
 טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.
 והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זראשית מח: **ישמך אלהים פאפרים וכמנשה** | לבנות **ישמך אלהים פשרה רבקה רחל ולאה:**
 זמדזר ו:כד-כו **יברכה יי וישמרה: יאר יי | פניו אליה ויחנה:**
ישא יי | פניו אליה וישם לה שלום:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

סדר קידוש רבה

1 אמירת 'ושמרו' בעת ההיא היתה איפוא מנהג בני פרובינצא ומקצת בני איטליה ולא היתה מנהג ידוע בקרב בני אשכנז וספרד. המהרי"ל הזכיר אמירת 'ושמרו' רק לגבי מי שלא קידש בליל שבת ומקדש ראשונה בבוקר. בשבת: שמות לא: טז-יז וְשָׁמְרוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם פְּרִיַת עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָהּ הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפָשׁ:

בשבת: שמות כ: ח-יא זְכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלָאכְתְּךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיי אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלָאכָה אַתָּה | וּבְנֶדְוֹבְתְךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהִמְתְּךָ וּגְרֶכְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת-יָמִים עָשָׂה יי אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-כֵּן בָּרַךְ יי אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

2 בשלש רגלים: ויקרא כג: מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת-מִעַדֵי יי אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

3 בראש השנה: תכלים פא: ד תַּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם הַחֲנוּּה: כִּי חֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

ילדים וחולים האוכלים ביום כפור:

ויקרא טז: ז: כִּי-בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפְּר עֲלֵיכֶם לְמַחַר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יי תַמְחֶהוּ:

אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סְבָרֵי [מורה מורינו הרב וי]/[כהנים וי] מְרַנֵּן וְרַבֵּנֵן וְרַבּוֹתֵי:
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹרֵא פְרִי ⁴ הַגֶּפֶן:

ושותה מיושב ונותן גם למסובין לשתות מכוס של ברכה ואחר כך מברך על לחם משנה.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא תַחֲלִים קַדִּי לֶחֶם מִן-הָאָרֶץ:
ובוצע על לחם העליון ויאכל ויתן למסובין פרוסה לכל אחד ואחד.

אצל האבל אומרים:

שַׁבָּת הִיא מְלַנְחָם

וְנַחֲמָה קְרוּבָה לְבוֹא וְשַׁבְתּוֹ בְּשָׁלוֹם:

כשמבקרין החולה אומרים לו (לה):

שַׁבָּת הִיא מְלֻזְעוֹק

וְרַפּוּאָה קְרוּבָה לְבוֹא וְשַׁבְתּוֹ בְּשָׁלוֹם:

1. The בורא פרי of ברכה and זכור את יום השבת and ושמרו of פסוקים are said while standing, however the ברכה of בורא פרי is recited seated. One can hold the קידוש cup either in one's palm (על פי קבלה) or not.

2. מצותן שיהיו קורין אותן כל אחד ואחד בזמנו. (משנה מגילה דף לא) תניא, רבי יוסי הגלילי אומר, מועדי נאמרו, ולא נאמרה שבת בראשית עמון... והכתיב שבת עמון? ... מועדי ד' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין. (גמ' נדרים ע"א, ז"א בטרם קח).

3. תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה, כל מזונותיו של אדם קצובים לו, מראש השנה ועד יום הכפורים... אמר רבי אבהו, מאי קראה? 'תקעו שופר בחדש בכסה ליום חגנו': אינהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. וכתיב 'כי חק לישראל הוא משפט לאלדי יעקב': מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא? דכתיב: 'ואכלו את-חקם אשר נתן להם פרעה' (בראשית מז: כב). (גמ' זילכ טז).

4. Until 300 years ago both הגפן and הגפן were used, in the past הגפן was used more than הגפן, however, the printers of more recent סידורים stuck to הגפן (since it is the end of the ברכה).

תפילות for all daily טלית and jacket. If one is in a non-synagogue and there is a רב, one should ask him beforehand and follow his פסק. If the רב says one should wear either a טלית or a jacket, it is better to wear a טלית which covers fully, and makes one appear as a בעל תפלה. An אבל or one who has יאהרציט wears a טלית for all תפילות, whether בעל תפלה or not, even when not reciting קדיש (for example at מנחה, or there are other אבלי and there is no קדיש for the אבל to say by himself). The אבל wears a טלית with a שחורה, just as he changes his place for the תפילות, to make his אבלות known.

מקפידים על לבוש מכובד בתפלה. מתפללים בכבוד עליון ובכובע על הראש.

גם נערים חובשים כובע בלשהו. ולא כיפה גרידא

A hat has always been considered an important piece of traditional clothing. Both a כהן גדול and כהן הדיוט wore hats to serve in the בית המקדש. In German קהילות this was strictly adhered to, therefore, not to wear a hat is disrespectful. One wears a hat and jacket for all daily תפילות, whether one is בצבור or ביחידות.

אותם בני הישובים שהולכים לבית הכנסת מסירים תכף הכובע ועומדים רק בכיסוי המצנפת, לא שפרי עבדי, לא די שאין להם סודר כיסוי ראש גדול (אלא שמסירים גם הכובע מראשיהם, אבל מוטב שיניחו הכובע בראשיהם כי בכיסוי ראש יש מורא שמים יותר). [קיצור של"ה] ורוב המן עם בפרט הישובים נוהגים כמה קלות ראש, לא היו מתעטפים בטלית והיו עומדים בכיפה. אוי להם מיום הדין! [מקור חיים (חות יאיר)]

תפלת מנחה לשבת .

(גר"א not the מגן אברהם) (according to the שקיעה, was orened after מנחה

The reason being, דרבנן לקולה (and the rule is דרבנן is זמן מנחה).

טלית משום כבוד הציבור, הוא עיטוף טלית של העושים 'מצוה' בפני הציבור, בעל קריאה, אומרי קדיש יתום, העולים לתורה ושאר עוסקי מצוה. עיטוף זה אינו תלוי בזמן ציצית ולא בתפילת שחרית. טלית היא לבושו המובהק של הבעל תפלה, כפי למדנו הפוסקים מדברי חז"ל. הם הסבירו שהעיטוף הזה צורך הוא גם משום כבוד השכינה והתעוררות אימה ויראה. את יפיה של טלית כדי לעבוד את ד' בבגד מפואר כעין עבודת הכהן גדול בבית המקדש. כן נהגו עד הדורות האחרונים בליטא, ארצות מרכז אירופה ואשכנז. בכמה עדות חסידיות בטל מנהג עיטוף טלית במנחה וערבית.

The בעל מנהג is derived from: "מלמד שנתעמף הקב"ה בשליח צבור", מסכת ראש השנה דף יז: מנחה. A typical שו"ע, מגן אברהם, in שו"ע, מנחה, שחרית, and מנחה, שחרית, with distinction made between נתעטף is תפילה "דכ"ל עובר לפני התיבה צריך להתעמף כדאמרי מלמד שנתעמף הקב"ה בש"ץ", או"ח ס' ח' ס"ק ב' ט"ז, "דודאי בלא עמיפה כלל טלית at night, writes או"ח ס' ז' ס"י יח, ערוך השלחן, א"א משום כבוד השכינה" "דכ"ל ש"ץ העובר לפני התיבה צריך להתעמף, או"ח ס' ז' ס"י יח, ערוך השלחן, א"א משום כבוד השכינה" "וכל העובר לפני התיבה צריך להתעמף", או"ח ס' יח' ס"ק ה, משנה ברורה. בציצית"

תפלת מנחה לשבת .

¹ במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' 10). (למרות שכך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

בראש השנה ² ביום כפור נעילה ובשלש רגלים 'אשרי' ו'בא לציון' נאמרים בניגון שבת.

פד:כ **אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלִיךְ סָלָה:**

קמ:טו **אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁכְבָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֵׁי אֱלֹהִיו:**

קמכ תהלה לדוד ארוממך אלותי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכה ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: יור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזו נוראתיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יפיעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמי על כל מעשיו: יודך יי כל מעשיך וחסדיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע | לבני האדם גבורתי ויכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל יור ודר: סומך יי לכל הנפלים וזוקף לכל הקפופים: עיני כל אליך ישפרו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את ידך ומשביע לכל חיי רצון: צדיק יי בכל ירכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהבו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל פשר שם קדשו לעולם ועד: קטו:יח ו'אנחנו | נברך יי מעתה ועד עולם הללויה:

בשבת הבעל תפלה מתעטף בטלית בית הכנסת ועובר לפני התבה ומגן 'ובא לציון':

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישטיב נט-כ-כא ³ ו'בא לציון גואל ולשבי פשע פועקב נאם יי: ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיה לא ימושו מפיה ומפי זרע ומפי זרע זרע אמר יי מעתה ועד עולם: תכלים כ:ד ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: ישטיב ו:ג וקרא ו'ה אל זה ואמר

1. This was the מנהג in ברלין which was instituted by Professor Abraham Berliner and this is still the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London.

2. אין אומרים אשרי וגו' ובא לציון וכו' עד לפני נעילה. אבל 'ואני תפילתי' וגו' אין אומר 'ב"כ אף שחל בשבת. ולהבין טעמו, אף שבי"ט שחל בשבת אומר 'אותו? אקדים מ"ש לבוש א"ח רצ"ב " ואומר 'פסוק ואני תפילתי וגו' ע"פ המדרש ישוחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכתוב בתריה ואני תפילתי וגו' אמר דוד לפני ה' רבש"ע אין אומה זו כשאר א"ה שכששותי ומשתכרי הולכלי ופוחזי ואנו לא כן אלא אע"פ ששתינו ואני תפילתי וגו', מ"מ ב"ט אין אומר 'אותו וכו' אפשר לי לומר דכיון דק"ל דבעינן ב"ט חציו לה' אין שכיח שכרות כל כך בזמן מנחה בשבת". (דברי קהלת דף 308)

3. Due to the multitude of תפילות either during שחרית or יום טוב שחרית (unlike ראש חודש שבת), מנחה is delayed until 'ובא לציון'.

בעל תפלה וקהל | קְדוּשׁ קְדוּשׁ | יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] | וּמִקְבְּלֵיךָ יְיָ מִן הַיָּם וְאָמְרֵינוּ:

בעל תפלה וקהל [בלחש] | קְדִישׁ בְּשֵׁמִי מְרוֹמָא בֵּית שְׂכִינְתָּהּ ◊ קְדִישׁ עַל־אֲרֶעָא עוֹבַד

גְּבוּרְתָּהּ ◊ קְדִישׁ לְעֵלְמָא וּלְעֵלְמֵי עֲלָמֵיָא ◊ יְיָ צְבָאוֹת ◊ מְלֵיָא כָּל־אֲרֶעָא זְיוּ יְקָרְתָּהּ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] | יִחְזַקְל גִּיּוֹס וְתִשְׁאַנֵּי רוּחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרֵי קוֹל רַעֲשׁ גְּדוּל

בעל תפלה וקהל | בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְקוֹמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] | וּנְמַלְתָּנִי רוּחָא ◊ וּשְׁמַעַת בְּתַרֵּי קָל זְיוֹעַ סְגִיָא

דְּמִשְׁבְּחֵינוּ וְאָמְרֵינוּ: בְּרוּךְ יְקָרָא דְיְיָ מֵאַתֵּר בֵּית שְׂכִינְתָּהּ:

בעל תפלה וקהל שמות עוֹיִים יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֵלְמָא וְעַד:

קהל אומרים בלחש יְיָ מַלְכוּתָּהּ לְעֵלְמָא וּלְעֵלְמֵי עֲלָמֵיָא: ד"ס א' כט:י"ח יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמֵרְהוּנָא לְעוֹלָם לְיַצֵּר מַחְשָׁבוֹת לְבָב עַמְּךָ

וְהַבְּנוּ לְבָבָם אֱלֹהֵי: תכלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית וְהִרְבֶּה לְהַשִּׁיב

אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ: פו:כ כִּי־אֵתָּה אֲדָנִי טוֹב וְסִלַּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קְרָאֵיךָ:

קיט:קמ"ג צַדִּיקְתָּךְ צַדִּיק לְעוֹלָם וְתוֹרַתְךָ אֱמֶת: מ"כ ז' תַּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם

אֲשֶׁר־נִשְׁפַּעַת לְאַבְתֵּינוּ מִיַּמֵּי קֶדֶם: תכלים סח:כ בְּרוּךְ אֲדָנִי יוֹם | יוֹם יַעֲמֵס־לָנוּ הָאֵל

יִשְׁוַעֲתָנוּ סֵלָה: מו:ח יְיָ צְבָאוֹת עַמְּנוּ מִשְׁגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה:

פז:יג יְיָ צְבָאוֹת אֲשֶׁר־י אָדָם בְּמִטַּח בָּךְ: כ"ו יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמְּלֹךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:

בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁפְּרָאֵנוּ לְכְבוֹדוֹ ◊ וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◊ וְנָתַן לָנוּ תוֹרַת אֱמֶת ◊

וְחַיֵּי עוֹלָם נִטְעַת בְּתוֹכֵנוּ ◊ הוּא יִפְתַּח לָפָנוּ בְּתוֹרָתוֹ ◊ וְיִשֵּׁם בְּלִפְנוֹ אֶהְבְּתוֹ וְיִרְאֵתוֹ

וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וְלַעֲבֹדוֹ בְּלִבְבֵנוּ שְׁלֵם ◊ לְמַעַן לֹא נִינַע לְרִיק ◊ וְלֹא נִלְד לְפִתְלָה:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׁנַשְׁמֹר חֻקְךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊
 וְנִזְכֶּה וְנַחֲיָה וְנִרְאָה וְנִירָשׁ מִזְבֵּחַ וּבְרָכָה לְשָׁנֵי יָמוֹת הַמַּשִּׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם תְּפֹאֵ:
 לֵיג לְמַעַן יִזְמְרֶךָ כְּבוֹד וְלֹא יָדָם יי אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֶדְךָ: ירמיה יז: בָּרוּךְ הַגֹּבֵר
 אֲשֶׁר יִבְטַח בְּיָי וְהָיָה יי מִבְּטַחוֹ: ישעיה כו: בְּמַחוֹ בְּיָי עַד־עַד בִּי בָּיָה יי
 צוֹר עוֹלָמִים: תהלים ט"א וְיִבְטַחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ בִּי לֹא־עוֹבֵת דְרָשִׁיךָ יי:
 ישעיה מז:כא יי חֲפִיז לְמַעַן צִדְקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וְיִאֲדִיר:

חצי קדיש בראש השנה ושלוש רגלים שחל בימי חול בניגון חול.

חצי קדיש בראש השנה ושלוש רגלים שחל בשבת בניגון שבת.

בעל תפלה כורע. יתְגַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶזְרָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע. יתְבַרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל

שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֶלְא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וְלְעֶלְא) מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא

דְאָמִירוֹן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בימי חול ממשיכים בתפלה לשלוש רגלים (עמ' 270).

בשבת קודם פתיחת ארון הקודש מנגן הבעל תפלה 'ואני תפילתי' והקהל עונה אחריו.

תהלים סט:ד ^{5 4} וְאָנִי תְּפִלַּת־לִּי | יי עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חַסְדְּךָ עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ:

4. Others feast, and take their feast as an occasion for lewd conversation and drunken carousing like that at אחשוורוש's banquet. They give sway to their rude passions and rebel against God. Of Israel, however, it is said, 'יִסְפַּת לְגוֹי ד' יִסְפַּת לְגוֹי נְכַבְּדַת', "You, Eternal, have caused this nation to increase, and have accordingly been honored." (Isaiah 26:15). When Israel eats and drinks, they acknowledge that all good comes from His hand. Thus, at מנחה on שבת, having eaten and drunk our שבת feast, we say, וְאָנִי תְּפִלַּת־לִּי | ד' עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חַסְדְּךָ. עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ: After eating is a time favorable for our prayer, just like before eating.

The ויקה notes that the פסוק immediately before this one says, 'וְשָׁבוּ בֵי יְשֻׁבֵי שַׁעַר וְנִגְנְזוּ שׁוֹתֵי שְׂכָר': "Those who sit in the gates are talking about me; I have become the subject of drunken melodies." (Psalm 69:13). Instead of relaxing after drinking into הרע and cruel jokes, no matter how musical, we are moved to prayer by our bodily satisfaction.

What is the time of favor for our prayer? All twelve hours in the day, and all twelve in the night, as the twelve words in the פסוק (ואני תפילתי) signify. This fact is also known from the פסוק 'בִּי מִרְגְּזֵי גְדוֹל אֲשֶׁר־לִי אֱלֹדִים קָרְבִּים אֵלָיו בֵּינִי אֱלֹדִינוּ בְּכָל־קְרָאֵנוּ אֵלָיו:' (דברים ד:),

5. מאי דכתיב? וְאָנִי תְּפִלַּת־לִּי | ד' עַת רְצוֹן, אֵימַתִּי עַת רְצוֹן? בְּשַׁעַה שְׁהַצְבוֹר מִתְפַּלְלִין. (גמ' זרכות ס:)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

בשבת מנחה מוציאים ספר תורה וקוראים בו ג' אנשים בראש הסידרא של השבת הבאה, ואין מפטירים.

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעמפים במלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הנבחה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

מנהג מקובל בתפוצות אשכנז מני דורות, "במדינות הללו... מי שיש לו מצוה בבית הכנסת במנחה בקריאת התורה, נשאר מעומף מתפלת מנחה עד אחר הקדושה דש"ץ". (חות יאיר) קל להבין טעמו של מנהג זה עטיפת טלית אינה מדיני תפילת שחרית דוקא, ומצד חשיבות התפלה אין סיבה לחלק בין שחרית למנחה לעיני טלית. ברוב הארצות לא הנהיגו רבותינו עטיפת טלית גדול במנחה כדי שלא להטריח על הציבור. על כל פנים המהיגו רבותינו שבאשכנז, כי מי שכבר התעטף בטלית מחמת קריאת התורה של מנחה, לא יפשוט אותה עד אחר קדושה דוקא. מפני מה אין הם ממתניין בפשיטת הטלית עד סוף התפלה; זה דומה לענין תפילין שסברו רבותינו שעיקר התפלה הוא עד קדושה וחוב הנחת טלית ותפילין אינו נמשך מעבר לזה. כך גם לענינו, כיון שבמנחה של שבת רוב הציבור אינו מעוטף בטלית, לא הנהיגו לעולי התורה להמשיך בעיטוף טלית יותר מעיקר התפלה.

זמזכר י:לכ ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה | יי ויפצו איביה וינסו משנאיך מפניך:

ישעיהו 3:ג כי מציון תצא תורה ודבריי מירושלם:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

הבעל תפלה אומר בנעימה:

תכלים לד: הנהלנו ליי - אתי ונרוממה שמו - יחדו:

ד"כ א' כט:יא לך יי הנדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ביי כל בשמים ובארץ

לך יי הממלכה והמתנשא לכל | לראש:

תכלים נט:כ רוממו יי אלהינו והשתחויו להדם רגליו קדוש הוא:

נט:ט רוממו יי אלהינו והשתחויו לתר קדשו ביי קדוש יי אלהינו:

אב תרחמים הוא ירחם עם עמוסים ◊ ויזכור ברית איתנים ◊ ויציל נפשותינו

מך השעות הרעות ◊ ויגער ביער הרע מן הנשואים ◊ ויחן עלינו לפלימת עולמים ◊

וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:

וְתִגְלָה וְתִרְאֶה מְלֻכּוֹתַי עָלֵינוּ בְּזִמְנֵי קָרוֹב ◊ וְיַחֲזִין פְּלִטָתֵנוּ וּפְלִיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל
 לְחַן וּלְחַסֵּד וּלְרַחֲמִים וּלְרַצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן): הַכֹּל הָבֹו גְדֹל לְאֱלֹהֵינוּ ◊
 וְיִתְנוּ כְבוֹד לַתּוֹרָה: פִּתֵן קָרֵב ◊ יַעֲמֵד ר' פְּלוֹנִי בֵּר' פְּלוֹנִי הַפִּתֵן פְּרוּךְ שְׁנַתֵן תּוֹרָה
 לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ: תְּהִלִּים יט-ט תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲדוּת יי
 נְאֻמָּנָה מְחַפֵּימַת פְּתִי: פְּקוּדֵי יי יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמְחֵר־לֵב מִצְוֹת יי בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם:
 כט:יא יי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: יח:לא הָאֵל תְּמִים וְרַכּוֹ אִמְרַת יי
 צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכֹל | תְּחַסֵּי-בּוֹ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: דברים 7:7 וְאַתֶּם תְּדַבְּקִים בֵּי אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים-כָּלְכֶם הַיּוֹם:

ראה סדר הפרשיות למנחה בשבת (עמ' 375).

המברך אומר בְּרַכּוֹ אֶת-יי הַמְּבַרֵךְ:

קהל עונה והמברך יחד עמם: בְּרוּךְ יי הַמְּבַרֵךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

המברך ממשיך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בָּחַר-בָּנוּ מִכָּל-הָעַמִּים

וְנִתַּן-לָנוּ אֶת-תּוֹרָתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יי נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נִתַּן-לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת

וְחַי עוֹלָם נִטְעַת בְּתוֹכֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יי נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

מי שבירך לעולה לתורה

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של מנחה.

והקורא מברכו: **מִי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**

הוא יְבָרַךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ אוֹתוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ ◊

בְּעִבּוֹר שְׁעָלָה לְכַבּוֹד הַמָּקוֹם וְלְכַבּוֹד הַתּוֹרָה ◊

בְּשֶׁכֶר זֶה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה

וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו

וְיִבְרַכֵּהוּ/ (בעשרת ימי תשובה וְיִבְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים)

עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אָחָיו ◊ וְנֹאמַר: אָמֵן.

ואחר שבירכו הקורא ב'מי שברך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

אין אומרים קדיש אחר הקריאה מטעם שכתב לבוש א"ח רצ"ב.

כשמגביהין הספר תורה מביטין נגד הכתב של ספר תורה וכורעים מעט ואומרים:

דברים ד:מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לְפָנָיו בְּיַד יִשְׂרָאֵל: זמדצו ט:כג עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה:

משלי ג:יח עֵינֵי־חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּיחַ מֵאֲשֶׁר: ג:יח דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי־נֹעַם

וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: ג:טז אֶרֶץ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֵשֶׂר וּבְכָבוֹד: יט:כא יְיָ חֲפִיץ

לְמַעַן צַדִּיק וְיִגְדִיל תּוֹרָה וְיִאֲדִיר:

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה:

¹ בפפד"מ ובנותיה לא נהגו לומר 'מוזמר שיר יום השבת' כאן, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה.

35 מוֹזְמָר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: מוֹב לְהַדוֹת לֵיָּ וְלוֹמַר לְשִׁמְךָ עֲלוּיָ: לְהַגִּיד בְּבִקְרַת חֲסִידֶיךָ וְאִמּוֹנֶיךָ

בְּלִילוֹת: עַל־עֲשׂוֹר וְעַל־נֶבֶל עַל־הַגִּיזוֹן בְּכַנּוֹר: כִּי שִׁמְחַתְנִי יְיָ בְּפַעֲלֶיךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרָגוּ: מִה־גִּדְלוֹ

מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבְּתֶיךָ: אִישׁ־בָּעַר לֹא יִדַּע וְכִסִּיל לֹא־יִבִּין אֶת־זֹאת: בְּפֶרֶחַ רִשְׁעִים | כְּמוֹ

עֵשֶׂב וְיִצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱוֹן לְהַשְׁמָדָם עַד־רֵעַד: וְאִתָּה מְרוֹם לְעֵלְמָ: יְיָ: כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יְיָ בִּיהִנֵּה אֵיבֶיךָ

יֹאבְדוּ וְתִפְרְדוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱוֹן: וְתֵרֵם בְּרָאִים קִרְנֵי בְּלַתִּי בְּשִׁמְן רַעְנָן: וְתִבְטַ עֵינֵי בְּשׁוּרֵי בְּקַמִּים עַל־

מְרָעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזוּנֵי: צַדִּיק בְּתִמְרַת יִפְרַח בְּאֵרוֹ בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחִצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ

יִפְרִיחוּ: עוֹד יִנּוּבּוֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים יִהְיוּ: לְהַגִּיד בִּירֵשׁ יְיָ צוּרֵי וְלֹא־עוֹלָתָה בּוֹ:

אמירת 'אל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

and תפילה was not said or accepted in אשכנז because a) it is a relatively recent מנהג advanced by the אבודרהם in general, the tendency was not to accept such תפילות in synagogue b) there seems to be Kabbalistic/esoteric aspects to it, which רבני אשכנז felt, should be reserved only for בעלי מדרגה and not for the general public. We do see that sometimes יחידים did say this תפילה in אשכנז for instance, during a הספד, (usually by רבנים from Poland where the מנהג was adopted).

1. The addition of מוזמר שיר ליום השבת on שבת מנחה is a מנהג advanced by the אבודרהם. It was commonly recited in Hamburg because of the many Portuguese Jews there. It was added by the Hamburg אשכנזים only after יעקב עמדין ר' of Hamburg incorporated it in his סידור. This is likewise the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in London.

סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה נוטל את ספר התורה להוליכו מהאלמעמער (בימה) ולהחזירו לארון הקודש, ואומר:
 קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת-שֵׁם יְיָ כִּי-נִשְׁגַב שְׁמוֹ - לְבָדוֹ קהל:הוֹדוּ עַל-אֲרֶץ וְשָׁמַיִם:
 ויָרֵם קָרְן | לְעַמּוֹ תִּהְיֶה לְכָל-חַסִּידָיו לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ תִּלְלוּ-יָהּ:

כד לְדוֹד מוֹמֹר לִי הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֵ וְיִשְׁבִי בָּהּ: כִּי-הוּא עַל-יָמַיִם יִסְדָּהּ
 וְעַל-נְהוֹת יִבְנֶנָּה: מִי-יַעֲלֶה בְּהַר-יְיָ וּמִי-יָקוּם בְּמִקְוֹם קִדְשׁוֹ: נִקְוֵ כַפָּיִם
 וּבִרְ-לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא-נִשְׂא לְשׂוֹא נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יִשְׂא בְרַכָּה מֵאֵת יְיָ
 וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דוֹר דִּרְשׁוּ מִבְּקָשֵׁי פָּנֶיהָ יַעֲקֹב סִלָּה: שְׂאוּ שְׁעָרִים |
 רְאשֵׁיכֶם וְהִנְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֲוִיז
 וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבֹא
 מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סִלָּה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מד33 ילו וּבְנַחַח יֹאמֶר שׁוֹבָה יְיָ רַבְבוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: תכליס קל3:ח-י קוּמָה
 יְיָ לְמַנוּחָתְךָ אֲתָה וְאֶרֶץ עֲוֹךְ: כַּהֲנִיךָ יִלְבְּשֵׁי צַדִּיק וְחַסִּידֶיךָ יִרְנְנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדְּךָ
 אֶל-תֵּשֵׁב פָּנֶי מְשִׁיחֶךָ: משלי ד:3 כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:
 ג:יח עֵינֵי-חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיחַ מֵאֲשֶׁר: ג:יח דְּרַכִּיחַ דְּרַכִּי-נַעַם
 וְכָל-נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: ח:כח חֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֱלֹהֵיךָ וְנִשְׁוֹב חֲדָשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

בשבת או ביום טוב החצי קדיש לפני העמידה בנינון חול:

בעל תפלה כורע יתְגַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעֵי תַּהּ ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתַהּ ◊ בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן ◊ וּבְחַיִּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
 בעל תפלה כורע יתְבָרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
 שְׁמִיָּה דְקִדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).
 לְעֶלְא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעֶלְא) מְבָל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמָתָא
 דְאָמִירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בשבת ממשיכים בתפלה לשלש רגלים (עמ' 270).
 בימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה של ראש השנה (עמ' 306), של יום כפור (עמ' 322).

עמידה של מנחה לשבת

הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול:

תכלים נא: אֲדָנִי שִׁפְתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חֲסָדִים מְזֻבִּים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוּ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זְכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מִלֶּךְ חַפְזֵי בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יי מִגֵּן אֲבֹרָהם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדָנִי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמָה לְךָ ◊ מִלֶּךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵינוּ לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנִאֶמֶן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

החזן אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שְׁמֶךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמִקְדִּישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁמִי מְרוֹם ◊ בְּפִתּוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ ◊ יִשְׁעִיכָּ וְג. וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וְקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יְהִלְלוּךָ סֵלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי הָאֵל (בשבת שובה: הַמִּלֶּךְ) הַקְּדוֹשׁ:

קהל ובעל תפלה יחדיו קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג'יז בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךָ פְּתוּב לֵאמֹר:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: יְמַלֵּךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וָדָר תְּהִלְלוּ־יָהּ:

מכאן והלאה בחזרת הש"ץ בניגון שבת.

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּךְ ◊ וְלִנְצַח נְצַחִים קְדֻשְׁתְּךָ נְקַדֵּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעַד ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי הָאֵל (בשבת שובה: הַמִּלֶּךְ) הַקְּדוֹשׁ:¹

1. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מסיר הטלית אחרי קדושת חזרת הש"ץ.

אתה אחד ושמוך אחד ◊ זכרי כימים א' יזכא ומי בעמך ישראל גוי אחד בארץ ◊
 תפארת גדלה ◊ ועמרת ישועה ◊ ² מנוחה וקדשה לעמך נתת ◊ אברהם יגל ◊
 יצחק ירנן ◊ יעקב ויבניו ינוחו בו ◊ מנוחת אהבה ונדבה ◊ מנוחת אמת ואמונה ◊
 מנוחת שלום ושלחה והשקט ובטח ◊ מנוחה שלמה שאתה רוצה בה ◊ יפירו בניך
 וידעו כי מאתך היא מנוחתם ◊ ועל מנוחתם יקדישו את-שמוך:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו ◊ קדשנו במצותיך ◊ ותן חלקנו
 בתורתך ◊ שבענו משובך ◊ ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לפנינו לעבדך באמת:
 והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי
 שמוך: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
 ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל ברצון ◊ ותהי לרצון תמיד
 עבודת ישראל עמך:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבא ◊ ויגיע ◊ ויראה ◊ וירצה ◊ וישמע ◊ ויפקד ◊
 ויזכר וזכרוננו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלם עיר
 קדשך ◊ וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ולחן ולחסד ולרחמים ולחיים
 ולשלום ביום

לראש חודש: ראש הקדש | לפסח: חג המצות | לסכות: חג הסוכות

הזה ◊ וזכרנו יי אלהינו בו למוצה (קהל אמן) ◊ ופקדנו בו לברכה (קהל אמן) ◊
 והושיענו בו לחיים (קהל אמן) ◊ ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס ותננו ◊ ורחם עלינו והושיענו
 כי אליה ענינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

הב"ת צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.
 כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊
 זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם
 ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא
 לדור ודור: נודה לך ונספר תהלתך על
 חיינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו
 הפקודות לך ◊ ועל נפוך שבכל-יום
 עמנו ◊ ועל-נפלאותיך ומובותיך
 שבכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: המוב
 כי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם כי
 לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קיינו לך:

מודים דרבנן
 כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊
 זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי
 כל-בשר ◊ יוצרנו יוצר בראשית:
 ברכות והודאות לשמוך הגדול והקדוש ◊
 על שהחיייתנו וקיימתנו ◊ פן תחנינו
 ותקיימנו ◊ ותאסוף גליותינו לחצרת
 קדשך ◊ לשמר חקיך ולעשות רצונך ◊
 ולעבדך בלבב שלם ◊ על שאנו מודים
 לך: כורעים מעט כשאומרים המילה ברוך ◊
 זוקף אל ההודאות:

2. רבנו גרס 'מנוחה וקדושה' ולא גרס כשאר סידורי הראשונים 'יום מנוחה', ולכן בסמוך מנה נ"ד תיבות באתה אחד ... (הגאון רבי משה הרש"ל על סידור התפילה לרוקח)

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות
 ועל המלחמות ◊ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:
 בימי מתתיהו כדיווחנו כהן גדול השמני ובניו ◊ פשעמדה מלכות וזו הרשעה
 על עמך ישראל ◊ להשכיחם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים
 עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את-דיכם ◊ דנת את-דינם ◊ נקמת את-נקמתם: מסרת
 גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ ופמאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים
 וזדים ביד עוסקי תורתך: ולי עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית
 תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בגיך לדביר ביתך ◊ ופנו את-היכלך
 ומהרו את-מקדשך ◊ והדליקו נרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי חנכה אלו
 להודות להלל לשמך הגדול:

ועל-כלם יתברך ויתרומם שמך מלבנו תמיד לעולם ועד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני ברייתך:

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וכל החיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:
 כורע ברוך משתחוה אתה זוקף יי הטוב שמך וליך נאה להודות:

³ בשבת כשקוראים בתורה גם למנחה, אומרים ברכת 'שים שלום', (כי בה מזכירים 'נתת לנו... תורת חיים'):

שים שלום ◊ טובה ◊ וברכה ◊ חן ◊ וחסד ורחמים עלינו ועל כל-ישראל
 עמך: ברכנו אבינו ◊ בלנו באחד באור פניך ◊ פי באור פניך נתת לנו
 יי אלהינו ◊ תורת חיים ואהבת חסד ◊ וצדקה ◊ וברכה ◊ ורחמים ◊ וחיים
 ושלום: ומוב בעיניך לברך את-עמך ישראל ◊ בכל-עת ובכל-שעה בשלומך:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר... לפני החזן']:

בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה טובה ◊ נזכר ונכתב
 לפניך ◊ אנו וכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום:
 ברוך אתה יי עושה השלום:

ברוך אתה יי

המברך את-עמו ישראל
 בשלום:

3. שים שלום תפילה קריאת התורה גם למנחה, requires that whenever there is מנהג אשכנז in order to say the words 'אלרינו תורת חיים'.

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ וישפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדום ◊
ונפשי כעפר לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדוף נפשי:
וכל החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊
עשה למען ימינה ◊ עשה למען קדשתך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען
יחלצון ידידיך הושיעה ימינה וענני: יט: יהיו לרצון | אמרי פי והגיון לבי
לפניה יי צורי וגאלי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עשה שלום במרומוי ◊ הוא יעשה
שלום עלינו ◊ ועל כל ישראל: ואמרו אמן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊
ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות:
מלאכי ג: וערכה ליי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'ארני שפתי תפתח' בלחש.

בשבת אומרים 'צדקתך', ובימים שאין אומרים תחנון בחול וכן בשבת שובה (מפני המלים 'תהום רבה'),
אין אומרים 'צדקתך', אף אין אומרים בבית התן בשבעת ימי המשתה ולא בבית האבל.

קיט:קמז¹ צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת:

טא:יט וצדקתך אלהים עד-מרום אשר-עשית גדלות אלהים מי כמוך:
לו:י² צדקתך | כהררי-אל משפטיך תהום רבה בעל תפלה³ אדם ובהמה הושיע יי:

קדיש תתקבל בראש השנה ושלוש רגלים שחל בשבת בניגון שבת, ראש השנה ושלוש רגלים שחל בימי חול בניגון חול.

זמדזר יד:יז ועתה יגדל-נא כח אדני כאשר דברת לאמר:

תכלים כהו: זכר-רחמיך יי וחסדיך פי מעולם המה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

1. "By the time the מנחה is concluded, the day is on the decline, שבת is drawing to a close and thoughts of our life's task, of the striving and creating, the struggling and suffering of the coming week gradually seep back into our consciousness. On those שבתות that do not bear a festive character in addition to the holiness of the ordinary שבת, no attempt is made to repress these workday thoughts. But these brief פסוקים from the תהלים offer us some truths which we should take to heart and which should serve to give the proper direction to our thinking as we approach the beginning of a new week."

2. אמר רב יהודה, אלמלא 'צדקתך' | כהררי-א-ל' מי יוכל לעמוד לפני 'משפטיך תהום רבה'. רבה אמר, 'צדקתך' | כהררי-א-ל' מפני ש'משפטיך תהום רבה'. (גמ' ערכין ט:)

3. כל היכא דכתיב: 'בהמה', גריעותא היא, והכתיב 'אדם ובהמה תושיע ד':? ואמר רב יהודה אמר רב, אלו בני אדם שהן ערומיין בדעת, ומשימין עצמן כבהמה? התם פתיב 'אדם ובהמה' הכא 'בהמה' לחודיה פתיב. (גמ' חולין כ:)

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא בעל תפלה כורע ברין הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל ברכתא ושירתא תשבתתא ונחמתא

דאמירן בעלמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעיותהון דכל ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)

תכלים קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

קכא:3 קהל: עורי מעם יי עשה שמים וארץ:

בעל תפלה כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

עלינו לשבח לאדון הכל ◊ לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגויי
הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו ככל המונם:
שם משתחוים להבל וריק ◊ ישעיה מכ: ומתפללים אל-אל לא יושע: ואנחנו
כורע בורעים ומשתחוים ומודים זוקף לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:
שהוא נא:יג נוטה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים מפעל ◊ ושכינת עזו
בגבהי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד ◊ אמת מלבנו ◊ אפס זולתו ◊
בפתוב בתורתו: דלט וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים
בשמים מפעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על-בן נקנה לה יי אלהינו לראות מהרה בתפארת ענה ◊ להעביר גלולים מן
הארץ ◊ והאלילים ברות יפרתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-בני בשר יקראו
בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: וכירו וידעו כל-יושבי תבל ◊ כי לה
ישעיה מכ:כג תברע כל-ברך תשבע כל-לשון: לפניך יי אלהינו וכרעו ויפולו ◊ ולכבוד
שמך יקר יתנו: ויקבלו בלם את-על מלכותך ◊ ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד:
כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד תמלוך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריה יד:ט ויהי יי למלך על-כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

1 ברכי נפשי

מ'שבת בראשית' ועד 'שבת הגדול', ולא עד בכלל, אומרים בהרבה קהילות את המזמורים הבאים אחר 'קדיש שלם'.
 קד ברכי נפשי את־יְיָ אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עמה־אור בשלמה נוטה
 שמים פריעה: המקרה במים עליוֹתיו השם־עבים רכובו המהלך על־פני־רוח: עשה
 מלאכיו רוחות משרתיו אש להם: יסד־ארץ על־מבוניה בל־תמוט עולם ועד: תהום
 בלבוש פסיתו על־הרים יעמדו מים: מן־גערתך ינוסו מן־קול רעמך יחפזו: יעלו
 הרים ירדו בקעות אל־מקום זה | יסדת להם: גבול־שמת בל־יעברו בל־ישבון לכפות
 הארץ: המשלח מעינים בנחלים בין הרים יחלכו: ישקו בל־חיתו שדי ישפרו פראים
 צמאם: עליהם עוף־השמים ישבון מבין עפאים ותנו־קול: משקה הרים מעליוֹתיו מפרי
 מעשיך תשבע הארץ: מצמית חציר | לכהמה ועשב לעברת האדם להוציא לחם
 מן־הארץ: ויין | ישמח לבב־אנוש להצחיל פנים משמן ולחם לבב־אנוש יסעד: ישבעו
 עצי יי ארנו לבנון אשר נמעי: אשר־שם צפרים יקננו חסידה פרושים ביתה: הרים
 הנבהים ליעלים סלעים מהסה לשפנים: עשה רח למועדים שמש ידע מבואו:
 תשת־חשך ויהי לילה ב־תרמש בל־חיתו־יער: הפירים שאנים למרר ולבקש מאל
 אכלם: תזרח השמש יאספון ואל־מעונתם ירפזו: יצא אדם לפעלו ולעבודתו
 עדי־ערב: מהדרבו מעשיך | יי בלם בהכמה עשית מלאה הארץ קנינה: זה | הים גדול
 ורחב ידים שם־רמש ואין מספר חיות קמנות עם־גדלות: שם אניות יחלכו ליתן
 זחיצרת לשחק־בו: בלם אליך ישברו לתת אכלם בעתו: תתן להם ילקטון תפתח
 ידך ישבעו טוב: תסתיר פניך יבחלון תסוף רוחם יגעו ואל־עפרם ישובו: תשלח
 רוחך יפראו ותחדש פני אדמה: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: המפיט לארץ
 ותרעד יגע בהרים ויעשנו: אשירה ליי בחיי אומרה לאלהי בעודי: יערב עליו שיחי
 אנכי אשמח ביי: יתמו הפאים | מן־הארץ ורשעים | עוד אינם ברכי נפשי את־יְיָ
 הללו־יה:

² כ שיר הפעלות אל־י בצרתה לי קראתי ויענני: יי הצילה נפשי משפת־שקר מלשון
 רמיה: מה־יתן לך ומה־יסוף לך לשון רמיה: חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים:
 אויה־לי ב־גרת־י משה שכנתי עם־אהלי קדר: רפת שכנה־לה נפשי עם שונא שלום:
 אני־שלום וכי אדבר המה למלחמה:

1. The Sephardic custom of reciting ברכי נפשי and the chapters of שיר המעלות, was accepted in many places in Europe although not in פד"מ.

2. The (או"ח סימן תרס"ט) לבוש explains that, many people begin on שבת בראשית to recite ברכי נפשי, which sings of creation. The fifteen מזמורים which follow it, the levitical songs for the procession up fifteen steps to the Temple courtyard, also allude to creation in that King David of the מדרש sang them first in order to relegate the flood waters back to the great deep under the earth.

קכא שיר המעלות אשא עיני אל-החרים מאין יבא עזרי: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ: אל-יתן למוט רגליך אל-ינזם שמרך: הנה לא-ינזם ולא יישן שומר ישראל: יי שמרך יי צלך על-יד ימינך: יומם השמש לא-יפכה וירח פלילה: יי ישמרך מכל-רע ישמר את-נפשך: יי ישמר צאתך ובוואך מעתה ועד-עולם:

קכג שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יי גלך: ⁴ עמדות היו רגלינו בשערך: ירושלים: ירושלים הפנויה בעיר שהפרדה לה יחדו: ששם עלו שכמים שכמיה עדות לישראל להדות לשם יי: פי שמה | ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד: שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך: יהי-שלום בחילך שלוח בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברך נא שלום בך: למען בית-יי אלהינו אבקשה טוב לך:

קכג שיר המעלות אליך נשאתי את-עיני הישבי בשמים: הנה כעיני עבדים אל-יד אדוניהם כעיני שפחה אל-יד גברתה בן עינינו אל-יי אלהינו עד שיחננו: חננו יי חננו ב-רב שבוענו בוז: רבת שבועה לה נפשנו הלעג השאננים הפזו לגאונים: לגאי יונים קני.

קכד שיר המעלות לדוד לולי יי שהיה לנו יאמר-נא ישראל: לולי יי שהיה לנו בקום עלינו אדם: אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו: אזי חיים שמונו נחלה עבר על-נפשנו: אזי עבר על-נפשנו חיים הודונים: ברוך יי שלא נתנו מרף לשניהם: נפשנו בצפור נמלטה מפח וקשים הפח נשפר ואנחנו נמלטנו: עזרנו בשם יי עשה שמים וארץ:

קכה שיר המעלות הבוחרים ביי בחר ציון לא-יפוט לעולם ישוב: ירושלים הרים סביב לה ויי סביב לעמו מעתה ועד-עולם: כי לא ינזם שבת הרשע על גורל הצדיקים למען לא-ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: היטיבה יי לאזנים ולישרים בלבותם: והממים עקלקלותם יוליכם יי את-פעלי האון שלום על-ישראל:

קכו שיר המעלות בשוב יי את-שיבת ציון חיינו כחלמים: אז ימלא שחך פיננו ולשונונו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם-אלה: הגדיל יי לעשות עמנו חיינו שמחים: שובה יי את-שבותנו באפיקים פננב: הודעים בדמעה ברנה יקצרו: הלוד ילך | וככה נשא משד-הודע בא-יבא ברנה נשא אלמתיו:

קכז שיר המעלות לשלמה אסדי | לא-יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אסדי לא-ישמר-עיר שוא | שקד שומר: שוא לכם משפטי קום מאחרי-שבת אנלי לחם העצבים בן יתן לידידו שנא: הנה נחלת יי בנים שכר פרי הפמן: פחצים פיר-גבור בן בני הנעורים: אשרי הגבר אשר מלא את-אשפתו מהם לא-יבשו פיר-ידברו את-אזיבים בשער:

3. אמר רבי חנינא, בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מלך יושב מבפנים, ועם משמרין אותו מבחוץ, מדת הקדוש ברוך הוא אינו כן, עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: 'ד' שמרך ד' צלך על-יד ימינך': (גמ' מנחות לג:)

(אונקלוס אמר) מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב מבפנים, ועבדיו משמרין אותו מבחוץ, ואילו הקדוש ברוך הוא, עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: 'ד' ישמר צאתך ובוואך מעתה ועד-עולם': (גמ' עבודה זרה יא.)

4. אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב? עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים: מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? שערי ירושלים, שהיו עוסקים בתורה. (גמ' מכות י.)

5. ומי איכא ירושלים למעלה? אין דכתיב: 'ירושלים הפנויה בעיר שהפרדה לה יחדו': (גמ' טענית כ.)

קכט שיר הפעלות אשרי כל-ירא יי ההלך בדרךיו: יגיע בפיך פי תאכל אשרך ומזב לך: אשרך | בגנן פריה בירכתי ביתך פניך בשתלי ויתים סניב לשלחנה: הנה נכ-בן יברך גבר ירא יי: יברכה יי מציון וראה פטוב ירושלם כל ימי חייה: וראה בנינים לבניך שלום על-ישראל:

קכט שיר הפעלות רבת צרוני מנעורי אמר-נא ישראל: רבת צרוני מנעורי גם לא-יכלו לי: על-גבי הרשו הרשים האריכו למענותם: יי צדיק קצץ עבות רשעים: יבשו ויפגו אהור כל שנאי ציון: יהיו פחציר נגות שקדמת שלת יבש: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר: ולא אמרו | העברים ברבת יי אליכם ברבנו אתכם פשם יי: (* למענותם ק')

קל שיר הפעלות ⁶ מפעמים קראתיך יי: אדני שמעה בקולי תהינה אוניך קשבות לקול תחנוני: אמ-עונות תשמרה אדני מי יעמד: פיר-עמך הפליחה למען תורא: קייתי יי קותה נפשי ולדברו הוחלתי: נפשי לאדני משמרים לבקר שמרים לבקר: יחל ישראל אל-יי פיר-עמי החסד והרפה עמו פדות: והוא יפדה את-ישראל מכל עונותיו:

קלס שיר הפעלות לדוד יי | לא-גבה לפי ולא-רמו עיני ולא-הלכתי | בגדלות ובגפלאות מפני: אמ-לא שויתי | ודוממתי נפשי בגמל עלי אמו בגמל עלי נפשי: יחל ישראל אל-יי מעתה ועד-עולם:

קלג שיר הפעלות זכור-יי לדוד את כל-עונות: אשר נשבע לי נדר לאביר יעקב: אמ-אנא פאהל ביתי אמ-אעלה על-ערש יצוני: אמ-אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה: עד-אמצא מקום לי משכנות לאביר יעקב: הנה-שמעונה באפרתה מצאונה בשדי-יער: נבואה למשכנותי נשתחזה להדם רגליו: קימה יי למנוחתך אתה וארון עזך: פהנה ילבשו-עזק וחסידך ירגנו: בעבור דוד עבדך אל-תשב פני משיחך: נשבע-יי | לדוד אמת לא-ישוב מפני במנך אשית לכפא-לך: אמ-ישמרו בניך | פריתי ועדתי זו אלמדם גם-פניהם עד-עד ישנו לכפא-לך: פיר-בחר יי מציון אוה למושב לו: ואת-מנוחתי עד-עד פה-אשב כי אותיה: עדה פרך אברך אביזניה אשפיע לחם: וכהנה אלפיש ישע וחסידיה רגן ירגנו: שם אצמיח קרן לדוד ערבותי נר למשיחי: אויביו אלפיש בשת ועליו יצין נורו:

קלג שיר הפעלות לדוד הנה מה-פזב ומה-נעים שבת אחים גס-יחד: ⁷ בשמן הפזב | על-הראש ירד על-הזקן וקן-אחרן שירד על-פי מדותיו: כמל-חרמון שירד על-חררי ציון פי שם | צוה יי את-הברכה חיים עד-העולם:

קלד שיר הפעלות הנה | ברכו את-יי כל-עבדי יי העמדים בבית-וי ⁸ בפילות: שאר-ידכם קדש וברכו את-יי: יברכה יי מציון עשה שמים וארץ: ק"

6. אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר: מפעמים קראתיך ד': (גמ' ברכות י').

7. תנו רבנן 'בשמן הפזב [וגו'] ירד על-הזקן וקן-אחרן וגו' כמין שני טפי מרגילות היו תלויות לאחרן בזקנו . . . 'בשמן הפזב גו' 'כמל-חרמון' מה טל חרמון אין בו מעילה, אף שמן המשחה שבזקן אחרן אין בו מעילה ועדיין היה אחרן דואג, אמר שמא משה לא מעל, אבל אני מעלתי, צתה בת קול ואמרה לו, 'הנה מה-פזב ומה-נעים שבת אחים גס-יחד': מה משה לא מעל, אף אתה לא מעלת. (גמ' ברכות יב, כריתות ה:)

8. מאי 'פילות'? אמר רבי יוחנן, אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בפילה, מעלה עליהן הפתוב פאילו עסוקים בעבודה (גמ' מנחות קי').

פרקי אבות^{2 1}

אחר קדיש 'תתקבל' במנחה של שבתות שבין פסח לעצרת אומרים בכל שבת פרק אחד במסכת אבות, כהכנה למתן תורה. בשבתות שבין שבועות לשבעה עשר בתמוז, אומרים בכל שבת שני פרקים (אומרים רק 'כל ישראל' מפרק ראשון ו'רבי חנניא' מפרק שני) כהתחזקות בלימוד התורה ואחר שבעה עשר בתמוז, שנשתברו בו הלוחות, אין אומרים פרק כלל. אחר אמירת אבות אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.

פרק ראשון

בְּלִי-יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

שְׁנַאמַר: (ישעי' ס:כח) וְעַמּוֹ בְּלִים צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ נָצַד מִפְּעֵי מַעֲשֵׂה יָדֵי לְהַתְּפָאֵר:

א מוֹשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּדָה לִיהוֹשֻׁעַ וִיהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים וְזִקְנִים לְנָבִיאִים וְנָבִיאִים מִסֵּדָה לְאֲנָשֵׁי כְּנָסֵת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה:

ב שְׁמַעוֹן הַצְּדִיק הָיָה מְשִׁירֵי כְּנָסֵת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל-שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל גְּמִילוֹת הַסְּדִים:

ג אֲנַטְיָנוּם אִישׁ סוֹכּוֹ קָבַל מִשְׁמַעוֹן הַצְּדִיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר אֶל-תְּהִיוּ בְּעֲבָדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת-הָרֶב עַל-מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם אֶלָּא הָיוּ בְּעֲבָדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת-הָרֶב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם וַיְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם:

ד יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה וַיּוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַם קָבְלוּ מֵהֶם. יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרָדָה אוֹמֵר. יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וְעַד לַחֲכָמִים וְהוּוּ מֵתֵאֱבֹק בְּעַפְרֵי רַגְלֵיהֶם וְהוּוּ שׁוֹתֵה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם:

ה יוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַם אוֹמֵר. יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָה, וַיְהִי עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתְךָ, וְאֶל-תְּרַבָּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ קַל וְחָמֵר בְּאִשְׁתֵּי חֲבָרוֹ. מִכֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל הַמְּרַבָּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, וּבּוֹטֵל מִדְּבָרֵי תּוֹרָה, וְסוֹפּוֹ יוֹרֵשׁ גִּיהֵנָם:

ו יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנָתִי הָאֲרֵבֵלִי קָבְלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רֶב וַיְקַנֵּה לְךָ חֶבֶר וַיְהוּוּ דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְבַר זְכוּת:

1. The מנהג to learn פרקי אבות after שבת מנחה is an ancient one, and is discussed by רב עמרם גאון (the beginning of פרק ו' (1100 years ago), (טור אור"ח סימן רצ"ב), (פרק ו' (the beginning of פרק ו' (1100 years ago), (טור אור"ח סימן רצ"ב)). The מנהג is also discussed by פרקי אבות (the beginning of פרק ו').

2. When learning multiple פרקים at the same time, 'כל ישראל' is said only once, before learning and 'רבי חנניא' once, after learning, one or multiple פרקים.

ז גתי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש
מן הפורענות:

ח יהודה בן טבי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש
עצמך בעורכי הדינים ובשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך פרשעים
ובשנפטרם מלפניך יהיו בעיניך פזכאים פשקבלו עליהם את הדין:

ט שמעון בן שטח אומר הוה מרבה לחקור את העדים והוה זהיר בדבריה
שפא מתוכם ולמדו לשקר:

י שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהב את המלאכה ושנא את
הרבנות ואל תתודע לרשות:

יא אבטליון אומר חכמים הוהרו בדבריכם שפא תחובו חובת גלות ותגלו למקום
מים הרעים וישתו התלמידים הפאים אחרים וימותו ונמצא שם שמים מתחלל:

יב הלל ושמי קבלו מהם הלל אומר הוה מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף
שלום אוהב את הפירות ומקרבן לתורה:

יג הוא היה אומר נגיד שפא אבר שמה ודלא מוסיף יסף ודלא יליף קמלא חיב
ודאשתמש בתנא חלה:

יד הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי ובשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשו
אימתי:

טו שמי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוה מקבל את
כל האדם בסבר פנים יפות:

טז רבן גמליאל אומר עשה לה רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אמרות:

יז שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה
ולא המדרש עקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא:

יח רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין
ועל השלום שנאמר: (זכריה ט:ט) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם
תורה ומצוות שנאמר: (ישעי' כג:כח) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

3. תני ריש לקיש, זה המשתמש במי ששונה הלכות, פתרה של תורה. (גמי מגילכ כח:)

פרק שני

בְּלִי-יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

שְׁנַאֲמַר: (ישעיהו ס:כא) וְעַמּוֹךְ בָּלֵם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֹצֵר מִפְּעֵי מַעֲשֵׂה יָדָי לְהַתְּפַאֵר:

א רַבִּי אֹמֵר, אִיזוּוּ הוּא דְרֹךְ יִשְׂרָאֵל שֵׁיבּוֹר לֹו הָאָדָם, כֹּל שֶׁהוּא תְּפַאֲרַת לְעִשְׂיָה וְתְּפַאֲרַת לֹו מִן הָאָדָם, וְהוּא זְהִיר בְּמַצּוֹה קְלָה כְּבַחְמוּרָה, שְׂאִין אִתָּהּ יוֹדֵעַ מִתֵּן שְׂבָרָן שֶׁל מַצּוֹת, וְהוּא מְחַשֵּׁב הַפְּסֵד מַצּוֹה כְּנֹגֵד שְׂבָרָה וְשִׁבְרָה עֲבָרָה כְּנֹגֵד הַפְּסֵדָה, הַסֵּתֶפֶל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִין אִתָּהּ כֹּא לִידֵי עֲבָרָה, דַּע מָה לְמַעְלָה מִמֶּךָ, עֵינֵי רוֹאָה וְאִזֵּן שׁוֹמְעַת וְכֹל מַעֲשֵׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים:

ב רַבִּין גַּמְלִיאֵל בְּנֵוּ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא אֹמֵר, יָפָה תִּלְמוּד תּוֹרָה עִם דְּרֹךְ אֶרֶץ, שְׁיִנְיַעַת שְׁנֵיהֶם מִשְׁכַּחַת עֵזֶן וְכֹל תּוֹרָה שְׂאִין עִמָּהּ מְלֹאכָה סוּפָה בְּמִלָּה וְגוֹרֶרֶת עֵזֶן, וְכֹל הָעוֹסְקִים עִם הַצַּבּוֹר יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם שְׂוָכוֹת אֲבוֹתָם מְסִיעֵתָם וְצַדִּיקָתָם עוֹמֶדֶת לְעַד, וְאַתֶּם מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם שְׂבָר הַרְבֵּה כֹּאֵלוֹ עֲשִׂיתֶם:

ג הוּוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת, שְׂאִין מְקַרְבִּין לֹו לְאָדָם אֵלָּא לְצַרְךָ עֲצָמִם, נִרְאִים כֹּאֲוֵהָבִים בְּשַׁעַת הַנְּאָתָם, וְאִין עוֹמְדִים לֹו לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחִקוֹ:

ד הוּא תִּיה אֹמֵר, עֲשֵׂה רְצוֹנִו כְּרְצוֹנֵךְ, כְּדִי שְׁיַעֲשֵׂה רְצוֹנֵךְ כְּרְצוֹנִו, כַּפִּיל רְצוֹנֵךְ מִפְּנֵי רְצוֹנִו כְּדִי שְׁיִכַּפִּיל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנֵךְ:

ה הִלֵּל אֹמֵר, אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצַּבּוֹר, וְאֵל תֵּאֱמָן בְּעֲצָמֵךְ עַד יוֹם מוֹתֵךְ, וְאֵל תִּדִּין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שְׁתִּגִּיעַ לְמְקוֹמוֹ, וְאֵל תֵּאֱמַר דְּבַר שְׂאִי אֶפְשֵׁר לְשִׁמּוֹעַ שְׁסוּפּוֹ לְהִשְׁמָע, וְאֵל תֵּאֱמַר לְבִשְׂאֵפְנָה אֲשֵׁנָה שְׁמָא לֹא תִפְנָה:

ו הוּא תִּיה אֹמֵר, אִין בּוֹר יֵרָא חֲטָא, וְלֹא עִם הָאֶרֶץ חֲסִיד, וְלֹא הַבִּישָׁן לְמַד, וְלֹא תִקְפָּדֵן מְלַמֵּד, וְלֹא כֹל הַמְרַבֵּה בְּסַחֲוֶרָה מַחֲבִים, וּבְמִקּוֹם שְׂאִין אֲנָשִׁים הַשְׁתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

ז אִף הוּא רָאָה גְּלִגְלַת אַחַת שְׁצַפָּה עַל פְּנֵי הַמַּיִם, אָמַר לָהּ, עַל דְּאַטְמַתָּ, אֲטַפּוּךְ וְסוּף מְמִיפּוּךְ יִטּוּפוּן:

ח הוּא תִּיה אֹמֵר, מְרַבֵּה בְּשֵׁר מְרַבֵּה רַמָּה, מְרַבֵּה נְכָסִים מְרַבֵּה דְאַנְתָּ, מְרַבֵּה נְשִׁים מְרַבֵּה כְּשָׁפִים, מְרַבֵּה שְׁפָחוֹת מְרַבֵּה זְמָה, מְרַבֵּה עַבְדִּים מְרַבֵּה גִזּוּל, מְרַבֵּה תּוֹרָה מְרַבֵּה חַיִּים, מְרַבֵּה יְשִׁיבָה מְרַבֵּה חֲכָמָה, מְרַבֵּה עֲצָה מְרַבֵּה תְבוּנָה, מְרַבֵּה צַדִּיקָה מְרַבֵּה שְׁלוֹם, קָנָה שֵׁם טוֹב קָנָה לְעַצְמוֹ, קָנָה לֹו דְבָרֵי תּוֹרָה, קָנָה לֹו חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

ט רבן יוחנן בן זפי קבל מהלל ומשמאי, הוא היה אומר, אם למדת תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לבד נוצרת:

י חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זפי, ואלו הן, (רבי) אליעזר בן הורקנוס, (רבי) יהושע בן חנניא, (רבי) יוסי הכהן, (רבי) שמעון בן נתנאל ו(רבי) אלעזר בן ערד:

יא הוא היה מונה שבחם, (רבי) אליעזר בן הורקנוס בוד סוד שאינו מאבד מפה, (רבי) יהושע בן חנניא אשרי יולדתו, (רבי) יוסי הכהן חסיד, (רבי) שמעון בן נתנאל ירא חטא ו(רבי) אלעזר בן ערד כמעין המתגבר:

יב הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה, מכריע את כלם, אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס אף עמהם ואליעזר בן ערד בכף שניה מכריע את כלם:

יג אמר להם צאו וראו איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה, רבי יהושע אומר חבר טוב, רבי יוסי אומר שכן טוב, רבי שמעון אומר הרואה את הנולד, רבי אלעזר בן ערד אומר לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערד מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם:

יד אמר להם, צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, רבי אליעזר אומר עין רעה, רבי יהושע אומר חבר רע, רבי יוסי אומר שכן רע, רבי שמעון אומר הלזה ואינו משלם, אחד הלזה מן האדם בלזה מן המקום, שנאמר: (תכלים לזכח) לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן: רבי אלעזר אומר לב רע, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערד מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם:

טו הם אמרו שלשה דברים, רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשלה, ואל תהי גוח לבעים, ושוב יום אחד לפני מיתתו, והוה מתחמם בנגד אורם של חכמים, והוי זהיר בגחלתם שלא תכוה, שנשיבתם נשיבת שועל ועקיצתם עקיצת עקרב ולחישתם לחישת שרף וכל דבריהם בגחלי אש:

טז רבי יהושע אומר עין תרע ויצר תרע ושנאת הבריות, מוציאים את האדם מן העולם:

יז רבי יוסי אומר, יהי ממון חברך חביב עליך כשלה וחתקן עצמך ללמוד תורה,

שאינה ירשה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים:

יח רבי שמעון אומר, הוה זהיר בקריאת שמע (ובתפלה), ובשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, שנאמר: (יזלל 3: יג) כִּי־חַנּוּן ורחום הוא ארך אפים ורב־חסד ונתם על־הרעה: ואל תהי רשע בפני עצמך:

יט רבי אלעזר אומר, הוה שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס, ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך:

כ רבי מרפון אומר, היום קצר והמלאכה מרבה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק:

כא הוא היה אומר, לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להפטר ממנה, אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך, ודע שמתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר: (ישעי 43: 6) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

פרק שלישי

כל־ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

שנאמר: (ישעי 60: 6) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מפעי מעשה ידי להתפאר:

א עקביא בן מהללאל אומר, הסתפל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ב רבי חנניא סגן הכהנים אומר, הוה מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

ג רבי חנניא בן תרדיון אומר, שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב יצים, שנאמר: (תכל 6: 6) ובמושב יצים לא ישב: אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר: (מלאכי 3: 2) אז נדברו ויראי יי איש אל־רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר ופרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו: אין לי אלא שנים מנין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא

קובע לו שֶׁכֶּר, שֶׁנֶאֱמַר: (איכה ג:כח) יֵשֶׁב בְּדָר וַיִּדֹם כִּי נִמְלַע עָלָיו:

ד רבי שמעון אומר, שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים. שֶׁנֶאֱמַר: (ישעי' כח:ט) כִּי כָל־שְׁלַחֲנוֹת מְלֶאכִי קָיָא צִאָה בְּלִי מְקוֹם: אֲבָל שְׁלֹשָׁה שָׁאֲכָלוּ עַל שְׁלַחַן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דְּבַרֵי תוֹרָה כְּאִלוֹ אֲכָלוּ מִשְׁלַחֲנוֹ שֶׁל מְקוֹם, שֶׁנֶאֱמַר: (יחזקאל מא:כג) וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלַחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ:

ה רבי חנינא בן חכיני אומר, הנעור בליילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו:

ו רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו על מלכות ועל דרך ארץ, וכל הפורק ממנו על תורה נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ:

ז רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר, עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם, שֶׁנֶאֱמַר: (תהלים פ:ב) אֱלֹהִים נֹצֵב בַּעֲדַת־אֵל וּמִנִּין אֲפִילוֹ חִמְשָׁה, שֶׁנֶאֱמַר: (עמוס ט:ו) וַאֲנִידָתוֹ עַל־אֶרֶץ יִסְדָּה וּמִנִּין אֲפִילוֹ שְׁלֹשָׁה, שֶׁנֶאֱמַר: (תהלים פ:ב) בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: וּמִנִּין אֲפִילוֹ שְׁנַיִם, שֶׁנֶאֱמַר: (מלאכי ג:טז) אִזְ נִדְבְּרוּ יְרֵאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב יְיָ וַיִּשְׁמַע וּמִנִּין אֲפִילוֹ אֶחָד שֶׁנֶאֱמַר: (שמות כ:ח) בְּכָל־הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת־שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבִרְבֹּתֶיךָ:

ח רבי אלעזר איש ברתותא אומר, תן לו משלו שאתה ושליך שלו, וכן בדרך הוא אומר: (ד"כ ט"ו כ"ט:ד) כִּי־מִמֶּךָ הִכָּל וּמִיָּדֶךָ נִתְּנוּ לָךְ:

ט רבי יעקב אומר, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו:

י רבי דוסתי בר יני משם רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שֶׁנֶאֱמַר: (דברים ט:ט) רַק הַשְּׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נִפְשֶׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ, יָבוֹל אֲפִילוֹ תִּקְפָּה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ, תִּלְמוּד לומר (ט) וּפְנִי־סוּרוֹ מִלְּבַבְךָ כֹּל יָמֵי חַיֶּיךָ הֲאֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ עַד שִׁיֵּשֵׁב וַיִּסְרֹם מִלְּבוֹ:

יא רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת:

יב הוא היה אומר, כל שמעשיו מרפין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו

מִרְבֵּה מִמַּעֲשָׂיו אֵין חֲכָמְתוֹ מִתְקַיֶּמֶת:

» הוּא הָיָה אוֹמֵר, כֹּל שְׂרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הִימָנְנוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הִימָנְנוּ וְכֹל שְׂאִין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הִימָנְנוּ אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הִימָנְנוּ:

יז רַבִּי דוֹסָא בֶן הֲרֵפְיָנָס אוֹמֵר, שְׁנָה שֶׁל שְׁחֵרִית וַיֵּין שֶׁל צְהָרִים וְשִׁיחַת הַיְלָדִים וְיִשִּׁיבַת בְּתִי כְּנִסְיוֹת שֶׁל עַמִּי הָאָרֶץ מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

יח רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, הַמְחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת וְהַמְלַבֵּן פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים וְהַמְפַרֵּר בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם אֲבִינוּ וְהַמְגַלֵּה פְּנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה, אֵף עַל פִּי שֵׁשׁ בָּיִדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא:

יט רַבִּי יִשְׁמַעְיָאל אוֹמֵר, הָיָה קָל לְרֹאשׁ וְנוֹחַ לַתְּשַׁחֲרֵת, וְהָיָה מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה:

יז רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר, שְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ מְרַגְּלִים אֶת הָאָדָם לְעֵרוּהָ, מִסְּפֶרֶת סִיג לַתּוֹרָה, מַעֲשָׂרוֹת סִיג לְעֵשֶׂר, גְּדָרִים סִיג לְפָרִישׁוֹת, סִיג לַחֲכָמָה שְׂתִיקָה:

יח הוּא הָיָה אוֹמֵר, חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצַלֵּם, חָפָה יִתְרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצַלֵּם (אֱלֹהִים), שְׁנַאֲמַר: (זכרית ט:ו) בִּי בְּצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם: חָבִיבִים יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּבְרָאוּ בְּנִים (לְמָקוֹם), חָפָה יִתְרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּבְרָאוּ בְּנִים לְמָקוֹם, שְׁנַאֲמַר: (זכרית יד:ו) בְּנִים אַתֶּם לִי אֱלֹהֵיכֶם חָבִיבִים יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כְּלֵי הַמְּדָה, חָפָה יִתְרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כְּלֵי הַמְּדָה שְׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר: (משלי ד:ו) כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל־תַּעֲזוּבוּ:

יט הַכֹּל צַפּוּי וְהַרְשׁוֹת נְתוּנָה וּבְטוֹב הָעוֹלָם גְּדוּן וְהַכֹּל לְפִי רַב הַמַּעֲשָׂה:

כ הוּא הָיָה אוֹמֵר הַכֹּל נִתּוּן בְּעֶרְבוֹן וּמְצוּדָה פְּרוּסָה עַל כָּל חַיִּים הַחַנוּת פְּתוּחָה וְהַחֲנוּנִי מְקִיף וְהַפְּנִקָּס פְּתוּחַ וְהַיָּד פּוֹתֶבֶת וְכֹל הַרוּצָה לְלוֹזוֹת יָבֵא וְיִלְוֶה וְהַנְּבִאִין מַחְזִירִים תְּדִיר בְּכָל־יוֹם וְנִפְרָעִים מִן הָאָדָם מְדַעְתּוֹ וְשִׁלְא מְדַעְתּוֹ וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שִׁיִּסְמְכוּ וְהַדִּין דִּין אֵמֶת וְהַכֹּל מִתְקַן לְסַעוּדָה:

כא רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, אִם אֵין תּוֹרָה אֵין הֲרֵד אֶרֶץ, אִם אֵין הֲרֵד אֶרֶץ, אֵין תּוֹרָה, אִם אֵין חֲכָמָה אֵין יְרָאָה, אִם אֵין יְרָאָה אֵין חֲכָמָה, אִם אֵין דַּעַת, אֵין בִּינָה, אִם אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת, אִם אֵין קָמַח אֵין תּוֹרָה, אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קָמַח: כב הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁחֲכָמְתוֹ מִרְבֵּה מִמַּעֲשָׂיו לְמַה הוּא דוֹמֵה, לְאִילָן שֶׁעֲנַפָּיו

מַרְבִּים וְשִׂישׁוּ מוֹעֲטִים, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחמ"ב י"ו) וְהָיָה כְּעָרְעָר בְּעֶרְבָה וְלֹא יֵרָאֶה כִּי־יָבֹא מִזֶּמֶר וְשָׁבֵן חֲרָרִים בְּמִדְבָּר אֶרֶץ מִלְחָה וְלֹא תֵשֵׁב: אָבֵל כָּל שִׁמְעֵשׂוּי מַרְבִּים מְחַכְמָתוֹ, לָמָּה הוּא דוֹמֶה, לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מוֹעֲטִים וְשִׂישׁוּ מַרְבִּים, שֶׁאֵפִילוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם בְּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין מְזִיזִים אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (י"ח) וְהָיָה כַּעֵץ | שֶׁתוֹלַע עַל־מִים וְעַל־יּוֹבֵל יִשְׁלַח שִׂישׁוֹ וְלֹא יֵרָאֶה כִּי־יָבֹא הֵם וְהָיָה עֲלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנֵת בִּצְרָתָ לֹא יֵדָאֵג וְלֹא יִמִּישׁ מַעֲשׂוֹת פְּרִי:

ג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (בן) חֶסְמָא אוֹמֵר, קָנִים וּפְתָחֵי גְדָה, הֵן הֵן גּוֹפֵי הַלְּכוֹת, תְּקוּפוֹת וְגַמְטְרִיאוֹת, פְּרַפְרִיּוֹת לַחֲכָמָה:

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקָשְׁיָא אוֹמֵר, רָצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעי"ב כ"ג) יִי חַפְזָן לְמַעַן צַדִּיק וַיִּגְדֵּל תּוֹרָה וַיֵּאדָּיר: קדוש יתום, עלינו

פרק רביעי

כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעי"ב ס"ג) וְעַמֶּךָ כָּל־צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֹצֵר מִפְּעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפַאֵר:

א בֶּן זֹמָא אוֹמֵר, אֵיזְהוּ חֶכֶם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קי"ט) מִכָּל־מַלְמַדֵּי הַשִּׁבְלֹתַי כִּי אֶדְוֹתֶיךָ שִׁיחָה לִּי: אֵיזְהוּ גִבּוֹר הַפּוֹכֵשׁ אֶת יָצָרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ט"ז) מָזִב אֶרֶץ אַפִּים מִגִּבּוֹר וּמִשָּׁל בְּרוּחוֹ מַלְכֵד עִיר: אֵיזְהוּ עֲשִׂיר הַשְּׂמִחַת בְּחֻלְקָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכ"ח) יִגִּיעַ בַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וּמָזִב לָךְ: אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּמָזִב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא, אֵיזְהוּ מַכְבֵּד הַמְּכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א' ג') כִּי־מִכְבְּדֵי אֲכַבֵּד וּבְנֵי יִקְלוּ:

ב בֶּן עֲזִי אוֹמֵר, הָיָה רֵץ לְמִצְוָה קְלָה וּבוֹרַח מִן הָעֲבָרָה, שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וְעֲבָרָה גּוֹרֶרֶת עֲבָרָה, שֶׁשֹּׁכֵר מִצְוָה מִצְוָה וְשֹׁכֵר עֲבָרָה, עֲבָרָה:

ג הוּא הָיָה אוֹמֵר, אֵל תְּהִי בּוֹ לְכָל אָדָם וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דְּבָר, שֶׁאֵין לָךְ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה, וְאֵין לָךְ דְּבָר שֶׁאֵין לוֹ מְקוֹם:

ד רַבִּי לְוִיטָם אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר, מְאֹד מְאֹד הָיָה שֶׁפֵּל רוּחַ שֶׁתִּקְנֶת אֲנוּשׁ רַמָּה:

ה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָה אוֹמֵר, כָּל הַמְּחַלְלֵל שֵׁם שָׁמַיִם בִּפְתָרָה, נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בַּגְּלוּי, אֶחָד בְּשׁוֹגֵג וְאֶחָד בְּמִוִּיד בְּחֻלּוֹל הַשֵּׁם:

ז רבי ישמעאל (בנו) אומר, הלומד על מנת ללמד, מספיקים בידו ללמוד וללמד, והלומד על מנת לעשות, מספיקים בידו ללמוד וללמד (לשמור) ולעשות:

ח רבי צדוק אומר, אל (תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך בעורכי הדינים, ואל תעשה עמרה להתגדל בה ולא קרדום לחפר בה, וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתנא חלת, הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

ט רבי יוסי אומר, כל המכבד את התורה גופו מכבד על הפריות, וכל המחלל את התורה גופו מחלל על הפריות:

י רבי ישמעאל בנו אומר, החשיך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא, והגם לבו בהוראה שוטה רשע וגם רוח:

יא הוא היה אומר, אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד, ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה:

יב רבי יונתן אומר, כל המקנים את התורה מעני סופו לקנימה מעשר, וכל המכבול את התורה מעשר סופו לבטלה מעני:

יג רבי מאיר אומר, הוה ממעט בעסק, ונעסק בתורה, והוה שפל רוח בפני כל אדם, ואם בפולת מן התורה יש לך בטלים הרבה פנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה לתן לך:

יד רבי אליעזר בן יעקב אומר, העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, והעובר עברה אחת קונה לו קטגור אחד, תשובה ומעשים טובים בתרים בפני הפרענות:

טו רבי יוחנן הסנדלר אומר, כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים:

טז רבי אלעזר בן שמוע אומר, יהי כבוד תלמידך חביב עליך בשלך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים:

יז רבי יהודה אומר, הוה זהיר בתלמוד, ששנגת תלמוד עולה זדון:

יח רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם, פת תורה ופתר פהנה ופתר מלכות, ופתר שם טוב עולה על גביהם:

יח רבי נהוראי אומר, הוה גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבוא אחרך, שחברך יקנימה בדיך, (משלי ג:כ) ואל־בינתך אל־תשען:

יט רבי יני אומר, אין בדינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים:

כ רבי מתיבא בן חרש אומר, הוה מקדים בשלום כל אדם, והוה זנב לאריות, ואל תהי ראש לשעלים:

כא רבי יעקב אומר, העולם הוה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס למרקלין:

כב הוא היה אומר, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קרת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה:

כג רבי שמעון בן אלעזר אומר, אל תרצה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמהו בשעה שמתו מפל לפניו, ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

כד שמואל הקטן אומר: (כז:ז-יח) בנפל אויבך אל־תשמח ובפשלו אל־יגל לבך: פריראה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו:

כה אלישע בן אבויה אומר, הלומד ילד למה הוא דומה, לדיו בתובה על גיר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה, לדיו בתובה על גיר מחוק:

כו רבי יוסי בר יהודה איש בפר הבבלי אומר, הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים קהות ושותה יין ממתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן:

כז רבי (מאיר) אומר, אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפילו חדש אין בו:

כח רבי אלעזר הקפר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם:

כט הוא היה אומר, הילודים למות, והמתים לחיות, והחיים לדון, לידע להודיע ולהודיע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא תדבן הוא העד הוא בעל דין והוא עתיד לדון, פרוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה ולא משוא

פָּנִים וְלֹא מִקַּח שְׂחָד שְׂחָבֵל שְׂלוּ וְדַע שְׂחָבֵל לְפִי הַחֲשָׁבוֹן, וְאֵל יִבְטִיחֶךָ וַיִּצְרֶךָ
 שֶׁהַשְּׂאוֹל בֵּית מְנוּס לָךְ, שֶׁעַל בְּרַחֲךָ אֶתָּה נִוָּצֵר, וְעַל בְּרַחֲךָ אֶתָּה נוֹלֵד, וְעַל בְּרַחֲךָ
 אֶתָּה חַי, וְעַל בְּרַחֲךָ אֶתָּה מֵת, וְעַל בְּרַחֲךָ אֶתָּה עֲתִיד לִיתֵן דִּין וְחֲשָׁבוֹן לְפָנַי
 מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכוּת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם
 תורה ומצוות, שנאמר: (ישעי' מ:כג) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

פרק חמישי

כל-ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

שנאמר: (ישעי' ס:כ) ועמד כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מפני מעשה ידי להתפאר:

א בעשרה מאמרות נברא העולם, ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול
 להבראות, אלא להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא בעשרה
 מאמרות, ולתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה
 מאמרות:

ב עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות
 היו מכעיסים לפניו, עד שהביא עליהם את מי המבול:

ג עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות
 היו מכעיסים לפניו, עד שבא אברהם אבינו וקבל עליו שכר כלם:

ד עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו, ועמד בכלם, להודיע כמה חבתו של
 אברהם אבינו:

ה עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים, בעשרה על הים:

ו עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ועשר על הים:

ז עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר, שנאמר:
 (מזכ' יד:כ) וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:

ח עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקדש,
 ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא ארע קרי
 לכהן גדול ביום הכפרים, ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה
 הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול בעמר ובשתי הלחם ובלחם הפנים,

עמדים צפופים ומשתתפים רוחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם מעולם, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלם:

ט עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן: פי הארץ, פי הכאר, פי האתון, הקשת, והמן, והמטה, והשמיר, והכתב, והמכתב, והלחות, ויש אומרים אף המזיקים וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו, ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה:

י שבעה דברים בגלם ושבעה בהכם, חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בהכמה (ובמנין), ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל בענין ומשיב בהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ומודה על האמת, וחלופיהם בגלם:

יא שבעה מיני פרעניות באים לעולם על שבעה גופי עברה, מקצתם מעשרים ומקצתם אינם מעשרים, רעב של בצרת בא, מקצתם רעבים ומקצתם שבעים, גמרו שלא לעשר, רעב של מהומה ושל בצרת בא, ושלא לפול את החלה, רעב של פליה בא, דבר בא לעולם, על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין, ועל פרות שביעית, חרב באה לעולם, על ענוי הדין ועל עוונת הדין ועל המורים בתורה שלא בהלכה, חיה רעה באה לעולם, על שביעית שוא ועל חלול השם, גלות באה לעולם, על עובדי אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שממת הארץ:

יב בארבעה פרקים הדבר מתרפה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה, ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית, בשביעית מפני מעשר עני שבששית, במוצאי שביעית מפני פרות שביעית, במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים:

יג ארבע מדות באדם, האומר שלי שלי ושליך שליך, זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום, שלי שליך ושליך שלי, עם הארץ, שלי (שליך) ושליך שליך, חסיד, שליך (שלי) ושלי שליך, רשע:

יד ארבע מדות בידעות, נוח לבעוס ונוח לרצות, יצא הפסדו בשכרו, קשה לבעוס וקשה לרצות, יצא שכרו בהפסדו, קשה לבעוס ונוח לרצות, חסיד, נוח לבעוס וקשה לרצות, רשע:

טו ארבע מדות בתלמידים, מהיר לשמוע ומהיר לאבד, יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד, יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד, זו חלק טוב, קשה לשמוע ומהיר לאבד, זו חלק רע:

טז ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, עינו רעה בפשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בפשלו, יתן ויתנו אחרים, חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע:

יז ארבע מדות בהולכי לבית המדרש, הולך ואינו עשה שכר הליכה בידו, עשה ואינו הולך שכר מעשה בידו, הולך ועשה חסיד, לא הולך ולא עשה רשע:

יח ארבע מדות ביושבים לפני חכמים, ספוג ומשפך משמרת ונפה, ספוג, שהוא סופג את הכל, משפך, שמכניס בזו ומוציא בזו, משמרת, שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, ונפה, שמוציאה את הקמח וקולטת את הסלת:

יט כל אהבה שהיא תלויה בדבר, פטל דבר פטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר, אינה פטלה לעולם, איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר, זו אהבת אמנון ותמר, ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן:

כ כל מחלקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים, איזו היא מחלקת שהיא לשם שמים זו מחלקת הלל ושמי, ושאינה לשם שמים זו מחלקת קרח וכל עדתו:

כא כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה, משה זכה וזכה את הרבים, וכות הרבים תלוי בו, שנאמר: (דברים ל:כב) צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל: ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: (מלכים א' טו:ל) על-חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל:

כב כל מי שיש בו שלשה דברים הללו, הוא מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע, עין מוכה ורוח נמוכה, ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע, מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו, אוכלים בעולם הזה ונוחלים העולם הבא, שנאמר: (משלי ח:כב) להנחיל אהבי | יש ואצרתיהם אמלא: תלמידיו של בלעם

הַרְשַׁע יוֹרְשִׁים גִּיהֶנָּם וַיּוֹרְדִים לְבָאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נב:כד) וְאַתָּה אֱלֹהִים | תוֹרְדֵם | לְבָאֵר שַׁחַת אֲנִשִּׁי דְמִים וּמְרָמָה לֹא יִחַצְצוּ יְמֵיהֶם וְאֲנִי אֶבְטַח בְּךָ:

כג יהודה בן תימא אומר, הוה עו פנמר וקל פנשר ורין פצבי וגבור פארי לעשות רצון אביך שבשמים: הוא היה אומר, עו פנים לגיהנם ובוש פנים לנן עדן. יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ויתן חלקנו בתורתך:

כד הוא היה אומר, בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמנה עשרה לחפה, בן עשרים לרהות, בן שלשים לבת, בן ארבעים לפינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוה, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם:

כה בן בג בג אומר, הפך בה והפך בה, דכלא בה ובה תחוי וסיב ובלה בה, ומנה לא תווע, שאין לה מדה טובה הימנה:

כו בן הא הא אומר, לפם צערא אנרא:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מ:כא) יי חפץ למען צדקו וגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

פרק ששי

בל-ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ס:כא) וְעַמְּךָ בָּלֵם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נָצַר מִפְּעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפָאֵר:

שני חכמים בלשון המשנה, ברוך שפטר בהם ובמשנתם:

א רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם בלו כדי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אהב את המקום, אהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבישתו ענוה ויראה, ומבשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנים מפניו עצה ותושיה בינה וגבורה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ח:יד) לִי-עֵצָה וְתוֹשִׁיָה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה: ונותנת לו מלכות וממשלה והקור דין, ומגלים לו רזי תורה,

וַנַּעֲשֶׂה בְּמַעֲיָן שְׂאִינוּ פּוֹסֵק וּבְנֵהָר הַמִּתְנַבֵּר וְהוֹלֵךְ, וַחֲוֵי צְנוּעַ וְאֶרֶךְ רֵיחַ וּמוֹחֵל עַל עֲלֻבוֹנוֹ, וּמְגַדֵּלְתוֹ וּמְדוּמָּמְתוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים:

ב אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בְּכָל-יוֹם וַיּוֹם בֵּית קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וּמִכְרֹת וְאוֹמֶרֶת אוֹי לָהֶם לְכָרִיזוֹת מֵעֲלֻבוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה שֶׁכָּל מִי שְׂאִינוּ עוֹסֵק בְּתוֹרָה נִקְרָא גִזְוֵף, שֶׁנֶּאֱמַר: (שם יח:כג) גִּזְוֵם וְהָב בְּאֵף חוֹיֵר אֲשֶׁה יִפֶּה וְסַרְתַּ מַּעַם: וְאוֹמֶר: (שמות לז:טז) וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל-הִלַּחַת: אֵל תִּקְרָא חֲרוֹת אֵלָּא חֲרוֹת, שְׂאִין לָךְ בֶּן חוֹרֵין אֵלָּא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, וְכָל-מִי שְׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה חֲרִי זֶה מִתְעַלֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (זמרים כח:ט) וּמִמִּתְנַהֵּג נִחְלִיאֵל וּמִנִּחְלִיאֵל בְּמוֹת:

ג הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הִלְכָה אֶחָת אוֹ פְּסוּק אֶחָד אוֹ דְבוּר אֶחָד אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת, צָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד, שֶׁפֶן מְצִינּוֹ בְּדוּד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא לְמַד מֵאֲחִיתָפֶל אֵלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד, קָרְאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפּוֹ וּמִדְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נב:יד) וְאַתָּה אֲנֹשׁ בְּעַרְכִּי אֱלוֹפִי וּמִדְעִי: וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה דְּוֹד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁלֵא לְמַד מֵאֲחִיתָפֶל אֵלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד קָרְאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפּוֹ וּמִדְעוֹ, הַלּוֹמֵד מִחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הִלְכָה אֶחָת אוֹ פְּסוּק אֶחָד אוֹ דְבוּר אֶחָד אוֹ אֶפִּילוֹ אוֹת אֶחָת עַל אֶחָת כְּפֶה וְכַפֵּה שְׁצָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד, וְאִין כְּבוֹד אֵלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ג:לג) כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ (שם כח:י) וְתַמְיָמִים יִנְחָלוּ-טוֹב: וְאִין טוֹב אֵלָּא תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר: (שם ג:ז) כִּי לֵקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:

ד בֶּךָ הוּא הִרְבֵּה שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בְּפִלַח תֹּאכֵל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישֵׁן וַחֲוֵי צָעַר תִּחִיה וּבְתוֹרָה אַתָּה עֹמֵל אִם אַתָּה עוֹשֶׂה בֶּן (תהלים קכח:ג) אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ: אֲשֶׁרִיךְ בְּעוֹלָם הוּא וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם תְּפֹא:

ה אֵל תִּבְקֹשׁ גְּדֻלָּה לְעֶצְמְךָ, וְאֵל תִּחְמַד כְּבוֹד, יוֹתֵר מִלְּמוּדְךָ עוֹשֶׂה, וְאֵל תִּתְאַוֶּה לְשִׁלְחָנֶם שֶׁל מְלָכִים, שֶׁשִּׁלְחָנְךָ גְּדוֹל מִשִּׁלְחָנֶם וְכַתְרְךָ גְּדוֹל מִכְּתָרֶם, וְנֶאֱמַן הוּא בְּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלָם לָךְ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ:

ו גְּדוֹלָה תּוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמְּלָכוּת, שֶׁהַמְּלָכוּת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעֲלוֹת, וְהַכְּהֻנָּה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְבָרִים, וְאֵלוֹ הֵן:

בַּתִּלְמוּד, בְּשִׁמְיעַת הָאָזֶן, בְּעֵרִיכַת שְׁפָתַיִם, בְּבִינַת הַלֵּב בְּשִׁבּוּל הַלֵּב, בְּאַיְמָה, בְּיִרְאָה, בְּעֲנוּהַ, בְּשִׂמְחָה, (בְּמַהֲרָה), בְּשִׁמוּשׁ חֻכְמַיִם, בְּדַקְדּוּק חֲבָרִים, בְּפִלְפּוּל הַתְּלֵמִידִים, בְּיִשׁוּב, בְּמִקְרָא, בְּמִשְׁנָה, בְּמַעֲוֵט סְחוּרָה, בְּמַעֲוֵט דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּמַעֲוֵט תַּעֲנוּג, בְּמַעֲוֵט שְׁנָה, בְּמַעֲוֵט שִׂיחָה, בְּמַעֲוֵט שְׁחוּק, בְּאַרְךְ אַפְּיִם, בְּלֵב טוֹב, בְּאַמּוּנַת חֻכְמַיִם, בְּקַבְּלַת הַיְסוּרִין, הַמְּבִיר אֶת מְקוֹמוֹ, וְהַשְׂמַח בְּחֻלְקוֹ, וְהַעוֹשֶׂה סִיג לְדַבְּרָיו, וְאֵינוֹ מַחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, אֱהוּב, אוֹהֵב אֶת הַמְּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת הַמִּישָׁרִים, אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכְחוֹת, וּמְתַרְחֵק מִן הַכְּבוֹד, וְלֹא מֵגִים לְבוֹ בַּתִּלְמוּדוֹ, וְאֵינוֹ שֹׂמֵחַ בַּהוֹרָאָה, נוֹשֵׂא בְעַל עִם חֲבָרוֹ, וּמַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּתוֹ, וּמַעֲמִידוֹ עַל הָאֵמֶת, וּמַעֲמִידוֹ עַל הַשְּׁלוֹם, וּמְתִישֵׁב בַּתִּלְמוּדוֹ, שׂוֹאֵל, וּמַשִּׁיב, שׂוֹמֵעַ וּמוֹסִיף, הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת, הַמַּחְפִּים אֶת רַבּוֹ, וְהַמְּבִינֵן אֶת שְׂמוּעָתוֹ, וְהַאֹמֵר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ, הֵא לְמַדְתָּ כָּל הַאֹמֵר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ מֵבִיא גְּאֻלָּה לְעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר: (אסתר 3:33) וְתֹאמַר אֶסְתֵּר לְמַלְךְ בְּשֵׁם מַרְדֳּכָי:

ו גְּדוּלָּה תוֹרָה שֶׁהִיא נוֹתֵנַת חַיִּים לַעֲשִׂיָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנַאֲמַר: (משלי 7:33) כִּי־חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלִכְל־בְּשָׂרוֹ מֵרַפָּא: וְאוֹמַר: (שם 2:8) רַפְּאוֹת תִּהְיֶי לְשֶׁרֶךְ וְשִׁקּוּי לַעֲצֻמוֹתֶיךָ: וְאוֹמַר: (שם 10:18) עֵץ־חַיִּים הוּא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיָּה מֵאֲשֶׁר: וְאוֹמַר: (שם 6:16) כִּי | לוֹיֵת חָן הֵם לְרֵאשֶׁךְ וְעֲנָקִים לְגִרְגָּרְתֶּךָ: וְאוֹמַר, (שם 7:16) תִּתֵּן לְרֵאשֶׁךְ לוֹיֵת־חָן עֲטָרַת תְּפָאֲרַת תִּמְנַנְךָ: וְאוֹמַר: (שם 11:6) כִּי־בִי יִרְבּוּ יַמֶּיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שָׁנֹת חַיִּים: וְאוֹמַר: (שם 11:2) אַרְךְ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֶשֶׂר וּכְבוֹד: וְאוֹמַר: (שם 3:3) כִּי אַרְךְ יָמִים וּשְׁנֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לְךָ:

ח רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן יְהוּדָה מְשׁוּם רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן יוֹחִי אוֹמֵר, הַנּוֹי וְהַכֶּחַ וְהָעֶשֶׂר וְהַכְּבוֹד וְהַחֲכָמָה וְהַזְּקִנָּה וְהַשִּׁיבָה וְהַבְּנִים נֶאֱמָה לְצַדִּיקִים וְנֶאֱמָה לְעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר: (שם 11:6) עֲטָרַת תְּפָאֲרַת שִׁיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּפְאָצָא: וְאוֹמַר: (שם 11:16) תְּפָאֲרַת בְּחוּרִים כַּחַם וְחֵדֶר וְזִקְנִים שִׁיבָה: וְאוֹמַר: (שם 17:17) עֲטָרַת חֻכְמַיִם עֲשֶׂרָם וְאוֹמַר: (שם 18:1) עֲטָרַת זִקְנִים בְּנֵי בָנִים וְתְּפָאֲרַת בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאוֹמַר: (ישעיהו 47:1) וְחִפְרָה הַלְּבָנָה וּבּוֹשָׁה תַחֲמָה כִּי־מֶלֶךְ יִי צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנִגְדָה זִקְנָיו כְּבוֹד: רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיא אוֹמֵר, אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת שְׂמַנּוּ חֻכְמַיִם לְצַדִּיקִים, כָּלֵם נִתְקַיְּמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו:

ט אמר רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום, והחזרתני לו שלום, אמר לי רבי מאיזה מקום אתה, אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני, אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלה אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה, וכן פתוב בספר תהלים על-ידי דוד מלך ישראל: (תהלים קיט:עז) טוב-לי תורת-פיה מאלפי זהב וכסף: ולא עוד, אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלזים לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר: (משלי ו:כג) בהתהלכך | תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחה: בהתהלכך תנחה אתך בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחה, לעולם הבא, ואומר: (תני 3:ח) לי הכסף ולי הזהב נאם יי צבאות:

י המשנה קנינים קנה (לו) הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן, תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד, תורה מנין, דכתיב: (משלי ח:כג) יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ מנין דכתיב: (ישעי 50:6) בזה אמר יי השמים כסאי והארץ הדם רגלי ארצה בית אשר תבנו-לי וארצה מקום מנוחתי: ואומר: (תהלים קד:כד) מה-רבו מעשיך | יי בלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינה: אברהם מנין דכתיב: (צרכשית יד:ט) ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ: ישראל מנין, דכתיב: (שמות טו:טז) עדי-עבר עמד יי עדי-עבר עסונו קניתי: ואומר: (תהלים טז:ג) לקדושים אשר-בארץ המה ואדירי כל-הפציר-בם: בית המקדש מנין, דכתיב: (שמות טו:יז) מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני פוננו ידוד: ואומר: (תהלים עח:נד) ויביאם אל-גבול קדשו הרצה קנתה ימינו:

יא כל מה שפרא הקדוש ברוך הוא בעולמו, לא בראו אלא לכבודו, שנאמר: (ישעי מג:ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף-עשיתיו: ואומר: (שמות טו:יח) יי | ימלך לעלם ועד:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר: (ישעי מ:כח) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עליו

Whether one should drink water during בין השמשות is discussed amongst the פוסקים. Some explained this to be the case *every* בין השמשות, but פוסקי אשכנז were concerned only in regard to מוצאי שבת on בין השמשות. This is based on קבלה concerning the drinking of water after the time in which the נשמות are in limbo, before they must return to גיהנם. When one of the בעלי התוספות ate during בין השמשות סעודת שלישית שליטת בני strongly opposed the practice. This caused בני not to eat סעודת שלישית שליטת בני at this time, whether accompanied with water or not. When the סופר settled in Hungary, he followed the local schedule, and ate סעודת שלישית שליטת בני after מנחה, but he made sure not to have any water on the table. In this regard, wine and fruit juice are not considered water.

כך היה המנהג מעולם לאכול לפני מנחה וכמו ששמע גם בגמרא, ורבינו משולם שינה את המנהג והנהיג לאכול אחרי מנחה וכעס עליו רבינו תם.

The סופר was similarly opposed to the recital of 'אתקינו סעודתא' because of the Kabbalistic concepts mentioned, which should not be revealed publicly. Practically speaking, it is best if one can omit it without causing a מחלוקת.

¹ לדוד ברוך ולמנחה בנגינות למוצאי שבת

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד - בעיקר במוצאי שבת - אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

במוצאי שבת מאחרים התפלה כדי להוסיף מחול על הקודש, וממתנים עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים, וביום המעונן עד שיצא הספק מלבן. וקודם שמתחילים והוא רחום נוהגים לומר ב' מזמורים אלה (אבל א"א בבית אבל):

במוצאי שבת הבעל תפלה מנגן במקומו בלי טלית קודם לתפילת ערבית שני מזמורים אלה ואומרים אותם בנגון ידוע: (יום טוב שחל בשבת אין מזמרים לדוד ברוך במוצאי שבת שהוא מוצאי יום טוב.)
 קמל לדוד | ברוך יי | צווי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה:
 חסדי ומצודתי משגבי ומפלמי לי מגני ובו חסיתי הרודד עמי תחתי:
 יי מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו:
 אדם להבל דמה ימיו כצל עובר:
 יי המ־שִׁמְיָה ותִרְדַּגַּע בְּהַרִים ויעֲשֶׂנוּ:
 בְּרוּךְ בָּרוּךְ וְתַפִּיצֵם שְׁלַח חֲצִיךָ וְתַהַמֵּם:

1. On לדוד ברוך (שיר המעלות) was recited by all קהילות, and is still said in old מנהג טוב quotes it as a מנהג טוב (therefore Litvaks should say it as well). Its recitation was stopped by חסידים. Since there was never a קדיש according to the ancient מנהג, it was not added later. (Only one or two communities in Hungary said קדיש after לדוד ברוך.)

שְׁלַח יְדִידָךְ מִפְּרוֹם פְּצַנִי וְהַצִּילֵנִי מִיָּמִים רַבִּים מִיַּד בְּנֵי-נֹכַר:

אֲשֶׁר פִּיהֶם דְּבַר-שׁוֹא וְיָמִינָם יָמִין שֶׁקֶר:

אֱלֹהִים שִׁיר חֲדָשׁ אֲשִׁירָה לְךָ בְּנֹבֵל עֲשׂוֹר אֲזַמְּרָה לְךָ:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לְמַלְכִים הַפּוֹצֵה אֶת-דָּוִד עַבְדּוֹ מִחֶרֶב רָעָה:

פְּצַנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי-נֹכַר:

אֲשֶׁר פִּיהֶם דְּבַר-שׁוֹא וְיָמִינָם יָמִין שֶׁקֶר:

אֲשֶׁר בְּנִינוּ | בְּנִטְעִים מְגֻדְלִים בְּנִעְוָרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּוִיּוֹת מְחַטָּבוֹת תַּבְּנִית הֵיכַל:

מִזִּוּנֵינוּ מְלֵאִים מִפִּיקִים מִזֶּן אֵל עַן צִאוּנֵנוּ מֵאֲלִיפוֹת מְרַבָּבוֹת בְּחֻצוֹתֵינוּ:

אֲלֹפֵינוּ מִסְכָּלִים אִיזֶר-פֶּרֶץ וְאִין יוֹצֵאת וְאִין צֹחָה בְּרַחֲבֵינוּ:

אֲשֶׁרֵי הָעַם שֶׁכֶּכָּה לוֹ אֲשֶׁרֵי הָעַם שִׁנֵּי אֱלֹהִיו:

10 לְמַנְצֵחַ בְּנִינָת מִזְמוֹר שִׁיר:

אֱלֹהִים יַחֲנֵנוּ וַיְבָרְכֵנוּ יְיָ אֵר פָּנֵינוּ אֲתָנוּ סֵלָה:

לְדַעַת בְּאֶרֶץ דְּרָבָךְ בְּכָל-גּוֹיִם יִשְׁוַעְתְּךָ:

יְדוּדָךְ עַמִּים | אֱלֹהִים יְדוּדָךְ עַמִּים כָּלָם:

יִשְׁמְחוּ וַיְרַנְּנוּ לְאֵמִים כִּי-תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל וְלְאֵמִים | בְּאֶרֶץ תִּנְחָם סֵלָה:

יְדוּדָךְ עַמִּים | אֱלֹהִים יְדוּדָךְ עַמִּים כָּלָם:

אֶרֶץ נִתְּנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:

יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אוֹתוֹ כָּל-אֶפְסַי-אֶרֶץ:

1 קריאת שמע וברכותיה לחול ומוצאי שבת.

במוצאי שבת הבעל תפלה מתחיל² 'הוא רחום' וממשיך בנעימה מיוחדת, ואומר 'ברכו' בניגון ארוך במיוחד.

עמ"ל: הבעל תפלה אומר⁴ 'והוא רחום' | 'יכפר עון ולא ישתית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו': כי הקהל עונן והב"ת אחריהם: 'הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: 'תברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך המלכים' ◊ 'הקדוש ברוך הוא: שהוא ראשון והוא אחרון' ◊ 'ומבלעדיו אין אלהים: תכלים סח: כלו לרכב בערבות ביה שמו ועליו לפניו: ושמו מרומם על כל ברכה ותהלה:

בעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו':

בְּרַכּוּ

כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: בְּרוּךְ ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

אֶת־יְיָ

כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קיג: יְיָ שֵׁם יְיָ מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

הַמְּבָרַךְ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרַךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּדַבְּרוֹ מֵעַרִיב עַרְבִים
בְּחֶמְלָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים ◊ וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עֵתִים ◊ וּמַחְלִיף אֶת הַיּוֹמִים
וּמְסַדֵּר אֶת־הַפּוֹכְכִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּרַקִּיעַ בְּרָצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וְלַיְלָה
גּוֹלֵל אֹרֶךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אֹרֶךְ: « וּמַעֲבִיר יוֹם וּמַבְיֵא לַיְלָה
וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה ◊ יְיָ צַבָּאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיִם ◊ תָּמִיד ◊ יַמְלוֹךְ עָלֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּעַרֵּב עַרְבִים:

אֶהְבֵּת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ אֶהְבֵּת ◊ תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
אוֹתָנוּ לְמִדָּת: עַל־כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשֹׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נִשְׁיחַ בְּחֻקֶיךָ
« וְנִשְׁמַח בְּדַבְּרֵי תוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◊ וְאָרְךְ יָמֵינוּ
וּבָהֶם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְאֶהְבֵּתְךָ ◊ אֶל־תִּסֵּר מִפָּנֵינוּ לְעוֹלָמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

1. According to שם השם (ברוך) המבדיל בין קודש לחול' מנהג אשכנז is insufficient to be able to perform מלאכה after צאת הכוכבים on שבת מוצאי שבת. During the times of the ראשונים, women would just recite the full ברכה בין, remembering to include 'אתה חוננתנו' לחול'. Nowadays, women often the מוצאי שבת, remembering to include 'אתה חוננתנו' לחול'. Thereafter, מלאכה may be performed but one must make הבדלה before eating. נשים מתפללות עמידה לפני שעושות מלאכה מחשש לשיטת השולחן ערוך שאין לברך בשם ומלכות.

2. במוצאי שבת בחודש אלול, וכן במוצאי אחרון של פסח מאריכים ב'והוא רחום'.

3. On a שבת קודש which occurs before a day when מליחות are said, והוא רחום is sung in the ניגון of ימים נוראים.

4. The בעל תפלה ascends to the עמוד והוא רחום. והוא רחום is a way of saying that in the evening, when there are no sin offerings, God provides atonement. (רוקח)

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניינת 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 כרים 7:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אהר:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 כרים ו:כ-ט **ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:**
והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם
בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך
והיו למטפת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

37 כרים יא:יג-כא **והיה אם שמעו תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום**
לאהבה אתי ואלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי
מטרי ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת הגנה ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב
בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתח לבבכם וסרתם ועבדתם
אלהים אחרים והשתחיתם להם: וחרה אפי יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה
מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי
נתן לכם: ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות
על ידכם והיו למטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך
בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:
 הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ידבו' עד 'אמת' ⁵ **למען ידבו ימיכם וימי בניכם**
על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם בימי השמים על הארץ:

37 כרים טו:לז-מא **ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם**
ועשו להם ציצת על פני בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הפנה פתיל תכלת:
והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם
ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו

ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:

אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה.

אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים

להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

5. אמרו ליה לרבי יוחנן, איפא סבי בבבל, תמה ואמר 'למען ידבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' פתיב. אבל בחוצה לארץ לא? פון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי פנישתא, אמר היינו דאחני להו, כד אמר רבי יהושע בן לוי לבניה, קדמנו וחשיבו ועילו לבי פנישתא, כי היכי דתורכו חיי. (גמ' זככות ט).

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאִמּוּנָה כָּל-זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִילְתוּ ◊ וְאִנְחָנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדְנוּ מִיַּד-מְלָכִים ◊ מִלִּבְנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל-הָעַרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵנוּ ◊ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּלָ לְכָל-אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ: חו"ב ט"ו: הָעֵשֶׂה גְדֻלוֹת עַד-אִין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת עַד-אִין מִסְפָּר: תכל"ס ס"ו: הַשֵּׁם נִפְשֵׁנוּ בְּחַיִּים וְלֹא-נִתַּן לְמוֹט רְגֵלָנוּ: הַמְדַרְיָבֵנוּ עַל בְּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיִּרָם קִרְנֵנוּ עַל-כָּל-שִׁנְאֵינוּ: הָעֵשֶׂה לָנוּ נְסִים וְנִקְמָה בַּפְּרָעָה ◊ אוֹתָת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי-חַם: הַמַּכָּה בְּעֶבְרָתוֹ כָּל-בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵירוֹת עוֹלָם: « הַמַּעֲבִיר בְּנוֹ בֵּין גְּזֵרֵי יַם-סוּף ◊ אֶת-רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת-שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת טַבַּע: וְרָאוּ בְּנוֹ גְבוּרָתוֹ ◊ שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשֵׁמוֹ: וּמִלְכוּתוֹ בְּרִצּוֹן קָבְלוּ עֲלֵיהֶם: מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ עָנוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָלָם -

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יא מִי-בְמִכָּה בְּאֵלֵם יי מִי כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ נִזְרָא תְהִלַּת עֵשֶׂה פְּלֵא:

בעל תפלה מְלִכוּתְךָ רָאוּ בְּנֵיךָ בּוֹקֵעֵ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה ◊ טו:ג זָה אֵלֵי עָנוּ ◊ וְאָמְרוּ -

בעל תפלה וקהל טו:יא יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וְעַד:

בעל תפלה וְנֶאֱמַר: ירמ"כ לא: כִּי-פָדָה יי אֶת-יַעֲקֹב וַיִּגְאֹל מִיַּד חֹזֶק מִמֶּנּוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יי גְּאֹל יִשְׂרָאֵל:

הַשְּׂפִיבָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידְנוּ מִלִּבְנוּ לְחַיִּים ◊ וּפְרוּשׁ עֲלֵינוּ סִפְת שְׁלוֹמְךָ ◊ וְתִקְנֵנוּ בְּעֵצָה מוֹבָה מִלִּפְנֵיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׂמֹךְ: וְהִגֵּן בְּעַדְנוּ וְהִסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרָב וְרַעַב וַיְגוֹן ◊ וְהִסֵּר שְׁטָן מִלִּפְנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◊ « וּבְצֵל כְּנַפֶּיךָ תִּסְתִּירֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמְצִילָנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מְלֹךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה: וְשְׁמוֹר צִאתָנוּ וּבּוֹאָנוּ ◊ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעַד:

אמירת פסוקי 'ברוך ד' לעולם' עם ברכת 'ידאו עינינו' נתקנה על ידי חכמים הן לבני בבל והן לבני ארץ ישראל, והובאו בסידורי ארץ ישראל מקדמת דנא, ומקובל היה לאמרם אצל כל אשכנזים אף אלה שעלו לארץ ישראל, ולכן נמצאת בכל סידוריהם הנדפסים כולל סידור 'שער שמים' שערך השל"ה, אב"ד פפד"מ ומרא דארעא דישראל, על פי המנהגים שנהג בארץ ישראל (בצינונו כי "רבנן בתראי תקינו למימר ברוך ד' לעולם אמן ואמן", ולכן כתב לו ביאור על פי נגלה ונסתר). תלמידי הגר"א שאינם אומרים 'ושמרו' בערבית ליל שבת משמיטים גם 'ברוך ד' לעולם', הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, על פי מנהגו האישי בוילנא:

מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור.

תהלים פט:נג ⁶ בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלכ:כא בְּרוּךְ יְיָ | מְצִיּוֹן שָׁבַן יְרוּשָׁלַם
הַלְלוּ-יָהּ: טז:יח-יט בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדְדוֹ: וּבְרוּךְ יְיָ
שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וַיִּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ
לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ג יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
שמואל א' יב:כז כִּי לֹא-יִמָּשׁ יְיָ אֶת-עַמּוֹ בְּעֵבֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת
אֲתֶכֶם לוֹ לְעַם: מלכים א' יח:לט וַיִּרְא כָּל-הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ
בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תהלים לג:כז יְהִי-חֲסֹדֶךָ יְיָ עֲלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: דברי הימים א' טז:לכ וַאֲמָרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וּקְבָצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן-הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתִהְלֹתֶךָ:
תהלים פו:ט-י כָּל-גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יְבוֹאוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וַיִּכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ:
כִּי-גָדוֹל אַתָּה וְעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָדְדֶךָ: טט:יג וַאֲנַחְנוּ עַמֶּךָ | וְצֵאן מִרְעִיתֶךָ
גֹּדְהָ לָּךְ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נִסְפָּר תִּהְלֹתֶךָ:

6. יוצא שמונה עשרה so people don't think they are ברוך ד' לעולם is to sit מנהג אשכנז.

פְּרוּךְ יי פִּיּוּם: פְּרוּךְ יי בַּלְיָלָה: פְּרוּךְ יי בְּשֹׁכְבֵנוּ: פְּרוּךְ יי בְּקוּמָנוּ: כִּי בְּיָדְךָ
נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: אִיוֹב יִצְיִי אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נַפְשׁ כָּל־חַי וְרוּחַ כָּל־בְּשָׂר־אִישׁ:
תהלים לא: בְּיָדְךָ אֶפְקֹד רוּחִי פְּדִית אֹתִי יי אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
יַחַד שִׁמְךָ וְקִנְיָם מַלְכוּתְךָ תִּמְיֵד וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

« יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בְּאֱמֶת ◊ בְּאֹמַר לְצִיּוֹן מְלֹךְ
אֱלֹהֶיךָ: יִטַּח יי מְלֹךְ כַּגֹּ: יי מְלֹךְ שְׁמוֹת טוֹ: יי | יְמֹלֵךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הִיא ◊
וּלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◊ כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה: פְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּלֹךְ
בְּכָבוֹדוֹ ◊ תִּמְיֵד יְמֹלֵךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע וְתִגְדֹל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמִיהָ רַבָּא (קהל אֲמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊

וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּעִנְיָא וּבְזִמְן קָרִיב:

וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהָ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמָה אַחְרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיהָ

דְּקַדְשָׁא בעל תפלה כורע פְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אוֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מִכָּל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָא

דְּאֲמִירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

ערבית עמידה למוצאי שבת

תכלים נא:טז אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע פְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּח וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה וְכָרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלֶךְ חַפְזֵי בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עֲזוּר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגִן: כורע פְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי מְגִן אֲבֹרָהם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עשרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד עַד: מִי כְמוֹךָ
 בַּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לָךְ ◊ מְלֶךְ מַמְיֵת וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחָמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמֵּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: פְּרוּךְ אֶתְּךָ יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יִהְלְלוּךָ סְלָה: פְּרוּךְ אֶתְּךָ יי
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:

אֶתְּךָ חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לְאִנּוּשׁ בֵּינָה:

במוצאי שבת ויום טוב:

¹ אֶתְּךָ חוֹנֵנֵתָנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתְךָ ◊ וּתְלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵי רְצוֹנְךָ ◊
 וּתְבַדִּילֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בֵּין קְדוֹשׁ לְחוֹל בֵּין אֹרֵךְ לְחֹשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊
 בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשִׁשִּׁתַּיִם יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה: אֲבִינוּ מְלַכְנוּ הַחַל עָלֵינוּ הַיָּמִים
 הַבָּאִים לְקַרְאֵתָנוּ לְשָׁלוֹם חֲשׂוּבִים מְבַלְחָא וּמְנַקִּים מְבַלְחָא עוֹן וּמְדַבְּקִים בִּירְאָתְךָ:

וּחֲנֵנוּ מֵאֶתְּךָ בֵּינָה דַּעַת וְהַשְּׂפֵל: פְּרוּךְ אֶתְּךָ יי חוֹנֵן הַדַּעַת:

1. מהר"י סג"ל תיקנו לומר אתה חוננתנו -הבדלה- סמוך לתיבת 'בינה' ולא סמוך לחתימה שהוא לאחר תיבת 'השכל', וסמכו דבריהם משום דבינה ראשי תיבות בשמים יין נר הבדלה. (מהר"ל)

השיבנו אבינו לתורתך ◊ וקרבנו מלבנו לעבודתך ◊ והחזירנו בתשובה
שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי מכה על הלב חטאנו ◊ מחל לנו מלבנו כי מכה על הלב פשענו ◊
כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון, המרבה לסלוח:

ראה בעינינו ◊ וריבה ריבנו ◊ וגאלנו מהרה למען שמך ◊ כי גואל
חזק אתה: ברוך אתה יי גואל ישראל:

רפאנו יי ונרפא ◊ הושיענו ונושעה ◊ מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן:
כי תהלתנו אתה ◊ והעלה רפואה שלמה • ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ◊ שתשלח מהרה
לכל-מבותינו ◊ * כי אל מלך רופא נאמן ◊ רפואה שלמה מן השמים ◊ רפואת הנפש
ורפואת הגוף לחולה
ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא • (פכ"פ) בתוך שאר חולי ישראל:
חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את-השנה הזאת ואת-כל-מיני תבואתה למוצה ◊
ותן ² (בחורף: מל ומטר ל) ברכה על פני האדמה ◊ ושפענו מטובך ◊
וברך שנתנו פשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ◊ ושא גם לקבץ גליותינו ◊ וקבצנו יחד
מארבע כנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ גליותנו ישראל:

השיבה שופטינו כבראשונה ◊ ויועצינו כבתחלה ◊ והסר מפנינו יגון
ואנחה ◊ ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחדר וברחמים ◊ וצדקנו במשפט:
ברוך אתה יי מלך, אוהב צדקה ומשפט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: המלך המשפט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

למשפדים אל-תהי תקוה ◊ וכל-המינים פרגע יאבדו ◊ וכל-איובי עמך
מהרה יפרתו ◊ ומלכות ודון מהרה תעקר ותשפר ותמגד ותכניע
במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר איבים ומכניע זדים:

על-הצדיקים ועל-החסידים ◊ ועל-זקני עמך בית ישראל ◊ ועל פליטת
סופריהם ◊ ועל גרי הצדק ועלינו ◊ יהמו רחמיך יי אלהינו ◊ ותן שכר טוב
לכל הבוטחים בשמך בפאת ◊ ושים חלקנו עמם ◊ ולעולם לא נבוש פירבך
במחנה: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

2. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר
'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
 וּבָנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכַסָּא דְּוֹד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְיִן:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

אֶת־צִמְח דְּוֹד עֲבָדְךָ מְהֵרָה תִּצְמִיחַ ◊ וְקִרְנוֹ תִּרְוֵם בִּישׁוּעָתְךָ
 כִּי לִישׁוּעָתְךָ קָנִינוּ כָּל־חַיִּים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמִיחַ, קָרַן יִשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
 אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אַתָּה ◊ וּמְלַפְנֵיךָ מַלְּכֵנוּ רִיקָם
 אֵל תִּשְׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתְּפִלָּתָם ◊ וְהַשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊
 וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתְּפִלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקַּבֵּל בְּרָצוֹן ◊ וְתַהֲי לְרָצוֹן תָּמִיד
 עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה ◊ וַיָּבֵא ◊ וַיִּגַּיעַ ◊ וַיִּרְאֶה ◊ וַיִּרְצֶה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקַד
 וַיִּזְכֹּר וְזָכְרָנוּ וּפְקֻדוֹתֵנוּ ◊ וַזְכֹּרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַזְכֹּרוֹן מְשִׁיחַ בְּרִדְוֹד עֲבָדְךָ ◊ וַזְכֹּרוֹן יְרוּשָׁלַם עִיר
 קְדֻשָּׁה ◊ וַזְכֹּרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִּיטָה וּלְמוֹכָה ◊ וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים
 וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לראש חודש: ראש החודש | לפסח: חג המצות | לסכות: חג הסוכות

הַזֶּה ◊ וְזָכְרָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה ◊ וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים ◊ וּבְדַבַּר יִשׁוּעָה
 וּרַחֲמִים ◊ חוּם וְחֶנּוּן ◊ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֱלֹהֵי עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מְלַךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זִקְוָךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נִזְדָּה לָךְ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתְךָ עַל חַיֵּינוּ
 הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל נַפְשֵׁךָ שְׂבָב־לְיוֹם עִמָּנוּ ◊
 וְעַל־נַפְּלֹאוֹתֶיךָ וְמוֹבּוֹתֶיךָ שְׂבָב־לְ עַת ◊ עָרַב וּבִקֵּר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא־תָמוּ חֲסְדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קָנִינוּ לָךְ:

כל ימי הנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות ◊ ועל המלחמות ◊

שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

<p>בפורים: בימי מרדכי ואסתר בשושן הבריה ◊ בשעמד עליהם המן הרשע ◊ בקש סכסכני גויג להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן מן ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושלא לבז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו ◊ וקלקלת את מחשבתו ◊ והשבות גמולו פראשו ◊ ותלו אותו ואת בניו על העין:</p>	<p>בחנוכה: בימי מתתיהו כד יוחנן כהן גדול חשמני ובניו בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ◊ ופנו את היכלך ◊ ומחרו את מקדשך ◊ והדליקו גרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי תנבה אלו ◊ להודות להלל לשמך הגדול:</p>
---	---

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלפני תמיד לעולם ועד:

בעשרת ימי תשובה: וכתוב לחיים טובים בני בריה:

ובל חיים יודוך סלה ◊ ויהללו את שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:

כורע ברוך משתחוה אתה זקוף יי המזב שמך ולך נאה להודות:

שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם ◊ פי אתה הוא מלך אדון
 לכל השלום: ומזב בעיניך לברך את עמך ישראל ◊ בכל עת ובכל שעה
 בשלומך:

בעשרת ימי תשובה: בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מזכה ◊
 נזכר ונכתב לפניך ◊ אנו וכל עמך בית ישראל ◊
 לחיים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום:

ברוך אתה יי המברך
 את עמו ישראל בשלום:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מַרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְּדוּם ◊
 וְנַפְשֵׁי בָּעֶפֶר לִבְל תִּהְיֶה: פָּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּהוּ נַפְשֵׁי: וְכֹל
 הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּהַרָה הִפֵּר עֲצָתָם וְקִלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשָׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תכלים ס: לְמַעַן
 יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעֲנֵנִי: יט: יְהִי לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהַגִּינוּן לִבִּי
 לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר : עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊
 הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שׁוֹבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לִי מִנְתַּת יְהוָה וִירוּשָׁלַם
 בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיֹת:

אין אומרים 'ויהי נעם' (עמ' 245) ולא 'אתה קדוש' (עמ' 246), וממשיך 'תתקבל צלותהוין' (עמ' 247), אם חל יום טוב
 באחד מימות החול הבאים. במוצאי יום טוב אומרים כאן קדיש 'תתקבל', מבדילים על הכוס בלא נר ובשמים,
 ואומרים 'עלינו' (עמ' 251). במוצאי שבת מוסיפים גם 'ויהי נעם' (עמ' 245) 'עלינו'. בפורים אחר שמונה עשרה אומרים
 קדיש 'תתקבל' וקוראים את המגילה. בתשעה באב אומרים קדיש שלם בלי 'תתקבל'. אין אומרים 'ויהי נעם' וזיתן לד'.

בעל תפלה כורע יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אֲמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבְרָא כְרַעוּתָה ◊
 וְיִמְלִיךָ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

יְהִא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלָּה וְיִתְהַלָּל

שְׁמִיהַ דְּקִדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמוּ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָא

דְּאִמִּירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

ויהי נעם

את הפסוק הראשון 'ויהי נעם' יש אומרים בעמידה.

תכלים 5: ויהי | נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ס 1 2 ישב בסתר עליון בצל שדי ותלונן: אמר לוי מחסי ומצודתי
אלהי אבטחבו: כי הוא יצילך מפח יקוּש מדבר הוות: באברתו | יסך לך
ותחת-כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא-תירא מפחד לילה מחין יעוף יומם:
מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צחרים: יפל מצדך | אלה ורבבה מימנך אליך
לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כראתה יי מחסי עליון שמת
מעונך: לא-תאנה אליך רעה ונגע לא-יקרב באחלקך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך
בכל-דרכיך: על-פנים ישאונך פוד-תגף באבן רגלך: על-שחל ופתן תדרוך תרמם
כפיר ותנין: כי כי חשק ואפלטו אשגבחו כירידע שמי: יקראני | ואענהו
עמו אנכי בצרה אחלצו ואכבדהו: ארך ימים אשביעו ואראהו בישועתי:

³ (ארך ימים אשביעו ואראהו בישועתי):

1. The יום טוב before מוצאי שבת on ישב בסתר עליון is not to מנהג.
2. The רוקח (סימן כ') says that all of אלף בית is found in this תפילה except for the "ויון", to signify, that it is not said on מוצאי שבת before seven occasions:
פסח, שבועות, ראש השנה, יום כפור, סבות, שמיני עצרת and שבת חול המועד:
3. The (סימן נו) יוסף אומץ. מוצאי שבתות on פסוק the last מנהג in the later generations is to repeat the last פסוק on מוצאי שבתות. מוצאי שבתות. In this way the Name of God is complete, and this guards against מזיקים. The רוקח (פירוש הרוקח על הסידור, עמוד תקפ"ט) writes, the reason for the repetition of the ארך ימים as well as reciting לציון ובא on מוצאי שבתות, is to lengthen שבת, in order to delay the return of the sinners of Israel to גיהנם. The first time ארך ימים should be said silently, the second time it should be said out loud.

בתשעה באב אחר קריאת מגילת איכה והקינוט עומדים ואומרים 'ואתה קדוש' בקול נמוך, ק"ש בלי 'תתקבל', 'עלינו'.

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תכלים כ:7: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:
ישעיהו:ג: ויקרא זה אלהי ואמר

בעל תפלה וקהל | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ומקבלין דין מן דין ואמרין:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קדיש בשמי מרומא בית שכינתה ◊ קדיש על-ארעא
עובר גבורתה ◊ קדיש לעולם ולעלמי עלמיה ◊ יי צבאות ◊ מליא כל-ארעא
זיו יקרה:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:3: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול

בעל תפלה וקהל ברוך כבוד יי ממקומו:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

ונמלתני רוחא ◊ ושמעת בתרי קל זיע סגיא דמשפחין ואמרין:
ברוך יקרא דיי מאתר בית שכינתה:

בעל תפלה וקהל שמות טו:יח: יי | ימלך לעולם ועד:

קהל אומרים בלחש יי מלכותה לעולם ולעלמי עלמיה: ד"ס א' כט:יח: יי אלהי אברהם
יצחק וישראל אבותינו שמרה-זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך
והבן לבבם אליך: תכלים עח:לח: והוא רחום | יבשר עון ולא-ישחית והרבה להשיב
אפו ולא יעיר כל-חמתו: פו:כ: כיי-אתה אדני טוב וסלח ורב-חסד לכל-קנאיך:
קיט:קמג: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: מיכ:ז: תתן אמת לעלב חסד לאברהם
אשר-נשבעת לאבותינו מימי קדם: תכלים סח:כ: ברוך אדני יום | יום יעמס-לנו האל
ישועתנו סלה: מו:ח: יי צבאות עמנו משגב-לנו אלהי יעקב סלה:
פז:יג: יי צבאות אשרי אדם פתח בך: כו: יי הושיעה המלך יעננו ביום-קראנו:
ברוך הוא אלהינו שפראנו לכבודו ◊ והבדילנו מן-התועים ◊ ונתן לנו תורת אמת ◊
וחיי עולם נטע בתוכנו ◊ הוא יפתח לבנו בתורתו ◊ וישם בלבנו אהבתו ויראתו
ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם ◊ למען לא ניגע לריק ◊ ולא נילד לפהלה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׁנִשְׁמֹר חֻקֶיךָ בְּעוֹלָם הָזֶה ◊ וְנוֹפֵה וְנִחָה וְנִרְאָה וְנִירָשׁ מוֹכָה וּבִרְכָה לְשָׁנֵי יָמוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵי הָעוֹלָם הַבָּא:
 ל:יג ל:יג ⁴ לְמַעַן יִזְמְרֶךָ בְּבוֹד וְלֹא יָדָם יי אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֵדָךְ: ירמיה יז: פְּרוּךְ הַגֹּבֵר
 אֲשֶׁר יִבְטַח בְּיָי וְחָיָה יי מִבְּטָחוֹ: ישעיה כו: בְּטָחוּ בְּיָי עַד־עַד בְּיָי בְּיָהּ יי
 צוּר עוֹלָמִים: תהלים ט:א וַיִּבְטָחוּ בְּךָ יוֹדְעֵי שִׁמְךָ כִּי לֹא־עֹזֶבֶת דְּרָשֶׁיךָ יי:
 ישעיה מז:כא יי חֲפִץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וַיִּאֲדִיר:

זמדזר יד:יז וְעַתָּה יִגְדַל־נָא בְּחַ אֲדֹנָי בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמְרוֹ:

תהלים כה: זכר־רַחֲמֶיךָ יי וְחִסְדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הָמָּה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֲלָמָא דְבִרְאָה כְּרַעוּתָהּ ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֲנָלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל

שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אוֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא

דְאָמְרוּן בְּעֲלָמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְרַעוּתֵהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תהלים קיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יי מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שִׁמְיָא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עֲזְרֵי מַעַם יי עֲשֵׂה שְׁמִים וְאַרְיִן:

בעל תפלה כורע ופוסע ג' פסיעות לאחוריו

הופך פניו לצד שמאלו עֲשֵׂה שְׁלֹום בְּמְרוֹמָיו הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוֹ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלֹום עָלֵינוּ ◊

משתחוה לפניו וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

4. אָמַר רַבִּי חֲלָבוֹ אָמַר עוֹלָא בִירָאָה, חָיִב אָדָם לְקָרוֹת אֶת הַמְּגִילָה בְּלִילָה, וְלִשְׁנוֹתָהּ בַּיּוֹם, שְׁנַאֲמַר: 'לְמַעַן יִזְמְרֶךָ בְּבוֹד וְלֹא יָדָם ד' אֱלֹדֵי לְעוֹלָם אֲוֵדָךְ: (גמ' מגילכ ד.)

בימי ספירת העומר סופרים את העומר לפני ויתן לך' (עמ' 98).
ובמוצאי שבת חנוכה מדליק הבעל תפלה את נרות החנוכה לפני ויתן לך' (עמ' 340).

ויתן לך

(אין אומרים את תוספת הפסוקים כמנהג פולין).
פסוקי ברכה

זראשית כז:כח-כט⁵ וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִפֶּלַל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגַן וְתִירְשׁוֹ:
וַעֲבֹדְךָ עֲפִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֲפִים הָיָה גִבּוֹר לְאֹחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּגִי אִמָּךְ אֶרְרִיךָ
אֲרוּר וּמְבֹרָכְךָ בְּרוּךְ: כח:ג-ד וְאֵל שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וַיִּפְרֶךְ וַיִּרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקַחֲלֵ
עֲפִים: וַיִּתֵּן לְךָ אֶת-בְּרַכַּת אַבְרָהָם לְךָ וְיִלְוֶעֶךָ אִתְּךָ לְרִשְׁתְּךָ אֶת-אֶרֶץ מִגְרִיךָ
אֲשֶׁר-נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם: מט:ככ מֵאֵל אָבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיִּבְרָכְךָ בְּרַכַּת
שָׁמַיִם מֵעַל בְּרַכַּת תְּהוֹם רַבָּצַת תַּחַת בְּרַכַּת שָׁדַיִם וְרַחֵם: בְּרַכַּת אָבִיךָ גִּבּוֹר
עַל-בְּרַכַּת הוֹרֵי עַד-תַּאֲוֹת גְּבַעַת עוֹלָם תִּהְיֶינָּה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקַדְקַד נְזִיר אַחִיו:
דברים ז:יג-טו וַאֲהַבְּךָ וּבְרָכְךָ וְחַרְפְּךָ וּבְרָךְ פְּרִי-בִטְנֶיךָ וּפְרִי-אֲדָמְתֶךָ דִּגְנֶךָ וְתִירְשֶׁךָ
וַיִּצְהָרְךָ שְׁגַר-אֶלְפִיךָ וְעִשְׂתָּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נִשְׁפַּע לְאַבְתָּיךָ לְתֵת לְךָ:
בְּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל-הָעַמִּים⁶ לֹא-יִהְיֶה בְּךָ עֶקֶר וְעַקְרָה וּבְבִהֶמְתֶּךָ:⁷ וְהַסִּיר יי מִמֶּךָ
כָּל-חֲלִי וְכָל-מַדּוּי מִצָּרִים הָרְעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשִּׁימֶם בְּךָ וַנִּתְּנֶם בְּכָל-שְׁנָאוֹךָ:

דברים כח:ג⁸ בְּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֵה: וּ בְרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבְרוּךְ אַתָּה
בְּצֵאתְךָ: ט בְּרוּךְ טַנְאֶךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ: ז בְּרוּךְ פְּרִי-בִטְנֶיךָ וּפְרִי אֲדָמְתֶךָ וּפְרִי בִהֶמְתֶּךָ
שְׁגַר אֶלְפִיךָ וְעִשְׂתָּרֹת צֹאנֶךָ: ח יִצּוּ יי אֶתְךָ אֶת-הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח
יָדְךָ וּבְבִרְכָךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר-יִי אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: יט יִפְתַּח יי | לְךָ אֶת-אוֹצְרוֹ הַטּוֹב

5. The recital of ויתן לך is an ancient מנהג (זוהר). Since שבת causes happiness and a new week is about to begin, we say פסוקי ברכה which are considered a good 'סימן' (similar to the 'סימנים' on ליל ראש השנה). During שבת the רשעים leave גיהנם and מוצאי שבת they return; therefore, we add תפלה and ויהי נעם in order to lengthen the תפלה.

6. אמר רבי יהושע בן לוי, 'לא-יהיה בך עקר' מן התלמידים, 'ועקרה' שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום. אימתי? בזמן שאתה משים עצמך בבהמה. (גמ' זכורות מד:)

7. 'והסיר ד' מִמֶּךָ כָּל-חֲלִי' אמר רב, זו עין, רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי עבד, אמר תשעין ותשעה בְּעֵין רַעְיָה, וְאֶחָד בְּדָרְךָ אֶרֶץ. (בבא מליעא קז:)

8. אשכחניהו רבי אבא לתלמידיה דרב, אמר להו, מאי אמר רב בהני קראי 'ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך' ואמרו ליה הכי אמר רב: 'ברוך אתה בעיר' שיהא ביתך סמוך לבית הכנסת, 'ברוך אתה בשדה' שיהו נכסיד קרובים לעיר, 'ברוך אתה בבואך' שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדָרְךָ, 'ברוך אתה בצאתך' שיהו צאצאי מעיך פְּמוֹתְךָ. (שם קז:)

9. אמר רב יצחק, אין הברכה מצוייה, אלא בְּדָבָר הַסְמוּי מִן הָעוֹן, שְׁנֹאמַר: 'יצו ד' אֶתְךָ אֶת-הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ'. תנא דבי רבי ישמעאל, אין הברכה מצוייה, בְּדָבָר שֶׁאֵין הָעוֹן שׁוֹלְטֵת בוֹ, שְׁנֹאמַר: 'יצו ד' אֶתְךָ אֶת-הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ'. (שם מז:)

10. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא, מיום שחרב בית המקדש, אין הגשמים יורדין מאוצר טוב, שְׁנֹאמַר: 'יפתח ד' לך את-אוֹצְרוֹ הַטּוֹב'. בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, וישראל שרויין על אדמתם, גשמים יורדין מאוצר טוב, לך את-אוֹצְרוֹ הַטּוֹב.

אֶת־הַשָּׁמַיִם לְתֵת מִמֶּנּוּ אֶרֶץ כְּנָעַן וְלִבְרָךְ אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדָךְ וְהַלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים
 וְאַתָּה לֹא תִלְוָה: טו: כו: כִּי־יִי אֱלֹהֶיךָ בִּרְכֶךָ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְךָ וְהַעֲבַמְתָּ גּוֹיִם רַבִּים
 וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמִשְׁלַת בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשָׁלוּ: לג: כט: אֲשֶׁר־יָדָךְ יִשְׂרָאֵל מִי
 כְּמוֹךָ עִם נוֹשָׁע בְּיָד מִגֵּן עֲזָרָךְ וְאֲשֶׁר־חָרַב גִּבְאוֹתֶיךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֲיֹכֶיךָ לְךָ
 וְאַתָּה עַל־בְּמוֹתֵינוּ תִדְרָךְ:

פסוקי ישועה ופדיוס

ישעיהו מ:ח: יִשְׂרָאֵל נוֹשָׁע בְּיָד תִּשְׁנָעַת עוֹלָמִים לֹא־תִכְשׁוּ וְלֹא־תִכְלְמוּ עַד־עוֹלָמֵי עַד:
 יואל כ: כו-כז וְאֶכְלְתֶם אָכּוּל וְשָׂבֹעַ וְהִלַּלְתֶם אֶת־שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם
 לְהַפְלִיא וְלֹא־יִכְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וַיִּדְעֶתֶם כִּי בִקְרֹב יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי וְאַנִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
 וְאִין עוֹד וְלֹא־יִכְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: ישעיהו ל:כ: וּפְדוּנִי יְיָ יִשְׁבֹּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
 עוֹלָם עַל־רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיֵגוּ וְנָסוּ יַגֵּן וְנִנְחָה: נב: כג: כִּי־בִשְׂמֵחָה תִצְאוּ
 וּבְשָׁלוֹם תִּגְבְּלוּן הַהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עַצֵּי הַשָּׁדָה יִמְחֲאוּ־כֶף:
 י: כג-כד הִנֵּה אֵל יִשְׁוֹעָתִי אָבַטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עוֹי וְזִמְרַת יְהוָה יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
 וְשִׂאבְתֶּם־מַיִם בְּשִׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וְאִמַּרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לִי קְרָאוּ בְשִׁמּוֹ
 הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילְתִּיו הוֹפִירוּ כִּי נִשְׁגַּב שָׁמוֹ: וּפְרוּ יְיָ כִּי גִבּוֹת עָשָׂה
 מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צְהִלִי וְרַנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בִּקְרֹבֶךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:
 כ: כט: ¹² וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא אֱלֹהֵינוּ יְהוָה קָנִינוּ לּוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה יְיָ קָנִינוּ לּוֹ
 נִגִּילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:

פסוקי שלום

נח: יט בּוֹרָא נּוֹב שְׁפָתַיִם ¹³ שְׁלוֹם | שְׁלוֹם לְרַחֵק וּלְקָרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתָיו:
 ד"כ ט' י: כט ¹⁴ וְרוּחַ לְבָשָׂה אֶת־עַמְשֵׁי רֵאשׁ הַשְּׁלוֹשִׁים לְךָ דָוִד וְעַמְּךָ בְּרֵישֵׁי שְׁלוֹם |
 שְׁלוֹם לְךָ וְשְׁלוֹם לְעֲזָרָךְ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיִּקְבְּלֶם דָּוִד וַיִּתְּנֵם בְּרֵאשֵׁי הַגְּדוּד:
 שמואל א' כ: כו: וְאִמַּרְתֶּם בָּהּ לְחֵי וְאַתָּה שְׁלוֹם וּבֵיתְךָ שְׁלוֹם וְכָל אֲשֶׁר־לְךָ שְׁלוֹם:
 תכלים כט:יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם, אין גשמים יורדין מאוצר טוב. (גמ' זכא זכרעא כה:)
 11. לפני הפסוק 'כי בשמחה תצאו' אומרים גם הפסוק 'פדווי ד' 'שובון' שנשמט משם בסידורים החדשים.
 12. אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר, עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר: 'ואמר ביום הנה אלדינו יְהוָה קָנִינוּ לּוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה ד' קָנִינוּ לּוֹ נִגִּילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:'. (גמ' תענית לא.)
 13. אמר רבי אבהו, מקום שבצלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין, שנאמר: 'שְׁלוֹם | שְׁלוֹם לְרַחֵק וּלְקָרוֹב, לְרַחֵק בְּרִישָׁא וְהָדָר לְקָרוֹב. (גמ' זכרות לד:)
 14. אמר רב יהודה אמר רב, מנין שכופלין שלום למלך? שנאמר: 'רוּחַ לְבָשָׂה אֶת־עַמְשֵׁי רֵאשׁ הַשְּׁלוֹשִׁים וְגוֹ' (גמ' גיטין סז.)

הבדלה בבית הכנסת

הבעל תפלה מבדיל בבית הכנסת בלי טלית כי גם הבדלה איננה מן התפלה כמו קידוש [דברי קהלת] (ובהרבה מקומות נוהגים עם טלית), ונותנים לתנוקות לשתות את היין.
אין אומרים פסוקים לפני הבדלה כשאומרים הבדלה בבתיהם.

סְבִירֵי [מוֹרָה מוֹרֵינוּ הָרַב וְ] / [פְּהֵנִים וְ] מְרִנְן וְרַפְּנֵן וְרַפּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם:
עשבות הוא שינוי ויעתר יצחק נגד הגמ' וכל הפוסקים ונוסחאות קדמוניות.

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְנֵי בְּשָׂמִים:

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך:

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך:

(גמ' פסחים קד.) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוּל ◊
בֵּין אֹרֶךְ לְחֶשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוּל:**

ונותנים לתנוקות לשתות את היין

אחרי כן מזמרים 'שיר המעלות' בניגון ידוע (בשבת חזון אומרים בלי ניגון):

קכח ¹⁵ **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁרֵי כָל־יִרְאֵ יְיָ הַהֲלֹךְ בְּדַרְכָיו: ¹⁶ יִגִּיעַ בְּפִיךָ בֵּי תֹאכֵל
אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֲשַׁתֶּךָ | בְּגִפְנֵן פָּרִיָה בִּירְפָתֵי בֵיתְךָ בְּנִיךָ בְּשִׂתְלֵי זֵיתִים סְבִיב
לְשַׁלְחָנְךָ: הִנֵּה כִּי־כֵן יִבְרַךְ גִּבּוֹר יִרְאֵ יְיָ: יִבְרַכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כֹּל
יְמֵי חַיֶּיךָ: וְרָאָה־בְּנִים לְבְנֶיךָ שְׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:**

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעויתה ◊
וימליך מלכותה ◊ פתיכון וכו' מיכון ◊ ופתיי דכל-בית-ישראל ◊ בענלא ובזמן קריב:
ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא ◊
דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
יתום (קטן) כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומיו הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊
משתחוה לפניו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

15. מנהג אמירת שיר המעלות אשרי וגו' אחר הבדלה לא מצאתי בפוסקי' ובספרי מנהגי אשכנז. ויעב"ץ השמיטו בסידורו. לכן נ"ל שעד הדורות האחרוני' שלפנינו הבדילו בבהכ"נ לפני 'בורא נוב שפתים' ואחר הבדל' אמרו 'בורא' וגו' עד 'בשלוש', וקדוש אחר הפסוק האחרון הזה כבליל שבת. ובדורות אחרוני' הוסיפו 'שיר המעלות', והנהיגו להבדיל אחר 'בורא' וגו', כי יש עוד שיר המעלות לאמר קדוש עליו. (דברי קהלת דף 118)

16. דרש מר זוטרא משמייה דרב חסדא, כל מי שקורא ושונה, ורואה טרפה לעצמו, ושימש תלמידי חכמים, עליו הפתוב אומר, 'יגיע בפיך בי תאכל אשריך וטוב לך'. רב זביד זוכה ונוחל שני עולמות העולם הזה והעולם הבא, אשריך בעולם הזה וטוב לך: לעולם הבא. (גמ' חולין מד')

עלינו לשבח לארון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגווי הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגדלנו ככל המונם: שהם משתחיים להבל וריק ◊ ישעיה מה:כ ומתפללים אל-אל לא ישוע: ואנחנו כורע בורעים ומשתחיים ומודים זוקף לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נא:יג נוטה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עוז בגבהי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד: אמת מלפניו ◊ אפס זולתו ◊ כפתוב בתורתו: דברים 7:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקנה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים מן הארץ ◊ והאלילים פרות יברתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-פני בשר יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יפירו וידעו כלי-יושבי תבל ◊ כי לך ישעיה מה:כג תברע כל-ברך תשבע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יברעו ויפולו ◊ ולכבוד שמך יקר יתנו: ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד תמלוך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(כפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריה יד:ט ויהי יי למלך על-כל-הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.

טז מכתם לדוד שמרני אל בירחסי בך: אמרת לוי אדני אתה מוכתי בל-עליך: לקדושים אשר-בארץ המה ואדירי בל-חפצי-בם: ירבו עצבותם אחר מהרו בל-אסוף נספיהם מדם ובל-אשא את-שמותם על-שפתי: יי מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלו-לי בנעימים אף-נחלת שפרה עלי: אברך את-יי אשר יעצני אף לילות יסרוני בלילות: שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בל-אמוט: לכן | שמח לפי ויגל כבודי אף-בשרי ישפן לבטח: כי | לא תעזוב נפשי לשאול לא-תתן חסידך לראות שחת: תודיעני ארץ חיים שבע שמחות את-פניך נעימות בימיך נצח:

בכל יום מראש חודש אלול (יש תוקעים גם אחר תפלת ערבית למוצאי שבת), ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

בימי חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית בכנסת (עמ' 341).

אף בערבית אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, ליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת, טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.

והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זראשית מה:כ ישמך אלהים פאפרים וכמנשה | לבנות ישמך אלהים פשרה רבקה רחל ולאה:

זמדזר ו:כד-כו יברכך יי וישמך: יאר יי | פניו אליך ויחנך:

ישא יי | פניו אליך וישם לך שלום:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

ברכת הלבנה ^{2 1}

קמס:6-1 | תִּלְלוּ יְהוָה | תִּלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם תִּלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים: תִּלְלוּהוּ כְּלִי־מִלְאָכָיו תִּלְלוּהוּ כְּלִי־צַבָּאוֹ: תִּלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וַיִּרְחַ הַלְלוּהוּ כְּלִי־בִּזְבִּי אֹר: תִּלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַיָּמִים אֲשֶׁר | מַעַל הַשָּׁמַיִם: יִתְלַל אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צוּה וְנִבְרָאוֹ: וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֲקִנְתֶּן וְלֹא יַעֲבוֹר: ח:ד-5 כִּי־אֵרָאָה שְׁמִיךְ מַעֲשֵׂי אֲצַפְעֵי־יָדְךָ יִרְחַ וְכֹכְבִים אֲשֶׁר פּוֹנְנֶתָה: מִה־אֲנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֵנוּ וּבְךָ־אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ:

יתלה עינינו לראות הירח בתחלת הברכה, ומיישר רגליו כנגד הלבנה ומברך מעומד.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּמֵאמְרוֹ בְּרָא שְׁחָקִים ◊ וּבְרוּחַ פִּיּוֹ כְּלִי־צַבָּאוֹ: חֶק וְזִמְן נָתַן לָהֶם ◊ שְׁלֹא יִשְׁנוּ אֶת־תִּפְקִידָם: שְׁשִׁים וּשְׁמֹנִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵם ◊ פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת: וְלִלְבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲמִירַת תְּפִאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בְּמֶן ◊ הַעֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ בְּמוֹתָה ◊ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרֵם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ הַדְּשִׁים:

מנהג פולין Every פסוק is recited three times, similar to

ג' פעמים: ³ בְּרוּךְ יוֹצֵרָךְ ◊ בְּרוּךְ עוֹשֵׂךְ ◊ בְּרוּךְ קוֹנֵךְ ◊ בְּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ:

ורוקד כנגד הלבנה ואומר ג' פעמים. (ויזהר שלא יכרע בברכיו רק זוקף באצבעותיו).
באמירת 'כשם שאני רוקד' מקפצים פעם אחת בכל אחת משלוש האמירות

כְּשֵׁם שְׁאֲנִי רוֹקֵד לְנִגְדֶךָ ◊ וְאִינִי יֹכֵל לִיַּעַב כְּךָ ◊
כְּךָ לֹא יֹכֵלוּ כָּל אוֹיְבֵי לִיַּעַב בִּי לְרַעָה:

ג' פעמים: שְׁמוֹת טו:טז תִּפְּלֵ עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וּפְחַד בְּגִדְלֵ וְרוֹעֵךְ יִדְמוּ כְּאֶבֶן

ג' פעמים: כְּאֶבֶן יִדְמוּ וְרוֹעֵךְ בְּגִדְלֵ וּפְחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפְּלֵ:

ג' פעמים: דְּוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם:

אומר לחבירו ג' פעמים: שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם:
חבירו משיב ג' פעמים: עֲלֵיכֶם שְׁלוֹם:

ג' פעמים: סֶמֶן טוֹב וּמִזֵּל טוֹב יְהִי לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

1. The רב עמרם, רבינו בחיי, רמב"ן use the term 'ברכת הלבנה', which is found in the סידורי רודלהיים, גאון, מחזור ויטרי, רוקח. We do find 'קידוש לבנה' in many sources as well; the אליהו רבה, שערי תשובה, מהר"י ברונא, אור זרוע (who cites both terms), רוקח, של"ה, מהר"ל and the משנה ברורה. The reason the term 'קידוש' was used, may have to do with the fact that from the "perspective" of the לבנה, קידוש החדש was done. In addition, the אור זרוע posits that there is a "bentching" the לבנה, so that also could be a reason to use the term 'קידוש'.

2. It is an important הידור to wait to recite ברכת הלבנה until מוצאי שבת. Only if there is a real possibility that one will be unable to recite ברכת הלבנה due to the weather - it is said on a weekday. When תשעה באב occurs either on Tuesday or Thursday, one refrains from reciting ברכת הלבנה until שבת נחמו.

אין מקדישים את הלבנה עד יום לאחר תשעה באב לכל הפחות.
ובתשרי מקדישים דווקא במוצאי יום כפור מיד לאחר התפילה לפני שסועד את לבו.

3. ברוך יוצרך וכו' וסימן יעקב. מפני שהלבנה סימן לו שנקראת 'מאור קמין' [בראשית א' ט"ז], והוא נקרא ג"כ קטן, 'לבנה הקמין', שם כ"ז ט"ו, ונאמר בו 'מי יקום יעקב כי קמין הוא' עמוס ז' ב', ועוד שהוא סימן לבניו שיתחדשו כמותה.

שיר כסיריס 3:ח-ט קול דודי הנהדה בַּא מְדַלֵּג עַל-הַהָרִים מִקְפֵּץ עַל-הַנְּבָעוֹת:
 הוֹמָה דוּדִי לְצָבִי אוֹ לְעֶפֶר הָאֵילִים הַנְּהַדְוָה עוֹמֵד אַחַר כְּתִלְנוּ מִשְׁנֵיחַ מִן-הַחֲלָלוֹת
 מַצִּיץ מִן-הַחֲרָבִים:

תָּנָא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל: אֲלֵמָּלָא לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֱלֹא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם
 שְׁבַשְׁמִים פְּעַם אַחַת בַּחֲדָשׁ ◊ דַּיָּם: אָמַר אַבְי: הֲלָפֵךְ צָרָךְ לְמִימְרָא מְעָפֵד:

שיר כסיריס ח:כ מי זאת עלה מן-המדבר מתרפקת על-הודה

וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ לְמַלְאוֹת פְּגִימַת הַלְּבָנָה ◊
 וְלֹא יִהְיֶה שׁוֹם מְעוֹמֵ: וַיְהִי אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחֶמְשָׁה ◊ וּכְאוֹר שְׁבַעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית
 כְּמוֹ שְׁהִיְתָה קֶדֶם מְעוֹמָה ◊ שְׁנַאמְר: בְּרֵאשִׁית ח:טז אֶת-שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים
 וַיִּתְקַים מִקְרָא שְׁפִתוֹב: כוּשַׁע ג:כ וּבְקִשׁוֹ אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דְּוִיד מִלְּכָם אָמֵן:

קכא שִׁיר לְפַעֲלוֹת אִשָּׁא עֵינֵי אֶל-הַהָרִים מֵאֵין יָבֹא עֲזוּרִי: עֲזוּרִי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שָׁמַיִם
 וְאַרְצִי: אֶל-יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אֶל-יָנוּם שְׁמֶרְךָ: הִנֵּה לֹא-יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:
 יְיָ שְׁמֶרְךָ יְיָ צִלְּךָ עַל-יַד יְמִינֶךָ: יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא-יִפְּכֶה וַיְרַח בְּלַיְלָה: יְיָ יִשְׁמְרֶךָ
 מִכָּל-רָע יִשְׁמֹר אֶת-נַפְשֶׁךָ: יְיָ יִשְׁמֹר-צִאתְךָ וּבואְךָ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

קכ הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתו הללוהו
 ברב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנגבל וכנור: הללוהו בתוף ומחול הללוהו
 במננים ועגב: הללוהו בצלצלי-שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה
 הללויה:

סו לַמְּנַצַּח בְּנִינַת מוֹמֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יַחֲנֵנוּ וַיְבַרְכֵנוּ יְאֵר פְּנֵינוּ אֲתָנוּ סְלָה:
 לְדַעַת בְּאַרְצֵן דְּרַבֵּךְ בְּכָל-גּוֹיִם יִשׁוּעַתְךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם:
 יִשְׁמְחוּ וַיְרַנְּנוּ לְאֵמִים כִּי-תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל וּלְאֵמִים | בְּאַרְצֵן תַּנְחֵם סְלָה:
 יוֹדוּךָ עַמִּים | אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם: אֶרְצֵן נִתְּנָה יְבוּלָהּ יְבַרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:
 יְבַרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אוֹתוֹ כָּל-אֶפְסֵי-אֶרְצֵן:

אין אומרים ⁴ 'עלינו' ולא קדיש אחר ברכת הלבנה ואף אין מזמרים חרוזי 'טובים מאורות' מפיט יוצר של שבת,
 ולא רוקדים במחול מלבד שלוש הרקידות שתיקנו הקדמונים באמירת 'כשם שאני רוקד כנגדך'.

4. אין אומרים 'עלינו' ולא קדיש אחר ברכת הלבנה ואף אין מזמרים חרוזי 'טובים מאורות' מפיט יוצר של שבת, ולא רוקדים במחול מלבד שלוש הרקידות שתיקנו הקדמונים באמירת 'כשם שאני רוקד כנגדך'.

¹ סדר הבדלה בבית

בלשון אשכנז (יידיש-דייטש)

בתפוצות אשכנז ופולין פשט המנהג לזמר במוצאי שבת, שלוש פעמים זה אחר זה, את הזמר קצר בלשון אשכנז (יידיש-דייטש) המתחיל במילים 'גאט פאן אברהם'. בדורות המאוחרים התפתחו גירסאות שונות לזמר זה. לפנינו הנוסח הקדום ביותר שהופיע בדפוס, בשנת ש"ס:

גאט פאן אברהם יצחק אונ' יעקב / פעהט דיינען פאלק ישראל אין זיינעם לאוף /
 דער ליבער שבת קדש געהט דאהין / דיא וואך זאל קאמען /
 זו אונז אונ' אלען פראמען / זיבען טאגע זאלען קאמען צו מזל אונ' צו פרכות /
 צו ששון אונ' צו שמחות / צו שלום אונ' צו גוטעם געוויזן אמן ואמן

בבית אבל אין אומרים הפסוקים שלפני הבדלה

One pours a slightly overflowing cup and leaves it on the plate.

ישטיב יב-ג-ג הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד פירעני וזמרת יה יה ויהי לי
 לישועה: ושאתם-מים בששון ממעיני הישועה: תכלים ג:ט ליי הישועה
 על-עמך ברכתך סלה: מ:ח יי צבאות עמנו משגב-לנו אלהי יעקב סלה:
 חסתר ח:טז ² ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר: בן תהיה לנו:

³ One lifts the cup and spills some of the wine out at this point.

תכלים קטז:יג בוס-ישועות אשא ובשם יי אקרא:

1. If a woman is by herself, our מנהג is that she should recite the הבדלה. At the time of the ראשונים, even when the husband said the הבדלה, women would drink the wine, however at the time of the אחרונים this changed).

2. אורה זו תורה, וכן הוא אומר: 'כי נר מצוה ותורה אור' (משלי ו:כג) שמחה זה יום טוב, וכן הוא אומר: 'ושמחת בחגך' (דברים טז:יג) ששון זו מילה, וכן הוא אומר: 'שש אנכי על-אמרתך' (תהלים קיט:קסב) ויקר אלו תפילין, וכן הוא אומר: 'וראו כל-עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו מפך': (דברים כח:י). (גמ' מגילת טז:)

3. It is customary to pour out upon the ground (a small measure of) wine, but only just prior to the completion of the בורא פרי הגפן הנפץ, lest the blessing itself be recited over an incomplete measure of wine. This is taken as a good omen for the week to come, for, according to the Talmud, "Any house where wine is not poured out like water does not enjoy a full abundance of blessings." [The World of Prayer Volume II pg. 79] (עירובין סה)

נוטל כוס יין בידו ומברך :

סְבִירִי [מוֹרָה מוֹרִינוּ תָּרַב וְ] / [פְּהֵנִים וְ] מְרַנֵּן וְרַפְּנֵן וְרַבּוֹתִי:

⁴ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַנֶּפֶן:

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם :

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְנֵי בְשָׁמִים:

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך :

במוצאי שבת ⁵ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך :

(גמ' פסחים קד.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל:

בֵּין אֹר לְחֹשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל:

⁶ ויושב ושותה הכוס, ומשייר מעט יין ושופכו על השולחן ומכבה בו הנר (ויש מריחים בעשן הנר המכובה

ורוחצים עיניהם ביין הנשפך ואומרים 'מצות יי ברה מאירת עינים', הכל לחבוב המצוה).

4. ספרי מנהגים In the old has many different variations. In the old ספרי מנהגים the wine is spilled as one says 'בורא פרי הנפן'. One places the כוס in the left hand and takes the בשמים in the right. While saying 'מאורי האש' one passes the כוס to the right hand and looks at left hand, then passes back the כוס to the left hand and looks at the right hand, once again passing the כוס to the right hand for the concluding ברכה.

In KAYJ - the wine is spilled before הבדלה. After the ברכה of 'בורא פרי הנפן' the כוס is passed to the left hand until the last ברכה. The בשמים is taken in the right hand and then put down. One looks at the right hand for 'מאורי האש', and then takes the כוס in the right hand and looks at the left. We then hold the candle in the left hand until the end of הבדלה (while saying 'קדש' we lift the כוס in the right hand, and while saying 'להול' we lift the נר in the left hand).

5. There are two מנהגים; a) one gazes at one's nails both prior to the ברכה (ברכת ראייה) and b) after it (ברכת הנהנין). In practice, both מנהגים are followed.

6. The מנהג of placing the הבדלה wine into the corner of the eyes is mentioned by רב זעליגמאן בניג, מהרי"ל of תלמיד a תלמיד of the מהרי"ל.

Many families sing the following:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

איש איש אשר קנא לשם האל ◊

איש איש בשר שלום על־יד יקותיאל ◊

איש איש גש ויכפר על־בני ישראל:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

איש איש דורות שנים־עשר ראו עיניו ◊

איש איש הנקרא בעל שער בסמניו ◊

איש איש ואזור עור אזור במתניו:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

איש איש זעף על עובדי חמנים ◊

איש איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים ◊

איש איש מל ומטר עצר שלש שנים:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

איש איש יצא למצוא לנפשו נחת ◊

איש איש בלבלוהו הערבים ולא מת לשחת ◊

איש איש למענו נתברכו בד וצפחת:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

איש איש מוסריו הקשיבו כמהים ◊

איש איש נענה באש משמי גבוהים ◊

איש איש סחו אחריו יי הוא האלהים:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי: במהרה יבא אלינו עם משיח בן־דוד:

- אִישׁ עֲתִיד לְהִשְׁתַּלַּח מִשְׁמֵי עַרְבוֹת ◊
 אִישׁ פֶּקִיד עַל כָּל־בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת ◊
 אִישׁ צִיר נַאֲמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹת:
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:
- אִישׁ קָרָא מַלְכִים אִי יֵטִי קָנָא קָנָאתִי לִי בְּתַפְאָרָה ◊
 אִישׁ רָכַב עַל־סוּסֵי אִשׁ בְּסַעֲרָה ◊
 אִישׁ שָׁלַא טָעַם טָעַם מִיָּתָה וּקְבוּרָה:
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:
- אִישׁ תְּשָׁבִי עַל־שְׁמוֹ נִקְרָא ◊
 תִּצְלִיחֵנוּ עַל־יָדוֹ בְּתוֹרָה ◊
 תִּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּי בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בְּמַהֲרָה ◊
 תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה:
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:
- אִישׁ תְּשָׁבִי תִצְלִיחֵנוּ מִפִּי אֲרִיזוֹת ◊
 תְּבַשְׂרֵנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת ◊
 תְּשַׁמְּחֵנוּ בָּנִים עַל־אֲבוֹת ◊ בְּמוֹצָאֵי שְׁבֵתוֹת:
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:
- בְּכַתּוּב: מִלְּאֲכִי ג:כג-כד הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח לָכֶם
 אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם יְיָ
 הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָשִׁיב לֵב־אֲבוֹת
 עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:
- אֲשֶׁרִי מִי שְׂרָאָה פָּנָיו בְּחִלּוֹם ◊
 אֲשֶׁרִי מִי שִׁנְתָּן לוֹ שְׁלוֹם וְהִחְזִיר לוֹ שְׁלוֹם ◊
 טַהֲלִים כט:יא יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא אֱלֹהֵי הַתְּשָׁבִי אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי: בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֹהֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד:

ולאחר הבדלה אומרים פיוט המבדיל וכו'.

<p>◇ חַמְאָתֵינוּ הוּא יִמְחַל וּכְבוֹכָבִים בְּלֵילָה: ◇ אֶקְרָא לְאֵל עָלַי גִּמְר אֵתָא בְּקֶר וְגַם-לֵילָה עַל חַמְאֵי עֲבוּר תַּעֲבוּר וְאִשְׁמוּרָה בְּלֵילָה: ◇ מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי אִשְׁחָה בְּכָל-לַיְלָה פֶּתַח לִי שַׁעַר הַמְּנַפֵּל קְנֻצוֹתַי רְסִיסֵי לַיְלָה: ◇ אֲשׁוּעַ תִּנָּה פְּדִיּוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה אֶרְחַ חַיִּים תּוֹדִיעֵנִי מִיּוֹם עַד לַיְלָה: ◇ פֶּן יֵאמְרוּ מִכְּעִיסֵי נִתַּן זְמֵרוֹת בְּלַיְלָה: ◇ סֶלַח נָא עַל קַל וְחֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה</p>	<p>◇ הַמְּבַדִּיל בֵּין קִדְשׁ לְחָל 7 כַּסְפֵּנוּ וְזִרְעֵנוּ יִרְבֶּה כְּחֹל יוֹם פְּנָה כְּצֵל תִּגְמַר אָמַר שְׁמֵר אֲדַקְתֶּךָ כְּהַר תִּבְוֹר כְּיוֹם אֶתְמוּל כִּי יַעֲבֹר חֲלָפָה עֹנֵת מְנַחְתִּי יִנְעָתִי בְּאִנְחָתִי קוֹלִי בַל יִנְטַל שְׂרָאֲשֵׁי גְמְלָא-מֵל הַעֲתֵר גּוֹרָא וְאִיּוֹם בְּנִשְׁפָּה-בְּעַרְבֵי-יוֹם קְרָאתֶיךָ יְהִי הוֹשִׁיעֵנִי מִדָּלָה תְּכַצְּעֵנִי מִהַר מְנוּפָה מְעַשִׂי אֵיחָה אֱלֹהִים עֲשִׂי נַחֲנוּ בְיָדְךָ כְּחֹמֶר יוֹם לַיּוֹם יִבְיַע אָמַר</p>	<p>ישעיה כ"א:ב תהלים 5:7 ו'1 שיר השירים כ"ג: משלי ז:ט ח"ב:ל תהלים יט:ג</p>
---	---	--

סדר לוית המלכה.

לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אפילו אינו צריך אלא כזית, ויהי' השולחן ערוך ממש, לכן ידליק גם כן נר נוסף לכבודו, ויכריז ויאמר, דא היא פעודתא דדוד מלכא. ונמצא בספרים, שיש עצם באדם שאינו נהנה משום אכליה כ"א מזו הסעודה של מוצאי שבת. פת חמה במוצאי שבת מלוגמא. חסין במוצאי שבת מלוגמא.

7. The comments that the word 'המבדיל' comes before זרענו. This is the text of most ancient מחזורים and therefore the accepted נוסח. He explains that the logic is because the פיוט continues with כחול וכוכבים, the first is to be blessed like the חול (sand), and the second to be blessed like the כוכבים (stars). Since it is immaterial to us which type of money we have, we do care what type of children we have, therefore כספנו is said first, so that our money will be blessed like חול, and זרענו, which we desire to be numerous, be the highest quality as the כוכבים.

סדר הלל^{2 1}

בחג סבות, ובחנוכה, ובימים הראשונים של פסח, ובחג שבועות אומרים הלל שלם,
ובראש חודש ושאר ימי פסח אומרים חצי הלל אחר תפלת שחרית.
אין אומרים הלל בלילות הראשונות של פסח בבית הכנסת.
בבית אבל בראש חודש ובחנוכה אומרים הלל, אך אבל יוצא מהחדר.
אין חולצין התפילין לפני אמירת ההלל בחול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה;

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לְקַרְא אֶת־הַהֲלֵל:

קיג | הֲלֵלוּ יְהוָה | הֲלֵלוּ עֲבָדֵי יְיָ הֲלֵלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ:
יְהוָה שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
מִמְזוֹרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ:
רַם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
מִי בֵּי אֱלֹהֵינוּ הַמְנַבִּיחַ לְשַׁבַּת:
הַמְשַׁפִּילֵי לְרֵאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
מְקַיְמֵי מַעֲשֵׂי דָל מְאֻשְׁפַת יָרִים אֶבְיוֹן:
לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבֵי | עֲקָרַת הַפִּיט אִם־הַבְּנִים שְׂמִיחָה הֲלֹל־יְהוָה:

קיד | בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז:
הִיְתָה יְהוּדָה לְקִדְּשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשָׁלוֹתָיו:
הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס הַיַּרְדֵּן יִסַּב לְאַחֹר:
הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבְנֵי־צֹאן:
מִהֲלֶךְ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסַּב לְאַחֹר:
הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבְנֵי־צֹאן:
מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
הַהֶפְכֵי הַצּוֹר אֲנִים־מִים חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנו־מִים:

1. אָנוּ מֵאֵי טַעְמָא אֲמַרִּין הָאֵי [הַלֵּל]! מִשּׁוּם שְׁיֵשׁ חֲמִישָׁה דְּבָרִים הַלֵּלוּ; יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְקִרְיַת יָם סוּף, וּמִתַּן תּוֹרָה, וְתַחֲלִיט הַמַּתִּים, וְחִבְלוֹ שֶׁל מִשִׁיחַ. יְצִיאַת מִצְרַיִם דְּכַתִּיב: 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם', וְקִרְיַת יָם סוּף דְּכַתִּיב: 'הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס', מִתַּן תּוֹרָה דְּכַתִּיב: 'הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים' תַּחֲלִיט הַמַּתִּים דְּכַתִּיב: 'אֶת־הַלֵּךְ לִפְנֵי ד' (בְּאֵרְצוֹת הַחַיִּים)' חִבְלוֹ שֶׁל מִשִׁיחַ דְּכַתִּיב: 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ'. וְאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, "לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ" זֶה שֶׁעֲבוּד מַלְכוּת. אֵיכָא דְאָמַרֵי אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ' זֶה מִלְחַמַת גּוֹג וּמָגוּג. (גמ' פסחים קי"ח)

2. אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוֹצְדָק, שְׂמוּנָה עֶשֶׂר יוֹם בְּשָׁנָה יָחִיד גּוֹמֵר בְּהוֹן אֶת הַלֵּל, וְאֵלוֹ הֵן־שְׂמוֹנֵת יְמֵי הַהֶג, וְשְׂמוֹנֵת יְמֵי חֲנוּכָה, וְיוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, וְיוֹם טוֹב (רֵאשׁוֹן) שֶׁל עֲצֵרֶת, וּבְגוֹלָה עֶשְׂרִים וְאַחַד יוֹם, וְאֵלוֹ הֵן־תְּשַׁעַת יְמֵי הַהֶג, וְשְׂמוֹנֵת יְמֵי חֲנוּכָה, וְשְׁנֵי יְמֵים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁל פֶּסַח, וּב' יְמֵים טוֹבִים שֶׁל עֲצֵרֶת. רַב אֵיקָלֶע לְבָבֶל, חִזְיָהוּ דְקָא קָרוּ הַלֵּילָא בְּרִישׁ יְרֵחָא, סָבַר לְאַפְסוּקִינְהוּ, כִּיּוֹן דְחָזָא דְקָא מְדַלְגֵי דְלוּגֵי אֲמַר שְׁמַע מִינָהּ מִנְהַג אֲבוֹתֵיהֶם בְּיָדֵיהֶם. (גמ' תענית כ"ח)

3. The text in the old סידורים was 'הלל' [דברי קהלת] (pg 68), [סידורי רודלהיים]. It then reverted to the even older נוסח of 'ההלל' [סידור עבודת ישראל] (pg 328)].

⁴ כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'ה' זכרנו'

קטו:א-יא לא לנו יי לא לנו כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתְּךָ:
 לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵי־הָנָא אֱלֹהֵיהֶם:
 וְאֱלֹהֵינוּ בַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה:
 עֲצַבְיָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
 פֶּה־לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵי־לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ:
 אֲזִנִּיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְיָחוּן:
 יָדֵיהֶם | וְלֹא יִמְיִשּׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ לֹא־יִהְיוּ בְּגִרוֹנָם:
 כְּמוֹתֵם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם כָּל אֲשֶׁר־בְּיַמְּךָ בָהֶם:
 יִשְׂרָאֵל בְּמַח בְּיַ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:
 בֵּית אַהֲרֹן בְּמַח בְּיַ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:
 יֵרְאִי יי בְּמַח בְּיַ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:

קטו:יב-יח יי זכרנו יברך יברך את־בית ישראל יברך את־בית אהרן:
 יברך יראי יי הקטנים עם־הגדלים:
 יסוף יי עליכם עליכם ועל־בניכם:
 ברובים אתם ליי עשה שמים וארץ:
 השמים שמים ליי והארץ נתן לבני־אדם:
 לא המתים יהללו יה ולא כל־יְרֵדֵי דוּמָה:
 וַיִּנְחַחוּ | נְבִרְךָ יְהִי מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יְהִי:

כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'מה אשיב'

קטו:א-יא אהבתי כִּי־יִשְׁמַע | יי את־קוֹלִי תַחֲנוּנָי:
 כִּי־הִפְתָּ אָזְנוֹ לִי וּבִימִי אֶקְרָא:
 אֶפְפוּנִי | חֲבַל־מוֹת וּמִצְרֵי שְׂאוֹל מִצְאוּנִי צָרָה וַיְגִזּוּן אֶמְצָא:
 וּבְשֵׁם־יי אֶקְרָא אָנָּה יי מִלְּמָה נַפְשִׁי:
 חֲנוּן יי וְצַדִּיק וְאֱלֹהֵינוּ מְרַחֵם:
 שֹׁמֵר פְּתָאִים יי דְּלֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:
 שׁוּבֵי נַפְשִׁי לְמִנּוּחֵיכִי כִּי־יוֹ נִמַּל עָלַיִכִּי:
 כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמּוֹת אֶת־עֵינֵי מִן־דַּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדַּחִי:
 אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יי בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
 הַאֲמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד:
 אֲנִי אֶמְרָתִי בְּחַפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב:

4. מאי שָׁנָא בְּחַג (סְכוּת) דְּאֶמְרִינָן (הַלֵּל שְׁלָם) כָּל יוֹמָא, וּמָאֵי שָׁנָא בְּפִסְחָא דְּלֹא אֶמְרִינָן (הַלֵּל שְׁלָם) כָּל יוֹמָא?
 דְּחַג חֲלוּקִין בְּקַרְבָּנוּתֵיהוֹן, דְּפִסְחָא אִין חֲלוּקִין בְּקַרְבָּנוּתֵיהוֹן. (גמ' ערכין י:)

5. אֶמַר רַב בְּהוֹדָה, יְהִי מִקּוּם שְׁוֹקִים. (גמ' יומא עא.) [מִקּוּם שְׁוֹקִים. שְׂאֵדָם מוּלָא לְקִנּוּת מְזוּנוּתֵיהוֹן וּלְפִי שְׂכִיב דוּד
 מְטַלְטַל נַע וְנָד הִיב מְחַפְלָל עַל הַדְּבָר:] (רש"י ע"ט)

קטז:ז-יט **מִהָאֲשִׁיב לִי כָּל־תְּגִמּוּלוֹהִי עָלַי:**

בּוֹסֵי־שׁוֹעוֹת אִשָּׁא וּבָשָׂם יי אֶקְרָא:

נְדָרֵי לִי אִשְׁלֵם נְגִדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:

יִקָּר בְּעֵינַי יי הַפּוֹתָה לַחֲסִידָיו:

אָנָּה יי כִּי־אֲנִי עֲבִידְךָ אֲנִי־עֲבִידְךָ בְּדֹאמְתְךָ⁶ פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי:

לְךָ־אֲזַבֵּחַ זֶבַח תּוֹדָה וּבָשָׂם יי אֶקְרָא:

נְדָרֵי לִי אִשְׁלֵם נְגִדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:

בְּחֲצָרוֹת | בֵּית יי בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַם הַלְלוּ־יָהּ:

קח **הַלְלוּ אֶת־יי כָּל־גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כָּל־הָאֱמִים:**

כִּי גָבַר עָלֵינוּ | חֲסִדוֹ וְאֶמֶת־יי לְעוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

⁷ 'הודו' 'ואנא' שבהלל, בניגון המיוחד של אותו חג מועד ובר"ח - בניגון המרמז על אותו חודש, כגון ניגון של חג החל באותו חודש. בפסוקי 'אמר[ו] נא' מכין החזן להוציא את הציבור כאשר הוא אומרם בקול רם והציבור שותק. יש הנוהגים לומר **בלחש** עם החזן גם את פסוקי 'אמר[ו] נא', אבל מקפידים על ענייה משותפת ומסודרת על 'הודו' על כל אמירת 'אמר[ו]' של חזן, כפי הדין, ואין בשבשים את סדר הענייה מתוך רצון לומר את פסוקו של החזן בקול רם.

*נענועי לולב בחג הסכות כמנהג פפד"מ.

	Down	Up	Left	Back	Right	Front	
קית חזן	חֲסִדוֹ: הודו	לְעוֹלָם	כִּי	כִּי - טוֹב	לִי	חֲזוֹן הַדּוֹד ⁸	
	Down	Up	Left	Back	Right	Front	
חזן	חֲסִדוֹ: הודו	לְעוֹלָם	כִּי	יִשְׂרָאֵל	נָּא	יֹאמֵר - נָּא	
	Down	Up	Left	Back	Right	Front	
חזן	חֲסִדוֹ: הודו	לְעוֹלָם	כִּי	בֵּית־אֶהְרֹן	נָּא	יֹאמְרוּ	
	Down	Up	Left	Back	Right	Front	
חזן	חֲסִדוֹ: הודו	לְעוֹלָם	כִּי	יְרָאִי יי	נָּא	יֹאמְרוּ - נָּא	

6. דַּרְשׁ רַבָּא, מַאי דְכַתִּיב: 'פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי'? אָמַר דּוֹד לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, שְׁנֵי מוֹסְרוֹת [כֵּן רְלוּעוֹת שְׁקוּשְׁרֵין זֶכֶן כְּעוֹלָם] שֶׁהָיוּ עָלַי פְּתַחְתֶּם [פְּתַחַת שֶׁהִתְרַת אֶת הַנְּקֻצוֹת] רוֹת הַמוֹאֲבִיָּה וְנִעְמָה הַעַמּוּנִית. [וְנִעְמָה אִמּוֹ שֶׁל רַחֲצֵם וּמִמֶּנֶה יֵאלוּ מַלְכֵי בֵּית דוֹד (רִש"י שם)] (גַּמ' יִצְמוֹת ע"ז).

7. If one is able to hear all of the חזן's words, then one is יוצא with the חזן's recital of (etc. יאמר[ו]) and should just respond with הודו. If one is unlikely to hear all his words clearly, one should recite (etc. יאמר[ו]) in an undertone with the חזן, and respond with הודו. One should not hurry and say (etc. יאמר[ו]) before the חזן.

8. פסוקי 'הודו' נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סבות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סכות (ניגוני בנענועים בהלל), ר"ח כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ח טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ח אדר - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ח אייר - ניגון 'לכה דודי' של ספירה, ר"ח סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ח אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ח אלול - ניגון ימים נוראים.

מִן־הַמִּצַּר קִרְאתִי יְהוָה עָנְנִי בַמִּדְבָּר יְהוָה:

יְיָ לִי לֹא אִירָא מִהֲיַעֲשֶׂה לִי אָדָם:

יְיָ לִי בְעֲזָרִי וְאֲנִי אִרְאֶה בְשִׁנְאָי:

טוֹב לַחֲסוֹת בְּיְיָ מִמִּפְתַּח בְּאָדָם:

טוֹב לַחֲסוֹת בְּיְיָ מִמִּפְתַּח בְּגֵדִים:

כָּל־גּוֹיִם סִבְבוּנִי בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:

סִבְבוּנִי גַם־סִבְבוּנִי בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:

סִבְבוּנִי כְּדַבּוּרִים דְּעֵבֹר כֹּאֲשֶׁר קוֹצִים בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:

דַּחַח דַּחִיתַנִּי לְנֶפֶל וַיִּי עֲזָרַנִּי:

עֲנִי וּזְמַרְתִּי יְהוָה וַיִּהְיֶה־לִּי לִישׁוּעָה:

קוֹל | רִנָּה וַיִּשׁוּעָה בְּאֶהְלֵי צַדִּיקִים יָמִין יְיָ עָשָׂה חַיִּל:

יָמִין יְיָ רֹמְמָה יָמִין יְיָ עָשָׂה חַיִּל:

לֹא־אָמוֹת כִּי־אָחִיָּה וְאִסְפָּר מַעֲשֵׂי יְהוָה:

יִסַּר יִסְרֵנִי יְהוָה וְלִמּוֹת לֹא נִתַּנְנִי:

פֶּתַח־חַיִּל לִי שַׁעַר־צַדִּיק אֲבֹא־בָּם אוֹדָה יְהוָה:

וְהִשְׁעַר לִי צַדִּיקִים וַבֹּא בּוֹ:

אֲוֹדָה כִּי עֲנִיתַנִּי וַתִּהְיֶה־לִּי לִישׁוּעָה: ^{אודד}

אֶבֶן מֵאֲסוֹ הַבּוֹנִים הִיְתָה לְרֹאשׁ פִּנְיָה: ^{אבו}

מֵאֵת יְיָ הִיְתָה וְאֵת הִיא נִפְלְאָת בְּעֵינֵינוּ: ^{מאת}

וְהִיְהִיּוֹם עָשָׂה יְיָ נִגִּילָה וְנִשְׂמַחַח בּוֹ: ^{זה}

אחר כל 'אנא' שהחזן אומר בניגונה, חוזר הקהל ואומר בהמשך אותה נגינה

Down	Up	Left	Back	Right	Front	Down	Up	Left	Back	Right	Front *
נָא	הוֹשִׁיעָה	יְיָ	אֲנָא	נָא	הוֹשִׁיעָה	יְיָ	אֲנָא ⁹				

אֲנָא יְיָ הַצְּלִיחָה נָא: אֲנָא יְיָ הַצְּלִיחָה נָא:

בְּרוּךְ הָיָא בְּשֵׁם יְיָ בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ^{ברוך}

אֵל | יְיָ וַיֵּאָר לָנוּ ¹⁰ אֶסְרִידְתָּנָּה בְּעֵבְתֶיךָ עַד-קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ: ^{אל}

אֵלֵי אֲתָהּ וְאוֹדֶךָ אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמֶךָ: ^{אלי}

Down	Up	Left	Back	Right	Front
חֲסִידוֹ: ^{חידו}	לְעוֹלָם	כִּי	מִזֶּבֶחַ	כִּי - מִזֶּבֶחַ	לְיְיָ

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ ◊ וְחֲסִידֶיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רָצוֹנְךָ ◊
וְעַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ
וַיִּמְלִיכוּ אֶת-שִׁמְךָ מִלְּבָנוּ ◊ כִּי לָךְ מִזֶּבֶחַ לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָעִים לְזַמֵּר ◊ ¹¹ כִּי מֵעוֹלָם
וְעַד-עוֹלָם אֲתָהּ אֵל: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בְּתִשְׁבָּחוֹת:

אומרים קדיש שלם בימים שאומרים תפלת מוסף. בחנוכה אומרים כאן חצי קדיש.

בשבת ראש חודש, בשלש רגלים, בשבת חול המועד, ובשבת חנוכה ממשיכים בהוצאת ספר תורה (עמ' 166).

9. פסוקי 'אנא ד' הושיעה נא' נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סכות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סכות (ניגוני בנענועים בהלל), שמחת תורה בניגון הקפות שמחת תורה, ר"ח כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ח טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ח אדר - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ח אייר - ניגון 'לכה דודי' של ספירה, ר"ח סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ח אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ח אלול - ניגון ימים נוראים. (מכון מורשת אשכנז)

10. אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר "כל הנוטל לולב באגודו, וחדס בעבותו, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן", שנאמר: 'אסרדתג בעבתים עד קרנות המזבח': אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי, ורבי יוחנן משום רבי שמעון הממוצי משום רבי יוחנן המכותי "כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר: 'אסרדתג בעבתים עד קרנות המזבח': (גמ' סוכה מה:)

11. The form is present in many פסוקים i.e.; and 'וְחֲסִידוֹ' | מֵעוֹלָם וְעַד-עוֹלָם עַל-יְרֵאֵיו (תהלים קג:ו) etc.). This is but one example of many instances when תנ"ך borrowed phraseology from different חז"ל.

מוסף עמידה לראש חודש ולשבת ראש חודש

הבעל תפלה אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל בחול בניגון חול.
החזן אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל שבת בניגון שבת.

תכלים נא: **אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ:**

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּרִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן:
כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מְגַן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדָנִי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרְיָח וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוֹנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרַיִם: מִי כְמוֹךָ
בְּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמָה לָךְ ◊ מְלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:
וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְתַחִיּוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' בראש חודש שחל בימי חול.

בעל תפלה בלבד **נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמֹקֵדֵי־יֵשׁוּם ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁם מְרוֹם ◊**
בְּתוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָּ וְיִגְדֵּל וְיִקְרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו **קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כְּלֵהָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:**

לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג'יז **בְּרוּךְ בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

בעל תפלה **וּבְדַבְרֵי קְדִישְׁךָ כְּתוּב לְאֹמַר:**

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: **יְמַלֵּךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:**

בעל תפלה **לְדוֹר וְדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּתְךָ וְלִנְצַח נְצַחִים קְדִישְׁתְּךָ נְקַדֵּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ**
מִפְּנֵינוּ לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ
¹ הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

1. מכאן והלאה בניגון ראש חודש.

קדושת 'נעריצך' בראש חודש שחל בשבת.

חזן בלבד **נְעַרִיצְךָ וְנִקְדִישְׁךָ כְּסוּד שְׁיַח שְׂרָפֵי קֹדֶשׁ** ◊ **הַמְקַדְּשִׁים שְׁמֶךָ בְּקֹדֶשׁ** ◊
בְּפִתּוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָּהּ וְגַּם וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו

קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם** ◊ **מְשַׁרְתֵּיו שׂוֹאֲלִים זֶה לָזֶה** ◊
אֵיךְ מְקוֹם כְּבוֹדוֹ ◊ **לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:**

קהל וחזן יחדיו

יִחְזַקְאֵל גַּיִץ בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:

חזן **מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֵּן בְּרַחֲמִים** ◊ **וַיְחַזֵּן עִם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ** ◊
עָרַב וּבִקֶּר בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד ◊ **פְּעָמִים בְּאַהֲבָה שָׁמַע אוֹמְרִים:**

קהל וחזן יחדיו

דְּבָרִים 7: שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:

חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ** ◊ **הוּא אֲבִינוּ** ◊ **הוּא מְלַכְנוּ** ◊ **הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ** ◊
וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמֵיו שְׁנִית ◊ **לְעֵינֵי כָּל־חַי** ◊ **לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים** ◊

קהל וחזן יחדיו

צַמְדָּכָר טו:מא אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם:

בשבת ראש חודש אומרים בה אופן מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה חזק בקדושת מוסף:

² **אֱלֹהֵיכֶם יִזְרִיחַ שְׁמֵשׁוֹ** ◊ **שְׁבַעְתֶּם בְּגִבּוֹרְתוֹ** ◊ **הִיִּרַח בְּהַתְּחַדְּשׁוֹ בְּשִׁמְשׁ זְרִיחְתוֹ** ◊
וְהַתְּחַדְּשׁ בְּהַתְּקַדְּשׁוֹ ◊ **לְחִדוּשׁ בְּפִרְתוֹ** ◊ **דַּת הַיּוֹם לְשִׁמְשׁוֹ** ◊ **חַזוֹת קֹדֶשׁת שְׁכִינְתוֹ** ◊
ישעיה סו:כג **מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ:**

חזן **וּבְדַבְרֵי קֹדֶשׁךָ פִּתּוֹב לְאֹמַר:**

קהל וחזן יחדיו

תְּכַלִּים קְמוּ: יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר תִּלְלוּ־יָהּ:

חזן **לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּךָ וְלִנְצַח נִצְחִים קֹדֶשְׁתְּךָ נִקְדִישׁ** ◊ **וְשַׁבְּחָךְ אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵי**
לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ **כִּי אֵל מְלֹךְ גְּדוֹל וְקֹדֶשׁ אֲתָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי**
³ **הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:**

2. בקדושה אנו מוסיפים כאן לבקש על חידוש אור שבעת הימים שיאר לעתיד לבוא בשמש פי כמה וכמה, ועל אור הירח שירבה אז והוא מראה על גילוי השכינה, כי בכך נזכה ביותר לקדש את שמו הגדול.

3. מכאן והלאה בניגון ראש חודש.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל־יום יהללוך סלה: פרוך אתה יי
האל הקדוש:

מוסף ראש חודש לחול

ראשי חדשים לעמך נתת ◊ זמן
בפירה לכל־תולדותם ◊ בהיותם
מקריבים לפניך זבחי רצון ◊ ושעירי
חטאת לכפר בעדם: זרון לכלם
יהיו ◊ ותשועת נפשם מיד שונא:
מוצח חדש בציון תבין ◊ ועולת
ראש חודש געלה עליו ◊ ושעירי
עזים נעשה ברצון: ובגבולת בית
המקדש נשמח בלנו ◊ ובשירי דוד
עבדך הנשמעים בעירך ◊ האמורים
לפני מוצחך: אהבת עולם תביא
להם ◊ וברית אבות לפנים תזכור:
והביאנו לציון עירך ברנה ◊
ולירושלם בית מקדשך ◊ בשמחת
עולם: ושם נעשה לפניך את־
קרבת חובותינו ◊ תמידים בסדרם
ומוספים בהלכתם:

מוסף שבת ראש חודש

אתה יצרת עולמך מקדם ◊ בלית מלאכתך
ביום השביעי ◊ אהבת אותנו ורצית בנו ◊
ורוממתנו מכל־הלשונות ◊ וקדשתנו
במצותיך ◊ וקרבתנו מלפנו לעבודתך ◊
ושמוך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן־
לנו יי אלהינו באהבה ◊ שבתות למנוחה
וראשי חדשים לכפרה ◊ ולפי שחטאנו
לפניך אנהנו ואבותינו ◊ חרבה עירנו ◊
ושמם בית מקדשנו ◊ וגלה יקרנו ◊ ונפול
כבוד מבית חיינו ◊ ואין אנו יכולים לעשות
חובותינו בבית בחירתך ◊ בבית הגדול
והקדוש שנקרא שמוך עליו ◊ מפני היר
שנשתלחה במקדשך: יהי רצון מלפניך ◊ יי
אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתעלנו בשמחה
לארצנו ◊ ותפענו בגבולנו ◊ ושם נעשה
לפניך את־קרבת חובותינו ◊ תמידים
בסדרם ומוספים בהלכתם:

ואת־מוסף יום ראש החודש | בשבת ואת־מוספי יום השבת הזה ויום ראש החודש

הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה ◊ במצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו

בתורתך ◊ על־ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך פאמור:

בשבת

(3מדבר כח: ט-י וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עזרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: זה קרבן שבת ◊ וקרבן ראש חודש באמור:)

כח:יא ובראשי חדשיכם תקריבו עליה ליי

פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ומנחתם ונסכיהם כמדבר ◊ שלשה עזרנים לפר ◊ ושני עזרנים לאיל ◊ ועשרון לכבש ויזין בנסכו ◊ ושעיר לכפר ◊ ושני תמידים כהלכתם:

בשבת

(ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊ כלם ישבעו ויתענגו מפונקך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים אותו קראת ◊ וקר למעשה בראשית:)

בחזרת הש"ץ, החזן מנגן מ'לששון ולשמחה' עד 'כי בעמד' בניגון הקשור לחודש הבא

וממשיך מ'כי בעמד' עד סוף התפלה בניגון חול (בשבת ראש חודש מסיימים בניגון שבת במקום ניגון חול).

אלהינו ואלהי אבותינו (בשבת רצה במנוחתנו ו) חדש עלינו (בשבת ביום השבת הזה) את החדש הזה למזכה ולברכה (קהל אמן) ◊ לששון ולשמחה (קהל אמן) ◊ לישועה ולנחמה (קהל אמן) ◊ לפרנסה ולכלכלה (קהל אמן) ◊ לחיים ולשלום (קהל אמן) ◊ למחילת חטא ולסליחת עון (קהל אמן) ◊ [4] ולכפרת פשע (קהל אמן): כיר בעמך ישראל בחרת מכל האמות ◊ (בשבת ושבת קדשה להם הודעת) ◊ וחקו ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש (בשבת השבת ו) ישראל וראשי חדשים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שבינתו לציון:

4. בראש חודש אדר שני מוסיפים 'ולכפרת פשע'.

מודים דרבנן

כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא
 זקוף יי אלהינו ואלהי אבותינו
 אלהי כל-בשר יוצרנו יוצר בראשית:
 ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש
 על שהחייטנו וקנימתנו: בן תחינו ותקימנו
 ותאסוף גליותינו לחצרת קדשך לשמר
 חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב
 שלם על שאנו מודים לך: כורעים מעט
 כשאומרים המילה ברוך זקוף אל ההודאות:

כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא
 זקוף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם
 ועד: צור חיינו מן ישענו אתה
 הוא לדור ודור: גודה לך ונספר
 תהלתך על חיינו המסורים בידך
 ועל נשמותינו הפקודות לך
 ועל נפוך שבכל-יום עמנו
 ועל-נפלאותיך ומזכותיך שבכל-עת
 ערב ובקר וצהרים: המזב פי לא-כלו
 רחמיך ותמרחם פי לא-תמו חסדיך
 מעולם קנינו לך:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות

ועל המלחמות ◊ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן יוחנן בהן גדול חשמני ובניו ◊ פשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך
 ישראל ◊ להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת
 להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת
 גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וטמאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד
 צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך
 ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בגיך לדביר ביתך ◊
 ופנו את היכלך ◊ וטהרו את מקדשך ◊ והדליקו גרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת
 ימי חנוכה אלו ◊ להודות להלל לשמך הגדול:

וְעַל-כֵּלָם יִתְבַרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ פִּלְאָה ◊
 וַיְהִלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֵמֶת ◊ הָאֵל יִשׁוּעָתָנוּ וְעֲזָרָתָנוּ סִלְּהָ: כּוֹרַע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֵה אֶתָּה זֹקֵף יְיָ
 הַמְּזוּב שְׁמֶךָ וְלָךְ נִאֶה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 281).

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְּנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַכְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו בְּהַגִּים עִם קְדוֹשֶׁךָ ◊ בְּאֲמוּר ◊

במדבר ו:כד-כו וְיִשְׁמְרֶךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיְחַנְּךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לְךָ שָׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מְזוּבָה ◊ וּבְרַכָּה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל
 עֲמֶךָ: בְּרַכְּנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פָּנֶיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרַכָּה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊
 וְשָׁלוֹם: וְמוֹזֵב בְּעֵינֶיךָ לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה
 בְּשָׁלוֹמְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרַךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תִדּוּם ◊
 וְנַפְשֵׁי בַּעֲפָר לְבַל תִּהְיֶה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֶּהוּ נַפְשֵׁי ◊ וְכָל
 הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּהַרָה הָפַר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחֲשַׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשְׁתֶּךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תְּהִלָּה ס: לְמַעַן
 יִחַלְצֶנּוּ יְדִידֶיךָ הַיּוֹשִׁיעָה יִמְיָנֶךָ וְעַנְיָנוּ: יט: יְהִיוּ לְרִצּוֹן | אֲמַרְיָפִי וְהַגִּינוּ לְבִי
 לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊
 הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאֲמַרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחֲרָשׁ בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבֶדְךָ בִּירְאָה בְּיַמֵּי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מִלֹּאכֵי ג:ד וְעָרְבָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיַמֵּי עוֹלָם
 וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
 הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

כשחל ראש חודש בימי חול אחרי חזרת הש"ץ ממשיכים בקדיש תתקבל (עמ' 63).
 כשחל ראש חודש בשבת אחרי חזרת הש"ץ החזן ממשיך בקדיש תתקבל (עמ' 189).

עמידה לשלש רגלים

תכלים נא: אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

¹ כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה: מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֹּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יי מִגֹּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד עַד: מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמָה לָּךְ ◊ מִלֶּךְ מַמִּית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה: וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתְּ יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' ביום טוב שחרית ובמנחה.

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמֹקֵדִישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁם מְרוֹם ◊

בְּפִתּוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכּוּ: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
בשחרית במנחה

בעל תפלה

חזן אִזּוּ בְּקוֹל־רַעַשׁ גָּדוֹל ◊ אֲדִיר וְחֹזֵק מְשִׁמְעִים קוֹל ◊

מְתַנַּשְׂאִים לְעַמַּת שְׂרָפִים ◊ לְעַמַּתְּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ: לְעַמַּתְּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג'י: בְּרוּךְ בְּרוּךְ בְּבוֹדֵי מִמְקוֹמוֹ:
בשחרית במנחה

בעל תפלה

חזן מִמְקוֹמְךָ מְלַבְּנוּ תוֹפִיעַ ◊ וְתִמְלֹךְ עָלֵינוּ ◊ כִּי מְחַכִּים

וּבְדַבְרֵי קְדוֹשְׁךָ
פִּתּוּב לְאֹמַר:

אֲנַחְנוּ לָּךְ: מְתִי תִמְלֹךְ בְּצִיּוֹן ◊ בְּקִרְוֹב בְּיָמֵינוּ ◊ לְעֵלָם

וְעַד תִּשְׁבּוּן: תִּתְגַּדֵּל וְתִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם עִירְךָ ◊

לְדוֹר וָדוֹר וּלְנִצְחַת נְצַחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאִינָה מְלַכּוֹתְךָ ◊

בְּדַבַּר הָאֱמוּנָה בְּשִׁירֵי עוֹד ◊ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צְדָקָה:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמו: יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וָדָר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן ² לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּתְךָ וּלְנִצְחַת נְצַחִים קְדוֹשְׁתְּךָ נְקַדֵּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ
לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעַד ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתְּ: בְּרוּךְ אַתְּ יי הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

1. ביום טוב מנחה ויום טוב מנחה שחל בשבת הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול: (מכון מורשת אשכנז)

2. מכאן והלאה בניגון יום טוב.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל-יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי
האל הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו
מכל-הלשונות ◊ וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושמוך הגדול
והקדוש עלינו קראת:

במוצאי שבת אומרים:

(גמ' ברכות לג:) ותודיענו יי אלהינו את משפטי צדקה ◊ ותלמדנו לעשות חקי רצונך ◊
ותתן לנו יי אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצוות טובים:
ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה: ותורישנו קדשת שבת וכבוד מועד
וחגיגת הרגל: ותבדילנו יי אלהינו בין קדש לחול ◊ בין אור לחשך ◊ בין ישראל
לעמים ◊ בין יום השביעי לששת ימי המעשה: בין קדשת שבת לקדשת יום טוב
הבדלת ◊ ואת-יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת ◊ הבדלת וקדשת
את-עמך ישראל בקדשתך:

ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שבתות למנוחה ו] מועדים

לשמחה חגים וזמנים לששון ◊ את-יום [בשבת השבת הזה ואת-יום]

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חג המצות הזה ◊ זמן חרותנו	חג השבועות הזה ◊ זמן מתן תורתנו	חג הסכות הזה ◊ זמן שמחתנו	שמיני חג העצרת הזה ◊ זמן שמחתנו

[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ זכר ליציאת מצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ◊ ויבא ◊ ויגיע ◊ ויראה ◊ וירצה ◊ וישמע
ויפקד ◊ ויזכר זכרוננו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊
וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊ וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוכה
ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום ביום

לפסח:	לשבועות:	לסכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חג המצות הזה ◊	חג השבועות הזה ◊	חג הסכות הזה ◊	שמיני חג העצרת הזה ◊

זכרנו יי אלהינו בו למוכה (קהל אמז) ◊ ופקדנו בו לברכה (קהל אמז) ◊ והושיענו בו
לחיים (קהל אמז) ◊ ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסנו ◊ ורחם עלינו והושיענו ◊
כי אליך עיינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

וְהִשְׁיֵאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-בְּרַכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם ◊ לְשִׂמְחָה וְלִשְׂשׂוֹן ◊
 פֶּאֶשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחַתָּנוּ]
 קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ ◊ שְׂפַעְעֵנוּ מִפְּטוּבְךָ וְשִׂמְחָנוּ בִּישׁוּעַתְךָ ◊
 וּמַחֵר לִפְנֵינוּ לְעִבְדֶּךָ פְּאֻמַּת ◊ וְהִנְחִילֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן]
 בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׂוֹן [בשבת שְׁפַת וַ] מוֹעֲדֵי קִדְּשֶׁךָ ◊ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהְבֵי שְׁמֶךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׁפַת וַ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמִינִים:

³ ביום טוב מנחה שחל בחול שלוש הברכות האחרונות בניגון חול.
 ביום טוב מנחה שחל בשבת שלוש הברכות האחרונות בניגון שבת.

רָצָה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ ◊
 וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְחַרָּה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרָצוֹן תָּמִיד
 עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ: וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׂוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הַמְּחַזֵּיר שְׂכִינְתוֹ לְצִיּוֹן:

<p>מודים דרבנן כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי כל-בשר ◊ יוצרנו יוצר בראשית: ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש ◊ על שהחיייתנו וקיימתנו: כן תחינו ותקיימנו ◊ ותאסוף גְּלוּתֵינוּ לחצרת קדשך ◊ לשמר חקוק ולעשות רצונך ◊ ולעבדך בלבב שלם ◊ על שאנו מודים לך: כורעים מעט כשאומרים המילה ברוך ◊ זוקף אל ההודאות:</p>	<p>כורע מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו הפקודות לך ◊ ועל נפוך שבכל-יום עִמָּנוּ ◊ ועל-נפלאותיך ומצבותיך שבכל עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הפזב פי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם פי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קיינו לך:</p>
---	---

ועל-בלם יתפרך ויתרומם שמך מלפנינו תמיד לעולם ועד:
 וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהִלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ פְּאֻמַּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתֵּינוּ וְעֹזֵרֵינוּ מִלָּה:
 כורע ברוך משתחוה אתה זוקף יי הפזב שמך ולך נאה להודות:

בתפלת שחרית בפפד"מ ובקצת קהילות, הכהנים מברכים את הקהל (עמ' 281).
 (בסכות נאמרת בניגון סכות, ובפסח בניגון 'אדיר הוא', ובשבעות בניגון תחילת 'אקדמות')
 אם אין כהנים אומר החזן הכל בקול:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַתְּנוּבָה עַל-יְדֵי מִשְׁחַ עֲבָדֶיךָ ◊
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהָרֹן וּבְנָיו בְּהַגִּים עִם קְדוּשַׁתְךָ ◊ פְּאֻמֹּר
 3מזכר כה: כד-כו | בְּרַכְךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: כן יהי רצון יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֶיךָ וַיְחַנֶּךָ: כן יהי רצון
 יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֶיךָ וְיִשְׁם לְךָ שְׁלוֹם: כן יהי רצון

3. כל אנשי מדינות אחרות תמהיל על מנחה פ"פ הזה להתפלל ג' ברכות אחרונות של מנחה י"ט בניגון חול, שהלא אין עושי כן במנחה שבת? ונ"ל שלפי שבבקר אמר הח' בשחרית ובמוסף אחר חתימת ברכת מודל' בניגון י"ט: או"א ברכנו וכו', יש לדאוג שאם גם במנחה ינגן כן, יאמר גם אז: או"א, כדרכו בבקר, ואף שקהל יגערו בו ויפסוק, כבר הזכיר ב' שמות קדש לבטלה. ע"כ תקנו שיאמר במנח' הברכו' האחרונה בניגון חול, ואז אמר כדרכו במנחת כל יום חול אחר חתימת מודל' בניגון הזה: שלום רב וכו', בלי או"א. אבל במנחת שבת שאומר 'שים שלום' וכו' לא אמרם בניגון חול, כי יש לדאוג שיאמר 'שלום רב' וכו' כדרכו במנחת חול בניגון הזה, ע"כ תקנו בזה נגון מיוחד, שאומר בו דרך משונה מכל התפלות, שבכלן אין אומרם 'שים שלום' וכו' בלא או"א וכו' לפניו, ובמנחת שבת אומר שים שלום וכו' בלי או"א וכו' לפניו. (דברי קהלת דף 196)

לשחרית ולשבת מנחה.

למנחה ולערבית.

<p>שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה ◊ וּבִרְכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וּרְחָמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ כְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וְצַדִּיקָה ◊ וּבִרְכָה ◊ וּרְחָמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלוֹם:</p>	<p>שְׁלוֹם רַב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אֲדוֹן לְכֹל הַשְּׁלוֹם:</p>
---	--

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכֹל־עֵת וּבְכֹל־שְׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתֵי מְדַבֵּר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדוּם
 וְנַפְשֵׁי כַּעֲפָר לְכֹל תִּהְיֶה: פֶּתַח לְפִי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשֵׁי:
 וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּהַרָה הִפֵּר עֲצָתָם וְקִלְקַל מַחֲשַׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְּךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּהִלָּה לְמַעַן יִחַלְצוּן
 יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעֲנֵנִי: יֵטוּ יְהוָה לְרַצּוֹן | אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לְפִי לְפָנֶיךָ יְיָ
 צוּרֵי וְנֹאֲלֵי: פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רַצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂרִיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מְלַאכֵי ג:ז וְעַרְבָה לִי מִנְתַּת יְהוָה וִירוּשָׁלָּם
 בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשחרית אומרים מיד הלל אחר גמר חזרת התפלה (עמ' 259).
 אחר חזרת הש"ץ של מנחה ממשיכים בקדיש בתקבל בניגון מיוחד למנחה של יום טוב (עמ' 211).
 אחר התפלה בערבית כשחל בשבת ממשיכים ב'ויכלו' (עמ' 119).
 אבל ביום חול אומרים קדיש בתקבל (עמ' 120) וקידוש (עמ' 123).

נטילת לולב

לפי גדולי הפוסקים באשכנז אין לברך על אתרוג שאין לו מסורת מדור דור, אף שיש לו סמנים.
 מסורת כזו היתה לבני אשכנז רק על אתרוגי קאלאבריה-יענעווע.

החומש מתחיל בב' ומסיים בל'. ונביאים מתחילין בו', ומסיימין בל'.
 זהו אותיות לולב שהוא כנגד תורה ונביאים. (ספר מנהגים לר"א טירנא)

לוקח הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל ומברך מעומד:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ⁴ עַל נְטִילַת לֹלֵב:

ביום הראשון של חג (או ביום שני אם יום הראשון⁵ שבת) מוסיפים גם 'שהחיינו':

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה:

4. אָמַר לֵיהּ רַבִּי יְרֵמְיָה לְרַבִּי זְרִיקָא: מַאי טַעַם לֹא מְבָרְכִינוּ אֶלָּא 'עַל נְטִילַת לֹלֵב'? הוֹאִיל וְגִבּוּף מְכוּלָן. (גמ' סוכה לז:)

5. שוֹפָר וְלֹלֵב, [נְמוֹת עֵשֶׂה וּמְצַטְלִינָן לְכוּ צִצְתָּ מִדְּרַבָּנָן מִשּׁוּם גְּזִירַה שְׂמַח יִטְלֵנוּ צִידוּ כו':] (רש"י סס) הַשְּׁתָּא דְשַׁנִּיתָ לָן
 שֶׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה לֹא מִיַּעֲקֹב הוּא. (גמ' יצמות 6:)

סדר מתנת יד^{1 2}

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה (ואחר יקום פרקן בשבת) הרב או החזן לוקח ספר תורה בידו ומברך לכל זכר שבבית הכנסת (מבין י"ג שנה ומעלה. לפחות מכן מברך בקיצור 'בך יברך ישראל') ואומר:

מִי שִׁפְרָךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וְיִשְׁלָמָה ◊ הוּא יִבְרָךְ אֶת (ר"פ בר"פ) ◊ בְּעָבוֹר שְׁיִתֵּן מִתְּנַת יָדוֹ לְכַבוֹד הַמָּקוֹם ◊ וְלְכַבוֹד הַתּוֹרָה ◊ וְלְכַבוֹד הַרְגֵל ◊ בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְדוּשׁ פְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְיָלֵהוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה ◊ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו ◊ וְיִבְרַכֵּהוּ וְיִזְכְּהוּ לְעֹלֹת לְרַגֵּל ◊
עַם כְּלִי־יִשְׂרָאֵל אָחִיו³ אָמֵן [בלי גדר]:

מה נשתנה ברכת מתנת יד מכל הברכות שמברכים דרך תפילה, שבכלן אומר המברך בסוף, 'ונאמר [או 'ואמר'] אמן' ובזאת 'עם כל ישראל אחיו אמן' בלי ונאמר, ואמרו: 'ונ"ל ע"פ מ"ש בשבועות ל"ו 'אמן בו קבלת דברים, ע"כ לא יאמרו המבורכים אמן, כי בזה יקבלו עליהם בנדר לתת מתנה לצדקה באמרם אמן על מ"ש המברך 'שיתנו' ובש"ע י"ד ר"ג 'כל הנודר וכו' ונקרא חומא', לכן רק המברך יאמר אמן ולא יקרא למבורכים שיאמרוהו [ואזהיר בזה המבורכים שלא יאמרו אמן על ברכתם מפי הרב במתנת יד]. -דברי קהלת

מִי שִׁפְרָךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וְיִשְׁלָמָה ◊ הוּא יִבְרָךְ אֶת־כָּל־הַקְהָל הַקְדוּשׁ הַזֶּה עִם כָּל־קְהֵלוֹת הַקְדָּשׁ וְיִשׁוּבִים וְסָבִיבוֹת שְׁלֵל־כָּל־עִיר וְעִיר ◊ יָם ◊ וְנִשְׁיָהֶם ◊ וּבְנֵיהֶם ◊ וּבְנֹתֵיהֶם ◊ וְכָל אִשֶׁר לָהֶם: וְכָל־מִי שְׁיִתֵּן מִנְדָּבַת לְבוֹ הֵן אִישׁ הֵן אִשָּׁה לְלוּמְדֵי תוֹרָה וְלַעֲנֵי יְרוּשָׁלַם עִיר הַקְדָּשׁ: בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְדוּשׁ פְּרוּךְ הוּא יִזְכְּהוּ לְרֵאוֹת בְּבִנְיָנָה ◊ וְלִשְׁמוֹחַ בְּתַקְוָנָה ◊ וְיִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְיָלֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◊ וּמִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה ◊ וְיִזְכְּהוּ לְרֵאוֹת בִּיאת מְשִׁיחֵנוּ וְלַהֲבִיא נְדָבָתוֹ לְבִנְיָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב: וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◊ עַם כְּלִי־יִשְׂרָאֵל אָחִיו: וְנֹאמֵר אָמֵן: אֲשֶׁר־יִכּוֹ:

1. שלש רגלים on ייבור (המבורג and ברלין (i.e. מנהג פולין which later became מנהג צרפת contrary to שבת חזון and שבועות שבת before, מנהג אשכנז which recites it on the שבת, when is said), and in some congregations on כפור. These two שיטות are in a section of the יומא which discusses whether one is allowed to say a קינה on קינה when there is a influx of Jews from אירופה. Nevertheless, after חורבן אירופה instituted that K'hal Adas Jeshurun in Washington Heights recite on ייבור שלש רגלים as well as מתנת יד. רבי שמעון שוואב הורה שקהילות לא יאמצו את השיבושים שהגיעו אליהם בגלל אילוצים.

2. נשאלתי: למה נוהג' מנהג מתנת יד בשע"צ שהוא אחרון של תור' ולא בש"ת שהוא אחרון של גליות, כמו בפסח ביום ח' ובשבועות ביום ב'? ועניתי שהנהיגוהו בכל רגל ביום שקוראי' בו פ' כל הבכור, על שם סופה 'איש כמתנת יד' וגו'. ובאשר קוראי' בש"ת 'וְזֵאת הַבְּרָכָה' מטעם ר"ן שבאות א', ופ' בראשית מטעם טור שם, קוראי' כל הבכור בשע"צ, כבמגלה ל"א, ע"כ נהגו בו מתנת יד. (דברי קהלת דף 378)

3. באחרון של פסח וביום שני של שבועות וא' של שמיני עצרת אחר ההפטרות מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל או חזן ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך', ואחר כך או חזן הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (והמעוות שכל אחד קיבל עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן). אין אומרים 'זיכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חנוכה דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים באמירתו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בזמן 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

מוסף עמידה לשלוש רגלים ולחול המועד

נוסחי תפילה בחג וחול המועד

בסוף 'והשיאנו' כבשבת: 'וישמחו בך ישראל אוהבי שְׁמֶךָ': במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני המאינו', ואין אנו יכולים (ולא 'אנחנו'), שְׁנִשְׁתַּלְחָה (ולא 'השלוחה'), ובקטע 'או"א מלך רחמן, הנוסח הוא: שׁוּבָה עִלֵינוּ (ולא 'אלינו'), וְתַעַרְב לְפָנֶיךָ עֲתִידֵתֵנוּ (ולא 'ותערב עליך'). [מכון מורשת אשכנז]

אין חולצין התפילין לא לפני מוסף ראש חודש או מוסף חול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה:

¹ בכל חול המועד, מניחין תפילין ומברך עליהן וכן מסיק טור אורח חיים ואביו. (ספר מנהגים לר"א טירנא) מצאתי סמך להניח תפילין בחול המועד, 'בי שם ה' נקרא עליך' (דברים כח, י) ראשי תיבות ש' הרומז על שי"ן שבתפילין ואותו שי"ן הוא מנין ימות השנה שמניחין בהן תפילין, שהרי כשתסיר נ"ב שבתות וי"ג ימים טובים נשאר ש' כי שס"ה ימים הם ימי השנה. (הגהות המנהגים)

תכלים נא: אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

² כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֲתָה זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חֲסָדִים מְזֻבִּים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֲתָה זֹקֵף יְיָ מְגַן אֲבֹרָהם:

אֲתָה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדָנִי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֲתָה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחוף לארץ במוסף יום א' דפסח החזן מכריז: 'מכלכל חיים בחסד', ואין אומרים לא 'משיב הרוח' ולא 'מוריד המל', כל ימי הקיץ.

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

במוסף דשמיני עצרת לפני תפילה בלחש מכריז החזן: 'משיב הרוח ומוריד הגשם'. הקהל אומרים 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בתפלה זו ואילך.

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַפְרָי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמָה לָךְ ◊ מְלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמַן אֲתָה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֲתָה יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

1. מוסף תפילין during ראש חודש or חול המועד have a semi-ט status, 2) the recital of 'קדושת כתר' at the start of קדושה, which were not accepted in Ashkenaz. In Ashkenaz, 1) removing the תפילין is considered more important, 2) 'קדושת כתר' is not recited. In the sixteenth century some began removing their תפילין, and by the eighteenth century it had become the מנהג of the majority. Removing the תפילין on חול המועד before הלל, is found in the חות יאיר (1639 - 1702), who was upset that people removed their תפילין, instead of leaving them on until after מוסף. The ערוך לנר (1798 - 1871), while agreeing with the חות יאיר and אברהם, cites the who removed his תפילין later. The Baer סידור is the first source for removing the תפילין after 'קדש ל' (ביום ראשון לחול המועד פסח).

2. בחול המועד בימי חול, החזן אומר את שתי ברכות הראשונות וקדושה-בניגון חול, בשבת חול המועד-בניגון שבת:

קדושת 'נקדש' במוסף חול המועד.

בעל תפלה בלבד נקדש את שמך בעולם ◊ בשם שמקדישים ◊ אותו בשמי מרום ◊

בפתוב על־יד נביאך ישטיח וג' וקרא זה אל־זה ואמר

קהל ובעל תפלה יחדיו קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו:

לעמתם ברוך יאמרו:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:3 ברוך כבוד־יי ממקומו:

בעל תפלה ובדברי קדשך פתוב לאמר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלתיה ציון לדר ודר הללויה:

בעל תפלה ³ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ◊ ושכחך אלהינו מפנינו

לא ימוש לעולם ועד ◊ כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל הקדוש:

קדושת 'נעריצך' ביום טוב מוסף.

חזן בלבד נעריצך ונקדישך בסוד שיח שרפי קדוש ◊ המקדישים שמך בקדוש ◊

בפתוב על־יד נביאך ישטיח וג' וקרא זה אל־זה ואמר

קהל וחזן יחדיו קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו:

חזן כבודו מלא עולם ◊ משרתי שואלים זה לזה ◊

איה מקום כבודו ◊ לעמתם ברוך יאמרו:

קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג:3 ברוך כבוד־יי ממקומו:

חזן ממקומו הוא יפן ברחמים ◊ ויחזן עם המיחדים שמו ◊

ערב ובקר בכל־יום תמיד ◊ פעמים באהבה שמע אומרים:

קהל וחזן יחדיו זכריס ו:7 שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

חזן אחד הוא אלהינו ◊ הוא אבינו ◊ הוא מלפנו ◊ הוא מושיענו ◊

והוא ישמיענו ברחמי שנית ◊ לעיני כל־חי ◊ להיות לכם לאלהים ◊

קהל וחזן יחדיו זמדצר טו:מא אני יי אלהיכם:

שבת חול המועד and on ימים נוראים and on יום טוב is said on אדיר אדירנו

אדיר אדירנו ◊ תכלים ח:3 יי אדנינו מה־אדיר שמך בכל־הארץ

זכריס יד:טו והיה יי למלך על־כל־הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

בשבת חול המועד סבות מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה בקדושת מוסף:

אלהיכם ישיב בשלם סוכו ומעונתו ◊ הקם יקים דבירו וחדר מפתו ◊ ועד סלה ישכך־שם חוד שכנינתו ◊

דרוך פורה ירוך אויב פחמתו ◊ היות סבה לצל לשומרי סבתו ◊ העת יעמיד על ארץ אנדתו ◊

ימלך על הארץ הבונה בשמים מעלתו:

חזן ובדברי קדשך פתוב לאמר:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלתיה ציון לדר ודר הללויה:

חזן לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ◊ ושכחך אלהינו מפנינו לא ימוש

לעולם ועד ◊ כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל הקדוש:

3. בחול המועד פסח או סבות, מ'לדור ודור' והברכה האמצעית נאמרים בניגון יום טוב.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל־יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי
האל הקדוש:

אתה בחרתנו מכל־העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו
מכל־הלשונות ◊ וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלבנו לעבודתך ◊ ושמוך הגדול
והקדוש עלינו קראת:

ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שבתות למנוחה ו] מועדים

לשמחה חגים וזמנים לששון ◊ את־יום [בשבת השבת הזה ואת־יום]

לפסח	לשבועות	לסוכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חג המצות הזה ◊ זמן חרותנו	חג השבועות הזה ◊ זמן מתן תורתנו	חג הסוכות הזה ◊ זמן שמחתנו	שמיני חג העצרת הזה ◊ זמן שמחתנו

[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ זכר ליציאת מצרים:

ומפני חטאינו גלינו מארצנו ◊ ונתרחקנו מעל אדמתנו ◊ ואין אנו יכולים
לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך ◊ ולעשות חובותינו בבית בחרתך ◊
בבית הגדול והקדוש שנקרא שמוך עליו ◊ מפני היר שנשתלחה במקדשך:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך רחמן ◊ שתשוב ותרחם
עלינו ועל־מקדשך ברחמיך הרבים ◊ ותבנהו מהרה ותגדל כבודו: אבינו מלכנו
גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה ◊ והופע והנשא עלינו לעיני כל־חי: וקרב פזורינו
מבין הגוים ◊ ונפוצותינו פנים מירבתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברנה
ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את־קרבתנו חובותינו

תמידים בסדרם ◊ ומוספים בהלכתם: ואת מוסף יום [בשבת השבת הזה ואת מוסף יום]

לפסח:	לשבועות:	לסוכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חג המצות הזה ◊	חג השבועות הזה ◊	חג הסוכות הזה ◊	שמיני חג העצרת הזה ◊

נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו בתורתך ◊
על־ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך באמור:

[בשבת צמדכר כח: ט-י וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימים]

ושני עשרנים סלת מנחה פלולה בשמן ונספו: עלת שבת בשפתו על־עלת התמיד ונספה:

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זה קרבן שבת וקרבן - יום חג המצות | חג השבועות | חג הסוכות | שמיני חג העצרת - באמור: [

ביום ראשון (בחוץ לארץ גם ביום שני של פסח).

זמזכר כח:ז-יט ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליי: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאבל: ביום הראשון מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליי פרים בנר-בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בנר שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם

בחול המועד וימים האחרונים מתחילים כאן 'הקרבתם'.

כח:יט והקרבתם אשה עלה ליי פרים בנר-בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בנר שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם

לשבועות.

כח:כו-כז וביום הבפורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי בשבעתיכם מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחח ליי פרים בנר-בקר שנים איל אחד ושבעה כבשים בנר שנה: ומנחתם

ביום ראשון (בחוץ לארץ גם ביום שני של סכות).

כט:יג-יג ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו והגתם חג ליי שבועת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליי פרים בנר-בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם

בשמיני עצרת (בחוץ לארץ גם בשמחת תורה).

כט:לכ-לו ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליי פר אחד איל אחד כבשים בנר-שנה שבעה תמימם: ומנחתם

סכות (חוץ לארץ)

א' חול המועד:	ב' חול המועד:	ג' חול המועד:
כט:יז וביום השני פרים בנר-בקר שנים עשר אילם כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כ וביום השלישי פרים עשת-י-עשר אילם כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כג וביום הרביעי פרים עשרה אילם שנים עשר תמימם: ומנחתם
כט:כד וביום השלישי פרים עשת-י-עשר אילם כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כז וביום הרביעי פרים עשרה אילם שנים עשר תמימם: ומנחתם	כט:כח וביום החמישי פרים עשרה אילם שנים עשר תמימם: ומנחתם

הושענא רבא:

ד' חול המועד:	הושענא רבא:
כט:כו וביום החמישי פרים תשעה אילם שנים כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כז וביום השביעי פרים שבעה אילם שנים כבשים בנר-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם

- ◇ ומנחתם ונסביהם במדבר ◇ שלשה עשרונים לפר ◇ ושני עשרונים לאיל ◇
- ◇ ועשרון לפבש ◇ ויין בנסכו: ושעיר לכפר ◇ ושני תמידים בהלכתם:

בשבת מוסף:

יִשְׁמְחוּ בְּמִלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבַּת וְקוֹרְאֵי עֲנַג ◊ עִם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעֵי ◊ כָּלֵם יִשְׁבְּעוּ וְיִתְעַנְּנוּ מִמְּזוּבְּךָ ◊ וּבְשִׁבְעֵי רְצִיתָ בּוֹ וְקִדְּשָׁתוּ ◊ הַמִּדְּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ ◊ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ ◊ מִזֵּב וּמִטֵּיב הַהֲרֵשׁ לָנוּ ◊ שׁוּבָה עָלֵינוּ בְּהַמּוֹן רַחֲמֶיךָ ◊ בְּגִלְל אֲבוֹת שְׁעָשׂוּ רְצוֹנְךָ: בְּנִה בִּיתְךָ בְּבִתְחִלָּה ◊ וּכְוִנָּן מְקַדְּשֶׁךָ עַל-מְכוֹנוֹ ◊ וְהִרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוּ ◊ וְשִׁמְחָנוּ בְּתַקְוֵנוּ: וְהִשָּׁב בְּהַנִּים לְעַבֻּדְתֶּם ◊ וְלוֹיִם לְשִׁירָם וְלוֹמְרָם ◊ וְהִשָּׁב יִשְׂרָאֵל לְנוֹיָהֶם: וְשֵׁם נִעְלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוָה לְפָנֶיךָ ◊ בְּשִׁלְשׁ פְּעָמֵי רִגְלֵינוּ ◊ בְּפִתּוּב בְּתוֹרַתְךָ: 37 צ-ט שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בְּשָׁנָה יִרְאָה כָּל-זְכוּרְךָ אֶת-פָּנָי | יי אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצְוֹת וּבְחַג הַשְּׁבָעוֹת וּבְחַג הַסִּפּוֹת וְלֹא יִרְאָה אֶת-פָּנָי יי רִיקָם: אִישׁ כְּמַתְנַת יָדוֹ כְּבִרְבַּת יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ:

וְהִשְׂיֵאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-בְּרַבַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם ◊ לְשִׁמְחָה וְלִשְׁשׁוֹן ◊ בְּאֲשֶׁר רְצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבְרַכְנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצָה בְּמִנוּחַתָּנוּ] קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ שְׁבַעְנוּ מִמְּזוּבְּךָ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעַתְךָ ◊ וְמַחֵר לִפְנֵינוּ לְעַבְדְּךָ בְּאֵמֶת ◊ וְהִנְחִילָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן] בְּשִׁמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן [בשבת שַׁבַּת ו] מוֹעֲדֵי קִדְּשֶׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבַּת ו] יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמֵינִים:

^{4 5} רְצָה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם ◊ וְהִשָּׁב הַעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ ◊ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתִפְלָתָם ◊ מְחַרָּה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן תָּמִיד עַבֻּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

ביום טוב בחזרת תפלת מוסף אומרים פה ותערב (עמ' 281).

וְתַחֲוִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

<p>מודים דרבנן ◊ כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זִקְרָךְ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָּל-בָּשָׂר ◊ יוֹצְרֵנוּ ◊ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרַבּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שִׁחְחִיתָנוּ וְקִנְיַתָּנוּ ◊ כִּן תַּחֲוִינָנוּ וְתִקְוֵמָנוּ ◊ וְתִאֲסוּף גְּלוּיֹתֵינוּ לְחֻצְרוֹת קִדְּשֶׁךָ ◊ לְשִׁמְר חֲקוּךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבֹדְךָ בְּלִבְבֵּי שָׁלוֹם ◊ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט כשואמרים המילה בְּרוּךְ ◊ זִקְרָךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:</p>	<p>כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זִקְרָךְ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וְנִסְפַּר תְּהִלָּתְךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל גְּשׁוּמֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל נַסְיֶיךָ שֶׁכָּל-יוֹם עָפְנוּ ◊ וְעַל-נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמִזְבוֹתֶיךָ שֶׁכָּבַל עֵת ◊ עָרַב וּבִקֵּר וְצִהַרְתָּ: הַפּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא תִמּוּ חֲסִדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:</p>
---	---

4. בקהילות גדולות שבהן מספר כהנים רב, החזן אינו מתחיל 'רצה' עד שהלוי הנוטל מודיע לו בהכרזת: 'רצה!'; שכל הכהנים גמרו ליטול ידיהם.

5. בחול המועד פסח או סכות, החזן אומר מ'רצה' עד הסוף בניגון שבת.

וְעַל-בָּלֵם יִתְבָּרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּבַנּוּ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
 וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּתְלַלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמַּת ◊ הָאֵל יִשְׁוּעַתֵּינוּ וְעִזְרַתֵּנוּ סֵלָה:
 כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ הַפּוֹבֵב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

אם אין כהנים, אומר החזן הכל בקול:

בחול המועד אומר החזן [בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 281)]:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּה הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◊ הִקְתּוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו בְּהַנִּים עִם קְדוֹשְׁךָ ◊ בְּאָמוּר
 3מזכר כה:כד-כו יְיָ וַיְבָרְכֵךָ יְיָ וַיִּשְׁמְרֵךָ: כו יהי רצון יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּחַנְךָ: כו יהי רצון
 יִשָּׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שָׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שָׁלוֹם ◊ מוֹבָה ◊ וּבִרְכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:
 בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבִרְכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשָׁלוֹם:
 וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ: 6 בְּרוּךְ אַתָּה
 יְיָ הַמְּבָרַךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתֵי מוֹדֵבֵר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תַדּוּם ◊
 וְנַפְשֵׁי בָעֶפֶר לְבַל תִּהְיֶה: פֶּתַח לְבִי בַתּוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצּוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשֵׁי:
 וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּהִלָּה לְמַעַן יִחַלְצוּן
 יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעַנְנֶיךָ: יט:טו וַיְהִי לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי וַהֲגִיזוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יְיָ
 צוּרֵי וְנִאֲלֵי: פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בַּתּוֹרַתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבָדְךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מִלֹּאכֵי ג:ז וְעָרְבָה לִי מִנְתַּת יְהוָה וַיְרֹשְׁלָם
 בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשבת אומרים קדיש תתקבל (עמ' 189) וקידוש (עמ' 199).

6. בחול המועד סבות, סיום הברכה האחרונה - בניגון יום טוב, להודיע על אמירת הושענות (עמ' 284).

סֵדֶר נְשִׂיאת כַּפִּים

בכל עליה לדוכן מכבדים לוי אחד שיטול את ידי כל הכהנים, לוי שני מחזיק את המגבת. כך נפסק בשו"ע או"ח סי' קכ"ח סעיף ו'. וכעין זה ואולי כך ממש היה המנהג באשכנז עוד לפני התגלות הזוהר, כפי שנראה מדברי מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, ח"א עמ' סב, קנה. בראש השנה וביום כפור מכבדים לזה רק לויים נשואים. כשכהנים עולים לדוכן התפלת מוסף של יום טוב אז כשמגיע החזן ל'ותחזינה' אומרים החזן והקהל:

¹ ביום כפור בתפילת נעילה כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה, כהוראת הראב"ה, אור זרוע, יראים, מהרי"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

רְצֵה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבֵּיר בֵּיתְךָ ◊
וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד
עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

וְתַעֲרַב לְפָנֶיךָ עֲתִירְתֵנוּ בְּעוֹלָה וּבְקָרְבָן: אָנָּה ◊ רַחוּם ◊ בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים
הִשֵּׁב שְׂכִינְתְךָ לְצִיּוֹן וְסֵדֶר הָעֲבוּדָה לִירוּשָׁלַם: וּתְחַזִּינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים
וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בִּירְאָה בְיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדֻמְנִיּוֹת: הַחֲזוֹן מְסִיִּים: בְּרוּךְ אַתָּה יי
שְׁאוֹתְךָ לְבִדְךָ בִּירְאָה נְעֻבֹד:

<p>מודים דרבנן כורע מודים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָּל-בֶּשֶׂר ◊ יוֹצְרֵנוּ ◊ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרֻכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שְׁחַחִיתָנוּ וּקְיַמְתָּנוּ ◊ כֵּן תַחֲיֵנוּ וּתְקַיֵּמְנוּ ◊ וּתְאַסֹּף גְּלוּתֵינוּ לְחֻצְרוֹת קְדוֹשֶׁךָ ◊ לְשֹׁמֵר חֻקְךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבֹדְךָ בְּלִבְבִי שְׁלָם ◊ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לְךָ: כורעים מעט כשאומרים המילה בְּרוּךְ ◊ זוקף אַל תְּהוֹדָאוֹת:</p>	<p>כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְךָ שְׂאֵתָה הוּא ◊ זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וְעַד: צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לְךָ וְנִסְפַר תְּהִלָּתְךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל נְשִׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לְךָ ◊ וְעַל גִּפְוֶךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמוֹבּוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◊ עָרַב וּבָקֵר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לְךָ:</p>
--	---

וְעַל-כֵּלָם יִתְבַּרְךָ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּכֵנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעַד:

בימים נוראים וכתוב [בנעילה וחתום] לְחַיִּים מוֹבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:

וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהַלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָנוּ וְעֲזָרְתָנוּ סֵלָה:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אַתָּה זוקף יי הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלֶךָ נָאָה לְהוֹדוֹת:

1. תנו התם (תענית כו), בשלשה פרקים בשנה, כהנים נושאים את כפיהן ארבעה פעמים ביום - בשחרית, במוסף, במנחה, ובנעילת שערים. ואלו הן שלשה פרקים - בתעניות, ובמעמדות, וביום הכפורים. (גמ' יומא פז:)
מכל מקום נעילה ציור הכפורים יש נשיאת כפים: (גמ' תענית כו: תוס' ד"ה והאידנא)
נוהגין כאן שנושאים הכהנים את כפיהם בתפילת נעילה אפילו אם כבר ממש לילה. באשר שהתחיל תפילת נעילה שהיה עוד ביום, כעין אברים ופדרים מקרבן שזמנו אפילו בלילה כאשר שהעלה הקרבן היה בעוד שהיה יום. (כח יהודה)

חזן אומר בקול נמוך:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊
הַתְּבוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עֶבְרֶדָּךְ ◊ הָאֲמִוּרָה מִפִּי אֶהְרֹן וּבְנָיו
(חזן בקול רם ובנעימה:) **בְּהַגְיָם** (קהל ממשיד עמו:) **עִם קְדוֹשְׁךָ** ◊ **בְּאֲמִוּרָה:**

² הכהנים מחזירים את פניהם כלפי העם מיד אחר קריאת החזן 'בהגים' וקודם התחלת ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן'. המדקדקים מכסים בטלית את פניהם לפני ילדיהם בשעת ברכת כהנים וכן עושה החזן.

(גמ' סוטה לט.) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּקִדְּשָׁתוֹ שֶׁל אֶהְרֹן ◊ **וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:**

37:37

חזן ואחריו כהנים

יְבָרְכֶךָ תהלים קלד:ג **יְבָרְכֶךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:**
יְיָ אֱדוֹנֵינוּ מִה־אֲדִיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: חי
וְיִשְׁמְרֶךָ: טז:ח **שְׁמִרְנִי אֵל כִּי־חֲסִיתִי בְּךָ:**

כשהכהנים מאריכים בניגון 'וישמרך' אומרים את התחינה הבאה (ע"פ ברכות נה ע"ב), ואין אומרים אות בשבת:

³ **רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם** ◊ **אֲנִי שִׁלְךָ וְחַלּוּמוֹתֵי שִׁלְךָ:** חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא:
יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◊ **יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵי** ◊ **שִׁיְהִיו כָּל חַלּוּמוֹתַי עָלַי וְעַל־**
כָּל־יִשְׂרָאֵל לְמוֹבָה - **בֵּין שְׁחַלְמָתִי עַל־עַצְמִי** ◊ **וּבֵין שְׁחַלְמָתִי עַל־אֲחֵרִים** ◊ **וּבֵין**
שְׁחַלְמֵי אֲחֵרִים עָלַי: אם טובים הם ◊ חזקם ואמצם ◊ ויתקיימו בי ובהם פחלומות
יוֹסֵף הַצַּדִּיק: ואם צריכים רפואה ◊ **רַפְּאֵם כְּחֻזְקֵהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מַחְלִיו** ◊ **וּבְמַרְיָם**
הַנְּבִיאָה מְצַרְעָתָה ◊ **וּבְנַעֲמָן מְצַרְעָתוֹ** ◊ **וּבְכַמֵּי מַרָּה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ** ◊ **וּבְכַמֵּי יְרֵחוֹ**
עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע: וכשם שהפכת את־קללת בלעם הרשע מקללה לברכה ◊
בֵּן תַּהֲפֹךְ כָּל חַלּוּמוֹתַי עָלַי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לְמוֹבָה ◊ **וְתִשְׁמְרֵנִי** (לוישמרך)
וְתִחַנְּנֵנִי (לויחנד) **וְתִרְצַנְנֵנִי:** (לשלום) **אָמֵן:**

וכה

חזן ואחריו כהנים

קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)

יְאֵר 3:20 **אֱלֹהִים יַחַנְּנֵנוּ וְיִבְרַכְנוּ יְאֵר פָּנָיו אֶתְנוּ סְלָה:**
יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרְךָ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְאֶמֶת: שמות לד:ו
פָּנָיו תהלים כה:טז **פָּנֵה־אֵלַי וְחַנְּנֵנִי כִּי־יָחִיד וְעֵנִי אָנֹכִי:**
אֱלֹהֵי יְיָ נַפְשִׁי אֲשֹׂא: כה:ח
וְיַחַנְּנֵךְ: קכג:3 **הִנֵּה כְּעֵינֵי עֶבְרִים אֶל־יָד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יָד גְּבֻרָתָהּ**
בֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שִׁיחַנְּנֵנוּ:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'ויחנד' אומרים את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

- In the past, hats were narrow brimmed, so that the טלית always covered the hat. Today, a man whose טלית does not normally cover his hat should nevertheless pull his טלית over his hat during duchenen. The מנהג of the מדקדקים was to pull the טלית over the head in such a way that it fell over the eyes, preventing gazing at the כהנים. (ר' יוסף אומץ)
- is recited at both יום טוב שחרית ומוסף שבת (unless one had a troubling dream). It is said when the כהנים sing the melody before וישמרך, ויחנד, and שלום.

חזן ואחריו כהנים	קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)	ויכו
ישא	ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו:	כד:כ
	ומצאתו ושכל טוב פעיני אלהים ואדם:	משלי ג:7
יי	יי חננו לך קוינו היה זרעם לפקרים אף ישועתנו בעת צרה:	ישעיה לג:3
פניו	אל תסתור פניך ממני ביום צר לי המה אלהי אונך	תהלים קצג:ג
	ביום אקרא מחר ענני:	
אלוהי	אלוהי נשאתי את עיני הישבי בשמים:	קג:א
וישם	ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:	צמדצד ו:כז
לך	לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד	ד"ב א' כט:יא
	בירכל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא	
	לכל לראש:	
שלום:	בורא טוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב	ישעיה מז:יט
	אמר יי ורפאתיו:	

כשהכהנים מאריכים בניגון 'שלום' חוזרים בשלישית לומר את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

The סידורים נוסח through printed סופר was against saying the 'יהי רצון' which came into the הזכרת שמות ותחינה and שער ציון, it contains a פוסקי אשכנז strongly opposed by

והכהנים מחזירים פניהם כלפי הדיכל ואומרים :	ויכוין לסיים עם הכהנים כדי שיענה 'אמן' על 'שלום' אחר שסיימו הכהנים את ברכתם יאמר הקהל:
(גמ' סוטה לט.) רבוץ העולם < עשינו מה שגזרת עלינו < אף אתה עשה עמנו באשר הבטחתנו: דברים כו:טו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו באשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש:	(גמ' זרכות נב:) אדיר בפרום < שובן בגבורה < אתה שלום ושמך שלום: יהי רצון שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל חיים וברכה למשמרת שלום:

ואומר החזן 'שים שלום וכו'.

שים שלום < מובה < וברכה < חן < וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך: ברכנו אבינו < בלנו באחד באור פניך < פי באור פניך נתת לנו < יי אלהינו < תורת חיים ואהבת חסד < וצדקה < וברכה < ורחמים < וחיים < ושלום: ומוב בעיניך לברך את עמך ישראל < בכל עת ובכל שעה בשלומך:

בימים נוראים בספר חיים ברכה ושלום < ופרנסה מובה < נזכר ונכתב [בנעילה ונחתם] לפניך < אנו וכל עמך בית ישראל < לחיים ולשלום: החזן מסיים ונאמר וכו'.

בשלש רגלים

ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

הכהנים יזהרו בנעילת מנעליהם שלא יגעו במ בדידים ואם נגעו יחזרו ליטול ידיהם.

סדר הושענות

The say ספרדים explain that since one has already the לולב and רב סעדיה גאון, הלל after הושענות. Nevertheless, most of ספרדים said in ones hands, one should continue and say הושענות. Nevertheless, most of ספרדים said after מוסף, until about two hundred years ago, when many started saying it after הלל, influenced by the ספר, 'חמדת הימים', ספר. ספרדי מנהג אשכנז. ספרדי מנהג אשכנז, where the הקפות are זכר למקדש, since the הקפות are זכר למקדש, where the הקפות were performed after the מוסף קרבן מוסף, therefore we should also do so after מוסף.

Our מנהג is to precisely recite הושענא seven times - a) once at the beginning, b) after each of the חזון, and c) twice at the end of the alphabetical תחינות. If one orens in a synagogue which follows a different נוסח, it is important that a תחינה is said while parading around the אלמעמער, therefore, one should join in reciting the תחינה being said. (One need not be concerned that this will result in reciting the same תחינה twice, or omitting one). One is not required to say הושענא with the צבור, more than the seven prescribed times.

אחר מוסף, לפני 'קדיש תתקבל', אומרים סדר הושענות.
מוציאים ספר תורה אחד ומחזיקים אותו על האלמעמער (בימה) עד גמר ההקפה.
אחרי הוצאת ספר תורה סוגרים את הארון מיד.

חזן אומר וקהל עונה: הושענא:

קהל	חזן	קהל	חזן
למענה אלהינו	למענה בוראנו	למענה אלהינו	למענה בוראנו
למענה גואלנו	למענה הורשנו	למענה גואלנו	למענה הורשנו

החזן אומר בנעימה ידועה את פיוט היום, וקהל עמו. אין אומרים 'הושענא' אחר כל צמר מילים, מלבד בשני החרוזים האחרונים, אותם אומר החזן בקול ובניגון של 'למענה' ואחרי כל אחד מהם עונה הקהל: 'הושענא'.

כך הוא סדר ההליכה בעת אמירתן:

חזן פונה לצפון ומתחיל להקיף, ואחרי הולך הרב, ואחריהם הולכים בני הספסל הראשון שחולפים על פניו, ואחריהם בני הספסל השני. בני הטורים הדרומיים מתחילים להקיף מיד אחר הרב. בני הטור האמצעי נחלקים לשנים, הסמוכים לטור השמאלי הולכים עם בני הספסל השמאלי, והסמוכים לטור הימני הולכים עם בני הספסל הסמוך שמימין. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער, המחזיק בספר תורה יורד מהאלמעמער והולך לפני החזן להחזיר את ספר התורה לארון הקודש.

טבלת סדר הושענות כמנהג אשכנז המובחק						
כ' תשרי	י"ט תשרי	י"ח תשרי	י"ז תשרי	ט"ז תשרי	ט"ו תשרי	When ט"ו תשרי occurs on a
אום נצורה	אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Monday
אדמה מארר	אום נצורה	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Tuesday
אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	אום נצורה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Thursday
אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	אום נצורה	Shabbos

<p>אל למושעות ◊ בארבע שבעות ◊ גשים בשעות ◊ הפקו ערף שעות ◊ הוגי שעשעות ◊ ויחדתם משתעשעת ◊ זקקים להשעות ◊ הכי ישועות ◊ מפולים בך שעות ◊ יודעי בין שעות ◊ פורעיד בשעות ◊ להבין שמועות ◊ מפיך נשמעות ◊ נותן תשועות ◊ ספורות משמעות ◊ עדות משמיעות ◊ פועל ישועות ◊ צדיק נושעות ◊ קרית תשועות ◊ רגש תשואות ◊ חזן שלש שעות ◊ הושענא ◊ תחיש לתשועות ◊ הושענא ◊</p>	<p>אערוך שועי ◊ בבית שועי ◊ גליתי בצום פשעי ◊ דרשתך בו להושיעי ◊ הקשיבה לקול שועי ◊ וקומה והושיעי ◊ זכור ורחם מושיעי ◊ חי בן תשעשעי ◊ מוב באנק שעי ◊ יחיש מושיעי ◊ פלה מרשיעי ◊ לבל עוד תרשיעי ◊ מהר אלהי ישעי ◊ נצח להושיעי ◊ שא נא עון רשעי ◊ עבור על פשעי ◊ פנה נא להושיעי ◊ צור צדיק מושיעי ◊ קבל נא שועי ◊ רומם קרן ישעי ◊ חזן שדי מושיעי ◊ הושענא ◊ תופיע ותושיעי ◊ הושענא:</p>
--	--

אם אני חומה ◊ ברה פחמה ◊ גולה וסורה ◊ דמתה לתמר ◊ הרוינה עליך ◊ ונחשבת פצאן
 מבחה ◊ ורויה בין מכעיסיה ◊ חבוקה ודבוקה בך ◊ מוענת עלך ◊ יחידה ליחדך ◊ פבושה
 בגולה ◊ לומדת וראתך ◊ מרומת לחי ◊ נתונה למכים ◊ סובלת סבלך ◊ עניה סערה ◊
 פדוית מוכיה ◊ צאן קדשים ◊ קהלות יעקב ◊ חזן רשומים בשמך ◊ שואנים הושענא ◊
 תמוכים עליך ◊ הושענא:

אכן שתיה ◊ בית הפחירה ◊ גרן ארנן ◊ דביר המצנע ◊ הר המוריה ◊ וחר וראה ◊ זבול
 תפארתך ◊ חנה דוד ◊ מוב הלכנון ◊ יפה נוף משוש כל הארץ ◊ פלילת יפי ◊ לינת הצדק ◊
 מכון לשבתך ◊ נוה שאנן ◊ ספת שלם ◊ עלית שבמים ◊ פנת יקרת ◊ ציון המצינת ◊ קדש
 הקדשים ◊ רצוף אהבה ◊ חזן שכינת כבודך ◊ הושע נא ◊ תל תלפיות ◊ הושענא:

אדמה מארר ◊ בהמה ממשפלת ◊ גרן מנזם ◊ דגן מדלקת ◊ הזן ממארה ◊ ואכל ממהומה ◊
 זית מנשל ◊ חפה מחנב ◊ מרף מגובי ◊ יקב מילק ◊ פרם מתולעת ◊ לקש מארפה ◊ מגר
 מצלצל ◊ נפש מבחלה ◊ שבע מסלעם ◊ עדרים מדלות ◊ פרות משדפון ◊ צאן מצמיות ◊
 קציר מקללה ◊ רב מרון ◊ חזן שבלת מצנמן ◊ הושע נא ◊ תבואה מחסיל ◊ הושענא:

כשחזור החזן למקומו לפני התיבה בסיום ההקפה,

אומר בקול רם: **אני והו הושיעה נא:** והקה אחריו

קהל עונה על כל חרוז:

החזן אומר בניגון כל חרוז:

בן הושענא:

בהושעת אלים בלוד עמך ◊ בצאתך לישע עמך ◊

בן הושענא:

בהושעת גוי ואלהים ◊ דרושים לישע אלהים ◊

בן הושענא:

בהושעת המון צבאות ◊ ועמם מלאכי צבאות ◊

בן הושענא:

בהושעת זבים מבית עבדים ◊ חנון בידם מעבדים ◊

בן הושענא:

בהושעת טבועים בצול גזרים ◊ יקרד עמם מעבירים ◊

בן הושענא:

בהושעת בנה משוררת וישע ◊ לגוחה מצנינת וישע ◊

בן הושענא:

בהושעת מאמר והוצאתי אתכם ◊ נקוב והוצאתי אתכם ◊

- בְּהוֹשִׁיעַתְּ סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ ◊ עוֹמְסֵי עֲרֵבָה לְחִקּוֹף מִזְבֵּחַ ◊
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ פְּלִאֵי אֲרוֹן כְּהַפְּשֵׁעַ ◊ צַעַר פְּלִשְׁתַּי בְּחֲרוֹן אַף וְנִוְשַׁע
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ קְהֵלוֹת בְּבִלְהָ שְׁלַחַת ◊ רַחוּם לְמַעַנְם שְׁלַחַת ◊
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ שְׁבוֹת שְׁבָמַי יַעֲקֹב ◊ תְּשׁוּב וְתֵשִׁיב שְׁבוֹת אֶהְלִי יַעֲקֹב
 - חֲזוֹן כְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◊ וְחֹכְבֵי יְשׁוּעוֹת ◊ אֵל לְמוֹשְׁעוֹת
- החזן אומר בקול רם: אָנֹכִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו הושיעה את־עמך...

לשבת

אֹם נִצְוָה כְּבַבַּת ◊ בּוֹנֵנֶת בְּדַת נַפֶּשׁ מְשִׁיבַת ◊ גּוֹמְרַת הַלְכוֹת שֶׁבֶת ◊ דּוֹרְשַׁת מִשְׁאֵת שֶׁבֶת ◊ הַקּוֹבְעַת אֲלֵפִים תְּחִים שֶׁבֶת ◊ וּמְשִׁיבַת רֶגֶל מִשְׁבֶּת ◊ זְכוֹר וְשִׁמּוֹר מְקִימַת בִּשְׁבֶת ◊ חָשָׂה לְמַהֵר בִּיָּאת שֶׁבֶת ◊ מוֹרְחַת כֹּל מִשְׁשָׂה לְשֶׁבֶת ◊ יוֹשֶׁבֶת וּמִמְתַּנֶּת עַד כְּלוֹת שֶׁבֶת ◊ כְּבוֹד וְעִנּוּג קוֹרְאָה לְשֶׁבֶת ◊ לְבוּשׁ וּכְסוּת מְחַלֶּפֶת בִּשְׁבֶת ◊ מֵאֲכָל וּמִשְׁתָּה מְכִינָה לְשֶׁבֶת ◊ נָעַם מְגִדִים מְנַעֶמֶת לְשֶׁבֶת ◊ סְעֻדוֹת שְׁלִישׁ מְקִימַת בִּשְׁבֶת ◊ עַל שְׁתֵּי כְּבוֹרוֹת בּוֹצֵעַת בִּשְׁבֶת ◊ פּוֹרְמַת אַרְבַּע רְשִׁיּוֹת בִּשְׁבֶת ◊ צוּוֵי הַדְּלָקַת נֵר מְדַלֶּקַת בִּשְׁבֶת ◊ קְדוּשׁ הַיּוֹם מְקַדְּשַׁת בִּשְׁבֶת ◊ רָנָן שֶׁבַע מְפַלְלַת בִּשְׁבֶת ◊ שְׁבַעַת בְּדַת קוֹרְאָה בִּשְׁבֶת ◊ תַּנְחִילָנָה לְיוֹם שְׁכָלוֹ שֶׁבֶת ◊ הוֹשִׁיעָה נָא:

אומר בקול רם: אָנֹכִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו

קהל עונה על כל חרוז:

החזן אומר בניגון כל חרוז:

- בְּהוֹשִׁיעַתְּ אֵב הַמּוֹן הַשְּׁלִיף עֲלֶיךָ יְהִי ◊ בַּעֲדוֹ רְדֵת וּמְלֻמְתּוֹ מְלַהֵב
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ גּוֹעוּ מִסַּר יְחִידָתוֹ לְשִׁלְחָה ◊ דְּבַרְתָּ לְהוֹרוֹ יָדְךָ אֵל תְּשִׁלְחָה
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ הַנְּאָבֵק עִם מְלֶאֶךְ קְדִישׁ וְעִיר ◊ וּמְלֻמְתּוֹ מְשֻׁמֵם שְׁעִיר
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ זִרְעוּ בְּבֵאֵם עַל הָעִיר בְּמַח ◊ חֲרַדְתָּ צְרִימוֹ בְּנִסְעָם וְהִלְכוּ לְבִמַּח
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ טְהוֹרִים מִמְּפָרִיכָם בְּמַלְבֵּן ◊ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת כְּמוֹ אָבִן
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ כָּלִיל בְּנִתְעַלְמָה בְּגִמָּא צוֹרְתוֹ ◊ לוֹיְתוֹ אֵל חֵיק הוֹרְתוֹ
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ מְצַנֵּף בַּד בְּנִתְעַבֵּר ◊ נֶאֱמָן חַל בַּעֲדוֹ וְנִתְגַבֵּר
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ סִגְר בֵּיד יִשְׁפִי בְּנֵב הַגִּתִּי ◊ עֲזָרוּ אֲבִישִׁי וַיִּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ פְּקִיד בְּגַד שֶׁבַע מִמְּעוֹנֹו ◊ צִפִּיתָ לְיִשְׁעוֹ וְשׁוֹבְבַתּוֹ לְמַלוֹנוֹ
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ קֶצֶב פֶּר וְשִׁעְתּוֹ לְמַעֲלָה ◊ רִשְׁפֶתוֹ הָאֵשׁ וְגַם הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּתְּעֲלָה
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹעַ לֶךְ כִּי מֵת הַיֶּלֶד ◊ תֵּשֵׁב רוּחוֹ אֵלָיו וַיְהִם בְּשֵׁר הַיֶּלֶד
- חזן כְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◊ וְחֹכְבֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשְׁעוֹת

החזן אומר בקול רם: אָנֹכִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו

תכלים כחט: הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמְּךָ וּבְרַךְ אֶת־נַחֲלֶתְךָ וְרַעַם וְנִשְׂאָם עַד־הָעוֹלָם: מלכים א' ח: ט-ס ויהיו דְּבָרֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְחַנְּנִתִי לִפְנֵי יְיָ קְרָבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וּלְיַלְהָ לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עֲבָדוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבִרְיוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים

אין עוד: קדיש תתקבל

סדר הושענות להושענא רבא

להושענות שבעה אנשים מוציאים שבעה ספרי תורה והם מחזיקים אותם על האלמעמער. ארון הקודש נשאר פתוח במשך ההקפות בלבד. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער לקראת גמר ההקפה הראשונה מחזירים את אחד מהספרים, בגמר ההקפה שניה מחזירים את ספר השני, וכן בגמר כל הקפה ספר נוסף, ההקפה השניה היא 'אערוך שועי', אחר הקפה שביעית והחזרת ספר שביעי, סוגרים את ארון הקודש. כשאין בבית הכנסת שבעה ספרי תורה, מחזירים לפי מנין הספרים המצויים, בחישוב שהאחרון יחזור בגמר ההקפה השביעית.

חזן אומר וקהל עונה: הושענא:

חזן	קהל	חזן	קהל
לְמַעַן אֱלֹהֵינוּ	◊ הושענא:	לְמַעַן בּוֹרְאֵנוּ	◊ הושענא:
לְמַעַן גּוֹאֲלֵנוּ	◊ הושענא:	לְמַעַן דּוֹרְשָׁנוּ	◊ הושענא:

יש אומרים את כל הפיוט בסגול וקמץ (שהכף סופית בקמץ ולא בשווא).

לְמַעַן אֲמַתְךָ ◊ לְמַעַן בְּרִיתְךָ ◊ לְמַעַן גְּדֻלַּתְךָ (וְתַפְאֶרְתְּךָ) ◊ לְמַעַן דְּתָךְ ◊ לְמַעַן הוֹדְךָ ◊ לְמַעַן
וְעוֹדְךָ ◊ לְמַעַן זְכוּרְךָ ◊ לְמַעַן חֲסֵדְךָ ◊ לְמַעַן טוֹבְךָ ◊ לְמַעַן יְחִידְךָ ◊ לְמַעַן כְּבוֹדְךָ ◊ לְמַעַן
לְמוֹדְךָ ◊ לְמַעַן מַלְכוּתְךָ ◊ לְמַעַן נִצְחָךָ ◊ לְמַעַן סוֹדְךָ ◊ לְמַעַן עוֹד ◊ לְמַעַן פְּאֶרְךָ ◊ לְמַעַן
צְדִיקְתְּךָ ◊ לְמַעַן קְדוּשַׁתְךָ ◊ לְמַעַן רַחֲמֶיךָ (תְּרַבִּים) ◊ חזן לְמַעַן שְׂכִינְתְּךָ ◊ הושענא ◊ לְמַעַן
תְּהַלְתְּךָ ◊ הושענא:

ברוב קהילות (פפד"מ, מיינץ, פריטה, מעץ) אומרים 'אערוך שועי', בקצת קהילות אומרים 'אל למושעות'.	אֲעֲרוֹךְ שׁוּעִי ◊ בְּבֵית שׁוּעִי ◊ גְּלִיתִי בְּצוּם פִּשְׁעֵי
	דְּרִשְׁתִּיךָ בּוֹ לְהוֹשִׁיעִי ◊ תְּקַשִּׁיבָה לְקוֹל שׁוּעִי
	וְקוֹמָה וְהוֹשִׁיעִי ◊ זְכוּר וְרַחֵם מוֹשִׁיעִי ◊ חַי בֶּן
	תְּשַׁעְשְׁעֵי ◊ טוֹב בְּאֵינְךָ שְׁעִי ◊ יְחִישׁ מוֹשִׁיעִי ◊ כִּלְהַ
	מְרִשְׁעִי ◊ לְבַל עוֹד תִּרְשָׁעִי ◊ מַהֲרָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
	נִצַּח לְהוֹשִׁיעִי ◊ שָׂא נָא עוֹן רַשְׁעִי ◊ עֲבוֹר עַל פִּשְׁעֵי
	פְּנֵה נָא לְהוֹשִׁיעִי ◊ צוּר צְדִיק מוֹשִׁיעִי ◊ קַבֵּל נָא
	שׁוּעִי ◊ רוֹמֵם קְרוֹן יִשְׂרָאֵל ◊ חזן שְׂדֵי מוֹשִׁיעִי
	הושענא ◊ תּוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעִי ◊ הושענא: אל למושעות

אֲדוֹן הַמוֹשִׁיעַ ◊ בְּלַתְךָ אֵין לְהוֹשִׁיעַ ◊ גְּבוּר וְרַב לְהוֹשִׁיעַ ◊ דְּלוֹתֵי וְלֵי הוֹשִׁיעַ ◊ הָאֵל הַמוֹשִׁיעַ ◊
וּמְצִיל וּמוֹשִׁיעַ ◊ זוֹעֲקֶיךָ תוֹשִׁיעַ ◊ חוֹבֶיךָ הוֹשִׁיעַ ◊ מְלַאֲכֶיךָ תִּשְׁבִּיעַ ◊ יָבוּל לְהִשְׁפִּיעַ ◊ כָּל שִׁיחַ
תִּדְשָׂא וְתוֹשִׁיעַ ◊ לֵגִיא בַל תִּרְשָׁע ◊ מְגַדִּים תִּמְתִּיק וְתוֹשִׁיעַ ◊ נְשִׂאִים לְהַפִּיעַ ◊ שְׁעִירִים
לְהַנִּיעַ ◊ עֲנָנִים מְלַחֲמִנֵיעַ ◊ פּוֹתַח יָד וּמִשְׁבִּיעַ ◊ צְמַאֲךָ תִּשְׁבִּיעַ ◊ קוֹרְאֶיךָ תוֹשִׁיעַ ◊ רְחוּמֶיךָ
תוֹשִׁיעַ ◊ חזן שׁוֹחֲרֶיךָ הוֹשִׁיעַ ◊ הושענא ◊ תְּמַיְמֶיךָ תוֹשִׁיעַ ◊ הושענא:

אִם אֲנִי חוֹמָה ◊ בְּרַחַם פְּתוּחָה ◊ גּוֹלָה וְסוּרָה ◊ דְּמָתָה לְתִמְרָה ◊ הַחֲרוּגָה עֲלֶיךָ ◊ וְנַחֲשֶׁבֶת כְּצֵאֵן
מִבְּחָה ◊ וְרוּיָה בֵּין מְכַעֲסִיָּה ◊ חֲבוּקָה וְדְבוּקָה בְּךָ ◊ טוֹעֲנַת עֲלֶיךָ ◊ יְחִידָה לְיַחֲדָךָ ◊ כְּבוֹשָׁה
בְּגוֹלָה ◊ לוֹמְדַת יְרֵאָתְךָ ◊ מְרוּמַת לְחַי ◊ נְתוּנָה לְמַכִּים ◊ סוּבְלַת סְבֻלָּךָ ◊ עֲנִיָּה סְעָרָה ◊
פְּדוּיַת מוֹכִיָּה ◊ צֵאֵן קְדוּשִׁים ◊ קְהֵלוֹת יַעֲקֹב ◊ חזן רְשׁוּמִים בְּשִׁמְךָ ◊ שׁוֹאֲגִים הוֹשִׁיעֵנָא ◊
תְּמוּכִים עֲלֶיךָ ◊ הושענא:

אדם ובהמה ◊ בשר ורוח ונשמה ◊ גיד ועצם וקרמה ◊ דמות וצלם ורקמה ◊ חוד להבל דמה ◊ ונמשל בבהמות נדמה ◊ זיו ותאר וקומה ◊ חדוש פני אדמה ◊ מיצת עצי נשמה ◊ יקבים וקמה ◊ פרמים ושקמה ◊ לתבל המסימה ◊ ממרות עז לסממה ◊ נשיה לקימה ◊ שיחים לקוממה ◊ עדנים לעצמה ◊ פרחים להעצימה ◊ צמחים לנשמה ◊ קרים לזרמה ◊ רביבים לשלמה ◊ חזן שתיה לרוממה ◊ הושענא ◊ תלויה על בלימה ◊ הושענא:

למען איתן הנורק בלהב אש ◊ למען בן הנעקד על עצים ואש ◊ למען גבור הנאבק עם שר אש ◊ למען דגלים הנחית פענו ואור אש ◊ למען העלה למרום ונתעלה כמלאכי אש ◊ למען והוא לה פסגן באראלי אש ◊ למען זכר דברות הנתונות מאש ◊ למען חפוי יריעות וענן אש ◊ למען מכם הר ירדת עליו באש ◊ למען וידות אשר אהבת משמי אש ◊ למען כמה עד שקעה האש ◊ למען לקח מחתת אש והסיר חרון אש ◊ למען מקנא קנאה גדולה באש ◊ למען נח ידו וירדו אבני אש ◊ למען שם טלה חלב בליל אש ◊ למען עמד בגרון ונתרצה באש ◊ למען פלל בעורה וירדה האש ◊ למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסופי אש ◊ למען קדושים משלבים באש ◊ למען רבו רבבן חז ונהרי אש ◊ חזן למען שממות עירך השרופה באש ◊ הושענא ◊ למען תולדות אלפי יהודה תשים כביור אש ◊ הושענא:

תתננו לשם ולתהלה ◊ תשיתנו אל-החבל ואל-הנחלה ◊ תרוממנו למעלה למעלה ◊ תקוממנו לברם סגלה ◊ תציבנו בעין על פלגי מים שתולה ◊ תפדנו מכל נגע ומחלה ◊ תעפרנו באהבה כלולה ◊ תשמחנו בבית התפלה ◊ תנהלנו על מי מנוחות סלה ◊ תמלאנו חכמה ושכלה ◊ תלבישנו עז וגדלה ◊ תכתירנו בכתר כלולה ◊ תישרנו בארח סלולה ◊ תפוענו בישר מסלה ◊ תחננו ברחמים ובחמלה ◊ תזכירנו במי זאת עלה ◊ תושיענו לקץ בידך הגדולה ◊ תהדרנו בזיו המלה ◊ תדביקנו באזור חתלה ◊ תגיענו לקץ הנאלה ◊ תביאהו לביתך ברנה וצחלה ◊ תאדרנו בישע וגילה ◊ תאמצנו ברוח והצלה ◊ תלפכנו בכנין עירך כבתחלה ◊ תעלנו על כל-אם לתהלה ◊ תזכירנו בששון וגילה ◊ תרביצנו במרעה שמן להצחילה ◊ הושענא ◊ תחוקנו אלהי יעקב סלה ◊ הושענא:

כשחזור החזן למקומו לפני התיבה בסיום ההקפה,

אומר בקול רם: **אני והו הושיעה נא:** והקהל אחריו

קהל עונה על כל חרו:

בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
בן הושענא:
והושיעה נא:
והושיעה נא:

החזן אומר בניגון כל חרו:

בהושעת אלים בלוד עמד ◊ בצאתך לישע עמד ◊
בהושעת גוי ואלהים ◊ דרושים לישע אלהים ◊
בהושעת המון צבאות ◊ ועמם מלאכי צבאות ◊
בהושעת זבים מפית עבדים ◊ חנון בידם מעבדים ◊
בהושעת טבועים בצול גורים ◊ יכרך עמם מעבדים ◊
בהושעת פנה משוורת וישע ◊ לגוחה מצנית וישע ◊
בהושעת מאמר והוצאתי אתכם ◊ נקוב והוצאתי אתכם ◊
בהושעת סוכבי מזבח ◊ עומסי ערכה לחקוף מזבח ◊
בהושעת פלאי ארון בהפשע ◊ צער פלשת בחרון אף ונושע ◊
בהושעת קהלות כבלה שלחת ◊ רחום למענם שלחת ◊
בהושעת שבות שבתי יעקב ◊ תשוב ותשיב שבות אחלי יעקב ◊
חזן בהושעת שומרי מצוות ◊ וחוכי ישועות ◊ אל למושעות ◊

חור"ק אָנא הוֹשִׁיעָה נָא:

וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	אֲזוּן חַיֵּי תַאבִי יִשְׁעָךְ	◊	בְּעַרְבֵי נַחַל לְשַׁעֲשַׁעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	גְּאוּל כַּנֶּת נִמְעָךְ	◊	דְּיוֹמָה בְּמֵאֲמָאָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	הַפֵּט לְבָרִית מִבְּעָךְ	◊	וּמַחֲשַׁבֵי אֶרֶץ בְּהַמְפִּיעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	זְכַר לָנוּ אֵב יִדְעָךְ	◊	חֶסֶדְךָ לָמוֹ בְּהוֹדִיעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	מְהוֹרֵי לֵב בְּהַפְּלִיאָךְ	◊	יְהִדַע בִּי הוּא פְּלִאָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	כַּפִּיר כַּח תְּדַלְּנוּ יִשְׁעָךְ	◊	לְאַבּוֹתֵינוּ בְּהַשְׁבָּעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	מִלֵּא מִשְׁאֵלוֹת עִם מְשׁוּעָךְ	◊	נִעְקָד כְּמוֹ בַּהַר מוֹר כְּמוֹ שְׁוֹעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	סַגְב אִשְׁלֵי נִמְעָךְ	◊	עָרִיצִים בְּהַנִּיעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	פֶתַח לָנוּ אוֹצְרוֹת רַבְעָךְ	◊	צִיָּה מֵהֵם בְּהַרְפִּיעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	קוֹרְאִיד אֶרֶץ בְּרוּעָךְ	◊	רָעָם כְּמוֹב מְרַעָךְ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אָנא	שְׁעָרֶיךָ תַעֲלֵ מִמְשׁוּאָךְ	◊	תֵּל תִּלְפִיּוֹת בְּהַשִּׁיאָךְ

(* כשיש ברית מילה מוסיף כאן החזן ואומר:

זְכוֹר בְּרִית אַבְרָהָם וְעַקְדַת יִצְחָק וְהַשֵּׁב שְׁבוֹת אֱהֱלֵי יַעֲקֹב וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֹךְ:

חור"ק אָנא אֵל נָא הוֹשִׁיעָנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא:

וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	תַעֲיִנוּ בְּשֵׁה אוֹבֵד	◊	שְׁמֵנוּ מִסְפָּרְךָ אֵל תַּאבֵּד
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	רַעַה אֶת-צֵאֵן הַהַרְגָּה	◊	קַצוּפָה וְעֲלִיד הַרוּגָה
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	צֵאֲנֶךָ וְצֵאֵן מְרַעִיתְךָ	◊	פְּעֻלָּתְךָ וְרַעִיתְךָ
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	עֲנֵי הַצֵּאֵן	◊	שִׁיחַם עֲנָה בְּעַת רִצּוֹן
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	נוֹשְׂאִים לָךְ עֵינַי	◊	מִתְקוּמְמֵהֶם יְהִי כְאֵין
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	לְמַנְסַכֵי לָךְ מַיִם	◊	כְּמַמְעֵינֵי הַיִּשׁוּעָה וְשִׂאבּוֹן מַיִם
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	וְעֵלֹ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים	◊	מְפֹלִים בְּךָ וּבְשִׁמְךָ נוֹשְׁעִים
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	הַמּוֹיֵן בְּגָדִים	◊	זְעוּם לְנַעַר כָּל-בּוֹנֵדִים
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	וְזָכוֹר תְּזָכוֹר	◊	הַנְּכַוְרֵי בְּלַתְךָ זָכוֹר
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	דוֹרְשֵׁיךָ בְּעֲנֵפֵי עַרְבוֹת	◊	נַעֲוִים שְׁעָה מְעַרְבוֹת
וְהוֹשִׁיעָה נָא:	אֵל נָא	בְּרַךְ בְּעַטּוֹר שְׁנָה	◊	אֲמַרֵי בְּפִלּוּלֵי שְׁעָה נָא

חור"ק אָנא אֵל נָא ◊ הוֹשִׁיעָנָא וְהוֹשִׁיעָה נָא ◊ אָבִינוּ אֶתְּהָ:

וְהוֹשִׁיעָה נָא אֶתְּהָ:	לְמַעַן תִּמְיוֹם בְּדוֹרוֹתָיו	◊	הַנִּמְלֵט בְּרַב צְדָקוֹתָיו
וְהוֹשִׁיעָה נָא אֶתְּהָ:	לְמַעַן שְׁלֵם כָּל-מַעֲשָׂיִם	◊	הַמְּנַסֶּה בְּעֲשֻׂרָה נְסִים
וְהוֹשִׁיעָה נָא אֶתְּהָ:	לְמַעַן רַךְ וַיַּחֲדֵד נַחֲנַט לְמֵאָה	◊	זַעַק אִיָּה הַשָּׂה לְעֹלָה
וְהוֹשִׁיעָה נָא אֶתְּהָ:	לְמַעַן קָדַם שְׂאֵת בְּרַכָּה	◊	הַנְּשַׁמֵּם וְלִשְׁמֹךְ חֶבֶה
וְהוֹשִׁיעָה נָא אֶתְּהָ:	לְמַעַן צַדֵּק הָיִית לָךְ לְכַחַן	◊	כְּחַתָּן פֶּאֶר יִכְחוֹן

- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מְנַסֶּה בְּמַסָּה בְּמֵי מְרִיבַת מַיִם ◊ לְהַחֲרֵר הַפּוֹבֵב ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן פֶּאֶר הַיּוֹת גְּבִיר לְאַחֲיוֹ ◊ יְהוּדָה אֲשֶׁר גְּבִיר בְּאַחֲיוֹ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מְסַפֵּר רִבְעֵי מִדְּלוֹי יוֹל מַיִם ◊ לֹא לָנוּ כִּי אִם לְמַעַנְךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן עָנוּ מִכָּל וְנִאֲמָן ◊ אֲשֶׁר בְּצַדִּיקוֹ כָּל־כָּל הַמֶּן ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מְשׁוּבָה לְגֹאֵל וּמְשׁוּי מַמִּים ◊ לְזֹאת הַנְּשֻׁקָפָה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן שְׂמִתּוֹ כְּמִלְאֲבֵי מְרוֹמִים ◊ הַלּוֹבֵשׁ אוֹדִים וְתַמִּים ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מְצֻוֶה לְבֹא בַּמִּקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלָיִם וְרַחֲיוּצַת מַיִם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְהוֹלִית אֶהְבֶּה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן נְבִיאָה מְחֹלֵת מַחְנִים ◊ לְכַמְחֵי לֵב הוֹשִׁמָּה עֵינַיִם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְרַגְלָהּ רָצָה עֲלוֹת וְרָדַת בְּאֵר מַיִם ◊ לְמִוְנוֹ אֶהְלִיו ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן מְשֻׁרֵת לֹא מֵשׁ מֵאֶהֱל ◊ וְרוּחַ הַקִּדְשׁ עָלָיו אֶהֱל ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: בְּעֶבְרוֹ בְּיַרְדֵּן נִבְרָתוֹ הַמַּיִם ◊ לְיַפָּה וּבְרָה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן לְמַד רְאוֹת לְמוֹכָה אוֹת ◊ וְעַק אִיָּה נִפְלְאוֹת ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מִצָּה מֵל מְנַגֵּה מֵלֵא הַסֶּפֶל מַיִם ◊ לְכַלֵּת לְבַנּוֹן ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן כְּלוּלֵי עֲשׂוֹת מִלְחַמְתֶּךָ ◊ אֲשֶׁר בְּיָדֶם תִּתֶּנָּה יְשׁוּעָתֶךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: צְרוּפֵי מְנוּי בְּלִקְקֵם בְּיָדֶם מַיִם ◊ לְלֹא בְּגִדּוֹ כֶּדֶךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן יַחֲדֵי צוֹרְרֵים דֵּשׁ ◊ אֲשֶׁר מִרְחֵם לְנֹזֵר הַקִּדְשׁ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מִמִּכְתָּשׁ לְחֵי הַבְּקָעָת לֹא מַיִם ◊ לְמַעַן שֵׁם קִדְשֶׁךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגִדֵּל ◊ אֲשֶׁר מַעֲשֶׂק עֲדָה חֲדָל ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: בְּשׁוֹב עִם מַחְטָא צוֹ שְׂאֵב מַיִם ◊ לְנִאֲוָה כִּירוּשָׁלַיִם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן חָזֵק מְכַרְכֵּר בְּשִׁיר ◊ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה בְּכָל כְּלֵי שִׁיר ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מְנַסֶּה לְפָנָיו בְּתַאֲב שְׂתוֹת מַיִם ◊ לְשִׁמּוֹ כֶּדֶךָ סִבְרָם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן זֶךְ עֲלֶה בַּסַּעֲרָה ◊ הַמְקַנָּא וּמְשִׁיב עֲבָרָה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְפַלְלוֹ יְרַדָּה אֵשׁ וְלַחֲבָה עֶפֶר וּמַיִם ◊ לְעֵינֶיהָ פְּרֻכּוֹת ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן וְשֻׁרֵת בְּאַמֵּת לְרַבּוֹ ◊ פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ נִאֲצַל בּוֹ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: בְּקַחְתּוֹ מְנַגֵּן נִתְמַלְאוּ גְבוּים מַיִם ◊ לְפָצּוֹ מִי בְמִכָּה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן תִּרְחַר עֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊ הַמְכַרְזֵי תִשׁוּבָה לְצִאֲנֶךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: אִזּוּ כִּבְא מְחַרָּף סֵתֵם עֵינֹת מַיִם ◊ לְצִיּוֹן מְכַלָּל יִפִּי ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן דְּרִשׁוּךְ בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה ◊ וְסוֹדֶךָ לְמוֹ נִגְלָה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: כְּלֵי לְהַתְנַאֵל דְּרִשׁוֹ וְרַעֲוֹנִים וּמַיִם ◊ לְקוֹרְאֶיךָ בְּצַר ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן גָּמַר חֲכָמָה וּבִינָה ◊ סוֹפֵר מְהִיר מִפְּלֵשׁ אִמְנָה ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: מַחְכְּמֵנוּ אִמְרִים הַמְשׁוּלִים בְּרַחֲבֵי מַיִם ◊ לְרַבְתֵּי עִם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן כָּאִי לֶךְ חַיִּים בְּכָל לֵב ◊ שׁוֹפְכִים לֶךְ שִׁיחַ בְּלֹא לֵב וְלֵב ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: שׁוֹאֲלִים מִמֶּךָ עוֹז מִמְרוֹת מַיִם ◊ לְשׁוֹרְרוֹךְ בַּיָּם ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: לְמַעַן אוֹמְרֵי יִגְדֵּל שְׁמֶךָ ◊ וְהֵם נִחְלָתֶךָ וְעַמְּךָ ◊
- הושענא והושיעה נא אבינו אֶתְּהָ: צְמֵאִים לְיִשְׁעֶךָ בְּאַרְיָן עֵיפָה לַמַּיִם ◊ לְתַרְתֵּי לְמוֹ מְנוּחָה ◊

ח"ק הושענא אל נא ◊ אָנָּה הוֹשִׁיעָה נָּא: ק' חוזר.
 הושענא ◊ סֶלַח נָּא ◊ וְהַצְלִיחָה נָּא ◊ והושיענו אל מעוננו:

מניחים הלולב ואתרוג ונוטלים ההושענות:

והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה אמונים שופכים לך לב כמים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען בא באש ובמים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	גור ונס יקח נא מעט מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה דגלים גור גורי מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען הנעקד בשער השמים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	ושב וחקר בארת המים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה זבים חונים עלי מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	מען וגל אכן מבאר מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה ידידים נחלי דת משולת מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען פרו במשענותם מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	להכין למו ולצאצאיו מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה מתחננים בבישומן עלי מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען נאמן בית מספיק לעם מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	סלע חך ויווכו מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה עונים עלי באר מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען פקד במי מריבת מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	צמאים להשקותם מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה קדושים מנסכים לך מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען ראש משוררים כתאב שתות מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	שב ונסך לך מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תענה שואלים ברבוע אשלי מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	למען תל תלפיות מוצא מים
והושיענו אל מעוננו:	והושיענו אל מעוננו:	תפתח ארץ ותרעף שמים

חז"ק רחם-נא קהל עדת ישראל ◊ סלח ומחל עונם ◊ והושיענו אלהי ישענו:

והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	בסוף הפיוט 'או כעיני עבדים', יש אומרים 'שערי שמים פתח' בניגון סוף הפיוט 'אנסיכה' במלכיות של ראש השנה.
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	אז כעיני עבדים ◊ אל יד אדונים
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	נאה אדוני האדונים ◊ נתגרו בנו מדינים
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	הן גשנו חיום בתחנון ◊ עדיך רחום ותנון
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	זבת חלב ודבש ◊ נא אל תיבש
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	מענו בשמנה ◊ ביד שבועה ושמונה
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	ברת ברית לארץ ◊ עד כל ימי הארץ
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	מתחננים עלי מים ◊ בערבים על יבלי מים
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	שיחים בדרך מפעתם ◊ עומסים בשועתם
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	פועל ישועות ◊ פנה לפולחם שעות
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	קול רגשם תשע ◊ תפתח ארץ ויפרו ישע
והושיענו אלהי ישענו:	והושיענו אלהי ישענו:	שערי שמים פתח ◊ ואוצרך הטוב לנו תפתח

ח' קול מְבַשֵּׁר מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: והקהל חוזר.

מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	קול דודי הנה זה בא	אָמִין יִשְׁעָךְ בָּא
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	לְעֲמוּד עַל הַר הַיְיִתִּים	קול בא בְּרַבְּבוֹת בְּתִים
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	תַּחֲתֵיו הַר יִבְקַע	קול גִּשְׁתּוֹ בְּשׁוֹפֵר לְתַקַּע
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	וּמִשׁ חֲצֵי הַהָר מְמוֹרַח	קול דָּפַק וְהֲצִיץ וְזָרַח
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	וּבָא הוּא וְכָל קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ	קול הַקִּים מְלוּל נֶאֱמָו
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	בַּת קוֹל יִשְׁמַע בְּעוֹלָם	קול וּלְכָל בְּאֵי הָעוֹלָם
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	נִלְדוּ בְּיַלְד מְמַעֵי אִמּוֹ	קול זָרַע עֲמוּסֵי רַחֲמוֹ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	מִי שָׁמַע בּוֹאֵת	קול חָלָה וַיִּלְדָּה מִי זֹאת
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	וּמִי רָאָה כְּאֵלֶּה	קול מֵהוֹר פֶּעַל כָּל אֵלֶּה
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	הַיּוֹחֵל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד	קול יִשַׁע וּזְמַן הוֹחֵד
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	אִם יוֹלֵד גּוֹי פֶּעַם אֶחָת	קול כְּבִיר רוּם וְתַחַת
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	וְהָיָה לְעַת עָרַב יִהְיֶה אֹרֶךְ	קול לְעַת יִגָּאֵל עִמּוֹ נְאוֹר
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	כִּי חָלָה גַם יִלְדָּה צִיּוֹן	קול מוֹשִׁיעִים יַעֲלֶוּ לְהַר צִיּוֹן
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	הַרְחִיבִי מְקוֹם אֹהֶלְךָ	קול נִשְׁמַע בְּכָל גְּבוּלְךָ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	קַבְּלִי בְּנִיךָ וּבְנֹתֶיךָ	קול שִׁמִּי עַד דְּמִשְׁק מִשְׁבְּנוֹתֶיךָ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	כִּי קָמוּ יִשְׁנֵי חֲבֵרוֹן	קול עֲלִזֵּי חֲבַצְלֵת הַשָּׂרוֹן
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ	קול פָּנּוּ אֵלַי וְהוֹשָׁעוּ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	הוּא דוֹד בְּעַצְמוֹ	קול צַמַּח אִישׁ צַמַּח שָׁמוֹ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	הַקִּיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר	קול קוּמוּ כְּפוּשֵׁי עָפָר
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	מִגְדוֹל יִשׁוּעוֹת מְלַבּוֹ	קול רַבְתִּי עִם בְּהַמְלִיכּוֹ
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	עֲשֵׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדוֹד	קול שֵׁם עַדִּינָה לְהֶאֱבִיד
מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר:	לְדוֹד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם	קול תְּנֶה יִשׁוּעוֹת לְעַם עוֹלָם

חזן ג' פעמים. קול מְבַשֵּׁר מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: והקהל חוזר ג' פעמים.

תכלים כח:ט הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבְרַךְ אֶת־נַחֲלֹתֶיךָ וְרַעַם וְנִשְׁאָם עַד־הָעוֹלָם: מלכים א' ח:נט-ס וַיְהִי
 דְבַר־י אֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְחַנְּנֵתִי לְפָנָי יי קָרְבִים אֶל־יי אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וּלְלַיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עֲבָדוֹ
 וּמִשְׁפַּט עִמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן הַעֲת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים
 אֵין עוֹד:

החזן אומר 'קדיש תתקבל' בניגון נבחר של יום טוב (עמ' 63).
 אחר הקדיש חובטים את ההושענות. לאחר החבטות אומרים 'עלינו' (עמ' 64), שיר של יום ו' שיר מזמור לאספה' (עמ' 68).
 את בדי ההושענא מצניעים לשריפת חפץ או לאפיית מצות.

שבת לפני שבועות (שבת זכרון קהילות אשכנז שחרבו בגזירות תתנ"ו) ושבת חזון שקראו באשכנז 'שווארץ שבת'

שבת לפני שבועות

אומרים אהבה 'אותך כל היום', נוסח 'אמת ויציב' הרגיל, זולת 'אלדים באזנינו'.
לאחר אמירת 'יקום פרקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבנד'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. בשבת שלפני שבועות - לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המחלקים את קריאת ההזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד ממנהיגי הקהל חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.
אחרי 'אשרי' הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומר עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה ואומר 'יהללו'.

שבת חזון

לובשים בגד חול בשבת חזון כדי לעשות היכר לאבלות, והקפידו על כך גדולי הפוסקים רבותינו שבאשכנז. אם בלבוש חליפה של חול כבר נעשה היכר, ניתן ללבוש את כל השאר - כובע, כתונת, נעלים - של שבת.
'לכה דודי' נאמר בניגון 'אלי ציון', וממשיכים בה באמירת 'מומר שיר ליום השבת' ו'ה' מלך'. הפסוק האחרון, 'עדותך נאמנו', נאמר בניגון שבת. יש נוהגים שש"ץ אומר 'מנן אבות' בניגון עצוב מיוחד. בשחרית אומרים 'אדון עולם' בניגון יום הכפורים ומסיימים בקול נמוך כל חרוז שבו סוף ניגון. 'ברוך שאמר' נאמר בניגון פשוט. אין מארכים ב'הבל יודוך' וב'א-ל אדון'. הש"ץ אומר את הקטע מ'לא-ל אשר שבת' עד 'ביום שבת קדש' בניגון מיוחד של עצב, וב'שמך ה' אלדינו' חוזר לניגון שבת. אומרים אהבה 'אותך כל היום' (הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בתדפיס המחולק בבתי הכנסת), נוסח 'אמת ויציב' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע 'על הראשונים' בנעימה, אך מסיימו בניגון שבת, ומתחיל זולת 'אלדים באזנינו' בניגון המיוחד.
בקריאת התורה מתחילים לקרוא ללוי מהפסוק 'איכה אשא', בניגון הרגיל ולא בניגון איכה. חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לשבת חזון.
הרב קורא את ההפטרה בניגון 'איכה', ומפסוק 'לכן נאם האדון' בניגון טעמי ההפטרה. את הפסוק האחרון של ההפטרה אומר הקהל בקול רם, ואחר כך המפטיר.
לאחר אמירת 'יקום פורקן', מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבנד'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המפצלים את ההזכרה, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחר עמו חלק מוגדר של סדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.
אחרי 'אשרי', הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומר עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה וממשיך בניגון של 'אב הרחמים' 'יהללו'.
בקדושת מוסף אומר הש"ץ את הקטע 'הוא ישמיענו' עד 'כתוב לאמר' בניגון חצי קדיש שאחר קריאת התורה.

¹ הערות:

1. תחילה נכתבו ספרי הממורבך לשם הזכרת נשמות הרוגי גזירות תתנ"ו, אחר כך נכתבו להזכרת הרוגי גזירות ק"ט, והם כללו את שמות כל ההרוגים, אנשים נשים וטף, של אותה קהילה עברה נכתב הממורבך. נשתמרו בידינו העתקי ספרי הממורבך של וורמיישא ונירנברג הכתובים באופן זה. בקהילות שנוסדו בתקופה מאוחרת יותר לא מנו את שמותיהם של כל הרוגי הגזירות הראשונות של כל הקהילות הקדומות, כי אין לדבר סוף, אלא הזכירו רק את שמות הקהילות בהן היו ההרוגים בגזירות הראשונות, והוסיפו עליהם שמות קהילות בהן היו גם הרוגי גזירות אחרות, וכן שמות ארצות אחרות בהן היו הרוגים על קידוש השם. בממורבך של באמברג הוסיפו גם את שמות החיילים היהודיים שנהרגו במלחמת תר"ל-תרל"א. בימינו, כאשר אנו מונים את שמות הקהילות והארצות הרבות, ראוי לכוון גם על הרוגי גזירות ת"ש-תש"ה בחורבן אירופה.
2. בשמות הקהילות בדרך כלל מופיעים רק אלה שהיו באשכנז עצמה, היינו בארצות דוברות גרמנית. לעתים חדרו לתוך ספרי ממורבך אחדים שמות בודדים של קהילות מחוץ לגבולות אלה, בעיקר של קהילות עתיקות (כמו קראקא) או קרובות גיאוגרפית וחברתית לקהילות אשכנז (באוסטרו-הונגריה). לא מתוך זלזול ביהודי ארצות אחרות נעשה הדבר. ראשית, ספרי הממורבך יסודם בגזירות תתנ"ו שפקדו בעיקר את קהילות אשכנז, ועל פי דפוס הזכרת הנשמות המקורי, המשיכו להיכתב ספרי הממורבך לדורותיהם. ואכן משרבו הגזירות גם בארצות אחרות, נוספו שמות הרוגי ארצות אלה כתוספת לנשמות הרוגי קהילות אשכנז, אך רק שמות הארצות ולא שמות הקהילות הבודדות, הן מחוסר היכרות לפרטי הקהילות שבארצות אחרות, והן מצד שפירוט כל אלה אין לו סוף. בדומה לזה נוהגים גם בני ארצות אחרות, לפי מנהגם לומר 'יזכור' ברגלים, שמזכירים רק את נשמו הוריהם וקרוביהם בלי לפרט אישים וקהילות שמחוץ למעגל החברה הקרובה שלהם.
3. רשימת החכמים שמזכירים את נשמותיהם היא קטנה ומוגבלת בעיקר לכמה מן המפורסמים שבחכמי אשכנז הראשונים. בכמה קהילות הוסיפו שמות בודדים לפי בחירה אישית. מפני מה דוקא חכמים אלה ולא אחרים? רשימה זו הועתקה מתוך ספר הזכרת הנשמות הקדום של מגנצא (ר' וויינברג, אונטערזוכונגען, עמ' 57, 48; מעמארביכער, עמ' 8), שעבורה היתה לחכמים אלה משמעות מיוחדת, וכך נקבעה כמעט לגמרי לדורות. זו הסיבה שבראשה מופיעים שמות של שני זוגות, רבי שלמה ואשתו רחל שתיקנו בית הקברות במגנצא ורבי יצחק ואשתו בילא שביטלו המכס בקובלנץ [מגנצא השפיעה על שאר קהילות אשכנז בכמה תחומים. עצם בחירת שווארץ שבת לפני שבועות, לא כבוורמיישא, מבחר הפיוטים בתפלה, זאת גם בהשפעת ספר מהרי"ל].
4. הפורמולה: "יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות [...] וישוביה", מופיעה בספרי ממורבך חשובים בלשון רבים, ולא "קהילת [...] גרידא. כפי שידוע הרבה פעמים גורשו יהודים ונטבחו, והקהילות חברו ונוסדו מחדש לכן המונח 'קהילות' יכול לשמש כתיאור לכלל הקהילות שקמו נפלו וקמו באותו מקום, בחינת "שבע יפול צדיק וקם".
5. בסגנון צורת ההזכרה של הממורבך הלכתי בעיקר לפי הדוגמה של הממורבך הגדול של קהילת פראנקפורט. אולם בכמה מקומות נפלו בו טעויות כתיב וסגנון, ותיקנתי על פי נוסח ספרי ממורבך של קהילות אחרות. גם ברשימת הקהילות וגדולי התורה, עשיתי השלמות ותיקונים על פי ספרי ממורבך אחרים.
6. שמות המדינות מופיעים ברוב ספרי הזכרת הנשמות בצורות שונות ונבדלות מאחד לשני, ללא שיטה ברורה. מחוסר ידע גיאוגרפי של סופרים נפלו טעויות בכתיב שמות המקומות, ומכח כתיבים שונים של שם אותו מקום, וכן אי התמצאות, נוצרו כפילויות [וויינברג, מעמארביכער, עמ' 12, 72] 'השתמשנו בדרך כלל בפיענוחים הלועזיים של הרב וויינברג, וגם בפיענוחי של ר' אברהם ברלינר במאמרו באיזראעליט תרל"ב. בספר של קהילת באד-נושטאט ע"נ זאלה שנכתב בשנת תצ"ו, השתדל הסופר לנקד את שמות המקומות, תופעה שאינה קיימת בשאר הספרים, אולם מחמת אי ידיעה נכונה, יצאו השמות משובשים עוד יותר ותחת לסייע להגיית השמות הבלתי ידועים, גרם הניקוד לעיוותם. ערכתי את שמותיהם לפי סדר א"ב, כפי שנמצא בחלק מספרי הזכרת הנשמות, והשלמתי שמות על פי המקורות השונים.
7. שמות הקהילות נשתנו בחלק מהם במשך הדורות, ובספרי הממורבך המאוחרים נכתבו השמות לפי הצורה המוכרת בתקופת הכותבים והמתפללים.
8. הרשימות המפורטות ביותר של קהילות שנפגעו בגזירות ק"ט נמצאת בממורבך של [מגנצא, לבדוק את זאלפלד!:] דייץ (איזור קלן 32) ושל אורשפרינגען (איזור ווירצבורג), ומהן נלקחו הרבה שמות שאינם מופיעים בספרים אחרים, אך עדיין נותרו שמות רבים שנאספו מספרי הזכרת הנשמות השונים. בני רוב קהילות אלה נפגעו שוב בחורבן אירופה ת"ש-תש"ה, וזכרם ראוי לעמוד לעד.

ספר המכונה בכמה שמות: 'מעמיר-בוך', 'מימר-בוך', 'מעמר-בוך', 'מעמר-פנקס', 'מעמאר-בוך', 'מאמר-בוך'. 1. 'ספר מאמר', 'ספר המאמר', 'ספר המעמר', 'מאמר-פנקס', 'אלמעמיר-פנקס', 'הזכרת נשמות', 'הזכרת נשמות', 'מזכיר נשמות', 'יזכור נשמות', 'זכרון צדיקים'

9. במרבית ספר הזכרת הנשמות, ברשימת הקהילות מופיע רק הפתיח של לשון ההזכרה, כמו: "יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה". ונראה הדבר לכאורה כי בכך נגמר לשון ההזכרה של אותה קהילה. אולם בממורבוך של הקהילה העתיקה שפירא, אחד משלושת קהילות שו"ם שמהם יצאה תורה לכל ישראל, נמצא הנוסח בשלימות אצל כל קהילה: "יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה. שנהרגו ונשרפו על יחוד השם. בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן". על פי דוגמה שלימה זו הבאנו גם פה לשון ההזכרות.

10. הזכרת נשמות זו אינה מכילה נוסח מעין "בעבור שאנו נודרים מתנה לצדקה בעד נשמתם", ולכן אינה מותנית במתן נדרים. כי אין זה בגדר 'זכור' הנאמר ברגלים, לפי מנהג פולין, על יסוד המנהג הקדום שנשמר באשכנז לעשות 'מי שבירך' של 'מתנת יד' בימי קריאת התורה של 'איש כמתנת יד'. הזכרת נשמות זו היא בעבור קידוש השם של ההרוגים עצמם שנעשה בזמן ההריגה, או הרבצת התורה שלהם בחייהם, או שאר מעשים טובים שעשו ונמנו בהזכרה, ו"בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן".

בראש ספר הזכרת נשמות של קהילת מארולדסווייסאך כתב הסופר: "ראיתי ושמעתי שבכמה ישובים אין 'מאמר בוך', ואין זה נכון לפרוש בגלל הוצאה כספית של הבל, אלא יש לעשות מה שכל ישראל עושים, ואף במקום שגרים בו מעט יהודים עדיין ימצאו בקופת ההקדש די מעות לשם כך".

ממורבוך כתוב על קלף, ולעתים על נייר, ויש שפיארוהו בעיטורים, אף צבעוניים, ובכריכה יוקרתית. [בעת האחרונה היו שהוסיפו רשימות בהדפסת מכונת כתיבה. וויינברג, מעמארביכער, עמ' 69]. 'תוכנו מורכב כרגיל מהחלקים הבאים:

1. עמוד שער [לעתים רבות מעוטר].
2. תפילות שנאמרות על ידי הש"ץ על האלממור (הבימה), כמו 'לכה דודי', מזמורים צב (מוזמר שיר ליום השבת) וצג (ה' מלך). 'על הבל', 'ויעזור ויגן', 'ותגלה ותראה', זמר 'אחד יחיד', ברכת 'ברוך שפטרני', 'מי שבירך לחולה', 'מי שבירך למקשה לילד', ברכות ההפטרות, 'יקום פורקן', 'מי שבירך' לקהל, [בכמה קהילות ברכת המלך: 'הנותן תשועה'], ברכת החדש, 'מי שבירך למתנת יד'], בכמה קהילות: 'מי שבירך' מיוחד לתענית בה"ב [אשרי, 'אב הרחמים', 'יהללי', סדר עירובי הצרות, סדר תקיעת שופר עם פסוקים שלפני התקיעות ואחריהם] 'בכמה קהילות: 'יהי רצון' לשני וחמישי אחר קריאת התורה, [ברכת הגומל, ברכות מגילת אסתר, סדר התרת נדרים].
3. הזכרת הקהילות והארצות שתושביהן מתו על קידוש השם בגזירות.
4. הזכרת נשמותיהם של גדולי ישראל שהשפעתם ניכרת באומה כולה.
5. הזכרת נשמותיהם של אישים מקומיים ונפטרי קהילה שזכרים בזכות פעלים יוצאי דופן. מאוחר יותר נוספו נשמות נפטרים שניתן בעבורם תשלום מיוחד לקופת ההקדש. בעוד בספרי ההזכרות הקדומים נזכרו רק שמות הנפטרים עם ציון קצר על מעלתם, נוספו בדורות האחרונים תיאורים נרחבים יותר על מעלותיהם ולעתים אף קורות חיים של הנפטרים.

לפי ההנחיה הניתנת בממורבוך של קהל האשכנזים בסופיה, מזכירים את נשמות גדולי ישראל בקול רם, ואת היתר אומרים בלחש. לדברי ר' מנחם וויינברג (אוטערזוכונגען, עמ' 56; 'מעמארביכער', עמ' 5) נוהג הש"ץ או הרב בשבתות רגילות להזכיר נשמות בלחש, אולם בשתי השבתות השחורות מקריא את ההזכרות בקול חגיגי. אולם הוא עצמו מצטט, מעמארביכער, עמ' 81 מתוך ספרה של קהילת טאובררעטערסהיים: "לאחר הזכרת נשמות זאגט מן מי שבירך מיט הוכי שטים", כלומר שמרימים את הקול רק אחר הזכרת הנשמות ולא במהלכו.

בקהילות אחדות בהן במרוצת הדורות נתארכה מאוד רשימת הנזכרים (באמברג, פיורדא) לא הזכירו כל אחד בפני עצמו, אלא מקריאים בהזכרה אחת רשימה ארוכה של שמות, ואף הכינו בכתב רשימה כזו. לדברי וויינברג, רוב הקהילות מגבילות את הזכרת הנשמות בשתי השבתות השחורות רק להרוגים ואינן מזכירות את הנפטרים.

בשבת רגילה ש"ץ קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון, מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'ממורבוך' את לשון ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את לשון ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים שהזכרתם נעשית לפי סדר הופעתם בספר. בספרי הזכרת נשמות של קהילות פאפנהיים ואייבלשטאדט, נרשם בין ההזכרות: "עד כאן בשבת ראשון", "עד כאן בשבת שני". יש הנותנים סיכת בטחון במקום גמר ההזכרה, כדי לידע היכן להתחיל את הזכרת שלושה הבאים בשבת שאחריה. רישום ב'ממורבוך' נעשה תמורת תשלום הולם לקהילה או לבית הכנסת (בוורמישא במאה ה-17 גבו על כך י"א זהובים, בפפד"מ במאה ה-19 גבו על כך כ"א זהובים).

ב'שבת שחורה' אחר 'יקום פורקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבוך'. תחילה קורא החזן כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המפצלים את ההזכרה, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד ממנהיגי הקהל חלק מוגדר של סדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו (כפי שצוין בממורבוך של טיילהיים לגבי כל שבת).

דוגמאות להזכרת נשמות מתוך ספרי 'ממורבוך' של קהילות אחדות:

יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות _____ וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◊ בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

Henneberg הנברג	Diez דיץ	בראנדנבורג	Altona אלטונא	Ahr אהר
Heppenheim הפנהיים	Dillingen דילינגן	Brandenburg בראונבאך	Alzey אלציי	אוברלינגען ע"נ
Hersbruck הרסברוק	דילקן	Braubach ברויך	Amberg אמברג	נעקאר Ueberlingen
Herford הרפורד	דינקלשביהל	בראונשווייג	Amorbach אמורבאך	אובנבורג
herzbreich הרצברייך	Dinkelsbuehl דינקלדורף	Braunschweig ברייסל	Ansbach אנסבאך	Oberwesel אוברוויסל
Herschfeld הרשפלד	Duesseldorf דיסלאקן	Breissach ברייזאך	אנסימונד	Obermoschel אוברמושל
וואדנברג	Duerkheim דירקהיים	ברין ברייזאך	אנרנאך	Obernheim אוברנהיים
וואכנהיים	דעבינטר	בריסטול וישוביה	Aahweiler ארוויילר	Augsburg אוגסבורג
וואלדאו Waldau	דעטמולד	Brixen בריקסן	ארנהיים	אודרענהיים
וואלדברג Waldberg	דרעזדען Dresden	Bregenz ברעגענץ	ארנשטאט	Odernheim אוירנהיים
וואלפרון	האג Haag	Breslau ברעסלאו	ארנסטאט	Aura אורא
וואסרטרודינגן	Hagenau האגנאו	Godesberg גודסברג	ארנסטאט	אוסטיך
Wasserburg וואסרבורג	Hassfurt האספורט	Gotha גוטהא	ארנשטיין	אוריינגן Oehringen
ווארנדורף Warendorf	Halle האלא	Golzheim גולצהיים	אשאפנבורג	אולם Ulm
ווארנבורג	האל אין שוואבן	גונדלפינגן	Babenhausen באבענהויזן	אולמיץ Olmuetz
ווידנברג	האלברשטאט	Gundelfingen גונדלפינגן	באדן Baden	אולריך שטאט
ווידנברג	האלברשטאט	גונצנהויזן	Balbach באלבאך	אומלבאך
וויזל Weisel	Hamburg האמבורג	Gunzenhausen גוסלאר	יזכור אלהים את	אונטרווינדסבאך
וויזנבורג Wiesenburg	Hammelburg האמלבורג	Goettingen גטינגן	נשמת הרוגי ושרופי	אוסטרוברג
וויטליך Wittlich	האמלן Hameln	גיאורנסגמינד	קהילות באמבערג	אוסיק Aussig
וויידן Weiden	האמפורט	Georgsmuend גיאורנסגמינד	Bamberg באמברג	אוסנאברוק
וויילאן	Hannover האנובר	Gailingen גיילינגן	ביזניה	Osnabrueck אוסנאברוק
וויימאר Weimar	Hasselt האסלט	גיילינגן Geisslingen	Bubenberg בובנברג	Aufhofen אופהופן
וויינהיים Weinheim	הארבורג Harburg	גינצבורג Guenzburg	בודהיים	אופן Ofen
ווייסינגן Weissingen	ההנטרוהנדיין	Giesen גיסן	בוזינגן	אופנבאך Offenbach
ווייסנבורג Weissenburg	הוינשטון	גירולשטיין	בויגל	אופנהיים Oppenheim
ווייסנזע Weissensee	Hochenburg הוכנבורג	גוגלינגן	בוכן Buchen	אוקסענפורט
ווייספלד Weissfeld	Hochstaedt הוכשטט	גלאדבאך	בוכהולץ Buchholz	Ochsenfurt
ווייקרסהיים	Hochstetten הוכשטט	גלנהאוזן Gelnhausen	בולקאו Bulkau	אורינגן
ווייקרסהיים	Homburg הומבורג	גנינגן Goenningen	Bonn בון	איבערלינגען
ווייטשטאט	הולבילט	ג'נבה Genf	Boppard בופארד	Ueberlingen
ווייטשטאט	הולצוויילר	גנואה Genua	Bopfingen בופפינגן	Iglau איגלוי
ווינבאך Windsbach	הולצוויילר	גפינגן Goepingen	Burghausen בורגהויזן	Eger איגר
ווינדסהיים	Homburg הומבורג	גרויט Greuth	Burgheim בורגהיים	אידינגן [עטינגן?]
ווינדסהיים	הוצנפלוץ Hotzenploch	גרולסהופן	Burnau בורנאו	איטנבורג
ווינא Wien	הורנהיים	גרולסהופן	Biebrich ביברייך	אייבלשטאט
וינצאה Venedig	היידק	גרמסהיים	בייהינגן	Eibelstadt אייבלשטאט
וינצאהיים וישוביה	היידק	Germersheim גרדינג	בייזינגן	Eisenach אייזנאך
וינצאהיים וישוביה	היידק	גרדינג Greiding	ביילשטיין	אייילוונגן
וינצאהיים וישוביה	היידק	גרייסבאך	ביירוויט	Eilenburg איילנבורג
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	ביילפילד	Eichstaedt אייכשטעט
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בינג	Einbeck איינבעק
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בינשהיים	אייסקירכן
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בירכינג	אייקולצהיים
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בירן Bueren	אייקטאולא
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בירקנפלד	אייירגטהיים
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישהיים	אילזא
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אינגלווינגן
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אינגולשטאט
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	Ingolstadt אינגולשטאט
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	Innsbruck אינסברוק
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	Iphofen איפהופן
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אירגוזא
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אירנאך
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אכען Aachen
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אלדענהופן
וינצאהיים וישוביה	היידק	גראץ Graetz	בישופסהיים	אלטדורף Altdorf

2. In the various ממורבוך the various קהילות are sometimes listed individually in the יזכור and often in groups of varying sizes.

קרפאן	Frankenhausen	וישביה	לינדאו Lindau	וורמישא (Worms)
ראונשבערג	פראנקפורט דאודר	נידנאו Niedenu	ליננהופן Linsenhofen	וישביה
Ravensburg	Frankfurt a. Oder	נידרלינגען וישביה	לינץ Linz	וורצבאך Wurzbach
ראטציבורג	פראנקפורט דמיין	נישטאט Neustadt	ליצילבורג	זאלפלד Salfeld
רובאך /רארבראך	Frankfurt a. Main	וישביה	Luetzeltburg=	זאלצבורג Salzburg
רוטינגן Roettingen	וישביה	ניימעגן Neumegen	Luxemburg	וישביה
רוטנבורג Rothenburg	פרידברג Friedberg	וישביה	ליק Lyck	זאלצונגן Salzungen
וישביה	פרשבורג Pressburg	ניקולשבורג	למגו Lemgo	זאנגרהויזן
רויטלינגן Reutlingen	צוריק Zuerich	Nikolsburg	לנדא Landau	Sangerhausen
רוזניץ Rausnitz	צורצאך Zurzach	נירבערג Nuernberg	לעכניץ	זבלה Zwolle
רומא Rom	(Schweitz)	וישביה	מאגדבורג Magdeburg	זוטוויינא
רומהילד Roemhild	Zabern	ניקארגמינד	מאנהיים וישביה	זברנהיים Sobernheim
רונקל Runkel	ציגנהאגן Ziegenhagen	Neckargemuend	מאנטובה Mantua	זול Suhl
רוסהיים	צניים Znaim	ניקארשטורם	מארבורג Marburg	זולטורן Solothurn
רופאך Rufach	Zell	Neckarstorm	מארק	זולצבאך Sulzbach
רוקנהאוזן	קאנשטאט Kannstatt	סארבריקן	מאגנצא (Mainz)	זונטהיים
Rockenhausen	קאסל Kassel וישביה	Saarbruecken	וישביה	זינציג Sinzig
רייטניץ Raudnitz	קארלשטאט Karlstadt	סט גאל St. Gal	מיהלדורף Muehldorf	זואשט Soest
רייל Reil	קובורג Koburg	עברבאך Eberbach	מונהם	זיאבורג
ריינא	קובלנץ Koblenz	עהינגן	מונטאבויער	זינצהיים
רימאגן	קוואלהאוזן	עטוויילר	Montabauer	זיסקינד Sueskind
רינק Rieneck	קניגסברג	עטינגן Oettingen	מוסבאך Mosbach	זלינגשטאט
רנדריאק	קוכם-צל Zell bei	עטלינגן Ettligen	מוציג Mutzig	זליגענשטאט
רגנסבורג Regensburg	Kochem	עלזנאר	מושטאט	זליגענשטאט
וישביה	קולברשהיים	עלוואנגן Ellwangen	מיטלברג	זעלקירכען
שאפהויזן	kolda	עלכשפעלד	מיידנבורג וישביה	זנהיים Senheim
Schaffhausen וישביה	קולמאר Colmar	עלקא	מיינינגן Meiningen	טאנאו Thann
Schweidnitz	וישביה	עלריך Ellrich	מיינפלד Mainfeld	טויבערשטאט
שוויינפארט	קילהיים / Kuehlheim	עמרירך Emmerich	מייסן Meissen	טירנא Tirmau
Schweinfurt	Kehlheim	ענדינגען Eendingen	וישביה	טרוילינגן
שוואל (זבלה)	קונצלאווא	וישביה	מילאנו Mailand	טרינט Trier וישביה
שוואלבראך	קונשטאט	ענטזי	Muelhausen	טרייר Trier וישביה
Schwalbach	קונשטאט	ענהיים	במדינת טריינגן	יודנבורג Judenburg
שוואלדארף	Koesfeld	עסלינגן Esslingen	[וישביה]	(בקברת)
שוונפעלד	קופנהאגן	עפינגן	Muelheim	היידניספלד(?)
שורנדורף Schorndorf	Kopenhagen	ערבאך	מילטנברג Miltenberg	יולד Juulich
שטולברג Stolberg	קאזמארק Kaesmark	ערלבאך	Minden	יענא Jena
(Harz)	קייזרסלאוטרן	ערלאנגן	מינכן	יעסניץ Jessnitz
שטולצבורג Stolzberg	Kaiserslautern	ערפורט Erfurt	מיינשטאט	לאדנבורג Ladenburg
שטומל	קייזרסברג	וישביה	Muenchen וישביה	לאהשטיין
שטוטגארט Stuttgart	Kaysersberg	ערקלענץ	מיינסטר	לאהשטיין
שטטן Stetten	Kuelsheim	עשוועגע Eschwege	Muenster וישביה	(Ober/Nieder)
שטיין	קיצינגן Kitzingen	פאדבורן Padeborn	מיינסטרמאייפלד	Lahnstein
שטיינהיים Steinheim	קליווא Kleve	פאכא Vacha	Muenstermaifeld	לאווינגן Lauingen
שטיפט	קלינגנברג Klingenberg	פאסא Passau	מעי Metz	לאודא Lauda
שטלבערג	קלן וישביה	וישביה	מריבורג Merseburg	לאוטראך
שטענדיל	קמפן Kempen	פאריש Paris	מכלן Mechlen	לאוטראך
שטראסבורג	קניגסברג	פוזנא Posen	מליכשטאט	לאופען Laufen
Strassburg וישביה	גראבפעלד	פולדא Fulda וישביה	ממינגן Memingen	לאנדשוט Landshut
Straubing	Koenigsberg in	פולדא Fulda וישביה	מנקי Menki bei Serach	וישביה
שטערנברג	Grabfeld	פילדא Villach	מקלנבורג	לההטולש
Sternberg	Xanten	פולדאאוזן Feldhausen	Mecklenburg	לובלין Lublin
שטערליץ Sterlitz	קעמפטען	פילזן Pilsen	מרגנטיהיים	לוהר Lohr
שוידורף	קריילסהיים	פלורנץ Florenz	Mergentheim	לוונשטיין
שמאלקאלדן	קראילשעם Crailsheim	פעשט Pest	נאנסי Nancy	לונדון London
Schmalkalden	קרעמז קרעמזיר Kreamsier	פפורצעהיים Pforzheim	נייבורג Neuburg	לופנאו Loffenau
שפאנדוי	קראקא Krakau	וישביה	נויהויל Neuhauseil	לורך Lorch
שפירא Speier	קרייצנאך	פראג Prag וישביה	נוימארקט Neumarkt	לייגניץ Liegnitz
וישביה	(וי"א-צלם-מקום) Kreuznach	פראנקהויזן Frankhausen	נוימבורג Naumburg	ליינינגן Leiningen
שרישהיים	קרנא	פראנקהויזן Frankhausen	נויבורג Neuenburg	לייפניק Leipnik
	קרעמזיר וישביה		נוירדלינגן Noerdlingen	לייפציג Leipzig
			נוישא Nassau	לימבורג Limburg
			נורדהויזן Nordhausen	לינבורג Lueneburg

בממורבוך של עטינגן נוספו: גערלין, בממורבוך באחת מקהילות שוואבן, בממורבוך של צקנדורף נוספו: גרעץ, ווארשווא, טורין, טרעזנא, נוספו: זאנטא, לובלין

בממורבוך של נידרוורן נוספו: נעמירוב, טולשין, באר, פולנאה, הומל, סאטארדוב, צארניאוב, בראהין, פינסק, בריסק, וולאדו, פארישפאלה, פריאסלב, פארישופקה, קרעמענטש, בילגרייא, חלים, דובנא, טארנוגורד

בכמה ספרי הזכרת נשמות יש כפילויות כמו: צרפת-פראנקרייך, הולנד-נידרלנד

אודענוואלד Odenwald, אונגארן Hungary, אלטמיהל Altmuehl, אוקריינא Ukraine

יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי מדינת ³ _____ עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◊ בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

Kurland קורלאנד	England ענגלנד	Luxemburg לוקסמבורג	Denmark דענימארק	Austria אוסטרייך
Carinthia קערנטין	Podolia פאדאליא	Lorraine לותרין	Holland הולנד	Auschwitz אושטלנד
Russia רוסיא	Poland פולין	Lombardy לומבארדיא	Hesse העסין	Italy איטליא
Rhineland ריינס	Pommern פומרן	Lithuania ליטא	Wallachei וואליחייא	Ireland אירלאנד
Ries ריעס	Portugal פורטוגל	Malta מאלטה	Volhynia וויליניא	Aragon ארארגוניה
Swabia שוואבין	Bohemia פיהם	Mecklenburg מעקלנבורג	Wuerttemberg ווירטמברג	Arץ הקדושה
Black Forest שווארצוואלד	Flanders פלאנדירן	Moravia מעהרין	Westphalia וועטפאלן	Ashkenaz אשכנז
Sweden שוודין	Franconia פראנקין	Mark מארקט	Sauerland זואראלאנד	Baden באדן
Styria שטייערמארק	Provence פרובינצא	Niederland נידרלנד	Transylvania זיבנבירגן	Bodensee בודענזיא
Switzerland שווייץ	Friesland פריזלאנד	Neckar נעקאר	Seeland זילאנד	Burgundy בורגוניה
Silesia שלעזיא	Prussia פרייסען	Spain ספרד	Saxony זאקסון	Bohemia ביהם
Schleswig שלעזוויג	France צרפת	Scotland סקוטלאנד	Tirol טירול	Bavaria ביארן
Turkey תוגרמה	Croatia קרואטיא	Alsace עלזאס	Thuringia טירינגן	Brabant בראבאנט
			Greece יוון	Brandenburg בראנדיבורג
			Dalmatia דאלמאציה	Breislgau ברייסגאוו
				Dalmatia דאלמאציה

יזכור אלהים את נשמות בני כל הקהילות והישובים האלו ◊ והסביבות של כל עיר ועיר ◊ עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונמבחו ונחנקו ונצלבו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ובמיתות קשות ומשונות על קידוש השם יתברך שמו. בשכר זה יזכרם אלהים ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עם נשמות הצדיקים והצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

בממורבוך של וורמיישא הוסיפו בשנת ת"ו על פי הוראת רבי משה שמשון בכרך את שמות קהילות ההריגה בפולין ורייסן בגזירות ת"ח ות"ט. כעין זה הוסיפו בממורבוך של פולדא, פירודא וטרויכלינגן. נוסח פירודא: אוליאנאב, אוסטרא, באר, בארישופקה, ביחוא, בילגריא, בראהין, בריסק, דובנא קטן, הומי, הרובש הוא, וואלאדוה, חעלים, טאמישאב, טולטשין, טורבין, טראגראד, לאדמר, לובען, לויצק, נאראל, נעמרוב גדול, פאלנא, פארישפאלה, פינסק, פערייאט, פריאסלאב, צארניאב, קאסנטין, קאריטניצא, קראסנאבראד. קראשניק, קרעמניץ, שטאראדוב, שעברשין, נוסחי עלינגן, טרויכלינגן, שוואבאד:

צריך להעתיק מוויינברג, ממורבוך, עמ' 222, 212-213, 195-196 [עד כאן]

לזכר נשמות שש מיליון קדושים

יזכור אלהים את נשמת ששה אלפי אלפים ישראל אנשים ונשים ילדים וילדות

של כל הקהילות וישובים ◊ וסביבות של כל עיר ועיר במדינות

גרמניה Germany, אוסטריה Austria, צ'כוסלובקיה Czechoslovakia, פולין Poland, דענימארק Denmark, נורווגיה Norway, הולנד Holland, בלגיה Belgium, צרפת France, רומניה Romania, יוגוסלביה Yugoslavia, יון Greece, איטליה Italy, ליטא Lithuania, לטביה Latvia, אסטוניה Estonia, אוקריינה Ukraine, רוסייה Russia, הונגריה Hungary, ושאר הארצות הכבושות

עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊

שנהרגו ונשרפו ונמבחו ונמבחו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ומיתה קשה על יחוד השם. בשכר זה יזכרם אלהים לטובה ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עם נשמות צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

3. In the various ספרי ממורבוך the various מדינות are sometimes listed individually in the יזכור and often in groups of varying sizes.

ע"כ על פי הממורבך של שפירא

יזכור אלהים את נשמת **רבינו גרשום ב"ר יהודה מאור הגולה** עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני הגולה בתקנותיו והרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמעון הגדול ב"ר יצחק**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שטרך בעד הקהילות והאיר עיני הגולה בפיוטים שירות ותשבחות. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שלמה ב"ר יצחק**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני כל ישראל בפירושו לכל התורה, מקרא משנה תלמוד. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב תם**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיני הגולה בפלפוליו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב מאורליינש**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, בעבור תוספותיו וחידושי וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמואל ב"ר מאיר [רשב"ס]**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיניו בפירושו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יצחק ב"ר מאיר [ריב"ס]**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר יצחק שליח ציבור**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שתיקן שבחות למקום. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

רבינו אליעזר ב"ר נתן [ראב"ן], **רבינו שמשון משאנץ**, רבינו יהודה החסיד, עבור שהאיר עיני הגולה בתיקוניו

רבינו מנחם ב"ר יעקב [מזורמיישא], אחי רבינו אפרים מבונא] עבור שהרביץ תורה

רבינו אלעזר ב"ר יהודה [בעל הרוקח] עבור שהרביץ תורה

יזכור אלהים את נשמת **רבינו פרץ**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיניו בפירושו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני הגולה בחידושי ותשובותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אליעזר מטוך**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור תוספותיו וחידושי וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אשר**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל בפסקיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב בעל הטורים**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

רבינו מאיר בן הקדוש רבי ברוך הלוי [מפולדא המכונה מהר"ם סג"ל]

רבינו שלום ב"ר יצחק מנישטט המכונה מהר"ש

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר משה המכונה בשם מהרי"ל**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו ישראל איסרלן ב"ר פתחיה בעל תרומת הדשן**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם שאר צדיקי עולם שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר יהודה ווייל**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

בכמה ספרי הזכרת נשמות מופיעה הזכרה לרבינו חננאל, אחרי רש"י ובעלי התוספות, וזה שובר את הכלל של ספרי הזכרת הנשמות המביאים את שמותיהם של חכמי אשכנז וצרפת בלבד, ורבינו חננאל קדם להם ומעולם לא חי באשכנז או צרפת. אילו היתה מסגרת זו מיועדת גם לשאר חכמי ישראל, היו ספרי הממורבך כוללים את שמותיהם של כל התנאים, האמוראים והגאונים, או לפחות את המפורסמים שבהם. גם מיקומו הכרונולוגי המשובש מעיד על צירוף ספונטאני של סופר מעתיק, ולא על תיכנון מדויק. אכן רבינו חננאל לא נזכר בספרים הקדומים, כמו זה של וורמישא. חריגים כאלה מופיעים גם בספרי ממורבך שונים, כמו למשל שמו של רבי אלעזר הקליר בספרי הזכרת נשמות של סופיה, עלינגן פאפנהיים, טרויכלינגן, ברלוצהיים (ארבע האחרונות הן קהילות סמוכות זו לזו). שילוב שמות יוצאי דופן אלה, נעשו כפי הנראה על ידי סופרים מקומיים שלא הבינו מפני מה שמו של חכם זה או אחר הידוע כל כך במסורת ישראל, לא שולב בין שמות החכמים.

בממורבך של טאוברעטערס היים במקום רשימת החכמים באה ההזכרה הבאה"

כל בעלי גמרא תלמד בבלי ומחברי ששה סדרי משנה עם כל שארי תנאים ואמוראים ומחברי ספרים קדושים.

בממורבך של נידרוורן פותחת הרשימה בהזכרת הקדושים של ארץ הקודש וארצות הגלות וכן עשרה הרוגי מלכות; כל אלה שמסרו נפשם למען הכלל; כל התנאים, האמוראים, הסבוראים, רבנים, ראשי ישיבות ותלמידיהם, שהרביצו תורה בישראל והאירו עיני הגולה בפירושיהם.

בממורבך של באמברג נוספו על ידי הרב ד"ר יוסף יצחק קובאק (וויינברג, אונטערזוכונגען, עמ' 3)

רבינו משה ב"ר מימון, סעדיה גאון, האי גאון, ניסים גאון, יצחק אלפסי, אליעזר הגדול, נתן מרומי בעל הערוך, יוסף לוי, יעקב ב"ר יקר, יהודה הלוי, שבתי כהן, ליפמן הלר, שמואל קולין

בממורבך של פייטסהכהיים שנכתב בשנת תק"ב נוספו:

יהושע העשיל מקראקא, יוסף קארו, משה איסרלש, משה בן מימון, מרדכי יפה, יצחק לוריא, חיים ויטאל, פאלק, דוד טורי זהב, שפתי כהן (אברהם ישעיה) [הורוויץ]

בממורבכים של קליין-ערדלינגן, פראנקווינהיים, צקנדורף, טינגן, ממלסדורף, גרולצהופן וזולצבאך נוספו: משה בר מימון

בממורבך של זונטהיים נוספו:

רבינו יצחק אלפוס בעבור שהרביץ תורה בישראל, רבינו אליהו ב"ר משה בעבור שהרביץ תורה בישראל (בעל שם)

בממורבך של בכהופן נוספו: רבי משה ב"ר מימון

בממורבך של קריגסהאבר הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:

רבי יוסף צבי הירש יאנוב אב"ד פוזנא ופירודא, רבי נח חיים צבי בערלין אב"ד מגנצא ואה"ו, רבי פנחס הורוויץ אב"ד פפד"מ, רבי יוסף שטיינהארט אב"ד פירודא, רבי יחזקאל לנדא אב"ד פראג, רבי נתן אדלר אב"ד בוסקוביץ ומגדולי פפד"מ, רבי משולם זלמן הכהן אב"ד פירודא

הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:

[רבי צבי הירש בן יעקב אשכנזי [חכם צבי], רבי נתנאל ווייל [קרוב נתנאל], רבי יהונתן אייבשיץ, יעקב עמדין, רבי אברהם בינג, רבי עקיבה גונס [רבי עקיבה איגר], רבי משה ב"ר שמואל סופר [חתם סופר], רבי ישראל קורשידט, רבי יצחק אריה המכונה זעקל לייב [בעל שם ממיכעלשטאט], רבי וואלף האמבורגר, החכם יצחק ברנס, רבי צבי הירש קאלישער, רבי יעקב עטלינגר [ערוך לנר], רבי אברהם ראיס, רבי נתן מרכוס אדלר [נתניה לגר], רבי יצחק דוב הלוי [זעליגמאן בער] במבערגר, רבי שמשון בן רפאל אריה הירש, רבי עזריאל ב"ר יהודה הילדסהיימר, רבי דוד צבי הופמאן [מלמד להועיל], רבי מרדכי הורוביץ [מטה לוי], רבי שלמה ברייער, רבי יעקב רוזנהיים, רבי לוי יוסף ברייער, רבי יוסף צבי הי"ד קרליבך, רבי יחיאל יעקב ווינברג [שרידי אש], הרב שמעון שוואב]

יזכור אלהים נשמות כל המתים בקהילות ובישובים עם נשמות אברהם יצחק אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ **עבור שמרחו בעד הקהילות ובטלו גזירות ובטלו שמד ובטלו מכסים והוציאו ספרי תורה מידי הגוים והוציאו אנוסים מידי הגוים** ◊ **בשכר זה יהיו נשמותיהם צרורות בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן** ◊ **אמן:**

לבדוק: ספרי הממורבך המנויים בהקדמת דושינסקי לממורבך של אופנבאך. ברכת אברהם, ספר היובל לר' אברהם ברלינר, ברלין תרס"ג, עמ' 113 ואילך. ממורבך של ווינה.

פד:כ⁴ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלִלוּךָ פְּלֵה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁפְכָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁיר אֱלֹהִיו:

קמכ תְּהִלָּה לְדוֹר אֲרוֹמְמֶךָ אֱלֹהֵי הַמִּלֻּךְ וְאֶבְרַכְּהָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל-יוֹם
 אֶבְרַכְּךָ וְאֶהְלֵלְךָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהִלָּל מְאֹד וְלֹגְדֵלְתוֹ אֵין חֶקֶר:
 דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מִעֲשֵׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ וַיְגִידוּ: הֵדֵר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ
 אֲשִׁיחָה: וַעֲזוּזוֹ גְּוֵרָאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וַיְגַדְּלוּךָ אֶסְפְּרֶנָּה: זָכַר רַב-טוֹבוֹךָ יִפְּעוּ וְצַדִּיקְתֶּךָ
 יִרְנְנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֲרַךְ אַפִּים וַיְגַדֵּל-חֶסֶד: טוֹב-יְיָ לְכָל וְרַחֲמָיו
 עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו: יוֹדֶךָ יְיָ כָּל-מַעֲשֵׂיךָ וְחִסְדֶיךָ יִבְרַכְּבוּךָ: כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ
 וּגְבוּרֹתֶיךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לְבַנֵּי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הֵדֵר מַלְכוּתוֹ:
 מַלְכוּתֶךָ מַלְכוּת כָּל-עֲלָמִים וּמִמְשַׁלְתֶּךָ בְּכָל-דוֹר וָדָר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל-הַנְּפֹלִים
 וְזוֹקֵף לְכָל-הַכְּפוּפִים: עֵינֵי-כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה גּוֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲבָלָם בְּעֵתוֹ:
 הַבַּעַל תַּפְלָה מְרִים קוֹלוֹ בְּנַעִימָה בַּפְּסוּק פּוֹתַח אֶת-יְדֶיךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל-חַי רִצּוֹן: צַדִּיק יְיָ
 בְּכָל-דְּרָכָיו וְחִסִּיד בְּכָל-מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל-קָרְאֵיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֱמֶת:
 רִצּוֹן-יִרְאֵיו יַעֲשֶׂה וְאֶת-שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת-כָּל-אֲהָבָיו
 וְאֶת כָּל-הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יִדְבַּר פִּי וּיְבַרְךָ כָּל-בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ
 לְעוֹלָם וָעֶד: קטו:יח וְאַנְחֵנוּ | נְבָרְךָ יְיָ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם הַלְלוּ-יְיָ:

4. On the שבת before שבועות and on שבת חוון, the following is recited; a) אשרי is said first according to the הבשם (מקבלי התוספות) ערוגת הבשם, מהר"ל, מנהגי פיורדא, מהר"ל, (מקבלי התוספות) ערוגת הבשם and many other sources, b) the names of those killed are mentioned, c) אב הרחמים, requesting the הקב"ה to remember the נאהבים ונעימים that were mentioned. אב הרחמים is recited twice a year, the שבת preceding שבועות and שבת חוון. Placing it before אשרי is discussed by טירנא and the לבוש, the מנהגי רבינו אייזיק טירנא and the לבוש. No reason is stated for the change. In the pg. 233, it mentions reciting אשרי and then אב הרחמים, stating that מנהג פולין recites it all year round. It seems that in those days, even according to פולין, it was said following אשרי.

⁵ אב הרהמים' אומרים רק בשתי שבתות בשנה והן השבת שלפני שבועות ⁶ והשבת שלפני תשעה באב, כתקנת רבותינו הראשונים לזכר גזירות תתנ"ז.

הקהל עומד על רגליו והחזן אומר אותו בנעימה עצובה והקהל אומרו עמו בלחש.

אב הרהמים ◊ שוכן מרומים ◊ ברחמי העצומים הוא יפקוד ברחמים ◊
 החסידים והישרים והתמימים ◊ קהילות הקדש שפסרו נפשם על קדשת השם ◊
 הנאהבים והנעימים בתייהם ◊ ובמותם לא נפרדו: מנשרים קלו ◊ ומאריזות נברו ◊
 לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו למובה ◊ עם שאר צדיקי עולם ◊
⁷ וינקום בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד: פכתוב בתורת משה
 איש האלהים: דברים ל:מג הרנינו גוים עמו פי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצדיו
⁸ וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדי הנביאים פתוב לאמר: יואל ד:כא ונקיתי דמם
 לא נקיתי ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר: תהלים עט:י למה | ואמרו הגוים איה
 אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדי השפוד: ואומר: ט:יג כירדרש דמים
 אותם זכר לא שכה צעקת עניים: ואומר: קי:י-ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש
 על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על פני ירים ראש:

החזן לוקח את הספר תורה וממשיך 'יהללו' בניגון 'אב הרהמים'.

סדר הכנסת ספר התורה

החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יהללו | את-שם יי כירנשגב שמו - לבדו קהל: הודו על-ארץ ושמים:
 ויזרם קרן | לעמו תהלה לכל-חסידיו לבני ישראל עם קרבו הללויה:

5. The origins of אב הרהמים are somewhat unclear, although it first appears in the mid-thirteenth century. As such, it is possible it was written either to commemorate a) the victims of the Crusades and the destruction of קהילות אשכנז in the Rhineland, b) the burning of the Talmud in Paris in 1242, or c) the martyrs of Jewish history, without referencing any specific event. It is said on the שבת before שבועות because of the massacres of קהילות שו"ם in 1096 (שפיירא, וורמיישא, מנצא) and on שבת חזון because of the חורבן. According to מנהג פולין it is recited every week, following the Cossack Bogdan Chmielnitzki's peasant army rebellion of 1648. They massacred between 100,000 - 300,000 Jews and destroyed three hundred Jewish communities in the Ukraine, Volhynia, Podolia, Poland proper and Lithuania.

6. אם חל שבת זו בערב ראש חודש סיון יש סדר מיוחד - ערב ראש חודש סיון שחל בשבת אומרים כאן ברכת החודש, ואין אומרים אשרי אחריה אלא ממשיכים בהזכרת נשמות (מורחבת) ואח"כ מי שבירך לקהל, אשרי, אב הרהמים, ומכניסים הספר תורה.

7. הנוסח הנכון הוא: וינקום בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד: (הנוסח המודפס קוצר בידי הצנזורה).

8. אמר רב ענו, כל הקבור בארץ ישראל, פאילו קבור תחת המזבח! פתיב הקא 'מזבח אדמה תעשה לך' (שמות כ:כא) וכתוב התם 'וכפר אדמתו עמו': (גמ' כתובות קיא).

כט מְזַמֵּר לְדָוֵד הָבֹי לִי בְּנֵי אֱלֹהִים הָבֹי לִי כְּבוֹד וְעֹז:
 הָבֹי לִי כְּבוֹד שְׁמוֹ הַשְׁתַּחֲוֵנו לִי בְּהַדְרַת-קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ עַל-הַמָּיִם אֶל-הַכְּבוֹד הַרְעִים יְיָ עַל-מַיִם רַבִּים:
 קוֹל-יְיָ בַּפֶּתַח קוֹל יְיָ בְּהַדְרָה:
 קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרוֹמִים וַיִּשְׁבֶּר יְיָ אֶת-אֲרוֹנֵי הַלְּבָנוֹן:
 וַיִּרְקִידֵם כְּמוֹ-עֵגֶל לְבָנוֹן וְשָׂרִיז כְּמוֹ בַּרְאֲמִים:
 קוֹל-יְיָ חֹצֵב לַחֲבוֹת אֵשׁ:
 קוֹל יְיָ יַחֲלֵ מְדַבֵּר יַחֲלֵ יְיָ מְדַבֵּר קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ | יְחוּלֵל אֵילֹת וַיִּחַשֵׁף יַעֲרֹת וַבְּהִיבְלוֹ בְּלוֹ אָמַר כְּבוֹד:
 יְיָ לַמַּבּוּל יֵשֶׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
 יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מ37 זכר י:לו וּבִנְחָה יֹאמֵר שׁוֹבָה יְיָ רַבָּבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל:
 תהלים קלז:ח-י קוֹמָה יְיָ לְמַנוּחָתֶךָ אֲתָה וְאֲרוֹן עֲזֶךָ:
 בְּהִנֵּנִי יְיָ לְבָשׁוּ צַדִּיק וַחֲסִידֶיךָ יִרְנְנוּ:
 בְּעֵבוֹר דָּוִד עֲבָדֶךָ אֶל-תֵּשֵׁב פָּנֵי מְשִׁיחֶךָ:
 משלי 7:3 כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם אֲתוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:
 ג'יח עֵץ-חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכְּרֶהָ מֵאִשֶׁר:
 ג'יח דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי-נֶעֱם וּבְלִי-נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:
 איכה ה:כח הַשִּׁיבֵנו יְיָ | אֱלֹהֵיךָ וְנָשׁוּבָה חֲדָשׁ יַמִּינוּ כְּקֹדֶם:

אומרים כאן חצי קדיש ושבת מוסף (עמ' 183).

מכון מורשת אשכנז

סאַרגנס (קיטל)

בתפילות הבוקר של ראש השנה, ותפילות יום הכפורים מכניסו ועד צאתו, לובשים 'סארגנס' (קיטל) ומצנפת לבנה. ה'סארגנס' המקורי, שצורתו כתכריכי אשכנז המקובלים, סגור מלפנים ומאחור, ומשלשלים אותו על הגוף דרך בית הצוואר הפתוח למעלה. חוגרים עליו אבנט לבן. רבים נהגו להתעטף בטלית לבנה לגמרי שפסיה לבנים. נערים ובחורים, וכן חתן בשנה ראשונה, חובשים מצנפת לבנה אך לא 'סארגנס'. נשים מהדרות אחר בגדים לבנים. אין אבל לובש 'סארגנס' בימים נוראים וליל הסדר. ויש שלובשים אותו תחת המעיל העליון. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

גרסאות התפלה לימים נוראים

בתפילות ראש השנה כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים שנתקנו לאמירת החזן, והיינו:

בערבית לפני תפילת העמידה ולאחריה;
בשחרית לפני 'ברכו' ולאחר חזרת הש"ץ;
לאחר קריאת התורה;
במוסף לפני העמידה ולאחר חזרת הש"ץ.
אך בקדישי מנחה של החזן כופלים 'לעילא ולעילא'

בכל קדיש יתום אין כופלים.

בשאר ימי התשובה, מלבד יום כפור, אין כופלים 'לעילא' כלל!

להלן גרסאות התפלה בכל עשרת ימי תשובה:
וּבְתוֹב לְחַיִּים מוֹבִיִּים בְּנֵי בְרִיתְךָ: (בלא המלה 'כל').
בְּסֶפֶר חַיִּים וְכוּ' לְפָנֶיךָ אָנוּ (ולא אנחנו) וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם: (בלא המלה 'טובים')
סיום העמידה: עוֹשֵׂה הַשְּׁלוֹם, במקום 'המברך את עמו ישראל בשלום'.
בסוף קדיש וסוף העמידה אומרים את הנוסח הרגיל: עוֹשֵׂה שְׁלוֹם (בלא הוספת ה"א הידיעה 'השלום').

להלן גרסאות התפלה בימים הנוראים:
וְאֵז צַדִּיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ (ולא 'ובכן צדיקים').
וַנֵּאמֶר וַיִּגְבַּה ה' צַב-אוֹת בְּמִשְׁפַּט (ולא 'ככתוב ויגבה').
וַדְבַרְךָ מְלַבְּנוּ אֶמֶת (ולא 'ודברך אמת').

בסיום הברכה הרביעית בעמידה אומרים את התוספת של שבת לפי הסדר הבא:
וַיִּשְׁמַחְנוּ בִּישׁוּעַתְךָ. וַמָּחַר לִבְנוֹ לְעַבְדְּךָ בְּאֶמֶת. וַהֲחִילָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצוֹן שֶׁבַת קַדְשְׁךָ.
וַיִּשְׁמַחְנוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהְבֵי שְׁמֶךָ. בִּי אֵתָהּ

בתחילת הקדושה אחר כל סילוק: בְּפֶתַח וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵינוּ (בלא המילים 'על יד נביאך').

במוסף

ב'ומפני חטאינו': וְאֵין אָנוּ יְבוּלִים (ולא 'אנחנו'), שְׁנִשְׁתַּלְחָה (ולא 'השלוחה').
בראש השנה מוסף בזכרונות לקראת סוף הברכה הגריסא היא: עַל גְּבִי הַמְּזוּבָח (ולא 'על גב המזבח')
בסוף ברכת זכרונות הנוסח הוא: וַעֲקַדְתָּ יִצְחָק לְזִרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמֵים תְּזַכֵּר:
וַתַּעַרְב לְפָנֶיךָ עֵתִידֵתְנוּ (ולא 'ותערב עליך').

בשאר ימי תשובה עד ליום הכפורים, מאחל איש לרעהו: הַתִּימָה מוֹבָה (ולא 'גמר חתימה מובה').

תפלות לראש השנה

תכלים נא:טז אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים מוֹבִים וְקוֹנֵה הַכּוֹל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊
וּמְבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה:
וְזַכְּרֵנוּ לְחַיִּים ◊ מִלֶּךְ חַפְּזֵן בְּחַיִּים ◊ וְכֹתֵבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:
מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶגֶן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מְחַיֶּה
מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ
לִישְׁנֵי עֶפְרַי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמָה לָךְ ◊ מִלֶּךְ מַמִּית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה:
מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחָמִים ◊ וְזוֹכֵר יְצוּרֵיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:
וְנֶאֱמַן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נקדש' בשחרית ובמנחה.

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וּקְדוּשִׁים בְּכָל-יוֹם יִתְלַוְךָ סֵלָה:

וּבְבֵן ◊ תָּן פְּחָדְךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ וְאִימָתְךָ עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְרָאתָ:
וַיִּרְאוּךָ כָּל-חַמְּעָשִׂים ◊ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל-הַבְּרוּאִים: וַיַּעֲשׂוּ כֵלִם אֲגָדָה אַחַת ◊
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שָׁלֵם: כְּמוֹ שִׁידְעֵנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ שֶׁהַשְּׁלֵמָן לְפָנֶיךָ ◊
עוֹ בְּיָדְךָ ◊ וּגְבוּרָה בְּיַמִּינְךָ ◊ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְרָאתָ:

וּבְבֵן ◊ תָּן כְּבוֹד ◊ יְיָ ◊ לְעַמְּךָ ◊ תְּהִלָּה לְיִרְאִיָּה ◊ וְתִקְנָה לְדוֹרֶשֶׁיךָ ◊ וּפְתַחֲזוֹן פֶּה לְמַיְחֲלִים
לָךְ ◊ שְׂמִיחָה לְאַרְצְךָ ◊ וְשִׂשׂוֹן לְעִירְךָ ◊ וְצִמְחַת קַרְנֵן לְדוֹד עֲבָדְךָ ◊ וְעִרְיַת גֵּר
לְבֶן-יִשְׂרָאֵל מְשִׁיחָךָ ◊ בְּמַחֲרָה בְּיַמֵּינוּ:

וְאִז ◊ צַדִּיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׂמְחוּ ◊ וַיִּשְׂרִים יַעֲלוּ ◊ וְחַסִּידִים בְּרַנָּה יִגִּילוּ: וְעוֹלָתְךָ תִקְפֹּץ-פִּיָּה ◊
וְכָל-חַרְשָׁעָה כִּלְאֵה כְּעֵשֶׂן תִּכְלָה ◊ כִּי תַעֲבִיר מִמְּשָׁלַת זָרוֹן מִדְּהָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ ◊ אַתָּה יְיָ לְבָדְךָ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ בְּחַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ ◊ וּבִירוּשָׁלַם
עִיר קְדוֹשָׁה ◊ בְּכַתוּב בְּדַבְרֵי קְדוֹשְׁךָ - תַּכְלִים קָמוּ: יְיָ מִלֶּךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן
לְדָר וָדָר תְּלַלֶּיהָ:

קְדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ ◊ וְאִין אֱלוֹהַ מִבְּלַעְדֶּיךָ ◊ וְנֶאֱמַר - יִשְׁעִיכּוּ כִּי: וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת
בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמִּלֶּךְ הַקְּדוֹשׁ:

אתה בחרתנו מכל העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל הלשונות ◊
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושמה הגדול והקדוש עלינו קראת:

במוצאי שבת

(גמ' זרכות לג:) ותודיענו יי אלהינו את משפטי צדקך ◊ ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך ◊
ותתן לנו יי אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים: ותנחילנו זמני ששון
ומועדי קדש וחגי נדבה: ותורישנו קדשת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל: ותבדילנו יי
אלהינו בין קדש לחול ◊ בין אור להשך ◊ בין ישראל לעמים ◊ בין יום השביעי לששת ימי
המעשה: בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הברלה ◊ ואת יום השביעי מששת ימי המעשה
קדשת ◊ הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדשתך:

ותתן לנו יי אלהינו באהבה את יום [בשבת השבת הזה ואת יום] הזכרון הזה ◊
יום תרועה [בשבת זכרון תרועה באהבה] מקרא קדש ◊ זכר ליציאת מצרים:
אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ◊ ויבא ◊ ויגיע ◊ יראה ◊ וירצה ◊ וישמע ◊ ויפקד ◊ ויזכר
זכרנו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלם עיר קדשך ◊
וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה למנוחה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום
ביום הזכרון הזה: זכרנו יי אלהינו בו למנוחה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו לחיים:
ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊ כי אל מלך חנון
ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך על כל העולם בלוי בכבודך ◊ והנשא על כל הארץ ביקרך ◊
והופע בחדר גאון עוז ◊ על כל יושבי תבל ארצך: וידע כל פעול כי אתה פעלתו ◊
ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ◊ ויאמר כל אשר נשמה באפו ◊ יי ◊ אלהי ישראל מלך ◊
ומלכותו בכל משלה:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו ◊ רצה במנוחתנו] קדשנו במצותיך ◊ ותן חלקנו בתורתך ◊
שפגענו ממנו ◊ ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לפנינו לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו
יי אלהינו ◊ באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי שמך:]
כי אתה אלהים אמת ◊ ודברך (מלפני) אמת וקיים לעד: ברוך אתה יי מלך על כל הארץ ◊
מקדש [בשבת השבת ו] ישראל ויום הזכרון:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל
ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחוויה
עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שבינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו
אתה הוא לדור ודור: נודה לך וגנספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו
הפקודות לך ◊ ועל נפיק שפכל יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שפכל עת ◊ ערב
ובקר וצחרים: הטוב כי לא כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל-כֵּן יתְּפַרֵּץ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּכְתוּב לְחַיִּים מְזוּבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכֵן תְּחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּהְיֶה לָּךְ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֵמֶת ◊ הָאֵל יִשְׁעֵתְנוּ וְעֲזָרְתָנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּזוּב שְׁמֶךָ וְלָךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

<p>למנחה ולערבית.</p> <p>שְׁלֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ: בְּרַכְּנוּ אֲבוֹנֵנוּ ◊ בְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלֹם: וְמִזֵּב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:</p>	<p>לשחרית, ולשבת מנחה.</p> <p>שִׁים שְׁלֹם ◊ מְזוּבָה ◊ וּבְרָכָה ◊ חֵן ◊ חֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ: בְּרַכְּנוּ אֲבוֹנֵנוּ ◊ בְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלֹם: וְמִזֵּב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:</p>
--	--

בְּסֶפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלֹם ◊ וּפְרָנְסָה מְזוּבָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊
 וּבְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְׁלֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מִרְעַע ◊ וּשְׁפַתִּי מִדְּבַר מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשִׁי תִּדּוּם ◊ וְנַפְשִׁי כְּעֹפֵר
 לְכָל תְּהִיָּה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוּף נַפְשִׁי ◊ וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊
 מִתְּהַרָה הַפֶּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמִּינֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן
 קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינֶךָ וְעֲנֵנִי:
 יט:טו יִחַיו לְרִצּוֹן | אֲמַר-פִּי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: עֲשֵׂה שְׁלֹם בְּמְרוֹמָיו ◊
 הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאֲמַרו אָמֵן:

וְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ
 בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מִלֵּאכֵי ג:ד וְעֲרָכָה לֵוִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

סדר תשליך

המהרי"ל הוא המקור הראשון למנהג ה'תשליך'. וכ"כ הד"מ ס' תקפג וברמ"א סעיף ב.
 אחר מנחה ביום ראשון של ראש השנה הולכים אל הנהר לאמירת 'תשליך'.
 ב'תשליך' אומרים רק את ד' הפסוקים 'מי א-ל כמוך' וגומר.

After מנחה (on the second day if the first falls on a שבת)

one goes to a brook or stream or a pond in which there are fish, and says:

מִיכָּכ ז:יח-יט מִיִּשְׂרָאֵל כְּמוֹךָ נִשְׂא עוֹן וְעִבֵר עַל-פִּשְׁעֵי לְשֹׂאֲרֵיִת נִחַלְתָּנוּ לְאֶ-הַחַיּוֹק לְעַד אֲפֹ
 בְּ-חַפְזֵי חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב וְרַחֲמָנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִשְׁלִיךְ בְּמִצְלוֹת יָם כָּל-חַפְזֵי אֲוֹתָם:
 וְכָל-חַפְזֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ תִּשְׁלִיךְ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר לֹא-יִזְכְּרוּ ◊ וְלֹא-יִפְקְדוּ ◊ וְלֹא-יַעֲלוּ
 עַל-לֵב לְעוֹלָם: ז:כ תִּתֵּן אֵמֶת לְעַלְבֵי חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר-נִשְׁפַּעַת לְאַבְתָּיִנוּ מִיָּמֵי קֶדֶם:

תקיעות דמיושב

רק התוקע אומר מזמור מ"ז 'למנצח לבני קרה מזמור'.

התוקע אומר לעצמו בלחש פסוקי קר"ע שמ"ז וגו'.

איכה ג:נו קוֹלִי שְׁמַעַתָּה אֱלֹהֵי אֲזִנְךָ לְרוּחֹתַי לְשׁוֹעֲתַי:

תכלים קיט:קס ראש־דְּבָרְךָ אֵמֶת וְלַעֲוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צְדָקָה:

קיט:קכג עָרַב עֲבָדְךָ לְטוֹב אֱלֹהֵי־יַעֲשֶׂקֵנִי וְדָיִם:

קיט:קסז עָשׂוּ אֲנֹכִי עַל־אִמְרֹתֶיךָ כְּמוֹצֵא שְׁלָל רָב:

קיט:סו טוֹב טַעַם וְדַעַת לְמַדְנִי כִּי בְּמִצְוֹתֶיךָ הֵאֱמַנְתִּי:

קיט:קח גְּדִבּוֹת פִּי רִצְהֵנָּה יְיָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ לְמַדְנִי:

ואח"כ יאמר

מזו: עֲלֶה אֱלֹהִים בְּתִרְעָה יְיָ בְּקוֹל שׁוֹפָר:

שׁוֹפָר' ראשי תיבות אין ש'טן ו'אין פ'גע ר'ע. (ספר מנהגים לר"א טירנא) שלא להסתכל בתוקע לא נזכר בשום פוסק, אך רבים נהגו כן, ומובא בכמה ספרי זכרונות. יש סבורים שהוא כדי לא לבלבל את התוקע כמו שאסרו חז"ל להסתכל בפני האוכל. טעם אחר, כדי להתרכז בתקיעה, כמו שאין מסתכלים בכהנים כדי להתרכז בברכה.

לפני התקיעות מכריזים: שְׁתִּיקָה יָפָה עַד גְּמַר כָּל הַתְּקִיעוֹת!

המקרא יושב בעת הברכות וכל התקיעות שמיושב, וכן מחזיקי ספרי תורה ממשיכים לשבת בשעת התקיעות.

כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוְּנוּ לְשִׁמּוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר:

ביום שני אין אומרים שהחינו אלא כשחל יום ראשון בשבת. (מהרי"ל) ולא כרמ"א סוף סימן ת"ר.

כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁהֲחִינּוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַיּוֹם:

והשופר מערב את השטן שנאמר 'אִין שְׁלִיז וְאִין פִּנַּע רַע': (מלכים א' ה:יח) ר"ת שׁוֹפָר'. (מהרי"ל)

קול התקיעה, השברים והתרועה,

הם משמעים לפי מסורת קדומים המקובלת באשכנז:

A תקיעה's pitch slightly lowers immediately after the beginning and then returns to the original pitch which is retained for the duration of the תקיעה.

תקיעה - תחילת התקיעה בצליל רגיל,

ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה

חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה.

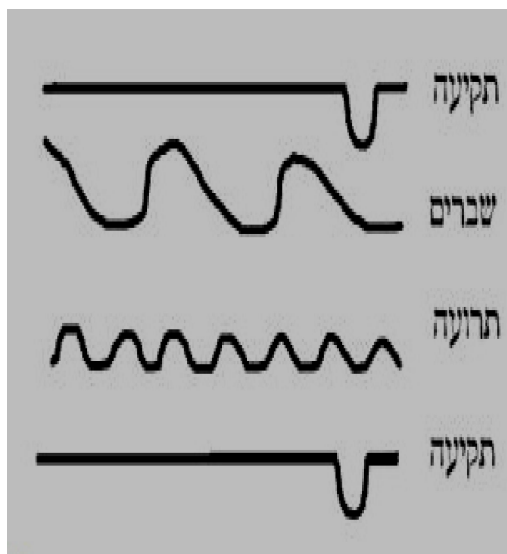
A שברים are three first ascending and then descending tones with no pause in between.

שברים - שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.

All the תרועה and ראשונים state that a תרועה should be blown as one extended "trembling" sound.

תרועה - תשעה קולות מחוברים ורועדים.

(כמו התימנים, אבל שהרעד של בני אשכנז הוא יותר מודגש מהרעד של בני תימן) הגרי"ש זצ"ל אמר (הלכות חג בחג) שלמרות שהתרועה ה"תימנית" (אשכנזית, והונגרנית, ובבלית, ובזמן הראשונים בכל ארץ ישראל) היא עדיפה על הנפוצה (המוטעית).

שברים תרועה and the ר"א's opinion and רבינו תם follows מנהג אשכנז with a brief pause in between (ד:רמ"א תק:ד).

ויקרא המקריא את התקיעות כסדרן אחת לאחת ותוקע יתקע.
[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד].

תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה
תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה
תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה

בין סדר תשר"ת לתש"ת אומר המקרא:

שב!

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות, ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה

בין סדר תש"ת לתר"ת אומר המקרא:

שב!

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות, ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה גדולה:	תרועה	תקיעה

אחר תקיעה גדולה אומר הקהל 'אשרי העם עד יהלכו'.
פט:טז: **אשרי העם ידעי תרועה יי באור פניך יהלכו:**
המקרא חוזר על פסוק זה בניגון ימים נוראים, ואומר אותו ניגון פסוק ראשון של 'אשרי'.

תקיעות דמעומד

קולות תר"ת, תש"ת, תשר"ת enacted the practice of blowing גאונים The during תפילה בלחש הש"ץ, and *not* חזרת הש"ץ.

[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד].
תוקעים פעם אחת תקיעה: קורא: שברים: ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה: תקיעה: לפסוקי מלכויות;
פעם אחת תקיעה: שברים: תקיעה: לפסוקי זכרונות;
פעם אחת תקיעה: תרועה: תקיעה: לפסוקי שופרות.

הקהל אומר 'היום הרת עולם' והחזן חוזר עליו בניגון, וכן נוהגים באמירת 'ארשת שפתינו'.
היום הרת עולם ◊ היום יעמיד במשפט ◊ כל יצורי עולמים ◊ אם פבנים ◊ אם פבדים ◊
אם פבנים רחמנו פרחם אב על פנים ◊ ואם פבדים עינינו לך תלויות ◊
עד שתחננו ותוציא כאור משפטינו אים קדוש:

ארשת שפתינו יערב לפניך אל רם ונשא	מבין ומאזין מביט ומקשיב	מלכויות
לְקוֹל תְּרוּעַתְנוּ (בשבת לזכרון	לְקוֹל תְּרוּעַתְנוּ (בשבת לזכרון	לְקוֹל תְּרוּעַתְנוּ (בשבת לזכרון
וּתְקַבֵּל פְּרַחְמִים	וּתְקַבֵּל פְּרַחְמִים	וּתְקַבֵּל פְּרַחְמִים
וּבְרִצוֹן סֵדֵר מְלֻכּוּתֵנוּ:	וּבְרִצוֹן סֵדֵר זְכוּרוֹתֵנוּ:	וּבְרִצוֹן סֵדֵר שׁוֹפְרוֹתֵנוּ:

אומרים 'היום הרת עולם' ו'ארשת שפתינו' אף בשבת, אבל בשבת אומרים 'לזכרון תרועתנו/תקיעתנו' במקום 'לקול'.

1. במהרי"ל ושאר ראשונים כתוב שתוקעים תקיעה גדולה בסיום תקיעות דמיושב בלבד. והטעם במהרי"ל כדי שידעו הציבור ויתחילו "אשרי העם ידעי תרועה". וכך הוא כנראה המנהג הישן ברוב הקהילות באשכנז. וכן במנהגי וורמיישא.

The חזרת הש"ץ during קולות for a total of ten תר"ת, תש"ת, תשר"ת enacted the practice of גאונים and *not* during the תפילה בלחש, for the following reasons: a) it was the מנהג הגאונים in בבל and should not be deviated from, b) both the שברים and תרועה are variations of a דאורייתא מצוה, so to blow any one of the combinations is sufficient, c) there is no need to blow the entire thirty קולות during מוסף just to commemorate the original practice of blowing them exclusively during מוסף, d) since the חוב דאורייתא has been fulfilled before מוסף, there is no need to inconvenience the צבור by blowing another thirty קולות, e) it is a mere accompaniment to מוסף much as the שופר was blown as part of מוסף on a ציבור תענית, f) the שופר is sounded merely to confuse the שטן not to fulfill the מצוה, blowing unnecessary קולות is therefore a הפסק, g) according to the original practice the צבור fulfills the original practice of תשר"ת, תש"ת, תר"ת by hearing all the variations without the need for additional קולות, h) the ten קולות blown during משה רבינו combine with the קולות before מוסף for a total of forty alluding to the forty days משה was on סיני, during which time a שופר sound was continuously heard, i) there are profound mystical allusions to doing so, j) blowing more קולות than needed by strict הלכה, may constitute a violation of תוסף ("Shorshei Minhag Ashkenaz" p.115).

תקיעות בסוף התפילה

כפי שהתקבלה ההנהגה בדורות האחרונים, תוקעים בגמר התפילה ששים תקיעות נוספות, בקירבת מקום למושב הרב ולא על האלמנעם, להורות שכבר יצאו ידי חובת בארבעים התקיעות דמיושב ומעומד.

לפני עלינו לשבח' תוקעים שלושים תקיעות, ואחר אנעים זמירות' תוקעים שוב שלושים תקיעות, ולאחריהן אומרים שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף'. בכל התקיעות שאחר חזרת הש"ץ תוקעים 'שברים-תרועה' בנשימה אחת, וכך מקריאים המקרא. בימינו יש נוהגים בתקיעות שאחר 'אנעים זמירות' להשמיע את הקולות של 'תקיעה', 'שברים' ו'תרועה' כמנהג מזרח אירופה.

תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה
תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה
תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה

תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה

תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה	תרועה	תקיעה

תקיעה	תרועה	תקיעה
-------	-------	-------

² תקיעה גדולה:

2. במטה אפרים כתוב לתקוע תקיעה גדולה רק בגמר המאה קולות. והועתק במשנ"ב. כך גם במנהגי ברלין. ומשמע במנהגים לק"ק וורמיישא שהיתה תקופה שהנהיגו בוורמיישא לתקוע תקיעה גדולה גם בתקיעה אחרונה של שופרות. (כנראה לצאת ידי שיטת המט"א הנ"ל ולא היו להם עוד קולות אחריה). (רבש"ה)

תפלת מוסף לראש השנה

תכלים נא:טו אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקונה הכל ◊ וזוכר חסדי אבות
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ וכתבנו בספר החיים ◊ למענה אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני ◊ מחיה מתים אתה ◊ רב להושיע: מכלכל חיים בחסד ◊ מחיה
מתים ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקיים אמונתו
לישני עפר: מי כמותך בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמותך אב הרחמים ◊ וזוכר יצוריו לחיים ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' במוסף.

אתה קדוש ושמוך קדוש וקדושים בכל-יום יחלוקה סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על-כל-מעשיך ◊ ואימתך על כל-מה-שפראת:
וייראוך כל-המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל-הקרואים: ונעשו כלם אגדה אחת
לעשות רצונך בלבב שלם: כמו שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלמן לפניך
עו פנדך ◊ ונגבורה בימיך ◊ ושמוך נורא על כל-מה-שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצך ◊ וששון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ועריכת גר
לבן-ישי משיחך ◊ במהרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלו ◊ וחסידים ברנה יגילו: ועולתה תקפיץ-פיה
וכל-הרשעה בלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת זדון מן-הארץ:

ותמלוך ◊ אתה יי לבדך ◊ על-כל-מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ וברושלם
עיר קדשך ◊ בפתוב בדברי קדשך - תכלים קמו: ימלך יי | לעולם אלתך ציון
לדר ודר תללדיה:

קדוש אתה ונורא שמוך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר - ישטיכ כ:טו וינבה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל-הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושמוך הגדול והקדוש עלינו קראת:

ותתן-לנו יי אלהינו באהבה את-יום [בשבת השבת הוה ואת-יום] הופרון הוה
יום תרועה [בשבת וברון תרועה באהבה] מקרא קדש ◊ וזכר ליציאת מצרים:

ומפני המאינו גלינו מארצנו ◊ ונתרחקנו מעל אדמתנו: ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחרתך ◊ בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ◊ מפני הַיָּד שְׁנִשְׁתַּלַּחַהּ בַּמִּקְדָּשׁ:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך רחמן ◊ שתשוב ותרחם עלינו ועל-מקדשך ברחמיך הרבים ◊ ותבנהו מהרה ותגדל כבודו: אבינו מלפנו ◊ גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה ◊ והופע והנשא עלינו לעיני כל-חי: וקרב פוורינו מבין הגוים ◊ ונפוצותינו פנים מירפתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברנה ◊ ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את-קרבנות חובותינו ◊ תמידים בסדרם ◊ ומוספים בהלכתם:

ואת מוספי יום [בשבת השבת הזה ואת-יום] הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה במצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו בתורתך ◊ על-ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך ◊ כאמור: בשבת אומרים זה:

כט: 3-6 ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא-לך יהיה לכם כל-מלאכת עבדך לא תעשו יום תרנעה יהיה לכם: ונעשיתם עלה לריח ניהח ליי פר בן-בקר אחד איל אחד כבשים בנ-שנה שבעה תמימים: ומנחתם ונספיהם במדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין בנסבו ושעיר לכפר מלבד עלת החדש ומנחתה ושעיר לחטאת ונספיהם במשפטם ושני תמידים בהלכתם:

3מזכר כח: ט-י וביום השבת שני-כבשים בנ-שנה תמימים ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסבו: עלת שבת בשבתו על-עלת התמיד ונספה:

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זה קרבן שבת ◊

וקרבן יום הזכרון כאמור: (ובחדש השביעי...)

בשבת אומרים זה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊ כלם ישבעו ויתענגו מפונך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים אותו קראת ◊ זכר למעשה בראשית:

עלינו לשבח לאדון הכל ◊ לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו פגוי הארצות ◊ ולא שמנו במשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו בכל-המונים: שהם משתחוים להכל וריק ◊ ישיכ מהכ ומתפללים אל-אל לא ישיע: ואנחנו¹ כורע ברעים ומשתחוים ומודים זקוף לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נא:יג נוטה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עזו בנבחי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין אחר: אמת מלפנו ◊ אפס זולתו ◊ בפתוב בתורתו- 7כריס 7:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים מן הארץ ◊ והאילים ברות יברתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-בני בשר יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יפירו וידעו כל-יושבי תבל ◊ כי לך תברע כל-ברך ◊ תשבע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יברעו ויפולו ◊ ולכבוד שמך יקר יתנו ◊ ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד:

1. כורעים גם בתפילה בלחש בראש השנה, כן משמע במקור חיים ס' קי"ג ס"ק ג'

בַּפְּתוּב בַּתּוֹרָתְךָ - שְׁמוֹת טוֹיִים יי' | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֹאמֶר - צַמְדָּצַר כַּגִּכָּח לְאֵל־הַיִּמִּיט אֲוִן בְּיַעֲקֹב
וְלֹא־רָאָה עֲמַל בְּיִשְׂרָאֵל יי' אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ וּתְרוּנַת מֶלֶךְ בּוֹ:
וְנֹאמֶר - דְּצָרִים לַגִּי וַיְהִי בְיִשְׁרוּן מֶלֶךְ בְּהַתְּאִסְּףָה רָאִשֵׁי עַם יְחַד שְׁבַמֵּי יִשְׂרָאֵל:

וּבְדַבְרֵי קִדְשֶׁךָ פְּתוּב לְאִמֶּר - תְּכַלִּים כַּכֵּט כִּי לִוֵּי הַמְּלוּכָה וּמִשְׁלַל בְּגוּיִם: וְנֹאמֶר - נַגִּחַ יי' מֶלֶךְ
נִאֲוֹת לְבַשׁ לְבַשׁ יי' עַו הַתְּאֹדָר אֶת־תַּבּוּן אֲתִּבֵּל בַּל־תְּמוּט:
וְנֹאמֶר - כַּד־יִי שְׂאוֹ שְׁעָרִים | רָאִשִׁיכֶם וְהַנְּשָׂאוֹ פִתְחֵי עוֹלָם וַיְבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ
הַכְּבוֹד | יי' עֲזוּז וְגִבּוֹר יי' גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוֹ שְׁעָרִים | רָאִשִׁיכֶם וּשְׂאוֹ פִתְחֵי עוֹלָם
וַיְבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יי' צַבָּאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סְלָח:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים פְּתוּב לְאִמֶּר - יִשְׁעִי מִדֹּ: כַּה־אָמַר יי' מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיְנַאֲלוּ
יי' צַבָּאוֹת אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֱלֹהִים:
וְנֹאמֶר - עוֹדִיכֵי אֶ: כַּה וְעַל מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשִׁפְטֵי אֶת־הַר עֲשׂוֹ וְהִתְהַלַּח לִוֵּי הַמְּלוּכָה:
וְנֹאמֶר - זַכְרִיכֵי יִדֵּ: וְהִיָּה יי' לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יי' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:
וּבַתּוֹרָתְךָ פְּתוּב לְאִמֶּר - דְּצָרִים וַד־ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי' אֱלֹהֵינוּ יי' | אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מֶלֶךְ עַל כָּל הָעוֹלָם בְּלוֹ בְּכְבוֹדְךָ ◊ וְהַנְּשָׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקְרָךָ ◊
וְהוֹפֵעַ בְּהַר גְּאוֹן עוֹד ◊ עַל כָּל־יֹשְׁבֵי תִבֵּל אֶרְצֶךָ: וַיִּדַע כָּל פְּעוּל כִּי אַתָּה פְּעַלְתּוֹ ◊
וַיְבִין כָּל יִצְוֹר כִּי אַתָּה יִצְרַתּוֹ ◊ וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בָּאֵפוֹ ◊ יי' ◊ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ ◊
וּמְלֻכוֹתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה:

[בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצָה בְּמִנְיַחְתָּנוּ] קִדְשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתָן חֶלְקֵנוּ בַּתּוֹרָתְךָ ◊
שְׁפָעֵנוּ מִטּוֹבֶךָ ◊ וּשְׁמַחְנוּ בִּישׁוּעָתְךָ ◊ וּמַחֵר לִפְנֵי לְעַבְדֶּךָ בְּאַמְתִּ: [בשבת וְהַנְּחִילָנוּ
יי' אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שֶׁבֶת קִדְשֶׁךָ ◊ וַיִּשְׁמַחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:]
כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֲמַת ◊ וַיְדַבְּרֶךָ (מִלְּפָנֵינוּ) אֲמַת וְקִיָּם לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יי' מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ ◊
מְקַדְּשׁ [בשבת הַשְּׁבֶת וְ] יִשְׂרָאֵל וַיּוֹם הַזְּכָרוֹן:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם ◊ וּפּוֹקֵד כָּל־יִצְוֹרֵי קִדְמִים: לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל־תַּעֲלָמוֹת ◊ וְהַמּוֹן נִסְתָּרוֹת
שְׁמֵי־בְרָאשִׁית: כִּי אֵין שְׂכָחָה לְפָנֶי כֶּסֶף כְּבוֹדְךָ ◊ וְאֵין נִסְתָּר מִנְּגֵד עֵינֶיךָ: אַתָּה זוֹכֵר
אֶת־כָּל־הַמַּפְעֵל ◊ וְגַם כָּל־הַיִּצְוֹר לֹא נִכְחַד מִמֶּךָ: הַכָּל גְּלוּי וַיִּדְוַע לְפָנֶיךָ ◊ יי' אֱלֹהֵינוּ ◊ צוֹפֵה
וּמַבִּיט עַד־סוֹף כָּל־הַדּוֹרוֹת: כִּי תִבְיֹא חֶק וּזְרוֹן ◊ לְהַפְקֵד כָּל־רוּחַ וְנַפֶּשׁ ◊ לְהוֹכֵר מַעֲשִׂים
רַבִּים וְהַמּוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תְּכִלִּית ◊ מִרְאִשִׁית כּוֹזֵאת הוֹדְעֵת ◊ וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גְּלִית: זֶה הַיּוֹם
תַּחֲלַת מַעֲשִׂיךָ ◊ וּזְרוֹן לַיּוֹם רֹאשׁוֹן ◊ תְּכַלִּים פַּחֵ: כִּי חֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

ועל המדינות בו יאמר: אִי־זוֹ לַחֲרֵב ◊ וְאִי־זוֹ לְשָׁלוֹם ◊ אִי־זוֹ לְרָעָב ◊ וְאִי־זוֹ לְשִׁבְעָה:
 וּבְרִיּוֹת בּוֹ יִפְקְדוּ ◊ לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמּוֹת ◊ מִי לֹא נִפְקַד כְּהַיּוֹם הַזֶּה ◊ כִּי זָכַר כָּל־הַיְצוֹר
 לְפָנֶיךָ בָּא ◊ מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקוּדָתוֹ ◊ וְעֲלִילוֹת מַצְעָדֵי נָבֵר ◊ מַחֲשָׁבוֹת אָדָם וְתַחֲבֹלוֹתָיו ◊
 וַיֹּצִרֵם מֵעֲלִילֵי אִישׁ ◊ אֲשֶׁרֵי אִישׁ שָׁלָא יִשְׁכַּחָהּ ◊ וּבְגַד־אָדָם יִתְאַמֵּץ־בָּהּ: כִּי דוֹרְשֵׁיךָ לְעוֹלָם
 לֹא יִבְשָׁלוּ ◊ וְלֹא יִכְלְמוּ לְנִצַּח כָּל־הַחוֹסִים בָּךְ:

כִּי זָכַר כָּל־הַמַּעֲשִׂים לְפָנֶיךָ בָּא ◊ וְאַתָּה דוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כָלֶם: וְגַם אֶת־נֶחַ בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ ◊
 וְתִפְקְדֵהוּ בְּדָבָר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ בְּהַכִּיָּאֵךְ אֶת־מִי הַמַּבּוּל לְשַׁחַת כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי רוּעַ
 מֵעֲלִילָהֶם: עַל־כֵּן זָכַרְנוּ בָּא לְפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ לְהַרְבּוֹת זְרַעוֹ כַּעֲפָרוֹת תֵּבֵל ◊ וְצִיָּצְאוֹ
 כְּחוֹל הַיָּם:

בַּכְּתוּב בְּתוֹרַתְךָ - זכרשית ח:ט וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֶחַ וְאֶת כָּל־הַתְּהַמָּה
 אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁפּוּ הַמַּיִם:
 וַנֹּאמֶר - שמות 3:כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
 וְאֶת־יַעֲקֹב: וַנֹּאמֶר - ויקרא כו:מג וַזְּכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֵף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק
 וְאֵף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר:

וּבְדַבְרֵי קִדְשְׁךָ בְּתוֹב לֵאמֹר - תכלים קי"א: זכר עֲשֵׂה לְנַפְלְאוֹתָיו חֲנּוּן וְרַחֲמִים יְיָ:
 וַנֹּאמֶר - קי"ב: מִרְפָּ נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וַנֹּאמֶר - קו:מב וַיִּזְכֹּר לָהֶם
 בְּרִיתוֹ וַיִּנְחָם בְּרַב חַסְדּוֹ:

וְעַל יְדֵי עֲבָרֶיךָ הַנְּבִיאִים בְּתוֹב לֵאמֹר - ירמיה 3:3 הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר בַּה אָמַר
 יְיָ זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אַהֲבַת כְּלוּלַתֶּיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר
 בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וַנֹּאמֶר - יחזקאל ט:ט וַזְּכַרְתִּי אֹנִי אֶת־בְּרִיתִי אֹתָךְ בַּיּוֹם נְעוּרֶיךָ וְהַקְּמוֹתִי לָךְ
 בְּרִית עוֹלָם: וַנֹּאמֶר - ירמיה לא:יט הֲבֵן יָקוּר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שְׁעָשָׂעִים כִּי־מִדֵּי דַבְרֵי בּוֹ
 זָכַר אֲזַכְּרֵנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מְעִי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֵנּוּ נְאֻם־יְיָ:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ זָכַרְנוּ בְּזָכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ ◊ וּפְקַדְנוּ בְּפִקְדַת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים
 מִשְׁמֵי שָׁמַי קָדָם: וּזְכַרְלָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד ◊ וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה
 אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּחַר הַמּוֹרֵיחַ: וְתִרְאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שְׂעָקָד אַבְרָהָם אָבִינוּ
 אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל גְּפֵי הַמּוֹפֵחַ ◊ וּכְבִישׁ רַחֲמָיו לְעִשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שָׁלוֹם: כֵּן יִבְכְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ
 אֶת־בְּעָסֶךָ מֵעַלְיָנוּ ◊ וּבְטוֹבְךָ הַגָּדוֹל יִשׁוּב (נ"א תְּשׁוּב) חֲרוֹן אַפֶּיךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמִנְחַלְתֶּךָ:
 וְקַיֵּם־לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אֶת־הַדְּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ עַל־יְדֵי מִשְׁה עֲבָדְךָ ◊ מִפְּנֵי כְּבוֹדְךָ ◊
 בְּאִמּוֹר - ויקרא כו:מב וַזְּכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאִשְׁנִים אֲשֶׁר הוּצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהַזִּיחַ לָהֶם לְאֱלֹהִים אֹנִי יְיָ:

כִּי זוֹכֵר כָּל־הַנְּשַׁבְּחוֹת אֶתָּה הוּא מְעוֹלָם ◊ וְאִין שְׁכַחָה לְפָנֶיךָ בְּפֶא כְּבוֹדְךָ: ² וְעַקְדַת יִצְחָק
 לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכֹּר: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ זוֹכֵר הַבְּרִית:

2. בסיום זכרונות אומרים פה 'ועקדת יצחק לזרעו של יעקב' וכו' תזכור נגד דעת הריב"ש ואין לנו לזוז ממנהג החזנים הקדושים שהיו פה ואחד מהן גדול בדורו מהר"ה טרויש ז"ל מקובל הגדול וגם אבי מורי זקני הר"ר אייזק ז"ל (יוסף אומץ סימן תתקעב)
 מנהג פ"פ ע"פ ל"א תתקע"ב לאמר 'ועקדת יצחק לזרעו של יעקב' וכו', וכמ"ש ט"ז תקצ"א ס"ק ג' ולא כש"ע שם 'לזרעו היום', ולא המ"א בשם מהרי"ל 'לזרעו של יעקב היום'. ונ"ל הטעם כי 'לזרעו' איננו לשון ברור: (דברי קהלת דף 192)

אתה נגלית בפענן כבודך ◊ על-עם קדשך ◊ לדבר עמם: מן השמים השמעתם קולך ◊
 ונגלית עליהם בערפלי מחר: גם (כל) העולם בלו חל מפניך (נ"א מלפניך) ◊
 ובריות בראשית חרדו ממך ◊ בהגלותך מלבנו על-חר סיני ◊ ללמד לעמך תורה ומצוות ◊
 ותשמיעם את-הוד קולך ◊ ודברות (נ"א ודברות) קדשך מלכות אש: בקלות וברקים
 עליהם נגלית ◊ ובקול שופר עליהם הופעת:

כפתוב בתורתך - שמות יט:טז ויהי ביום השלישי בתיבת הפקר ויהי קלת וברקים וענן כבד
 על-ההר וקל שפר חוק מאד ויחרד כל-העם אשר במחנה:
 ונאמר - יט:יט ויהי קול השפר הולך וחוק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול:
 ונאמר - כ:טו וכל-העם ראים את-הקולת ואת-הלפידים ואת קול השפר ואת-ההר עשן
 וירא העם ויגעו ויעמדו מרחק:

ובדברי קדשך כתוב לאמר - תכלים מזו: עלה אלהים בתרועה יי בקול שופר:
 ונאמר - נח:ו בחצצרות וקול שופר הריעו לפני | המלך יי:
 ונאמר - פס:ד-ה תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט
 לאלהי יעקב: ונאמר - קט:א-ו הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתו
 הללוהו ברב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בגבל ובגור: הללוהו בתף ומחול הללוהו
 במנים וענב: הללוהו בצלצלי-שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר - ישעי כ:יחג בלי-ישבי תבל ושכני ארץ בנשא-גם
 הרים תראו ובתקע שופר תשמעו: ונאמר - כז:יג ויהי | ביום החוא
 יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשר והנדהים בארץ מצרים והשתחוו לוי
 בחר הקדש בירושלם: ונאמר - זכריה ט:טז ויהי עליהם יראה ויצא כפרק חצו ואדני אלהים
 בשופר יתקע ותלך בסערות תימו: יי צבאות יגן עליהם ◊ פן תגז על עמך ישראל בשלומך:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ תקע בשופר גדול לחרותנו ◊ ושא גם לקבץ גליותינו ◊
 וקרב פזורינו מבין הגוים ◊ ונפוצותינו בנס מירפתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברגה ◊
 ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את-קרפנות חובותינו ◊
 במצוה (נ"א במצוה) עלינו בתורתך ◊ על-ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך ◊
 באמור - צמדכ יי וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרות
 על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יי אלהיכם:
 כי אתה שומע קול שופר ◊ ומאזין תרועה ◊ ואין דומה לך: ברוך אתה יי שומע קול
 תרועת עמו ישראל ברחמים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל ברכון ◊ ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שבינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חינונו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: נוֹדָה לך וגמספר תהלתך על חינונו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו המקודות לך ◊ ועל נסיד שבכל-יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שבכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל-בלם יתברך ויתרומם שמך מלפנו תמיד לעולם ועד ◊ ובתוב לחיים טובים בני ברייתך: וכל החיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך וילך נאה להודות:

שים שלום ◊ מוכה ◊ וברכה ◊ חן ◊ חסד ורחמים עלינו ועל כל-ישראל עמך: ברכנו אבינו ◊ בלנו באחד באור פניך ◊ כי באור פניך נתת לנו ◊ יי אלהינו ◊ תורת חיים ואהבת חסד ◊ וצדקה ◊ וברכה ◊ ורחמים ◊ וחסים ◊ ושלום: ומוב בעיניך לברך את-עמך ישראל ◊ בכל-עת ובכל-שעה בשלומך:

בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מוכה ◊ נזכר ונכתב לפניך ◊ אנו ובכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תהום ◊ ונפשי בעפר לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדוף נפשי ◊ וכל החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענגי: יט: יהיו לרצון | אמרי-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי: עשה שלום במרומו ◊ הוא יעשה שלום עלינו ◊ ועל כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג: וערכה לוי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

אבינו מלכנו לעשרת ימי תשובה^{3 2 1}

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' אחר תפלת שמונה עשרה, הן בשחרית הן במנחה, חוץ במנחה של ערב שבת וערב יום כפור. ואם חל ערב יום כפור בערב שבת אומרים אותו בשחרית. הפותח וסוגר את ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' מתעטף בטלית, אם אינו עטוף בה כבר.

סדר נאמר בנחת כל פיסקה אומרה החזן בנעימה מיוחדת ואחריו אומרה הקהל באותה נעימה. עיקר הפסקות האחדות במלים גדולים.

חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	מכים ביד ימין על הלב	חָמָאנוּ לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֱלֹא אַתָּה:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	עֲשֵׂה עִפְנוּ לְמַעַן שְׂמֶךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	חֲדֵשׁ עֲלֵינוּ שָׁנָה מְזֻכָּה:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	בְּפֶל מַעְלֵינוּ כְּלִגְזוּרוֹת קְשׁוֹת:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	בְּפֶל מַחְשְׁבוֹת שׁוֹנְאֵינוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	הִפְר עֲצַת אֹיְבֵינוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	כִּלְה כִּלְצַר וּמִשְׁמִיץ מַעְלֵינוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	כִּלְה דְּכָר וְחָרָב וְרָעַב וְשָׁבִי וּמִשְׁחִית וּמִנְגְּפָה מִבְּנֵי בְרִיתְךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	מִנְעַ מִנְּפָה מִנְּחֻלְתְּךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלַכְנוּ	שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלַח לְחֻלֵי עַמְּךָ:	

1. Though the recital of אבינו מלכנו's is ancient, based on a גמרא, it was further developed as time went on, and divergent customs developed around it in some places. The amount of supplications vary greatly between ספרד, אשכנז, and פולין, from twenty nine, to thirty seven, to forty four, respectively, with a total of fifty three different versions existing. In addition, there is a difference in sequence between נוסחות as well. אבינו מלכנו insists on אשכנז contain only thirty seven stanzas while מנהג צרפת (France) [which in turn became מנהג פולין] added more stanzas. This upset the גמטריה of רמ"ז תיבות found in those thirty seven stanzas. The תענית ציבור is about two hundred and fifty years old. It was not universally accepted by all of Eastern Europe, (in Galicia for instance, אבינו מלכנו was only said during the עשרת ימי תשובה).

המנהג של אבינו מלכנו בתעניות צבור -

המקור הראשון בתקפ"ז והתפוצה בקהילות ישראל רק בסביבות תרנה. (איוור אליהו)

2. תנו רבנן, מעשה ברבי אליעזר, שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור, ולא ירדו גשמים, התחילו הצבור לצאת. אמר להם, תקנותם קברים לעצמכם, געו כל העם בבכיה, וירדו גשמים, שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה, ואמר עשרים וארבע ברכות, ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו, ואמר 'אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה: אבינו מלכנו למענה רחם עלינו: וירדו גשמים, הווי מרנני רבנן. יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שגזר גדול מזה, אלא מעביר על מידותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו. (גמ' תענית כה:)

3. The ברכות of the רבי עקיבא, אבינו מלכנו, authored by רבי עקיבא, mirrors the עשרה לחול שמונה עשרה לחול:

אבינו מלכנו חננו ועננו - חונן הדעת, החזירנו בתשובה שלמה לפניך - הרוצה בתשובה, סלח ומחל לכל עונותינו - סלח לנו, כתבנו בספר גאלה וישועה - גואל ישראל, שלח רפואה שלמה לחולי עמך - רפאנו, חדש עלינו שנה טובה - ברך עלינו, הרם קרן משיחך - תקע בשופר, בפל מעלינו כלגזרות קשות - השיבה... והסר ממנו יגון ואנחה, כלה כל צר ומשמין מעלינו - שובר אויבים, מחוק ברהמיק הרבים כל שמרי חובותינו - יהמו רחמך, הרם קרן משיחך - קרנו תרום, הצמח לנו ישועה בקרוב - מצמיה קרן ישועה, שמע קולנו חוס ורחם עלינו - שומע תפלה.

and it also includes requests for the צורכי רבים. The ends, that when ראש השנה and יום כפור fall out on a weekday, were it was not ראש השנה then the full עשרה עשרה would be recited. We therefore recite אבינו מלכנו which mirrors it, but not on שבת when the עמידה is different.

חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הַחֲזוֹרְנוּ בְּתִשְׁבּוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	סֵלַח וּמַחֵל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	מַחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	קָרַע רוּעַ גִּזְרֵי דִינֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	מַחֲזִיק בְּרַחֲמֶיךָ תְּרַפֵּם כָּל־שְׂמֵרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	זְכוּר כִּי עָפַר אַנְחָנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	זְכַרְנוּ בְּזַפְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר חַיִּים מוֹבִים:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר זְכוֹת (נ"א זְכוֹת):
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר פְּרִנְסָה וְכַלְפֵּלָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וַיִּשׁוּעָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר מַחִילָה וְסְלִיחָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקִרְוֹב:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הָרֵם קָרוֹן יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הָרֵם קָרוֹן מִשִּׁיחָךְ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרַצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	נָא אֵל־תְּשִׁיבֵנוּ רִיקִם מִלְּפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן תְּרוּגִים עַל־שֵׁם קְדוֹשְׁךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן טַבּוּחִים עַל־יְחִוְדֶךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמִּים עַל־קְדוּשׁ שְׁמֶךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	נִקּוּם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם־עַבְדֶּיךָ הַשְּׂפוּד:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן אִם־לֹא־לְמַעַנֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן וְהוֹשִׁיעֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הַרְבִּים:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמֶךָ הַגָּדוֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:

⁵ ⁴ הפיסקה האחרונה 'חננו ועננו' נאמרת בלחש.

אָבִינוּ מַלְכֵנוּ חֲנַנוּ וְעַנְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

4. The reason we say the last פסוק silently, is out of the shame with which we view ourselves, in not possessing any מעשים טובים. According to מנהג אשכנז all of אבינו מלכנו is said aloud, therefore, it would be very noticeable that the last פסוק is said silently. According to מנהג פולין, since many of the פסוקים of אבינו מלכנו are said silently, this is not seen as clearly. There is no long standing מנהג to say or sing the last פסוק aloud.

5. דברי קהלת - כעני שאין לו לבקש דבר בדין כל אחד מתנת חנם ומבקש בסתר מפני הבושה.

מבון מורשת אשכנז סדר הכפרה לערב יום כפור

בכל המקומות באשכנז נהגו לעשות כפרות (Kapores Schlagen) על תרנגולים. כאשר עלו הנצאים לשלטון בגרמניה בשנת תרצ"ג חוקקו חוק ארצי האוסר שחיטה ללא הימום. מאז נמנע מיהודי גרמניה לעשות כפרות על תרנגולים וההלו לעשות על דגים או תחליפים אחרים. לכן יש כיום הסבורים שכך היה המנהג באשכנז מקדם.

בקהילות קטנות נהגו לעשות את הכפרות ולשחטן בערב יום הכפורים בעלות השחר בין סליחות לשחרית, ויש מקומות שעשו כן לפני הליכה לסליחות, ויש - אחר שחרית. אבל בקהילות גדולות בהן התרנגולים מרובים והשוחטים מועטים, ויש לחץ מופרז על השוחטים, העדיפו לשחוט את הכפרות לפני ערב יום הכפורים, כי כל עשרת ימי תשובה שוים לענין הכפרות, מצום גדליה עד ערב יום הכפורים לעת ערב, מלבד הרגע של עלות השחר בערב יום הכפורים. אם לא עשה כפרות לפני יום כיפור, יכול לעשותן בהושענא רבא.

לוקחים תרנגול לבן לזכר ותרנגולת לבנה לנקבה, ונהגו ליקח עוף אחד לכמה זכרים או נקיבות. במעוברת יש הנוטלים עבודה תרנגול ותרנגולת. אומרים את הפסוקים: 'בני אדם', ובשעה שמסובבים סביב הראש אומרים 'זה חליפתי', כפי הסדר שמובא בסידורים והמחזורים. את פדיון הכפרות, כלומר את תמורתן, נותנים צדקה לעניים, ויש הנותנים את העוף עצמו.

It is customary for a male to take a cock and for a female to take a hen as a כפרה
and to recite the following passage three times:

בְּנֵי אָדָם תְּכַלִּים קִזִּי יִשְׁבִּי חֵשֶׁךְ וְצִלְמוֹת אִסְרֵי עֲנִי וּבְרוּלִי יֵד יוֹצִיאֵם מִחֵשֶׁךְ וְצִלְמוֹת
וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתֵּק: יז-כא אֲוִלִים מְדַרְדְּרֵי פִשְׁעִים וְיִמְעַנְתֵּיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל-אֶכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם
וַיִּנְיְעוּ עַד-שַׁעְרֵי מוֹת: וַיִּזְעְקוּ אֶל-יְיָ בְּצַר לָהֶם מִמַּצְקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁיַעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפְּאֵם
וַיְמַלֵּט מִשְׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיְיָ חֶסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אָדָם: אִיוֹב לִג: כג-כד אִם-יֵשׁ עָלָיו | מִלְאָךְ
מִלֵּיץ אֶחָד מִנֵּי-אֱלֹהִים לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׂרָאֵל: וַיִּחַנְנוּ וַיֹּאמֶר פְּרַעְחוּ מִרְדַּת שְׁחַת מִצְאָתִי כִּפְרִי:

If one swings the כפרה on one's own behalf, one says:

זֶה חֲלִיפְתִּי זֶה תְּמוֹרְתִּי זֶה בְּפָרְתִּי ◊

Here one takes the bird in the left hand and puts the right hand on the head of the bird:

זֶה הַתְּרַנְגוּל יְיָ לְמִיתָה
וְאֲנִי אֶכְנֵם וְאֵלֶךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרָכִים וּלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of oneself and of another, one says:

זֶה חֲלִיפְתָנוּ זֶה תְּמוֹרְתָנוּ זֶה בְּפָרְתָנוּ ◊ זֶה הַתְּרַנְגוּל יְיָ לְמִיתָה
וְאֲנַחְנוּ נִכְנָם וְנֵלֶךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרָכִים וּלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of another male, one says:

זֶה חֲלִיפְתְּךָ זֶה תְּמוֹרְתְּךָ זֶה בְּפָרְתְּךָ ◊ זֶה הַתְּרַנְגוּל יְיָ לְמִיתָה
וְאַתָּה תִּכְנָם וְתֵלֶךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרָכִים וּלְשָׁלוֹם:

מבין מורשת אשכנז

If one swings the כפרה on behalf of several males at one time, one says:

זֶה חֲלִיפְתְּכֶם זֶה תְּמוּרַתְכֶם זֶה כְּפָרְתְּכֶם ◊ זֶה הַתְּרַנְּגוּל יֵלֵךְ לְמִיתָה
וְאַתֶּם תִּפְּנְסוּ וְתִלְכוּ לְחַיִּים מְזֻבִּים אַרְכִּים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of a female, one says:

זֹאת חֲלִיפְתֶיךָ זֹאת תְּמוּרַתֶיךָ זֹאת כְּפָרְתֶיךָ ◊ זֹאת הַתְּרַנְּגֶלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה
וְאַתְּ תִפְּנְסִי וְתִלְכִי לְחַיִּים מְזֻבִּים אַרְכִּים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of several females at one time, one says:

זֹאת חֲלִיפְתְּכֶן זֹאת תְּמוּרַתְכֶן זֹאת כְּפָרְתְּכֶן ◊ זֹאת הַתְּרַנְּגֶלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה
וְאַתֶּן תִּפְּנְסֶנָּה וְתִלְכְּנָה לְחַיִּים מְזֻבִּים אַרְכִּים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings several כפרות at the same time on behalf of a number of people or of a pregnant woman, one says:

אֵלּוּ חֲלִיפּוֹתֵיכֶם אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵיכֶם אֵלּוּ כְּפָרוֹתֵיכֶם ◊ אֵלּוּ הַתְּרַנְּגוּלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה
וְאַתֶּם תִּפְּנְסוּ וְתִלְכוּ לְחַיִּים מְזֻבִּים אַרְכִּים וְלְשָׁלוֹם:

¹ מלקות ערב יום כיפור

אחר מנחה כל אחד בורר לו חבר למלקות, מלקים איש את רעהו, בחגורה של עור, ל"ט מלקות על הגב. הנלקה כורע לצד צפון, כריעה גמורה, כשברכיו נשענות ארצה ופלג גופו העליון נשען על הרצפה באמצעות זרועו השמאלית, כשידו הימנית פנויה להכאת לבו. המלקה אומר את הפסוק בתהלים (עח:לח) 'והוא רחום' עד 'כל חמתו', ובאמירה כל מילה משלוש עשרה תיבות הפסוק נותן מכה אחת. הנלקה אומר אז וידוי 'אשמנו'. חוזרים על כך שלוש פעמים.

<p>הנלקה אומר</p> <p>אֲשָׁמְנוּ ◊ בְּגָדְנוּ ◊ גְּזוּלְנוּ ◊ דִּבְרָנוּ דְפִי: הָעֵינֵינוּ ◊ וְהִרְשָׁעֵנוּ ◊ זִדְנוּ ◊ חֲמָסְנוּ ◊ מַפְלְנוּ שָׁקָר: יַעֲצָנוּ רַע ◊ בּוֹבְנוּ ◊ לְצָנוּ ◊ מְרַדְנוּ ◊ נֹאצָנוּ ◊ סָרְדְנוּ ◊ עֵוִינוּ ◊ פִּשְׁעָנוּ ◊ צָרְדְנוּ ◊ קָשִׁינוּ עָרַף: רָשָׁעֵנוּ ◊ שָׁחַתְנוּ ◊ תַּעֲבָנוּ ◊ תִּעֲוֵנוּ ◊ תַּעֲתָעֵנוּ:</p>	<p>המלקה אומר</p> <p>מכה אחת וְהוּא מכה אחת רַחוּם מכה אחת יְכַפֵּר מכה אחת עוֹן מכה אחת וְלֹא מכה אחת יִשְׁחִית מכה אחת וְהִרְבָּה מכה אחת לְהָשִׁיב מכה אחת אִפּוּ מכה אחת וְלֹא מכה אחת יַעִיר מכה אחת כָּל מכה אחת חֲמָתוֹ:</p>
--	---

בכניסת יום הכפורים, בהליכה לבית הכנסת, מברכים איש את רעהו:

<p>לאשה</p> <p>לְשָׁנָה מְזֻבָּה תַּחֲתֵימִי: נשים</p> <p>לְשָׁנָה מְזֻבָּה תַּחֲתֵימְנָה: והמתברך עונה: גַּם אַתָּה:</p>	<p>לאיש</p> <p>לְשָׁנָה מְזֻבָּה תַּחֲתֵימֶם: אנשים</p> <p>לְשָׁנָה מְזֻבָּה תַּחֲתֵימֹו: והמתברך עונה: גַּם אַתָּה:</p>
---	--

1. מכין כל אדם את עצמו ליום קדוש ונורה ולסור ממנו כל מחשבות עוה"ז ולכוין את עצמו לעסוק התפילה ותחנונים ובתשובה שלימה ובבקשות להקב"ה, ולהיות כמלאכי השרת בלא חטא, ולבקש מחילה מהקב"ה על כל עוונותיו, ולעסוק בכל כוחו מערב עד ערב במלאכת שמים ולא יהי יוצא מעתו במחשבת חוצה ליצא מבכ"נ, אם לא לצורך בני אדם, כי לא ניתן תורה למלאכי השרת. (כח יהודה)

תפלת יום כפור לערבית ליוצר ולמנחה

תכלים נא:טו אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב ◊
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקונה הכל ◊ וזכר חסדי אבות ◊
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ וכתבנו בספר החיים ◊ למענך אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע: מכלכל חיים בחסד ◊ מחיה מתים
ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקים אמונתו לישגי עפר:
מי כמוך בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממת ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמוך אב רחמים ◊ וזכר יצוריו לחיים ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' בשחרית ובמנחה.

אתה קדוש ושםך קדוש ◊ וקדושים בכל-יום יהללוך סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על-כל-מעשיך ◊ ואימתך על כל-מה שפראת:
וייראוך כל-המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל-הקרואים: ויעשו כלם אגדה אחת ◊
לעשות רצונך בלבב שלם: כמו שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלמן לפניך ◊
עו בך ◊ ונגבורה בימיך ◊ ושםך נורא על כל-מה שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצך ◊ ויששון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ועריכת נר
לבן-ישי משיחך ◊ במחרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלו ◊ וחסידים ברונה יגילו: ועולתה תקפיץ-פיה ◊
וכל-הרשעה פלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת ודון מרה-ארץ:

ותמלוך ◊ אתה יי לבדך ◊ על-כל-מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ ובירושלם
עיר קדשך ◊ בכתוב ברכרי קדשך - תכלים קמוי: ומלך יי | לעולם אלהיך ציון
לך וזר תלל-יה:

קדוש אתה ונורא שםך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר - יטטיכ כ:טו ויגפה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל-הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושםך הגדול והקדוש עלינו קראת:
ותתך לנו יי אלהינו באהבה את-יום [בשבת השבת הזה לקדושה ולמנוחה ואת-יום]
(צום) הכפרים הזה ◊ למחילה ולסליחה ולכפרה ◊ ולמחלבו את-כל-עונותינו ◊
[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ וזכר ליציאת מצרים:

ערבית, שחרית, מנחה

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ◊ ויבא ◊ ויגיע ◊ ויראה ◊ וירצה ◊ וישמע ◊ ויפקד ◊ ויזכר
 וזכרנו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊
 וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום
 ביום (צום) הכפרים הזה: זכרנו יי אלהינו בו למוצה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו
 לחיים: ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסד ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊
 כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מחל | לעונותינו ביום [בשבת השבת הזה וביום] (צום) הכפרים
 הזה: מחה ותעבר פשעינו (וחטאתינו) מנגד עיניך ◊ כאמור - ישעיה מ:ככ אנכי אנכי הוא
 מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר - מד:כג מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך
 שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר - ויקרא טז: כג כי ביום הזה יכפר עליכם למטה אתכם
 מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו ◊] קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊
 שפגענו מפניך ◊ ושפחנו בישועתך ◊ וטהר לבנו לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו יי אלהינו
 באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי שמך:] כי אתה סלחן לישראל
 ומחלן לשבטי ישראל בבל דור ודור ◊ ומפלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):
 ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ◊ ומעביר אשמותינו
 בכל שנה ושנה ◊ מלך על כל הארץ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל יום הכפורים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל
 ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל ברוצון ◊ ותחי לרוצון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחזינה
 עינינו פשוכה לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו
 אתה הוא לדור ודור: נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך ◊ ועל נשמותינו
 הפקודות לך ◊ ועל נפיד שפבליום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שפבלעת
 ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא בלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל־כָּל־כָּלֵם יתְּבַרַךְ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּכֵנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּכְתוּב לְחַיִּים מוֹזִבִּים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכָל־חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהַלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזַרְתָּנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נֶאֱדָה לְהוֹדוֹת:

בערבית אומרים זה.
 שְׁלוֹם רַב עַל־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ
 תְּשִׁיב לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא
 מְלֵךְ אֲדוֹן לְכָל־הַשְּׁלוֹם: וְטוֹב
 בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
 בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:

בשחרית, ובמנחה, ובנעילה אומרים זה.
 שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹזְבָּה ◊ וּבְרָכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ
 וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ: בְּרַכְּנוּ אֲבֵינוּ ◊ כָּלְנוּ כַּאֶחָד בְּאוֹר
 פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים
 וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה ◊ וּבְרָכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊
 וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל־עֵת
 וּבְכָל־שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹזְבָּה ◊ נִזְכָּר וְנִפְתָּח לְפָנֶיךָ אָנוּ
 וּבְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְּׁלוֹם:

¹ אָנָּה ◊ תִּבְאָ לְפָנֶיךָ תִּפְלְתָנוּ ◊ וְאֵל תִּתְעַלֵּם מִתַּחַנְתֵּינוּ ◊ שְׂאִין אָנוּ עֲזֵי פָנִים וּקְשֵׁי עָרְף
 לֹא־לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חַטָּאִנוּ ◊ אֲבָל אֲנַחְנוּ ² ³ חַטָּאִנוּ:

אֲשַׁמְנוּ	◊	בְּנִדְנוּ	◊	גִּזְלָנוּ	◊	דִּבְרָנוּ דְפִי:
הֶעֱוִינוּ	◊	וְהִרְשַׁעְנוּ	◊	וְדָנּוּ	◊	מִפְּלָנוּ שִׁקְרָ:
יַעֲצָנוּ רָע	◊	בְּזָבְנוּ	◊	לְצָנוּ	◊	נִאֲצָנוּ
סָרְרָנוּ	◊	⁴ עֲוִינוּ	◊	⁵ פִּשְׁעָנוּ	◊	קִשְׁיָנוּ עָרְף:
רִשַׁעְנוּ	◊	שָׁחַתְנוּ	◊	הִתְעַבְנוּ	◊	הִתְעַתְעָנוּ:

סָרְרָנוּ מִמְּצוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◊ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: כחמיכה ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ
 כִּי־אַמֶּת עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מָה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◊ וּמָה נִסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◊ הֲלֹא כָּל־הַנְּסֻתוֹת
 וְהַנְּגָלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

1. בפ"פ . . . 'או"א תבא' כ"א 'אנא תבא'. והטעם ע"פ מ"ש ביומא ל"ז על מ"ש במשנה: וכך היה אומר אנא השם
 "ומנין שבאנא נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפר' מה להלן באנא אף כאן באנא". (דברי קהלת דף 235)

2. (טור או"ח תר"ז) and the (רמ"א או"ח ס' תר"ז ס"ק ג) ואבותינו does not include the word מנהג אשכנז.

רוקח is only supposed to have twenty eight words according to the רוקח. אין לזה מקור בראשונים. אבל מי שהמליץ על הנוסח הזה הוא השל"ה, מסכת יומא, פרק נר מצוה, אות נ"ז:
 וכתב החסיד רבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות מ'): כשיתודה, יזכור עוונותיו ועוונות אבותיו, כי היה נענש
 עליהם, באחוז מעשי אבותיו בידו. וכן כתיב (ויקרא כ"ו, מ) 'והתודו את עונם ואת עון אבתם', עכ"ל. על כן ישר בעיני
 נוסח וידוי הספרדים שאומרים, אבל אנחנו ואבותינו חטאנו אשמנו בגדנו וכו'.

3. חַטָּאִים אֵלוּ הַשְּׁגָגוֹת וְכֵן הוּא אוֹמֵר 'נִפְּשׁ בִּי־תַחֲטָא בְּשִׁגְגָה'.

4. עֲוֹנוֹת אֵלוּ הַיְזוּדוֹת

5. פִּשְׁעִים אֵלוּ הַמְּרָדִים - כְּעוֹשֶׂה לְהַכְעִים (רש"י טס) (גמ' יומא לו:)

ודוי דרכ (יומא פז): אתה יודע רזי עולם ◊ ותעלומות סתרי כל-חי: אתה משלי כ-כז חפש כל-חדרי-בטן: ירמיהו יא-כ ובחן בליות ולב אין דבר נעלם מפניך ◊ ואין נסתר מנגד עיניך: ובכן יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתסלח לנו על כל-חטאתינו ◊ ותמחל-לנו על כל עונותינו ◊ ותכפר-לנו על-פשעינו:

על חטא שחטאנו לפניך באגם ובמצות: ועל חטא שחטאנו לפניך באמוין הלב:
 על חטא שחטאנו לפניך בבלי דעת: ועל חטא שחטאנו לפניך בבטוי שפתים:
 על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר: ועל חטא שחטאנו לפניך בגלוי עציות:
 על חטא שחטאנו לפניך בדבור פה: ועל חטא שחטאנו לפניך בהרהור הלב:
 על חטא שחטאנו לפניך ביהדי פה: ועל חטא שחטאנו לפניך בהונאת רע:
 על חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה: ועל חטא שחטאנו לפניך בזלזול הורים ומורים:
 על חטא שחטאנו לפניך בחזק יד: ועל חטא שחטאנו לפניך בחלול השם:
 על חטא שחטאנו לפניך במפשות פה: ועל חטא שחטאנו לפניך במטמאת שפתים:
 על חטא שחטאנו לפניך בייצר הרע: ועל חטא שחטאנו לפניך בייודעים ובלא יודעים:

נוסח הבקשה שבין פסקאות הוא: 'ועל כלם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'א-לוח סליחות').

ועל כלם ◊ סלח-לנו ◊ מחל-לנו ◊ כפר-לנו:

על חטא שחטאנו לפניך בכפת שחר: ועל חטא שחטאנו לפניך בפקחש ובכזב:
 על חטא שחטאנו לפניך בלשון הרע: ועל חטא שחטאנו לפניך בלצון:
 על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן: ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשפתה:
 על חטא שחטאנו לפניך בנשף ובמרבית: ועל חטא שחטאנו לפניך בנמית גרון:
 על חטא שחטאנו לפניך בסקור עין: ועל חטא שחטאנו לפניך בשית שפתותינו:
 על חטא שחטאנו לפניך בעינים רמות: ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח:

אין אומרים כאן 'ועל כולם'.

על חטא שחטאנו לפניך בפריקת על: ועל חטא שחטאנו לפניך בפלילות:
 על חטא שחטאנו לפניך בצדית רע: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין:
 על חטא שחטאנו לפניך בקלות ראש: ועל חטא שחטאנו לפניך בקשיות ערה:
 ע"ח שחטאנו לפניך בריצת רגלים להרע: ועל חטא שחטאנו לפניך ברכילות:
 על חטא שחטאנו לפניך בשבועת שוא: ועל חטא שחטאנו לפניך בשנאת חנם:
 על חטא שחטאנו לפניך בתשומת יד: ועל חטא שחטאנו לפניך בתמהון לכב:

ועל בלם ◊ סלח-לנו ◊ מחל-לנו ◊ פפר-לנו:

מכים על הלב באמירה זו במילים שאנו חיבים

<p>סדר אחר</p> <p>וחש"ח עליהם חטאת:</p> <p>וחש"ח עליהם אשם ודאי ותלוי:</p> <p>וחש"ח עליהם עולה:</p> <p>וחש"ח עליהם קרבן עולה ויורד:</p> <p>וחש"ח עליהם פרת וערירי:</p>	<p>בפפד"מ ובנותיה אומרים כסדר זו</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם עולה:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם חטאת:</p> <p>ועל"ח שאנו חיבים עליהם קרבן עולה ויורד:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם אשם:</p> <p>ועל"ח שאנו חיבים עליהם אשם תלוי:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם פרת:</p>
--	---

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מיתה בידי שמים:

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מלקות ארבעים:

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מפת מרדות:

בבקשת שבסוף 'ועל חטאים', מוסיפים בה את המילים: 'א-לוה סליחות'.

ועל בלם ◊ אלוה סליחות ◊ סלח-לנו ◊ מחל-לנו ◊ פפר-לנו:

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין - מקילה ◊ שריפה ◊ הרג ◊ וחקק:
 על מצות עשה ועל מצות לא תעשה ◊ בין שישבה קום עשה ◊ ובין שאין בה קום עשה:
 את-הגלוים לנו ואת-שאינם גלוים לנו ◊ את-שגלוים לנו ◊ כבר אמרנו לפניך ◊
 והודינו לך עליהם ◊ ואת-שאינם גלוים לנו ◊ לפניך הם גלוים וידועים ◊ כדבר שנאמר -
 37 כט:כח הנסתרת לני אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה
 הזאת:

כי אתה סלחן לישראל ◊ ומחלן לשבטי ישראל בבל-דור ודור ◊
 ומפלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):

ודוי 777 כמנוח 2 זטי (זכרות יז) אלהי ◊ עד שלא נוצרתי איני כדאי ◊ ועכשיו שנוצרתי באלו
 לא נוצרתי ◊ עפר אני בתי ◊ קל וחומר במיתתי ◊ תריני לפניך בכלי מלא בושה ובקלמה:
 יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהי ואלהי אבותי ◊ שלא אחטא עוד ◊ ומה שחטאתי לפניך
 מחוק ברחמיך הרבים ◊ אבל לא על-ידי יסורים וחלאים רעים:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדום ◊ ונפשי בעפר
 לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדוף נפשי ◊ וכל החושבים עלי רעה ◊
 מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען
 קדשך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידיך הושיעה ימינך וענני:
 יט:טו יחיו לרצון | אמר-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום עלינו ◊ ועל כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך
 ביראה ◊ בימי עולם וכשנים קדמניות: מלאכי ג: וערכה לני מנתת יהודה וירושלם בימי עולם וכשנים קדמניות:

הזכרת נשמות ביום הכפורים

The earliest source for (זיכור) נשמות is found in the מדרש תנחומא in which it cites the custom of recalling loved ones who have since departed and pledging צדקה on their behalf on יום כפור. It spread throughout the Rhineland in response to the Crusades. There are two opinions discussed in the מחזור ויטרי which does not say זיכור טוב, and מנהג צרפת which later became מנהג פולין which does say it. The latter custom gained popularity following the massacres of Jews in the German lands during the Black Death of the fourteenth century, but became more common in eastern Europe in the seventeenth century, with the popularization of Lurianic קבלה by mystics who stressed the penitential aspect of יום טוב. The prayer א-ל מלא רחמים originated in seventeenth-century Ukraine at the time of the Chmielnicki massacres.

אחר ההפטרה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות, בו מזכיר כל אחד בעצמו את נשמות אבותיו ובני משפחתו בנוסח: 'זיכור אלהים נשמת' וכוליה. אין יחיד או החזן אומרים 'א-ל מלא רחמים בהזכרת נשמות, אין קוראים נשמות מתוך 'ממורבנד', ואין אומרים 'אב הרחמים'. מי שהוריהם בחיים, אף הם נשארים בבית הכנסת.

בעבור נשמת האם.	בעבור נשמת האב.
<p>זיכור אלהים נשמת אבי מורתי (פלוני בר פלוני) שחלפה לעולמה</p> <p>בזכר זה תהי נפשו צרוּרה בצרור החיים</p> <p>עם נשמות אברהם יצחק ויעקב</p> <p>שרה רבקה רחל ולאָה</p> <p>וצדקניות שפגנ עדין: ונאמר אמן:</p>	<p>זיכור אלהים נשמת אבי מורי (פלוני בר פלוני) שחלף לעולמו</p> <p>בזכר זה תהי נפשו צדקה פּערו [בלי נדר]:</p> <p>בשכר זה תהי נפשו צרוּרה בצרור החיים</p> <p>עם נשמות אברהם יצחק ויעקב</p> <p>שרה רבקה רחל ולאָה</p> <p>וצדקניות שפגנ עדין: ונאמר אמן:</p>

בעבור נשמת המומטים על קידוש הש"י.	בעבור נשמת אב ואם הזקנים ויתר הקרובים.
<p>זיכור אלהים נשמת (פלוני בר פלוני) ונשמות כל-קרובי וקרובותי בין מצד אבי בין מצד אמי שהומטו הן שנהרגו הן שנשחטו או נשרפו או נמפּעו או נחנקו על קדוש השם</p> <p>בזכר זה תהיינה נשמותיהם בצרור החיים</p> <p>עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב</p> <p>שרה רבקה רחל ולאָה</p> <p>וצדקניות שפגנ עדין: ונאמר אמן:</p>	<p>זיכור אלהים נשמת אבי ואמי זקני וזקנותי יודי ויודותי אחי ואחיותי בין מצד אבי בין מצד אמי שחלכו לעולמם</p> <p>בזכר זה תהיינה נפשותם צרוּרות בצרור החיים עם נשמות אברהם יצחק ויעקב</p> <p>שרה רבקה רחל ולאָה</p> <p>וצדקניות שפגנ עדין: ונאמר אמן:</p>

תכליס קמד:ג-ד יי מה-אדם ותדעו פן-אנוש ותחשבהו: אדם להבל דמה ימיו כצל עובר: 5: בפקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: 6: תשב אנוש עדי-דפא ותאמר שובו בני-אדם: 7: כריס 3:כט לו חכמו ישפילו זאת יבינו לאחריהם: תכליס מט:יח פירלא במותו יקח הכל לא-ירד אחריו כבודו: 12: שמרתם וראה ישר פיר-אחריית לאיש שלום: 13: כג פדה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל-החסים בו:

תפלת מוסף ליום כפור

תכלים נא:טו אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתַּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊
הָאֵל הַגְּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים מְרֻבִּים וְקוֹנֵה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊
וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:
זְכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מִלֶּךְ חַפְּזֵי בַחַיִּים ◊ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:
מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְגַן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי מַחִיָּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מַחִיָּה מֵתִים
בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרַיִם:
מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לָךְ ◊ מִלֶּךְ מַמִּית וּמַחִיָּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:
מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים: וְנֶאֱמַן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים:
בְּרוּךְ אַתָּה יי מַחִיָּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' במוסף.

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשֵׁים בְּכָל-יוֹם יִתְלַוְךָ סְלָח:

וּבְכֵן ◊ תֵּן פְּחָדְךָ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֵׂיךָ ◊ וְאִימָתְךָ עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְּרָאתָ:
וְיִירָאוּךָ כָּל-הַמַּעֲשִׂים ◊ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ כָּל-הַבְּרוּאִים: וְיַעֲשׂוּ כֹלֵם אֲגֻדָּה אַחַת ◊
לְעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שְׁלֹם: כְּמוֹ שִׁידְעָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ שֶׁהַשְׁלֵמָן לְפָנֶיךָ ◊
עוֹ בְּיָדְךָ ◊ וּגְבוּרָה בְּיַמִּינְךָ ◊ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְּרָאתָ:

וּבְכֵן ◊ תֵּן כְּבוֹד ◊ יי ◊ לְעַמְּךָ ◊ תְּהִלָּה לְיִרְאִיךָ ◊ וְתִקְנָה לְדוֹרְשֵׁיךָ ◊ וּפְתַחֲזוֹן פֶּה לְמַיְחֲלִים
לָךְ ◊ שְׂמִיחָה לְאַרְצְךָ ◊ וְשִׁשׁוֹן לְעִירְךָ ◊ וְצַמִּיחַת קֶרֶן לְדוֹד עַבְדְּךָ ◊ וְעִרְיַת גֵּר
לְבִן-יִשְׂרָאֵל מְשִׁיחָךָ ◊ בְּמַתְרָה בְּיַמִּינוּ:

וְאִז ◊ צְדִיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמְחוּ ◊ וְיִשְׂרָיִם יַעֲלִיזוּ ◊ וְחַסִּדִּים בְּרָנָה יִגִּילוּ: וְעוֹלָתְךָ תִּקְפִּיץ-פִּיהָ ◊
וְכָל-הַרְשָׁעָה כִּלְאֵה כְּעֵשֶׂן תִּכְלָה ◊ כִּי תַעֲבִיר מִמְּשָׁלַת זְרוּן מֶרְחָאֲרִין:

וְתַמְלוּךָ ◊ אַתָּה יי לְבָדְךָ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֵׂיךָ ◊ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁפַּן כְּבוֹדְךָ ◊ וּבְיִרוּשָׁלַם
עִיר קְדֻשָּׁה ◊ בְּכַתוּב בְּדַבְרֵי קְדֻשָּׁה - תַּכְלִים קְמוּ: יִמְלֶךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן
לְדוֹר וָדוֹר הַלְלֵה-יָהּ:

קְדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ ◊ וְאִין אֵלֹהִים מִבְּלַעְדֶּיךָ ◊ וְנֹאמַר - יִשְׁטִיכ כ:טז וַיִּגְבַּה יי צְבָאוֹת
בְּמִשְׁפַּט וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמִּלֶּךְ הַקְּדוֹשׁ:

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל-הָעַמִּים ◊ אַהֲבַת אוֹתָנוּ ◊ וְרַצִּיתָ בָּנוּ ◊ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל-הַלְשׁוֹנוֹת
וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וּבְקִרְבָּתָנוּ מִלְּפָנֶיךָ לְעַבְדְּתֶךָ ◊ וְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:
וְתִתְּרָלָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת-יוֹם [בשבת הַשְּׁפֵט תְּהִה לְקְדוּשָׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת-יוֹם]
(צוּם) הַכֹּפְרִים תְּהִה ◊ לְמַחִילָה וְלִסְלִיחָה וְלִכְפָּרָה ◊ וְלִמְחֹל-בוֹ אֶת-כָּל-עוֹנוֹתֵינוּ ◊
[בשבת בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קְדֻשׁ ◊ וְכֵן לִיְצִיאַת מִצְרָיִם:

ומפני חטאינו גלינו מארצנו ◊ ונתרחקנו מעל ארמתינו ◊ ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחרתך ◊ בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ◊ מפני היר שגששתלחה במקדשך:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך רחמן ◊ שתשוב ותרם עלינו ועל-מקדשך ברחמיך הרבים ◊ ותבנהו מהרה ותגדל כבודו: אבינו מלפנו ◊ גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה ◊ והופע והנשא עלינו לעיני בלחי: וקרוב שזרנינו מבין הגוים ◊ ונפוצותינו פנם מירפתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברנה ◊ ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את-קרבנות חובותינו ◊ תמידים כסדרם ◊ ומוספים בהלכתם:

את מוסף יום [בשבת השבת הזה וביום] (צום) הכפרים הזה ◊ נעשה ונקריב לפניך באהבה במצות רצונך ◊ כמו שפתבת עלינו בתורתך ◊ על-ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך ◊ כאמור:

בשבת אומרים זה.

3מדכר כח:ט-י וביום השבת שני-כבשים בני-שנה תמימם ושני עשונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על-עלת התמיד ונסכה:

בעמידה של מוסף בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים נוסח הגאונים והראשונים:

זה קרבן שבת ◊ וקרפן יום הכפורים כאמור:

כט:ז-ח ובעשור לה' השביעי הזה מקרא-לך יהיה לכם ועניתם את-נפשתיכם כל-מלאכה לא תעשו: והקרבתם עלה לוי ריח ניחח פר פך-בקר אחד איל אחד כבשים בני-שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסביהם כמדבר שלשה עשונים לפר ◊ ושני עשונים לאיל ◊ ועשורן לכבש ◊ וזין כנסבו ושעיר לכפר ◊ (כ"א) ושעיר לכפר מלבד חמאת הכפורים) ושני תמידין בהלכתן:

[בשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊ כלם ישבעו ויתענגו מפונך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים אותו קראת ◊ וזכר למעשה בראשית:]

כל התפלות ממשיכים.

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מחל | לעונותינו ביום [בשבת השבת הזה וביום] (צום) הכפרים הזה: מחה והעבר פשעינו (וחטאתינו) מנגד עיניך ◊ כאמור - ישטיכ מג:ככ אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר - מד:ככ מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר - ויקרא טז:ל כרי-ביום הזה יכפר עליכם למחר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו ◊] קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊
 שבענו משובך ◊ ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לבנו לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו יי אלהינו
 באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי שמך:] כי אתה סלחן לישראל
 ומחלן לשבטי ישראל בבל-דור ודור ◊ ומבלעדך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):
 ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ◊ ומעביר אשמותינו
 בבל-שנה ושנה ◊ מלך על כל-הארץ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל ויום הכפורים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל
 ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך:
 ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו
 אתה הוא לדור ודור: גודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו
 המקודות לך ◊ ועל נפיק שבכל-יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שבכל-עת ◊
 ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל-כלם יתברך ויתרומם שמך מלבנו תמיד לעולם ועד ◊ ובתוב לחיים טובים בני בריתך:
 וכל החיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:
 ברוך אתה יי הטוב שמך ויך נאה להודות:

שים שלום ◊ מובה ◊ וברכה ◊ חן ◊ וחסד ורחמים עלינו ועל כל-ישראל עמך:
 ברכנו אבינו ◊ כלנו באחד באור פניך ◊ כי באור פניך נתת לנו ◊ יי אלהינו ◊ תורת חיים
 ואהבת חסד ◊ וצדקה ◊ וברכה ◊ ורחמים ◊ וחסים ◊ ושלום: ומוב בעיניך לברך את-עמך
 ישראל ◊ בכל-עת ובכל-שעה בשלומך: בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מובה ◊
 נזכר ונפתח לפניך ◊ אנו וכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום:

אנא ◊ תבא לפניך תפלתנו ◊ ואל תתעלם מתחנונינו ◊ שאין אנו עוי פנים וקשי ערף ◊
 לומר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ צדיקים אנחנו ולא חטאנו ◊ אכל אנחנו חטאנו:

אֲשַׁמְנוּ	◇	בְּגִדְנוּ	◇	גִּזְלָנוּ	◇	הִפְרָנוּ דְּפִי:
הֶעֵינּוּ	◇	וְהִרְשַׁעְנוּ	◇	וְזָדְנוּ	◇	מִפְּלָנוּ שִׁקָּר:
יַעֲצֵנוּ רַע	◇	בְּזַבְנוּ	◇	לְצַנוּ	◇	מִרְדְּנוּ
מְרַדְּנוּ	◇	עֵינֵינוּ	◇	פִּשְׁעֵנוּ	◇	קִשְׁיֵנוּ עָרַף:
רִשְׁעֵנוּ	◇	שִׁחַתְנוּ	◇	תַּעֲבָנוּ	◇	תַּעֲתֵעֵנוּ:

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◇ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: נחמיה ט:לג וְאַתָּה צְדִיק עַל כָּל-הַבָּא עֲלֵינוּ כִּי-אַמֶּת עֲשִׂיתָ וְאִנְחָנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מִה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◇ וּמִה נִסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◇ הֲלֹא כָל-הַנְּסֻתוֹת וְהַנְּגָלוֹת אֵתָה יוֹדֵעַ:

אַתָּה יוֹדֵעַ רְזֵי עוֹלָם ◇ וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כְּלָחִי: אַתָּה מַסְלִי כִּי: חֲפֵשׁ כָּל-חֲדָרֵי-בֵּטֵן: יִרְמִיכָה יֶאֱכֹל וּבִחֵן כְּלָיוֹת וְלֵב אֵין דְּבַר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ ◇ וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּנְדַּע עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שִׁתְּסַלַח לָנוּ עַל כָּל-חַטָּאתֵינוּ ◇ וְתִמְחַל-לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ וְתִכַּפֵּר-לָנוּ עַל-פִּשְׁעֵינוּ:

עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִנּוּס וּבְרָצוֹן:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכֹלֵי דַעַת:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפּוּי שְׁפָתַיִם:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי וּבִסְתָר:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֵרְוֹת:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַבּוּר פֶּה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמַרְמָה:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהִרְהוּר הַלֵּב:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאת רַע:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוַעֲדַת זְנוּת:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבְשִׁנְנָה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָלוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחֹזֶק יָד:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלוּל הַשֵּׁם:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַפְשׁוֹת פֶּה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטַמְאַת שְׁפָתַיִם:
עַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיַצַּר הַרַע:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטָּאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:

נוסח הבקשה שבין פסקאות הוא: 'ועל כלם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'א-לוה סליחות').

וְעַל כָּל־כָּל־לָנוּ ◇ סְלַח-לָנוּ ◇ מְחַל-לָנוּ ◇ כַּפֵּר-לָנוּ:

עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכִפַּת שְׁחָד: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכַזָּב:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּלִשׁוֹן הָרַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּלִצְוֹן:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּמִשְׁאֵי וּבְמַתָּן: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתָּה:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּנִשְׁךְ וּבְמַרְבִּית: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּנִמְטֵית גְּרוֹן:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּסִקּוֹר עֵינַי: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁיחַ שְׁפַתוֹתַינִי:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רְמוֹת: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵזוֹת מִצַּח:
 אין אומרים כאן 'ועל בולם'.

עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּפְרִיקַת עַל: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּפִלְלוֹת:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּצַדִּית רַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּצַרוֹת עֵינַי:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּקִלּוֹת רֹאשׁ: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּקִשּׁוֹת עֲרֵף:
 ע"ח שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רִגְלַיִם לְהָרַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּרַכִּילוֹת:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁבוּעַת שְׁוֹא: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁנְאַת חֲנָם:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִשּׁוּמַת יָד: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לִבָּב:

וְעַל בָּלֵם ◊ סְלַח־לָנוּ ◊ מְחַל־לָנוּ ◊ כְּפַר־לָנוּ:

מכים על הלב באמירה זו במילים שאנו חיבים

<p>סדר אחר</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם חַטָּאת: וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם אִשָּׁם וְדַאי וְתַלוּי: וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם עוֹלָה: וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם קֶרֶבַן עוֹלָה וְיִזְרָד: וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם פֶּרֶת וְעִרְרִי:</p>	<p>בפפד"מ ובנותיה אומרים כסדר זו</p> <p>וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם עוֹלָה: וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם חַטָּאת: וְעַל"ח שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם קֶרֶבַן עוֹלָה וְיִזְרָד: וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם אִשָּׁם: וְעַל"ח שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם אִשָּׁם תַּלוּי: וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם פֶּרֶת:</p>
---	---

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מִיתָה בְּיַדִּי שָׁמַיִם:

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מְלָקוֹת אֲרֻבָּעִים:
 וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מַכַּת מְרֵדוֹת:

בבקשת שבסוף 'ועל חטאים', מוסיפים בה את המילים: 'א-לוה סליחות'.
 וְעַל בָּלֵם ◊ אֱלוֹהַ סְלִיחוֹת ◊ סְלַח־לָנוּ ◊ מְחַל־לָנוּ ◊ כְּפַר־לָנוּ:

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין - סקילה ◊ שריפה ◊ הרג ◊ וחנוק:
 על מצות עשה ועל מצות לא תעשה ◊ בין שישבה קום עשה ◊ ובין שאין בה קום עשה:
 את-הגלוים לנו ואת-שאינם גלוים לנו ◊ את-שגלוים לנו ◊ כָּבֵר אִמְרָנוּם לְפָנֶיךָ ◊
 והדינו לך עליהם ◊ ואת-שאינם גלוים לנו ◊ לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וידועים ◊ כְּדָבָר שֶׁנֶּאֱמַר -
 37 כט:כח הַנְּסִתָּהּ לִי אֱלֹהֵינוּ וְהַנְּגַלְתָּ לָנוּ וְלִבְנֵינוּ עַד-עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה
 הַזֹּאת:

כי אתה סלחן לישראל ◊ ומחלן לשבטי ישראל בכל-דור ודור ◊

ומבליעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):

אלהי ◊ עד שלא נוצרתי איני כדאי ◊ ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי ◊ עפר אני בחיי ◊
 קל וחומר במיתתי ◊ תריני לפניך בכלי מלא בושה ובלמה: יהי רצון מלפניך ◊
 יי אלהי ואלהי אבותי ◊ שלא אחטא עוד ◊ ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך תרבים ◊
 אבל לא על-ידי יסורים וחלאים רעים:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדום ◊ ונפשי כעפר
 לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדוף נפשי ◊ וכל החושבים עלי רעה ◊
 מהרה הפך עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען
 קדשך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידיך הושיעה ימינך וענני:
 יט:ו יהיו לרצון | אמר-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום עלינו ◊ ועל כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך
 ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג: וערבך ליי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

ביום כפור מיד בסיום חזרת מוסף וקדיש מוציאים ספר תורה למנחה. (ואין עושים הפסקה!)

תפלת נעילה ליום כפור

בנעילה החזן מכריז 'והתמנו'

תכלים נא:טו אֲדַנִּי שִׁפְתַי תִּפְתַּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקונה הכל ◊ וזוכר חסדי אבות
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ והתמנו בספר החיים ◊ למענך אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע: מכלכל חיים בחסד ◊ מחיה מתים
ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקים אמונתו לישני עפר:
מי כמוך בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממת ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמוך אב רחמים ◊ וזוכר יצוריו לחיים ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' בנעילה.

אתה קדוש ושםך קדוש ◊ וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על-כל-מעשיך ◊ ואימתך על כל-מה-שפראת:
וייראוך כל-המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל-הברואים: ויעשו בלם אגדה אחת
לעשות רצונך בלבב שלם: כמו שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלמן לפניך
עו בידך ◊ וגבורה בימינך ◊ ושםך נורא על כל-מה-שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצך ◊ ויששון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ועריכת גר
לבן-ישי משיחך ◊ במהרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלו ◊ וחסידים ברנה יגילו: ועולתה תקפיץ-פיה
וכל-הרשעה בלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת זדון מן-הארץ:

ותמלוד ◊ אתה יי לבדך ◊ על-כל-מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ ובירושלם
עיר קדשך ◊ בפתוב בדברי קדשך- תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון
לדר ודר הקלוד-יה:

קדוש אתה ונורא שםך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר- יטעיכ כ:טז ויגבה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל-הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושםך הגדול והקדוש עלינו קראת:
ותתך לנו יי אלהינו באהבה את-יום [בשבת השבת הזה לקדושה ולמנוחה ואת-יום]
(צום) הכפרים הזה ◊ למחילה ולסליחה ולכפרה ◊ ולמחלבו את-כל-עונותינו ◊
[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ ובר ליציאת מצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ◊ יובא ◊ ויגיע ◊ ויראה ◊ וירצה ◊ וישמע ◊ ויפקד ◊ ויזכר
 זכרנו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן־דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊
 וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום
 ביום (צום) הכפרים הזה: זכרנו יי אלהינו בו למוצה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו
 לחיים: ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊ כי אל
 מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מחל | לעונותינו ביום [בשבת השבת הזה וביום] (צום) הכפרים
 הזה: מחה והעבר פשעינו (וחטאתינו) מנגד עיניך ◊ פאמור - ישטיס מנ:ככ אנכי אנכי הוא
 מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר - מד:ככ מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך
 שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר - ויקרא טז: כיר ביום הזה יכפר עליכם למחר אתכם
 מכל חטאתיכם לפני יי תטהרו:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו ◊] קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊
 שפגענו מפונך ◊ ושמחנו בישועתך ◊ וטהר לפנינו לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו יי אלהינו
 באהבה ובכרון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אוהבי שמך:] כי אתה סלחן לישראל
 ומחלן לשבטי ישראל בבל־דור ודור ◊ ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):
 ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ◊ ומעביר אשמותינו
 בכל־שנה ושנה ◊ מלך על כל־הארץ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל יום הכפורים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל
 ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל ברכון ◊ ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:
 ותחזנה עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שבינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו
 אתה הוא לדור ודור: נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו
 הפקודות לך ◊ ועל נפיד שבבל־יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שבכל־עת ◊
 ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא־כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא־תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל־כֹּלם יתְּפַרֵּךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וְחַתּוּם לְחַיִּים מְזוּבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכֹל חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הֲאֵל יִשׁוּעַתְנוּ וְעֲזַרְתְּנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמּוֹבֵב שְׁמֶךָ וְיִלֵּךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה ◊ וּבִרְכָה ◊ חַן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
 בְּרַכְנוּ אֲכִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתַּת לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים
 וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וּצְדָקָה ◊ וּבִרְכָה ◊ וְרַחֲמִים ◊ וְחַיִּים ◊ וְשְׁלוֹם: וְמוֹבֵב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת־עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרֻנְסָה מוֹכָה ◊
 נִזְכָּר וְנִחַתָּם לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

אָנָּה ◊ תָּבֵא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתְנוּ ◊ וְאֵל תִּתְעַלֵּם מִתְּחַנְתֵּינוּ ◊ שְׂאִין אָנוּ עֲזֵי פָנִים וְקָשֵׁי עָרֶף
 לוֹמַר לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חַטָּאנוּ ◊ אֲבָל אֲנַחְנוּ חַטָּאנוּ:

אֲשַׁמְנוּ	בְּגִדְנוּ	גִּזְלָנוּ	דִּבְרָנוּ דְפִי:
הָעֵינֵינוּ	וְהִרְשַׁעְנוּ	זָדְנוּ	מִפְּלָנוּ שָׁקַר:
יַעֲצָנוּ רָע	בּוֹבְנוּ	לָצָנוּ	נִאֲצָנוּ
סָרְדְנוּ	עֵינֵינוּ	פָּשַׁעְנוּ	קָשִׁינוּ עָרֶף:
רָשַׁעְנוּ	שָׁחַתְנוּ	תַּעֲבָנוּ	תַּעֲתַעְנוּ:

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַמּוֹבִים ◊ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: נחמיה ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־חַטָּא עָלֵינוּ
 כִּי־אַמֶּת עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◊ וּמַה נִּסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◊ הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת
 וְהַנְּגִלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים ◊ וַיִּמְיֶנֶךָ בְּשׁוֹמְרָה לְקַבֵּל שָׁבִים:
 וְתִלְמִדְנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְהַתְּוֹדוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ ◊ לְמַעַן נִחְדַּל מֵעֲשֹׂק יְדֵינוּ ◊ וְתִקַּבְּלָנוּ
 בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ בְּאִשִּׁים וּבְנִיחוּחִים ◊ לְמַעַן דְּבַרְךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ: אִין קִין לְאִשִּׁי
 חוֹבוֹתֵינוּ ◊ וְאִין מִסְפָּר לְנִיחָחֵי אֲשַׁמְתֵּינוּ: וְאַתָּה יוֹדֵעַ שְׂאִחְרִיתְנוּ רַמָּה וְתוֹלְעָה ◊ לְפִיכָךְ
 הִרְבִּיתָ סְלִיחָתֵינוּ ◊⁶ מַה אָנוּ ◊ מַה חַיִּינוּ ◊ מַה חֶסֶדְנוּ ◊ מַה צְדָקְנוּ ◊ מַה יִּשְׁעֵנוּ ◊ מַה בָּחְנוּ ◊
 מַה גְּבוּרַתְנוּ: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ הֲלֹא כָּל־הַגְּבוּרִים כָּאִין לְפָנֶיךָ
 וְאֲנִשֵּׁי הַשֵּׁם כָּלֹא הָיוּ ◊ וְחֻכְמִים כָּבְלֵי מִדָּע ◊ וְנִבְנוּנִים כָּבְלֵי הַשְּׂבִל: כִּי רַב מֵעֲשִׂיהֶם תְּהוּ ◊
 וַיְמִי חַיִּיהֶם הִקְבֵּל לְפָנֶיךָ ◊ קִכְלַת גַּיִט וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן־הַכְּהֻמָּה אִין כִּי חִפְּלָה הִקְבֵּל:

6. מאי נעילת שערים? רב אמר צלותא ותירתא: ושמואל אמר 'מה אני? מה חיינו?'. (גמ' יומא פז:)

אתה הברלת אנוש מראש ◊ ותכיריהו לעמוד לפניך ◊ כי מי יאמר לך מה תפעל ◊
 ואם יצדק מה יתן לך: ותתן לנו יי אלהינו באהבה את-יום [בשבת השבת הזה וביום] (צום)
 הכפרים הזה ◊ קץ ומחילה וסליחה על-כל-עונותינו ◊ למען נחַדל מעשק ידני ◊ ונשוב אליך
 לעשות חקי רצונך בלבב שלם: ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו ◊ כי לא תחפזן
 בהשחתת עולם ◊ שנאמר - ישעיה נכו: דרשו יי בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב:
 ונאמר - נכו: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל-יי וירחמנו ואל-אלהינו
 כירבה לסלוח: נחמיה טו: ואתה אלוה סליחות חנון ורחום שמוס לנו ארך אפים
 ורב-חסד ואמת: ומרבה להטיב ורוצה אתה בתשובת רשעים ◊ ואין אתה חפץ במיתתם
 שנאמר - יחזקאל לג:יא אמר אליהם חר-אני | נאם | אדני אלהים אס-אחפץ במות הרשע
 כי אס-בשוב רשע מדרכו וחה שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל:
 ונאמר - יח:כג החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני אלהים הלא בשובו מדרכיו וחה:
 ונאמר - יח:לג כי לא אחפץ במות הפת נאם אדני אלהים והשיבו וחו:

כי אתה סלחן לישראל ◊ ומחלן לשבטי ישראל בכל-דור ודור ◊

ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה):

אלהי ◊ עד שלא נוצרתי איני כדאי ◊ ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי ◊ עפר אני בתי ◊
 קל וחומר במיתתי ◊ הרני לפניך בכלי מלא בושה ובלמה: יהי רצון מלפניך ◊
 יי אלהי ואלהי אבותי ◊ שלא אחטא עוד ◊ ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים
 אבל לא על-ידי יסורים וחלאים רעים:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדום ◊ ונפשי בעפר
 לכל תהיה: פתח לפי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדוף נפשי ◊ וכל החושבים עלי רעה ◊
 מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען
 קדשתך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידיך הושיעה ימינך וענני:
 יט:טו יהיו לרצון | אמר-פי והגיון לפי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום עלינו ◊ ועל כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך
 ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי גז וערכה לוי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה,

כהוראת הראב"ה, אור זרוע, יראים, מהר"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

במוצאי יום כפור, במהר"ל לא מוזכר שתהיה תקיעה גדולה. אבל מנהגי מהר"ם (57) כתוב שתוקעין תקיעה ארוכה.
 ובדברי קהלת כתוב תקיעה סתם, וכן במנהגי וורמיישא. אבל במנהגי הגר כתוב (בסוגריים) שהיא תקיעה גדולה.
 וכך מובא בכמה מקורות במנהג פולין, וכנראה לא היה נהוג באשכנז.

זה הכוונה שייך בשעת שאומרים שלש עשרה מדות לכל דבור ודבור :

שמות לד:ו-ז

יִי אֲנִי הוּא קוֹדֵם שְׂיִחְטָא יְיָ אֲנִי הוּא לְאַחַר שְׂיִחְטָא וְיָשׁוּב
 אֵל מִיַּדַּת הַרְחָמִים אֲפִילוּ לְגוֹי רַחוּם לְמִי שְׂיִשׁ לוֹ זְכוּת וְחַנּוּן
 לְמִי שְׂאִין לוֹ זְכוּת אֶרֶךְ אַפַּיִם מְאָרִיךְ אֶף לְרַשָּׁעִים אוֹלֵי יָשׁוּבוּ
 וְרַב־חֶסֶד לְצָרִיכִים חֶסֶד וְאַמֶּת: לְשֵׁלֶם שְׁכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ
 נֶצֶר חֶסֶד לְאַלְפִים כְּשֶׁאָדָם עוֹשֵׂי טוֹב נִשְׂא עֲוֹן לְעוֹשֶׂה בְּמִזִּיד
 וּפְשַׁע הַמּוֹרְדִים לְהַכְעִיס וְחַטָּאָה הָעוֹשִׂים בְּשִׁגְגָה וְנִקְיָה לְשָׁבִים

Selichos [Prayers of Atonement] according to the Alsace [France] custom.
 Frankfurt On the Main ~ 1725

If one orens within a צבור which is using a different version of סליחות, one may either say those סליחות along with the צבור, which is preferable to oren the סליחות at home alone, or one may oren the סליחות while others are saying different words in synagogue, as long as one is careful to say the י"ג מדות with the צבור. If the צבור is not saying the י"ג מדות (this can happen during the opening of the ark on יום כפור which falls on שבת, when the צבור is to chant the י"ג מדות as on all ימי כפור) at the appropriate part of the service, one should chant them to oneself.

The And The Shapes Of Its Letters, May Be Expounded To Teach Numerous Lessons:
 אֲמַרִי לִיה רַבֵּן לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אֲתוּ דְרַדְקֵי הָאִידְנָא לְבֵי מְדַרְשָׁא, וְאֲמַרוּ מִיִּלֵּי דְאֲפִילוּ
 בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן לֹא אִיתְמַר כְּוֹתִיָּהּ, אֲלֵ"ף בֵּי"ת-אֶלְף בִּינָה, גִּימ"ל דֵּל"ת-גִּמּוּל דִּלִּים.
 מֵאֵי טַעְמָא פְּשׁוּטָה פְּרַעֲיָה גִּימ"ל לְגַבֵּי דֵּל"ת? שְׁכָן דְּרַכּוּ שֶׁל גּוֹמֵל חֶסֶדִים, לְרוּץ אַחַר דִּלִּים.
 וּמֵאֵי טַעְמָא פְּשׁוּטָה פְּרַעֲיָה דְדֵּל"ת לְגַבֵּי גִּימ"ל? דְּלִמְצִיָּה לִיה נְפִשִׁיה. וּמֵאֵי טַעְמָא
 מִהֲדַר אֶפִּיָּה דְדֵּל"ת מְגִימ"ל? דְּלִיתָן לִיה בְּצִינְעָה, כִּהִיכִי דִלָּא לִיכְפִסִּין מִינֵיהּ.
 הֵא וּוְ-זֶה שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְזֵין חֵית טִיִּת יוּד כַּף לְמַד-וְאֵם אֲתָה עוֹשֶׂה כּוֹן,
 הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זֵין אוֹתָהּ וְחוֹ אוֹתָהּ וּמַטִּיב לָהּ וְנוֹתֵן לָהּ יְרוּשָׁה, וְקוֹשֵׁר לָהּ כְּתָר לְעוֹלָם הַבָּא.
 מ"ם פְּתוּחָה מ"ם סְתוּמָה-מְאֵמֵר פְּתוּחַ מְאֵמֵר סְתוּמָה. נו"ן פְּתוּחָה נו"ן סְתוּמָה-נְאֻמָּן כְּפּוּף נְאֻמָּן
 פְּשׁוּט. סֶמֶךְ עִיז-סְמוּךְ עֲנִיִּים, לִישְׁנָא אַחֲרִינָא, סִימְנִין עֲשֶׂה בִּתְוֹרָה, וְקִנְיָה אוֹתָהּ. פֵּא פְּתוּחָה פֵּא
 סְתוּמָה-פֵּה פְּתוּחַ פֵּה סְתוּמָה. צַד"י פְּתוּחָה וְצַד"י סְתוּמָה, צַדִּיק כְּפּוּף צַדִּיק פְּשׁוּט... קוּף-קְדוֹשׁ,
 רִישׁ-רְשָׁע. מֵאֵי טַעְמָא מִהֲדַר אֶפִּיָּה דְקוּף מְרִישׁ? אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִין אֲנִי יְכוּל
 לְהַסְתַּכֵּל בְּרַשָּׁע... שִׁי"ן-שְׁקֵר, תִּי"ו אֶמֶת.

מֵאֵי טַעְמָא שְׁקֵר מְקַרְבֵּן מִלִּיָּה? שִׁיקְרָא שְׁכִיחַ, קוֹשְׁטָא לֹא שְׁכִיחַ. וּמֵאֵי טַעְמָא שִׁיקְרָא
 אַחַדָּא פְּרַעֲיָה קֹאֵי, וְאַמֶּת מְלַבֵּן לְבוּנִיָּה, קוֹשְׁטָא קֹאֵי, שִׁיקְרָא לֹא קֹאֵי. (גמ' שבת קד.)

סדר חנוכה^{4 3 2 1}

⁵מדליקים בבית הכנסת נרות זקופים, הן של שעוה הן של שמן בבזיכים זקופים בהם הלהב עולה כבמנורה בית המקדש. המנורה מוצבת דרומית לארון הקודש, והמדליק עומד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון. ביום ראשון מתחיל מימינו, שהוא הנר הסמוך לארון הקודש, ובשאר ימים מתחיל מהשמאלי הנוסף ופונה לימינו.

לפני ההדלקה אומרים הברכות האלו:

◇ (גמ' שבת כג.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

אַשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק⁶ נֵר שְׁלֹחֲנֵפֶה (נ"א שֶׁל חֲנֻכָּה):

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁעָשָׂה נְסִים לְאַבְוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:

בערב הראשון מוסיפים גם 'שהחיינו':

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁחַיֵּינוּ וְקִיָּמָנוּ ◇ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמַן הַזֶּה:

מיד אחר הדלקת נר הראשון אומרים: [כך היא גירסת אבודרהם והטור]

הַנְּרוֹת הַלְלוּ אֱנוּ מְדַלְקִים עַל הַנְּסִים וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלְאוֹת ◇ שֶׁעָשִׂיתָ לְאַבְוֹתֵינוּ עַל־יְדֵי בְּהִנְיָה קְדוֹשִׁים: וְכַל־שְׂמַנְתָּ יְמֵי חֲנֻכָּה ◇ הַנְּרוֹת הַלְלוּ קִדְּשׁ ◇ וְאִין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם ◇ אֵלָּא לְרֵאוֹתָם בְּלֶבֶד ◇ כְּדֵי לְהוֹדוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל ◇ עַל־נְסִיךָ וְעַל־יְשׁוּעָתְךָ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ:

1. נוטריקון ח' נרות והלכה כבית הילל. (נוהג כצאן יוסף הנוכח"ה)

2. There is no specific way of preparing the candles, but there are two מנהגים regarding lighting them. The most common מנהג, in most of אשכנז, was to light the new candle first (the left most candle), however, מנהג וורמיישא was to light the right candle first.

3. יש להדליק (נרות חנוכה) בתחילת הלילה אף לדידן שאנו מדליקין בפנים כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכמה תקנות מצינו שתקנו חכמינו ז"ל. ועתה אף דאזיל ליה ההוא טעמא תקנות ההמה לא זזו ממקומן כגון 'ברוך ד' לעולם אמן | ואמן'; 'מנין אבות', 'התפירה', 'שמע ישראל ואתה הוא', 'שמע ישראל' שבקדושה, איסור גבינה של נכרים. כי דבריהם כמסורות נטועים לרמזים ידועים. וגם בשלחן ערוך כתוב דטוב להחמיר בזמן הזה. (יוסף אומץ סימן תתרעג)

4. מותר השמן מנרות של חנוכה אין נהנין. ומנהג כאן (פפד"מ) שנשרף ביום 'חנוכת המזבח' (יום אחרון של חנוכה) בחצר בית הכנסת לאחר יציאת בית הכנסת בשחרית על ידי תינוקות. (כח יהודה)

5. לפי מנהג אשכנז החזן מתעטף בטלית גדול בשעה שמדליקים בבית הכנסת, מפני כבוד הציבור.

6. There are two נוסחות to recite the following ברכה. Older סדורים contain של חנוכה. The מהרש"ל sometimes חז"ל. שלחנכה is said as one word. והוא combined the word של with what it applies to. Therefore, both מסורות have legitimacy.

ועל הנר מברך (גמ' שבת כג.), ברוך אתה ד' אלקינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה, והיכן צוינו, מן 'זכר ימות עולם' כינו שנות דר-ודר שאל אביה ויגדה וקנה ויאמרו לך: (דברים לב:ז) (גמ' סוכה מו.) בפסוק זכר ימות עולם י"ג תיבות והקריאה הרי ל"ד, וכן ל"ד תיבות בברכה זו (מובא בסידור ר' הירץ). (רוקח ס' קמא)

8 7 אחר ההדלקה אומרים הפיוט הזה:

מָעוֹז צוֹר יִשׁוּעָתִי, לֵךְ נֹאֵה לְשִׁבְחָךְ	תִּבְּוֶן בֵּית תְּפִלָּתִי, וְשֵׁם תּוֹדָה נִזְבַּח.
לַעֲת תִּבְּיֵן מִמִּבְּחַ, מִצָּר הַמִּנְבַּח.	אִז אֲנִמּוֹר, בְּשִׁיר מְזֻמּוֹר חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:
רְעוֹת שְׂבָעָה נִפְשֵׁי, בְּיַגּוֹן בַּחֵי בָלָה	חַי מֵרָוּוּ בְּקִשֵׁי, בְּשַׁעֲבוֹד מַלְכוּת עֲגֻלָּה
וּבְיָדוֹ הִגְדִּלָּה, הוֹצִיא אֶת־הַסְּגָלָה.	חֵיל פִּרְעָה, וּכְל־וֹרְעוֹ, יָרְדוּ בְּאֶבֶן מִצִּוְלָה:
יְדִבִּיר קִדְשׁוֹ הַבִּיאָנִי, וְגַם שֵׁם לֹא שָׁקַמְתִּי.	וּבֹא נוֹגֵשׁ וְהִגְלָנִי, כִּי יָרִים עֲבָרְתִּי
וַיִּזַּן רַעַל מִסִּבְּתִי	◊ בְּמַעַט שְׁעַבְרְתִּי.
בְּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בְּקִשׁ, אֲנִי בְּרַחֲמֵיךָ	◊ וְנִהְיֶתָה לּוֹ לְמוֹקֵשׁ, וְנִגְאֹתוֹ נִשְׁפָּתָה
רֹאשׁ יְמִינִי נִשְׂאָתָ, וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מְחִיתָ.	רֵב בְּנִי, וְקַנְיָנִי, עַל הָעֵץ תִּלְיֶתָ:
יְוִנִים נִקְבְּצוּ עָלַי, אִזִּי בִימֵי חֲשָׁמְנִים	◊ וּפְרָצוּ חוֹמוֹת מִגְדְּלִי, וְטָמְאוּ כָל־הַשְּׂמָנִים
וּמְנוֹתַי קִנְקְנִים, נִעְשָׂה גַם לְשׁוֹשָׁנִים.	בְּנֵי בֵּינָה, יְמֵי שְׂמָנָה, קִבְּעוּ שִׁיר וְרִנָּנִים:

7. Musicologists claim that the common מעוז צור tune is based upon three melodies. The first part is a German song, the second a German war song (called Beutenhaur), and the last part another song (called Schallmann Lied). It seems the melody is about 500 years old. A different melody, was sung in פפד"מ and by the ערוך לנר.
8. In the סידורי רודלהיים we also find different נוסחאות - for example בַּלָּה בְּיַגּוֹן בַּחֵי instead of בָּלָה, and וּבְיָדוֹ הִגְדִּלָּה instead of הִגְדִּלָּה. There are some questions regarding this פיוט - a) its authorship is unknown, b) the exact נוסח of the פיוט is likewise unknown. It was first printed in Prague (רע"ה) and then in the מעגלי צדק (י"י) מחזור מעגלי צדק.

סדר פורים 4 3 2 1

השמש או הקורא מכריז: שְׁתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת קְרִיאַת הַמְּגִלָּה וְהַבְּרָכוֹת!

⁵ לפני קריאת המגילה הקורא אומר הברכות האלו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁעָשָׂה נַפְסִים לְאַבְוֹתֵינוּ בְּיָמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַיּוֹם:

אין מברכים 'שהחינו' בקריאת המגילה של שחרית, שכבר יצאו בברכה של אתמול:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁחַחְנוּ וְקִיַּמְנוּ ◊ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַיּוֹם:

אחר קריאת המגילה מברך הקורא:

(גמ' מגילת כ"א): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ ⁶ (הָאֵל) הָרַב אֶת־רִיבֵנוּ וְהָדִין
אֶת־דִּינֵנוּ ◊ וְהִנּוּקֵם אֶת־נַקְמָתֵנוּ ◊ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּלָה לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ ◊ וְהַנְּפָרֵעַ לָנוּ
מִצָּרֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַנְּפָרֵעַ לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם, הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

1. פרשת זכור - רבים מקפידים על הוראת רבינו נתן אדלר שנשים תשמענה את קריאת פרשת זכור. הקריאה המקובלת היא 'תמחה את זכר עמלק', הז'ן של זכר בצירה, ולא נהגו לכפול את הקריאה.

בהפטרות המלה 'ומה' (קול הצאן הזה באזני), יש אומרים אותה בהטעמה מיוחדת כדי להבליט את הרמז של הנביא לגעיית הצאן.

2. Three boxes are put out. a) which is given to the תורה in לומדי תורה, b) זכר למחצית השקל, and c) מתנות לאביונים, (the cost of the meals one would have eaten that day).

3. The מנהג was to give משלוח מנות after קריאת המגילה in the daytime and not before. The מנהג of having כוונה during שהחינו ברכת שהחינו, is discussed by the ש"ה, (שורת מן השמים, ס' ט"ו), and the משנה ברורה. There is no evidence that this was practiced in אשכנז. On the contrary, we find that the רבי of the רוקח explains that שהחינו is not said at the סעודה, since it is not specifically for the חג (similarly יום טוב does not have a שהחינו), only on מקרא מגילה (and הדלקת נרות הנוכה) do we say שהחינו, since this clearly indicates the נס. (מתנות לאביונים) are the same in this respect as the סעודה). We also do not find that one announces that one should have כוונה, although that is announced. שתיקה יפה בשעת קריאת המגילה והברכות!

4. According to R. Yisroel Strauss of KAJ WH "Groggers (sirens, whistles, etc) are fairly new, 30-35 years. In fact most of the noise is still generated with stamping feet and banging of the shtender covers. The first mention of המן gets about four seconds and the rest about 1-2 seconds. המן's wife זרש gets equal treatment.

5. לפי מנהג אשכנז הקורא מתעטף בטלית גדול בשעת קריאת מגילה בליל פורים, מפני כבוד הציבור.

6. 'האֵל' was included in the ברכה in וורמיישא as well as by the רוקח, while in פפד"מ it was not (pg. 420). It seems that in פפד"מ in later generations it was said, as is evident from Baal Keriah Benno Weis's melodies.

בגמר קריאת המגילה והברכה שאחריה בערבית, אומרים 'אשר הניא' ומזמרים 'שושנת יעקב'.
בשחרית אין אומרים 'אשר הניא', מפני שקרובות נאמרו בחזרת הש"ץ, אך מזמרים 'שושנת יעקב'.

ויפּר מַחֲשָׁבוֹת עֲרוּמִים:	אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם
נִצַּר זְרוֹן	בְּקוֹם עֲלִינוּ אָדָם רָשָׁע
וַיִּגְדְּלוּ יַקְוֶשָׁה לֹא לְבָד:	וְנָאָה בְּעֲשָׂרוֹ
בִּקְשׁ לְהַשְׁמִיד	וְיִבְרָח לֹא בֹר
וְעוֹרֵר שְׁנֵאת אַחִים לְבָנִים:	וְדָמָה בְּנַפְשׁוֹ לְלִבּוֹד
כִּי בְחַמְלָתוֹ עַל אֶגֶג נוֹלַד אוֹיֵב:	הָמֵן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו
וְנִלְכַד מֵמָא	וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שְׂאוּל
וְרָשָׁע הוֹסִיף חַמָּא עַל-חַמָּאיו:	זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק
וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה:	הִסְדֵּר גָּבַר עַל-שְׁנֵי אָב
בִּסְפוֹ נָתַן לְהַכְרִית זָכָרָם:	מֵאֵינִי בְּלִבּוֹ מַחֲשָׁבוֹת עֲרוּמִיו
וְדַתִּי הָמֵן נִתְּנָה בְּשׂוֹשׁוֹן:	יְדוֹ שָׁלַח בְּקִדּוּשֵׁי אֵל
וַיִּגְדֵּר צוּם	בְּרֵאוֹת מְרֻדְכֵי
וְלִמְחוּל חַמָּאת עוֹן אֲבוֹתֵינוּ:	לְבַשׁ שֵׁק וְקִשֶׁר מִסְפָּד
הֵן הִדְפָּה עֲמָדָה לְעוֹרֵר יְשָׁנִים:	כִּי זֶה יַעֲמוּד לְכַפֵּר שְׁנֵנָה
לְהַשְׁקוֹתוֹ יַיִן חֶמֶת תַּנְיָנִים:	גַּיַן פָּרַח מְלוּלָב
עָשָׂה לֹא עֵץ	סָרִיסִיָּה הִבְהִילוּ לְהָמֵן
כִּי פוֹר הָמֵן נִהַפֵּךְ לְפוֹרְנוֹ:	עָמַד בְּעֲשָׂרוֹ
אוֹיֵב נָתַן תַּחַת נַפְשׁוֹ:	פִּיהֶם פִּתְחוּ
וְלִשְׁמוֹחַ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה:	צַדִּיק נִחְלַץ מִיַּד רָשָׁע
הָמֵן וּבְנָיו עַל-הָעֵץ תִּלְתִּי:	קָיָמוּ עֲלֵיהֶם
	רָאִיתָ אֶת-תְּפִלַּת מְרֻדְכֵי וְאַסְתֵּר

שׁוֹשְׁנַת יַעֲקֹב צִהְלָה וְשִׁמְחָה

וְתַקְוֹתָם בְּכָל-דּוֹר וְדוֹר: לְהוֹדִיעַ

אֲרוֹר הָמֵן

בְּרוּכָה אֲסְתֵּר מְגִינָה בְּעַדֵי

וְגַם חֲרֻבוֹנָה זְכוּר לְמוֹב:

ביליל פורים ממשיכים ב'ואתה קדוש' (עמ' 246).
 ושוב קדיש תתקבל (עמ' 247) ו'עלינו' (עמ' 251).
 במוצאי שבת ממשיכים ב'ויהי נעם' (עמ' 245).
 בבוקר ממשיכים ב'אשרי' (עמ' 60) ו'ובא לציון' (עמ' 61).

7. בסעודת פורים אוכלים בשר מעוֹשֵׁן המְכוּנָה 'הָמֵן' (מפני שתלוי כעת העישון), ואת המאפה בצורת אדם הקרוי 'הָמֵן'.

תפלת הבינונו

בשעת הדחק, כגון שהוא בדרך או במקום שטרוד ויירא שיפסיקוהו, או מי שהוא חולה ואין בו כח להאריך בתפלה או מי שאין דעתו מיושבת עליו ולא יוכל להתפלל בכוונה תפילה ארוכה, או שהשעה עוברת לו, הוא יתפלל תפלת הבינונו, ואומר ג' ברכות ראשונות של שמנה עשרה ואח"כ אומר הבינונו וגו' ואומר רצה וכו' ומסיים ג' ברכות אחרונות. וצריך לאמרה מעומד, וכשיגיע לביתו או שירוח לו אח"כ והתיישבה דעתו אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הבינונו בימות הגשמים, ולא במ"ש ומי"ט. הפועלים שעושין מלאכה אצל בעל הבית אם נתן להם שכר חוץ מסעודתן כשמקפיד עליהן, מתפללים הבינונו. וזו הנוסחה, אדני שפתי וגו' בא"י או"א וכו' עד האל הקדוש, ואח"כ:

הַבִּינֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְדַעַת דְּרִכֶּיךָ ◊ וּמֹל אֶת לִבֵּנוּ לְיִרְאַתְךָ ◊ וְתַסְלַח לָנוּ לְחַיֵּי גְאוּלָּיִם ◊ וְרַחֲמֵנוּ מִמִּכְאוּב ◊ וְדַשְׁנֵנוּ בְּנֵאוֹת אֲרֻצֶּךָ ◊ וּנְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ תִּקְבֵּץ ◊ וְהַתּוֹעִים עַל דַּעְתְּךָ יִשְׁפֹּטוּ וְעַל הַרְשָׁעִים תִּנְיֹף יָדֶיךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ צַדִּיקִים בְּבִגְדֵי עֵרָה וּבְתִקּוֹן הַיְכָלְךָ וּבְצִמְחַת קַרְן לְדוֹד עֲבֹדֶךָ ◊ וּבְעֲרִיבַת נֵר לָבֵן יִשִּׁי מְשִׁיחֶךָ ◊ מִרֶם נִקְרָא אֶתְּךָ תַעֲנֶנּוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: רצה וכו'

המהלך במקום גדודי חיות או לסטים מתפלל תפילה קצרה זו:

צִרְכֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מְרַבִּים ◊ וּדְעַתְּם קְצָרָה: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׁתַּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּרִי פְּרִנְסָתוֹ וְלְכָל־גִּוְיָהּ וּגְוִיָּהּ דֵּי מַחְסוּרָה ◊ וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואין צריך לג' ברכות ראשונות ולא לג' אחרונות. וכשבא לביתו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כראוי.

ברכת המזון בקצרה

השפחות והנשים שמלאכתן בתבשיל ואינן יכולות בהמ"ז הכוונה מוטב שיברכו אותה בקצור ובכוונה, וזה נוסחה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ הֵנּוּ אֶת־הָעוֹלָם בָּלוּ ◊ בְּטוֹבוֹ ◊ בְּחַן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ הוּא קְלוּ-כִּי נִתַּן לָחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: וּבְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל ◊ תְּמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ ◊ וְאַל־יִחַסַר לָנוּ מִזֶּן מִזֶּן לְעוֹלָם וָעֶד: בְּעֶבֶר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל ◊ כִּי הוּא זֶן וּמְפָרְנֵם לְכָל ◊ וּמְטִיב לְכָל ◊ וּמְכִין מִזֶּן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הֵנּוּ אֶת־הַכֹּל: נוֹדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה מְרֻבָּה וְרַחֲבָה: וְנִתַּת לָנוּ בְּרִית וְתוֹרַת חַיִּים וּמִזֶּן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּזֶּן:

רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ ◊ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירָךָ ◊ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◊ וְתַגְדֵּל מַהֲרָה כְּבוֹד הַבַּיִת וְתַנְחַמְנוּ בְּכַפְלִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַם אֲמֵן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְלִיךְ הַטּוֹב וְהַמְטִיב לָנוּ ◊ הוּא הַמְטִיב ◊ הוּא הַמְטִיב ◊ הוּא יְיַטֵּב לָנוּ: הוּא גְמָלָנוּ הוּא גּוֹמְלֵינוּ הוּא יְגַמּוֹל בְּעֵדֵינוּ לְעַד ◊ לָחַן לְחָסֵד וּלְרַחֲמִים וְיַנְבֵּנוּ לִימֹת הַמְּשִׁיחַ: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל ◊ וְאֲמְרוּ אֲמֵן:

ברכת המזון

קנו¹ שיר המעלות בשוב יי את-שיבת ציון היינו כהלמים: או ימלא שחוק פיננו ולשוננו רנה או יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם-אלה: הגדיל יי לעשות עפנו היינו שמחים: שובה יי את-שבותנו פאפיקים פנגב: הורעים פדמעה ברנה יקצרו: הלוך ילך | וככה נשא משד-הורע בא-יבא ברנה נשא אלמתיו: קמ:כא תהלת יי ידבר פי ויברך כל-בשר שם קדשו לעולם ועד: קטו: יח ואנחנו | נברך יה מעתה ועד-עולם תללדיה:

יש מוסיפים פסוקים אלה
 קי:א הודו ליי ברי טוב פי לעולם חסדו:
 קי:ב מי ימלל גבורות יי ישמיע כל-תהלתו:
 קי:ג כל הנשמה תהלל יה תללדיה:

יש מוסיפים פסוקים אלה
 קי:א הודו ליי ברי טוב פי לעולם חסדו:
 קי:ב מי ימלל גבורות יי ישמיע כל-תהלתו:
 קי:ג כל הנשמה תהלל יה תללדיה:

באשכנו לא נהגו ליטול מים אחרונים בכל ימות השנה. המזמן אוחו את הכוס בידו בשעת ברכת המזון עד 'אל יחסרנו'. אם יש יין ממלאים בו כוס ונוטלים אותו ביד ואומרים: 'בום ישועות אשא. ובשם יי אקרא' (גמ' ברכות נא): ומברכים את ברכת המזון עם הכוס ביד. אם אכלו שלושה בני מצוות יחדיו, חובה עליהם לזמן. אחד מהם מברך בקול רם והשאר מברכים עמו בלחש ועונים 'אמן' על הברכות.

המזמן: רבותי נברך! או בלשון אשכנו: רבותי וויר וואללען בענשען!

המסובים עונים: קי:ג יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:
 המזמן אומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

ברשות... נברך (בעשרה מוסיף: אלהינו) שאכלנו משלו:

[שאר הנוכחים שלא אכלו שם צריכים לענות:
 ברך ומברך שמו תמיד לעולם ועד:]

המסובים עונים (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):
 ברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו
 ובטובו חיינו:

וחוזר המזמן ואומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

ברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

המזמן והמסובים: ברך הוא וברך שמו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ הן את-העולם פלו ◊ בטובו ◊
 פחן פחסד וברחמים ◊ הוא קלו:ככ נתן לחם לכל-בשר פי לעולם חסדו:
 ובטובו הגדול ◊ תמיד לא-חסר לנו ◊ ואל-יחסר לנו מזון לעולם ועד: בעבור
 שמו הגדול ◊ פי הוא זן ומפרנס לכל ◊ ומטיב לכל ◊ ומכין מזון לכל בריותיו
 אשר פרא: ³ ברך אתה יי הן את-הכל:

1. The source for reciting שיר המעלות is in the ספר סדר היום by רבי משה אבן מכיר, the author of the סדר דברי תורה at the table. The מנהג is to add שיר המעלות in order to include פסוקים afterward, as listed below. According to the אריז"ל, these פסוקים are said for kabbalistic reasons. It is unnecessary to say שיר המעלות at the סדר and therefore, the הגדה did not include it. Perhaps this is also the reason שיר המעלות was originally not included before the bensching on יום טוב. At the סדר since the whole הגדה is said - there is no need to add שיר המעלות.

2. אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב: 'מי ימלל גבורות ד' 'ישמיע כל-תהלתו': למי נאה (ללמד) למלל גבורות ד' מי שיכול להשמיע כל תהלתו. (גמ' מכות י, כוריות יג):

3. According to the רמב"ם and the הספרדים, נוסח 'פותח את ידך' פסוק is said. In the מחזור ויטרי which primarily follows נוסח צרפת the פסוק appears; in נוסח אשכנו it does not.

נודה לך יי אלהינו ◊ על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה:
ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ◊ ופדיתנו מבית עבדים ◊ ועל בריתך
שחתמת בבשרנו ◊ ועל תורתך שלמדנו ◊ ועל חקוקי שהודעתנו ◊ ועל חיים
חן וחסד שהונתנו ◊ ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד ◊ בכל-יום
ובכל-עת ובכל-שעה:

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות
שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בחנוכה: בימי מתתיהו בן-יוחנן כהן גדול השמני ובניו ◊ בפורים: בימי מרדכי ואסתר
בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל ◊ בשושן הבירה ◊ בשעמד
להשביחם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה עליהם הזמן הרשע ◊ בקש
ברחמי הרבים ◊ עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את-
ריבם ◊ דנת את-דינם ◊ נקמת את-נקמתם: מסרת
גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וטמאים ביד
טהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי
תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך
ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך
באו בניך לדביר ביתך ◊ ופנו את-היכלך ◊ וטהרו את-
מקדשך ◊ והדליקו נרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת
ימי חנכה אלו ◊ להודות להלל לשמך הגדול:
ואת-בניו על-העין:

אם שכח 'על הנסים' ונזכר קודם שגמר 'ועל הכל', אף אם הגיע בין 'אתה' ל'ה', יאמרו שם ויחזור לומר
'ועל הכל' מתחילה. אולם אם אמר 'ברוך אתה ה'', יאמרו לפני 'הרחמן הוא יזכנו' בנוסחא הכתובה שם.

ועל הכל יי אלהינו אנני מודים לך ◊ ומברכים אותך ◊ ותברך שמך בפה כל-חי
תמיד לעולם ועד: בפתוב: זכרים חיי ואכלת ושבעת וברכת את-יי אלהיך
על-הארץ הפכה אשר נתן-לך: ברוך אתה יי על-הארץ ועל-המזון:
רחם יי אלהינו עלינו ועל-ישראל עמך ◊ ועל ירושלים עירך ◊ ועל ציון משכן
בבונך ◊ ועל מלכות בית דוד משיחך ◊ ועל תפית הגדול והקדוש שנקרא שמך
עליו: אלהינו אבינו רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו ותרויחנו ◊ ותרוח-לנו יי אלהינו
מהרה מכל-צרותינו: ונא אל-תצריכנו יי אלהינו ◊ לא לידי מתנת פשר ודם ◊
ולא לידי הלואתם ◊ אלא [נוסח מאוחר: כי אם] לירך המלאה הפתוחה הקדושה ותרחה ◊
שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד:

בשבת

ראש חודש, יום טוב, חול המועד, ראש השנה

רצה ותחליצנו יי אלהינו
 בְּמִצּוֹתֶיךָ ◊ וּבְמִצּוֹת יוֹם
 הַשְּׁבִיעִי הַשְּׁבֵת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
 הַזֶּה ◊ כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ
 הוּא לְפָנֶיךָ ◊ לְשֵׁבֶת-בּוֹ וְלַגִּיחַ
 בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצּוֹת רְצוֹנֶךָ:
 בְּרְצוֹנֶךָ הֵנִיחַ לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
 שְׁלֹא תְהִי צָרָה וְגִזּוֹן וְאַנְחָה
 בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ ◊ וְהִרְאֵנוּ יי
 אֱלֹהֵינוּ בְּנַחֲמוֹת צִיּוֹן עִירֶךָ ◊
 וּבְבִגְדֵי יְרוּשָׁלַם עִיר קְדְשֶׁךָ ◊
 כִּי אַתָּה הוּא בָּעַל הַיְשׁוּעוֹת
 וּבָעַל הַנְּחָמוֹת:
 וְרַחֵם אֶתָּה:
 אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה ◊ וַיָּבֵא ◊ וַיִּגְיַע ◊ וַיִּרְאֶה ◊
 וַיִּרְצָה ◊ וַיִּשְׁמַע ◊ וַיִּפְקֹד ◊ וַיִּזְכֹּר זְכוֹרֹתֵינוּ וּפְקוּדוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּן
 אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּן מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹד עֲבָדֶךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּן יְרוּשָׁלַם עִיר
 קְדְשֶׁךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפָלִיטָה
 וּלְמוֹכָה וּלְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ◊ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם
 לְרֵאשׁ חוֹדֵשׁ: רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ | לַפְסַח: חַג הַמִּצּוֹת |
 לְשַׁבּוּעוֹת: חַג הַשְּׁבִעוֹת לְרֵאשׁ הַשָּׁנָה: הַזְּכוּרוֹן |
 לְיָלֵדִים וְחוֹלִים הַאוֹכְלִים בְּיוֹם כְּפוּר: הַכְּפוּרִים |
 לְסַכּוֹת: חַג הַסַּפּוֹת | לְשִׁמְנֵי עֶצֶר וּשְׁמַחַת תּוֹרָה: שְׁמִינֵי חַג הָעֶצֶר
 הַזֶּה ◊ וְזָכְרָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה ◊ וּפְקוּדָנוּ בּוֹ לְבִרְכָה ◊
 וְהוֹשִׁיעֵנו בּוֹ לְחַיִּים ◊ וּבְדַבַּר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוֹס וְחַנּוּן
 וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מִלְּךָ חַנּוּן
 וְרַחוּם אַתָּה:

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַם עִיר קְדְשֶׁךָ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי בְּנֵה בְּרַחֲמֵי יְרוּשָׁלַם ◊ אָמֵן:

שכח בשבת לומר 'רצה' וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אם היא סעודה ראשונה ושניה צריך לחזור לראש, ובסעודה שלישית אינו צריך; אבל אם נזכר לפני שהתחיל ברכת 'הטוב' יאמר כאן:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן שְׁבִתוֹת לְמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◊
 לְאוֹת וּלְבְרִית: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת:

וּנזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊
 אֲשֶׁר נָתַן שְׁבִתוֹת לְמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◊
 לְאוֹת וּלְבְרִית ◊ וְרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים לְזִכְרוֹן:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת וַיִּשְׂרָאֵל וְרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים:

שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש חודש ונזכר אחר
 שהתחיל ברכת 'הטוב' אינו צריך לחזור,
 אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊
 אֲשֶׁר נָתַן רֵאשֵׁי חֲדָשִׁים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן:

ואם חל יום טוב בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא'
 כולל של שבת ויום טוב ביחד ואומר:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן שְׁבִתוֹת
 לְמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◊ לְאוֹת וּלְבְרִית
 וַיָּמִים מוֹכִיבִים לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה ◊ אֶת-יוֹם חַג (פְּלוּגִי) הַזֶּה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת וַיִּשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמִים:

חל ראש חודש בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא',
 אם שכח לומר 'יעלה ויבא' ביום טוב (אבל לא
 בחה"מ) וכבר התחיל ברכת 'הטוב' חוזר לראש,
 אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊
 אֲשֶׁר נָתַן יָמִים מוֹכִיבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
 לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה ◊ אֶת-יוֹם חַג (פְּלוּגִי) הַזֶּה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמִים:

וכשחל ראש השנה בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא' אומר:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן שְׁבִתוֹת
 לְמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה ◊ לְאוֹת וּלְבְרִית
 וַיָּמִים מוֹכִיבִים לְיִשְׂרָאֵל ◊ אֶת-יוֹם הַזְּכוּרוֹן הַזֶּה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשְּׁבֵת וַיִּשְׂרָאֵל וַיּוֹם הַזְּכוּרוֹן:

אם שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש השנה
 וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אינו חוזר,
 ואם עוד לא התחיל 'הטוב', יאמר כאן:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הַעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן
 יָמִים מוֹכִיבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל אֶת-יוֹם הַזְּכוּרוֹן הַזֶּה:

4. "At the end of this ברכה we answer אָמֵן, even though we say the ברכה ourselves (an exception to the general rule), since this is the last of the ברכות prescribed in the תורה". (שלחן ערוך קפח:א) [The World of Prayer Volume I pg. 299]

⁵ בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הָאֵל אֲבִינוּ מִלְּפָנֵינוּ אֲדִירָנוּ פּוֹרְאֵנוּ גֹאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב ◊ רוּעֵנוּ רוּעֵה יִשְׂרָאֵל ◊ הַמְּלִךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל ◊ (אל) שֶׁבְכָל־יוֹם וַיּוֹם הוּא הַטֵּיב ◊ הוּא מְטִיב ◊ הוּא יִמְטִיב לָנוּ: הוּא גֹמְלֵנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יְגַמְלֵנוּ (כ"א יְגַמּוֹל בְּעַדֵינוּ) לְעַד ◊ לְחַן לְחֶסֶד וְלִרְחֻמִּים וְלִרְוַח הַצְּלָה וְהַצְּלָחָה ◊ בְּרַכָּה וַיְשׁוּעָה נַחֲמָה פְּרִנְסָה וְכַלְפָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם וְכָל־טוֹב ◊ וּמְכַל־טוֹב אֵל־יִחְסְרֵנוּ:

כאן אפשר להניח את הכוס

⁶ ⁷ הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְמַלֵּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִתְּבַרַךְ בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ:
 הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דוֹרִים ◊ וַיִּתְּפָאֵר בְּנוֹ לְנֶצַח נְצָחִים ◊
 וַיִּתְהַדָּר בְּנוֹ לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים:
 הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִפְרִנְסֵנוּ בְּכַבּוֹד:
 הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁבּוֹר עַל גּוֹיִם מַעַל צוּאֲרָנוּ ◊ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ:
 הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח בְּרַכָּה מִרְפָּה בְּבֵית זֶה ◊ וְעַל שְׁלַחַן זֶה שְׂאֵבְלָנוּ עָלָיו:

אם אכלו בדרך או בבית ערל או בבית מומר להכעיס, משמיטים את המילים 'בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו' ויש המוספים תחתיהם את המילים: בְּמָקוֹם הַלֵּיכְתָנוּ וּבְמָקוֹם יִשְׁכַּחְתָנוּ עַד עוֹלָם:

<p>נוסח 'הרחמן' מאוחר: הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב לְטוֹב ◊ וַיְבִשֶׁר־לָנוּ [בְּמַהְרָה] בְּשׂוֹרֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנַחֲמוֹת:</p>	<p>הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב ◊ וַיְבִרַךְ אוֹתָנוּ כֹּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ: (אם יש ערל או מומר להכעיס מסיימים: בְּנֵי בְרִית מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ):</p>
--	--

אורח מוסיף ברכה לבעל הבית [אבל אין אומרים בשבת וביום טוב משום איסור בקשת צרכים]:
 [יְהִי רַצוֹן שְׁלֵא יְבוֹשׁ בְּעַל הַבַּיִת בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְלֹא יִפְלֹם לְעוֹלָם הַבָּא ◊
 וַיִּצְלַח מְאֹד בְּכָל נִכְסָיו ◊ וַיְהִי נִכְסָיו מְצַלְחִים וְקָרוֹבִים לְעִיר ◊ וְאֵל יִשְׁלוֹם שְׁמֵן
 לֹא בְּמַעֲשֵׂי יָדָיו ◊ וְלֹא בְּמַעֲשֵׂי יָדֵינוּ ◊ וְאֵל יִזְדַּקֵּךְ לֹא לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ
 שׁוּם דְּבַר הַרְהוּר הַטָּא וְעֵבֶרָה וְעוֹז ◊ מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם:]

הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְבַרַךְ אֶת־[אֲבֵי מוֹרֵי] בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה ◊ וְאֶת־[אֲמֵי מוֹרְתֵי]
 בְּעַלְת הַבַּיִת הַזֶּה: אוֹתָם וְאֶת־בֵּיתָם וְאֶת־זָרְעָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם ◊
 (ואם סמוך לשלחן עצמו יאמר: הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְבַרַךְ אֶת אוֹתִי ◊ וְאֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־זָרְעִי
 וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לִי ◊) אוֹתָנוּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָנוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁנִּתְּבַרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם
 יַצְחָק וַיַּעֲקֹב ◊ בְּכָל מְבַל כָּל ◊ בֶּן יְבַרַךְ אוֹתָנוּ [אם יש ערל או מומר להכעיס מוסיפים: בְּנֵי בְרִית]
 בְּלָנוּ יַחַד בְּבְרַכָּה שְׁלֵמָה ◊ וְנֹאמַר אֱמֵן:

5. אָמַר רַב מִתְנָה, אוֹתוֹ יוֹם [ט"ו באב] שֶׁנִּתְּנָה הַרוּגֵי בֵּיתָר לְקַבּוּרָה, תִּקְנֵנוּ בְּבִגְנָה הַטּוֹב וְהַמְּטִיב, הַטּוֹב שֶׁלֹּא הִסְרִיחוּ, וְהַמְּטִיב שֶׁנִּתְּנָה לְקַבּוּרָה. (גמ' תענית לא.)

6. Until three hundred years ago, ברכת המזון was said only by the leader and all present fulfilled their obligation through him. Later, when copies of ברכת המזון became more prevalent, each person began reciting ברכת המזון on their own. As a result, two different מנהגים evolved - 1) everyone said (sang) ברכת המזון together (no אמן is therefore required), or 2) one recites ברכת המזון aloud and everyone follows along silently (although people are particular to finish the ברכה before the leader to answer אמן to his ברכה, no such insistence for the הרחמן exists).

7. One is required to say all the הרחמן which are printed, (both on שבת and on weekdays). The רוקח says that one may add to the הרחמן if one wishes, not that one may disregard them entirely.

יש מרבתינו שלא אומרו את אמירת 'ממרום' מחשש הבלעת האל"ף באמירת 'מאת', שכן בלעדי האל"ף המילה 'מאת' נשמעת חס ושלום כחירוף. ויש שהחליפו מחמת כן את המילה 'מאת' במילה 'מעם'. ולמנהגנו שאומרים 'מאת', צריך ליהרר מהבלעת האל"ף.

מְמָרוֹם [נוסח מאוחר : מְמָרוֹם] יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעַלֵּינוּ זְכוֹת ◊ שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם:
וְנִשְׂא בְרָכָה מֵאֵת יי' ◊ וְצַדִּיקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ ◊ וְנִמְצָא־חַן וְשִׁבְלֵ מוֹב
בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

8 **הֲרַחֵמן** ◊ הוא יִנְחִילֵנו לְיוֹם שֶׁבָּלוּ שְׁפֹת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים: בשבת

9 **הֲרַחֵמן** ◊ הוא יַחֲדֵשׁ עֲלֵינוּ אֶת־הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְמוֹבָה וּלְבְרָכָה: בראש חודש

10 **הֲרַחֵמן** ◊ הוא יִנְחִילֵנו לְיוֹם שֶׁבָּלוּ מוֹב: בשלש רגלים

הֲרַחֵמן ◊ הוא יַחֲדֵשׁ עֲלֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְמוֹבָה וּלְבְרָכָה: בראש השנה

הֲרַחֵמן ◊ הוא יָקִים לָנוּ אֶת־סִפְתֵי דְיָוִד הַנִּפְלָאָה עִמּוֹס ט:יא חול המועד סכות

שכח 'על הנסים' ישלים אמריתנו כאן ויאמר :

הֲרַחֵמן ◊ הוא יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלְאוֹת כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ בְּיָמֵים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה ◊ בְּיָמֵי וכו'.

הֲרַחֵמן ◊ הוא יִזְכְּנוּ לְיָמֵי הַמְּשִׁיחַ וְלְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא:

בכל יום שמתפללים בו מוסף : שמואל 3' כז:גא

מְגִדֵּל יִשׁוּעוֹת מְלָכֵנוּ וְעִשָׂה חֶסֶד
לְמַשִּׁיחוֹ לְדוֹד וּלְזֵרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

תהלים יח:גא

מְגִדֵּל יִשׁוּעוֹת מְלָכֵנוּ וְעִשָׂה חֶסֶד
לְמַשִּׁיחוֹ לְדוֹד וּלְזֵרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

עִשָׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל ◊ וְאָמְרוּ ◊ אָמֵן:

In the past only יראו and כפירים were said, however in the past 200-300 years הודו פותח, גער הייתי, פותח, and ד' עז were also added. Today it is considered a מנהג טוב that they are said.

אומרים בלחש :

תהלים לד:יא-יא יראו את־יי' קדשיו כִּי־אֵין מְחֹסֵד לְיִרְאָיו:

בְּפִירִים רָשָׁו וְרָעִבוּ וְדָרְשׁוּ יי' לֹא־יִחְסְרוּ כָּל־מוֹב:

[קיס:א הודו ליי' כִּי־מוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: קמ:טז פותח את־ידו וּמַשְׁפִּיעַ לְכָל־חַי רִצּוֹן:

ירמיה יז: כְּרוּד הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בֵּינֵנוּ וְהָיָה יי' מִבְּטָחוֹ:

תהלים לז:ככ 11 נָעַר | הָיִיתִי גַם־זִקְנָתִי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעְזֵב וְזֵרְעוֹ מִבְּקֶשׁ־לֶחֶם:

כט:יא יי' עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי' | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:]

8. In general, all of the special הרהמן are not very ancient, (unlike the standard הרהמן which date from the time of the גאונים), therefore the רוקח says, there is no reason to be stringent about their recitation.

9. The רש"י cites that the הרהמן for ראש חודש that we say today was composed the הרהמן for יושר.

10. הרהמן is said only on ימים טוב and not on חול המועד, which is not considered יום טוב in this regard. (רבי יוספה שמש). (חות יאיר)

11. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, פסוק זה שר העולם (רש"י מלאך) אמרו. (גמ' יצמות טז:)

ברכה מעין שלש.

בנוסח ברכת מעין שלש רבו השיטות והנוסחות של רבותינו הגאונים והראשונים, לא ראי זה כראי זה, ואין שום מסורת אחידה ושיטה מנובשת:

◇ בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם (זרכות מד)

על פירות משבעת המינים: | על אחד מחמשת מיני דגן: | על יין

על הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ ◇ | על הַמַּחְיָה וְעַל הַכֶּלֶבֶלָה ◇ | על הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן ◇

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה ◇ וְעַל אֲרִיץ חֲמֵדָה טוֹבָה וְרַחֲבָה ◇
שְׂרָצִית וְהַנְּחֻלָּת לְאֲבוֹתֵינוּ ◇ לְאִכּוֹל מִפְּרֵיהָ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוֹבָה:

מצוי נוסח עתיק של ברכת מעין שלש מנדפס בהגדות מידועות של ויניציאה ואמסטרדם שונה ומקוצר המורגל כיום:

<p>רַחֵם יי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל-יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירֶךָ ◇ וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁבֵּן כְּבוֹדֶךָ ◇ וְעַל מוֹפְתֶךָ וְעַל הַיְכָלֶךָ: וּבִנְיָה יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ ◇ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ ◇ וְשִׁמְחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ ◇ וְנֹאכַל מִפְּרֵיהָ ◇ וְנִשְׂבַּע מִטּוֹבָהּ ◇ וְנִבְרַכְךָ עָלֶיהָ בְּקִדְשָׁהּ וּבְטַהֲרָהּ:</p>	<p>רַחֵם יי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל-יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ◇ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירֶךָ ◇ וְעַל מוֹפְתֶךָ וְעַל הַיְכָלֶךָ: וּבִנְיָה יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַחְרָה בְּיָמֵינוּ ◇ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ ◇ וְשִׁמְחֵנוּ בְּתוֹכָהּ:</p>
---	---

לשבעות	לפסח	לראש חודש	לשבת
(וְשִׁמְחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַשְּׂבָעוֹת הַזֶּה:	(וְשִׁמְחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה:	(וְזָכְרָנוּ לְמוֹעֵד) בְּיוֹם רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה:	(וְרִצָּה וְהַחֲלִיצָנוּ) בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה:
לשמיני עצרת ושמחת תורה	לסכות	לילדים ולחולים	לראש השנה
(וְשִׁמְחֵנוּ) בְּיוֹם שְׁמִינֵי חַג הָעֲצֵרֶת הַזֶּה:	(וְשִׁמְחֵנוּ) בְּיוֹם חַג הַסּוֹכוֹת הַזֶּה:	האוכלים ביום כפור	(וְזָכְרָנוּ לְמוֹעֵד) בְּיוֹם הַזָּכוּרִין הַזֶּה:
		בְּיוֹם הַכְּפוּרִים הַזֶּה:	

כִּי אַתָּה (אֵל) טוֹב וּמְטִיב לְכָל ◇ וְנוֹדָה לְךָ ¹ עַל הָאָרֶץ . . .

על פירות משבעת המינים:	על היין:
וְעַל הַפְּרֹת:	וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן:
בְּרוּךְ אַתָּה יי עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפְּרֹת	בְּרוּךְ אַתָּה יי עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן
(וְעַל פְּרֹת א"י: פְּרוֹתֶיהָ):	(וְעַל יין א"י: גִּפְנָה):

בורא נפשות.

אחר שאר אוכלין ומשקין: (גמ' זרכות מד).

² בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ בּוֹרֵא נַפְשוֹת רַבּוֹת וְחַסְרוֹנִין ◇
עַל כָּל-מַה שֶּׁבְּרָא(ת) לְחַיּוֹת (בָּהֶם) נִפְשׁ כָּל-חַי: בְּרוּךְ חַי הָעוֹלָמִים:

1. על היין מברכים 'על הגפן ועל פרי הגפן' דכיון דיון קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה, הוא הדין לאחריו. ובחתימה יש שחותרין 'על הארץ ועל הפירות' ויש שחותרין 'על הגפן ועל פרי הגפן'. מיהו לכאורה משמע דא"צ לשנות החתימה, שהרי אין אנו משניין רק לומר 'פרי הגפן' במקום 'פרי העץ', אבל בעלמא היכא דלא מברכין 'על העץ' אלא בסתמא 'על הארץ ועל הפירות' בין נמי אין לשנות. (זרכות מד תוס' ד"כ 'על העץ ועל פרי העץ')

2. Among the ראשונים in אשכנז we find the following; the אור זרוע and אב"ה both have the text שְׂבָרָא. The תשב"ץ and the הגהות מיימונית, תשב"ץ. In the ראשונים we likewise find texts containing and omitting the word בָּהֶם.

ברכות.

על משקים ובשר: (גמ' ברכות מ:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ ³שֶׁהַכֹּל נִתְּיָה בְּדַבְּרוֹ:

על פרי העץ: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ:

על היין: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

על פרי הארץ: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

על תבשיל מחמשת מיני דגן: (שם לו:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְּנֵי מְזוֹנוֹת:

נטילת ידים קדם הסעודה: (שם ס:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

ברכה על הפת: (שם לז:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמּוֹצִיא תְּהִלָּתְךָ מִן הָאָרֶץ:

על ריח עשב: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא עֲשָׂבֵי בְּשָׁמַיִם:

על ריח פרי: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַנּוֹתֵן רִיחַ טוֹב בְּפִרוֹתַי:

על ריח טוב שאינו מן הצומח: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְּנֵי בְּשָׁמַיִם:

על ריח עץ: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא עֵצֵי בְּשָׁמַיִם:

הרואה תופעות טבע בלתי רגילות, כגון ברק, הרים גבוהים מאד, נהרות גדולים מאד: (שם נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית:

הרואה קשת: (שם נו.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֹאמָן בְּבְרִיתוֹ וְקָיָם בְּמַאֲמָרוֹ:

3. The text of the Seder Rosh Hodesh is נִתְּיָה, however according to the סופר, the correct term is נִתְּיָה.

הרואה אילנות בעת פריחת נצבם מברך בראיה ראשונה:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁלֹא חָפַר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם ◊ וּבָרָא בּוֹ

בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת ◊ לְהַנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם: (גמ' ראש כשנה יח.)

הרואה אילנות טובות ובריות נאות מברך: (גמ' זרכות נח:)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁכַבְחָהּ לוֹ בְּעוֹלָמוֹ:

הרואה אדם משונה: (שס נח:)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

על שמועות טובות לו ולאחרים: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב:

על שמועות רעות: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ דִּין הָאֲמַת:

הרואה חכם בחכמת התורה: (שס נח.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁחַלַּק מִחֲכָמָתוֹ לִירֵאָיו:

הרואה חכם מאומות העולם: (שס נח.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁנַתַּן מִחֲכָמָתוֹ לְבָשָׂר וְדָם:

הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

שֶׁעָשָׂה לִי (לרבי לאבותי לאבותינו) נִסִּים בְּמָקוֹם הַזֶּה:

הרואה ים האוקיינוס: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עָשָׂה אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל:

הרואה את חברו שנתרפא מחליו מברך:

בְּרוּךְ רַחֲמָנָא מְלִכָּא דְעָלְמָא דִּי יְהִבְךָ לָן וְלֹא יְהִבְךָ לְעַפְרָא:

הקובע מזוזה מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לְקַבּוֹעַ מְזוּזָה:

הבונה מעקה סביב לגגו או גדר סביב לבורו להסיר מכשול מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲקָה:

המטביל כלים שעשם גוי מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל־טְבִילַת כְּלִים: (ואם מטביל כלי אחד אומר: בְּלִי)

¹ סדר ברית מילה

ברוך הבא!

הסנדק נוטל את התינוק מידי אשתו ומוליכו אל הכסא.
המוהל נוטל את הנער מידי הסנדק, מניחו על הכסא שהכין לאלוהו ואומר:

זה הכסא של אליהו ◊ **זכור לאוב:**
למנהג פפד"מ אין אומרים את הפסוקים האלה:

בראשית מט:יח לישועתך קניתי יי: תכלים קיט:קסו שפרתי לישועתך יי
ומצותך עשיתי: אליהו מלאך הברית ◊ הנה שלך לפניך ◊ עמוד על ימיני
וסמני: שפרתי לישועתך יי ◊ קסז שש אנכי על אמרתך פמוצא שלל רב:
קסח שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מבשול: אשרי ◊ תבחר ותקרב ◊
ישבן חצריך: הקהל עונה: סכ: גשפעה פטוב ביתך קדש היכלך:

המוהל נוטל את התינוק מכסאו של אליהו, והסנדק מתיישב על הכסא המיועד לסנדק, ומניח המוהל את התינוק על ברכי הסנדק. יש המחלקים את המילה לשני מוהלים, אחד מל ואחד פורע ומוצץ, ואין עושים כן בשבת. המוהל מברך ברכת 'על המילה', והפורע מברך 'בורא פרי הגפן' ו'אשר קידש'. המוהל מגלה את ערלת התינוק. יש הנוהרים שלא לגעת בערלה בטרם אמר את הברכה, ויש נוהגים לתפוס את עור הערלה בין האצבעות לפני הברכה. המוהל מברך בקול רם:

◊ **ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם** ◊

אשר קדשנו במצותיו ◊ **וצונו על המילה:**

המוהל חותך את הערלה באריות, ומיד אחר החיתוך אבי הבן מברך:

◊ **ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם** ◊ **אשר קדשנו במצותיו**

וצונו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו:

אין מברכים ברכת 'שהחיינו' (יש המברכים בבן בכור כשאב בעצמו מל אותו), ותיכף אחר ברכת 'להכניסו' הקהל עונה:

בשם שנכנס לברית ◊ **בן יפנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים:**

1. The celebration on the first Friday night after the birth of a son is called a 'זכר', as it was referred to in all of Europe until the nineteenth century, and *not* a 'שלום זכר'. The traditional food items are; cakes, fruits and other desserts (מיני מגדנות). The night before a ברית מילה is made, where דברי תורה are said, or there is a communal learning. Some people stay up all night, but that is uncommon. The people attending the סעודה recite שמע.

Traditionally, women attend a ברית מילה (in the Women's Section). A woman (סנדקת) brings the baby to the men's section. In the past, the mother would not attend the ברית מילה nor leave her house until a month after giving birth. She would come to synagogue on שבת to hear her husband making התורה for his עליה (instead of her recital of התורה). Nowadays, as people can easily attend without much physical effort, the mother does attend. Fleishig was typically served at the ברית מילה; however, just before the Holocaust we find some mention of a dairy meal (in Holland for example).

The term סנדק has been identified with the Greek "synteknos" denoting literally "with the child." The סנדק, whose privilege it is to hold the child on his knees during the operation, became known in medieval times as Gottvater, G'vater (Kvater). At a later period, the title "Kvater" was conferred upon the person handing the infant to the מוהל.

בשעת החיתוך משליך המוהל את הערלה על כסא של אליהו. המוהל ממחר לעשות את הפריעה. המוהל נוטל מעט יין בפיו לפני המציצה מה'כוס של מציצה, ולתוכו גם פולט את דם המציצה. בגמר הפריעה והמציצה חובש המוהל את מקום המילה, ומחיל את התינוק בחיתול המילה שממנו עושים את ה'ווימפל'. עתה נוטל המוהל התינוק מן הסנדק, ונעמד הסנדק ממושבו, ובעמדו מחזיר המוהל התינוק לידי הסנדק. את הברכות האחרונות, 'בורא פרי הגפן' ו'אשר קידש יידי', אומר המוהל, ורוחץ תחילה את ידיו ופיו. אם יש צורך גדול, אפשר לכבד משהו מן הנוכחים באמירת ברכות אלה. נותנים בפני המברך 'טבלה' ובה נוסח הברכות. יש שעשו טס של כסף שברכות מילה כתובות עליו. המברך נוטל את הכוס בידו, וראוי לו להפוך פניו למזרח בשעת הברכה. בברכתו מכוון המברך להוציא את הסנדק ידי חובת ברכת הגפן. נהגו מקדמת דנא לקרוא לתינוק על שם אבותיו. הילד הראשון מצד האב והשני מצד האם וחוזר חלילה. לפעמים מתפשרים ונותנים לו שמות משני הצדדים, ושם מצד האב קודם תמיד. אף גדולי ישראל כהח"ס קראו בניהם על שם אבותיהם ולא על שם רבותיהם.

המברך פותח ואומר:

סברי כהנים [מורה מורינו הרב] מרנן ורבנן ורבותי

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הנפין:

(גמ' שבת קלז): ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדש יידיד מפתן ◊ וחוק בשארו שם ◊ וצאצאיו חתם באות ברית קודש ◊ על-בן בשכר זאת ◊ אל חי ◊ חלקנו צורנו ◊ צוה להציל יידידות שארנו משחת: למען בריתו אשר שם בבשרנו: ברוך אתה יי בורא הפריית:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊

כשהאב מוהל יאמר:

קיים את הילד הזה לי ולאמו ◊

קיים את הילד הזה לאביו ולאמו ◊

ויקרא שמו בישראל (פלוגי בר פלוני)

כשנפטרה האם יאמר:

ותגל אמו בנן עדין בפרי בטנה ◊

כשהאב מוהל יאמר:

אשמח ביוצא חלצו ◊

ישמח האב ביוצא חלצו ◊

ותגל אמו בפרי בטנה

בפתוב: משלי כג: כה ישמח אביו ואמו ותגל יולדתו:

ונאמר: יחזקאל טז: ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך:

ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך חיי:

(ונותן באצבעו מהיין בפי התינוק, ויש שנהגו ליתן מתוך כוס המציצה שבו מעורב הדם.)

ונאמר: תהלים קכ: זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלה דור: אשר ברת את-אברהם:

וישבועתו לישחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם:

ונאמר: זכרשית כד: וימל אברהם את-יצחק בנו בן-שמנת ימים באשר צוה אתו אלהים:

תהלים קיט: הודו ליי ביר טוב פי לעולם חסדו:

הודו ליי ביר טוב פי לעולם חסדו:

(פלוגי) זה הקטן גדול יהיה:

בשם שנכנסם לברית ◊ בן יפנים לתורה ◊ ולחפה ◊ ולמעשים טובים ◊ אמן:

בגמר הברכה כולה, המוהל נותן לסנדק לשנות את היין. מעט מן היין נותן בפי התינוק הנימול,

גם לקטנים העומדים שם, ושולחים את הכוס לילדת שתטעם מכוס הברכה. בסוף הברית הבעל תפלה קורא בקול רם 'עלינו לשבח', וכולם אומרים עמו. הסנדק מחזיר את התינוק לסנדקת הממתינה לו בפתח עזרת הנשים.

זימון לסעודת ברית מילה

קודם ברכת המזון אומרים 'שיד המעלות' בניגון, ואין אומרים 'נודה לשמך':
המנהג כי המוהל מברך את ברכת המזון בסעודת המילה, וכשמגיע אל 'בפה כל חי לעולם ועד',

מוסיף המברך את הפזמון² 'אלדים צוית' חתום בראשי החרוזים לרבי אפרים (בר יעקב) מעיר בונא.

אלהים צוית לידידך בחירך
זראשית יז:ט את-בריתי תשמך חק בשארהך

ברית עולם:

אתה תברת ליוצרך

ישטיח ס:ט ולקנדוש ישראל כי פארהך:

פארהך לו פאלני ממרא בהראך

ברית עולם:

פקודך ביום כפור בעשותו במוראך

פצת ממחין מבותיך ארפאך

שמות טו:כו כי אני יי רפאך:

רופאך בחסרך מאכריך מודיעים הדמים

ברית עולם:

רשם זראשית יז:ט התהלך לפני והיה תמים:

ראיתי נקפך בדם עלה ושלמים

זכרים כז:ז למען ייטב לך והארכת ימים:

ימים מברית בהתעצל אב החכמים

ברית עולם:

יעדתו שמות ז:כו אז אמרה חתן דמים

יה זכר לסגלה מעמים

הפלה חסדיך מושיע ממתקמים

ממתקמים אאסף נדיחך ואצבר

ברית עולם:

מעט אראך מתבוססת בדמיוך עליך באעבר

ממת עליך אשבר

ואני בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור

מבור אב המון בצאתו

ברית עולם:

מכבודך נעזר וברות עמו בריתו

מנוחה דחה וקציצת בהרתו

ויקרא יג:ג וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

ערלתו ודי ולא ספק היום או אתמל

ברית עולם:

עליה יחין שבת ולא על מבשירי סבינא להמל

עשה מילה ופריעה ומציצה שוב מל

ואשה מלה ולא גוי המל ימול

ימול ביום ולא בלילה אפילו ספק ישנה

ברית עולם:

יחבב אף כי בעירם הנה הנה

2. Usually, the leader says the following פיוט aloud while others read silently or near silently, except for the refrain 'ברית עולם' which everyone says together. It is also acceptable to say the פיוט entirely to oneself.

- יִשָּׁן וְעָרַב לְבוֹשׁ וְעָרַם עֵת נִזְכָּרְנָה ◊ תהלים קכו:3 יִמְלֵא שְׂחֹק פִּינֵנוּ וְלִשׁוֹנֵנוּ רִנָּה
 רָנָה בְּנִפְצָח יצ:6 בְּלִמְנִיחַ עַל־הַשְּׂמִינִית ◊
 בְּרִית עוֹלָם: ◊ רָחַשׁ לְבִי דְבַר טוֹב קיט:קסג שֵׁשׁ אַנְכִי עַל־אִמְרֹתֶיךָ ◊
- רַחֲמִים תַּעֲזֹר לְעַדְתֶּךָ ◊ ג:ט לֵינִי הִישׁוּעָה עַל־עַמֶּךָ בְּרַכְתֶּךָ ◊
 בְּרַכְתֶּךָ תִּנְּה לְחַבִּיבִים בָּנִים ◊ בְּתַתֶּךָ לִי גִלוּת מִיָּם יִשׁוּעָה מִמַּעֲיָנִים ◊
 בְּרִית עוֹלָם: ◊
- בְּשִׂמְחָה שְׁלֵמָה יִשְׂמְחוּ יוֹנִיד בְּחַתוּנִים ◊ 35:טו דִּשְׁנִים וְרַעֲנָנִים ◊
 וְרַעֲנָנִים קכח:ג בְּשִׂתְּלֵי וִיתִים וְלֹאֲרָצִים יִקְווּ ◊
 וְאוֹיְבֶיךָ חָרַב יַחֲרְבוּ ◊
 בְּרִית עוֹלָם: ◊
- וְעַד לְבָנֶיךָ וְיַעֲדוּ בְּאִיִּם וַיְחַוּ ◊ ישעיהו מ:1 בְּלִי־הַגּוֹיִם כָּאֵין נִגְדוּ מֵאִפְסָם וְתָהוּ נִחָשְׁבוּ ◊
 נִחָשְׁבוּ כַּבְּהֵמָה נִמְמוּ בְּעֵינֵיכֶם ◊ נִתּוּנִים מִלֹּאכֵי ג:כא תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם ◊
 בְּרִית עוֹלָם: ◊
- נְמוּלֵי פֶקֶס עֲבוּר אַתֶּם וּבְנֵיכֶם ◊ יחזקאל לו:כד וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם
 אֶתְכֶם לְבִבְכֶם אִמּוּל מְעַרְלַתְכֶם ◊ וְאֶת־רוּחִי לו:כו אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם ◊
 וְאֶת־אֶבְרָתְכֶם עַל אֲרָצְכֶם ◊ שמואל טז:20 אֲשֶׁר נָתַן יְיָ לְכֶם ◊ כְּכַתּוּב וְאִכְלַת וּשְׂבַעַת ...
 מוֹסִיף הַמְּבַרֵּךְ (הוא המוהל) אֶת הַחַרוּזִים הַבְּאִים שַׁחֲבֵר רַבִּי אֶפְרַיִם בֶּר יַעֲקֹב מִבּוֹנָא.
 אִם נִימּוּלוּ תְּאוּמִים אוֹמְרִים הַכֹּל בְּלִשׁוֹן רַבִּים.
- הַרְחֵמֶן ◊ הוּא אֲשֶׁר חָנַן אֶת־הַיָּלֵד הַזֶּה לְאִבּוֹ וְלֵאִמּוֹ ◊ הוּא יִגַּן עָלָיו מִמְרוֹמוֹ
 וּבְשָׁלוֹם יָבֵא עַל־מְקוֹמוֹ ◊ וַיְהִי אֱלֹהֵיו עִמּוֹ ◊ וּבְאֶפְרַיִם וּבְמִנְשֵׁה לְשׁוֹמוֹ ◊ וַיִּקְרָא בְּיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ:
 הַרְחֵמֶן ◊ הוּא פֶקֶד וַיִּפְקְדוּהוּ בְּרַחֲמִים ◊ לְהַבְּרִינֵנוּ בְּדַת חַפּוּמִים ◊ וַיִּבְלַח בְּטוֹב יָמִים
 וּשְׁנוֹתָיו בְּנִעְוָיִם ◊ יַעֲבֹדוּהוּ עַמִּים ◊ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לוֹ לְאִמִּים:
 הַרְחֵמֶן ◊ הוּא רַבּוֹת שָׁנִים יַחֲוֶהוּ ◊ צָדֵק לְדַגְלָיו יִקְרָאָהוּ ◊ וְנַחֲמַת צִיּוֹן וַיֵּרָאָהוּ
 וְאֶת־עַמּוֹ לְשָׁלוֹם יַבְרֵכְהוּ ◊ וַיַּעֲזֹר חֲסָדָיו לְרַחֲמָהוּ ◊ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא:
 הַרְחֵמֶן ◊ הוּא יִבְרַךְ אֶת־הַחֲתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ ◊ יִשְׂמַח אֲבִיו וְתִגַּל יוֹלְדָתוֹ
 וַיִּתְּבַרְכוּ הַמַּסָּבִים בְּסַעֲוֹדָתוֹ ◊ וְכֵן יִזְכּוּ שִׁישְׂמְחוּ בְּחַתּוּנָתוֹ ◊ בְּנֵי בָנִים לְהִרְאוֹתוֹ
 וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתוֹ:
 הַרְחֵמֶן ◊ הוּא מְהֵרָה יִזְכֹּר זֹאת מַצּוֹתוֹ ◊ כִּהּ יִפְדֶּה אִימָתוֹ ◊ רַחֲמִים יַעֲזֹר לְעַדְתּוֹ
 קַחֲלֵיו יִקְבֵץ בְּחַמְלָתוֹ ◊ בְּהִרְאוֹתוֹ אֶת־עֶשֶׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ וְאֶת־יִקְרַת תְּפִאֲרַת גְּדֻלָּתוֹ:
 הַרְחֵמֶן ◊ הוּא יִבְרַךְ אֶת־הַחֲתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ ◊ וְאֶת אֲבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְאֶת רַבּוֹתֵינוּ
 וְאֶת־אֲחֵינוּ הַיּוֹשְׁבִים פֹּה ◊ בְּמוֹ שְׁנַת־בְּרִיתוֹ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב כָּל מִבֵּל כָּל
 כֵּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכַּה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אֲמֵן: מִמְרוֹם וְכוּ

Two days after the מילה ברית, friends of the family come to the mother's house, wash the baby and have a party, called שלישי למילה.

¹ סדר 'חול קרייש'

בשבת בה הולכת היולדת לבית הכנסת, עושים לתינוק או לתינוקת 'חול קרייש'. ביום המילה קיבל הילד שם קודש שבו עתיד להיקרא לתורה, ובשבת שיולדת הולכת לבית הכנסת נותנים לו שם חול, שהוא כינוי בפי הבריות, כגון יצחק - איצק, אליעזר - ליור, אלכסנדר - סנדר, מרדכי - מוטל, יחזקאל - חזקי. יש שאינם נותנים לו כינוי חול אלא חוזרים על שם הקודש שלו, להודיע כי שם הקודש ישמש אותו גם בחיי החולין.

כך הוא סדר 'חול קרייש':

אחר סעודת שבת באים לבית היולדת נערים שעדיין לא הגיעו למצוות. מלבישים את התינוק בגדי הדר כביום המילה, מקשטים את עריסתו, מכסים אותו בטלית מצויצת, ומניחים חומש ויקרא למראשותיו.

פסוקי התורה

הנערים יושבים סביב השולחן או עומדים סביב עריסת התינוק ואומרים את הפסוקים הקבועים ל'חול קרייש', כפי שנדפסו בסידורים 'עבודת ישראל' ו'שפת אמת'.

בְּרֵאשִׁית אֵלֶּיךָ אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: אֵלֶּיךָ וְיִכְלְוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל־צְבָאָם: מִמֶּנּוּ הַמַּלְאָךְ הַגָּאֹל אֶתִּי מִכָּל־רָע יִבְרָךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקְרָא בְּהֵם שְׁמֵי
וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבָרְהָם וְיִצְחָק וְיִדְוֶנוּ לְרֵב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שְׁמוֹת אֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרֵימָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: וְיִקְרָא אֵלֶּיךָ אֶל־מֹשֶׁה וְיִדְבֹר
יְיָ אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר: צִמְדָּר אֵלֶּיךָ וְיִדְבֹר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֵהָל מוֹעֵד
בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְיִצְחָק מֵאָרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: דְּבָרִים אֵלֶּיךָ
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַר פְּעֵרָבָה מוֹל סוֹף
בֵּין־פָּאָרֶן וּבֵין־תְּפֵל וּלְבָן וְחֶצְרֵת וְדִי זָהָב: לְגַם וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בְּרָךְ מֹשֶׁה אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָנָיו מוֹתוֹ: לְדִי־ז וּלְכָל הַיָּד הַחֹזֶקֶה וּלְכָל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינָיו כָּל־יִשְׂרָאֵל:

כשסיימו אמירת הפסוקים, מרימים הנערים יחדיו את עריסת התינוק, וקוראים בקול רם:

"חול קרייש! איך יקראו לתינוק? פלוני! פלוני! פלוני!" - וחוזרים על כך ג' פעמים. נותנים לנערים, טרם לכתם, שקית של פירות, אגוזים ודברי מתיקה כיוצא בהם. אף לתינוקת נקבה עושים 'חול קרייש', ואלה באות נערות, אבל אין אומרים אצלה את הפסוקים ולא מניחים חומש בעריסתה.

1. There is an ancient אשכנזי which dates back to the middle ages, to call the baby by the Yiddish/German or Judeo-German equivalent of the Hebrew name, known as 'חול קרייש'. It must be noted that as early as the fifteenth century, the term was explained as referring to the שם חול in the sense of secular (מהר"ם מינץ).

As an example of the two-name phenomenon, many medieval אשכנזי were called Leon, and are referred to as "Rabbi Leon" in literature. Some are sometimes referred to as רב יהודה or אריה and the like, so at least some had both names. The Hebrew name was what they were named at the ברית, while Leon was what they were called on a daily basis. For example, the רבי of רבינו גרשום was named Rabbi Leon (sometimes Leontin). "ר' ליאון רבי שלמדני רוב תלמודי זצ"ל. "חכם מופלא (מהר"ם מרוטנבורג) These were not Jewish names, however, an entire literature developed around the proper spelling - and origin - of these names, since when writing גיטין - requires precision even in spelling. See (בית יוסף אבן העזר קכט), where the spelling of names, including Leon, are discussed.

סדר פדיון הבן

האב נעמד מול הכהן, שיושב בדרך חשיבות כדי לקבל את מתנת הכהונה.
האב לוקח את בנו ומניחו בזרועות הכהן היושב, ואומר:

אִשְׁתִּי פְלוֹנִית יִלְדָה לִי בֶן זָכָר פְלוֹנִי ◊ בְּכוֹר ◊ פֶּטֶר רָחֵם ◊ וַחֲרִי הוּא שְׁלֶךְ:

הכהן שואל את האב:

אִי־זֶה תִרְצֶה יוֹתֵר ◊ אֶת בְּנֶךָ בְּכוֹרֶךָ זֶה ◊ אוֹ חֲמִשָּׁה סְלָעִים דְּמֵי פְדִיוֹנוֹ?

האב נוטל את הכלי עם המעות בידו ומשיב:

אֶת־בְּנֵי בְכוֹרֵי אֲנִי רוֹצֶה יוֹתֵר ◊ וְהִיא לְךָ חֲמִשָּׁה סְלָעִים בְּפְדִיוֹנוֹ:

ואז מברך האב בקול רם ברכת 'על פדיון הבן' וברכת 'שהחינו'

ומכוין האב להוציא גם את הכהן בברכת 'שהחינו' שחייב בה הכהן משום הנאת המעות הבאות לידו:

(גמ' פסחים קכא): פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל פְּדִיוֹן הַבֵּן:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁחֲחִינּוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְן תְּהִיה:

בשעה שמברך נותן האב (יש הנותנים רק אחר גמר הברכות) לכהן את הכלי עם המעות,
והכהן נוטל את המעות בלבד ולא את הכלי. אחר ברכות האב אומר הכהן, ואומרים המסובים עמו:

בְּנֶךָ פְּדוּי ◊ בְּנֶךָ פְּדוּי ◊ בְּנֶךָ פְּדוּי:

הכהן מחזיר את הילד לידי אביו, ונוטל את כוס היין בידו ומברך:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

ושותה הכהן, ונותן גם לאביו הבן לשתות.

יש נוהגים שהכהן נוטל את המעות ומוליכם בידו על ראש הבן ואומר:

זֶה תַּחַת זֶה ◊ זֶה חֲלוּף זֶה ◊ זֶה מְחוּל עַל זֶה ◊ יֵצֵא זֶה לְפָנָיו:

וְנִכְנָם זֶה הַבֵּן לְחַיִּים ◊ לְתוֹרָה וּלְיִרְאָת שָׁמַיִם:

יְהִי רְצוֹן שְׁפָשֵׁם שְׁנִכְנָם לְפְדִיוֹן בֵּן יִכְנָם לְתוֹרָה וּלְחֶפֶה וּלְמַעֲשֵׂים טוֹבִים:

הכהן מניח את ידיו על ראש הבן ומברכו:

יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים כְּאֲפָרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה:

3מדצד ו:כד-כו יְבָרְכֶךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶנֶךָ:

יֵשֵׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם:

תכלים קכא: יְיָ שְׁמֹרְךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ:

משלי ג:3 כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לְךָ:

תכלים קכא: יְיָ יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל־רָע וְיִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: אָמֵן:

סדר תפלת הדרך.

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ראשי תיבות צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו, וטוב לתת צדקה לפני צאתו שנאמר (תכלים פכ:יד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: אצ"ל תפלת הדרך אלא פעם אחת בכל יום שהולך, וזה הוא הנוסחא.

(גמ' ברכות כט:): יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום
 וּתְצַעֲדֵנּוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְתַסְמְכֵנּוּ לְשָׁלוֹם: וּתְבִיאֵנוּ אֶל־מְחוּזֵי חַפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם
 וְתַצִּילֵנוּ מִכָּף כָּל־אֹיֵב וְאוֹרֵב בְּדֶרֶךְ: וְתַשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ
 וְתַתְּנֵנוּ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ
 תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

חופת מייץ.

(מכון מורשת אשכנז)

לפי מסורת קדומה ששרשיה במסכת סופרים ונזכרת בהרחבה בספרי רבותינו הגאונים, הראשונים והאחרונים, מעשה הנישואין מורכב משתי כניסות לחופה. החופה הראשונה היא חופת 'מייץ', והשנייה היא חופת הטלית עם קידושין ואמירת ז' ברכות. לפנים בישראל נערכה חופת תפילת שחרית, וחופת טלית וקידושין נערכו אחר שחרית או אחר מנחה. בדורות האחרונים משלא נתאפשר עוד לאסוף רוב עם בשעת בוקר מוקדמת, יש העורכים את חופת 'מייץ' לפני מנחה ואת חופת הטלית לאחריה או את חופת 'מייץ' לפני ערבית ואת חופת הטלית לאחריה. יש גם העורכים את חופת 'מייץ' סמוך לחופת הטלית, ללא הפסק תפילה בינתיים.

כך הוא סדר חופת 'מייץ'. הקהל הולך להביא את החתן ממקום המצאו אל הכניסה לחצר בית הכנסת (מנהג מגנצא ובנותיה) או לפתח בית החתונות (מנהג וורמיישא ובנותיה). רב הקהילה - כאשר הוא מסדר הקידושין - או ממלא מקומו, מוליך את החתן למקום החופה, החתן בראש, הרב אחריו ויתר המלווים מאחוריהם או לפניהם.

מלווי החתן אל מקום החופה, ולאחר מכן מלווי הכלה, נושאים אבוקות בוערות ונגנים משמיעים את ניגון חופת 'מייץ' העתיק (אשר מנוגן בחלקו בכל קהילות אשכנז בקריאת המגילה בפסוק 'ויתלו את המן').

בהגיע החתן למקום החופה, נוטלו הרב או ממלא מקומו בידו ומוליכו אל מושב חופת 'מייץ' לשם המתנה על הכלה. החתן יושב והמלווים עומדים אצלו.

אחר שהגיע החתן למושב החופה, הולכים משם בעלי האבוקות וכלי זמר לבית הכלה להביאה למקום החופה עם חברותיה, בתהלוכה נפרדת של צבור הנשים. בצאתה לחופה ועד שובה פני הכלה מכוסות בבד. שתי נשים שושבינות או שתי האמהות, של החתן ושל הכלה הולכות לצדי הכלה.

הכלה שהיא מכוסת פנים נתמכת בשושבינות לצורך הליכתה. החתן שהוא גלוי עינים, אינו זקוק לתמיכה זו.

בהגיע הכלה לפתח חצר בית הכנסת, מוליך הרב בידו את החתן לקראת הכלה, וחשובי הקהל מתלווים אליהם.

החתן נוטל את הכלה בידו, לשם קנין נישואין, מדין 'מסירתה זו היא כניסתה לחופה' (כתובות מח ע"ב) בעוד הרב ממשיך לאחוז ביד החתן, וכך הולכים אל מקום ישיבתם המשותף, שזו היא החופה. בעת אותה הליכה שמולך החתן את כלתו אל מקום ישיבתם המשותף, זורקים עליהם חטים תוך כדי קריאת: 'פרו ורבו'.

החתן והכלה מתיישבים במושב המיוחד לכך, לעתים בכילה או על גבי בימה, ויושבים יחדיו פרק זמן קצר.

בגמר החופה מוליכות השושבינות תחילה את הכלה לביתה, ואחר לכתה נערים קטנים מוליכים את החתן לתפלה (בבית הכנסת), כשמאחוריהם הולכים הרב ויתר המשתתפים.

חופת 'מייץ' נוהגת רק בבתולה.

1 ברכת אירוסין.

2 תכלים קיח:כו בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם יי' בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יי':

3 צמדזכר כד:כ מה־מָנו אֱהִיךָ יַעֲקֹב מִשְׁפַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל:

תכלים כ:ח וַאֲנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבֹא בֵיתְךָ אֲשֶׁתְּחַנֶּה אֶל־הֵיכַל־קִדְשְׁךָ בְּיַרְאֲתְךָ:

4 ק מִזְמוֹר לְתוֹדָה הֲרִיעוּ לִי כָל־הָאָרֶץ: עֲבְדוּ אֶת־יי' בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לְפָנָיו בְּרִנָּה: דְּעוּ כִּי־יי' הוּא אֱלֹהִים הוּא־עָשָׂנוּ וְלוֹ אָנַחְנוּ עִמּוֹ וְצֹאן מִרְעִיתוֹ: בָּאוּ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה חֲצֹרְתָיו בְּתִהְלֵה הוֹדוּ־לוֹ בְּרַכּוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יי' לְעוֹלָם חֶסְדּוֹ וְעַד־דָּר וְדָר אֲמוֹנָתוֹ:

מִי אֲדִיר עַל הַכֹּל ◊ מִי בָרוּךְ עַל הַכֹּל ◊ מִי גָדוֹל עַל הַכֹּל ◊ הוּא יְבָרֵךְ הַחַתָּן וְהַכֶּלֶה:

החופה היא הטלית, והחתן חופה בה את כלתו. החתן מברך ברכת ציצית על הטלית, וגם ברכת 'שהחינו' אם חדשה היא, ומתעטף בה בכיסוי ראשו, ואחר כך פורש אותה גם על ראש כלתו. השמש או אחד מן העדים מעטף בה את החתן והכלה. הטלית מונחת על החתן והכלה מתחילת ברכת אירוסין ועד גמר כל שבע ברכות הנישואין.

5 המברך לוקח כוס של יין בידו ומברך.

בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ פּוֹרָא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

(גמ' כתובות ז:) בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל הַעֲרִיּוֹת ◊ וְאָסַר לָנוּ אֶת־הָאֲרוּסוֹת ◊ וְהִתִּיר לָנוּ אֶת־הַנְּשׂוּאוֹת 6 לָנוּ עַל־יְדֵי חֶפֶה וְקִדּוּשֵׁין: בְּרוּךְ אַתָּה יי' מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֶפֶה וְקִדּוּשֵׁין: 7

ישותה החתן והכלה. ואחרי כן מקדש לו את הכלה בטבעת קידושין ואומר:

הֲרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי ◊ בְּטַבְּעַת זוֹ ◊ בְּדַת מִשָּׁה וַיִּשְׂרָאֵל:

1. The custom of the חתן and כלה not seeing each other before the day of the wedding, is a very recent מנהג, and was not accepted in אשכנז at all. The most probable reason is for the possibility of דם חימוד (מסכת נדה סו עמוד א) which has nothing to do with seeing one another. The הלכות תשעה באב in סעודת סבלנות משנה ברורה mentions the חתן apparently was unaware of this custom! Actually - takes place in the morning, where the חתן and כלה met, and only later during the day did the wedding occur.
2. When the חתן enters the choir greets him by singing ברוך הבא. When the כלה enters they do likewise. Two different נגוני ברוך הבא are sung for the חתן and the כלה.
3. מה טובו and מִי אדיר are considered חופה songs as well. They are sung according to the family request, usually after the כלה arrives, so she can hear it sung as well, usually after one recitation of the ברוך הבא, (or for those who add the חופת מיין - at that time).
4. מִזְמוֹר לתודה is said in place of a קרבן תודה. A wedding is an appropriate place to sing it, to thank God for the שמחה.
5. The מנהג is to use a glass not silver cup. For a בתולה a narrow cup, for an אלמנה or גרושה a wide cup is used. The reason being, so that there will be numerous עדים (given of the narrowness of the cup) that the woman is a בתולה [עמוד ב].
6. The original text in מסכת כתובות 'עַל־יְדֵי חֶפֶה וְקִדּוּשֵׁין' could be misread as once a woman undergoes נישואין she is permitted to any man, whether he is her husband or not. Since this ברכה is recited before both scholars and the unschooled, precision of expression is vital. Accordingly, רבינו תם preferred adding the third word לָנוּ before 'עַל־יְדֵי חֶפֶה וְקִדּוּשֵׁין'.
7. Both cups are taken by the שמש from the רב, and given to the חתן, then taken again by the שמש and passed on to the mother of the כלה who gives them to the כלה.

וקורין הכתובה לפני החתן והכלה והאורחים. ואחרי כן מברכים על כוס שני בורא פרי הגפן ואומרים שבע ברכות:

א ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

(גמ' כתובות ז:)

ב ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ שהכל ברא לכבודו:

ג ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ יוצר האדם:

ד ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר יצר את האדם בצלמו ◊

בצלם דמות תבניתו ◊ והתקין לו מננו בגין עדי עד: ברוך אתה יי יוצר האדם:

ה שוש תשיש ותגל העקרה בקבויין פניה לתוכה בשמחה:

ברוך אתה יי משמח ציון בבניה:

ו שמח תשמח רעים האהובים בשמחה יצירך בגן עדן מקדם:

ברוך אתה יי משמח חתן וכלה:

ז ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר ברא ששון ושמחה ◊ חתן וכלה ◊

גילה רנה ◊ דיצה וחדוה ◊ אהבה ואהבה ◊ ושלום ורעות: מהרה יי אלהינו

ירמיכ לגי: ישמע . . . בערי יהודה ובחצות ירושלים ◊ לגי: קול ששון וקול שמחה קול

חתן וקול כללה ◊ קול מצהלות חתנים מחפתם ◊ ונערים ממשחה נגינתם:

ברוך אתה יי משמח חתן עם הכלה:

. ליטא or מנהגי אשכנז, פולין אם אשכנז The recital is a very recent addition and not part of

קכח ⁸ שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁרִי כָּל־יְרֵא יְיָ הִחֲלֵף בְּדַרְכָּיו: יִגִּיעַ בַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ
 וְטוֹב לָךְ: אֲשֶׁתֶּךָ | כְּגִפְנֵי פְרִיָה בְּרִכְתֵי בֵיתֶךָ בְּנֶיךָ בְּשִׂתְלֵי וַיְתִים סָזִיב לְשִׁלְחָנֶךָ:
 הִנֵּה כִּי־בֵן יִבְרָךְ גֹּבֵר יְרֵא יְיָ: יִבְרָכֶךָ יְיָ מֵצִיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
 וְרָאָה בְּנִים לְבְנֶיךָ שְׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

ברכת המזון לנשואין.

המברך ברכת המזון אחר סעודת נשואין מוזגין לו ב' כוסות אחת לברכת המזון ואחת לברכות נשואין.

ויקח הכוס האחת בידו ויאמר רבּוּתִי וְוִיר וּוְלָעֵן בְּעֵנֶשְׁעֵן !

המסובים עונים: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם :

המזמן אומר בקול ובנעימת חתונה (המושרת במגילת אסתר בפסוק 'ויתלו את המן'):

דְּוִי הָסֵר וְגַם חָרוֹן ◊ וְאִז אֵלִם בְּשִׁיר יְרוֹן ◊ נַחֲנוּ בְּמַעֲנֵלִי צֶדֶק ◊ שְׁעָה בְּרַבַּת בְּנֵי יִשְׂרוּן:

בְּרִשׁוֹת מְרַנֵּן וּרְפָנֵן וּרְבּוּתִי ◊ נְבָרָךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁהַשְׂמַחָה בְּמַעֲוֹנוּ ◊ וְשִׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ ◊

המסובים: בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁהַשְׂמַחָה בְּמַעֲוֹנוּ ◊ וְשִׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ:

המזמן: בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁהַשְׂמַחָה בְּמַעֲוֹנוּ ◊ וְשִׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ:

בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ:

⁹ וכשסיים המברך את ברכת המזון מניח את הכוס הראשונה מידו נוטל את הכוס השניה

ומוסיף לברך את הברכות דלעיל: לאחר מכן מניח את הכוס השניה, וחוזר ונוטל את הכוס הראשונה בידו ומברך:

ושותה המברך משתי הכוסות ונותן לחתן ולכלה ולכל המסובים.

8. is sung by the choir at the conclusion of the wedding, after all the ברכות have been recited and the glass cup has been broken.

9. According to the סופר, חתם מנהג was to recite שבע ברכות only at the wedding itself. At subsequent סעודות only two ברכות (אשר ברא and בורא פרי הגפן) were said. The reasons being, a) after the חופה, there are no פנים חדשות (that a new dish would be cooked just for them). b), that in the גלות there is no true שמחה. This מנהג was changed in the twentieth century, very likely by non-native German רבנים, to match the מנהג in the other countries. Those who follow the older מנהג do not say any ברכה other than אשר ברא, when attending one of the משתה.

סדר לוי.

בקהילות אחדות הכריזו בשחרית אחר התפלה על לוי המתקיימת באותו יום. בלוי אדם גדול, מכריזים על סגירות כל החנויות במהלך הלוי. אם אירעה קבורה בערב שבת או ערב יום טוב, מאחרים את תפילת המנחה באותו יום בחמש או עשר דקות.

בלויה אומרים מזמור מט ('שמעו זאת כל העמים'). לא נהגו להיעצר ליד בתי כנסיות ובתי מדרשות כדי שבני הנפטר יאמרו קדיש, שהאונן אסור בתפלה ובעניית 'אמן' לפני גמר הקבורה, ואף אחרים אינם אומרים קדיש, ובודאי לא תוך ד' אמות של המת. נושאים את הנפטר לבית הקברות. נשיאת הארון נחשבה מאז ומתמיד לכבוד, שהיה מנת חלקם של בני החברה קדישא, שעסקו בכל עניני הנפטר בהתנדבות. אנשי החברה קדישא הולכים לפני המיטה.

לפי המקובל מרבתינו הראשונים הבנים הולכים אחר מיטת אביהם, יחד עם שאר הקרובים שהולכים ראשונה אחר הארון. בלוי נהוג היה לפני ישראל שהאבלים מעטפים ראשם עיטוף אבלים, והבן משתתף קמעה בנשיאת הארון של אביו או אמו. אם העיטוף נעשה בטלית, אזי מתעטף האבל בבית הקברות לפני צידוק הדין, ופושטו לפני ההליכה אל הקבר, משום לועג לרש. בדורות עברו עשו עיטוף במטרון, כיסוי ראש הנקרא 'אבל-קאפף', שהיה בגד שחור סביב הראש ותלוי לאחוריו עד אציליו. את החלק התלוי של כיסוי ראש זה, היו כורכים סביב הצוואר, הסנטר והאף, בדומה לעטיפת ישמעאלים שהעניינים גלויות אך הפנים מכוסות. כאשר היו מתעטפים בכיסוי זה בבית הקברות, הניחוהו עד בואם אל ביתם.

בדורות האחרונים, על פי תורת האריז"ל, היו יחידים שציוו על יוצאי חלציהם שלא ילכו אחרי מיטתם. אך הרוב החזיק במנהג המקובל לשתף את הצאצאים בלוי, משום יקרא דחיי ויקרא דשכבי. (אכן, כדי למנוע מהרוחות והמזיקין להשתתף בלוי, היו מקצת מהנוטים למות שאמרו נוסח תפילה מיוחד להניס את המזיקין מעצמם אחר הפטירה שנדפס ב'קיצור מעבר יבק' וכיוצא בו. ויש בודדים שהורו לבניהם לא ללכת או ליסע אחר הנפטר, אלא להקדים וללכת לבית הקברות לפני מסע הלוי). בלוי אדם גדול, צועדים תלמידים מאחורי האבלים ובידיהם כתביו.

מרימים את המטה שלאורך שני צדיה מוטות ארוכים ועליה מונח הארון, ונושאים אותה על הכתפיים. בתחילת הלוי בעת הרמת המיטה, יש מן הנושאים שאומרים את הפסוקים הבאים מדברי הימים ב', וישעיהו:

ד"ה ז' כ: וַיִּבְאוּ כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁאוּ הַלְוִיִּם אֶת-הָאָרוֹן: כ:ז-ח וַיִּבְיֵאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת-אָרוֹן בְּרִית-יְיָ אֶל-מְקוֹמוֹ אֶל-דִּבְרֵי הַבַּיִת אֶל-קֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים אֶל-תַּחַת בְּנֵי הַכֹּהֲנִים: וַיִּהְיוּ הַכֹּהֲנִים פְּרָשִׁים בְּנֵפִים עַל-מְקוֹם הָאָרוֹן וַיִּכְסּוּ הַכֹּהֲנִים עַל-הָאָרוֹן וְעַל-בְּדוֹ מְלֻמְעָלָה: יסעיכ ו:ז שָׂרְפִים עֲמִדִּים | מְמַעַל לֹא שֵׁשׁ בְּנָפִים שֵׁשׁ בְּנָפִים לְאֶחָד בְּשָׂתַיִם | יכסה פָּנָיו וּבְשָׂתַיִם יכסה רגָלָיו וּבְשָׂתַיִם יְעוֹפֶה:

הנשים הולכות מאחורי האנשים, ומקדימות לצאת מבית הקברות לפני האנשים. בכמה מקומות נשים אינן מלוות לתוך בית הקברות. וורמישא בעת היציאה מבית הקברות נהגו האנשים להפוך פניהם לצד הכותל, כאשר הקדימו הנשים לצאת.

בדורות האחרונים יש מקומות בהם הנהיגו שנים אינן מלוות את הנפטר לבית הקברות. הסעת ארון הנפטר על כרכרת מתים, התחדשה בערים הגדולות בדורות האחרונים, בהסכמת גדולי ישראל, וזאת משום שבתי הקברות החדשים היו מרוחקים ממרכזי הערים. בצדי הכרכרה יש שרשמו פסוקים כמו תהלים לא, ו:

תהלים לא: בְּיַדְּךָ אֶפְקֹד רֵיחֵי פְרִיֶת אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:

ישעיכ כה:ח בַּלְעַ הַמּוֹת לְנִצָּח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דְּמַעָה מַעַל בְּלִפְנֵי
וְחִרְפַת עֲפֹ יִסִּיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יִי דַבֵּר:

כח:ח אַז יִבְקַע בַּשָּׁחַר אֹרֶךְ וְאַרְבַּתָּה מְהֵרָה תִצְמַח וְהַלֵּךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָה כְּבוֹד יְיָ יֵאֱסָף:

בכמה מקומות היו הסוסים נושאי הכרכרה עטופים בדים שחורים. יש שנמנעו משימוש בכרכרה, מחשש חוקות הגוי. בכמה מקומות הונהגה בעת החדשה תהלוכת לויה מאורגנת בטורים מסודרים וביגוד שחור טקסי, גם זו נחשבה לחידוש מפוקפק. גבאי החברה קדישא גובים צדקה מהמשתתפים בלויה, בקופסת צדקה, אותה מציבים אחר כך גם בבית האבלים.

רבים השתדלו ללוות את הנפטר עד בית הקברות, שהיה מכונה 'בית עולם', 'בית החיים', 'בית הקברות', 'גומ'אורט' או 'דאס גומע אורט' ('מקום טוב' או 'המקום הטוב'). הגיע הנפטר לבית הקברות בכרכרה, מוציאין הימנה את הארון, מניחים אותו על גבי אלונקה מיוחדת, ומכסים אותו בבד שחור. האבלים צועדים בראש המלווים, למרגלות הארון. מי שלא היה בבית הקברות במשך שלושים יום, אומר את הברכה 'אשר יצר אתכם' (ראה להלן).

- בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר־יָצַר אֶתְכֶם בְּדִין
וְזָן וְכִלְכַּל אֶתְכֶם בְּדִין ◊ וְהִמִּית אֶתְכֶם בְּדִין ◊ וַיִּוֹדַע מִסֵּפֶר כָּלְכֶם בְּדִין
וְעֵתִיד לְהַחְזִיר וּלְהַחְיֹתְכֶם בְּדִין: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי ◊ מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ

(ממוסף של שמיני עצרת עד מוסף של יום ראשון של פסח אומרים: מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם)

- מְכַלְכַּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים
וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקִיִּם אֲמוֹנָתוֹ לַיְשָׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת
וּמִי דוֹמָה לָךְ ◊ מִלֵּךְ מַמְיֵת וּמְחַיֵּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה ◊ וְנֶאֱמַן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים:

קריעה לפני קבורה

בבית הקברות מכניסים את הנפטר אל תוך הבית המיועד לאסיפת הקהל בלויה ולטהרת נפטרים ממקומות רחוקים, הוא 'בית צידוק הדין' (המכונה גם 'בית הצור תמים', 'מטהר הויז', 'מטהר הויזכן', 'מהור הויז'). מציבים את הארון על שולחן הטהרה, ספסל אבן המכונה 'מטהר שטיין'. אם האבלים כהנים, מניחים את הארון בחצר תחת כיפת השמים.

בבתי קברות אחדים בנו בדורות האחרונים את בית צידוק הדין, עם סדק הפרדה בתיקרה רחב כעשרה סנטימטר מקיר לקיר, או גג נפתח בחלקו, כדי שהכהן יוכל לעמוד מול הנפטר באגף שאליו אין טומאת המת מגיעה. אם לא קרע האבל בעת יציאת הנשמה, הריהו קורע עתה. אנשי החברה קדישא מפנים את תשומת לב האבל, שילבש בגד שניתן לקורעו. בשעת הקריעה פותחים את הארון לדקות אחדות. איש אחר מסייע לאבל, בידו סכין הפוך, הקת לכיוון האבל, והלה בידו, וחותר מעט בבגדים העליונים מול החזה, והאבל מרחיב את החתך לקריעה של טפח כלפי מטה. אין קורעים את הגופיה. אֲבֵלָה מקבלת סיוע זה מאשה. היא מכסה את מקום הקריעה בצעיף או מטפחת. אם אין בידה, הריהי מהדקת את הקריעה בסיכה. על אב או אם קורעים בשמאל החזה, ועל אח או אחות, בן או בת, קורעים בצד ימין. אין קורעים על ילד שלא מלאו לו שלושים יום. קטן אינו קורע עד שיהא בן י"ב שנה ויום אחד. אין האבלים מברכים בעת קריעה זו, ובמקצת קהילות מברכים. מיד אחר הקריעה על אב ואם, חולץ האבל את מנעליו. על שאר קרובים חולץ רק בבואו לביתו. ביום טוב אין קורעים, ובחול המועד קורעים רק על אב ואם. על שאר קרובים ממתניים בקריעה עד אחר יום טוב. בגמר הקריעה, בודקים אם הנפטר שוכב בתנוחה ישרה, וסוגרים את הארון.

צדוק הדין

כשבאו עם המת לבית הקברות אומרים צדוק הדין, ובכל ימים שאין אומרים תחנון אין אומרים אותו, ע"כ גם בתשעה באב אין אומרים אותו. וכן בערב שבת וערב יום טוב אחר חצות אין אומרים אותו. יש שגם אין אומרים אותו בקבורת ילד שלא היה עדיין בן שנה. והאבל מתחיל והקהל אומרים עמו: צידוק הדין אחר הקריעה האבל מתחיל בקול רם לומר צידוק הדין, והקהל אומר עמו בקול רם:

- דברים ל:37¹ הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל
- ◊ הצור תמים בכל פעל
 - ◊ השליט במטה ובמעל
 - ◊ הצור תמים בכל מעשה
 - ◊ האומר ועשה
 - ◊ ובזכות הנעקד בשה
 - ◊ צדיק בכל דרכיו הצור תמים
 - ◊ המל נא וחוס נא על אבות ובנים
 - ◊ צדיק אתה יי להמית ולהחיות
 - ◊ חלילה לך זכרוננו למחות
- אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: מי יאמר לו מה תפעל
- ממית ומחיה מוריד שאל ויעל: שמואל א' 3:1
- ◊ מי יאמר לו מה תעשה
 - ◊ חסד הנם לנו תעשה
 - ◊ הקשיבה ועשה:
 - ◊ ארץ אפים ומלא רחמים
 - ◊ כי לך אדון הסליחות והרחמים:
 - ◊ אשר בידך פקדון כל רוחות
 - ◊ ויהיו נא עיניך ברחמים עלינו פקחות
- כי לך אדון הרחמים והסליחות:
- ◊ אדם אם בן שנה יהיה
 - ◊ מה יתרון לו בלא היה יהיה
 - ◊ ברוך הוא כי אמת דינו
 - ◊ ומשלם לאדם השבנו ודינו
 - ◊ ידענו יי כי צדק משפטך
 - ◊ ותזכה בשפטך
- תכלים קיט:קלז צדיק אתה יי וישר משפטך:
- ◊ דין אמת
 - ◊ ברוך דין האמת
 - ◊ נפש כל חי בידך
 - ◊ רחם על פלמית צאן ידך
- או אלה שנים יהיה ברוך דין האמת ממית ומחיה:
- ומשומט הכל בעינו והכל לשמו הודיה יתנו: תצדק בדרךך ואין להרהר אחר מדת שפטך
- שופט צדק ואמת שכל משפטיו צדק ואמת: צדק מלאה ימינה וידך ותאמר למלאך הרף ידך:

ירמיה לז:טז גדל העצה ורב העלילה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש בדרךיו ובפרי מעלליו: תכלים עז:35 להניד בירי ואלא עולתה בו: איוב א:כא יי נתן ויי לקח יתי שם יי מברך: תכלים עח:לח והוא רחום | יכפר עון ולא יישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:

לעולם אומרים צידוק הדין, אף בערב יום טוב ומוצאי יום טוב, אלא שבימים שאין בהם תחנון, כולל תשעה באב, מניחים את מיטת הנפטר על שולחן הטהרה רק לרגע, ואת צידוק הדין אומרים בלחש תוך כדי הלכה בדרך אל הקבר. צידוק הדין אומרים ביום ולא בלילה. ביום טוב אין אומרים צידוק הדין, ומולכים את הארון משער בית הקברות עד הקבר, בלא הפסק, בלא תפילה, בלא קדיש ובלא 'שורה'. יש שאינם אומרים צידוק הדין בקבורת ילד שלא מלאה לו שנה. בקבורת ילד שעדיין לא נימול, חותכים את הערלה בעזרת חתיכת זכוכית או אבן חדה, כאשר ארונו ניצב פתוח על שולחן הטהרה, לאחר מכן עוטפים שוב את הנפטר, ונוהגים בה כרגיל. את הערלה אין מניחים בארון, אלא בתוך הקבר למרגלות הארון. אחר אמירת צידוק הדין, יש עורכים הספד, ורק לאחריו נושאים את הנפטר אל קברו. אבל כהן אינו הולך אל הקבר בשעת הקבורה, וממתין ליד בית צידוק הדין.

1. אמר רבי חנינא, כל האומר הקדוש ברוך הוא ותתן הוא, ונתתו חיו, שנאמר: 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט' (גמ' צצא קמא ג).

קבורה

בקהילות הוותיקות היתה 'חברה קדישא דקברנים' ממונה על חפירת הקבר ומעשה הקבורה. תיכף עם הוודע דבר הפטירה, עליהם להיות מוכנים לעשות את מצוותם ולבוא בזריזות לבית הקברות לחפירת הקבר. אין מתעסקים בחפירה שני אנשים בבת אחת, אלא בזה אחר זה, זה נכנס וזה יוצא, אם לא שהשעה דחוקה ובהולה. במקצת מקומות נהגו לפני הכנסת הארון לקבר, להשליך מנעול אל תוך הקבר ולאבד את המפתח שלו. כאשר הארון סגור לגמרי, מורידים אותו אל הקבר על ידי ארבעה אנשי החברה קדישא באמצעות שני חבלים או שתי חגורות, באופן שמניחים את הראש לכיוון מערב ואת הרגלים למזרח כיוון א"י. יש מקומות בהם נהגו להניח את ראש המת לצד צפון ורגליו לצד דרום.

לפני הורדת הארון לקבר, מסירים מעליו את המפה השחורה. בשעת הורדת הארון אל הקבר, יש נוהגים לומר את הפסוק בבראשית כה, ו:

זכרשית כה: וְלִבְנֵי הַפִּילֵגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת

וַיִּשְׁלַחֵם מַעַל יִצְחָק בְּנֵוֹ בְּעֹדְנֵוֹ חַי קְדָמָה אֶל-אָרֶץ קְדָם: יש שחוזרים על פסוק זה ג' פעמים.

את המטה עליה נשאו את הארון אל הקבר, מהפכים פעם אחת בלבד. יש שנהגו להפוך את המטה שלוש פעמים, ויש המקפידים להפוך את המטה בכיוון המתרחק מהעיר. אחר הורדת הארון אלי קבר, העומדים מסביב זורקים עפר אל הקבר, כל אחד אחד שופך עפר באת שבידו שלוש פעמים, ובמקצת קהילות זורקים שבע פעמים. האבלים הם הראשונים הזורקים עפר על הארון, הבנים לפי סדר לידתם, אחריהם קרובי המשפחה, ולבסוף שאר הנוכחים. אין מעבירים מיד ליד את האת לזריקת העפר, אלא זה מניח וזה נוטל, ואין מכינים עפר על האת ליתן בידי הזורק אל הקבר. כאשר מתמלא הקבר כדי מחציתו בערך, תוקעים למראשותיו שלט הנושא את שם הנפטר ויום פטירתו (או פרטים מזהים אחרים כגון מספר חלקת הקבר כפי שמופיע בספרי החברה קדישא). אנשי החברה קדישא דקברנים מסיימים את המלאכה, צוברים את שארית העפר ועושים מעליו תל. תל זה, המכונה 'צורת קבר', מחודד למעלה, נערס רחב יותר לצד הראש, וצר יותר לצד הרגלים. אין יוצאים מן בית הקברות לפני גמר עשיית 'צורת הקבר'. ביום טוב אנשי החברה קדישא מורידים את הארון אלי קבר, וכל היתר נעשה בפיקוחם על ידי נכרים. גוונים ספרי תורה ותפילין בקברו של רב קהילה או ראש ישיבה, לצד ראשו, בתוך קדירה חדשה שמניחים בנקב מיוחד שבקבר. בגמר הקבורה, נהגו אנשי החברה קדישא בכמה קהילות לומר תפילה לעילוי נשמת הנפטר:

זכרים

יהי רצון לפְּנֵיךָ יי אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתִּקְבַּל נְשָׁמַת (פְּלוּנֵי בֶן פְּלוּנֵי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחַפְזָה ◊ וְתִשְׁלַח לוֹ מְלֹאכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נְשָׁמָתוֹ לְגַן עֵדֶן ◊ כְּאֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ מְלֹאכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: לז:ג-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְבּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר כְּאֲשֶׁר רָאם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵים: וְתִקְוָם זֶה: יִשְׁעִי מִלֹּא וְקָנִי יי יִחְלִיפוּ כֶּחַ יַעֲלֶוּ אֶבֶר בְּנֵשְׁרִים יְרוּצוּ וְלֹא יִזְעוּ יִלְכוּ וְלֹא יִיעֲפוּ: וְתִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּחֶסֶדֶךָ הַמְרַבִּים ◊ וְתִתְעַנֵּג מְדֻשָּׁן נִפְשׁוֹ וּמְרַב טוֹב הַצְּפוֹן לְצַדִּיקִים ◊ וְתִהִי נְשָׁמָתוֹ צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עֵפֶר הַשׁוֹכְבִים פֶּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדִּיקוֹת שְׂבָגָן עֵדֶן ◊ אָמֵן.

נקבות

יהי רצון לפְּנֵיךָ יי אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתִּקְבַּל נְשָׁמַת (פְּלוּנֵי בַת פְּלוּנֵי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחַפְזָה ◊ וְתִשְׁלַח לָהּ מְלֹאכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נְשָׁמָתָהּ לְגַן עֵדֶן ◊ כְּאֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ מְלֹאכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: לז:ג-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְבּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כְּאֲשֶׁר רָאם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵים: וְתִקְוָם זֶה: יִשְׁעִי מִלֹּא וְקָנִי יי יִחְלִיפוּ כֶּחַ יַעֲלֶוּ אֶבֶר בְּנֵשְׁרִים יְרוּצוּ וְלֹא יִיעֲפוּ: וְתִתְנַהֵג עִמָּה בְּחֶסֶדֶךָ הַמְרַבִּים ◊ וְתִתְעַנֵּג מְדֻשָּׁן נִפְשָׁהּ וּמְרַב טוֹב הַצְּפוֹן לְצַדִּיקִים ◊ וְתִהִי נְשָׁמָתָהּ צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עֵפֶר הַשׁוֹכְבִים פֶּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדִּיקוֹת שְׂבָגָן עֵדֶן ◊ אָמֵן.

אמירת 'אל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז. אין מתעכבים ומתמהמהים אצל הקבר אחר הקבורה. לפני שעוזבים את מקום הקבורה, מניח כל אחד מן המלווים אבן קטנה על האדמה המכסה את הנפטר. האבלים חולצים מנעליהם בגמר הקבורה, לפני אמירת הקדיש. ביום טוב וחול"ה, אין חולצים.

קדיש אחר קבורה

כאשר הממונים על עשיית הקבר חוזרים אל קדמת בית הקברות, נאמר הקדיש שאחר הקבורה. קדיש זה, כמו כל פסוק ודבר תורה, צריך להיאמר במרחק של לפחות ד' אמות מהקברים, משום 'לועג לרש', ולכן נאמר בתוך בית צידוק הדין. כאשר יש מת אחר בבית צידוק הדין, או במקום שאין בית כזה, יאמר הקדיש מחוץ לכניסת בית הקברות. יש הנוטלים ידיהם לפני כניסתם לבית צידוק הדין. במקצת קהילות מקדימים לפני הקדיש את מזמור ט"ז ('מכתם לדוד').

טז מכתם לדוד שמרני אל כירחסיתי בך: אמרת לי יי אדני אתה טובתי בלעליך: לקדושים אשר בארץ הקמה ואדירי בלחפצייכם: ורכו עצבותם אחר מהרו בלאסיד נספיהם מדם ובלאשא אתשמותם עלשפתיי: יי מנתחלקי וכסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלודלי בנעמים אהנחלת שפרה עלי: אברך אתי אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי: שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בלאמוט: לבן | שמח לבי ויגל בבודי אהבשרי ישפן לבטח: כי | לאתעוב נפשי לשאול לאתתן חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות אתפניך נעימות בימיך נצח:

הקהל אומר עם האבל את לשון הקדיש עד 'ויקרה':

אבל כורע יתגדל ויתקדש שמייה רבא ◊ בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ◊
 ולאחיאה מתיא ◊ ולאסקא יתהון לחיי עלמא ◊ ולמבנא קרתא דירושלם ◊
 ולשבכללא היכלה בגוה ◊ ולמעקר פלחנא נכראה מארעא ◊ ולאתבא פלחנא
 דשמיא לאתרה ◊ וימליך קדשא ברך הוא במלכותה ויקרה ◊ בתיובון וביומיבון
 ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב: ואמרו אבל כורע אמין: (קהל אמין)
 יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

אבל כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא

ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא אבל כורע ברך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל ברבתי ושירתא תשבחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: אבל כורע ואמרו אמין: (קהל אמין)

יהא שלמא רבא מרשמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

אבל כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו

הופך פניו לצד שמאלו עשה שלום במרומוי הופך פניו לצד ימינו הוא יעשה שלום עלינו ◊

משתחוה לפניו ועל כל ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

יש הנוהגים שהאבל בגמר אמירת הקדיש, אינו חוזר לפסוע ג' פסיעות לפניו אחר שפסע לאחוריו. החיוב הראשון במעלה לאמירת קדיש זה, הוא בנו של הנפטר. אין שם בן, אומרו אבל אחר, או בעל "אהרצייט", ובהיעדרם אומרו אחד מאנשי החברה קדישא. קדיש אינו נאמר בשנים, אלא ביחיד. אין אומרים קדיש זה בימים שאין בהם תחנון. בימים אלה יש אומרים קדיש יתום, או שאומרים קדיש דרבנן כשמקדימים לו לימוד משנה, כגון ברכות פ"ט מ"ה:

חַיֵּב אָדָם לְבַרְךָ עַל הַרְעָה בְּשֵׁם שְׁחֹא מְבַרְךָ עַל הַטּוֹבָה ◊ שְׁנַאֲמַר: דְּכָרִים וְיֵכָה וְאַתְּהִבְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לִבְּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדְךָ: בְּכָל־לִבְּךָ ◊ בְּשֵׁנֵי יִצְרִיךָ ◊ בְּיִצְרַר טוֹב וּבְיִצְרַר רָע: וּבְכָל־נַפְשְׁךָ ◊ אִפְלוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ: וּבְכָל־מְאֹדְךָ ◊ בְּכָל מְמוֹנְךָ: דָּבַר אַחַר בְּכָל מְאֹדְךָ ◊ בְּכָל מְדָה וּמְדָה שְׁחֹא מוֹדֵד לְךָ הָיִי מוֹדָה לוֹ בְּמֵאֵד מְאֵד:

אחר כך אומרים: רַבִּי הַנִּנְיָא בֵּן עֲקִישָׁי אֹמְרִי:

רְצָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל ◊ לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמְצוּוֹת ◊

שְׁנַאֲמַר: יִשְׁעִיכּוֹן מִצִּיּוֹן: יְיָ חַפְּצֵן לְמַעַן צְדָקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיִּאֲדִיר:

קדיש דרבנן. ביום טוב אין אומרים שום קדיש.

שורה

אחר אמירת הקדיש עושים 'שורה' בקדמת בית הקברות, תחת כיפת הרקיע.

קהל המלוים נעמד בשתי שורות, והאבלים הולכים ביניהם, הבנים הולכים לפי סדר הגיל שלהם, ואומרים להם:

הַמָּקוֹם יִנַּחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם:

ביום טוב אין עושים 'שורה', ובחול המועד עושים. במקצת קהילות אין עושים 'שורה' אף בחול המועד.

מקפידים שיהיו עשרה אנשים ב'שורה', מלבד האבל. אם אין מנין מלבדו, אין עושים 'שורה'.

זריקת עשבים ועפר

אחר השורה, כל היוצא מבית הקברות תולש עשבים וזורקם לאחור מעל ראשו,

תוך אמירת לשון הפסוק בתהלים עב, טו:

תְּהַלִּים עַב: טו וַיִּצְיָצוּ מֵעֵיר בְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ:

אם אין עשבים בבית הקברות, נוטל מעט עפר וזורקו לאחור ואומר את לשון הפסוק בתהלים קג, יד:

קַג: יד זָכוֹר כִּי־עֹפֵר אָנְחָנוּ:

יש העושים כן שלוש פעמים.

אף בחול המועד ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנון תולשים וזורקים, מלבד ביום טוב.

גטילת ידיים אחר לוייה ואחר הליכה בבית קברות

גם שלא אחר לוייה נוטלים ידיים ביציאה מבית הקברות, בכיור בית הקברות, או בחצר בית הכנסת, ומקפידים שהידיים תהיינה רחוצות לפני כניסה לבית. נוטלים ידיים אחר לוייה, בפרט מי שנשא את הארון או נגע בו, ואם היו נשים בבית הקברות, ראוי ליטול פעמיים, פעם בכיור בית הקברות, ושנית בחצר בית הכנסת, משום שמלאך המות מרקד בין הנשים בחזירתן. בשעת הנטילה אחר קבורה יש אומרים את הפסוק בישעיהו כה, ח:

יִשְׁעִי כִּי־חַ בְּלֶעַ הַמָּוֹת לְנִצְחָ וּמָחָה אֶדְנִי אֱלֹהִים דְּמָעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים

וַחֲרַפְתָּ עֵפְמוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יִי דְבַר:

אין לוקחים את הנטלה מיד ליד, אלא מניחים אותה אחר הנטילה, והבא בתור נוטלה ממקום הינוחה. רוחצים גם את הפנים ואין מנגבים את הידיים אחר רחיצה זו. בתשעה באב יש אומרים שאין למלוים לרחוץ את ידיהם, כיון שמעיקר הדין לא חייבים בזה. ביציאה מבית הקברות נהגו לישוב שלוש פעמים, בכל פעם יושבים מעט, קמים והולכים כמה פסיעות ושוב יושבים מעט, כך שלוש פעמים. לפי המנהג הישן חוזרים ויושבים באופן זה עוד שלוש פעמים בחצר בית הכנסת, ופעם נוספת בבית האבל, סך הכל שבע פעמים. יש היושבים שבע פעמים בבית הקברות. בעת ישיבות אלה יש האומרים בכל פעם 'וייה נועם' ו'יושב בסתר', ויש האומרים וידו.

הספרים

אין מכניסים את ארונו של הנפטר לצורך הספד לתוך בית הכנסת או בית המדרש, אלא אם היה מרביץ תורה גדול ובאותו מקום קדוש רגיל היה להשמיע את שיעוריו הקבועים. בבית הקברות מספידים לפני מיטתו של כל נפטר, אחר אמירת צידוק הדין. יש עורכים את ההספד באולם שבכניסת בית הקברות. אין מספידים בימים שלא אומרים בהם תחנון, ובערב שבת אחר חצות. גדולי תורה מספידים שוב בבית הכנסת בו ביום או בימים שלאחר הקבורה, בין מנחה למערבי, הספדים ארוכים ברוב עם, וכן מספידים במעמדים נוספים, לפי חשיבותו של הנפטר. יש ספדנים שדקדקו להתחיל את הספדיהם בדברי הלכה, כי אין לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, אך רוב דברי ההספד נאמרים מתוך דברי אגדה, השוים לכל נפש, אנשים נשים וטף. על גדולי תורה נהוג לשבת ארצה אחר ההספד, מלבד בערב ראש חודש אחר חצות, מפני קדושת ראש חודש. תוך כדי ישיבה ארצה יש יחידים שנהגו לומר:

אֵל מְלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בְּמְרוֹמִים הַמַּצֵּא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְּפֵי הַשְּׁכִינָה

בְּמַעְלֹת קְדוֹשִׁים וּמְהוֹרִים מְהוֹרִים בְּזֶהר הַרְקִיעַ אֵת נְשַׁמַּת

נְקֻבֹת

זְכָרִים

<p>(פב"ב) בְּעֵבֹר שְׁבִלֵי נְדָר אֲתָן צְדָקָה בְּעֵדָה בְּשֹׁבֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִסְתִּירָהוּ בְּסִתְר בְּנַפְיוֹ לְעוֹלָמִים וַיִּצְרַר בְּצִרְוֹר הַחַיִּים אֵת נְשַׁמַּתוֹ יִי הוּא נַחֲלָתָה תְּנוּחַ עַל מְשַׁכְּבוֹ בְּשָׁלוֹם וְנֹאמֵר אָמֵן:</p>	<p>(פב"ב) בְּעֵבֹר שְׁבִלֵי נְדָר אֲתָן צְדָקָה בְּעֵדָה בְּשֹׁבֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִסְתִּירָהוּ בְּסִתְר בְּנַפְיוֹ לְעוֹלָמִים וַיִּצְרַר בְּצִרְוֹר הַחַיִּים אֵת נְשַׁמַּתוֹ יִי הוּא נַחֲלָתָה תְּנוּחַ עַל מְשַׁכְּבוֹ בְּשָׁלוֹם וְנֹאמֵר אָמֵן:</p>
--	--

יש הממשיכים בדברי הספד קצרים תוך כדי ישיבה על הקרקע. אחר שהציבור קם מהרצפה, יש מספידים שמסיימים בדברי נחמה. אחר הספד אין אומרים קדיש דרבנן שנהוג לאמרו אחר דרשות רגילות. נהוג להספיד את גדולי התורה שנפטרו באותה שנה, ביום תענית החברה קדישא, שנקבע בכל קהילה במועד אחר, או בימי תענית ציבור כמו עשרה בטבת. הספדים אלה נערכים לעת ערב.

ומצוה לנחם אבלים ולדבר על לבם דברי תנחומים. ושיפטר מן האבל יאמר:

הַמְּקוֹם יִנַּחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַם:

תפילה בבית האבל

כל ימי² השבעה מתאספים בבית האבל לתפילת שחרית, מנחה ומערב, גם אם אינו אבל על אביו ואמו, ואפילו על תינוק בן שנה. אף בעת שהאבלות הן נשים בלבד, או שאין לנפטר מתאבלים, עושים מנין בבית הנפטר.

אירגון המנין היא מתפקידי החברה קדישא, או של חברה מיוחדת(שנקראת בשם 'חברת מנין' **Minyanverein** או 'חברת אהבת חסד') שקיבלה על עצמה להבטיח מניין לבית האבל. לחברה כזו מצטרפים גם כהנים, חלשים וזקנים, שאין ביכלתם לפעול במסגרת החברה קדישא דמטהרים ודקברנים. פעולות החברים הן 'לשם מצוה', שלא על מנת לקבל פרס.

החברה מביאה לבית האבלים ספר תורה עם ארון קודש, עמוד קריאה, סידורים ושרפרפים. בקהילות קטנות מאוד, באים כל חברי הקהילה להתפלל בבית הנפטר, ובאותו שבוע אין מקיימים תפילה בבית הכנסת.

במידת האפשר עורכים את התפילות בחדר שבו אירעה הפטירה.

מקפידים שנשים לא תהיינה נוכחות בחדר בשעת התפלה.

האבל עצמו מתפלל כשליח צבור, אם הוא מוכשר לכך (יש נוהגים כן החל מהיום השלישי או הרביעי מהשבעה) אך אינו קורא בתורה בשני וחמישי, ואינו עולה לתורה.

אין אומרים תחנון ולא 'אל ארך אפים'.

אומרים 'למנצה'.

מדלגים על הפסוק 'ואני זאת בריתי'.

אומרים ברבת כהנים בחזרת הש"ץ, אבל כהנים לא נושאים כפים.

אומרים 'תתקבל' בקדישים שאחר התפלה.

אומרים 'שיר מזמור לאסף'.

בסוף כל תפילה אומרים מזמור ט"ז ('מכתם לדוד'), גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מ"ט ('שמעו זאת כל העמים').

בתפילת מעריב בזמנו אין אומרים 'שיר המעלות' לפני 'ברכו'.

במוצאי שבת אין מזמרים 'לדוד ברוך' ואין אומרים 'ויהי נועם' ולא 'אתה קדוש', ולא את הפסוקים שלפני הבדלה.

בראש חודש והנוכה אומרים הלל, אך האבל יוצא מהחדר.

סליחות האבל אומר, אך לא לפני התיבה, ומדלג על הוידוי.

כאשר אין מנין בבית האבל בימי השבעה אין האבל הולך לבית הכנסת, להוציא תשעה באב שכל הקהל כולו בחזקת אבלים.

מותר לו ללכת לסליחות של ערב ראש השנה וערב יום הכיפורים. שאומרים אותן בעוד לילה.

בליל פורים מותר לו ללכת לבית הכנסת לשמוע את קריאת המנילה, ובבוקר גם לתפלה.

2. יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ורבי יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר, נפק מילתא מבינייהו. מנין לאבילות שבועה? דכתיב: 'והפכתיו חניכם לאבל' (עמוס ח:). מה חג שבועה אף אבילות שבועה. (גמ' מועד קטן כ.)

לימוד לעילוי נשמת הנפטר

בשבעת ימי האבל נהגו, ערב ובוקר, ללמוד לעילוי נשמת הנפטר.

אם אפשר הדבר, ראוי ללמוד במקום בו יצאה הנשמה.

יש המהדרים ללכת מיד אחר הקבורה לבית הנפטר, לקיים את הלימוד הראשון.

לומדים בבית האבל דברי מוסר ואגדה, מעניני חולי, ביקור חולים, תפילה על החולה, תשובה, וידוי, מיתה, פהרה, לוויה, קבורה, ניהום אבלים, דוגמת הנמצא ב'ספר החיים' וב'תוצאות חיים'. יש הלומדים מתוך פרק 'אלו מנלחין', או עניני אבלות מתוך ספרים אחרים.

נפטר שהניח אחריו חידושי תורה, לומדים מתוך ספריו.

בכמה קהילות ניתן השיעור על ידי מגיד השיעור הקבוע של החברה קדישא.

ראוי לתת צדקה לפני התחלת הלימוד. יש האומרים נוסח כלשהו לפני הלימוד ולאחריו,

כדי לידע ולהודיע עבור מי הם לומדים, כמו הנוסח שלפנינו:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׂבֻכּוֹת לְמוֹד הַמְּשֵׁנָה ◊ שְׁהִיא אוֹתִיּוֹת נְשָׁמָה:

תְּהִיא נְשָׁמָת (פלוני בן פלוני) צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים ◊ עִם נְשָׁמוֹת אֲבֵרָהֶם יִצְחָק יַעֲקֹב

שָׂרָה רַבֵּקָה רַחֵל וְלֵאָה ◊ וְעִם נְשָׁמוֹת שְׂאֵר צְדִיקִים וְצְדִיקָנוֹת שְׂבֻנָּן עֲדָן אָמֵן:

יש האומרים נוסח ארוך יותר, כפי שנדפס ב'תוצאות חיים' וספרים אחרים.

בדורות האחרונים נתפשט ללמוד משניות לעילוי נשמה, כפי שחידש השל"ה ש'משנה' אותיות 'נשמה', ולא נהגו כן הקדמונים, ואף האחרונים באשכנז לא למדו משניות בנוכחות האבל, שהאבל בתוך השבעה אסור בתלמוד תורה ואם משמיעים בנוכחותו משניות מכריחים אותו להיות 'מסיר אזנו משמוע תורה'.

לאחר הלימוד אומר האבל קדיש דרבנן.

יש נוהגים להתפלל וללמוד בבית הנפטר כל ימי השלושים, ולפחות בשבתות שבימי השלושים, ומקצת משפחות עושות כן כל השנה כולה, לעתים על ידי שכירת לומדים בתשלום, במידת האפשר בעשרה עם אמירת קדיש, ולפחות על ידי שני לומדים. עשירים גדולים נהגו לשכור עשרה לומדים, היקצו להם חדר מיוחד, וקבעו בו לימוד יומם ולילה במשך כל שנת האבל. אחרים שכרו מגיד שיעור שילמד עם עשרה בחורים.

בבית אבל אומר :

בלשון אשכנז: רבותי וויר וואללען בענשען ! או: הב לן ונברך !
 המסובים: תכלים קיג: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:
 ברשות: ◊ ◊ ◊ נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו:
 המסובים: ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו:
 המזמן: ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו:
 ברוך הוא וברוך שמו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ הן את העולם כלו ◊ בטובו ◊ בן בן בן
 וברחמים ◊ הוא קנוי כנן לתן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו: ובטובו הגדול ◊ תמיד לא חסר
 לנו ◊ ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד: בעבור שמו הגדול ◊ פי הוא זן ומפרנס לכל ◊ ומטיב
 לכל ◊ ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא: ברוך אתה יי הן את הכל:

נודה לך יי אלהינו ◊ על שהנחלת לאבותינו ארץ המדה מובה ורחבה: ועל
 שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ◊ ופדיתנו מבית עבדים ◊ ועל בריתך שחתמת בבשרנו ◊
 ועל תורתך שלמדנו ◊ ועל חקוקך שהודעתנו ◊ ועל חיים חן וחסד שהוננתנו ◊ ועל אכילת
 מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד ◊ בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יי אלהינו אנו מודים לך ◊ ומברכים אותך ◊ יתברך שמו בפי (נ"א בפה)
 כל חי תמיד לעולם ועד: בפתוב: זכרים ח: ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ
 הפכה אשר נתת לך: ברוך אתה יי על הארץ ועל המזון:

רחם יי אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ◊ ועל ירושלים עירך ◊ ועל ציון משכן כבודך ◊
 ועל מלכות בית דוד משיחך ◊ ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עליו: אלהינו אבינו
 רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו ◊ והרווח לנו יי אלהינו מהרה מכל צרותינו
 ונא אל תצריבנו יי אלהינו ◊ לא לידי מתנת בשר ודם ◊ ולא לידי הלואתם ◊ אלא
 [נוסח מאוחר: פי אם] לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה ◊ שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד:

נחם יי אלהינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה:
 נחם מאכלם ושמחם מיגונם ◊ באמור: ישעיהו ס"ג: באיש אשר אמו תנחמנו בן אנכי
 אנחמכם וירושלם תנחמו: ברוך אתה יי מנחם ציון בבנין ירושלים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ האל אבינו מלכנו ◊ בוראנו ◊ גאלנו ◊ קדושנו
 קדוש יעקב ◊ המלך החי ◊ הטוב והמטיב ◊ אל אמת ◊ דין אמת ◊ שופט צדק ◊
 לקח נפשות במשפט ◊ ושלט פועלמו לעשות בו פרצונו ◊ פי כל דרכיו משפט
 ואנחנו עמו ועבדיו: ועל הכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו ◊ גדר פרצות ישראל
 הוא יגדר את הפרצה הזאת מעלינו (אם אחר מברך יוסיף: ומעל האבל הזה) לחיים ולשלום ◊
 הוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב ומכל טוב אל יחסרנו: הרחמן וכו'

קדיש דרבנן

אחר אמירת מזמורי תהלים נוהגים ללמוד

מעט במשנה או במדרש ואגדה ואחר כך יש אומרים :

זרכות סד אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינְיָא ◊ תְּלַמְדֵי חֻכְמִים
מֵרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם שְׁנֵאמַר: יִשְׁעִיב נְגִיג וְכָל-פְּנֵיךָ לְמוֹדֵי יי
וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ: אֵל תִּקְרָא בְּנֵיךָ אֵלֶּא בּוֹנֵיךָ:
תְּהִלִּים קִיט:קסכ שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרַתְךָ וְאִין לְמוֹ מִבְּשׁוּלֵי:
קכז-ו-ט שְׁאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֶהְבִּיךָ: יְהִי-שְׁלוֹם בְּחֵילְךָ
שְׁלוֹה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ: לְמַעַן אֲחִי וְרַעִי אֲדַבְּרֶה-נָא שְׁלוֹם בְּךָ:
לְמַעַן בֵּית־יְי אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה מִיָּדְךָ: כַּטִּיב יי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן
יי | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

אחר שיעור בהלכה ושמעתתא
יש המקדימין לומר 'רבי חנניא בן
עקשיא' (אחר דרשה באגדתא
לא הצריכו אמירה זו):

רַבִּי חֲנִינְיָא בֶן עֲקִישָׁי אָמַר ◊
רְצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזִכּוֹת
אֶת יִשְׂרָאֵל ◊ לְפִיכָּךְ הִרְפָּה
לְהֵם תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ שְׁנֵאמַר:
יִשְׁעִיב מִזֶּכֶר יי חֲפִיץ לְמַעַן צִדְקוֹ
יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדָּיר:

אחר כל דרשה או שיעור אומרים

היתומים והאבלים קדיש דרבנן.

כורע יתגדל ויתקדש שְׁמִיה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבִרָא כְרַעוּתָה
וַיְמַלִּיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל
בְּעֶנְלָא וּבְזִמַן קָרִיב: וְאָמְרוּ כוֹרַע אָמֵן. (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעֵלְמֵי עֲלַמְיָא

כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתתדר ויתעלה ויתהלל
שְׁמִיה דְקִדְשָׁא כוֹרַע בְּרִיךְ הוּא ◊ הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו). לְעֵלְא מִכָּל-בְּרַכְתָּא
וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָא ◊ דְאָמִירֵן בְּעֶלְמָא: כוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קדיש דרבנן על פי נוסחא הישנה

עַל-יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן
וְעַל תְּלַמְדֵיהוֹן וְעַל כָּל-תְּלַמְדֵי
תְּלַמְדֵיהוֹן ◊ וְעַל כָּל (וּכְל) מַאֲן
דְעַסְקוֹן בְּאוֹרֵיתָא ◊ דְבִאֲתָרָא הַדִּין
וְדְבְּכָל-אַתָּר וְאַתָּר: יְהִי לְנָא וְלְהוֹן
שְׁלָמָא ◊ חֲנָא וְחַסְדָּא וְרַחֲמֵי
(וְרַחֲמִין) ◊ וּמְזוּנֵי רוּיְחִין (רוּיְחִין) ◊
וּפְרַקְנָא ◊ מִן-קָדָם מָרָא (מְאִרְיָה)
שְׁמִיָּא (וְאַרְעָא) ◊ וְאָמְרוּ: אָמֵן:

קדיש דרבנן נוסח הרגיל

עַל-יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן
וְעַל תְּלַמְדֵיהוֹן וְעַל כָּל-תְּלַמְדֵי
תְּלַמְדֵיהוֹן ◊ וְעַל כָּל-מֵן דְעַסְקוֹן
בְּאוֹרֵיתָא ◊ דִּי בְּאֲתָרָא הַדִּין וְדִי
בְּכָל-אַתָּר וְאַתָּר: יְהִי לְהוֹן (וּלְכוֹן)
שְׁלָמָא¹ [רַבָּא] ◊ חֲנָא וְחַסְדָּא וְרַחֲמִין
[וְחִיִּין אֲרִיכִין] ◊ וּמְזוּנָא רוּיְחָא
וּפְרַקְנָא ◊ מִן-קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשְׁמִיָּא
וְאָמְרוּ: אָמֵן:

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן-שְׁמִיָּא ◊ וְחַיִּים עֲלֵינוּ וְעַל כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
כוֹרַע וּפּוֹסַע ג' פְּסִיעוֹת לְאַחֲרָיו

הופך פניו לצד שמאלו עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו הוֹפֵךְ פָּנָיו לְצַד יְמִינוֹ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ ◊
מִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

1. בסדור אזור אליהו כתב שהמילים 'רבא' ו'חיי אריכי' מופיעות לראשונה במהד"ב של השל"ה (אמסטרדם תק"ב).

נוסחי הקדיש

רק יתום אחד אומר קדיש ואין שנים ויותר אומרים קדיש יחדיו כשם שאינם אומרים חזרת הש"ץ בשנים : האומר קדיש, ברשות גבאי, עומד סמוך לבעל תפלה, לימינו או לשמאלו, ואומר קדיש : האומר קדיש יתום או קדיש דרבנן מתעטף בטלית אף בתפילת מנחה וערבית משום כבוד הצבור : העובר לפני התיבה אינו אומר קדיש יתום אם יש שם חיובים אחרים. כאשר אין חיובים אחרים מלבדו, יאמר רק קדיש יתום אחד בלבד אחר 'שיר מזמור לאסף', מפני שאסור להרבות בקדישים מיותרים. אם אין שום חיוב בבית הכנסת, יאמר אדם אחר קדיש יתום בגמר התפלה אחר 'שיר מזמור לאסף'. כל קדיש שתפסו מעומד יש לעמוד בו. רבים מחמירים לעמוד גם בשאר קדישים. יש הקמים קמעה באמירת 'יהא שמייה' בלבד. בכל קדיש יתום אין כופלים 'לעלא' בעשרת ימי תשובה כלל.

אבל (קטן) כורע **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא** (קהל אמן) **בְּעֵלְמָא דְּבְרָא בְּרַעוּתָהּ** **וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ** **בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן** **וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל** **בְּעֵגְלָא וּבְיָמֵן קְרִיב: וְאָמְרוּ** אבל (קטן) כורע אמן. (קהל אמן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמֵי עֵלְמֵי

אבל (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא** **וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵיהּ דְּקַדְשָׁא** אבל (קטן) כורע **בְּרִיךְ הוּא** **לְעֵלְא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא** **תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא** **דְּאָמְרוּן בְּעֵלְמָא:** אבל (קטן) כורע **וְאָמְרוּ אָמֵן:** (קהל אמן)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמֵיָא **וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל:** **וְאָמְרוּ אָמֵן:** (קהל אמן)

אבל כורע ופוסע ג' פסיעות לאחוריו

הופך פניו לצד שמאלו **עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו** הופך פניו לצד ימינו **הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ** **מִשְׁתַּחוּה לַפָּנִי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:** **וְאָמְרוּ אָמֵן:** (קהל אמן)

Mourners Kaddish Transliterated

Mourner Bows: **Yisgadal ve'yiskadash Sh'mey Rabbo** (Congregation: **Omaine!**), **be'olehmo deevro cheeroosay, ve'yamlich malchoosay, be'hayaychoun uv'youmaychoun uv'hayay de'chol Bays Yisroel, ba-agolo uvezman koreev, ve'imroo** Mourner Bows: **Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Yehay Sh'may Rabbo me'vorach le'olam ul'olehmay olehmayo!

Mourner Bows: **Yisborach v'yishtabah ve'yispo-ar ve'yisrou-mam ve'yisnasay, v'yis-hadar v'yis-aleh v'yisa-llal Sh'may De'Koodsho** Mourner Bows: **B'rich Hoo! L'aylo mee-kol beerchoso ve'shee-roso toosh'beh-hoso ve'nehomoso da'ahmeeron be'olehmo** Mourner Bows: **ve'eemroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Ye'hay sh'lomo rabbo min she'mayo, ve'hayim olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine! (Congregation: **Omaine!**)

Mourner Bows and walks back three steps:

Turns to the left side: **Ousseh sholoum bi'mroumov**, Turns to the right side: **hoo ya-aseh sholoum** Bows forward: **olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

¹ פרשיות לכל השנה

בראשית בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה ² תְּהוֹ וְכָהוּ: וְחֹשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אֹר וַיְהי-אֹר:
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לְאֹר יוֹם
וְלַחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

³ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל לַרְקִיעַ וַיְהי-כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
לַרְקִיעַ ³ שָׁמַיִם וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:

⁴ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהי-כֵן:
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְנֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
תִּדְשֵׂא הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מִזֵּרֵעַ זֵרַע עֵץ פֶּרִי עֵשֶׂה פֶּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זֶרְעוּ-כֹּו עַל-הָאָרֶץ
וַיְהי-כֵן: וַתִּזְעַן הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מִזֵּרֵעַ זֵרַע לְמִינֵהוּ וַעֵץ עֵשֶׂה-פֶּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוּ-כֹּו לְמִינֵהוּ
וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

נח אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת-הָאֱלֹהִים הִתְחַלֵּף-נֹחַ: וַיּוֹלֵד נֹחַ
שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יָפֶת: וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ חָמָס:
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר אֶת-דַּרְכֹּו עַל-הָאָרֶץ: ׀ וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵן כָּל-בָּשָׂר כָּא לִפְנֵי כִּי-מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתֶם אֶת-הָאָרֶץ:
עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי-גֹפֶר קָנִים תַּעֲשֶׂה אֶת-הַתֵּבָה וּבְכַפְרֹת אֶתָּה מִבֵּית וּמְחוּץ כַּכֹּפֶר: וְזֶה
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אַרְבֵּי הַתֵּבָה חֲמֵשִׁים אַמָּה רְחֹבָהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ:
צֹהַר | תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל-אַמָּה תִּבְלָנָה מִלְּמַעַלָּה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצַדָּהּ תִּשְׂוּם תַּחְתֵּיתִים
שָׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים תַּעֲשֶׂה: ׀ וְאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת-הַמַּבּוּל מַיִם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל-בָּשָׂר
אֲשֶׁר-כֹּו רֹיחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר-בָּאָרֶץ יִגָּע: וְהִקְמַתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבֵאתִי
אֶל-הַתֵּבָה אֹתָהּ וּבְנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּבְנֵי-בְנֶיךָ אִתְּךָ: וּמִכָּל-חַי מִכָּל-בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכָּל
תִּבְיָא אֶל-הַתֵּבָה לְחַיִּית אִתְּךָ זָכָר וּנְקֵבָה יְחִוּ: ׀ מִחֲעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכָּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְחַיִּוֹת: וְאֹתָהּ קַח-לְךָ מִכָּל-מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל
וְאִסַּפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאֲכָלָהּ: וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה:

1. Generally in אשכנז, the מנהג was to conclude an עליה which ended with the הויה by going up with one's voice. In the past Polish קריאה בעלי would do so when chanting any שם השם, even in the middle of the קריאה. They would likewise emphasize, every place where the first letters or the last letters of a series of words spell out the הויה שם, for example: יום הששי ויכולו השמים, although the רבנים of the time strongly opposed these Polish practices.

2. תָּנָא, תְּהוֹ קו יָרוֹק שְׁמִקוּף אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ, שְׁמַמְנוּ נִצָּא חֹשֶׁךְ, שְׁנֹאמַר: 'יֵשֶׁת חֹשֶׁךְ | סִתְרוּ סְבִיבוֹתַי': כֹּהוּ אֵלוּ אַבְנִים הַמְפּוֹלְמוֹת הַמְשׁוּקְעוֹת בְּתֵהוֹם, שְׁמֵהוּ יוֹצֵאִין מַיִם, שְׁנֹאמַר: 'וְנִמְחָה עֲלֶיהָ קִרְתָּהּ וְאִבְנֵי-כֹהוּ': (גמ' חגיגה יב.)

3. מאי שָׁמַיִם? אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַר חִינְיָא, שְׁשָׁם מַיִם. (גמ' חגיגה טז.)

לך ויאמר יי אל-אברהם לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל-הארץ אשר אראך: ואעשה לגוי גדול ואברכה ואגדלה שמך וזה ברכה: ואברכה מברכה ומקללה אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: ^ל וילך אברהם כאשר דבר אליו יי וילך אתו לוט ואברהם ברחמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברהם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו ואת-כל-רכושם אשר רכשו ואת-הנפש אשר-עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה פנען ויבאו ארצה פנען: ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והפנעני אז בארץ: וירא יי אל-אברהם ויאמר לזרעך אתן את-הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליי הנראה אליו: ויעתק משם הורה מקדם לבית-אל ויט אהלה בית-אל מים והעי מקדם ויבן-שם מזבח ליי ויקרא בשם יי: ויפע אברהם הלך ונסוע הנגבה: פ

^{ישראל} ויהי רעב בארץ וירד אברהם ⁴ מצרימה לגור שם כיר-בד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל-שרי אשתו הנדהגא ודעתי כי אשה יפת-מראה את: וזה כיר-ראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמר-גא אחתי את למען ייטב-לי בעבורך וחייתה נפשי בגלגלך:

וירא וירא אליו יי פאלני ממרא והוא ישב פתח-האהל פחם היום: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מהל האהל וישתחו ארצה: ויאמר אדני אם-גא מצאתי חן בעיניך אל-גא תעבר מעל עבדך: ^ל למנהג אשכנז יקח-גא מעט-מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ: ואקחה פת-לחם וסעדו לפכם אחר תעברו כיר-על-פן עברתם על-עבדכם ויאמרו פן תעשה כאשר דברת: ^ל למנהג פולין וימחר אברהם האהלה אל-שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמה סלת לוישי ועשי עגות: ואל-הפקר רין אברהם ויקח בך בך רך ומוב ויתן אל-הנער וימחר לעשות אתו: ויקח המאה וחלב וכן-הפקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא-עמד עליהם תחת העץ ויאכלו: ^{ישראל} ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: ויאמר שוב אשוב אליך בעת חיה והנה-בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו: ואברהם ושרה וקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח פנשים: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי חיתה-לי עדנה ואדני זקן: ויאמר יי אל-אברהם למה זה צחקך שרה לאמר האף אמנם אלך ואני זקנתי: היפלא מני דבר למועד אשוב אליך בעת חיה ולשרה בן:

4. תנא, רבי נחמיה אומר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה, הטייל לה הכתוב ה"א בסופה. ותנא דבי רבי ישמעאל, פגון, אלים, אלימה, מחנים, מחנימה, מצרים, מצרימה, דבלתימה, ירושלימה, מדברה. (גמ' יזמות יג.)

חיי שרה ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספר לשרה ולבנותיה: ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל-בני-חת לאמר: גרותוֹשֵׁב אנכי עִמְכֶם תָּנוּ לִי אֲחֹת-לְקַבֵּל עִמְכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְפָּנַי: וַיַּעֲנוּ בְנֵי-חַת אֶת-אֲבֹתָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמַעְנוּ | אֲדֹנָי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכָנוּ בְּמִבְחָר קִבְרֵינוּ קִבֵּר אֶת-מֵתְךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת-קִבְרוֹ לֹא-יִכְלֶה מִמֶּנּוּ מִקְבֹּר מֵתְךָ: וַיִּקָּם אֲבֹתָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם-הָאָרֶץ לְבְנֵי-חַת: ^ל וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם-יֵישׁ אֶת-נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת-מֵתִי מִלְפָּנַי שְׁמַעְנוּ וּפְנֹעוּ-לִי בְּעֶפְרוֹן בְּדֶ-חֶסֶד: וַיִּתֵּן-לִי אֶת-מַעְרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר-לוֹ אֲשֶׁר בְּקִצֵּה שְׂדֵהוּ בְכֶסֶף מָלֵא וַתִּנְנֶה לִי בְּתוֹכְכֶם לְאֲחֹת-קִבְרִי: וְעֶפְרוֹן יֵשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי-חַת וַיַּעַן עֶפְרוֹן חַתִּי אֶת-אֲבֹתָם בְּאוֹנֵי בְנֵי-חַת לְכָל בְּאֵי שַׁעַר-עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא-אֲדֹנָי שְׁמַעְנוּ הַשְּׂדֵה נָתַתִּי לָךְ וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר-בּוֹ לָךְ נָתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי-עַמִּי נָתַתִּיהָ לָךְ קִבֵּר מֵתְךָ: וַיִּשְׁתַּחוּ אֲבֹתָם לִפְנֵי עַם-הָאָרֶץ: ^{ישראל} וַיְדַבֵּר אֶל-עֶפְרוֹן בְּאוֹנֵי עַם-הָאָרֶץ לֵאמֹר אֵךְ אִם-אַתָּה לוֹ שְׁמַעְנוּ נָתַתִּי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת-מֵתִי שָׁמָּה: וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת-אֲבֹתָם לֵאמֹר לוֹ: אֲדֹנָי שְׁמַעְנוּ אֶרֶץ אֲרָבֶעַ מֵאוֹת שְׁקֵל-כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מִדֵּהוּא וְאֶת-מֵתְךָ קִבֵּר: וַיִּשְׁמַע אֲבֹתָם אֶל-עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אֲבֹתָם לְעֶפְרוֹן אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאוֹנֵי בְנֵי-חַת אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקֵל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר:

תולדות ואֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בְּרַאֲבָרָהם אֲבֹרָהם הוֹלִיד אֶת-יִצְחָק: וַיְהִי יִצְחָק בְּרַאֲבָרָהם שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת-רַבְקָה בַּת-בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּהֵן אָרָם אֲחֹת לְבִן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה: וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לַיְלֵ לְנִכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עַקְרָה הוּא וַיַּעֲתֵר לוֹ יְיָ וַתַּהַר רַבְקָה אִשְׁתּוֹ: וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם-כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִכִי וַתִּלְדָּה לְדָרְשׁ אֶת-יְיָ: ^ל וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ שְׁנֵי גֵימִים [ק' גוים] כְּבִטְנָהּ וּשְׁנֵי לְאִמִּים מִמֶּעַד: וַיִּפְרְדוּ וְלֵאמֹם מִלֵּאָם יֵאָמֵן וְרַב יַעֲבֹד צִעִיר: וַיִּמְלְאוּ יְמִיהָ לָלֶדֶת וַהֲנֶה תוֹמֵם כְּבִטְנָהּ: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוּנִי כְּלוֹ בְּאֲדָרַת שַׁעַר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עִשׂוֹ: וְאַחֲרָיָו יֵצֵא אַחִיו וַיִּדּוּ אֲחֹת בְּעַקֵּב עִשׂוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּצְחָק בְּרַאֲבָרָהם שָׁנָה בְּלֶדֶת אִתָּם: ^{ישראל} וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עִשׂוֹ אִישׁ יָדֵעַ צִיד אִישׁ שְׂדֵה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים: וַיֵּאָתֵב יִצְחָק אֶת-עִשׂוֹ כִּי-צִיד בְּפִיו וּרַבְקָה אֲהָבַת אֶת-יַעֲקֹב: וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב גִּיד ⁵ וַיִּבֹא עִשׂוֹ מִדֵּ-הַשְּׂדֵה וְהוּא עָרִף: וַיֹּאמֶר עִשׂוֹ אֶל-יַעֲקֹב הֲלָעִימְנִי נָא מִדֵּ-הָאָדָם הָאָדָם הַזֶּה כִּי עָרִף אֲנִכִי עַל-כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אָדָוּם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכֶּרֶה כִּיֹּם אֶת-בְּכֹרְתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עִשׂוֹ הִנֵּה אֲנִכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלָמָּה-יֵה לִי בְכֹרֶה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׁבַעָה לִי כִיֹּם וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת-בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב: וַיַּעֲלֵב נָתַן לְעִשׂוֹ לָחֶם וַיִּגְדַּע עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיִּשֶׁתּ וַיִּקָּם וַיִּלְךָ וַיִּבֹז עִשׂוֹ אֶת-הַבְּכֹרֶה: פ

5. אמר רבי יוחנן, חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום (שמת אברהם אבינו). א) בא על נערה מאורסה, ב) והרג את הנפש, ג) וכפר בעיקר, ד) וכפר בתחילת המתיים, ה) ושט את הבכורה. בא על נערה מאורסה פתיב הקא: ויבא עשו מן השדה וכתוב התם: 'כי בשדה מצאה' (דברים כב:כז), הרג את הנפש, פתיב הקא: 'עוף' וכתוב התם: 'אוי-נא לי כירעלפה נפשי להרגים:' (ירמיה ד:לא), וכפר בעיקר פתיב הקא: 'ולמה יה לי וכתוב התם: 'יה א-לי ואנחה' (שמות טו:ב), וכפר בתחילת המתיים, דכתוב: 'הנה אנכי הולך למות, ושט את הבכורה דכתוב: ויבז עשו את-הבכורה:' (33 צחרא טז:)

ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ויילך יצחק אל אבימלך מלך-פלשתים גרה: וירא אליו יי' ויאמר אל-תדר מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כיר-לך ולזרעך אתן את-כל-הארצת האל והקמתי את-השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרפיתי את-זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל-הארצת האל והתברכו בזרעך כל גווי הארץ: ועקב אשר-שמע אברהם בקלי וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורתיו:

ויצא ויצא יעקב מפאר שבע ויילך חרנה: ויפגע במקום וילן שם כיר-בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: והנה יי' נצב עליו ויאמר אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אפה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך בעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגפה ונברכו בך כל-משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר-תלך והשבתיך אל-האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אס-עשיתי את אשר-דברתי לך: וייקח יעקב משנתו ויאמר אבן יש יי' במקום הזה ואנכי לא ידעתי: וירא ויאמר מה-נורא המקום הזה אין זה כי אס-בית אלהים וזה שער השמים: וישכב יעקב בפקר ויקח את-האבן אשר-שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על-ראשה: ויקרא את-שם-המקום ההוא בית-אל ואולם לזו שם-העיר לראשונה: ויבד יעקב נדר לאמר אס-יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתת לי לחם לאכל ובגד ללבוש: ושבתו בשלום אל-בית אבי והיה יי' לי לאלהים: והאבן הזאת אשר-שמתו מצבה יהיה בית אלהים⁶ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

וישלה וישלח יעקב מלאכים לפניו אל-עשו אחיו ארצה שער שדה אדום: ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עס-לבן גרתי ואחר עד-עתה: ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצאתו ביעיניך: וישבו המלאכים אל-יעקב לאמר באנו אל-אחידך אל-עשו וגם הלך לקראתך וארבע-מאות איש עמו: וירא יעקב מאד ויצד לו ויחץ את-העם אשר-אתו ואת-הצאן ואת-הפקר והגמלים לשני מחנות: ויאמר אס-יבוא עשו אל-המחנה האחת והפתו והיה המחנה הנשאר לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יי' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:⁷ קטנתי מכל החסדים ומכל-האמת אשר עשית את-עבדך כי במקלי עברתי את-הירדן והיה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כיר-רא אנכי אתו פן-יבוא והכני אס על-בנים: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את-זרעך בחול הים אשר לא-יספר מרב:

6. תנא, המבוא אל יבוא יותר מחמש, שמה יצטרך לברות . . . אמר רב נחמן ואיתמא רב אחא בר יעקב, מאי קרא? וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: (גמ' כתובות כ).

7. לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לו נס, שמה אין עושין לו נס, ואם תימצא לומר עושין לו נס, מנכין לו מזכותיו. אמר רב חנן, מאי קרא? דכתיב: 'קטנתי מכל החסדים ומכל-האמת' (גמ' טענית כ).

וישב וישב ועלב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: אלה | תלדות יעלב יוסף בך שבך עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלחה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם: וישאל אהב את יוסף מכל בניו בך זקנים הוא לו ועשה לו בתנת פסים: ^ל ויראו אחיו כראתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם: ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנה אתו: ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצצה והנה תספינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי: ^{ישראל} ויאמרו לו אחיו המלך המלך עלינו אס משול תמשל בנו ויוספו עוד שנה אתו על חלמתי ועל דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ועשר כוכבים משתחווים לי: ויספר אל אביו ואל אחיו ויגדו בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיו להשתחות לך ארצה: ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר:

מקץ ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר: והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר רעות מראה ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר: ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקח פרעה: ^ל וישן ויחלם שנית והנה | שבע שפלים עלות בקנה אחד בריאות ומבות: והנה שבע שפלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן: ותבלענה השפלים הדקות את שבע השפלים הבריאות והמלאות וייקח פרעה והנה חלום: ^{ישראל} ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה: וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מזכיר היום: פרעה קצף על עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר המפחים אתי ואת שר האפים: ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש בפתרון חלמו חלמנו: ושם אתנו נער עבדי עבד לשר המפחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו איש בחלמו פתר: ויהי כאשר פתר לנו בן היה אתי השיב על בני ואתו תלה: וישלח פרעה ויקרא את יוסף וירצהו מן הבור ויגלה ויחלף שמלתי ויבא אל פרעה:

ויגש ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידברנא עבדך דבר באוני אדני ואל-יחר אפך בעבדך כי כמוד כפרעה: אדני שאל את-עבדיו לאמר היש-לכם אב אדאח: ונאמר אל-אדני יש-לנו אב זמן וילד זקנים קמון ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: ^ט ותאמר אל-עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו: ונאמר אל-אדני לא-יוכל הנער לעזוב את-אביו ועזב את-אביו ומת: ותאמר אל-עבדיך אס-לא ירד אחיכם הקמון אתכם לא תספון לראות פני: ויהי כי עלינו אל-עבדך אבי ונדר-לו את דברי אדני: ^י ויאמר אבינו שבו שברד-לנו מעט-אכל: ונאמר לא נוכל לדרת אס-יש אחינו הקמון אתנו ונדרנו כי-לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקמון איננו אתנו: ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה-לי אשתי: ויצא האחד מאתי ואמר אך מרר מרר ולא ראיתיו עד-הנה: ולקחתם נס-את-זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את-שיבתי ברגע שאלה: ועתה כבא אל-עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו:

ויחי ויהי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימיו-ועקב שני חיו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימיו-וישראל למות ויקרא | לבנו ליוסף ויאמר לו אס-נא מצאתי חן בעיניך שים-נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל-נא תקברני במצרים: ושכבתי עם-אבותי ונשאתני במצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על-ראש המטה: ^פ

^{טז} ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה חלה ויקח את-שני בניו עמו את-מנשה ואת-אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחוק ישראל וישב על-המטה: ויאמר יעקב אל-יוסף ^ז אל שדי נראה-אלי בלזו בארץ כנען ויברך אתי: ^{יז} ויאמר אלי הניני מפרך והרביתה ונתתיה לקהל עמים ונתתי את-הארץ הזאת לורעה אחריה אחות עולם: ועתה שני-בניך הגולדים לך בארץ מצרים עד-באי אליך מצרימה ליהם אפרים ומנשה בראובן ושמעון יהודאי: ומולדתך אשר-הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני | כבאי מפרך מטה עלי רחל בארץ כנען בפרך בעוד כברת-ארץ לנא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: ויקרא ישראל את-בני יוסף ויאמר מיר-אלה: ויאמר יוסף אל-אביו בני הם אשר-נתת-לי אלהים בזה ויאמר קחם-נא אלי ואברכם:

שמות ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ראובן שמעון לוי ויהודה: יששכר זבולן ובנימין: דן ונפתלי גד ואשר: ויהי כל-נפש יצאי ירד-יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים: וימת יוסף וכל-אחיו וכל הדור ההוא: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: ^ח

8. אמר ריש לקיש '... א-ל שדי' אני הוא שאמרתי לעולם די. (גמ' חגיגה יב.)

^ל וַיִּקַּם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִפְּנֵי: הִבֵּה נָתַחֲמָה לּוֹ פַרְיָרְפָה וְהָיָה כִּי־תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם וַיְכַן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת־פְּתָם וְאֶת־רַעְמֶסֶס: וּכְאֲשֶׁר יַעֲנֵנו אֹתוֹ כֵּן יִרְפָּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{ישראל} וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְדֹּ: וַיִּמְרְדוּ אֶת־חַיִּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבְלִבָּנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה פְּשֻׁדָה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עֲבָדוּ בָהֶם בְּפָרְדֹּ: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֻדַת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֲחֻת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּטֹעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלְדֻכֶּן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וַרְאִיתֶן עַל־הָאֲבָנִים אֲסַבֵּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאֲסַבֵּת הוּא וְחַיָּה: וְתִירָאן הַמִּילֻדַת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּתְחַיֵּן אֶת־הַיְלָדִים:

וארא וידבר אלהים אל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְיָ: וְאֵלֶּיךָ אֶל־אֲבֹתֶיךָ אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי וְשָׁמַי׃ יְיָ לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּם לֵתֵת לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ כְּנַעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר־גָּרִו בָּהֶּ: וְגַם | אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נְאֻמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מְעַבְדִים אִתְּם וְאָזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי: ^ל לָכֵן אָמַר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגִאלְתִּי אֶתְכֶם בְּיָדִי וְגִשְׁפַּטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִנִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעֹתֶם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יְדֵי לֵתֵת אֹתָהּ לְאֲבֹתֶיךָ לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִדְּרֹשָׁה אֲנִי יְיָ: וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקְצֵר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה: פ

^{ישראל} וַיִּדְבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: כֹּה דַבֵּר אֶל־פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָיו יְיָ לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלָי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲה וְאֲנִי עֹבֵל שְׂפָתַיִם: פ

וַיִּדְבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיִּצְוּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

בא ויאמר יי אל-משה בא אל-פרעה כִּי-אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת-לִבּוֹ וְאֶת-לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְנִי אֱלֹה בְּקִרְבּוֹ: וְלִמְעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי כְּנֹךְ וּבְכַפְנֹךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת-אֶתְנִי אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֻתֶם כִּי-אֲנִי יי: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל-פְּרֹעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה-אָמַר יי אֱלֹהֵי הַעֲבָרִים עַד-מַתִּי מֵאַנַּת לַעֲנַת מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: ^ל כִּי אִם-מֵאַן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת-עַמִּי הַנֶּנִּי מִבֵּית מִצְרַיִם בְּנֹכַח: וְכִסַּה אֶת-עֵינַי הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לָרֹאֵת אֶת-הָאָרֶץ וְאֶכְל | אֶת-יִתְרַת הַפְּלִמָּה הַנִּשְׂאֶרֶת לָכֶם מִן-הַבְּרָד וְאֶכְל אֶת-כָּל-הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן-הַשָּׂדֶה: וּמֵלֹאן בְּתִיךְ וּבְתִי כָל-עֲבָדֶיךָ וּבְתִי כָל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-רָאוּ אֶבְתִּיךָ וְאֵבוֹת אֶבְתִּיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתָם עַל-הָאָדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרֹעֹה: ^{ישראל} וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרֹעֹה אֵלָיו עַד-מַתִּי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת-הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבֹדוּ אֶת-יי אֱלֹהֵיהֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם: וַיּוֹשֶׁב אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אַהֲרֹן אֶל-פְּרֹעֹה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לָכֵן עֲבָדוּ אֶת-יי אֱלֹהֵיכֶם מִי וּמִי הַחֲלָבִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנַעַרְנוּ וּבְזִקְנֵינוּ גִלְדָּה בְּבָנֵינוּ וּבְכַנּוּתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבְבָקְרֵנוּ גִלְדָּה כִּי חֲגִוֵי לָנוּ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי כֵן יי עַמְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת-מִסְפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגַד פְּנֵיכֶם: לֹא כֵן לְכַרְנָא הַנְּבָרִים וְעַבְדוּ אֶת-יי כִּי אַתָּה אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיַּגִּישׁ אֶתְכֶם מֵאֵת פְּרֹעֹה:

בשלה ויהי בשלח פרעה את-העם ולא-נחתם אלהים ודרך ארץ פלשתים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי | אָמַר אֱלֹהִים פְּרִי-נַחֲתָם הָעַם בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׂבוּ מִצְרַיִמָּה: וַיִּסַּב אֱלֹהִים | אֶת-הָעַם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם-סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשְּׂבִיעַ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהִעֲלִיתֶם אֶת-עֲצָמֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם: ^{לוי למנהג אשכנז} וַיִּסְעוּ מִסִּפַּת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתְכֶם בְּקִצְעָה הַמִּדְבָּר: וַיִּי הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמוּד עֵנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וּלְלֵילָה בְּעָמוּד אֵשׁ לְהַאֲוִיר לָהֶם לְלַבַּת יוֹמָם וּלְלֵילָה: לֹא-יִמָּישׁ עָמוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעָמוּד הָאֵשׁ לְיַלָּה לִפְנֵי הָעַם: פ

וַיִּדְבַּר יי אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי כִּי חִיֵּרֶת בֵּין מִגְדַּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בָעַל צַפֵּן נִבְחָו תַּחֲנוּ עַל-הַיָּם: וַאֲמַר פְּרֹעֹה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סָגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: וְחֻקְתִּי אֶת-לֵב-פְּרֹעֹה וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפְרֹעֹה וּבְכָל-חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי יי וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: ^{ישראל למנהג פולין} וַיַּגִּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם וַיַּחֲפֹד לֵבָב פְּרֹעֹה וַיַּעֲבֹדוּ אֶל-הָעַם וַיֹּאמְרוּ מִדֵּ-זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי-שַׁלַּחְנוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל מֵעֲבָדֵנִי: וַיֹּאמֶר אֶת-רַכְבּוֹ וְאֶת-עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ: וַיִּקַּח שֵׁשׁ-מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹדֶר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל-בָּלוּ: וַיַּחֲזֵק יי אֶת-לֵב פְּרֹעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵצְאוּ בְּיַד רָמָה:

יתרו וישמע יתרו כחן מדון חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כיהוציא יי את ישראל מצרים: ויפח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם פי אמר גר היתי בארץ נכריה: ושם האחד אליעזר כיה אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ^ל ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים: ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישקדלו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האלה: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי: ^{שדא} ויחד יתרו על כל הפזכה אשר עשה יי לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ויאמר יתרו ברוך יי אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים: עתה ידעתי כיה גדול יי מכל האלהים פי בדבר אשר דרו עליהם: ויפח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אחריו וכל | זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים:

משפטים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: פי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי הנם: אם בגפו יבא בגפו יצא אם בפעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: אם אדניו יתרו לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי: והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אדניו במרצע ועבדו לעלם: ^ס וכיהמכר איש את בנתו לאמה לא תצא פצאת העבדים: אם רעה בעיני אדניה אשר לא [נ לו] יעדה והפכה לעם נכרי לא ימשל למכרה כבגדודבה: ואם לבנו ייעדה כמשפט הפנות יעשה לה: אם אחרת יקחלו שארה פסותה וענתה לא יגרע: ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה הנם אין כסף: ^{שדא} ^ס מכה איש ומת מות יומת: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לה מקום אשר יגוס שמה: ^ס וכיהינד איש על רעהו לחתנו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות: ^ס ומכה אביו ואמו מות יומת: ^ס ונזב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת: ^ס ומקלל אביו ואמו מות יומת: ^ס וכיהריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב: אם יקום והתהלך בחיון על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ורפא:

תרומה וידבר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זתב וכסף ונחשת: ותבלת וארנמן ותולעת שני ושש ועזים: ועלת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שפים: ^ל שמן למאר בשמים לשמן המשחה ולקמרת הספים: אבני ששה ואבני מלאים לאפד ולחשו: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל פליו וכן תעשו: ^ס

^{ישראל} וַעֲשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתִים וְחָצִי אַרְבּוֹ וְאִמָּה וְחָצִי רַחְבּוֹ וְאִמָּה וְחָצִי קָמְתוֹ: וְצִפִּיתֶם אֹתוֹ זָהָב מְהוֹר מִבַּיִת וּמְחוּץ תִּצְפְּנֵנוּ וְעֲשִׂיתֶם עָלָיו זָרָה סָבִיב: וְיִצְקַתֶּם לוֹ אַרְבַּע מִבְּעַת זָהָב וְנִתְּתָה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי מִבְּעַת עַל-צִלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי מִבְּעַת עַל-צִלְעוֹ הַשְּׁנִייתָ: וְעֲשִׂיתֶם בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתֶם אֹתָם זָהָב: וְהִבַּאתֶם אֶת-הַבַּדִּים בַּמִּבְּעַת עַל צִלְעַת הָאֲרוֹן לְשֵׂאת אֶת-הָאֲרוֹן בָּהֶם: בַּמִּבְּעַת הָאֲרוֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסְרוּ מִמֶּנּוּ: וְנִתְּתָה אֶל-הָאֲרוֹן אֵת הַעֲדוֹת אֲשֶׁר אִתִּי אֵלֶיךָ:

תצוה ואֵתָה תִצְוֶה | אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שִׁטִּים זֵית וְגַם פְּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: בְּאֶהֱל מוֹעֵד מְחוּץ לַפְּרָכֶת אֲשֶׁר עַל-הַעֲדוֹת יַעֲרֹף אֹתוֹ אֲהַרֵן וּבְנָיו מֵעַרְב עַד-בְּקָר לִפְנֵי יְיָ תִקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֶם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ׀ וְאִתָּה תִקְרַב אֵלֶיךָ אֶת-הָאֲרוֹן אֲחִיךָ וְאֶת-בְּנָיו אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַהֲנוֹ לִי אֲהַרֵן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אֲהַרֵן: וְעֲשִׂיתֶם בְּגָדֵי-קָדֶשׁ לְאֲהַרֵן אֲחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתַפָּאֶרֶת: ^{לוי למנהג אשכנז} וְאִתָּה תִדְבַר אֶל-כָּל-חַכְמֵי-לֵב אֲשֶׁר מִלְּאִתּוֹ רִיחַ חֲכָמָה וְעֲשׂוּ אֶת-בְּגָדֵי אֲהַרֵן לְקִדְשׁוֹ לְבַהֲנוֹ לִי: וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֶפֶד וּמְעִיל וּכְתָנֶת תְּשַׁבֵּץ מְצַנֶּפֶת וְאֶבְנֵיט וְעֲשׂוּ בְּגָדֵי-קָדֶשׁ לְאֲהַרֵן אֲחִיךָ וּלְבָנָיו לְבַהֲנוֹ לִי: וְהֵם יִקְחוּ אֶת-הַזָּהָב וְאֶת-הַתְּכֵלֶת וְאֶת-הָאֲרָגָמָן וְאֶת-תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַשֵּׁשׁ: פ ^{לוי למנהג פולין} וְעֲשׂוּ אֶת-הָאֶפֶד זָהָב תְּכֵלֶת וְאֲרָגָמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֹׁר מְעֻשָׂה הַשֵּׁב: שְׁתֵּי כְתֹפֶת חִבְרוֹת יִהְיֶה-לּוֹ אֶל-שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִפְרָה: וְחֹשֶׁב אֶפֶדְתּוֹ אֲשֶׁר עָלָיו בְּמַעֲשָׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאֲרָגָמָן וְתּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֹׁר: וְלִקְחֹתֶם אֶת-שְׁתֵּי אֶבְנֵי-שָׁהֶם וּפְתַחְתֶּם עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{ישראל למנהג פולין} שֵׁשָׁה מִשְׁמֹתֶם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת-שְׁמוֹת הַשֵּׁשָׁה הַנּוֹתָרִים עַל-הָאֶבֶן הַשְּׁנִייתָ בְּתוֹלְדֹתֶם: מְעֻשָׂה חֲרָשׁ אֶבֶן פְּתוּחִי חֹתֵם תַּפְתַּח אֶת-שְׁתֵּי הָאֶבְנִים עַל-שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסִּפַּת מִשְׁפָּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְשִׁמְתֶם אֶת-שְׁתֵּי הָאֶבְנִים עַל כְּתֹפֶת הָאֶפֶד אֶבֶן זָכָרֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִשְׂאֹ אֲהַרֵן אֶת-שְׁמוֹתֶם לִפְנֵי יְיָ עַל-שְׁתֵּי כְתֹפֵי זָכָרֵן:

כִּי תִשָּׂא וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְפָקְדֵיהֶם וְנִתְּנוּ אִישׁ בְּפֶר נַפְשׁוֹ לִי בְּפָקֶד אֹתָם וְלֹא-יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפָקֶד אֹתָם: זֶה | יִתְּנוּ כָּל-הָעֶבֶר עַל-הַפְּקָדִים מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחְצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לִי: ^{לוי} כָּל הָעֶבֶר עַל-הַפְּקָדִים מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתְּנוּ תְּרוּמַת יְיָ: הָעֹשִׂיר לֹא-יִרְפָּה וְהַדֵּל לֹא יִמְלִיט מִמַּחְצִית הַשֶּׁקֶל לְתֵת אֶת-תְּרוּמַת יְיָ לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: וְלִקְחֹתֶם אֶת-כֶּסֶף הַכִּפָּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִתְּתָה אֹתוֹ עַל-עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכָרוֹן לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ

^{ישראל} וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: וְעֲשִׂיתֶם כִּיֹּר נְחֹשֶׁת וּבְנֵי נְחֹשֶׁת לְרַחֲצָה וְנִתְּתָה אֹתוֹ בֵּין-אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתְּתָה שְׁמָה מַיִם: וְרַחְצוּ אֲהַרֵן וּבְנָיו מִמֶּנּוּ אֶת-יְדֵיהֶם וְאֶת-רַגְלֵיהֶם: בְּכֹאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד וְרַחְצוּ מַיִם וְלֹא יָמָתוּ אוֹ בְּגִשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׁרֶת לְהַקְטִיר אִשָּׁה לִי: וְרַחְצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמָתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חֹק עוֹלָם לֹא יִלְוֲדוּ לְדֹרֹתֶם:

ויקהל ויקהל משה את־כל־עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר צוה יי לעשות אתם: ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליי כל־העשה בו מלאכה יומת: ⁹ לא־תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת: פ
¹⁰ ויאמר משה אל־כל־עדת בני־ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יי לאמר: קחו מאתכם תרומה ליי כל נדיב לבו וביאה את תרומת יי זהב וכסף ונחשת: ותכלת ובארנמן ותולעת שני ושש ועזים: ועלת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שמים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקמרת הסמים: ואבני־שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן: וכל־חכם־לב פנים יבאו ויעשו את כל־אשר צוה יי: ¹¹ את־המשכן את־אהלו ואת־מכסהו את־קרסו ואת־קרשו את־בריו את־עמדיו ואת־אדניו: את־הארון ואת־בדיו את־הכפרת ואת פרכת המסך: את־השלחן ואת־בדיו ואת־כל־כליו ואת לחם הפנים: ואת־מנרת המאור ואת־כליה ואת־נרתיה ואת שמן המאור: ואת־מוזבח הקמרת ואת־בדיו ואת שמן המשחה ואת קמרת הסמים ואת־מסך הפתח לפתח המשכן: את | מוזבח העלה ואת־מכפר הנחשת אשר־לו את־בדיו ואת־כל־כליו את־הכיר ואת־כנו: את קלעי החצר את־עמדיו ואת־אדניה ואת מסך שער החצר: את־יתדת המשכן ואת־יתדת החצר ואת־מיתריהם: את־בגדי השרד לשרת בקדש את־בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן: ויצאו כל־עדת בני־ישראל מלפני משה:

פקודי אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על־פי משה עבדת הלויים ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ובצלאל בן־אוני בן־חור למטה יהודה עשה את כל־אשר צוה יי את־משה: ואתו אהליאב בן־אחיסמך למטה־דן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארנמן ובתולעת השני ובשש: ס ¹² כל־הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויתו | זהב התנופה תשע ועשרים כפר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש: וכסף פקודי העדה מאת כפר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על־הפקדים מין עשרים שנה ומעלה לשש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: ויהי מאת כפר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הכפר כפר לארון: ¹³ ואת־האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ונים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: ונחשת התנופה שבעים כפר ואלפים וארבע־מאות שקל: ויעש פה את־אדני פתח אהל מועד ואת מוזבח הנחשת ואת־מכפר הנחשת אשר־לו ואת כל־כלי המזבח: ואת־אדני החצר סביב ואת־אדני שער החצר ואת כל־יתדת המשכן ואת־כל־יתדת החצר סביב: ומן־התכלת והארנמן ותולעת השני עשו בגדי־שרד לשרת בקדש ויעשו את־בגדי הקדש אשר לאהרן כהן ואת־בגדי בניו את־משה:

9. תנא דבי רבי ישמעאל, 'לא־תבערו אש בכל משבתיכם', מה תלמוד לומר? אי לרבי יוסי ללאו, אי לרבי נתן לחלק. (גמ' יזמות ו')

וַיִּקְרָא ¹⁰ וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֵחָל מוֹעֵד ¹¹ לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ:
 אֱלֹהִים אִדָּם כִּי־יִקְרִיב מִכֶּם קִרְבָּן לַיְיָ מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת־קִרְבְּנֵיכֶם:
 אִם־עֹלָה קִרְבְּנוּ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יִקְרִיבְנוּ אֶל־פֶּתַח אֵחָל מוֹעֵד יִקְרִיב אֹתוֹ לְרֹצְנוֹ לִפְנֵי יְיָ:
 לִי לִמְנַחֵי אֲשַׁכְנוּ וְסַמָּךְ יְדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עֲלָיו: ^{לוי למנחג פולין} וְשַׁחַטְתָּ אֶת־כֶּן הַבָּקָר
 לִפְנֵי יְיָ וְהִקְרִיבוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פִּתַּח
 אֵחָל מוֹעֵד: וְהַפְּשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנָתַח אֹתָהּ לְנִתְחֶיהָ: וְנָתַנוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 וְעָרְבוּ עֲצִים עַל־הָאֵשׁ: וְעָרְבוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנִּתְחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדָר
 עַל־הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְקָרְבוּ וַיִּכְרְעוּ יָרֵחַן בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
 אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחַ עֹלָה אִשָּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיְיָ: ^{שׂא} וְאִם־מִן־הַצֹּאן קִרְבְּנוּ מִן־הַבְּשָׂרִים אוֹ
 מִן־הָעֵצִים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יִקְרִיבְנוּ: וְשַׁחַט אֹתוֹ עַל יַד הַמִּזְבֵּחַ צַפְנָה לִפְנֵי יְיָ וְזָרְקוּ
 בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמֹו עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנָתַח אֹתוֹ לְנִתְחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פָּדָרוֹ
 וְעָרַף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְהִקְרִיב וְהִכְרַעַם יָרֵחַן בַּמָּיִם
 וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ עֹלָה הוּא אִשָּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיְיָ:

צו וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: צו אֶת־אֶהֱרֹן וְאֶת־בְּנָיו לֵאמֹר זֹאת תֹּרַת הָעֹלָה הוּא הָעֹלָה עַל־
 מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֹּל־הַלֵּילָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּוָּקֵד בּוֹ: וְלֶבֶשׁ הַכֹּהֵן מִדָּו כַּד
 וּמִכְנָסֵי־בַד וְלֶבֶשׁ עַל־בָּשָׂרוֹ וְהַרְיִם אֶת־הַדָּשָׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 וְשִׁמּוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: ^{לוי} וּפְשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלֶבֶשׁ בְּגָדִים אַחֲרָיִם וְהוֹצִיא אֶת־הַדָּשָׁן אֶל־מַחֲוִיץ
 לַמַּחֲנֶה אֶל־מְקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תִּוָּקֵד בּוֹ לֹא תִכְפֶּה וּבָעַר עֲלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בַּבָּקָר
 בַּבָּקָר וְעָרַף עֲלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עֲלֶיהָ חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תִּמְיֹד תִּוָּקֵד עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 לֹא תִכְפֶּה: ^{שׂא} וְזֹאת תֹּרַת הַמִּנְחָה הַקְּרִיב אֹתָהּ בְּנֵי־אֶהֱרֹן לִפְנֵי יְיָ אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ:
 וְהַרְיִם מִפְּנֵי בְּקִמְצוֹ מִסֵּלַת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֹנָהּ וְאֵת כֹּל־הַלֶּבֶנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ
 רֵיחַ נִיחֹחַ אוֹבְרָתָהּ לַיְיָ: וְהַנּוֹתֵרֶת מִפְּנֵה יֹאכְלוּ אֶהֱרֹן וּבְנָיו מִצֹּת תֹּאכַל בְּמִקְוֶם קֹדֶשׁ בַּחֲצַר
 אֵחָל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: לֹא תֹאפֵחַ חֲמִיץ חֲלָקִים נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשֵּׁי קֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים הוּא כַּחֲטָאֵת
 וּכְאֵשׁ: כֹּל־זָכָר בְּבְנֵי אֶהֱרֹן יֹאכְלֶנָה חֲקֵד־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְיָ כֹּל אֲשֶׁר־יִנְעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ:

10. למה הקדים קריאה לדיבור? לימדה תורה דרך ארץ, שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קורחו.

11. אמר רבי מנסיא בר בריה דרבי מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה, מניין לאומר דבר לחבירו שהוא גבול לאמר, עד שיאמר לו כך אמור, שנאמר: 'וידבר ד' אליו מאהל מועד לאמר: (גמ' יומא 7:)

שמיני ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולקני ישראל: ויאמר אל-אהרן קח-לך עגל בן-בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם ותקרב לפני יי: ואל-בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר-עזים לחטאת ועגל ובכש בן-שנה תמימם לעלה: ושור ואיל לשלמים לזבח לפני יי: ומנחה בלולה בשמן כי היום יי נראה אליכם: ויקחו את אשר צוה משה אל-פני אהל מועד ויקרבו כל-העדה ויעמדו לפני יי: ויאמר משה זה הדבר אשר-צוה יי תעשו וירא אליכם כבוד יי: ^ל ויאמר משה אל-אהרן קרב אל-המוזבח ועשה את-חטאתך ואת-עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את-קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יי: ויקרב אהרן אל-המוזבח וישחט את-עגל החטאת אשר-לו: ויקרבו בני אהרן את-הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על-קרנות המזבח ואת-הדם יצק אל-יסוד המזבח: ואת-החלב ואת-הכלית ואת-היתרת מן-הכבד מן-החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יי את-משה: ^{ישראל} ואת-הבשר ואת-העור שרף באש מחוץ למחנה: וישחט את-העלה וימצאו בני אהרן אליו את-הדם ויזרקו על-המוזבח סביב: ואת-העלה המצאו אליו לנתתי ואת-הגאש ויקטר על-המוזבח: וירתי את-הקרב ואת-הכרעים ויקטר על-העלה המזבחה: ויקרב את קרבן העם ויפת את-שעיר החטאת אשר לעם וישחטו ויחטאו בראשון: ויקרב את-העלה ויעשה כמשפט:

תזריע וידבר יי אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וממאה שבועת ימים כימי נדת דותה תממא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדםי מחרה בכל-קדש לא-תזע ואל-המקדש לא תבא עד-מלאת ימי מחרה: ^ל ואם-נקבה תלד וממאה שבועים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על-דםי מחרה: ובמלאת | ימי מחרה לבן או לבת תביא בכש בן-שנתו לעלה ובכרינה אותה לחטאת אל-פתח אהל-מועד אל-הפיה: והקריבו לפני יי וכפר עליה ומחרה ממקד דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ואם-לא תמצא ידה די שח ולקחה שתיתרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הפיה ומחרה: פ

^{ישראל} וידבר יי אל-משה ואל-אהרן לאמר: אדם כיהיה בעור-בשרו שאת או-ספחת או בחרת והיה בעור-בשרו לנגע צרעת והובא אל-אהרן הפיה או אל-אחד מבניו הפהנים: וראה הפיה את-הנגע בעור-הבשר ושער בנגע הפיה | לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הפיה וממא אתו: ואם-פחרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק איז-מראה מן-העור ושערה לא-הפך לבן והסגיר הפיה את-הנגע שבועת ימים: וראהו הפיה ביום השביעי והנה הנגע עמד בעינו לא-פשה הנגע בעור והסגירו הפיה שבועת ימים שנית:

מצרע וידבר יי אל-משה לאמר: זאת תהיה תורת המצוה ביום מחרתו והיבא אל-הכהן: ויצא הכהן אל-מחויז למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע-הצרעת מן-הצרוע: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי-צפרים חיות טהרות ועץ ארו ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את-הצפור האחת אל-כלי-הרש על-מים חיים: ^ל את-הצפור החיה יקח אתה ואת-עץ הארו ואת-שני התולעת ואת-האזב ומכל אותם ואת | הצפור החיה בדם הצפור השחטה על המים החיים: והזה על המטהר מן-הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את-הצפור החיה על-פני השדה: וכבס המטהר את-בגדיו ונלח את-כל-שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל-המחנה וישב מחויז לאחלו שבועת ימים: והיה ביום השביעי ונלח את-כל-שערו את-ראשו ואת-זקנו ואת גבת עיניו ואת-כל-שערו ונלח וכבס את-בגדיו ורחץ את-בשרו במים וטהר: ^{ש"ל} וביום השמיני יקח שני-כבשים תמימים וכבשה אחת בת-שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה כלולה בשמן ולג אחד שמן: והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יי פתח אהל מועד: ולקח הכהן את-הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת-לג השמן והניף אתם תנופה לפני יי:

אחרי מות וידבר יי אל-משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני-יי וימתו: ויאמר יי אל-משה דבר אל-אהרן אחיך ואל-יבא בכל-עת אל-הקדש מבית לפרכת אל-פני הפפרת אשר על-הארץ ולא ימות כי בענין אראה על-הפפרת: בזאת יבא אהרן אל-הקדש בפר בך בךר לחטאת ואיל לעלה: בתנת-כד קדש ילפש ומכנס-כד יהיו על-בשרו וכאכנט כד יחגר וכמצנפת כד יאנף בגדי-קדש הם ורחץ במים את-בשרו ולבשם: ומאת עדת בני ישראל יקח שני-שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה: והקריב אהרן את-פר החטאת אשר-לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ^ל ולקח את-שני השעירים והעמיד אתם לפני יי פתח אהל מועד: ונתן אהרן על-שני השעירים גרלות גורל אחד לני וגורל אחד לעזאזל: והקריב אהרן את-השעיר אשר עליו הגורל אשר עשהו חטאת: והשעיר אשר עליו הגורל לעזאזל יעמדתו לפני יי לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה: והקריב אהרן את-פר החטאת אשר-לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את-פר החטאת אשר-לו: ^{ש"ל} ולקח מלא-המחטה נחלי-אש מעל המזבח מלפני יי ומלא חפניו קמרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: ונתן את-הקמרת על-האש לפני יי וכפה | ענן הקמרת את-הפפרת אשר על-העדות ולא ימות: ולקח מדם הפר והזה באצבעו על-פני הפפרת קדמה ולפני הפפרת יזה שבע-פעמים מן-הדם באצבעו: ושחט את-שעיר החטאת אשר לעם והביא את-דמו אל-מבית לפרכת ועשה את-דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על-הפפרת ולפני הפפרת: וכפר על-הקדש מחטאת בני ישראל ומפשעיהם לכל-חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך מחטאתם: וכל-אדם לא-יהיה | באהל מועד בכאו לכפר בקדש עד-צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל-קהל ישראל:

קדשים וידבר יי אל-משה לאמר: ופֹר אל-פל-עדת בני-ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יי אלהיכם: ¹² איש אמו ואביו תיראו ואת-שפתתי תשמרו אני יי אלהיכם: לוי למנהג פפר"ט אל-תפנו אל-האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יי אלהיכם: ¹³ וכי תזבחו זבח שלמים ליי לרצונכם תזבחהו: כיום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד-יום השלישי באש ישרף: ואם האכל יאכל כיום השלישי פגול הוא לא ירצה: ואכליו עונו ישא פראת-קדש יי חלל ונברתה הנפש החיה מעמיה: ובקצרכם את-קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר ולקט קצירך לא תלקט: ובכרמך לא תעולל ופרט פרמך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אתם אני יי אלהיכם: ¹⁴ לא תגנבו ולא תבכשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את-שם אלהיך אני יי: לא תעשק את-רעך ולא תגזל לא-תלין פעלת שכיר אתך עד-בקר: לא-תקלל חרש ¹³ ולפני עזר לא תפן מבשל ובראת פאלהיך אני יי:

אמר ויאמר יי אל-משה אמר אל-הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא-יטמא בעמיו: כי אם-לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו: ולאחתו הפתולה הקרובה אליו אשר לא-היתה לאיש לה יטמא: לא יטמא בעל בעמיו להחלו: לא-יקרחה [נ] ויקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרמט: קדשים יהיו לאלהים ולא יחלו שם אלהים כי את-אשי יי לחם אלהים הם מקריבם והיו קדש: ¹⁵ אישה זנה וחללה לא יקחו ואישה גרושה מאישה לא יקחו פרי-קדש הוא לאלהיו: וקדשתו פרי-את-לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה-לך כי קדוש אני יי מקדשכם: ובת איש כהן כי תחל לזנות את-אביה היא מחללת באש תשרף: ם והכהן הגדול מאחיו אשר-יוצק על-ראשו | שמן המשחה ומלא את-ידו ללבש את-הפגדים את-ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: ועל כל-נפש מות לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: ומן-המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי גור שמן משחת אלהיו עליו אני יי: ¹⁶ והוא אישה בבתולה יקח: אלמנה וגרושה וחללה זנה את-אלה לא יקח כי אם-בתולה מעמיו יקח אישה: ולא-יחלל ורעו בעמיו כי אני יי מקדשו:

12. פולקם תביין בכבודי (גמ' יצמות ה, 33א מליעא 33).

13. תנא ולפני עזר לא תפן מבשל במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. (גמ' מועד קטן יז).

בהר סיני וידבר יי אל-משה בְּהַר סיני לאמר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כִּי תֵבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּנִי: שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר פְּרִמֶךָ וְאִסַּפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: ^ל וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שִׁבְתָּ שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּנִי שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וּכְרָמְךָ לֹא תִזְמַר: אֵת סְפִיחַ קִצְיֹרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת-עֵצֶיךָ גִּידְרָה לֹא תִכְצֹר שְׁנַת שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: וְהָיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לָכֶם לֶאֱכֹלָה לָךְ וּלְעֶבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֹרְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ: וּלְכַהֲמֶתְךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל-תְּבוּאָתָה לֶאֱכֹל: ^מ וּסְפַרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים וְהָיוּ לָךְ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁבְתוֹת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה: וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכְּפָרִים תִּעָבְרוּ שׁוֹפָר בְּכָל-אַרְצְכֶם: וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאַרְץ לְכָל-יִשְׂבֵיָהּ יוֹבֵל הוּא תִּהְיֶה לָכֶם וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל-אֶחָיו וְאִישׁ אֶל-מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשְׁבוּ: יוֹבֵל הוּא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת-סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִכְצְרוּ אֶת-גִּידְרֶיהָ: כִּי יוֹבֵל הוּא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן-הַשָּׂדֶה תֹאכְלוּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: בַּשָּׁנָה הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבוּ אִישׁ אֶל-אֶחָיו:

בחקתי אס-בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֶת-מִצְוֹתֵי תִשְׁמְרוּ וְעַשִּׂיתֶם אֹתָם: וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַתִּי הָאָרֶץ יוֹבֵלָה וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָו: וְהָיָה לָכֶם דָּיֵשׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשָּׂג אֶת-זֶרַע וְאִכְלֹתֶם לְחֶמְכֶם לְשִׁבְעַת יָשְׁבְתֶם לְבֶטַח בְּאַרְצְכֶם: ^נ וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְץ וְשִׁכְבַתְּם וְאִין מִחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן-הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא-תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם: וּרְדַפְתֶּם אֶת-אֵיבֵיכֶם וְנָפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב: וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מָאָה וּמֵאָה מִכֶּם רַבְבָּה וְרָדְפוּ וְנָפְלוּ אֵיבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב: וּפְגִיתִי אֵלֵיכֶם וְהַפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהַרְבִּיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּימְתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם: ^ס וְאִכְלֹתֶם יִשָּׂן גֹּשֶׁן וְיִשָּׂן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאֻנִי: וְנָתַתִּי מִשְׁפָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא-תִנְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם: וְהִתְחַלְכַּתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּחְיִדְוּ לִי לְעַם: אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הֵצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהָיִית לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מַטֵּת עֲלֵיכֶם וְאוֹלָךְ אֶתְכֶם קוֹמָמוֹת:

במדבר וידבר יי אל-משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: שאו את-ראש כל-עַדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל-זָכָר לְגִלְגֻלְתֶּם: מִכֶּן עֲשִׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה כָּל-יָצֵא צֶבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאוֹתָם אֹתָהּ וְאֶהְרֹן: וְאַתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִפְתָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית-אֲבֹתָיו הוּא: ^א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרֹאוֹנֵן אֶלִּיָּצוֹר בֶּן-שְׂדִיאוֹר: לְשִׁמְעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן-צֹוֹרִישְׁדִי: לִיהוּדָה נַחֲשׁוֹן בֶּן-עֲמִינָדָב: לְיִשָּׁשְׁכָר נְתַנְאֵל בֶּן-צֹוֹעֵר: לְזַבּוּלֵן אֶלִּיאָב בֶּן-חֶלֶן: לְבִנְיָמִן יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֶלִּישִׁמְעַע בֶּן-עֲפִיחֹוד לְמִנְשֵׁה נְמִלְיָאל בֶּן-פְּדָה-צֹוֹר: לְלֵוִי לְבִנְיָמִן אֲבִיהוֹן בֶּן-גִּדְעָנִי: לְדָן אַחִיעֶזֶר בֶּן-עֲמִישֶׁדִי: לְאַשֶׁר פְּנִיעִיאֵל בֶּן-עֲכָרָן: לְנֹד אֶלְיָסָף בֶּן-דְּעוּוֹאֵל: לְנַפְתָּלִי אַחִיעֶזֶר בֶּן-עִינָן: אֵלֶּה קְרוּאֵי [נָ קְרוּאֵי] הַעֲדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רֹאשֵׁי אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: ^ב וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבְּוּ בְּשֵׁמֹת: וְאֵת כָּל-הַעֲדָה הִקְהִילוּ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וַיִּתְּלָדוּ עַל-מִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִכֶּן עֲשִׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגִלְגֻלְתֶּם: כִּי אֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת-מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֶם בְּמִדְבַר סִינִי:

נשא וידבר יי אל-משה לאמר: נשא את-ראש בני גרשון גמדהם לבית אבתם למשפחתם: מבן שלשים שנה ומעלה עד בן-חמשים שנה תפקד אותם בל-הבא לצבא לצבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: ^י ונשאו את-יריעת המשכן ואת-אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר-עליו מלמעלה ואת-מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת-מסך | פתח | שער החצר אשר על-המשכן ועל-המוצץ סביב ואת מיתריהם ואת-כל-כלי עבדתם ואת בל-אשר יעשה להם ועבדו: על-פי אהרן ובניו תהיה בל-עבדת בני הגרשני לכל-משאם ולכל עבדתם ופקדתם עליהם במשמרת את כל-משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן-אהרן הכהן: ^י בני מררי למשפחתם לבית-אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן-חמשים שנה תפקדו בל-הבא לצבא לעבד את-עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל-עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתרתם ומיתריהם לכל-כליהם ולכל עבדתם ובשמרת תפקדו את-כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל-עבדתם באהל מועד ביד איתמר ^י בן-אהרן הכהן: ^י למנהג בני אשכנז קריאת התורה מסתיימת כאן.

^י ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את-בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן-חמשים שנה בל-הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי בל-העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על-פי יי ביד-משה:

בהעלתך וידבר יי אל-משה לאמר: ובר אל-אהרן ואמרף אליו בהעלתך את-הנרות אל-מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש בן אהרן אל-מול פני המנורה העלה נרותיה באשר צוה יי את-משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד-ירכה עד-פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יי את-משה בן עשה את-המנרה: ^פ

^י וידבר יי אל-משה לאמר: קח את-הלויים מתוך בני ישראל ומהרת אתם: וכה-תעשה להם למחרת היום עליהם מי תפאת והעבירו תער על-בל-בשרם ובכסו בגדיהם והתחרו: ולקחו פר בן-בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר-שני בן-בקר תקח לחפאת: והקרבת את-הלויים לפני אהל מועד והקחלת את-בל-עדת בני ישראל: ^י והקרבת את-הלויים לפני יי וסמכו בגי-ישראל את-ידיהם על-הלויים: והניף אהרן את-הלויים תנופה לפני יי מאת בני ישראל והיו לעבד את-עבדת יי: והלויים וסמכו את-ידיהם על ראש הפרים ועשה את-האחד תפאת ואת-האחד עלה לוי לכפר על-הלויים: והעמדת את-הלויים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליי: והבדלת את-הלויים מתוך בני ישראל והיו לי הלויים:

14. concludes with the words 'בן אהרן הכהן' in order to make a separation between the divine command to count, and the counting itself. (דברי קהלת)

שלח וידבר יי אל-משה לאמר: שלח-לך אנשים ויחרו את-ארץ כנען אשר-אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם: וישלח אתם משה ממדבר פארן על-פי יי כלם אנשים ראשי בני-ישראל חמה: ^ל ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן-זכור: למטה שמעון שפט בן-חורי: למטה יהודה כלב בן-יפנה: למטה יששכר יגאל בן-יוסף: למטה אפרים הושע בן-נון: למטה בנימין פלטי בן-רפוא: למטה זבולן גדיאל בן-סודי: למטה יוסף למטה מנשה גדי בן-סוסי: למטה דן עמיאל בן-גמלי: למטה אשר סתור בן-מיכאל: למטה נפתלי נחבי בן-נפסי: למטה גד גאואל בן-מכי: אלה שמות האנשים אשר-שלח משה לתור את-הארץ ויקרא משה להושע בן-נון יהושע: ^{ישראל} וישלח אתם משה לתור את-ארץ כנען ויאמר אלהם עליו זה פננב ועליתם את-החר: וראיתם את-הארץ מה-הוא ואת-העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אסרב: ומה הארץ אשר-הוא ישב בה הטובה הוא אסרעה ומה הערים אשר-הוא יושב בהנה הפמחנים אם פמבצרים: ומה הארץ השמנה הוא אסרזה הישרה עין אסראן והתחוקתם ולקחתם מפרי הארץ ותלמים ימי פבורי ענבים:

קרח ויקח קרח בן-יצתר בן-קחת בן-לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן-פלתי בני ראובן: ויקמו לפני משה ואנשים מבני-ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי-שם: ויקהלו על-משה ועל-אהרן ויאמרו אלהם רב-לכם פי כל-העדה כלם קדשים ובתוכם יי ומדוע תתנשאו על-קהל יי: ^ל וישמע משה ויפל על-פניו: וידבר אל-קרח ואל-כל-עדתו לאמר בקר וידע יי את-אשר-לו ואת-הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר-בו יקריב אליו: זאת עשו קח-לכם מחותות קרח וכל-עדתו: ותנו בתן | אש ושימו עליהן | קמרת לפני יי מחר ותהא האיש אשר-יבחר יי הוא הקדוש רב-לכם בני לוי: ^{ישראל} ויאמר משה אל-קרח שמעו-נא בני לוי: המעט מכם כיהבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את-עבדת משפן יי ולעמד לפני העדה לשרתם: ויקריב אתך ואת-כל-אחיו בני-לוי אתך ובקשתם גם-בהנה: לכן אתה וכל-עדתך הנעדים על-יי ואהרן מה-הוא פי תלוננו [ה] תלינו] עליו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כיהתשתרר עלינו גם-השתרר:

חקת וידבר יי אל-משה ואל-אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר-צוה יי לאמר
 דבר | אל-בני ישראל ויקחו אליה פרה אדמה תמימה אשר איז-בה מום אשר לא-עלה עליה
 על: ונתתם אותה אל-אלעזר הכהן והוציא אותה אל-מחויז למחנה ושתט אותה לפניו:
 ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל-נכח פני אהל-מועד מדמה שבע פעמים:
 ושרף את-הפרה לעיניו את-ערה ואת-בשרה ואת-דמה על-פרשה ושרף: ולקח הכהן עין
 ארו ואזוב ושני תולעת והשליך אל-תוך שרפת הפרה: ^ל וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו
 בפנים ואחר יבא אל-המחנה וממא הכהן עד-הערב: והשרף אותה וכבס בגדיו בפנים ורחץ
 בשרו בפנים וממא עד-הערב: ואסף | איש מהור את אפר הפרה והניח מחויז למחנה במקום
 מהור והיתה לעדת בני-ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: ^{ישראל למחנה פולין} וכבס האסף
 את-אפר הפרה את-בגדיו וממא עד-הערב והיתה לבני ישראל ולגד הנגר בתוכם לחקת
 עולם: ^{ישראל למחנה אשכנז} הנגע במת לכל-נפש אדם וממא שבעת ימים: הוא יתחטאו-בו ביום
 השלישי וביום השביעי ומהר ואסר לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא ימהר:
 כל-הנגע במת בנפש האדם אשר-ימות ולא יתחטא את-משכן יי טמא ונכרתה
 הנפש החוא מישראל כי מי נדה לא-זרק עליו ממא יהיה עוד ממאתו בו: זאת התורה אדם
 כיימות פאהל כל-הבא אל-האהל וכל-אשר פאהל וממא שבעת ימים: וכל כלי פתוח
 אשר איז-צמיד פתיל עליו ממא הוא: וכל אשר-יגע על-פני השדה פחלל-חרב או במת
 איז-בעצם אדם או בקבר וממא שבעת ימים: ולקחו לממא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו
 מים חיים אל-כלי:

בלק וירא בלק בן-צפור את כל-אשר-עשה ישראל לאמרו: ויגר מואב מפני העם מאד
 כי רב-הוא ויבין מואב מפני בני ישראל: ויאמר מואב אל-זקני מדין עתה ילחכו הקהל
 את-כל-סביבתינו בלחוד השור את ידן השדה ובלק בן-צפור מלך למואב בעת ההוא:
^ל וישלח מלאכים אל-בלעם בן-בער פתורה אשר על-הנהר ארץ בני-עמו לקרא-לו לאמר
 הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את-עין הארץ והוא ישב ממלי: ועתה לכה-נא ארה-לי
 את-העם הזה כיר-עצום הוא מפני אולי אוכל נבה-בו ואגברשנו מן-הארץ כי ידעתי את
 אשר-תברך מברך ואשר תאר יואר: וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו
 אל-בלעם וידברו אליו דברי בלק: ^{ישראל} ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבת אתכם דבר
 באשר ידבר יי אלי וישכו שרי-מואב עם-בלעם: ויבא אלהים אל-בלעם ויאמר מי האנשים
 האלה עמך: ויאמר בלעם אל-האלהים בלק בן-צפור מלך מואב שלח אלי: הנה העם יצא
 ממצרים ויבס את-עין הארץ עתה לכה קבה-לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתי: ויאמר
 אלהים אל-בלעם לא תלך עמם לא תאר את-העם כי ברוך הוא:

פינחם וידבר יי אל-משה לאמר: פינחם בן-אלעזר בן-אהרן הכהן השני את-חמתי מעל בן-ישראל בקנאו את-קנאתי בתוכם ולא-כליתי את-בני-ישראל בקנאתי: לכן אמר הנני נתן לו את-בריתי שלום: ויהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו וכפר על-בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את-המדינות ומרי בן-סלוא נשיא בית-אב לשמעוני: ושם האשה המכה המדינות בזפי בת-צור ראש אמות בית-אב במדן הוא: פ

^{ישראל} וידבר יי אל-משה לאמר: צרור את-המדינים והפיתם אותם: כי-צררים הם לכם בנבליהם אשר-נבלו לכם על-דבר פעור ועל-דבר בזפי בת-נשיא מדן אחתם המכה ביום-המגפה על-דבר פעור: ויהי אחרי המגפה פ

ויאמר יי אל-משה ואל אלעזר בן-אהרן הכהן לאמר: שאו את-ראש | כל-עדת בן-ישראל מן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם בל-יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על-ידן ירחו לאמר: מן עשרים שנה ומעלה באשר צוה יי את-משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים:

ממות וידבר משה אל-ראשי המפות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יי: איש כ-יודר נדר לוי אזה-שבע שבעה לאמר אסר על-נפשו לא יחל דברו בכל-היצא מפיו ועשה: ואשה כ-יתדר נדר לוי ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את-נדרה ואסרה אשר אסרה על-נפשה והחריש לה אביה וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום: ואם-הניא אביה אתה ביום שמעו כל-נדריה ואסריה אשר-אסרה על-נפשה לא יקום ויילסלח-לה כ-הניא אביה אתה: ואם-היו תהיה לאיש ונדרה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על-נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר-אסרה על-נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את-נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על-נפשה ויילסלח-לה: ונדר אלמנה וגרושה כל אשר-אסרה על-נפשה יקום עליה: ואם-בית אישה נדרה או-אסרה אסר על-נפשה בשבעה: ושמע אישה והחריש לה לא הניא אתה וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום: ואם-הפר יפר אתם | אישה ביום שמעו כל-מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויילסלח-לה: ^{ישראל} כל-נדר וכל-שבועת אסר לענת נפש אישה יקימו ואישה יפרנו: ואם-החריש יחריש לה אישה מיום אלהים והקים את-כל-נדריה או את-כל-אסריה אשר עליה הקים אתם כ-החריש לה ביום שמעו: ואם-הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את-עונה: אלה החקים אשר צוה יי את-משה בין איש לאשתו ביד-אב לבתו בנעריה בית אביה:

מסעי אלה מסעי בני-ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד-משה ואהרן:
 ויכתב משה את-מוצאתם למסעותם על-פי יי' ואלה מסעותם למוצאותיהם: ויסעו מרעמסס
 בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחנת הפסח יצאו בני-ישראל ביד רמה
 לעיני כל-מצרים: ^ל ומצרים מקברים את אשר הפך יי' בהם כל-בכור ובאלהיהם עשה יי'
 שפטים: ויסעו בני-ישראל מרעמסס ויחנו בסבת: ויסעו מסבת ויחנו באתם אשר בקצה
 המדבר: ^{ישראל} ויסעו מאתם וישב על-פי החירת אשר על-פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל:
 ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך-מים המדברה וילכו בדרך שלשת ימים במדבר אתם
 ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה וביאלם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים
 ויחנו/שם: ויסעו מאילם ויחנו על-ים-סוף:

דברים אלה הדברים אשר דבר משה אל-כל-ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף
 ביד-פארן וביד-תפל ולבן וחצרות ודי וקב: אחד עשר יום מחרב בדרך הר-שעיר עד קדש
 ברנע: ויהי בארבעים שנה בעשתי-עשר חודש באחד לחדש דבר משה אל-בני ישראל ככל
 אשר צוה יי' אתו אלהם: ^ל אחרי הכתו את סיון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג
 מלך הבשן אשר-יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר
 את-התורה הזאת לאמר: יי' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב-לכם שבת בחר הזה: פנו |
 וסעו לכם ויבאו תר האמרי ואל-כל-שבניו בערבה בחר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ
 הפגעני וחלבנון ער-הנחר הגדל נהר-פרת: ^{ישראל} ראה נתתי לפניכם את-הארץ פאו וירשו
 את-הארץ אשר נשבע יי' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולורעם אחריהם:
 ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא-אובל לבדי שאת אתכם: יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם
 היום כבוכבי השמים לרב: יי' אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלה פעמים ויברך אתכם
 באשר דבר לכם:

ואתחנן ואתחנן אל-י' בעת ההוא לאמר: אדני אלהים אתה החלול להראות את-עבדך את-גדלך ואת-ידיך החזקה אשר מ-אל בשמים ובארץ אשר-יעשה כמעשיו וכגבורתו: אעברה-נא ואראה את-הארץ הפוכה אשר בעבר הירדן חתר הטוב הזה והלבון: ויתעבר י' כי למענכם ולא שמע אליו ויאמר י' אלי רב-לך אל-תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: עלה | ראש הפסגה ושא עיניך ושא וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את-הירדן הזה: וצו את-יהושע וחזקוהו ואמצוהו כי-הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינהיל אותם את-הארץ אשר תראה: ונשב בנניא מול בית פעור: פ

ועתה ישראל שמע אל-החקים ואל-המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את-הארץ אשר י' אלהי אבותיכם נתן לכם: לא תספו על-הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את-מצות י' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם: עיניכם הראות את אשר-עשה י' בבצל פעור כי כל-האיש אשר הלך אחרי בעל-פעור השמידו י' אלהיך מקרבו: ואתם הדבקים בי' אלהיכם חיים כלכם היום: ^{ש"א} ראה | למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני י' אלהי לעשות פן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל-החקים האלה ואמרו רק עמ-חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מ-גוי גדול אשר-לו אלהים קרבים אליו כי' אלהינו בכל-קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים בכל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום:

עקב וזהו | עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר י' אלהיך לך את-הברית ואת-החסד אשר נשבע לאבותיך: ואהבך וברכך וחרפך וברך פרי-בטונך ופרי-אדמתך הנגד ותירשך ויצחקך שגור-אלפיד ועשתרת צאנך על האדמה אשר-נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מפל-העמים לא-יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר י' ממך כל-חלי וכל-מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל-שנאיך: ואכלת את-פל-העמים אשר י' אלהיך נתן לך לא-תחוס עינך עליהם ולא תעבד את-אלהיהם כי-מוקש הוא לך: **ס** כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה מפני איבה אוכל להורישם: לא תירא מהם וכו' תזכר את אשר-עשה י' אלהיך לפרעה ולכל-מצרים: המפת הגדלת אשר-ראו עיניך והאמת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאת י' אלהיך פו-יעשה י' אלהיך לכל-העמים אשר-אתה ירא מפניהם: וגם את-הצרעה ישלח י' אלהיך בם עד-אכד הנשארים והנסתרים מפניך: לא תערץ מפניהם כי-י' אלהיך בקרבו אל גדול ונורא: ^י ונשל י' אלהיך את-הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל פלתם מחר פו-תרבה עליך חית השדה: ונתנם י' אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את-שמם מתחת השמים לא-יתיצב איש בפניך עד השמדת אתם: פסילו אלהיהם תשרפון פאש לא-תחמו' כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת י' אלהיך הוא: ולא-תביא תועבה אל-ביתך והיית חרם כמחוי שקץ | תשקצנו ותעב | תתעבנו כי-חרם הוא: **פ**

כָּל-הַמְצוּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וּרְבוּתֵם וּבְאֵתֶם וּירשׁתֶם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׁפַּע יְיָ לְאַבְרָהָם: וּבְרַתְּ אֶת-כָּל-הַדְּרֹךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנַפְתְּךָ לְדַעַת אֶת-אֲשֶׁר בְּלִבְכֶּךָ הַתְּשׁוּמָה מִצִּוְתוֹ אִם-לֹא: וַיַּעֲנֶה וַיִּרְעַבְךָ וַיֵּאכְלֶךָ אֶת-הַמָּן אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל-הַלֶּחֶם לִבְהוֹ יָחִיהָ הָאָדָם כִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִי-יְיָ יָחִיהָ הָאָדָם: שְׂמַלְתְּךָ לֹא בָלְתָה מֵעֲלִיּוֹ וּרְגְלְךָ לֹא בִצָּקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: וַיְדַעְתָּ עַם-לִבְכֶּךָ כִּי בְּאֲשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת-בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ: וְשִׁמְרַתְּ אֶת-מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְלַבֵּת בְּדַרְכֵיךָ וּלְיִרְאָה אֹתוֹ: כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֶךָ אֶל-אֶרֶץ מוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֵינַת וּתְהַלַּמַּת יְצֵאִים בַּבִּקְעָה וּבְהָרִי: אֶרֶץ חֹמָה וּשְׂעֵרָה וְנֶפֶן וּתְאֵנָה וּרְמֹן אֲרִיזֹנִית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמַסְכֶּנֶת תֵּאכְלֶנָּה כֹּה לֶחֶם לֹא-תִחַסֵּר כֹּל כֹּה אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִיָּה בְרוּל וּמְהַרְרִיה תַּחֲצַב נַחֲשֵׁת: הַפְּסוֹק הָאֲחֵרוֹן נִקְרָא בְּהַרְמַת קוֹל וְאֵבֵלֶת וְשִׁבְעַת וּבְרַכְתָּ אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן-לְךָ:

רֵאָה רֵאָה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: אֶת-הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּן אֶל-מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם: וְהַקְּלָלָה אִם-לֹא תִשְׁמְעוּן אֶל-מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְסָרְתֶם מִן-הַדְּרֹךְ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם לְלַבֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתֶּם: וְיָחִיהָ כִּי יָבִיאֶךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אָמַרְתָּ בְּאִשְׁמָה לְדַשְׁתָּהּ וְנִתְתָּה אֶת-הַבְּרָכָה עַל-הָר גְּרִזִים וְאֶת-הַקְּלָלָה עַל-הָר עֵיבָל: הַלֹּא-הִפְּחָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרַי בְּרַךְ מִבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הִישֵׁב בְּעַרְבָה מִן הַגִּלְגָּל אֲצֵל אֱלוֹנֵי מֶדֶה: כִּי אַתֶּם עֲבָרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְדַשֵּׁת אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם וּירשׁתֶם אֹתָהּ וַיִּשְׁבְּתֶם-בָּהּ: לֹא לַמְּנַחֵם פֹּלֵחַ וּשְׁמֵרְתֶם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל-הַחֻקִּים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם: לֹא לַמְּנַחֵם אֲשַׁכְּנוּ אֱלֹהֵי הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְדַשְׁתָּהּ כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר-אַתֶּם חַיִּים עַל-הָאָדָמָה: אַבְדָּ תֵּאבְדוּן אֶת-כָּל-הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר עָבַדְתֶּם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת-אֱלֹהֵיהֶם עַל-הַהָרִים הַרְמִים וְעַל-הַגְּבֻעוֹת וְתַחַת כָּל-עֵץ רַעְנָן: וְנִתְצַתֶם אֶת-מִזְבְּחֹתֶם וּשְׂבָרְתֶם אֶת-מִצְבְּחֹתֶם וְאֲשַׁרְיֵהֶם תִּשְׂרֹפוּן כָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאַבְדֶּתֶם אֶת-שֵׁמֶם מִן-הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא-תַעֲשׂוּן כֵּן לִי אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אִם-אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל-שְׂבָטֵיכֶם לְשׂוּם אֶת-שְׁמוֹ שֵׁם לְשַׁכְּנוֹ תִּדְרָשׁוּ וּבְאֵת שְׁמָהּ: ^{ישראל} וְהִבַּאתֶם שְׁמָהּ עֲלֵיכֶם וּזְבַחְתֶּם וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יְדְבָכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבְּתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקִרְבְּכֶם וְצִאֲנֹכֶם: וְאֵבֵלְתֶם-שֵׁם לְפָנַי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶם כָּכֵל מִשְׁלַח יְדְבָכֶם אֹתָם וּבְתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּרַכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: לֹא תַעֲשׂוּן כָּכֵל אֲשֶׁר אֲנַחֲנוּ עֹשִׂים כֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל-הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו: כִּי לֹא-בָאתֶם עַד-עַתָּה ¹⁵ אֶל-הַמְּנוּחָה וְאֶל-הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר-יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: וְעַבְרַתֶם אֶת-הַיַּרְדֵּן וַיִּשְׁבְּתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֹתְכֶם וְהִנִּיחַ לָכֶם מִכָּל-אֲבוֹתֵיכֶם מִסְכֵּיב וַיִּשְׁבְּתֶם-בְּטַח:

15. 'מנוחה' זו (משכן) שילה, 'נחלה' זו ירושלים. (גמ' מגילכ ו.)

שפטים שפטים ושפטים תתן לה בכל שעריו אשר יי אלהיו נתן לה לשפטיה ושפטי את העם משפט צדק: לא תפח משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד פי השחד ועור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים: צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי אלהיו נתן לה: ^ט לא תפח לה אשרה בלעין אצל מופח יי אלהיו אשר תעשה לה: ולא תקום לה מצבה אשר שנה יי אלהיו: ^ס לא תופח ליי אלהיו שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע פי תועבת יי אלהיו הוא: ^ס פרימציא בקרבך באחד שעריו אשר יי אלהיו נתן לה איש אוראשה אשר יעשה את הרע בעיני יי אלהיו לעבר בריתו: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש | או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתו: והגדלך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת את האיש הוא או את האשה הוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריו את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו: על פי | שנים עדים או שלשה עדים ומת המת לא ימת על פי עד אחד: יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרונה ובערת הרע מקרבך: **פ**

כי יפלא ממך דבר למשפט בידים | לדם בידיו לדיו ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריו וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי אלהיו בו: ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום שהוא אשר יבחר יי ושמת לעשות ככל אשר יורה: ^י על פי התורה אשר יורה ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יי אלהיו או אל השפט ומת האיש הוא ובערת הרע מישראל: וכל העם ישמעו ויראו ולא יזדון עוד:

כי תצא בירמיה למלחמה על איבך ונתנו יי אלהיו בידך ושבת שבו: וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לה לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה: והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר פן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: והיא אם לא הפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה: ^{טז} ^{יז} בירתה יי לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשנואה: והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר: כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים ככל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: **ס**

16. אמר רב פפא... 'בירתה יי לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה' וכי יש אהובה לפני המקום, ויש שנואה לפני המקום? אלא 'אהובה' אהובה בנישואיה, 'שנואה' שנואה בנישואיה. (גמ' יבמות כג.)

ישראל כִּי־יְהִיָּה לְאִישׁ בֶּן־סוּרֵר וּמוֹדֵה אֵינְנוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרֹי אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: וּתְפֹשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־שַׁעַר מִקְדָּמוֹ: וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוּרֵר וּמוֹדֵה אֵינְנוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹלָנוּ זֹלָל וְסָבֵא: וְרַגְמָהוּ כָּל־אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וּמָת וּבְעֵרַת תְּרַע מִקֶּרְפֶּד וּכְל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ:

כי תבוא והיה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וַיְרַשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבַּת בָּהּ: וּלְקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְרֵא מֵאֲרֶצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וּשְׂמַת בַּפָּנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשָׁבֹן שְׂמֹו שָׁם: וּבֹאתָ אֶל־הַכְּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הַהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִנֵּנִי הַיּוֹם לִי אֱלֹהֶיךָ כִּי־בֹאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לֵאמֹתֵינוּ לְתֵת לָנוּ: יי וּלְקַח הַכְּהֵן הַפָּנָא מִיָּדְךָ וְהַנִּיחֵהוּ לְפָנָי מִזֶּבֶחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי | יי אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִל אֶבְדָּ אָבִי וַיִּרְדַּ מִצְרָיִמָּה וַיַּגֵּר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיַּחֲרִשׁוּם לְגוֹי גְדוֹל עֲצוּם וָרֹב: וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרָיִם וַיַּעֲנִינּוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה: וַנִּצְלַק אֶל־יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת־קֹלָנוּ וַיִּרְא אֶת־עֲנֵינּוּ וְאֶת־עֲמַלְנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַיּוֹצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֹזֶק וּבִזְרָע נְמוּדָה וּבְמִרְא גְדֹל וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתִּים: וַיַּבְאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ: וְעַתָּה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִי יְיָ וְהַנְּחִתוּ לְפָנָי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְפָנָי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וּשְׂמַחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֶתְה וְהִלּוֹי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקֶרְפֶּדְךָ: ם ישראל כִּי תִבְלֶה לָעֵשֶׂר אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂיךָ תִּבּוֹאתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לְלוֹי לַגֵּר לַיְתוּם וְלָאֱלֻמָּנָה וְאָכְלוּ בַשְּׁעָרֶיךָ וּשְׂבָעוּ: וְאָמַרְתָּ לְפָנָי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעֵרַתִּי הַקָּדֹשׁ מִן־הַפֵּית וְגַם נָתַתִּיו לְלוֹי וְלַגֵּר לַיְתוּם וְלָאֱלֻמָּנָה כְּכָל־מִצְוַתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא־עֲבַרְתִּי מִמִּצְוַתְךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי: לֹא־אֶכְלָתִי בְּאֵנִי מִפְּנֵי וְלֹא־בְעֵרַתִּי מִפְּנֵי בְּטַמֵּא וְלֹא־נָתַתִּי מִפְּנֵי לְמַת שֹׁמְעֵתִי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי: הַפְּסוֹק הָאֲחֵרוֹן נִקְרָא בְּהַרְמַת קוֹל הַשְּׂקִיפָה מִפְּעוֹן קְדֻשָּׁה מִן־הַשָּׁמַיִם וּבְרָךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כִּי־אֲשֶׁר נִשְׂבַּעְתָּ לְאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ:

נצבים אתם נצבים היום בלכם לפני יי אלהיכם ראשיכם שבטיכם וקניכם ושמריכם
 כל איש ישראל: מפגכם נשיכם ונרדך אשר בקרב מחנה מחטב עזיך עד שאב מימדי:
 לעבדך בבגדית יי אלהיך ובאלתו אשר יי אלהיך ברת עמך היום: ^ל למען תקים אתך היום |
 לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך ובאשר נשבע לאבתך לאברהם ליצחק
 וליעקב: ולא אתכם לבדכם אנכי ברת את הבגדית הזאת ואת האלה הזאת: כי את אשר
 ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום: ^{ישראל} כי אתם
 ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם:
 ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמחם: פדוש פכם איש
 או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי אלהינו ללכת לעבד את אלהי
 הגוים ההם פדוש פכם שרש פרה ראש ולענה: ותהי בשמעו את דברי האלה הזאת
 והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלה למען ספות הרעה את הצמאה:
 לא יאבה יי סלח לו כי או יעשן אפי יי וקנאתו באיש הווא ורכצה בו כל האלה הבתובה
 בפסוק הזה ומחה יי את שמו מתחת השמים: והבדילו יי לרעה מפל שבטי ישראל בכל
 אלות הבגדית הבתובה בפסוק התורה הזה: ואמר הדוד האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם
 והנבלי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מפות הארץ ההוא ואת תחלואיה אשר חלה יי
 בה: בגדית ומלח שרפה כל ארצה לא תודע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת
 סלם ועמרה אדמה וצבאים אשר הפך יי באפו ובחמתו: ואמרו כל הגוים על מה עשה יי
 ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: ואמרו על אשר עזבו את בגדית יי אלהי אבתם
 אשר ברת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם
 אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם: ויחר אף יי בארץ ההוא להביא עליה את כל הקללה
 הבתובה בפסוק הזה: ויתשם יי מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ
 אחרת ביום הזה: הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול הנסתרת ליי אלהינו והנגלת לנו ולבנינו
 עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

וילך וילך משה וידבר את-הדברים האלה אל-כל-ישראל: ויאמר אלהם בן-מאה ועשרים שנה אנכי היום לא-אוכל עוד לצאת ולבוא ויך אמר אלי לא תעבר את-הירדן הזה: יי אלהיך הוא | עבר לפניך הוא-ישמיד את-הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יי: ועשה יי להם כאשר עשה לסיוח ולעוג מלכי הארצם אשר השמיד אתם: ונתנם יי לפניכם ועשיתם להם ככל-המצוה אשר צויתי אתכם: חזקו ואמצו אל-תיראו ואל-תערצו מפניהם כי | יי אלהיך הוא החלך עמוך לא ירפך ולא יעזובך: ^{ישראל} **ס** ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל-ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את-העם הזה אל-הארץ אשר נשבע יי לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם: ויך הוא | החלך לפניך הוא יהיה עמוך לא ירפך ולא יעזובך לא תירא ולא תחת: ויכתב משה את-התורה הזאת ויתנה אל-הכהנים בני לוי הנשאים את-ארון ברית יי ואל-כל-זקני ישראל: ויצו משה אותם לאמר מקץ | שבע שנים במעד שנת השמטה פתג הסבות: בבוא כל-ישראל לראות את-פני יי אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את-התורה הזאת נגד כל-ישראל באזניהם: מנהג פפד"מ מסיימים כאן. הקהל את-העם האנשים והנשים והנפף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את-יי אלהיכם ושמרו לעשות את-כל-דברי התורה הזאת: ובניהם אשר לא-ידעו ישמעו ולמדו ליראה את-יי אלהיכם כל-הימים אשר אתם חיים על-הארמה אשר אתם עברים את-הירדן שמה לרשתה:

ותשמע הארץ אמרי-פי:

תגל כפול אמרתי

וכרביבים עלי-עשב:

הבו גדל לאלהינו:

כי כל-הרכיו משפט

צדיק וישר הוא:

דוד עקש ופתלתל:

עם נבל ולא חכם

הוא עשך ויכנינה:

האזינו האזינו השמים ואדברה

יערף כפטר לקחי

כשעירם עלי-דשא

כי שם יי אקרא

^ל הצור תמים פעלו

אל אמונה ואין עול

שחת לו לא בניו מומם

ה לוי תגמלו-זאת

הלוא-הוא אביך קנהך

ישראל זכר ימות עולם כינו שנות הדר-ודר
 שאל אביד ויגיד זקניה ויאמרו לה:
 בהנחל עליון גוים
 יצב גבלת עמים
 כי חלק יי עמו
 ימצאהו בארץ מדבר
 יסבבנהו יבוננהו
 כנשר יעיר קפו על-גוזליו ירחף
 יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על-אברתו:
 הפסוק האחרון, 'ד' בוד ינחני', נקרא בהרמת קול.

יי פדר ינחני ואין עמו אל נכר:

וזאת הברכה וזאת הפרכה אשר ברוך משה איש האלהים את-בני ישראל לפני מותו:
 ויאמר יי מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מתר פארן ואתה מרבבת קדש¹⁷ מימינו
 אשדת [ק' אש דת] למו: אף חבב עמים כל-קדשיו בידך והם תפנו לרגלך ישא מדברתיך:
 תזרה צוה-לנו משה מורשה קהלת יעקב: ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי
 ישראל: יהי ראובן ואל-ימת ויהי מתיו מספר: ׀ וזאת ליהודה ויאמר שמע יי קול יהודה
 ואל-עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה: פ
 וללני אמר תפיד ואוריה לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבוהו על-מי מריבה:
 האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת-אחיו לא הכיר ואת-בני לא ידע כי שמרו אמרתך
 ובריתך ינצרו: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל
 על-מזבחה: ברוך יי חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מדיקומיו: ׀ לבנימן
 אמר ידיד יי ישכן לבטח עליו¹⁹ חפה עליו כל-היום ובין כתפיו שכן: ׀ וליוסף אמר
 מברכת יי ארצו ממגד שמים מפל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש
 ירחים: ומראש חררי-קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שבני סנה
 תבואתה לראש יוסף ולקדקד גזיר אחיו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים
 ינח יחדו אפסר-ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה:

17. תנא דבי רבי ישמעאל, 'מימינו אשדת למו': אמר הקדוש ברוך הוא, ראויין הללו שתנתן להם דת אש. איכא דאמרי, דתייהם של אלו אש, שאלמלא (לא) אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם. (גמ' זילכ כה:)

18. דרש רבי שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין, כמנין? מות החמה, ומאיתים וארבעים ושמונה עשה, כנגד איברי של אדם. אמר רב המנונא, מאי קרא? 'תורה צוה לנו משה מורשה' תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי חוי, 'אנכי וילא-יהיה לה' (שמות כבג), מפי הגבורה שמענום. (גמ' מכות כג:)

19. אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי חמא ברבי חנינא, (בבית המקדש) רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה, ונקסה בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה, שנאמר: 'חפה עליו כל-היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן להקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'ובין כתפיו שכן'. (גמ' זכחים נד.)

סדר קריאה לראש חודש.

וידבר יי אל-משה לאמר: צו את-בני ישראל ואמרת אליהם את-קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ¹ ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי כבשים בגי-שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: עלית כהן מסיים כאן את-הכבש אחד תעשה בפקד ואת הכבש השני תעשה בין הערפים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן פתית רביעת החין: עלת תמיד העשיה בחר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעת החין לכבש האחד בפקד הפך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערפים ממנחת הפקר ונסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי: פ

וביום השבת שבת שבתו על-עלת התמיד ונסכה: פ

ובראשי חדשיכם תקריבו עליה ליי פרים בגי-בקר שנים ואיל אחד כבשים בגי-שנה שבועה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפך האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עליה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי החין יהיה לפך ושלישת החין לאיל ורביעת החין לכבש יי ואת עלת החדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לתפאת ליי על-עלת התמיד יעשה ונסכו: פ

סדר הקריאה לתענית ציבור.

בתענית ציבור קוראים ג' אנשים בסדר כי תשא וקוראים לכהן ויחל משה עד סוף פסוק לעשות לעמו, ומדלגים עד פרשת פסל לך וקוראים ללוי ויאמר ה' אל משה פסל לך עד החר ההוא, ולישראל שהוא מפטיר קוראים ויפסל שני לחת עד עשה עמך.

ויחל משה את-פני יי אלהיו ויאמר למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול ובכח חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם לחרג אתם פהרים ולכללתם מעל פני האדמה ² שוב מחרון אפך והנחם על-הרעה לעמך: וזכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארפה את-זרעכם בכוכבי השמים וכל-הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם יי על-הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ

ויאמר יי אל-משה פסל-לך שני-לחת אבנים פראשנים וכתבת עליהם את-הדברים אשר היו על-הלחת הראשנים אשר שפרת: והיה נכון לפקד ועלית בפקד אל-הר סיני ונצבת לי שם על-ראש החר: ואיש לא-יעלה עמך ונס-איש אל-רא בכל-החר נס-הצאן והפקד אל-ידעו אל-מול החר ההוא: ³ ויפסל שני-לחת אבנים פראשנים וישכם משה בפקד ויעל אל-הר סיני כאשר צוה יי אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: ויירד יי בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי: ויעבר יי | על-פניו ויקרא ⁴ יי | יי אל רחום ותנון ארך אפים ורב-חסד ואמת: נצח חסד לאלפים נשא עון ופשע ותפאה ונקח לא ינקח פקד | עון אבות על-בנים ועל-בני בנים על-שלישים ועל-רבעים: וימחר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אס-נא מצאתי חן בעיניך אדני ילד-נא אדני בקרבנו כי עם-קשה-ערה הוא ⁵ וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי ברת ברית נגד כל-עמך יעשה נפלות אשר לא-נבראו בכל-הארץ ובכל-הגוים וראה כל-העם אשר-אתה בקרבך את-מעשה יי כי-נורא הוא אשר אני עשה עמך: פ

1. The 'את הכבש' begins with the פסוק 'ואמרת להם', פסוק 'עליה ליי'. The 'מנהג הגר' is based on the 'מנהג הגר'.

2. אמר ריש לקיש, אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה וישך ברוך הוא למשה וישך ברוך הוא למשה (גמ' יבמות סב).

3. 4. 5. It is מנהג אשכנז for the קהל and then קריאה בעל קריאה to recite these פסוקים aloud, as is common practice today.

הפטרה לתענית ציבור.

בישעיה פרק י"ב

הֲרִשׁוּ יְיָ בְּהַמְצֵאוֹ קְרָאֵהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב: יַעֲזֹב רִשְׁעֵי דַרְכּוֹ וְאִישׁ אֶנּוּן מִחֲשַׁבְתּוֹ וַיֵּשֶׁב אֶל־יְיָ וַיִּרְחַמְהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יִרְפָּה לְסִלּוּחַ: כִּי לֹא מִחֲשַׁבּוֹתַי מִחֲשַׁבּוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דַּרְכֵי נַאֲם יְיָ: כִּי־נִבְהוּ שָׁמַיִם מֵאֶרֶץ כֵּן נִבְהוּ דַרְכֵי מַדְרֵיכֵיכֶם וּמִחֲשַׁבְתֵי מִמִּחֲשַׁבְתֵיכֶם: כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יֵשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאֶרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לְזֶרַע וְלֶחֶם לְאֹכֵל: כֵּן יִהְיֶה דְבַרִּי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יֵשׁוּב אֵלַי רִיקִים כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפְצָתִי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּיו: כִּי־בְשִׁמְחָה תֵצְאוּ וּבְשָׁלוֹם תִּוְכַלְוּן הַחֲרִים וְהַנְּבֻעוֹת יִפְצְחוּ לְפָנֵיכֶם רִנָּה וְכִלְעָצִי הַשָּׂדֶה יִמְחָאוּ־כָּף: תַּחַת הַנְּעֻצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת [ק' וְתַחַת] הַסְּרַפָּד יַעֲלֶה הַדָּם וְהִיא לִי לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִפְרֹת: כֹּה אָמַר יְיָ שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לְבוֹא וְצַדִּיקְתִּי לְהַגְלוֹת: אֲשֶׁר־י אָנוּשׁ יַעֲשֶׂה־וְאֵת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק כֹּה שְׁמַר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וְשְׁמַר יָדוֹ מִעֲשׂוֹת כַּל־רָע: וְאֶל־יֹאמַר כִּי־הַנְּכָר הַגְּלוּהוּ אֶל־יְיָ לֵאמֹר הַבְּדֵל יִבְדִּילֵנִי יְיָ מֵעַל עַמּוֹ וְאֶל־יֹאמַר הַסֵּרִים הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ:

כִּי־כֹה | אָמַר יְיָ לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבִחְרוּ כַּאֲשֶׁר חָפְצָתִי וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי: וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוּמַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִפְּנֵים וּמִפְּנֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתְּדַלּוּ אֲשֶׁר לֹא יִפְרֹת: וּבְנֵי הַנְּכָר הַגְּלוּיִם עַל־יְיָ לְשֶׁרְתוֹ וּלְאַתְּכָה אֶת־שֵׁם יְיָ לְהִיּוֹת לוֹ לְעַבְדִּים כַּל־שְׁמַר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי: וְהִבְיֵאוּתִים אֶל־הַר קְדְשִׁי וְשִׁמְחָתִים בְּבֵית תַּפְלְתִי עוֹלְתֵיהֶם וּזְבַחֵיהֶם לְרַצוֹן עַל־מוֹצְתִי כִּי בֵיתִי בֵית־תַּפְלָה יִקְרָא לְכָל־הָעַמִּים: נַאֲם אֲדַנִּי אֱלֹהִים מִקִּבְּץ גִּדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֶקְבֹּץ עֲלָיו לְנִקְבְּצָיו:

סדר הקריאה להנוכה.

ביום הראשון של חנוכה קורין בסדר נשא מן ויהי ביום כלות משה וגו'.

וַיְהִי בְיוֹם כְּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וַיִּמְשַׁח וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם: וַיִּקְרִיבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל רֵאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂאֵי הַמִּפְּתָה הֵם הָעַמְדִים עַל־הַפְּקָדִים: וַיִּבְיֵאוּ אֶת־קַרְבָּנָם לִפְנֵי יְיָ שֵׁשׁ־עֲגֻלֹת צַב וּשְׁנַיִם־עֶשֶׂר בָּקָר עֲגֻלָּה עַל־שְׁנֵי הַנְּשָׂאִים וְשׂוֹר לְאֶחָד וַיִּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: קַח מֵאֹתָם וְהָיוּ לְעֹבֵד אֶת־עַבְדָּת אֶחָד מוֹעֵד וְנִתְּתָה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עַבְדָּתוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגֻלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם: אֵת | שְׁתֵּי הָעֲגֻלֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עַבְדָּתָם: וְאֵת | אַרְבַּעַת הָעֲגֻלֹת וְאֵת שְׁמֹנֶת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עַבְדָּתָם כִּי־אֵתְמַר כִּי־אֶתְרֵן הַפְּתוֹן: וְלְבְנֵי קַהַת לֹא נָתַן כִּי־עַבְדָּת הַקְּדָשׁ עֲלֵהם בְּפִתְחֵי יִשְׂאֹו: וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשָׂאִים אֵת הַנֶּכֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הַמִּשְׁחָה אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשָׂאִים אֶת־קַרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה נְשִׂאֵי אֶחָד לְיוֹם יִקְרִיבוּ אֶת־קַרְבָּנָם לְחֹנֶכֶת הַמִּזְבֵּחַ: ׀ וְהִי הַמְּקַרֵּב בְּיוֹם הַרְאָשׁוֹן אֶת־קַרְבָּנָו נְחֹשֶׁן כִּי־עֲמִינֵדָב לְמִטָּה יְהוּדָה: וְקַרְבָּנָו קַעֲרֵת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מוֹרֵק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל כֶּסֶף הַקְּדָשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֶלֶת כְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: כֶּסֶף אַחַת עֶשְׂרֵה וְהֵב מְלֵאָה קַמֶּרֶת: כֶּסֶף אֶחָד כִּי־בָקָר אֵיל אֶחָד כֶּסֶף־אֶחָד כִּי־שֶׁנֶּתוֹ לְעֹלָה: שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים כֶּסֶף שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתִידִים חֲמִשָּׁה כֶּסֶף־שְׁנַיִם כֶּסֶף־שְׁנַיִם חֲמִשָּׁה וְהַ קַרְבָּן נְחֹשֶׁן כִּי־עֲמִינֵדָב:

ביום ב' קוראים לכהן ביום השני עד מלאה קמרת, ללוי עד נתנאל בן צוער, לישראל ביום השלישי עד סוף פסקא; ח"ק ביום ג' לכהן ביום השלישי עד מלאה קמרת, ללוי עד אליהב בן הלן, לישראל ביום הרביעי עד סוף פסקא. וכן בכל יום קוראים לכהן בסדר היום עד מלאה קמרת וללוי עד סוף פסקא, ולישראל ביום שלאחריו עד סוף פסקא. ואחריו חצי קדיש.

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישיבבר: הקרב את קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער: פ

ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חלון: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליאב בן חלון: פ

ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליצור בן שדיאור: פ

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורישידי: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן צורישידי: פ

ביום השישי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליסף בן דעואל: פ

ביום השישי של חנוכה הוא לעולם ראש חודש ואומרים קדיש תתקבל אחר הלל, ומוצאים ב' ספרי תורה בראשון קוראים פרשת התמיד (במדבר כ"ח), כהן עד רביעית ההין לוי עד ונסכה, ישראל פרשת ראש חודש כולה, רביעי קוראים בספר תורה שני ביום השישי, ואחריו חצי קדיש. ביום ז' של חנוכה קוראים ביום השביעי וביום השמיני. ואם הוא ראש חודש קוראים בספר תורה א' כדאמתמול, ולרביעי קוראים בספר תורה שני ביום השביעי, ואחריו חצי קדיש.

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן עמיהוד: פ

ביום שמיני של חנוכה קוראים ביום השמיני עד וידבר אליו.

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן פדהצור: פ

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבירן בן־גדעני: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בבשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אבירן בן־גדעני: פ

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בבשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי: פ

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פנעאל בן־עכרון: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בבשים בנ־שנה חמשה זה קרבן פנעאל בן־עכרון: פ

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחרע בן־עינו: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בבש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בבשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אחרע בן־עינו: פ

זאת | חנפת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קצרת כסף שתים עשרה מורק־כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המורק האחד כל כסף הפלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים־עשרה מלאת קמרת עשרה עשרה הפך בשקל הקדש כל־זהב הכפות עשרים ומאה: כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים־עשר בבשים בנ־שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחפאת: וכל בקר | זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתודים ששים בבשים בנ־שנה ששים זאת חנפת המזבח אחרי המשח אתו: ובכא משה אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע את־הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על־ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו: כאן מסיימים בפפר'מ ובנותיה.

⁶ יש קהילות מוסיפים עד זה מסדרה בהעלתך.

וידבר יי אל־משה לאמר: דבר אל־אחרן ואמרת אליו בתעלתך את־הנרות אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש בן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר צוה יי את־משה: וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יי את־משה בן עשה את־המנורה: פ

6. The מנהג to continue the תורה with the beginning of בהעלתך (by the way, the last day of חנוכה, is called in אשכנז, 'הנכות המזבח', אשכנז), מנהג פולין and מנהג אושטרייך is called in אשכנז, מנהג אשכנז, not.

סדר הקריאה לפורים

בפורים קורין שלשה אנשים בסוף סדרה בשלח

וַיָּבֹא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה שֶׁעָלֶיךָ לָנוּ אַנְשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחַר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגְּבֻעָה וּמִפְּנֵי הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק וּמֹשֶׁה אַחֲרָיו וְחֹרֵר עָלָיו רֹאשׁ הַגְּבֻעָה: וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וּכְאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלֶק: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְהַד אֲבָן וַיִּשְׁלִיכוּ תַחְתָּיו וַיִּשָׁב עָלֶיהָ וְאַחֲרָיו וְחֹרֵר תָּמְכּוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֵשׁ יְהוָה אֶת־עֲמֶלֶק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֹב: פ

וַיֹּאמֶר יי אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זְכוֹרֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנִי יְהוָה שֶׁכִּי־מָחָה אֶמְחָה אֶת־זְכוֹר עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יי | נָסִי: וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כַּסֵּם יֵה מְלַחְמָה לְיַי בְּעֲמֶלֶק מִדֶּרֶךְ:

סדר הקריאה לחול המועד של פסח.

ליום ראשון החול המועד (י"ז ניסן).

מוציאין שני ספרי תורה וקורין בספר תורה הראשון בסדרה בא פרשת קדש לי ומתחלק לג' גברי.

וַיְדַבֵּר יי אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: קְדֹשְׁלִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זְכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים בְּיַי בְּחֹזֶק יָד הוּצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכַל חֶמֶץ: הַיּוֹם אֲתֶם יֵצְאתֶם בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי־יָבִיֵאֵךְ יי אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם לְתַת לָךְ אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ וְעִבְדָת אֶת־הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּאת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיִי: מִצֹּאת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה לָךְ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לָךְ שָׂאֵר בְּכָל־גִּבְלֶךָ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וְלִזְכוֹרֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ בְּיַי בְּיַד חֻקָּה הוּצֵאתָ יי מִמִּצְרַיִם: וְשִׁמַּרְתָּ אֶת־חֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵד מִיָּמִים יָמִימָה: פ

וְהָיָה כִּי־יָבִיֵאֵךְ יי אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁפַּע לָךְ וְלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לָךְ: וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיִי וְכָל־פֶּטֶר | שֹׁנֵר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ הַזֹּבְרִים לַיִי: וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בִשָּׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעַרְפְּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיֶךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מִחַר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוּצִיאֲנוּ יי מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים: וַיְהִי כִּי־תִקְשֶׁה פִּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּחֲרֹג יי כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹכֵר לַיִי כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזֹּבְרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרַיִם: וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וְלְמוֹטַפַּת בֵּין עֵינֶיךָ בְּיַי בְּחֹזֶק יָד הוּצִיאֲנוּ יי מִמִּצְרַיִם:

בספר תורה שני קוראים בכל יום לרביעי והקרבנות בסדר פינחס.

וְהַקְרִבְתֶּם אִשָּׁה עֹלָה לַיִי פָרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד וְשִׁבְעָה כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם: וּמִנְחַתֶּם סֹלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִינִים לֶפֶר וּשְׁנַיִ עֶשְׂרִינִים לְאֵיל תֵּעָשׂוּ: עֶשְׂרוֹן עֶשְׂרוֹן תֵּעָשֶׂה לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׁים: וּשְׁעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם: מִלֶּכֶד עֹלֶת הַכִּפָּר אֲשֶׁר לְעֹלֶת הַתְּמִיד תֵּעָשׂוּ אֶת־אֵלֶּה: כֹּאֵלֶּה תֵּעָשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשָּׁה רִיחֵגֹדֶחַ לַיִי עַל־עֹלֶת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ: וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֹאכֶת עַבְדָּה לֹא תַעֲשׂוּ: ס

אין חולצין התפילין אחר קריאת 'קדש לי' ביום ראשון של חול המועד אלא מניחים אותם לכל התפילה!

ליום שני דחול המועד (י"ח ניסן). קורין בספר תורה הראשון בסדרה משפטים פרשת אם כסף תלות.
 אִם-כֶּסֶף | תִּלְוָה אֶת-עַמִּי אֶת-הָעֹנֵי עִמָּךְ לֹא-תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׂה לֹא-תְשִׂימוּן עָלָיו נִשְׂדָּה:
 אִם-חֶבְל תַּחְבֵּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ עַד-כִּי אֵד-בֵּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: כִּי הוּא כְּסוּתָהּ לְכַדָּה הוּא שְׁמֵלְתוֹ
 לְעָרוֹ בַּמָּה יִשְׁכַּב וְהָיָה כִּי-יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי-חֲנוּן אָנֹכִי: ׀ אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂאֵי
 בְעַמָּךְ לֹא תֵאָר: מִלֵּאֲתָךְ וְדַמְעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכֹד בְּנִיד תִּתְדַלֵּי: כִּד-תַּעֲשֶׂה לְשָׂרְךָ לְצִאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם-אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְנַדֵּלִי: וְאִנְשֵׁי-קָדֵשׁ תִּהְיוּן לוֹ וְכִשֵּׁר בְּשָׂדֶה מְרַפָּה
 לֹא תֹאכְלוּ לְפֶלֶב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ: ׀ לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׂוֹא אֶל-תְּשֵׁת יָדֶךָ עַסְד־רִשָּׁע לְהִית
 עַד חָמָס: לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-רַבִּים לְרַעַת וְלֹא-תַעֲנֶה עַל-רֹב לְנִמְת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַמַּת: וְדָל לֹא
 תִהְדָּר בְּרִיבּוֹ: ׀ כִּי תִפְנֹעַ שׂוֹר אִיבֶךָ אוֹ חֲמָרוֹ תַעֲהֶה הַשֶּׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ׀ כִּי-תִרְאֶה
 חֲמֹד שְׂנֵאָךְ רַבִּין תַּחַת מִשָּׂאוֹ וְחֲדַלְתָּ מֵעֲזוֹב לוֹ עֲזוֹב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: ׀ ׀ לֹא תִפְהֶ מִשְׁפַּט
 אֲבִיבֶךָ בְּרִיבּוֹ: מִדְּבַר-שָׁקֵר תִּרְחַק וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל-תִּהְרַג כִּי לֹא-אֲצַדִּיק רִשָּׁע: וְשׁוֹד לֹא תִקַּח
 כִּי הַשְׁחָד יַעֲזֹר פְּקוּדִים וְיִסְלַף דְּבָרֵי צַדִּיקִים: וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאֹתָם יִדְעוּתָם אֶת-נַפְשׁ הַגֵּר
 כִּי-גָרִים הִייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת-אֲרָצְךָ וְאִסַּפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: וְהַשְּׁבִילֹת
 תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עִמָּךְ וְיִתְרֶם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כִּד-תַּעֲשֶׂה לְכַרְמֶךָ לְוִיתֶךָ:
 שִׁשַּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבַּת לְמַעַן יָנוּחַ שׂוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְנַפְשׁ כִּד-אֲמַתְךָ
 וְהַגֵּר: וּבְכָל אֲשֶׁר-אֲמַרְתִּי אֵלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרִים לֹא תִזְכִּירוּ: לֹא יִשְׁמַע עַל-פִּיךָ:
 שְׁלֹשׁ רְגָלִים תַּחַג לוֹ בַּשָּׁנָה: אֶת-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ
 לְמוֹעֵד הַדָּשׁ הָאֲכִיב כִּי-בּוֹ יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא-יִרְאוּ פָנַי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר כַּפּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאִסְפָּךְ אֶת-מַעֲשֶׂיךָ מִד־הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים
 בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרְךָ אֶל-פָּנַי הָאֵרוֹן | יי: לֹא-תִזְבַּח עַל-חַמֵּץ דָּם-זֹבְחִי וְלֹא-יִלֵּין חֶלֶב-חַמֵּי
 עַד-בִּקְרָ: רִאשִׁית כַּפּוּרֵי אֲדַמְתְךָ תָבִיא בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ לֹא-תִכְשַׁל גְּדֵי כַחֲלָב אִמּוֹ: פ

בספר תורה שני קוראים והקרבנות בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.

ליום ג' דחול המועד (י"ט ניסן). קורין בספר תורה א' בסדר כי תשא פרשת פסל לך.
 וַיֹּאמֶר יי אֶל-מֹשֶׁה פֶּסֶל-לְךָ שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כַּרְאשֵׁימִים וּבְתַבְתִּי עַל-הַלַּחַת אֶת-הַדְּבָרִים
 אֲשֶׁר תִּיּוֹ עַל-הַלַּחַת הַרְאשֵׁימִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: וְהָיָה נִכּוֹן לְבַקֵּר וְעֹלִית בְּבַקֵּר אֶל-חֵדֶר סִינֵי
 וְנִצַּבְתָּ לוֹ שֵׁם עַל-רֹאשׁ הַחֵדֶר: וְאִישׁ לֹא-יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם-אִישׁ אֶל-יִרְאָה בְּכָל-חֵדֶר גַּם-הַצֹּאֵן
 וְהַבַּקֵּר אֶל-יָדָעוּ אֶל-מֹול הַחֵדֶר הַהוּא: וַיִּפְסַל שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כַּרְאשֵׁימִים וַיִּשְׁכַּם מֹשֶׁה בְּבַקֵּר
 וַיַּעַל אֶל-חֵדֶר סִינֵי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: וַיַּדֵּד יי בַּעֲנָן וַיִּתְנַצַּב עִמּוֹ
 שֵׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי: וַיַּעֲבֹר יי | עַל-פָּנָיו וַיִּקְרָא יי | יי אֶל רַחוּם וְחֲנוּן אֲרָךְ אַפִּים וְדַבַּח-חֶסֶד
 וְאִמְת: נִצַּר חֶסֶד לְאֵלִפִים נִשָּׂא עֵזן וּפִשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְחָה לֹא יִנְקַח פִּקֵּד | עֵזן אֲבוֹת עַל-בָּנִים
 וְעַל-בָּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רַבְעִים: וַיִּמְחַר מֹשֶׁה וַיִּקַּד אֲרָצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶי: וַיֹּאמֶר אִם-נָא
 מִצֵּאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יְלֹד־נָא אֲדֹנָי כַּקֶּרְבָנוּ כִּי עַסְד־קִשָׁה-עֵרַף הוּא וְסִלְחַת לְעוֹנֵינוּ
 וְלַחַטָּאתֵנוּ וְנַחֲלַתֵנוּ: וַיֹּאמֶר הַנָּה אֲנִכִּי כִרַת כִּרִית נֶגֶד כָּל-עַמָּךְ אַעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר
 לֹא-נִבְרָאוּ בְּכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל-הָעָם אֲשֶׁר-אֹתָהּ בְּקִרְבּוֹ אֶת-מַעֲשֶׂה יי כִּי-נִבְרָא
 הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:

י' שָׁמַר לְךָ אֶת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם הַנֶּנִּי גֵרֶשׁ מִפְּנֵיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַפְּנַעְנִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרוֹי וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי: הַשְּׁמַר לְךָ פֶּתַח־תְּבָרַת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתָּה כִּי אֵלֶּיךָ פְּדִיָה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ: כִּי אֶת־מוֹפְתֵיכֶם תִּתְצֹוּ וְאֶת־מִצְוֹתֵיכֶם תִּשְׁפְּרוּ וְאֶת־אֲשֶׁרֵי תִכְרְתוּן: כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי יי קָנָא שְׁמֹו אֵל קָנָא הוּא: פֶּתַח־תְּבָרַת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וּנְנו | אַחֲרֵי אֱלֹהֵיכֶם וּנְבַחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם וְקָרָא לְךָ וְאִכְלַתְּ מוֹבְחָו: וְלִקְחַתְּ מִפְּנֵיתָי לְבַנְיָדָ וּנְנו בְּנֵיתָי אַחֲרֵי אֱלֹהֵיתָן וְהוֹנוּ אֶת־בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיתָן: אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ: ^{ישראל} אֶת־חַג הַמִּצְוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצְוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יֵצֵאתָ מִמִּצְרַיִם: כָּל־פֶּטֶר רַחֵם לִי וְכָל־מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר שׂוֹר וְשֵׂה: וּפֶטֶר חֲמוֹל תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעַרְפְּתוּ כָל בְּכוֹר בְּנֵיךָ תִפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקִם: שִׁשַׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בַּחֲרִישׁ וּבַקְצִיר תִּשְׁבֹּת: וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לְךָ בַּפְּנוּי קָצִיר חֲמִים וְחַג הָאֶסֶף תִּקְוֹפֵת הַשָּׁנָה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאֵדָן | יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֵיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ וְלֹא־יִחַמְדוּ אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנַי יי אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: לֹא־תִשְׁחַט עַל־חַמֵּן דָּם־זִבְחִי וְלֹא־יִלִּין לַפֶּקֶד וְבַח חַג הַפֶּסַח: רֵאשִׁית בְּבוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָבִיא בַיּוֹם יי אֱלֹהֶיךָ לֹא־תִבְשַׁל גְּדֵי בְּחֵלֶב אִמּוֹ:

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.

ביום ד' החול המועד (כ' ניסן). קורין בספר תורה א' בסדר בהעלתך פרשת וידבר ה' אל משה במדבר סיני וידבר יי אל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר־סִינִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ: בְּאַרְבַּעַת עֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְפִּים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמוֹעֵדוֹ כְּכָל־חֻקְתָיו וְכָכֹל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: וַעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְפִּים בְּמִדְבַר סִינִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת־מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂרִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יי וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טָמְאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָבִילוּ לַעֲשׂוֹת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנָי אַחֲרָן בַּיּוֹם הַהוּא: וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַחַמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טָמְאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְדַע לְבַלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קִרְבָּנִי יי בְּמוֹעֵדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמְדוּ וְאִשְׁמְעָה מִה־צִוְּתָה יי לָכֶם: פ

^{ישראל} וַיְדַבֵּר יי אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְהִי־טָמֵא | לְנֶפֶשׁ אוֹ בְּדַרְדַּר רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדַרְתִּיכֶם וַעֲשֶׂה פֶסַח לַיּוֹם: בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עֶשֶׂר יוֹם בֵּין הָעַרְפִּים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מִצְוֹת וּמִדְרִים וְאִכְלָהוּ: לֹא־יִשְׁאִירוּ מִפְּנֵי עַד־פֶּקֶד וַעֲצָם לֹא יִשְׁפְּרוּבוּ כְּכָל־חֻקֵּי הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדַרְדַּר לֹא־יְהִי וְחִדַּל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וּנְבָרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיהָ כִּי | קִרְבָּנִי יי לֹא הַקְרִיב בְּמוֹעֵדוֹ חֲטָאוּ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: וְכִי־יָגוּר אֶתְכֶם גֵּר וַעֲשֶׂה פֶסַח לַיּוֹם כְּחֻקֵּי הַפֶּסַח וְכַמִּשְׁפָּטוֹ בֶּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יְהִי לָכֶם וְלַגֵּר וְלַאֲזֶרַח הָאָרֶץ: ס

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום ראשון של חול המועד.

סדר הקריאה לתשעה באב.

בתשעה באב שחרית קוראים ג' אנשים בסדרה ואתחנן פרשת כי תוליד, והשלישי הוא מפמ"ר.

וקוראים בניגון עצב ולא בטעמי המקרא.

כִּי־תוֹלֵד בְּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֹתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וְעַשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל וְעַשִׂיתֶם תְּרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיפוֹ: הַעֲדִיתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אֲבֹד תֵּאבְדוּן מֵהַר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תֵאָרִיבוּ יָמִים עֲלֶיךָ כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן: וְהִפִּיץ יְיָ אֶתְכֶם בְּעַמִּים וּנְשַׁאֲרֹתֶם מִתִּי מִסָּפָר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג יְיָ אֶתְכֶם שָׁמָּה: וְעַבְדֹתֶם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יֵרָאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְחֹן: וּבִקְשַׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרָשְׁנוּ בְּכָל־לִבְבְּךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: ^{ל"ב} בַּצַּר לָךְ וּמִצָּאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְשָׁכַתְּ עַד־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְעֵתָ בְּקִלּוֹ: כִּי אַל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לָהֶם: כִּי שָׁאַל־נָא לַיָּמִים רְאִשְׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמַן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים | אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמַקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קִצָּה הַשָּׁמַיִם הִנְהִיחַ בְּדַבַּר הַגְּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמַע בְּמַהוּ: הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר־שִׁמְעֵתָ אֹתָהּ וַיְחִי: אוֹ | הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי בְּמִסַּת בְּאֵתָת וּבְמִוִּפְתִּים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֹזֶקָה וּבְזִרְזוּעַ נְמוּנָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּבֵל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: אֹתָהּ הִרְאֵתָ לְדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אִין עוֹד מִלְּבָדוֹ: ^{ישראל} מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֶךָ אֶת־קִלּוֹ לְיִשְׂרָאֵל וְעַל־הָאָרֶץ הִרְאֶךָ אֶת־אֲשׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרֶיךָ שִׁמְעֵתָ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזֶרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצֵאֶךָ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגְּדֹל מִמִּצְרַיִם: לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ מִפָּנֶיךָ לְהַבְרִיאֶךָ לְתַת־לָךְ אֶת־אֶרֶץ נַחֲלָה כְּיוֹם הַזֶּה: וַיִּדְעֵתָ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל־לִבְבְּךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אִין עוֹד: וְשִׁמְרַתְּ אֶת־חֻקֶּיךָ וְאֶת־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וּלְבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תִּאָרִיךְ יָמִים עַל־הָאָדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ בְּלַ־הַיָּמִים: פ

הפטרה לתשעה באב.

בניגון עצב בלי טעמים.

צירמיה סמן ח'

אָסַף אֲסִיפֶם נְאֻם־יְיָ אִין עֲנֻבִים בְּגִפְנֵן וְאִין תְּאֻנִּים בְּתֻאֲנָה וְהַעֲלָה גָבֵל וְאֹתָן לָהֶם יַעֲבְרוּם: עַל־מָה אֲנַחְנוּ יִשְׁבִּים הָאֲסִפּוֹ וְנִבּוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְמָה־שָׁם כִּי יְיָ אֱלֹהֵינוּ הִדְמָנוּ וַיִּשְׁקְנוּ מִי־רֹאשׁ כִּי חָטְאוּ לַיְיָ: קְוֵה לְשָׁלוֹם וְאִין טוֹב לָעֵת מִרְפָּה וְהִנֵּה בְּעֵתָהּ: מִדָּן נִשְׁמַע נַחֲרַת סוּסֵי מִקּוֹל מַצְהָלוֹת אֲבִירֵי הָעֵשָׂה כָּל־הָאָרֶץ וַיִּבּוֹאוּ וַיֵּאָכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָתָהּ עִיר וַיִּשְׁבִּי בָהּ:

כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר איך להם לחש ונשכו אתכם נאסדיי: מבלגייתי
 עלי יגון עלי לבי דוי: הנה קול שועת בת-עמי מארץ מרחקים הוי אין בציון אס-מלכה
 אין בה מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר: עבר קציר פלה קיץ ואנחנו לוא נושענו:
 על-שבר בת-עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני: הצרי אין בגלעד אס-רפא אין שם פי
 מדוע לא עלתה ארכת בת-עמי: מריתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואכבה יומם
 ולילה את חללי בת-עמי: מריתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את-עמי ואלכה
 מאתם פי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את-לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו
 בארץ פי מרעה אל-רעה | יצאו ואתי לא-ידעו נאסדיי: איש מרעהו השמרו ועל-בל-אח
 אל-תבטחו פי כל-אח עקוב ועקב וכל-רע רכיל יחלף: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא
 ידברו למדו לשונם דבר-שקר העזה נלאו: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת-אותי
 נאסדיי: לבן פה אמר יי צבאות הנני צורפם ובחנתים פיר-איה אעשה מפני
 בת-עמי: חץ שוחט [ק' שחוט] לשונם מרמה דבר בפיו שלום את-רעהו ידבר ובקרבו ישים
 ארבו: העל-אלה לא-אפקוד-פם נאסדיי אם בגוי אשר-בוה לא תתנקם נפשי: על-החרים
 אשא בכי ונהי ועל-נאות מדבר קינה פי נצתו מבל-איש עבר ולא שמעו קול מקנה
 מעוף השמים ועד-בהמה נדדו הלכו: ונתתי את-רוי-שלם לגלים מעון תנים ואת-ערי
 יהודה אתן שממה מכלי יושב: מר-האיש החכם ויבן את-זאת ואשר דבר פיר-י אליו
 ויגדה על-מה אבדה הארץ נצתה במדבר מכלי עבר: ויאמר יי על-עזובם
 את-תורתי אשר נתתי לפניהם ולא-שמעו בקולי ולא-הלכו בה: וילכו אחרי שררות לפם
 ואחרי הפעלים אשר למדום אבותם:
 לבן פה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את-העם הזה לענה והשקותים
 מר-ראש: והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את-החרב עד
 פלותי אותם:
 פה אמר יי צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל-תחכמות שלחו ותבואנה:
 ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יולד-מים: פי קול נהי נשמע
 מציון איה שדדנו בשנו מאד פיר-עזבנו ארץ פי השליכו משפנותינו:
 דבר-יי ותקח אונכם דבר-פיו ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה: פיר-עלה מות
 פחלונינו פא פארמנותינו להכרית עולל מחוץ פחורים מרחבות: דבר פה נאסדיי ונפלה
 נבלת האדם פרמן על-פני השדה וכעמיר מאחרי הקצר ואין מאסף: פה | אמר יי
 אל-יתהלל חכם פחכמתו ואל-יתהלל הגבור בגבורתו אל-יתהלל עשיר בפעשרו: פי
 אס-בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי פי אני יי עשה חסד משפט וצדקה בארץ
 פיר-באלה הפצתי נאסדיי:

סדר הקריאה לחול המועד של סכות.

בחול המועד של סכות מוציאים ספר תורה אחד וקוראים בו ד' אנשים בקרבנות החג בסדר פינחס. ביום הראשון דחול המועד קוראים לכהן ביום השני, ללוי ביום השלישי, לישראל ביום הרביעי, לרביעי חוזרים למעלה וקוראים ביום השני וביום השלישי שהם ספיקא דיומא, וכן כל חול המועד קוראים לרביעי ספיקא דיומא. ואחריו חצי קדיש.

וביום השני פרים בְּנֵי־בְקָר שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר־עִזִּים אֶחָד חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ⁷ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום השלישי פרים עֶשְׂתֵי־עֶשֶׂר אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום הרביעי פרים עֶשְׂרֵה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: מִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר־עִזִּים אֶחָד חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום החמישי פרים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום השישי פרים שְׁמֹנֶה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום השביעי פרים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

בהושענא רבא קוראים לכהן וביום החמישי, ללוי וביום הששי, לישראל וביום הששי וביום השביעי.

וביום החמישי פרים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום השישי פרים שְׁמֹנֶה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

וביום השביעי פרים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנַיִם כִּבְשִׁים בְּנֵי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם לְפָרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: וְשַׁעִיר חֲמֵסָת מִלֶּבֶד עֲלֵת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם: ׀

=====

7. רבי יהודה בן בתירה אומר, נאמר בשני 'ונסכיהם', בששי 'ונסכיה', בשביעי 'כמשפטם', תרי מ"ם יו"ד מ"ם, מים מפאן רמז לניסוך מים מן התורה. (גמ' טזת קג, תענית 3)

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

The city's name Homburg, which was derived from the castle "Hohenberg", appeared in 1500 for the first time. By 1528 the city was renamed Homburg vor der Höhe (translated as "Homburg in front of the height"). The word "Bad" is normally used as a prefix to denote that the town in question is a spa town. The town is best known for its medicinally used mineral waters and spa. The eight mineral springs which form the attraction of the town to strangers, belong to the class of saline acidulous chalybeates and contain a considerable proportion of carbonate of lime. Their use is beneficial for diseases of the stomach and intestines, and externally, for diseases of the skin and rheumatism.

Homburg is located in the Prussian province of Hesse-Nassau, prettily situated at the south-east foot of the Taunus Mountain mountain range, located 12 kilometers north of Frankfort-on-Main, with which it is connected by rail. The local population is approximately 52,000. The tallest peak in the range is the 878 meters high Großer Feldberg. Other notable peaks are the Kleiner Feldberg (825 meters) and the Altkönig (798 meters).

Homburg consists of an old and a new town, the latter, founded by the Landgrave Frederick II of Hessen-Homburg (d. 1708). Besides the palatial edifices erected in connection with the mineral water-cure, there are churches of various denominations, Lutheran, Roman Catholic, Russian-Greek and Anglican, schools and benevolent institutions. On a neighboring hill stands the palace of the former landgraves, built in 1680 and subsequently enlarged and improved. The White Tower, 183 ft. in height, is said to date from Roman times, and certainly existed under the lords of Eppstein, who held the district in the twelfth century. The palace is surrounded by extensive grounds, laid out in the manner of an English park.

Homburg's renown began when Princess Elizabeth, born in Buckingham Palace in 1770, married Frederick of Hessen-Homburg in 1814 and used her wealth to benefit the town. The first spa was named after her and opened in 1834. A casino was built by the brothers François and Louis Blanc and owing to its gaming-tables, which were set up soon after, rapidly became one of the favorite and most fashionable health-resorts of Europe. The brothers founded both "Casino Bad Homburg" and "Monte-Carlo Casino" in Monaco.

Homburg was visited by such celebrities as Robert Louis Stevenson in 1850, Fyodor Dostoevsky in 1870, and Oscar Wilde together with Lord Alfred Douglas in 1892. But changes occurred, Hessen-Homburg was allied with Austria which lost the war to and was absorbed into Prussia in 1866. König, later Kaiser Wilhelm I promptly ejected the Blancs, who took their gambling know-how to Monte Carlo. "Casino Bad Homburg" was opened again after the World War Two in 1948. Homburg acquired a new tourist formula based on attracting the sporty and aristocratic Englishman. Kaiser Wilhelm II declared the Schloß an imperial summer residence in 1888, and made the town his own with his delightful architecture. He was often in residence up to 1918, when he actually directed the war from there.

The homburg hat is a formal felt hat characterized by a single dent running down the center of the crown (called a "gutter crown"), a stiff brim shaped in a "kettle curl" and a bound edge trim. The Homburg was originally founded in a Homburg hat factory in 1806. It was popularized by England's King Edward VII (1841-1910) after he visited Homburg, and brought back a hat of this style. Edward VII saw the hat for the first time on his nephew, Kaiser Wilhelm II in Homburg. Wilhelm II wore the hat in a green variant as an accessory to his hunting uniform.

The establishments connected with the springs are arranged on a scale of great magnificence, and include the Kurhaus (built from 1841-1843), with a theatre, the Kaiser Wilhelmsbad and the Kurhausbad. They lie grouped round a pretty park which also furnishes visitors with facilities for various recreations, such as lawn tennis, croquet, polo and other games. The Homburg industries embrace iron founding and the manufacture of leather and hats, but they are comparatively unimportant, the prosperity of the town being almost entirety due to the annual influx of visitors, which during the season from May to October averages 12,000. In a natural surrounding lies the ancient Roman castle of Saalburg, which can be reached by an electric tramway. As the capital of the former landgraviate of Hessen-Homburg, the town shared the vicissitudes of state.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

Jewish History

Homburg's First Jewish Settlement

Bad Homburg's Jewish community was one of the oldest in Germany. On August 5, 1335 permission was granted by Holy Roman Emperor Louis IV to Gottfried von Eppstein to settle ten Jews "in the town and at the castle in Steinheim", "in the valley and the castle in Hoenburg" (Homburg) and "in the valley and the castle in Eppstein" (Eppstein). It remains unclear whether Jews actually settled in Homburg. Between 1333 and 1348 transactions of Jews "from Hohenberg" or "from Hohinburg" were entered in the Frankfurt court books. They disappeared from the town after the Black Death plague and subsequent pogrom, presumably in July of 1348. A permanent community was only established 350 years later.

Homburg's First Jewish Community

Evidence for the existence of a permanent Jewish community is found only at the beginning of the sixteenth century. Until 1600 it consisted of two or three Jewish families, and by 1632 these had increased to sixteen. The first decree regarding the Jews was issued in 1539 by the Sovereign Phillip the Magnanimous of Hesse. Further decrees were made by Landgrave Frederick III Jacob in 1684 when the landgrave invited Jews and Huguenots to settle in Homburg and in 1737. The conditions of the Jews of Homburg were, on the whole favorable; but they were heavily taxed, every Jew paying ten Gulden protection-money a year, and one Gulden on New-Year. In addition there were special taxes such as twenty-four Thalers a year to the Lutheran congregation. On November 6, 1803, the Jew's protection-money was repealed however it took until 1827, for the protection-money to be abolished for foreign Jews as well. The first Jewish ordinance was issued in 1639 by Landgrave George; the second in 1710 by Landgrave Ernest Louis; and the third in 1737 by Landgrave Frederick III Jacob. Jewish residence was limited to two years, this limitation was still in force in 1737 and conditional for their staying. This made it largely impossible for the Jews to develop a sense of permanence.

The order of May 1, 1684, has thirty seven paragraphs, confirming the animosity against Homburg Jews. (Here are some of the more interesting ones:) The decrees are taken from the "Taurusbote".

- 2) We, the Landgrave, expect, that all Jews, who accept our protection, promise under oath not to use blasphemous language against Jesus and the Christian religion.
- 3) Jews shall not discuss "Religion" with Christians.
- 4) Jews shall never persecute a Christian or any Jew who converted to Christianity.
- 5) Jews will not be permitted to build another synagogue.
- 12) All Jews who are beggars, are not allowed to stay in the country and not even lodge overnight.
- 13) A Jew shall have no power over a male or female worker.
- 14) Foreign Jews who stay only temporarily in the country pay the usual toll.
- 15) Jews may not engage Christian wet-nurses, but so-called *Shabbesmägden* (maids who helped Jewish families with tasks prohibited to Jews on Shabbos, such as retrieving the "bonensuppe" pot from the baker's oven *Shabbos* morning) are permitted.
- 16) A Jew who rapes a Christian woman shall be arrested at once and put to death.
- 17) Jews shall never conceal theft, prostitution, adultery, manslaughter etc.. They must report such crimes to the Christian authorities at once.
- 19) On market days Jews may buy only when Christians have finalized their purchases. They shall never touch any of the commodities.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

- 24) A Jew shall never stand in front of a Christian house and never exercise provocative behavior towards a Christian, or force a Christian to allow him into his house.
- 27) We make the leader of the Jews responsible, that the "Judengaße" is always perfectly clean.
- 28) We allow the Jewish way of slaughtering.
- 29) Jews are not permitted to build big or small houses without special consent of the authorities.
- 31) If the whole Jewish community is called together, it is ordered that they keep together till the end of the gathering, and a person, being asked something, must give the answer in a decent way.

There even was a "curfew" for Jews, not to be seen in the streets during church-hours.

The history of the first burials are unknown. Perhaps the deceased were buried near the village of Niederstetten. The village was completely destroyed during the Thirty Years' War, but where it once stood is an area known as the "Jewish Acre". In 1684, Jews were granted permission to consecrate a cemetery, surrounded by a fence and to erect tombstones. In 1703 the community purchased a section of a field for burial purposes which lies on the southern edge of the Hardtwald which is currently almost entirely overgrown. The Seulberg Cemetery was used exclusively in 1790 until 1868, when a new cemetery was consecrated in Homburg.

Landgrave Frederick II with the silver leg, intended to enlarge his palace. He therefore issued a edict in 1698 for Jews wishing to build in the Louisenstraße, promising protection, wood and stone without charge and ten years of "religious freedom in their Schul" and other leniencies. The Jews at first lived in whatever part of the city they chose, but when Landgrave Frederick enlarged the city by laying out the Neustadt [New Town] in 1703, he assigned a certain street, the Judengaße [Jew Street], "Juddegaß" as the Homburgers pronounced it, to them which was closed by gates. Although he accorded them various privileges for building up their area, the Jews were slow to settle there. There were Jews who still lived among the Christians in the Altstadt [Old Town]. They were compelled to sell their homes, and within a year, build on their assigned space in the Judengaße. In 1729 came an authoritarian command for the Jews again to leave the Altstadt. The Judengaße's various families usually lived altogether in one house. Three to four generations (parents, grandparents, aunts and uncles, cousins, etc.) were crammed together into very small dwellings. This fact as well as the restrictions on the number of Jews allowed, helped keep the Jewish community small. Despite these draconian measures and due to more "enlightened" attitudes, by 1730 not more than five Jews dwelt in the Judengaße. In 1816 the ordinance compelling them to live there was repealed, though some Jews opted to live there for many years after. Many decades ago, each *Yom Tov*, a very thick rope soaked in kerosene was hung across the end of Judengaße in front of synagogue. It was set alight and burned for at least two days, so that it's Jewish residents could make use of the fire for their *Yom Tov* needs.

On December 15, 1808 it was ordered that the head of each Jewish family had to choose a German family name for himself and his descendents.

The philanthropic institutions were mainly the same as those in other communities. In earlier times there was a shelter for the foreign poor, to which any one could be admitted. The expenses for board and lodging were defrayed by individual members of the community, who received tickets stating, that on specified days, they were each to care for one poor person in their homes or to provide money for their support. The directors had to care for the local poor, and were compelled by the government to do so, in case of neglect on their part. The Jews of Homburg were very poor, as most of the trades were closed to them. They could work only as butchers, soap-makers,

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

cabinet-makers, tailors, and peddlers. This last occupation afforded a meager subsistence for the majority. Commerce in groceries was entirely forbidden to them. There was a great call for philanthropy, therefore, the community had a curious organization of ten philanthropic institutions which emerged partly in the 18th Century. The Israelite Mens Health Insurance (est. 1780 1932-52 members) target: support in case of illness, The Israelite Women's Verein (*Chevras Noshim*), later called the Israelite Womens Health Verein (est. 1810, in 1864-97 members), target: nursing and funeral services, the charity *Gemillus Chassodim Verein* (1864-27, 1932-40 members), target: nursing and funeral services, the Talmud-Thora-Verein (*Chevras Talmud Torah*, 1864-31 members), the Hospital Auxiliary Verein (*Chevras Bikkur Cholim* 1864-49 members), the Jewish Wood Verein (*Chevras Ez Chayyim*, 1864-61, 1932-100 members), target: to distribute wood to the to the poor in the winter, The Charity Of The Jewish Community (target-based support of the needy), The Verein For The Future Of Jewish girls (est. 1886 1932-65 members), target: to provide vocational training for Jewish girls), and Economic Aid (est. 1918) target: helping those in need.

The Tale of “Mordje Unglück” (Unfortunate Mordechai) as recalled by Sophonie *Yitzchok* Herz In spite of the restrictive character of Jewish life in Homburg, there were entertaining moments, shared by Jews and Gentiles alike. The “hero” of one of the most remarkable incidents, the Jew Mordje Unglück, self created a legend both in poetry and stone for eternity. Amongst the Homburg Marketplace's mediaeval styled half timbered buildings, on top of an open arc (Fachwerkbauten), one will find sculptures of all kinds. Faces of the “Famous” Homburgers of the past.

One figure is easily discernable: It is a Jewish characterized face; certainly ugly, with a bit of a “Der Stürmer” - touch. One might ask: Who is represented by this “Jewish” face on the arc of Homburg's market-hall? Well this is Schnuckel Marx or as local history recalls him - Mordje Unglück. The Frankfurt poet Friedrich Stoltze (1860-1868) in his book (“Gedichte und Erzählungen”, 1922 pp. 111-114) wrote in his honor the poem “Mordje Unglück”. He was by all accounts, a very cunning fellow and Stoltze's story about him is definitely true.

In brief: Mordje once tricked a peasant and the farmer in question decided to go to court. The Jew, conscious of his wrong-doing promised the peasant, that he would make a full confession before the judge and compensate him for every penny he had lost in the deal. Mordje asked the gentile for a favor, namely to loan him one of his good suits, otherwise he would be unable to appear in court, the peasant agreed and Mordje, the Jew, turned up on the “day of judgement”, dressed in the clothes of his accuser. When the judge asked Mordje: Are you guilty? the defendant answered: “Not a bit, your Honor!” He argued, “You cannot believe this man at all, not a word. He does not speak the truth. This person - pointing at the peasant - will even tell you, that I am wearing his clothes.” - In his fury the peasant shouted: “My word he does!” “This is my jacket and these are my trousers, these are my shoes, this is my stick and this is my cap!” Then with an emphatic voice, Mordje said: “As you have noticed, your Honor, this man - pointing at the peasant - wants not only my money, but also my clothes. Can you trust this man?” The judge - so the story goes - agreed with Mordje Unglück, Verdict: “Not guilty, case dismissed!”

Jewish Printing

Jews were also occasionally employed as printers. There was no exclusive Hebrew printing establishment in Homburg, but in 1737 Landgrave Frederick III Jacob established in the government printing-office, a department for Hebrew books. A Hebrew printing house was run in Homburg by Seligmann ben Hirtz Reis from 1710 until 1713 when he moved to Offenbach am Main. Among

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

other items, he published Jacob ibn Chabib's *Ein Yaakov* (1712). Hebrew printing was resumed in 1724 by Samson ben Zalman Hanau but his lack of capital limited his output. The press was acquired in 1736 by Aaron ben Levi Dessau whose publications included the *Shulchan Aruch (Choshen Mishpat)* with commentary (1742). The press was sold in 1748 and transferred in 1749 to Rödelheim.

In regard to Jewish ritual custom (*Minhag-HaMokom*), Homburg by in large followed *Minhag Frankfurt Am Main* - which was the general southern German rite. [see The Bad Homburg Minhag pg XXII, for changes which occurred over time] The pronunciation of the *Cholom* vowel as an “*au*” (like in the word cow) was adopted in the 19th century as well. Most of the melodies for the various prayers were from the composers, Chazzonim Louis Lewandowski (1821-1894), Salomon Sulzer (1804-1890), and Israel Meyer Japhet (1818-1892).

Synagogue

In 1684 the twelve Homburg Jews were permitted common worship and therefore, to rent a suitable apartment, not facing the street, to utilize as a common chapel. After long decades of prayer services being held in a private home, a synagogue was built in 1731 behind the house at 29 Wallstraße [the former Judengaße] which was used until 1864. In the 1780's, Jewish children were admitted into the city's public schools under Landgrave Louis. The first Gemeinde Haus (Community Center) was built in 1764, from donations raised locally and from as far away as Wiesbaden, directly behind the synagogue (Wallstraße) and was mostly used for board meetings and educational purposes. By 1864, the Baroque house-like building, was dilapidated and too narrow. It was sold, it's outside walls left, the interior removed, and converted into a large family home. The Jewish community decided to build a new synagogue, whose construction cost about 70,000 Gulden. The funds came not only from the voluntary donations of the Jewish parishioners but also the casino, the city, the city funds and even the Landgrave contributed. All felt that the proposed synagogue would attract many Jewish resort guests and would also contribute to the adornment of the city. It was designed by Homburg master builder Christian Holler and dedicated in 1866. The inauguration of the synagogue was held on Friday, *Erev Shabbos Toldos* (9 November). It took place with great fanfare. After *Minchah* was recited in the old synagogue, the sacred Torah scrolls were taken from the *Aron HaKodesh* (Holy Ark). After Rabbiner Fromm held a short farewell speech, the solemn procession moved to the new synagogue. Arriving at it's doors, the building's builder handed over the synagogue keys to the Royal Prussian Civil Commissioner, Herr Von Briesen who in turn, handed them over to the rabbi.

The synagogue's twin-towered front, stood on 8 Elisabethenstraße. It seemed to control and join together the narrow sides of the Wallstraße. Builder Holler chose a square church-hall-like room in the apsidal [a vaulted semicircular or polygonal recess, especially at the east end of a church] design, which was bright inside and had a very high dark blue ceiling adorned with gold stars, ending in the east with the *Aron HaKodesh*. The *Aron HaKodesh* was a remarkable piece of art, framed by two pillars, made of marble. The women's balcony contained two long galleries with a smaller section in the west linking them together. Access to the *Frauenschul* (Women's Section) was attained by a spiral staircase located in one of the four synagogue's towers. In the center of the room, surrounded by wooden benches, stood the *Almemor* for the reading of the Torah. The synagogue contained seating for 320 men and 104 women. In the early 20th century electricity replaced gas lighting.

The year following it's inauguration, the new ruler, Kaiser Wilhelm I (Hessen-Homburg had recently been taken over by Prussia), assured the Jewish citizens of his protection and that he would shield the new temple and its worshippers. The community's *Memorbuch (Yizkor Book)* originated in 1790, it contained names and dates, going back to the 17th century, and some of the Torah scrolls dated from the 18th century.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

In 1877, a larger Gemeinde Haus was built for the new synagogue. It still stands on the same spot today and currently houses a high school. In it's basement there was a women's bath [*mikveh*] and a small apartment for a Christian caretaker. (The caretaker wore a uniform, and swung a big elegant staff in his right hand - a symbol of his importance and power. On his head he wore a "Dreispiß" like Napoleon or Frederick the Great.) The first floor housed board rooms as well as the four hundred book "Mendelssohn Library" of the congregation, which was established on the 100th anniversary of Moses Mendelssohn's death. The second floor housed three school rooms for religious studies, utilizing their double doors, they could easily be combined into a hall for lectures or religious services during the week. (Compulsory education was introduced in 1829. In order to comply with this new regulation, Homburg's Jewish community appointed Süssel Anspacher as its first primary school and religious instructor. The school consisted of two classes, however, after the establishment of the first general primary school, Jewish children were transferred to this educational institution.) A small staircase led to the top-floor with its small rooms right under the roof. This was the residence of the *Shammes* and secondary teacher of the Jewish congregation. The community also opened three sanatoriums and two famous kosher hotels that had an international clientele.

Homburg's Rabbis and Kantors

In 1737, the community, with the consent of the Landgrave, united itself with the rabbinate of Friedberg, whose chief rabbi took charge of all rabbinical functions in both cities. In 1825 the Landgrave appointed **Joseph Wormser, Unter-Vorsteher** [Vice Leader of the Jewish Community]. Son of the Lengsfeld and Fulda Rabbi Solomon Wormser to Friedberg Oberrb. Schemajo-Jischai Feuchtwangen (died 1813). From July 9, 1813, he was approved only for conducting marriages in Homburg. He was prohibited from making arbitrary decisions of ritual questions by the new Friedberger Oberrb. Feibisch Frankfurter (born Frankfurt/Oder 1762-1841) in 1821. His 1825 attempt to build with the help of the Landgrave civil government, a separate community, fails due to resistance from the community, which denies him the qualifications to do so. "On the contrary, it is known that his own brother, Rabbiner Isaac Seckel Wormser of Fulda, finds him incapable of functioning as a rabbi". When **Unter-Vorsteher Wormser** died his widow turned to the Landgrave and requested that he appoint her son Abraham Moses from Filehne, **Unter-Vorsteher**. The executive board, does not recognize Abraham Moses's capabilities. At the same time in 1775, the rabbinical candidate **Callmann Löb** applied for the position by putting forth two rabbinical certificates one from a rabbi in Mainz and one in Hanau. He had moved from Hamburg to Homburg with his brother. In 1808, when all German Jews were required to add a last name he chose the name **Rothschild** and in 1827, he was appointed **Unter-Vorsteher**.

The succeeding rabbis, amongst whom was the later **Chief Rabbi of Hamburg, Anshel Stern**, acted also as teachers in the religious school. Rabbiner Stern was the son of Moreinu HoRav Meir Stern, learned under the Talmudists Rabbis Abraham Bing, Isaac Seckel Wormser in Fulda and Seligmann Bär Bamberger in Wiesenbronn, and later in 1840 in Würzburg. In 1844 he began the study of Oriental Studies in Würzburg. He was also tutored the children of the Baron Jakob von Joel Hirsch.

In 1851 the Landgrave appointed the teacher **Dr. Seligmann Fromm**. Born in 1822 in Großlangheim (Bavaria), at the age of 12 years old he assisted Rabbi Seligmann Bär Bamberger, afterwards the great Würzburg Rav, who was still living in Wiesenbronn. (He later became his son-in-law.) After thorough preparation, he moved as a sixteen year old to the Pressburg Talmudic College to learn at the feet of the *Chassam Sofer* (Rabbi Moshe Schreiber from Frankfurt am Main) himself and he soon became his favorite student. He learned with his son and successor, the *Ksav Sofer*, with whom he had a close friendship and with the Pressburger Dayan, Nathan Binyomin Wolf whom he loved as a father. Initially he worked as a tutor in Karlsruhe. As the first rabbi of Hessen-Homburg, he received a state subsidy of 200 Gulden, whose sum was paid by the

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

Prussian government. This is the only instance in which a local rabbi received a subsidy from that government. The Jewish clergy from the year 1876, were no longer members of the community board, but possessed the right of appeal in all religious matters. Dr. Fromm, subsequently resigned because of this matter and became chaplain to Baron Wilhelm von Rothschild. He enjoyed the highest reputation in Frankfurt. In January 1888 he was given the honorable task to deliver the funeral oration on the death of Rabbiner Samson Raphael Hirsch.

He was succeeded by **Dr. Auerbach** who was born in 1827 in Bonn, the youngest child of the local rabbi Abraham Auerbach. His grandfather was the eminent Kabbalist Selig Auerbach (b. 1726 Brodny). Dr. Auerbach studied after 1845 with his eldest brother, Dr. Benjamin Hirsch Auerbach, who served as rabbi from 1835 to 1857 in Darmstadt. After his time in Darmstadt, Dr. Auerbach studied philosophy at the University of Bonn. In the mid-1850s he became rabbi in Nordhausen. In 1876 he was appointed in Homburg, where due to a serious illness he served for only two years. He then moved to Frankfurt, where he died in 1884.

He was followed by **Dr. Appel** who was born in 1851 in Jesberg. In the bourgeois society of the late imperial period, he represented the classical ideas of humanism and the compatibility of Judaism and Germanism. He attended the Latin school in Fritzlar and the Gymnasium in Kassel. After graduation, He studied from 1870 to 1878 at the Jewish Theological Seminary in Breslau and studied in parallel at the Universities of Marburg and Breslau, where he received his doctorate in 1874 on the subject *Quaestiones de rebus Samaritanorum sub imperio Romanorum peractis*. In 1878 he was rabbi in Homburg for nine years. He was committed to the equal recognition of Judaism among other religions in the German state. In 1886 he left and became the second city rabbi in Mannheim. From 1893 to 1919, he served and died in Karlsruhe.

In 1887 **Dr. Kottek** from the Prussian capital of Posnan (Posen) took over the Homburg rabbinate. He was a student of Rabbi Israel Hildesheimer and distinguished himself in his great piety and vast Talmudic knowledge. After twelve and a half years, he and the Chevras HaShas made a Siyum Shas Bavli in 1912. Dr. Kottek together with Rabbis Bamberger of Hanau, Dr. Jonas Bondi of Mainz and Dr. Solomon co-founded the "Jewish Literary Society" in Frankfurt. He formed a close relationship with Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz (a close colleague of Rabbi Chayim Soloveichick in Yeshivas Volozhin), who had relocated to Hamburg, where he was Klaus-Rabbiner. Rabbi Rabinowitz came every year for a two month medical vacation to Homburg. He was the initiator of the so-called 'Homburger Conference' in August 1909, whose prominent rabbis and Torah scholars from Eastern Europe participated in the founding of the world organization 'Agudath Israel'. In 1912, Dr. Kottek celebrated 25 years in the rabbinate, unfortunately he passed away just a few months afterward.

The successor of Dr. Kottek was twenty year old **Dr. Winter** (till 1922), who was a Jewish chaplain of the German Armed Forces during World War One, which meant the congregation was orphaned for long stretches of time while he was at the front. Dr. Winter was born in 1878 in Mönchengladbach. After his time in Homburg, he succeeded Rabbiner Dr. Joseph Carlebach as rabbi and head teacher in Lübeck. Even after his tenure in Homburg he remained close with members of the community. Fortunately, he left Lübeck with his family in September 1938 and emigrated to London. He died there in 1953 and was interred in Jerusalem's Sanhedria Cemetery.

The last Homburg rabbi, **Dr. Wreschner**, was born in 1865 in Breslau. He was the grandson of Rabbi Abraham Abusch Wreschner, who was a disciple of Rabbi Akiva Eger, and his mother, a descendant of the famous rabbinical family Falk. He carried on the traditions of these great families throughout his days. He studied at the Berlin Rabbinical Seminary and the University of Berlin. From 1889 until 1921 he was rabbi in Samter, Poznan. In the aftermath of the First World War, he was forced to leave Samter. He then taught for a year at the Berlin Rabbinical Seminary until he was appointed to Homburg as a rabbi. In 1933, sixty schoolchildren studied religion in Homburg. In addition, Dr. Wreschner tutored the children's religious instruction in the local public schools. After the death of Dr. Wreschner in 1935, the rabbinate was no longer occupied, do to increasing emigration and the ever increasing violence towards the Jewish community. All the rabbinical position's functions were taken over by Kantor Herz. Long time teacher Leopold Goldschmidt, was hired as Assistant Kantor and *Shammes* until his death in March 1936.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

The **Chazan** (Kantor) of the congregation was also a *Schochet*. The first person to hold the position was **Joseph Glogau**. He died in 1777. He was succeeded after a three year period in 1780 by **Judah Klahr**, and in 1797 by **Moses Loeb Lipschütz**. **Kantor Abraham [Adolf] Braunschweig** was born in 1825 in Habsheim, Kreis Mülhausen, which belonged to Alsace-Lorraine. In 1855 he applied to be the Kantor and *Shochet* for the Jewish community and was chosen from amongst the most capable. He retained those positions until he opened his resort hotel in 1898. In 1895 he was bestowed with the honorary title "Ha-Chover" from then rabbi **Dr. Kottek**. **Kantor Herz** received the same title in his day, as Kantor of the Homburg Kehilloh. **Kantor Herz** was born in 1873 in Dornheim (Thuringia). Kantor Herz was educated at the Teacher Seminars in Cologne and Würzburg and at the Breuer Yeshiva in Frankfurt. Kantor Herz's father Rabbi Isaak Leiv Yehudah Herz was a noted scholar and inventor. He lived for years in Berlin, founding his own congregation, which eventually became a branch of the famous Adass Yisroel. Rabbi Dr. Munk, a close friend, bestowed upon him the title of Moreinu, in appreciation of his outstanding Talmudical knowledge. He also invented and patented a "snow melting apparatus" to be used on roads and tramlines. He spent the last few months of his life in Homburg and is buried there. While Kantor Herz worked both as a cantor and teacher in the orthodox sense, this stood in contrast to many other Homburg Jews, who by then were either "Liberal" or were for the most part no longer religious, "Formal Jews as opposed to Committed Jews."

"We Jews see as our ideal as Germans in the German state, to serve you with good and blood, and to love Jews as the Eternal our God, 'with all your heart, all your soul and with all your assets.'" The officials of the community included a *Chazzan*, *Shochet*, and a *Shammes* with a teaching certificate, but the emphasis was on the term *Shammes*. (On *Shabbos* he provided guest-worshippers with *siddurim* and *chumoshim*. On the cover of the books was a label with the following order in print: After the service, prayer books must be returned to the 'Synagogendiener' i.e. the servant of the synagogue). The official's expenses were at first covered principally by taxes levied upon new arrivals and collected at marriages and funerals. The sale of honorary rights, gifts given upon being called to the Torah, and fees for entering the names of the dead in the *Memorbuch* also constituted a source of income. The salaries of all three officiants were so modest, that they were forced to take on boarders to supplement their income. In 1853 radical changes were made in the board of directors. Landgrave Ferdinand decreed that the board should consist of the rabbi as president, a director appointed by the Landgrave, and three other directors nominated by the two former and confirmed by the Landgrave. Subsequently the method of direct taxation was employed, the board apportioning the amount according to the circumstances of the individual. The rabbi alone should decide religious questions. The whole board was to determine the budget and the taxes to be levied; appoint and supervise the officials; take charge of the synagogue, religious school, *mikveh*, and cemetery; and provide for the elevation and education of the community. Final changes in the board were made by the government in 1876, when it was decreed that it should consist of five members chosen by the community for a period of six years, and of one deputy for each of the members, the board retaining the same functions as it had formerly. The Jews of Homburg were fully emancipated on March 7, 1848, when Landgrave Gustav promulgated the following ordinance: "In local and state affairs no difference shall henceforth be made between our Christian and Jewish subjects." This ordinance was issued as a consequence of the people's petition.

Founding Agudath Israel and Russian Intellectuals

The decision to create an international organization led to the "Agudath Israel" conference in August 1909, with the express purpose of fighting Zionism. The following leaders attended:

Mordechai Alter (<i>The Gerrer Rebbe</i>)	Chaim Ozer Grodzensky (Vilna)	Chayim Soloveichick (<i>The Brisker Rov</i>)
Dr. Salomon Breuer	Eliezer Rabinowitz (Chief Rabbi of Minsk)	Meir Simcha HaKohen of Dvinsk (<i>Ohr Somayach</i>)
Eliezer Gordon (<i>Telshe Rosh HaYeshivah</i>)	Reb Jacob Rosenheim	Aharon Rokeach (<i>The Belzer Rebbe</i>)
Adolf Frankl (president of the Orthodox Communities in Budapest and Hungary)		Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz
<i>Lubavitcher Rebbe's</i> representative	Dr. Heymann Kottek and Kantor Moses Herz (in whose residence this meeting occurred)	

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

Homburg was already a place where a number of eastern rabbis and laymen were accustomed to spend their summers and come for medical treatment (from famous Eastern European rabbis - Chayim Soloveichick and Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz to Martin Buber). The German Neo-Orthodox academic educator and one of the founders of the "*Bais Yaakov*" movement, Dr. (Shmuel) Leo Deutschlander (1888-1935) also lived there. Rabbi Yisrael Perlow, the *Yanuka* of Stolín, Russian sculptor Mark Antokolski and World Zionist Organization President David Wolfsohn all died there. Rosalia Gillelovna "*Shoshana*" Parsitz and Itzhak-Yosef Zelikovich-Parsitz transferred the "*Omanut*" (Art) publishing house, after World War One, from Moscow to Homburg. Their home served as a meeting place for the following Russian-Jewish writers and intellectuals from 1920-1925:

Moshe Zilberg	Jacob Fichman	Gerhard (<i>Gershom</i>) Scholem	Shmuel Joseph (<i>Shai</i>) Agnon
Moshe Glickson	David (<i>Shimon</i>) Schimonowitz	Moshe Ben-Eliezer Glembofsky	Judah Gur (<i>Grasowsky</i>)
Avigdor Stematzky	Chayim Nachman Bialik	Isaak Leib Goldberg	Menachem Mendel Ussischkin
Nathan Birnbaum	Joshua O. Leibowitz	David Yellin	Alter Druyanov
Yehoshua Hana Ravnitzky	Simcha Ben Zion	Asher Zvi Hirsch Ginsberg (<i>Achad Ha-am</i>)	

Antisemitism In The 1930's And Deportation in 1942

In general the Homburgers in their conduct towards Jews were polite and friendly; open anti-semitism - except in singular cases - were unknown during the Twenties. Jews went to the theater, the movies, cafes, concerts, lectures, and were side-by-side with the Germans until 1933.

In March 1933 the situation of the the Jews within the "Third Reich" took a sharp turn for the worse. On April 1, the boycott of Jewish businesses, was not taken seriously by Homburg residents; even the SA (Sturmabteilung, the paramilitary wing of the Nazi Party) men who blocked entry into the Jewish stores until 6 p.m., changed into civilian clothes and re-entered the stores, this time as customers. The community, persecuted by the Nazis, dwindled from 300 (2%) in 1933 to 70 (1938). The isolation of Homburg's Jews from the general community was a creeping process. Many Homburgers had relatives in countries of the Western Hemisphere. Some were able to obtain an affidavit and emigrate abroad. Unfortunately, not all were able to do so.

The Jews had already been subjected to numerous incidents of harassment, but it would only get worse. Both in 1934 and 1935, some the Jewish cemetery's grave stones were toppled over and smashed. "The "Volkische Beobachter" (National Observer), the newspaper of the Nazi Party, which was widely read in Homburg, contributed to ever increasing racial hatred. Antisemitic posters were affixed to buildings throughout the city, promoting racial and religious intolerance. Jewish citizens were assaulted on the street for no other reason than their religion.

"Kristallnacht" (Night of the Broken Glass) better termed "Pogrom Night".

"At exactly twelve o'clock sharp on November 10, 1938 the siren sounded. There was such a huge explosion within the synagogue, that it's massive front doors flew off. Inside one could see that the benches and other flammable objects were stacked high and were already alight. Flames were shooting out of all four towers and the windows shattered almost all at once. This was not an act carried out by amateurs, but a result of thorough preparation, illustrated by the amount of gasoline poured over all areas, to cause everything to burn almost simultaneously." The gasoline used, had been stored in a business located nearby. Nothing was done to extinguish the blaze. On Pogrom Night, the synagogue's interior was destroyed, after which the building was burned to the ground.

Apartments of Jewish citizens were destroyed, storefronts of Jewish businessmen were smashed and robbed of their contents. It seemed that most of the perpetrators were from other towns perhaps in an effort to evade possible legal prosecution.

While the synagogue was engulfed in flames, the Wallstraße was closed off by the police. As the four copper domes melted, the liquid metal ran down the sides of the building. All in all, it was an eerie sight. Residents of the Wallstraße, workers and small businessmen, tried to salvage items from the synagogue, but were viciously beaten back by the Nazi thugs.

At the sight of the burning synagogue the following remark was heard: 'They should throw the Jews altogether into the flames!' This shows, that there were Homburg residents, who had already made up their minds in regard to the physical destruction of the Jews.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

The riots against the Jewish population were conducted by the Homburg residents either actively or passively. This planned pogrom was acted out all over Germany. It was designed to project the anger of the German people being unleashed upon the Jews, like a lightning bolt out of the blue. In the morning of the November 11th, the male Jews (between sixteen and sixty years old) were taken by three or four Nazis from their homes and were first penned in the local jail for thirty six hours in sub-human conditions. The arresting police officer said: "World Jewry is to blame for everything, not you, we *know* you!" The constable of the jail was close to tears when he saw them individually. The Homburg Jews were then taken to Frankfurt am Main and loaded on the general transports to the Buchenwald Concentration Camp. They were held there for three weeks with the order that they had until the 31st of January 1939 to emigrate.

In April 1939, Germany's Jews lost their tenants' rights. Jews who, were evicted from their apartments, were relocated to so-called Jew Houses. In Homburg two houses (Salomon Wiesenthal's #12 and Kantor Herz's #14 Kisseleffstraße residences) served this purpose. In March 1942, the apartments of Jews still living in Germany, were marked with a yellow star.

A letter was sent to the City Council of Königstein requesting the removal of the former Homburg Synagogue. On April 14th and 15th, the city's demolition squad, dismantled the remaining walls and carted them away. Afterward people remarked "the view of the Wallstraße ... is no longer disturbed by unsightly masonry". This sentiment is likewise echoed in a newspaper article "... a dark spot has disappeared from the Elizabethenstrasse". A playground was later built on the site. The remaining Homburg Jews assembled in the house of the Gutmann family at 11 Wallstraße, to hold prayer services, since the Gemeinde Haus served as the home for the Homburg Hitler Youth.

After September 1939, the anti-Jewish edicts became even harsher: nightly curfews, the giving up of radios, deprivation of clothing cards, food purchases only between 4 and 5 pm. On March 7, 1941, there was listening in on telephone calls and forced labor. At the end of 1940, the virulently antisemitic film "Jud Süß", and in mid March 1941 "Der Ewige Jude", were shown in Homburg's Helipa and Thalia cinemas. In Germany, all Jews, above the age of six had, as of September 1941, to wear a yellow Jewish star on their clothing. It took courage when master bookbinder Louis Gärtner walked with Moses Herz (reduced to working as a street cleaner) together on the street.

For almost a year Homburg Jewish community had been branded, humiliated and harassed. In the end it was only a shadow of its former self. The first group of victims were forced to leave their home town of Homburg at the behest of the Nazi regime. On Wednesday, June 10, 1942, twenty six Jews were picked up and brought to the inner yard of the Town Hall. There, men and women were separated and transported to Frankfurt. They left the following day for the Sobibor and Majdanek death camps, where they were most likely gassed upon arrival. Two and a half months later, on Friday, August 28, the second deportation occurred. A total of eighteen Jews (between fifty nine and seventy nine years of age) were likewise rounded up and sent to Frankfurt. The fare was to be paid by the deportees themselves. Moreover, each deportee should have 50 Reichsmark and travel food for two days. There they made to walk to the Rechneigraben Jewish Old People's Home and forced to sleep on straw on the floor. On September 1, the journey continued to the Theresienstadt Concentration Camp. Three of the older abductees were dead within three weeks. Five of those Jews were transported to the Treblinka Extermination Camp, on September 29. After being urged by some Homburg citizens, on Thursday, May 20, 1943, six months after the second deportation, the Gestapo took into custody and deported four women who had married Christians or had converted to Christianity.

Homburg's Second Jewish Settlement

Robert Schlesinger, one of the first Jews after 1945 came from Silesia to Homburg. He tried to ensure the preservation of marriage documents. The JRSO documentation of 1954 - states the existence of Jews once again in the city. According to the latest statistics (1969) 11 Jewish souls - 7 men and 4 women lived in Homburg.

Homburg's Second Jewish Community

In 2012, a new Jewish community exists in Homburg consisting of some 250 members, who originate primarily from Eastern Europe, South America and Israel.

They are intent on building a new synagogue on the same spot as the one destroyed in 1938.

Bad Homburg v. d. Höhe

Bad Homburg Historical Time Line 1335-1942 / 2012-

- 782** first documentary mention
- 1335** ten Jewish males are given permission to settle by **Holy Roman Emperor Louis IV**
- 1348** Black Death pogroms decimate the Jewish community
- 1361** first mentioned as a city
- 1539** the first ordinance regarding the Jews is issued by **Phillip The Magnanimous of Hesse**
- 1577** interest regulation, Sunday work and protection money
- 1580** the Jewish cemetery in **Seulberg** is established
- 1617** Jewish meat trade begun
- 1622 - 1866** seat of the **Landgraves of Hessen-Homburg**
- 1625** special taxation of the Jews which had fled the **Halberstadt** troops
- 1660 - 1661** protection taxes and appealing for a reduction of the protection money to Daniel (von Seulberg)
- 1680 - 1895** construction of the Landgrave Palace at the site of the old castle
- 1681** funerals allowed on Sundays and holidays
- 1684** School, Cemetery, and Sabbath celebration ordinance - Jews are permitted to rent an apartment as a synagogue provided it does not disturb their Christian neighbors
opening of the first Homburg Pharmacy
- 1685** settlement of Huguenots, founding of Neustadt by **Landgrave Frederick II**
- 1692** the release from the obligation to pay taxes
- 1695** permission to meet on the Sabbath
- 1702** sales ban on Sundays etc.
- 1703** the **Judengaße** (Jew Street) is established
- 1710 - 1713** the second ordinance is issued by **Landgrave Ernest Louis** to establish the Hebrew printing house run by **Seligmann Reis**, which is moved to **Offenbach am Main**
- 1724** Hebrew printing is resumed by **Samson Hanau**
- 1731** the **First Synagogue** is built and dedicated
- 1736** Hebrew printing house is acquired by **Aaron Dessau**
- 1737** third ordinance issued by **Landgrave Frederick III Jacob**
It also spoke of allowing **Homburg** to unite with the rabbinate of **Friedberg**
- 1745 - 1764** protection money requests
- 1748 - 1749** Hebrew printing house is sold and transferred to **Rödelheim**
- 1749** the enclosing of the Jewish cemetery in **Seulberg**
- 1753** Jews to pay "Jew Tax"
- 1756** prevention of the resettlement of the Jews
- 1764 - 1820** the obligation for **Frau Wolleb** (geb. **Neuhof**) to erect the first **Gemeinde Haus** (Community House)
- 1776 - 1771** contributions for the war
- 1771** **Johann Wolfgang von Goethe's** stay in Homburg ("Pilgrim's Morning Song")
- 1774 - 1792** health insurance fund for Jewish women
- 1774 - 1791** Complaints of the citizens of Homburg's **Neustadt** [New Town] against Jewish settlement
- 1777** **Chazan and Schochet Joseph Glogau** dies
- 1780** **Judah Klahr** is hired as **Chazan and Schochet**
- 1794** permission is granted to live outside the **Judengaße** (subsequently renamed the Wallstraße)
- 1797** **Moses Loeb Lipschütz** is hired as **Chazan and Schochet**
- 1808** Jews must choose and adopt German family names
- 1813** **Landgrave** appoints **Joseph Wormser** as **Unter-Vorsteher** (Vice Leader of the Jewish Community)
- 1827** After the death of **Joseph Wormser**, **Callmann Rothschild** is appointed **Unter-Vorsteher**
- 1834** development toward a much-frequented healing bath center
by virtue of rediscovery and new drilling of mineral springs

Bad Homburg v. d. Höhe

- 1841 construction of the casino by the **Blanc brothers** and of the first **Kurhaus**
- 1848 the Jews are emancipated and **Rabbiner Anschel Stern** is appointed rabbi
- 1851 **Rabbiner Stern** leaves post to become **Chief Rabbi of Hamburg** following the untimely passing of **Chacham Isaac Bernays**. The **Landgrave** appoints Assistant **Rabbiner Dr. Seligmann Fromm** as community rabbi and teacher
- 1854 **Peter Joseph Lenné** creator of the world-famous **Sanssouci Park** appointed architect of the **Kurpark** (45 hectare), it establishes international reputation of Homburg as spa and bath city
- 1855 **Kantor Abraham (Adolf) Braunschweig** is hired as cantor and schochet
- 1859 opening of the railway to Frankfurt
- 1863 the **Homburg Cemetery** is established
- 1864 - 1866 the **New Synagogue** is built and dedicated
death of the last Landgrave and transfer of land County to the Grand Duchy of Hesse-Darmstadt. In the same year follows the incorporation into the Kingdom of Prussia
- 1867 **Kaiser Wilhelm I** of Prussia visits Homburg for the first time
- 1868 the last **Homburg** Jews are buried in the **Seulberg Cemetery**
- 1876 **Rabbiner Fromm** leaves his post to become the chaplain for **Baron Wilhelm von Rothschild**, **Rabbiner Dr. S. Hillmann Auerbach** is installed as community rabbi and teacher
- 1877 the **Second Gemeinde Haus** is established
- 1878 **Rabbiner Auerbach** leaves his post due to a serious illness
Rabbiner Dr. Meier Appel is installed as community rabbi and teacher
- 1886 **Rabbiner Appel** leaves post to become rabbi of **Karlsruhe**
- 1887 **Rabbiner Dr. S. Heymann Kottek** is installed as community rabbi and teacher
- 1888 - 1918 **Kaiser Wilhelm II** declares Homburg his summer residence
- 1898 **Kantor Moses Herz** is hired as cantor, school teacher and schochet
- 1904 the **New Synagogue** is renovated and remodeled.
- 1907 **Kantor Braunschweig** passes away
- 1909 the first conference of **Agudas Yisroel** is convened
- 1912 **Rabbiner Kottek** passes away, **Rabbiner Dr. David Winter** installed as community rabbi/teacher
- 1920 a number of Russian-Jewish writers and intellectuals settle in the resort town
- 1921 a memorial plaque is dedicated in the synagogue to the fallen World War Jewish soldiers
- 1922 **Rabbiner Winter** leaves his post,
Rabbiner Dr. J. Leopold Wreschner is installed as community rabbi and teacher
- 1925 the Russian-Jewish writers and intellectuals leave
- 1935 **Rabbiner Wreschner** passes away
the cemetery is desecrated in 1934 and in 1935
- 1938 the **New Synagogue** is burnt down and it is subsequently dismantled by April 1939
prayer services are held thereafter at the **Gutmann** family home in the Wallstraße
the **Gemeinde Haus** is closed to Jews and taken over by the Homburg Hitler Youth
about twenty male Jews (between the ages of 16 and 60) are sent to the **Buchenwald Concentration Camp** after the **November 9-10 Pogrom**.
all Jewish passports are stamped with the letter "J"
- 1939 Homburg Jews lost their tenant rights and were evicted from their apartments.
They are therefore required to live in so called **Jew Houses**.
- 1942 the last forty five remaining Jews including **Kantor Herz** are deported to the East
- 2012 seventy years later, a new Jewish community is established. Most of it's 250 members originate from Israel, Spain, Argentina, and Brazil, most come from Russia and the Ukraine.
The new visiting rabbi is Israeli born **Chabad Rabbi Shalom Dovber Rabinovitz**

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

<u>Name</u>	<u>Business</u>	<u>Residence</u>
1) Ackermann, Sally/Mrs. both died in Homburg 2 Children: Julius emigrated to the USA, Edmund killed in action in Israel	Fur Dealer	Louisenstraße
2) Ackermann, Julius/Mrs. both died in Homburg 3 Children: Wilhelm married Gretel Mainzer (who still lives in Santiago, Chile) Wilhelm, Trude, and Fritz died in Chile	Fur Dealer	Louisenstraße
3) Altschul Robert/Mrs. Frieda both murdered at Treblinka - one daughter - the family emigrated to the USA	Grocery Store	Ferdinandstraße
4) Auerbach together with his sister died in Homburg		Wallstraße
5) Bamberger, Felix/Mrs. - wife emigrated to Israel 3 daughters (one now lives in Frankfurt Am Main)	In der Nähe von	Gonzenheim
6) Blum, Lola - emigrated		Hölderlinweg
7) Cahn-Bronner Dr./Mrs. Annette Dr. Cahn-Bronner and a daughter emigrated to the USA the wife was murdered in Germany	Doctor	Louisenstraße
8) Dinkelspüler ?/Mrs. -died in Homburg 5 daughters - 1 or 2 were murdered the others immediately emigrated to the USA	Haberdashery	Louisenstraße
9) Dreifuß, Walter Dr./Mrs. Heddy One son Erich - the family emigrated to New York, NY USA	Doctor	Promenade
10) Ehrlich /Mrs. Wife emigrated to the USA and died there One son - Stephan - lives in New Jersey USA	Zwieback Factory	Am Alter Bahnhof
11) Emmerich, Eugenie (Widow) - emigrated to England		Kisselefstraße
12) Eppstein, Hugo/Mrs. Auguste Husband died in Theresienstadt, wife murdered at Treblinka	Cigars	Elisabethenstraße
11) Mrs. Fettmann died in Homburg One daughter Lina - murdered		Obergaße
14) Fuld, Jonas/Mrs. Emilie Three children - Alice, Julius, Eli - the family emigrated to the USA	Cigars	Elisabethenstraße
15) Goldschmidt ?/Mrs. - died in Homburg	Civil Servant	Elisabethenstraße
16) Goldschmidt ?/Mrs. wife died in Homburg and the husband emigrated	Sanatorium	
17) Grünhut ? I believe that at 90 years old Mr. Grünhut moved to Frankfurt and died there. One son killed himself with hydrochloric acid	Tailor	Gymnasiumstraße
18) Guttman, Ludwig Murdered in Sobibor/Majdanek	Furrier	Wallstraße
19) The married sister of L. Guttman in Giessen murdered with her 3 children		
20) The other sister of L. Guttman emigrated		

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

- 21) **Haas, Julius/Mrs.** **Baker** **Wallstraße**
Two sons - **Edgar** and **Heinz** - the family emigrated to New York, NY USA
- 22) **Herz, Berta nee Sommer** **Furniture Dealer** **Louisenstraße**
One son **Hermann** - the family emigrated to New York, NY USA
- 23) **Herz, Moses/Mrs. Sarah** **Cantor** **Kisselefstraße**
both murdered in Treblinka
One Daughter - **Bessy** - murdered in Sobibor, 3 sons - **Arno, Erwin, Sophoni** emigrated
- 25) **Hirsch, Julius/Mrs.** **Chocolate Factory** **Hohenstraße**
One Child - **Gretel** - died in Philadelphia, PA USA
- 26) **Hirsch, Sally/Mrs. (Bella)** **Chocolate Factory** **Hohenstraße**
Children: **Fritz** (died), **Renate** - the family emigrated to the USA
- 27) **Holzmann, Adolf/Mrs.** **Mens Clothing Store** **Elisabethenstraße**
Children: **Otto** - committed suicide in the forest before deportation
Erna - murdered in Sobibor
- 28) **Holzmann, Adolf/Mrs.** - died in Germany **Kisseleffstraße**
Daughter **Ruth** - died in New York; married Sichel
- 29) **Holzmann, Isador/Mrs.** **Audenstraße**
Children **Ernst** - died in England
Tilly - murdered with the family
youngest daughter lives in England
- 30) **Holzmann, Isador**
One daughter
- 31) **Idstein, Isaac?/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
5 out of 10 Children - **Willy** - emigrated to the USA
Paula - married in Switzerland
Julius, Irene, and Bella - emigrated to Philadelphia, PA USA
- 32) **Idstein, Samuel/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
Wife died in Homburg
One son **Ludwig** - died in Homburg wife emigrated to England
One daughter - died in Homburg
- 33) **Kahn, Ludwig/Mrs.** **Butcher** **Wallstraße**
Son **Ernst** emigrated to Cincinnati, Ohio USA
- 34) **Kahn, Moritz/Mrs.** **Butcher**
2 Sons emigrated to the USA
(one son died in Germany)
- 35) **Kleeblatt, Paula** **Nurse**
she died after World War One in the 1930's
- 36) **Kleeblatt, Fritz** **Doctor** **Promenade**
he died in the 1930's in Homburg
- 37) **Lang, Adolf/Mrs.** **Egg Dealer** **Obergaße**

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

- 38) **Lang /Mrs.** Mr. Lang died at the age of 90 in Homburg
 3 Children: Gustav (wife Edith and 2 children Willy & Lilo)- emigrated to St. Louis USA
 Johanna - murdered in Majdanek
 One son emigrated earlier to the USA
- 40) **Lang Cattle Dealer**
 Daughter **Recha** married **Leo Rothschild** **Cafe - Rothschild** **Lousienstraße**
- 41) **Lang, Johanna** nee **Sommer** **Haberdashery** **Lousienstraße**
 died in Homburg
 Daughter **Martha** married Marx - both died in Brazil
 their daughter Ilse (Marx) Nelken lives in San Paulo, Brazil
- 42) **Leibowitz, Dr.** **Sanatorium; Dr. Goldschmidt**
- 43) **Levi, Wolfgang** - probably emigrated **Hedwig Sommer - Levi** **Lousienstraße**
Rugs and Linoleum
- 44) **Lilie, Hermann/Mrs.** **Cafe Rothschild** **Elisabethenstraße**
 Two sons - **Walter** and **Günter** (who died as a child)
- 45) **Lind, Kurt/Mrs.** - both emigrated to the USA **Ferdinandstraße**
 originally from Obereschbach
- 46) **Liskewitz ?/Mrs.** **Shoemaker** **Promenade**
 Two daughters - the family deported to Poland
- 47) **Löwenstein Moritz?/2nd wife** **Butcher** **Wallstraße**
 1st marriage Children - **Selma** and **Julius** emigrated to Chicago, Illinois USA
 2nd marriage Daughter - I believe she emigrated on the Kindertransport to England
- 48) **Mayer, Karl/Mrs.** - boarders with **I. Holzmann** **Lousienstraße**
 Children: **Gretel** and **Paul** - emigrated to England
- 49) **Mainzer, Moritz/Mrs.** **Iron Dealer** **Lousienstraße**
 son emigrated to Canada, daughter Gretel married Ackermann lives in Santiago, Chile
- 50) **Miltenberg /Mrs.** **Hotelier** **Lousienstraße**
 Three children - 2 sons and 1 daughter - the family emigrated to the USA
- 51) **Neugaß, Rudolf** **Banker** **Obergaße**
 Died in Theresienstadt - (mother of R. Neugaß died in the early 1930's)
- 52) **Öttinger, Manfred** **Employee** **Elisabethenstraße**
 was murdered either in 1939 or 1940 by the Nazis
- 53) **Pariser, Mrs. Dr.** - suicide in Frankfurt (last address) **Lousienstraße**
- 54) **Rehbock /Mrs.** **Ferdinandstraße**
 Two sons and one daughter (the entire family were murdered in Germany)
- 55) **Reinach, Martin/Mrs. Edith** **Iron Dealer** **Lousienstraße**
 One son - **Albert** - the family emigrated to New York, NY USA
- 56) **Rosenberg, Willy/Mrs.** both murdered in Sobibor
- 57) **Rosenthal Dr./Mrs.** **Sanatorium** **Promenade**
 3 sons - **Erich** and **Theo** emigrated to Australia, **Bertram** died young in Homburg

A Brief History of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents

- 58) **Rothschild, Louis/Mrs.** **Banker** **Louisenstraße**
 both died in Theresienstadt Concentration Camp
 2 Children: **Marianne** - lives in Ann Arbor, Michigan USA **Eduard** - murdered in Mauthausen
- 59) **Rothschild, Richard/Mrs.** **Shoe Store** **Louisenstraße**
 Wife was murdered in Germany
 3 Children: **Fritz** - a rabbi (USA), **Ellen** (Zimbabwe, Africa), **Edith** (USA)
- 60) **Salomon, -** died in Homburg? **Promenade**
 Two sons - one married **Edith** (sister of Martin Reinach) - murdered in Sobibor
- 61) **Scharatzik, Leo** **Cigars** **Louisenstraße**
 Four children - probably emigrated
- 62) **Schiff, Beno** - emigrated to Brazil **Grain Broker** **Ludwigstraße**
- 63) **Schwarzschild Dr. Ludwig/Mrs.** **Doctor** **Kisselefstraße**
 2 Children **Martin** and a daughter - the family emigrated to New York, NY USA
- 64) **Sommer, Emil/Mrs.** murdered in Germany **Cattle Dealer** **Obergaße**
 2 Sons - Ernst and Kurt - both live in Chicago, Illinois USA
- 65) **Sommer, Klara** single - Murdered in Treblinka **Wallstraße**
- 66) **Stein Moritz/Mrs.** - Crippled in WWI died in Homburg (last address) **Kisseleffstraße**
 Children: **Julius** and **Bertel** Wife and children were murdered in Sobibor
- 67) **Stern /Mrs.** **Kisselefstraße**
 One son Rolf (adopted) - emigrated
- 68) **Stern /Mrs.** - emigrated to the USA **Cattledealer** **Haingaße**
 Two daughters and one son (Mr. Stern died in Homburg)
- 69) **Strauß Josef/Mrs. Bertha** **Furrier** **Kisselefstraße**
 2 sons - Norbert and Hermann - the family emigrated to the USA
- 70) **Weiß, Paul Dr./Mrs.** emigrated to Israel **Doctor** **Kisselefstraße**
- 71) **Wertheimer, Alfred Dr./Mrs.** **Lawyer** **Ferdinandstraße**
 One daughter **Ruth** - the family emigrated to Israel
- 72) **Wiesenthal, Sally/Mrs. Herta** **Iron and Coal Dealer** **Kisselefstraße**
 3 children: Hildegard, Gisela, Günter - the family emigrated South Africa, Zimbabwe and Chile
- 73) **Wreschner Leopold/Mrs.** **Rabbi** **Audenstraße**
 one daughter emigrated
- 74) **Wertheimer, Salo** - died in Frankfurt **Gymnasiumstraße**
 Two daughters - Hedwig married Willy Idstein and emigrated to the USA
 the other daughter married outside Homburg and emigrated
- 75) **Wiesenthal, Bernard** **Lawyer** **Louisenstraße**
 - murdered in Sobibor/Majdanek

Those were at that time only identified as half-Jews,

I only know their names but what became of them is mostly unknown to me.

Assmann, Escribeus, Groß, Holler-Schulemann, Dr. Kobler, Löw, Martino, Neumeier, Rechold, Sulzbach

Reference: This list was compiled in 1983 by my father from his recollections. (He left Homburg as a boy of fourteen in January 1939.)

Bad Homburg v. d. Höhe

חכור אלהים את נשמות

Years As Homburg Officiant

רבני הקהילה	
1813 - 1827	Unter-Vorsteher Joseph Wormser - 1827 סגן ראש הקהילה יוסף בן שלמה וורמסער ז"ל
1827 - 1848	Unter-Vorsteher Callmann L. Rothschild ? - ? סגן ראש הקהילה הרב קלמן בן לייב רוטשילד ז"ל
1848 - 1851	Rabbiner Anshel M. Stern 1820 - 1888 מוריני הרב אשר (יעקב) בן מוריני הרב מאיר שטרען ז"ל
1852 - 1875	Rabbiner Dr. P. Seligmann Fromm 1822 - 1898 מוריני הרב פנחס זעליגמאן בן הירש פרומם ז"ל
1875 - 1877	Rabbiner Dr. S. Hillmann Auerbach 1827 - 1884 מוריני הרב שמואל בן הרב אברהם אוירבאך ז"ל
1877 - 1886	Rabbiner Dr. Meier Appel 1851 - 1919 מוריני הרב מאיר בן יעקב אפעל ז"ל
1887 - 1912	Rabbiner Dr. S. Heymann Kottek 1860 - 1912 מוריני הרב היימאן בן שמואל קוטעק ז"ל
1912 - 1922	Rabbiner Dr. David A. Winter 1878 - 1953 מוריני הרב דוד בן אלכסנדר הלוי ווינטער ז"ל
1922 - 1935	Rabbiner Dr. J. J. Leopold Wreschner 1865 - 1935 מוריני הרב יעקב יהודה בן הרב זאב נחום וורעשנער ז"ל
חזני הקהילה	
- 1777	Chazan Joseph Glogau יוסף גלוגאו ז"ל
1780 - 1797	Chazan Judah Klahr יהודה קלאהר ז"ל
1797 - 1855	Chazan Moses Loeb Lipschütz משה בן לייב ליפשוץ ז"ל
1855 - 1898	Kantor Adolf Braunschweig 1825 - 1907 החבר יעקב אברהם בן ר' יוסף יצחק ברונשוויג ז"ל
1898 - 1942	Kantor Moses Herz 1873 - 1942 החבר משה בן מוריני הרב יצחק לב יהודה הירץ הי"ד

של ק"ק באד הומבורג פאר דער הא עם נשמת אברהם יצחק ויעקב . שרה רבקה רחל לאה .
בעבור שהאירו עיני הקהילה בפסקיהם . והרביצו תורה בישראל .
בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן . אמן

Bad Homburg v. d. Höhe

The Bad Homburg chapter of the “Reich Federation of Jewish Front Soldiers”, donated an impressive marble-topped tablet crowned with a quotation from the first chapter of the Second Book of Samuel, which states:

”איך נפלו גבורים בתוך המלחמה!
איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה:”

“How did the mighty fall in the midst of the battle?
How have the mighty fallen and the weapons of war perished!”

Name	Geburtsdatum	Todestag	
Ackermann, Edmund	29.11.80	22.08.14	
Blum, Julius	06.03.75	12.03.17	
Emmerich, Gustav	19.06.92	14.03.15	
Fuld, Julius	05.05.94	02.08.17,	Ltnt. E. K. I
Kahn, Moritz	22.03.77	25.04.16	
Neugaß, Willy	29.10.80	07.09.14	
Scharatzik, August	19.10.96	04.10.18	
Sommer, Moritz	02.09.73	28.01.19	
Wiesenthal, Hermann	28.02.77	09.10.17	(vermißt)
EHRE IHREM ANDENKEN			

Ackermann, Edmund, - born כ"ו כסלו	died אב ל' Merchant 33 yrs. old in Neufchateau, Belgium, Rank Private
Blum, Julius - born כ"ט אדר	died ניסן כ' Merchant 42 yrs. old in Frankfurt Am Main, Rank Private
Emmerich, Gustav - born כ"ד סיון	died אדר כ"ח Bank Employee 22 yrs. old in Galicia, Rank Private
Fuld, Julius - born כ"ט ניסן	died אב י"ד Bank Employee 23 yrs. old Galicia, Rank Ltnt. Iron Cross 1st Class
Kahn, Moritz - born ח' ניסן	died ניסן כ"ב Merchant 39 yrs. old in France, Rank Militia Recruit
Neugaß, Willy - born כ"ד מרחשון	died אלול ט"ז Merchant 33 yrs. old in Sermaize les-Bains, France Rank Prvt
Scharatzik, August - born ל"ב תשרי	died תשרי כ"ח Bank Employee 21 yrs old in France, Rank Infantry Private
Sommer, Moritz - born ל' אלול	died שבט כ"ז Butcher 45 yrs, old in Bad Homburg Rank Cavalry
Wiesenthal, Hermann - born ט"ו אדר	died תשרי כ"ג Merchant 40 yrs. old in Bad Homburg

- more information about his fate was unavailable.

The tablet was unveiled and affixed to the south side of the synagogue in September 1921. Very few of the Jewish war veteran's Christian comrades, attended the plaque's dedication. Rabbiner Dr. Winter and Kantor Herz officiated. This memorial plaque for the fallen Homburg Jewish sons, was smashed and became part of a huge debris pile with the destruction of the synagogue on Homburger Pogrom Day, 10th November 1938.

Gustav Emmerich was my grandmother Herta (Emmerich) Wiesenthal's twin brother.
Hermann Wiesenthal was my grandfather Salomon Wiesenthal's older brother.

References:

Weltkriegsopfer.de <http://www.weltkriegsopfer.de/Opfer-Krieg-Gewalt-Datenbank Soldatenliste Suche.html>
 “Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)” von Yitzhak Sophoni Herz
 “Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945” von Heinz Grosche

Bad Homburg v. d. Höhe

[The first wave of German Reich deportations were carried out from mid October 1941. In the course of just less than three weeks, German Jews were transported to the Lodz Ghetto in Poland. Soon afterward, more were deported to Riga, Kaunas and Minsk. Most of them were placed in the local ghettos, but some were shot immediately upon arrival.]

The Jewish deportees in **1941** which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Rudolf Rieß	20/10	66	16/01/1942	Lodz Ghetto	Jenny Löwenstein	11/11	53	Minsk Ghetto	
Rosa Rieß	20/10	68	20/10/1942	Lodz Ghetto	Edith Löwenstein	11/11	15	Minsk Ghetto	
Selma Benjamin		59	20/10/1941	Lodz Ghetto	Adolf Lang	22/11	71	25/11/1941	Kaunas Fort IX
Charlotte Fleischmann		69	20/10/1941	Lodz Ghetto	Amalie Löwenthal	22/11	66	25/11/1941	Kaunas Fort IX
Bella Rothschild geb. Strauß		57	1884	Auschwitz	Ernst Reinach	23/12/1901	39	07/02/1941	Hadamar
Flora Rothschild geb. Strauß		59	28/02/1882	Auschwitz					

[After the Wannsee Conference, early in March 1942, most of the deportation trains from the German Reich were rerouted from the ghettos of Minsk and Riga in Ostland to ghettos and camps in the Lublin district. This change coincided with the opening of the Belzec death camp in mid March 1942, and the building of the Sobibor and Treblinka death camps. Jews from the German Reich arrived in the Lublin district from April 1942.]

The Jewish deportees in **1942** which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Charlotte Lang	17/01/1869	74	Deported 19/08	Theresienstadt	05/10/43	Isidor Sommer	77	17/01/1869	Deported 11/11	Theresienstadt	19/08/1942
Arthur Auerbach	80	Deported 18/08	Theresienstadt	22/09/1942	Jenny Sommer	1898	Theresienstadt, Minsk, 1943	Auschwitz			
Emma Meyer	70	Deported 15/09	Theresienstadt	08/05/1943	Dora Hardt geb. Schwarz	3/10/1885	57	Deported 25/06			
											Ravensbrueck - Auschwitz 3/10/1942

On the 10th of June, 1942, twenty six Jews were deported, seven men, seventeen women, a girl and a boy.

Helene Adler geb. Gutmann	30/07/1888	53	Sobibor	11/06/1942	Karl Rosenberg	08/04/1882	60	Sobibor/Majdanek
Margot Adler	21/10/1921	20	Sobibor	11/06/1942	Willi Meier Rosenberg	15/10/1884	57	Sobibor/Majdanek
Leontine Blum geb. Lorch	08/05/1881	61	Sobibor	11/06/1942	Arno Salomon	16/12/1908	33	Majdanek 30/08/1942
Franziska Gutmann	1891	51	Sobibor	11/06/1942	Edith (Seppi) Salomon geb. Reinach	17/06/1917	25	Sobibor 11/06/1942
Ludwig Gutmann	04/02/1893	49	Sobibor/Majdanek		Emil Sommer	17/04/1877	65	Theresienstadt Missing
Bessy Herz	14/10/1901	42	Sobibor		Johanna Sommer geb. Karlsberg	26/08/1887	54	Sobibor 11/06/1942
Erna Holzmann	12/02/1894	48	Sobibor	11/06/1942	Berta Stein	1927	14	Sobibor 11/06/1942
Therese Idstein	04/09/1889	52	Sobibor	11/06/1942	Julius Stein	1928	13	Sobibor/Majdanek
Fanny Kahn geb. Katz	05/03/1887	55	Sobibor	11/06/1942	Minna Stein geb. Katz	14/03/1892	50	Sobibor 11/06/1942
Johanna Lang	1883	58	Majdanek	11/06/1942	Adolf Stern	1884	57	Sobibor/Majdanek
Melitta Lichtenstein	1901	41	Sobibor		Regina Stern geb. Wallach	02/06/1893	49	Sobibor
Blanche Neugaß	15/05/1886	56	Sobibor	11/06/1942	Karoline Weiß geb. Altschul	02/08/1879	62	Sobibor
Gertrud Neugaß	1890	53	Sobibor		Bernhard Wiesenthal	28/06/1884	57	Sobibor/Majdanek

On the 28th of August, 1942, eighteen Jews; seven men, eleven women, from Bad Homburg and two from the town of Ober-Eschbach were deported. (All except Frau Rosa Lind never returned!)

Frieda Altschul geb. Bender	23/02/1881	61	Treblinka, 29/09/1942	Kantor Moses Herz	19/11/1873	69	Treblinka 29/09/1942
Robert Altschul	22/04/1876	66	Treblinka 29/09/1942	Sofie Herz geb. Haas	05/08/1866	76	Treblinka 29/09/1942
Auguste Eppstein geb. Löwenthal	01/05/1868	74	Treblinka 29/09/1942	Klara Sommer	13/11/1880	66	Treblinka 01/06/1943
Hugo Eppstein	20/6/1864	78	Theresienstadt 11/9/1942	Rosa Lind geb. Reiß		66	Frau Lind returned
Margarethe Groß geb. Freundlich	3/08/1878	65	Auschwitz 15/05/1944	Salomon Lind	09/02/1875	70	Theresienstadt 07/01/1945
Max Groß	27/10/1872	69	Theresienstadt 16/10/1943	Rudolf Neugaß	20/09/1876	65	Theresienstadt 18/11/1942
Ida Haas	15/11/1866	75	Theresienstadt 30/11/1942	Louis Rothschild	06/04/1864	78	Theresienstadt 17/09/1942
Berta Harth	24/10/1886	59	Theresienstadt 01/12/1943	Melanie Rothschild geb. Emmerich	13/12/1880	61	Theresienstadt 15/08/1944
Franziska Idstein geb. Seckbach	1/11/1862	79	Theresienstadt 18/09/1942	Emma Solling geb. Mayer	06/01/1874	68	Theresienstadt 18/07/1943

On the 20th of May 1943, the Gestapo deported:

Margarete Daub geb. Daniel	1883	60	Catholic Missing	Ida Martino geb. Bernheim	05/06/1895	47	Jewish Auschwitz 29/12/1943
Adelheid Clara Jacobi geb. Hanau	1872	71	Lutheran Frau Jacobi returned	Elisabeth Müller geb. Michel	14/02/1893	50	Catholic East Eur. Missing

The following chose to take their own lives in Bad Homburg or in other cities rather than be taken to their deaths:

Otto Holzmann	21/02/1893	(Frankfurt)	48	Suicide	08/05/1941	Annette Cahn-Bronner	1895	(in Berlin)	47	Suicide	29/04/1942
Sophie Klieneberger geb. Hamburger*	19/06/1848	91	Suicide	11/04/1941	Thekla Dinkelspühler	04/06/1901	(Frankfurt)	61	Suicide	22/05/1942	
Anna Schönemann geb. Klieneberger*	24/04/1881	60	Suicide	11/04/1941	Elsbeth Pariser	1871	(in Frankfurt)	71	Suicide	20/11/1942	

* both had converted to the Protestant faith.

Bad Homburg v. d. Höhe

Those forty nine Bad Homburg Jews which moved to a different city/country or fled their town and perished in Holocaust:

Ellen Benas geb. Rothschild 25/05/1872	70	Heinrich (Heinz) Mainzer 10/01/1908	35
Berlin to Theresienstadt 03/10/1942		Haag, The Netherlands to	
Sara Bermann 01/06/1854	85	Beuthen/Bobrek, Camp 21/03/1943	
Bad Homburg 09/03/1940		Klara Mainzer geb. Hirsch 09/07/1883	59
Minna Dörnberg geb. Dinkelspühler 1888	55	Auschwitz	
Eschwege to Theresienstadt 1943		Hans Marcus 11/10/1935	7
Emilie Fuld 26/11/1867	73	Berlin to Auschwitz 29/11/1942	
Gurs, France 09/12/1940		Josef Mayer 1902	
Regina Goldschmidt geb. Guggenheim 6/07/1870	72	Deported - Disappeared	
Westerbork 24/02/1943		Ludwig Neumeier 23/04/1893	51
Siegfried Goldschmidt 29/05/1899	43	Auschwitz 30/10/1944	
Berlin to Auschwitz 1942		Öttinger, Manfred 21/8/1910	32
Josef Haas 27/04/1898	44	Frankfurt to Majdanek 7/9/1942	
France to Auschwitz 1942		Eduard Rothschild 26/03/1921	21
Adele Harth geb. Block 1878	64	Mauthausen 12/11/1942	
Köln to Lodz, Poland 1942		Frieda Sandberg geb. Dinkelspühler 11/10/1890	54
Dr. Joseph Harth 1887	56	Breslau to Auschwitz 12/10/1944	
Köln to 22/10/1941 Lodz 24/04/1943		Berta Schwarz geb. Sommer 15/07/1871	68
Sara Herz 08/08/1864		Bad Homburg 23/07/1939	
Theresienstadt to Auschwitz		Gusta Schwarz geb. Steinbach 1909	33
Sophie Hillesum geb. Kottek 25/05/1891	52	Cracow 1942	
Westerbork to Auschwitz 06/03/1944		Ester Schwarz 1931	11
Emma Hirschberg geb. Fromm 1866	76	Cracow 1942	
Lublin, Sobibor 15/06/1942		Moshe Schwartz 1934	8
Flora Hirschberger 24/07/1909	33	Cracow 1942	
Auschwitz 12/04/1943		Salo Shlomo Schwartz	
Martin Holzmann 24/03/1898	44	Cracow 1942	
Berlin to Auschwitz 03/02/1943		Josefine Sichel 29/01/1855	85
Selma Holzmann 14/09/1900	41	Gurs, France 22/11/1940	
Malines to Auschwitz 15/08/1942		Kurt Sommer 17/04/1877	
Therese Idstein 04/09/1889	53	Presumed Dead	
Frankfurt to Sobibor 11/06/1942		Moritz Moshe Stein 1897 [Disabled Veteran]	
Max Kahn 06/07/1905	37	Auschwitz	
Drancy to Auschwitz 10/08/1942		Rosa Steinbach 1879	
Anneliese Kottek 04/06/1909	33	Cracow Bochnia, Murder Site	
Westerbork 15/02/1944 to Bergen Belsen 10/04/1944		Ilse Strauß 19/12/1932	10
Theresienstadt 02/05/1945 Tröbitz 02/05/1945		The Netherlands Auschwitz 24/9/1943	
Aron Kottek 1896	44	Sophie Strauß geb. Lang 19/11/1865	77
Amsterdam The Netherlands 1940		Theresienstadt 11/01/1943	
Moritz Moses Kottek 19/03/1900	42	Karoline Weiß geb. Altschul 02/08/1879	62
Amsterdam The Netherlands to Auschwitz 19-8-1942		Sobibor 11/06/1942	
Dr. Salomon Kottek 23/06/1894	50	Simon Werner 10/07/1903 Berlin to Theresienstadt	41
Haag, The Netherlands to Bergen Belsen to Troebitz,		17/06/1943 to Auschwitz 23/10/1944	
Frankfurt, Brandenburg, Germany 30/05/1945		Siegfried Wohlfarth 26/3/1904	40
David Israel Lang 24/11/1910		The Netherlands Auschwitz 03/09/1944	
Rotterdam, Netherlands, Auschwitz		to Stutthoff 12/05/1944	
Henriette Lindenheim geb. Sommer 26/05/1917	24	Hans Erwin Wolf 04/12/1900	44
Berlin to Auschwitz 01/04/1942		Mittelbau (Dora) 1944	
Josef Liskewitsch		Albert Moses Franz Wiesenthal 25/02/1877	65
Nache Liskewitsch geb. Kadeschewski		Frankfurt to Theresienstadt 01/09/1942	
Cornelia Löwenthal geb. Feis 18/1/1879	64	to Treblinka 29/09/1942	
Sobibor 28/5/1943			

References:

"Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)" von Yitzhak Sophoni Herz

"Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945" von Heinz Grosche

The Central Database of Shoah Victim's Names <http://db.yadvashem.org/names/search.html>

Opfer der Verfolgung der Juden unter der Nazi Gewaltherrschaft in Deutschland <http://www.bundesarchiv.de/gedenkbuch/directory.html.de>

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

The Hebrew word מנהג can be translated as custom as it has developed in cities, outside the הלכה - that is, the original decision of the Act, as interpreted in Talmudic literature. The result: in Orthodox synagogues that adhere strictly to the Torah tradition-bound, minor variations occur in the leadership of worship, without coming into conflict with the basic interpretation of Jewish law. We then speak of a מנהג המקום, i.e. a practice that applies only to a particular community.

Thus we find today in prayer books that were printed in Germany, footnotes such as, "This paragraph is not said in Frankfurt / Main, Fürth and Strasbourg." Homburg adapted by and large the Frankfurt rite - like many other towns in southern Germany. Small deviations nevertheless speak of a "Homburger מנהג" or customs in the liturgy.

- 1) The עלינו prayer ended with the קדיש. (Despite the fact that it runs contrary to מנהג אשכנז, either according to HoRav Kottek ז"ל reasoning, because the recitation of עלינו was never banned in Homburg or maybe to take into consideration the foreign visitors, for instance, when there isn't a Psalm after עלינו.) Those who said קדיש left their seats and stood next to the Kantor. They said the קדיש in chorus-form, so that the congregation could answer at the right moment: אמון - בריך הוא.
- 2) In former times - the Kantor read out portions from the Memor-book on שבתות - (except on the שבת before ראש חודש - New Moon).
- 3) The שבת on which the New-Moon was announced, (the יהי רצון prayer was not recited according to the old Southern German מנהג) the Kantor was supposed to sing 'אשרי' in the tune of the festival or event occurring in the forthcoming month. You might notice smiling happy faces among the worshippers, when the tune indicated the approach of פורים or שבועות etc..
- 4) "קדיש of the year", called Jahreskaddish:
On the end of מנחה the Kantor was "ordered" to sing the "Jahreskaddish", which presented in chronological sequence the tunes of all Jewish events of the year - commencing with 'תנוכה' and ending up with 'שמחת תורה'.
- 5) On the day of שמחת תורה (Torah Joy), about the end of September, all the Torah scrolls were taken out of the Ark and whilst singing in a joyous procession around the synagogue (in the same manner as circling with the לולב), in a very dignified way. On שמחת תורה the President and members of the board wore silk טליתות. Only 10 men were called up on this day. Homburg had about 20 Torah scrolls, some of which were decorated with antique silver on this day. During the Kaiser period this impressive train was led by Homburg Jewish school youth. Each student carried a black, white and red flag, in the days of the Weimar Republic they were replaced by black, red and gold flags. After the service, the children received, out of the hands of two ladies of the Jewish women's club, bags with chocolate and other sweets.

This Torah joy fest firmly marked the end of all the holidays and built its highpoint on the last paragraph of the Torah. Only a Torah scholar, usually the Rabbi, was called up for this act like a "groom on his wedding day". - Since Torah learning never knows an end, subsequently the first section of the entire Bible was read from a second Torah scroll, it began with the following:

"In the beginning God created the heaven and the earth" until the seventh day of the creation story, which arranges the sanctification of the day of rest, the שבת.

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

Also, for this section, a particularly meritorious and honorable community representative was called and also greeted with honors.

In contrast to the serious public holidays (New Year and the Day of Atonement) was the "Torah joy fest" expression of true spiritual openness. In today's State of Israel it can be seen far and wide until deep into the night on all streets and squares who people dance around the תורה scroll.

- 6) On ראש השנה and יום כפור and days when מתנת יד was said, only married people were called up to the תורה. The same rules were observed for the special שבתות (4) before פורים and פסח.
- 7) For the תוכחה (Retribution), read twice a year, it was the custom to call up the Shammes, - an ugly custom. It would have been an insult to call up a person of "higher social strata" to the portion containing so many curses.
- 8) When on Friday night the Kantor sang the last stanza of the hymn 'לכה דודי' (Sabbath-Hymn by Shlomoh Alkabez) he and the congregation turned towards the entrance of the synagogue only for the words 'בואי בלה'. It was reasoned as undignified for the congregants to turn their backs to the ארון הקודש (Holy Ark) longer than absolutely necessary. In this connection - I may mention, that England, in one of her ceremonial performances, shows a similar custom. When the Queen opens the parliament the "Lord - in charge" leads her from the minor hall to the throne, but he walks backward during this procedure always facing the ruler of the country. Although it is not my intention to give the Queen of England possibly the same status as an 'ארון הקודש', the idea of reverence is the same.
- 9) Seiferstellen. in other words, to put the ספר (תורה) into the right position for a special שבת, when two or even three ספרים had to be taken out. It was the strict order for the Shammes to roll each scroll into the proper position. In order to avoid and hold-up during the "Reading of the Law". (Leinen).
- 10) People were called up by numbers. The numbers were engraved on silver plates, which the Shammes put on the place of the person shortly before he was called up. If the man wore his עלית like a stola (scarf) he was ordered to unfold it and put it "according to דיין". - In summer no person was called up to the תורה, if he wore a straw hat. The Shammes ordered him to put on a hat kept in the office for this purpose.
- 11) The ספר תורה was rolled and held tightly together with a pennon (Wimpel). This was Originally a square piece of white cotton, used for the baby-boy during his ברית (מילה). Some weeks before the child was brought to the synagogue for the first time by his father, the mother cut the linen into four equal pieces. Then she brought it to my father (Kantor Moses Herz הי"ד) a brilliant calligrapher who wrote on the Wimpel in (the) most colorful letters the name of the boy and a suitable פסוק (verse) from the פרשה (chapter the boy would say on the day of his מצוה (בר מצוה). The artist Moritz Oppenheim took this custom as a theme for his painting "Das Schulentragen". Certainly, on such occasions the father was called up for גלילה, while the little child touched the תורה - Scroll. After this "ceremony" the baby - about two years old - was brought to the Rabbi for Benschen (to bless the child).
- 12) The פרוכות (curtains) of the ארון הקודש (Holy Ark) as well as the מפות השלחן (covers) of the בימה or Almemor were exchanged for all special שבתות.

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

- 13) Homburg, like many communities in southern Germany held a special memorial to the memory of all the communities that were wiped out during the Crusades or the time of the "Black Death." The names of these communities, often those of all its members were murdered, were detailed in so-called Memorbuchern. The Jewish community of Bad Homburg arranged - like other קהילות - these commemorations twice a year, once in the שבת before the Jewish "Feast of Weeks" (late May), then the שבת before 9 אב (about mid-July), the day of mourning in memory of the first and second temples. Special prayers were recited by the Rabbi and Kantor from the Almemor (תורה reading table), they mentioned the most important communities that had suffered particularly in the Middle Ages or were exterminated. In the Homburg service the following communities were mentioned: Andernach, Bacharach, Frankfurt, Nordlingen, Nuremberg, Speyer, Strasbourg, Trier, Worms, and Xanten. From the end of World War I the nine Homburg Jewish soldiers that lost their lives for Germany were also mentioned. According to Paul Arnsberg there existed a Homburg Memor-book, dating from 1790, with entries going back to the 17th century. The word Memor comes from the Latin word memoria, which means something like memory and remembrance. Old Homburger residents said if they participated in such memorial hour: "Es wird gememert". (When the Nazis in November 1938 burned down the synagogue, unfortunately, the Memor-book went up in flames as well.) Finally it should be mentioned that most of the persecution of Jews occurred during the spring weeks between פסח ("Easter"), and the שבועות. These were once happy days in the Jewish calendar. But after these terrible occurrences, the seven weeks between the said feasts was turned into a time of mourning, weddings may not be celebrated during these days neither are jubilant parties celebrated.
- 14) The oldest of Homburg's Jewish associations was the חברה קדישה; it was still in existence in 1933. In this connection Arnsberg informs us, that the "Maariv Kippe" as the evening שיעור was the so-called Kippestub, Nr. 24 Wallstrasse. The annual foundation-festival of the association - always celebrated on the eve of ראש חודש שבט, it was the custom to eat Fietsen (?) possibly a wheel shaped pastry which came out of "vogue" in later years. Not only the Fietsen disappeared, but also the organization itself, when it was incorporated into the "Talmud-Torah-Verein" (Foundation).
- 15) מוצאי שבת (End of שבת). Maybe, it is worthwhile to mention the הברלה - Service as it was performed in some Homburg families (homes), also in my parents' home (till the end of World War I). After the ceremony with its different blessings my father sang a special prayer. It was pronounced in good German, although it must have come originally from the East. I still remember the main-stanza:

Gutt von Avrohom, Yitzchok und Yaakov Behuet Dein

Volk Yisroel mit Deinem Lobe

Die sieben Tage der Woche Soll'n uns kommen Zu

Massel und Broche fuer alle Frommen

Der Liebe Sha'bes Kaudesh geht dahin

Die Woch soll bringen G'sundheit und Gewinn

Omein - Omein - Omein - Omein.

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

16) The "Feast of Weeks (the giving of the תורה at Sinai and the summer harvest festival) the synagogue in Homburg - as it was the custom in many other communities, was adorned with palm trees, young trees and flowers.

17) A rabbinical decision was made in Homburg that a man who had become a Septuagenarian (70 years old), had the privilege to be called to the תורה from now on with the honorary title חבר.

The Jews of Germany showed their gratitude to their Emperor, King and State which protected their lives, so they followed both a command of the Jewish sages, to pray for the state and peace, and to give expression to an inner need, their German feeling. On each שבת, a prayer for the government was said. In the imperial days it was worded as follows:

Lord of the World and King of kings, You have already received the mortal and the earth son of Thy power, that He may turn into law and honesty on earth, peace and justice among men handle of your glory! We pray to you for your protection and your grace, for your blessing and support for our King and Lord, the German Emperor,

Wilhelm the Second.

Support him in strength and health, that he may live long and happy peace and welfare of his people true that he, untroubled and lead them, which he manages for the good of his nation

Give his undertakings and any start for the salvation of his kingdom's promotion, prosperity and progress, fame and glory, make his reign prosperous for his country, that it may shine in ever increased power and glory and dignity to rise up.

Bless our Empress and Queen

Augusta Victoria

on the side of her illustrious husband.

Bless the Crown Prince and all the members of the Royal House. Bless the ministers and councilors and all those who are called by word and advice, bloom and flourish in his country to convey that they do their job for the good of the complete truth and insight.

Bless the fathers and representatives of the city and give all of your healing grace treasure and peace. Holding away from this city and its inhabitants as of the entire fatherland each doom and woe, every adversity and every error, need, want, and disease, to rule that blessing and welfare of all varieties and propagating itself. So it was pleasing to you, O Lord, in your mercy! Amen!

In the era of the Weimar Republic, the prayer for empire, government and welfare of the city, was kept short and to the point.

With the beginning of the persecution of the Jews in 1933 - after the seizure of power by the Nazis - the prayer for government and the empire was omitted.

It is seen from the aforementioned that the Homburg Jews never forgot their מנהג (custom) and that they were connected with the German fatherland.

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

ליל שבת

The highlight of the Friday night service was 'לכה דודי', which the חזן sang from the אלמעמער, a Spanish word for בימה. He mostly sang melodies of the composers Louis Lewandowski, Salomon Sulzer, and Israel Meyer Yaphet. The "Shammes" brought the חזן an oversized silver cup, placed on a silver plate. Some 4 or 5 boys under בר מצוה age were waiting for a sip of the wine after קידוש, which was served to them by the Shammes in little קידוש cups.

יום שבת

Homburg's Rabbi was supposed to deliver a דרשה on the שבת before ראש חודש. If there were to be a בר מצוה in the course of the month, the Rabbi had the opportunity to address the קהילה once again.

[In an effort to encourage early attendance on שבת, three blue-striped טליתות were set aside in the synagogue to be worn by the first three boys under בר מצוה.]

Under the guidance of the חזן a שבת-Youth-Service in the early afternoon. (Keep in mind that those Jewish students who attended German schools, had to attend on Saturday mornings as well. The more religious students could be exempted from writing.) All students, boys and girls alike, had to turn up. The חזן read the whole סדרה, whilst one of the boys was in charge of the מוסף prayer. The whole youthful congregation had to act as choir. The service started with a mighty 'זידי בנסע...' and ended with 'אין באלדינו'.

פסח

There was a מנהג to obtain milk directly from the farmer into the person's לפסח buckets.

שבועות

As far as the season was concerned, שבועות was the most beautiful יום טוב of the year. The Kurpark, the area around the imperial palace and the many gardens bordering the Kur-district were luxuriantly green and showed a lavish display of flowers. It was the time, when the flowers on the many chestnut trees turned from white to red. The air was filled with the scent of flowers and blossoms; from the ground you could hear the incessant "concert" of the insects, which managed without a conductor to create the sounds of a breathtaking symphony. From all groups of trees the twittering and chirping of birds brought perfection to this choir of nature. In the synagogue the ספרי תורה were decorated with flowers, and so was the synagogue itself. Palms and coniferous (evergreen) trees were placed on the side of the Ark. In the late evening the "Lernen" was held in a suitable private home; where some 50-60 people turned up. From the ליל שבועות תיקון they read portions from התנ"ך and at the end they said תהלים, taking turns in reading.

תשעה באב

In the Northern Hemisphere the fast days of עשר בתמוז and תשעה באב are the longest of the year. On morning the service lasted till 11:30 am. People were sitting, on foot-stools between the synagogue benches, all saying קינות and Lamentations. It was the duty of the Shammes to tell each member when his turn would be. After the service everybody took off his slippers and put on leather-shoes. How could anybody have walked through a German street in light sandals. The Jews in Germany always felt embarrassed to expose their Jewish customs to the public eye.

אלול

With the end of the Summer-holidays (July/August) the approach of אלול could be felt. On the first Sunday of this Hebrew month, it was a custom to walk to the old Jewish cemetery. This was situated between Homburg and the nearby village of Seulberg. About 20 people participated. In the old tradition the שופר was blown after the morning and evening service during אלול.

ראש השנה

The synagogue boasted a strong congregation when ראש השנה arrived.

The Jewish business world really adhered to these two days of ראש השנה, and יום כפור, the holiest day of the year. Advertisements were printed in the local press containing the following wording: "Due to the High Holy-days, our shops will be closed on September (date) as well as on October (date)."

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

יום כפור

We draw attention to an earlier closing of our shops on the eve of the Day of Atonement (Oct.), (date.) The local press even felt obliged to add to the editorial part some lines that “Our Jewish citizens will celebrate on September (dates) the Jewish New Year 569_ - since the creation of the world”.

[There is an ancient custom, not much observed today, not to sleep on the night of כפור. After prayers on כל גדי night, an announcement would be made that women and children should go home. The doors of the synagogue were locked, and men would learn until dawn, when the morning prayers began. Whenever a man got tired he could go up to the women’s balcony and take a nap.]

Every year Homburg’s Jewish Board, called “Israelitischen Kultusvorstand”, printed a time-table for יום כפור. It was expected, that each תפלה begin and complete his תפלה within the time allotted him. It was resented, when - for instance - for מנחה - the חזן finished 10 minutes after schedule. During the various services - מוסף, מנחה, נעילה and שחרית, הפסקה (interval). Indeed, the davenen (the German Jews used the word “Oren”, derived from the Latin verb orare, to pray) went right through the day. For many years Homburg had its own mens/boys choir and also during the year. After the end of World War I, however, they performed only ראש השנה and יום כפור. At the end of the “Great Day” the people wished each other “all the best” and “Gutes Anbeissen” (breaking the fast).

סכות

The congregational סוכה stood in the backyard of the synagogue. It’s size was extremely small, allowing just enough room for the Shammes, his wife and one guest. There were about 10 סכות throughout Homburg. On סכות, most Orthodox Jews went to synagogue, with their לולבים carefully wrapped in paper, so that no one would recognize it.

שמחת תורה

The spirit of שמחת תורה permeated the synagogue at מנחה-time of עצרת, when the חזן sang the “Jahreskaddish” after עלינו. The קדיש caught the spirit of all the Jewish festivals and other events, marked in the Jewish calendar, by always singing the main-theme of the נישון, starting with the tune of ‘מעוז צור’ and ending with שמחת תורה. He intoned a new tune at each new verse of the קדיש. The faces of the listeners revealed deep happiness. There were no הקפות (processions) in the evening.

This is how the Jews of Homburg celebrated the “Festival of the תורה”. Accompanied by the singing of ‘אתה הראת’ the גבאים took out about 20 ספרי תורה. The first six ספרים were “dressed” completely with crowns and plates of antique silver. Those gentlemen who were called up to receive a ספר, appeared mostly in Top-hats and silken טליתות. The חזן then led the procession in perfect precision around the small aisles of the Synagogue. The חזן typically was the only one, who turned around a few times with the תורה, which may be called “dancing with the ספר”. He sang the well known tunes of the day, while the other scroll-bearers walked behind. There were about 40 to 50 children, up to the age of 12, who marched in front of the תורה parade. In the Imperial Time (till 1918) the boys carried black-white-red flags; from 1919 on - they carried black-red-gold. Only when Hitler came to power, a few children walked around with blue-white flags. Sometimes an apple supporting a burning candle was placed on top of the flag-stick. In all those years the little girls never participated in this political demonstration of colors. They always carried hoops, decorated with flowers. After the service, the children had to line up by two. The leading ladies of the Kehillah, appeared with two domestics wearing black dresses and white aprons. The maids carried a big basket full of small bags of sweets. The ladies took the bags out of the basket and handed them over to the children, who politely said “Thank you”, answered by the ladies with a friendly smile.

In the twenties, when the Russian intelligentsia settled in Homburg for some years, they arranged their own מנין and their חסו שמחת תורה. They celebrated in the “Religionsschule”, adjacent to the synagogue. From the backyard of the synagogue, one could hear their singing and drinking לחיים.

חגיגה

A חגיגה would take place in the synagogue. The Rabbi, Kantor, and members of the families took their positions in front of the הקודש, ארון, where the חופה was erected. Beginning with the Kantor’s הבא and ending with the breaking of the glass.

Machon Moreshes Ashkenaz

Rabbi Binyamin Shlomo Hamburger

Translated by Rabbi Reuven Poupko

I. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands

I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction of the Holy Temple). — *The Rosh, R' Asher b. Yechiel.*

Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, since the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther [than other traditions]. — *R' Yakov Emden.*

During the Second Temple Period, Jerusalem was the center of Jewish life. The kernel of Torah tradition was ensconced in the *Lishkas Hagazis* (Chamber of Cut Stone), the basilica set into the north wall of the Holy Temple. The Sanhedrin was situated there.¹ The Sanhedrin was the superior court and the final word in all matters of Torah law. All eyes turned to the sages of the Sanhedrin for guidance in every area of Jewish life. From there Torah went forth to world Jewry. As such, it was the place to which the oral tradition of the Torah legacy was entrusted.

After the destruction of the Second Temple, about ninety thousand Jews were exiled from the Land of Israel by the evil emperor Titus (39-81 CE).² The Torah sages continued to safeguard the oral tradition passed down to them from earlier sages.³ This legacy was kept in its entirety by core yeshivos and by rabbinic supervision over its precise practice in the community.

The Jews settled in Italy under the dominion of Titus toward the end of the first century and brought their Torah heritage with them. When they migrated north to Ashkenazic lands, the authorities entrusted with transmitting Torah remained with them, all the while retaining steady contact with the seats of Torah in the Land of Israel and Babylon. The Jewish heritage of Ashkenaz continued uninterrupted for almost two millennia, and in every generation, yeshivos and Torah sages have guarded, cultivated, and glorified this ancient tradition.

1. Yoma 25a.

2. See R' Yosef (Yousep) Shamash, *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (Jerusalem: Machon Yerushalayim 1988), introduction by R' Binyamin Shlomo Hamburger, p. 78, note 61.

3. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 78, 79.

Machon Moreshes Ashkenaz

The nation of Ashkenaz is mentioned several times in the Scriptures. Sources indicate that Ashkenaz was located in Asia Minor (present day Turkey, Armenia, and Iraq) and that during the great world migration that had begun during the Second Temple Period, these light-skinned⁴ Germanic tribes eventually migrated westward toward Europe from the Mountains of Ararat⁵ (which were outside the boundaries of the Roman Empire) to the Alps. These tribes had been forced out of Asia Minor by marauding barbarians who decimated everything in their path. The Germanic tribes continued wandering until they found land suitable for agriculture. They divided those lands among themselves and established individual kingdoms therein. When they settled the area, each head of tribe became king of his province. As time progressed they pushed the Romans out of central Europe.⁶

Interestingly, the Talmud and Midrash identify some of the biblical names mentioned in the family of Ashkenaz, grandson of Japheth, with Germany. The names Togarma⁷ and Gomer,⁸ Ashkenaz's brother and father, even sound like Germany. Gomer's brother, Magog,⁹ is also associated with Germany. Moreover, we know of places in Asia Minor that were called Garmania or Caramania. This all indicates that the source of Germany is in fact the biblical nation of Ashkenaz.¹⁰

Although sources also point to a Jewish presence in these lands during biblical times and during the Second Temple Period, no records exist of an organic, continuous Jewish community during the tribal migrations, nor do we have details about their Torah traditions. Thus, although biblical Ashkenaz does seem to have a historical association with modern Germanic lands, from a Jewish perspective it has no bearing upon the line of the Ashkenazic Torah heritage.

Some ancient Jewish communities in the diaspora claim that their traditions come directly from the pre-Temple period. This also has no bearing upon the line of Torah tradition. An authentic Jewish community had to be intimately associated with the sages of the Mishnah and Talmud. A community claiming to have bypassed the Temple Period is indeed ancient, but invalid as a conduit of Torah tradition.

Similarly, the present Jewish community of Babylonian heritage cannot claim to be the heir to the seat of Torah legacy in classical Babylon, as its tradition has obviously been infiltrated by Sephardic customs such as those of the Ari, a fact which indicates that its legacy is not a consistent, direct line to ancient Babylon. Indeed, only Ashkenaz has had a continuous line of Torah sages and yeshivos since the time of the Churban of Jerusalem until the Churban of Europe in our day.

4. Mishnah Nega'im 2:1.

5. Yirmiyahu (Jeremiah) 51:27.

6. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 70, 71.

7. Midrash Bereishis Rabbah 37:1.

8. Yoma 10a.

9. See Yerushalmi Megillah 1:9, where Magog is identified with Gothia.

10. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 71, notes 19, 28.

Machon Moreshes Ashkenaz

Although the oral tradition came with Hillel the Elder from Babylon¹¹ and continued there and in the Land of Israel after the Churban, the seat of oral tradition did not remain in Babylon or in the Land of Israel until modern times. When the communities of the Ge'onim began to dwindle, the oral tradition passed to Ashkenazic Jewry. Ashkenaz had been in close contact with the great yeshivos in Jerusalem and Babylon throughout the centuries, and its traditions reflect those legacies without any changes based on logic, popular pressure, or peripheral influences.

As R' Amram Gaon of Babylon (c.810-c.875) writes:¹²

In all the communities of Ashkenazic lands, they are all noted for a thousand-fold of goodness and blessings, for they are all filled with Torah and mitzvos as the seeds of a pomegranate, and their deeds are fine. They are strict in the laws of kosher animal slaughter, the immersion of a *niddah*, and in all that it is proper to be strict about.

The Ashkenazic communities gradually spread to other parts of Europe. Torah students from the core communities of Speyer, Worms, and Mainz went on to become Torah leaders in neighboring lands. Some examples are France (Rashi and others), Bohemia and Austria (the *Or Zarua* and others), Poland (Maharam Mintz, R' Yakov Falk, and others), and Italy (the *Shibolei Haleket*, Mahari Mintz, and others).

In general, these communities continued to practice Ashkenazic customs in the lands they spread to. As a result, we refer to all European Jews — except the Spanish, Portuguese, and those Jews who came under their influence — as “Ashkenazim.” An indication of their Ashkenazic origin is the obvious linguistic link between Yiddish and German. However, due to oppression, migration, and a lack of insistence on rejection of any change, the heritage of those new communities eventually lost its Ashkenazic authenticity.

It must be noted that there were cases of debate between our medieval sages and differing customs in various Ashkenazic communities, as mentioned below. Such debate within the tradition is not an indication of inauthenticity. In fact, the constant challenge to tradition inherent in the debates of the Babylonian Talmud is what gives life to its tradition and has always been the main topic of Torah study. When we speak of precision and authenticity we mean that any opinion, custom, or law voiced by our sages is based upon teachings that had always been accepted as part of their heritage, as opposed to being based upon those influences mentioned above.

Thus the concept of the authentic Ashkenazic tradition is not based on the geographical region, political district, or genealogical lineage of Germany or the German people; rather, the focus is on an unbroken chain of precise, supervised oral tradition from the time of the Churban until today. No other tradition can make that claim.

11. Sukkah 20a.

12. R' Amram Gaon (Goldschmidt edition) (Jerusalem 1972), p. 16. See also *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 78.

Machon Moreshes Ashkenaz

Detailed information about the actual period of migration to Ashkenaz is lacking. Various traditions go very far back in history, and although there are specific indications of a Jewish presence in Germany at the time of the Churban and maybe even much earlier, not all details are confirmed. Besides, even if there were such a presence, it remains unclear whether the community was an organic, continuous one.¹³ What is certain is that the heritage of Torah and halachah (Torah law) in Ashkenaz originally came from the Land of Israel and from there was preserved for a long time in Roman Italy, where our ancestors arrived after the Churban.

Italy and the Land of Israel remained in close contact, as they were both under the dominion of the Roman Empire. Sources indicate that this contact persisted for a very long time — until the end of the Ge'onic Period (about 1000 CE). The sages of Italy were also in close contact with the Talmudic sages and the Ge'onim in Babylon throughout the centuries.¹⁴

From Italy, the tradition was brought north to Ashkenaz with the Torah sages who migrated there toward the end of the Ge'onic Period. The first records of specifically Ashkenazic customs appear during this period of migration from Italy to Germany.

R' Elazar of Worms (1160-1237), the *Rokei'ach*, records in his introduction to the siddur (prayer book) the following intriguing chain of oral tradition:¹⁵

They had received the inner meanings of the prayer text and other traditions from teacher to student back to Abu Aharon son of R' Shmuel Hanasi who had left Babylon because of a certain incident, and had been forced to wander across the continent. He reached a city named Luka in the land of Lombardy [northern Italy], where he encountered Rabbeinu Moshe, the poet of "Eimas Nore'osecha," son of Klonimus, son of Meshulam, son of Klonimus, son of Yehuda and passed down the entire tradition to him.

R' Moshe was the first to leave Lombardy. His sons R' Klonimus and R' Yekusiel, his relative R' Isiel, and other distinguished people came with him. King Carlo¹⁶ brought them to settle in Mainz, where they were fruitful and multiplied exceedingly until the wrath of G-d struck the community in the bloody year of 1096 [when the Crusaders slaughtered most of the Jewish community. R' Moshe survived and] passed his teachings on to R' Elazar, the Chazzan of Speyer, who passed the tradition to R' Shmuel Hachassid, who passed it to R' Yehuda Hachassid. I, the meek one, in turn received the tradition from him.

Another source indicates that the *Rokei'ach's* tradition was passed down generation after generation from Yosef Ma'on, one of those exiled from Jerusalem to Rome by Titus toward the end of the first century.¹⁷

13. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 73-78, with notes.

14. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 80.

15. R' Elazar of Worms, *Peirushei Siddur Hatefillah LaRokei'ach* (Jerusalem 1992), vol. 1, p. 229.

See also R' Binyamin Shlomo Hamburger, *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 4; and *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 79, note 68.

16. King Carlo was one of the many Carolingian emperors of similar name, descendants of Charlemagne (747-814), who ruled Germany and Italy during the mid-ninth century.

17. See *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 5.

Machon Moreshes Ashkenaz

At the decline of the Ge'onic Period, a monumental turning point occurred — the confluence of the Babylonian and Jerusalem legacies in Ashkenaz. Ashkenaz became the sole guardian of the composite legacy which it had been following for centuries.

Since the details of the two branches did not always concur, there existed differing customs in various Ashkenazic communities, depending upon which legacy they favored. This phenomenon is discussed by the Tosafists¹⁸ (early medieval commentaries on the Talmud) and is evident in the practices of earlier Rishonim, such as R' Yitzchak b. Yehuda of Mainz, R' Yitzchak Halevi of Worms, and R' Yakov b. Yakar of Mainz- Worms,¹⁹ teachers of Rashi (R' Shlomo Yitzchaki of Troyes 1040-1105). An examination of those traditions indicates that the Babylonian influence was somewhat greater.²⁰

The rise of the Rishonim at the beginning of the Middle Ages ushered in a time of growth for the Ashkenazic legacy. The communities of Ashkenaz had become known as Torah centers of worldwide influence. This cultural development reached its apex with the appearance of the great earlymedieval Ashkenazic sages such as Rabbeinu Gershom Me'or Hagolah of Mainz (960-c.1028), Rashi, and the Tosafists. By anchoring the practice of true customs, weeding out popular alterations, and creating ordinances (such as those of Rabbeinu Gershom) for the welfare of society, these leaders became known as the “founders” of Minhag Ashkenaz in Germany.

As R' Moshe Sofer of Pressburg (1763-1840), the *Chasam Sofer*, writes:

Know that all these Ashkenazic customs were founded under the supervision of our sages the Tosafists and Rashi and his students, residents of that land.

During the late eleventh century, renewed persecution of Ashkenazic Jewry created another turning point which threatened to endanger the continuity of the precious guarded heritage. This dark period in Jewish history occurred between the times of the Crusades and the Black Plague, notoriously known as the “decrees” of 1096 and 1249. Those two years made an especially bloody imprint on medieval Jewish history, when Christian mobs wiped out entire Jewish communities.

Our great sages realized the peril threatening the unbroken chain of Torah tradition. They risked their lives to ensure the continuity of our heritage and the transfer of Torah to their children and students. By valiantly dedicating themselves to passing the Torah down to following generations, orally and in writing, they prevented the loss of Torah. They taught the halachos and minhagim (customs) to their students in yeshivos and made their writings accessible to the rest of the people. These writings are a repository of customs for prayer, mitzvah performance, and an overall way of life.

18. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 85.

19. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 86, 87.

20. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 79-89, and especially note 76.

Machon Moreshes Ashkenaz

During its period of prosperity, the Ashkenazic community served as a wellspring for the spiritual lifestyle which had emanated from its deep source with vigor and intensity for many generations. Famous Jewish communities known by the names of the cities hosting them rose and flourished. Those vibrant communities nurtured the world with Torah, purity, mitzvos, and tradition.

When the barbarous Crusaders gave the Jews a choice of apostasy or death, the Jews remained faithful to their heritage and preferred a death of “Kiddush Hashem” (in sanctification of G-d’s name) to a life without Torah practice. In famous towns such as Speyer, Worms, Mainz, and many other cities and settlements, the survivors continued guarding our authentic Jewish heritage, keeping its flame burning strong.

The period of upheaval in Ashkenaz was followed by a period of stability. In the fourteenth and fifteenth centuries, several factors led to a further solidification of Minhag Ashkenaz: reduced oppression, the influence of R’ Yakov Molin of Mainz-Worms (1360-1427) — the Maharil — and the invention of the printing press. Subsequently, when the cataclysmic sixteenth century wreaked havoc on the German community of Worms with the expulsion of 1615, the effects of the Thirty Years War, and the pogrom of 1689, the traditions remained uncannily accurate.

The Maharil has often been called the “Founder of Minhag Ashkenaz.” The term “founder” in the sense of “inventor” is a misrepresentation; nothing can be farther from the truth. The role of the Maharil was consolidator of Minhag Ashkenaz —rendering the ancient customs firm and secure. A study of his influence on Minhag Ashkenaz would fill volumes.²¹

At the end of the sixteenth century, another shining light rose in Worms — R’ Yair Chaim Bachrach of Worms (1628-1701), the *Chavos Yair*. In one rare case, the people requested the alteration of a custom because of the situation of turmoil. The *Chavos Yair* refused. He had faith that the persecution would end and that peace would return to the land.²² Thus, he stands out as one of the valiant leaders and protectors of the Ashkenazic tradition.

2. Types of Customs

Some people erroneously define “custom” as trivial, peripheral matters and popular folklore. The Hebrew word for custom, “minhag,” does imply these things, but when minhag is used in the context of custom, it means something specific and much more significant. The literal meaning of minhag is any phenomenon that is repeated habitually or at certain regularities. Even natural and technological phenomena are referred to as minhag. For example, when Chazal (classical sages) tell us about the mechanism of King Solomon’s royal throne, which Pharaoh Nechoh, king of Egypt, wished to operate, they describe that “this wicked Pharaoh Nechoh wished to sit on Solomon’s throne, but he did not know its minhag (the way it worked).”²³ Similarly, when Chazal describe the way animals behave, they say, “The minhag (way, habit, or instinct) of nature is that wolves prey on goats.”²⁴

21. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 95-105.

22. In one case a popular custom was adopted instead of the old custom. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 95, note 57.

23. Midrash Vayikra Rabbah §20.

24. Bava Basra 15b.

Machon Moreshes Ashkenaz

In human context, the word *minhag* has always been used to describe laws and legally binding accepted practice that do not necessarily have a source in the Torah or Jewish tradition. For example, the first mishnah in tractate Bava Basra teaches that when building a wall between two properties, one must use the accepted materials. The mishnah's phraseology is, "It all has to be done in accordance with the *minhag* (accepted practice) of the country." Similarly, the Talmud says, "A great *minhag* was practiced in Jerusalem. One who supplies food for a banquet (what we call a caterer) and spoils the food, must pay restitution for the value of the embarrassment experienced by both the host and the guests."²⁵

Nevertheless, when dealing with the topic of Torah tradition, the concept of *minhag* is generally used only for matters relating to the performance of mitzvos. There is a hierarchy, though, of various types of customs associated with mitzvos according to their level of importance in the eyes of halachah. Some customs are related to biblical mitzvos and others to rabbinic mitzvos. Some have arisen in association with post-Talmudic rabbinic ordinances, while others were started by the people and became popular practice. Some customs must be kept always, and others have a weak connection to halachah or even run in opposition to it and therefore may be abolished. Some customs are practiced by all and others only by individuals.

We will try to cite examples for all these categories from our treasury of Ashkenazic customs. Firstly, an example of a biblical custom is the mitzvah to blow the shofar on Rosh Hashanah: "A day of horn blowing (*teru'ah*) shall it be for you."²⁶ Even during the days of Chazal, it was unclear whether the *teru'ah* mentioned in the Torah was a staccato cry, a long sigh, or both together. Therefore, Chazal decided to cover all bases by blowing *shevarim*, *teru'ah*, and *shevarim-teru'ah* together. We do this to ensure that we are fulfilling the biblical mitzvah of *teru'ah* in the correct and precise way.²⁷

Over the years the issue has become more complicated because new uncertainties have arisen, such as the actual sound of the *shevarim* and *teru'ah* themselves.

R' Yakov Emden of Altona (1698-1776) presented the problem in the following words:²⁸

We find that nowadays — even this very day — different lands have different ways of producing the actual sound of the *teru'ah* itself. There is a distinct difference between the Ashkenazic *teru'ah* on the one hand and the Sephardic and Polish *teru'ah* on the other. The former blow a trembling sound (*terumitin*) and the latter blow a toot toot sound.... Each fulfills the mitzvah according to its custom because in both situations the sound is what a *teru'ah* implies. Still, I think it is preferable to make a trembling sound, as the halachic codifiers have mentioned and as the verse says, *Vaharei'osem*.

25. Bava Basra 93b.

26. Bemidbar (Numbers) 29:1.

27. See Rosh Hashanah 34a.

28. R' Yakov Emden, *Mor Uktzi'ah* §590.

Machon Moreshes Ashkenaz

This *teru'ah* (*terumitin*) which R' Yakov Emden preferred has been kept throughout the years as part of the authentic Ashkenazic tradition in Germany. When R' Emden mentions "the halachic codifiers," he is referring to all the Rishonim (medieval rabbinic sages). Although not all the Rishonim agree on the sound of the *shevarim*, every one of them agrees on this authentic sound of the *teru'ah*.²⁹

We have thus examined a custom instituted to ensure the precise fulfillment of a biblical mitzvah. Now we shall look at a custom associated with a rabbinic mitzvah. A difference of opinion exists between the Rambam (1135-1205) and the Ramban (1194-1270) whether prayer is a biblical obligation or a rabbinic enactment. Even the Rambam, however, who holds that it is a biblical obligation, agrees that the nusach (prayer text) of the *Shemonah Esreh* prayer is rabbinic.³⁰ The topic of nusach is very crucial. It stands out in the field of minhag as the prime example of the evolution of customs in different Jewish communities. Indeed, the prayer text one uses identifies one's social circle, community, family origins, and even the type of *hashkafah* (philosophy of life) one associates with.

Among the Ashkenazic Jews, two prayer texts are in common use: Nusach Ashkenaz and Nusach Sepharad. Historically, Nusach Ashkenaz is the authentic text of European (non-Sephardic) Jewry. Relatively recently, a new prayer text named Nusach Sepharad, due to its heavy reliance on Sephardic nusach, became prevalent. This divergence has raised the question whether one may change an essential custom instituted by Chazal.

Rabbinic leaders all over Europe wrote against this deviation.

For example, R' Yechezkel Landau of Prague (1714-1793), the *Noda Bihudah*, claims adamantly:³¹

Our Ashkenazic text is as authentic as the Torah, but the Sephardic Jews should still keep their minhag, as they have what to rely on, and one should not deviate from his ancestors' minhag. Recently, however, Ashkenazim have gone and changed the holy customs of their fathers. In my opinion they are at fault and are degrading the respect of the Tosafists and the Rosh, and will be judged accordingly. There is no love or unity here; rather, there is just a source of scorn, as it says, "He who keeps himself apart seeks to satisfy his own vanity."³² About them I say, "Those who despise me adore death,"³³ and "He who goes back on a commitment has the lower hand."³⁴

29. See Hamburger, R' Binyamin Shlomo, *Shorshei Minhag Ashkenaz* (Bnei Brak: Machon Moreshes Ashkenaz 1995), vol. I, chap. "Kol Hashevarim Vehateru'ah." See also vol. 4.

30. Rambam, *Laws of Tefilla*, chap. I. See also R' Yechezkel Michel Epstein, *Aruch Hashulchan*, Orach Chaim §89.

31. R' Yechezkel Landau, *Tziyun Lenefesh Chaya (Tzlach)*, Berachos I 1b, s.v. Tanya nami hachi.

32. Mishlei (Proverbs) 18:1.

33. Cf. Mishlei 8:36.

34. Bava Metzi'a 76a.

Machon Moreshes Ashkenaz

Still on the topic of prayer, let us look at the issue of *piyyutim* and *selichos* (poetic and penitential prayers). These additional prayers are post-Talmudic, and therefore their level of importance is lower than that of the established prayers of Chazal. The customs relating to *piyyutim* have much more variation than those associated with the main prayer text because their arrangement as part of the text took place at the end of the Middle Ages, and it was usually left up to the individual communities to choose what to say. Many combinations of *piyyutim* and *selichos* have emerged, but they remained in the possession of the individual, isolated communities and provinces where they were recited.

Among the *piyyutim* that were fortunate enough to get printed are, for example, “Minhag Swabia and Switzerland” and “The Altnoi Shul Minhag in Prague.” Since *piyyutim* are post-Talmudic, and more importantly, since some Sephardic Rishonim had been opposed to saying them at places in the prayers where interruptions are generally not allowed, a degree of contempt for their recital has appeared. This opposition influenced other halachic sages to encourage and emphasize the importance of their continued practice. This friction is evident in the words of the *Mishnah Berurah*, who summarizes the opinions of the main proponents of the topic.³⁵

R' Chaim Vital [1543-1620] writes that [his teacher] the Ari did not recite *piyyutim* and *pizmonim* [poems chanted alternately by the leader and congregation], aside from those arranged by Rishonim, such as the Kaliri [R' Elazar Kalir], which are based on Kabbalah. The Ari also did not recite the *Yigdal* poem. Nevertheless, R' Chaim Vital's son testifies that when his father led the congregation on the High Holidays, he would in fact recite all the *vidduyim* (confessional prayers) and *piyyutim*. A wise person will take note of this and use his wisdom and good sense and not change customs. The Shlah wrote a long piece citing several Ge'onim who believed that it is a mitzvah to say the *piyyutim*. When R' Elazer Kalir wrote the poem *Vechayos Asher Heinah Meruba'os* (in the Kedushah prayer of Mussaf [additional services] on Rosh Hashanah), a fire blazed around him.

Even more intimidating is the warning of R' Yehuda Hachassid of Mainz (c.1150-1217) in his *Sefer Chassidim*: “One who changes a minhag of Rishonim, such as *piyyutim*, has been known to die as a result. In a place where the *krovetz* (poetic prayer inserted into the Amidah prayer) of R' Meshulam is usually recited, someone said a different *krovetz* and died within thirty days.”³⁶ R' Yoel Sirkish of Cracow (1561-1640), author of the *Bayis Chadash* or the “*Bach*”, confirmed the severity of the issue, testifying that “someone, in our times, began to abolish the recitation of *krovetz* in his community. He did not live out the year.”³⁷

35. R' Yisrael Meir Kagan, *Mishnah Berurah* §68:4.

36. R' Yehuda Hachassid, *Sefer Chassidim* §607.

37. R' Yoel Sirkish, *Bayis Chadash (Bach)*, Orach Chaim §68.

Machon Moreshes Ashkenaz

Besides the importance of reciting *piyyutim* per se, some sages found a basis for strictly following the order in which they were said. They justified their opinion with reasons based on Kabbalah. R' Yedidia Tiah Weil (1722-1806), son of the *Korban Nesanel* and heir to his rabbinate in Karlsruhe, writes the following in his approbation to *The Order of Selichos for All Year According to Minhag Alsace*, which was printed in Karlsruhe in 1798:

Each river takes its course and follows its own channel when it comes to prayer and *selichos*, especially in the province of Alsace, where the customs are organized and unique, in distinction with such issues in other provinces of Ashkenaz. G-d forbid that we should abolish their customs, which have been passed down from the time of the Rishonim, for each minhag has a gate above in heaven.”

An additional type of minhag is considered fully obligatory by all rabbinic authorities, but its nature — halachic versus popular — is disputed. For example, on the evening before a *bris milah* (circumcision), all of Jewry observe what we call a “Wachnacht,” the recital of *Krias Shema* (Deut. 6:4-9) and a night of study in the presence of the baby. According to Minhag Ashkenaz, a dinner including meat and wine is also arranged on this evening. The question came up as to whether this is considered a *se'udas mitzvah* (a meal that is a mitzvah to partake of) or a *se'udas reshus* (voluntary).

The ramification is that had one vowed not to eat from a voluntary meal, he may or may not be permitted to partake of this Wachnacht dinner. The *Nachalas Shiv'ah*³⁸ holds that it is a *se'udas mitzvah*, while the *Magen Avraham*³⁹ and the *Chavos Yair*⁴⁰ claim that it is a *se'udas reshus*. If it is considered a *se'udas reshus*, the halachah does not obligate its function; rather, it is a *minhag be'alma* (simply a custom) instituted to lend greater honor to the mitzvah.⁴¹

Another type of minhag is neither biblical nor rabbinic in origin, but nevertheless is considered very important — this is the *minhag issur*. A *minhag issur* is adopted either by an individual or by a community as a safety fence around a biblical prohibition. For example, the community of Worms adopted the minhag not to eat dried fruit at all, to avoid, G-d forbid, inadvertently eating the bugs, which tended to infest the fruit.⁴² The rabbinic sages have debated about whether these customs may be abolished and under which circumstances.⁴³

38. R' Shmuel Segal Mezeritch, *Nachalas Shiv'ah* §12, subclause I.

39. R' Avraham Avli Gombiner, *Magen Avraham* §640:13. In his commentary he mentions the opposing view of the *Nachalas Shiv'ah*.

40. R' Yair Chaim Bachrach, *Chavos Yair* §70.

41. R' Simcha b. Shmuel, *Machzor Vitri* §506.

42. *Chavos Yair*, addendum to §126.

43. See R' Yitzchak Lampronti, *Pachad Yitzchak*, vol. 5, pp. 137-139, and many other sources.

Machon Moreshes Ashkenaz

3. The Boundaries of Minhag Ashkenaz

We have treated several types of customs and their respective levels of importance. This hierarchy of customs applies to all locations. “Minhag Ashkenaz” is more specific and refers to the totality of religious Ashkenazic way of life. Ashkenaz has specific historic boundaries within which Minhag Ashkenaz was practiced.

It would seem that these boundaries should follow at least the geographic, if not the political, borders of Germany, but that is not the case. Minhag Ashkenaz, as opposed to Minhag Poland, has its roots in Minhag Rheinus, named after the communities along the Rhine River in Germany. This tract of land was the cradle of Ashkenazic Jewry and the nucleus of its cell. The ancient towns on the banks of the Rhine — Speyer, Worms, and Mainz — sprouted Torah centers a thousand years ago. These communities had a vast influence on European Jewry for many generations. This core of Rhine communities carefully tended to its heritage of customs with great precision. On the other hand, although ancient French Jewry had absorbed its heritage and some of its traditions from Ashkenaz, it was open to influences from the south, from Provence and Spain, and therefore its customs do not carry the uniform stamp and stability of its Ashkenazic sister community.

During the fourteenth century, the Jewish expulsion from France led to the fortification of another Torah center, mainly in Austria, but also in certain areas of southeastern Germany. Here developed a set of customs bearing the mixed influence of the Rhine and France. This tradition is called Minhag Austreich. In the Maharil’s times these two traditions, Minhag Rhine and Minhag Austreich, stood opposite each other as two sets of well-organized customs. The details of certain customs were further differentiated in local communities.

The advent of the printing press and the codification of halachah in the *Shulchan Aruch* of R’ Yosef Karo of Safed (1488-1575) were the next turning points in the history of Minhag Ashkenaz. The concepts of Minhag Rheinus and Minhag Austreich fell out of use, except in individual cases in which customs fortunate enough to remain under those titles spread beyond their geographic borders. As the fifteenth century progressed, expulsions and migrations brought Minhag Rheinus to large sections of Germany. Concurrently, Minhag Austreich reached Poland and many other parts of eastern Europe. From that time on, Minhag Rheinus became known as Minhag Ashkenaz, while Minhag Austreich became known as Minhag Poland.

During this period, Minhag Poland branched out to many surrounding countries. It was adopted in Moravia, Bohemia, Hungary, and Lithuania. The new Jewish communities of the semi-Slavic areas in eastern Germany accepted Minhag Poland as well, including cities such as Hamburg and Berlin. These cities are usually identified with German minhag; however, their true history is different. Hamburg and Berlin were settled relatively recently by Austrian and Polish Jews who brought along Minhag Poland which they had been used to in their countries of origin. Certainly, Minhag Ashkenaz did have a degree of influence on these communities as a result of certain periods of migration of Jews to these cities from southern and western Germany. Two examples of this Ashkenazic influence are the musical notes for the Torah reading and the Hebrew pronunciation.

Machon Moreshes Ashkenaz

Meanwhile, what were the main routes of Minhag Ashkenaz, which, as we have said, had become the successor of Minhag Rheinus? The main route traveled south to Bavaria and took over from Minhag Austreich-Poland. Another course followed the new Jewish settlement in northern France. Minhag Ashkenaz also penetrated northern Italy and remained there for a long time. It reigned in Alsace, Holland, and Switzerland, and primarily in all of southern and western Germany. The border between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland cut through Germany itself, roughly following course of the Elbe River, which traverses eastern Germany from north to south.

4. The Significance of Minhag Ashkenaz

Similarly to the *Chasam Sofer*, many other great Torah sages recognized the significance of Minhag Ashkenaz. Its spokesmen enthusiastically praised it for many centuries and saw in the traditions of other lands a veering from the authentic tradition. The Rambam, who was in a position to judge Minhag Ashkenaz objectively, as he did not live in Ashkenazic lands, wrote that the western Europeans were “unaffected by tainted practices and by the trends and paths that the current sages take. All their ways agree with the Talmudic text.”⁴⁴

The sages of Europe who intimately understood the differences between Minhag Rheinus and other European customs held Minhag Rheinus in high esteem. R' Yitzchak b. Moshe of Vienna (1180-1250), the *Or Zarua*, a native of Bohemia who had studied in Germany, was once asked on what basis the “fools” (as the questioner calls them) make Kiddush in synagogue even when no guests in need of Kiddush are present. Although the custom of reciting Kiddush in synagogue was practiced by Jews all over Europe with or without guests, the *Or Zarua* felt that since this had in fact also been in practice in Germany, where only authentic customs were kept, the question posed an attack against Minhag Ashkenaz. He was angered and answered thus:⁴⁵

About that which you wrote, asking me to supply a justification for those “fools” who make Kiddush in synagogue, considering that they do not fulfill any obligation with that Kiddush [since they are going to make Kiddush at home anyway] and there being no guests there to fulfill the mitzvah, you should be ashamed of yourself, and I have good reason to be upset at you, for you have allowed yourself to commit a sin. I wonder how a wise and understanding person like you could permit such words to leave his mouth. Do you not know how many great sages and holy men were in Mainz, Worms, and Speyer, and that from there Torah emanates to all of Jewry? Have not our fathers and ancestors, righteous and holy, the wisest of the wise, practiced this minhag from the day all the communities of the Rhine and elsewhere in the land of Ashkenaz and its dominions were established? And now you come and call them “fools”! The halachah states⁴⁶ not to change the customs practiced by our ancestors, whose souls are at rest, because they are not empty things, and if they seem empty, it is because of shallow understanding and vacant minds, for our ancestors acted in accordance with the laws of the Torah.

44. Rambam, *Commentary to the Mishnah*, Gittin, chap. 5, mishnah 8.

45. R' Yitzchak b. Moshe, *Or Zarua*, vol. 1, §752.

46. See Yerushalmi Eiruvim, chap. 3, end of halachah 9; *Magen Avraham* §68.

Machon Moreshes Ashkenaz

The *Or Zarua* goes on to explain that the original custom of making Kiddush in synagogue was not instituted for the sake of guests; rather, it was introduced as a general public sanctification of the day. Based on several sources in the Yerushalmi (Jerusalem Talmud), he shed new light [a play on the words of the name *Or Zarua*] on the halachah as it appears in tractate Pesachim of the Babylonian Talmud. At the end of his letter he rebukes the questioner again, saying, “As for you, a man of wisdom and understanding, let your mind remain humble when considering the views of your rabbinic sages, whose souls are at rest, so that you may merit length of days and years of Torah study and mitzvah observance.”

We encounter truly zealous defense of the Ashkenazic heritage in the struggle of Chassidei (the pious of) Ashkenaz against changes introduced in the prayer text in France and England. When compared with the Ashkenazic text, one can find additions in several places in the early French-English text.

It seems that some Jews in Ashkenazic lands found the French-English text richer or generally better than theirs, and they adopted it as their prayer text. This aroused the active interest of the Chassidei Ashkenaz, and they issued a stern warning against changing the text. The *Siddur Chassidei Ashkenaz* includes the following admonition regarding French changes to the Rosh Hashanah prayers:⁴⁷

One who adds or subtracts even one letter from the prayer text, his prayers are not heard, for the whole text was formulated precisely and put in proper balance with respect to both the letters and the words, which have a deep underlying meaning. Every G-d-fearing person must take care not to subtract or add and not to listen to the French and the islanders [the English] who have added several words, for the sages are uncomfortable with what they have done, because the reasons behind the text and its underlying meanings were not passed down to them. The Chassidim Harishonim (the early pious ones) were known to keep the deeper meanings and the reasons behind the text hidden until our holy rabbi, R' Yehuda Hachassid, came and passed them down to pious members of his family both in writing and orally.... And that pious rabbi wrote, “One who adds even one letter to the prayer text, about him the verse says,”⁴⁸ [My heritage has become to me as a lion in the forest;] it cries out against me: therefore I have hated it.”

The writings of Chassidei Ashkenaz generally do not criticize the common nusach in Ashkenaz. They verify that it fits well with the reasons behind the text and the underlying meanings that were passed down to them. The sages of Ashkenaz had a clear preference for their ancestors' tradition as opposed to other traditions, especially the Spanish (Sephardic) one, to which they preferred even the French tradition.

Also in halachic decisions the ancient Ashkenazic tradition had been accepted as unreservedly accurate. R' Yosef Cologne of Italy (c.1420- 1480), the Maharik, establishes that:⁴⁹

47. *Siddur* (prayer book) of R' Shlomo of Germeiza (Worms) (Jerusalem 1972), p. 221

48. *Yirmiyahu* 12:8.

49. R' Yosef Cologne, *Maharik*, shoresh 102.

Machon Moreshes Ashkenaz

If in ancient times the custom in Ashkenaz had been to force a *chalitzah*, whether it was customary everywhere or just in some places, such as Speyer, Worms, and Mainz, ...woe unto the *yavam* who relates lightly to this practice of our ancestors, which has the imprimatur of Torah. With a headstrong spirit and a rigid heart, he has gone against our sages in Ashkenaz.

R' Asher b. Yechiel (1250-1328), the *Rosh*, wrote in a similar vein when he was forced to flee Germany and settle in Spain. While living in Spain, the *Rosh* was asked about the kashruth of fowl which had a local tradition to be kosher.⁵⁰ His response was the following:⁵¹

You should know that I would not eat something on the basis of their tradition, because I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction), and the same is true of the tradition of our French rabbis, as opposed to that of the land in which I am living now.

The *Rosh's* brief but weighty words made an impression for future generations and have been frequently quoted in the writings of the halachic sages. Among those stands out the Sephardic codifier, R' Yosef Karo, who cites these words of the *Rosh* in their entirety without reservation in his *Beis Yosef*.⁵² The historical background of the *Rosh's* approach is provided by R' Yakov Emden:⁵³

The Ashkenazic Jews have a sturdy tradition, as the *Rosh* writes in his letter, more reliable than that of the Sephardim, even considering their known roots from the time of the exile from Jerusalem. They had their great sages in Babylonia, leaders and teachers such as R' Moshe and his son R' Chanoch, and from then on they produced more great Torah sages, but before that period they had been very empty. The Talmud had not reached them at all. However, Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, from the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther.

The *Rosh* made his statement in the context of personal experience, but the *Maharil* endorsed it as a general ruling and used it in deciding the halachah and teaching it to the public. In one of his letters, the *Maharil* writes, "Our tradition is superior, as the *Rosh* writes in his letter... Therefore, let us reject other traditions in deference to ours."⁵⁴

50. Fowl have no biblical kashruth indications; rather, the Oral Law requires a specific tradition to testify to the kashruth of each species.

51. R' Asher b. Yechiel, *Teshuvos HaRosh*, category 20, paragraph 20.

52. R' Yosef Karo, *Beis Yosef*, Yoreh Dei'ah §82.

53. *Siddur Amudei Shamayim* (prayer book) (Altona 1745), pp. 411, 412. This piece is quoted in its entirety in R' Shimon Sofer, *Michtav Sopher* §2, s.v. Ukvar. Also see *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), note 41.

54. R' Yakov Molin, *Teshuvos Maharil* §95.

Machon Moreshes Ashkenaz

5. Polish Customs in the Rama's Writings

Toward the end of the Middle Ages, when a new Torah center had developed in Poland, Minhag Ashkenaz found itself faced with new competition that threatened its very existence. Sixteenth-century Poland had suddenly become a powerful Torah center and supplanted the older Torah center in Ashkenaz. As the Jewish population of Ashkenaz dwindled, Poland became the new Torah metropolis, and its sages began making an impact throughout the world. The shining light among those sages was R' Moshe Isserles of Cracow (1520-1572), the Rama, whose halachic writings rapidly became the final word in halachah for all of European Jewry.

This development is expressed clearly in the writings of one of the greatest German rabbis of the period, R' Yitzchak Mizei of Hechingen:⁵⁵

I was asked if one should decide the halachah according to the code of R' Moshe Isserles (the Rama), considering that he has compiled all the stringent opinions of the later rabbis and all the customs of our lands and countries, as he writes in his preface. My answer is that he definitely has the proper level of authority, he is unequalled... and his code is set up in a very reasonable way, in accordance with our rabbis whom we in Germany rely upon for deciding the halachah.”

While R' Yitzchak Mizei goes on to mention more advantages of the *Shulchan Aruch* with the Rama's decisions, he does not hide his reservations about its use by one who is not a competent halachic authority. Since the Rama's style is brief and lacks deliberation of the halachic opinions, there is a chance one may misinterpret the halachah.

By cautioning against relying upon the Rama's decisions without researching the sources, R' Mizei avoided a different problem which now challenged Ashkenaz. In addition to presenting decisions which concur with the original Ashkenazic customs, the Rama also presents many current customs which generally reflect Minhag Austreich-Poland. As the authority of the *Shulchan Aruch* grew in Ashkenaz, so did the concern that the Rama's addenda would eventually cause the old Minhag Ashkenaz to phase out. A competent halachic authority would have the insight to check the provenance of each of the Rama's decisions.

Interestingly, the most prominent combatant against the infiltration of Polish customs in Ashkenaz was actually one of the Polish sages. R' Chaim b. Betzalel of Friedeburg (c.1550), brother of the Maharal of Prague (1520-1609), had studied with the Rama in R' Shalom Shachna's yeshivah in Lublin. R' Chaim was confident that he had the authority to deal with the relationship between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland, because he had lived and served as a rabbi in both lands and thus knew the customs of both intimately. He wrote a critique on *Toras Chattas* of the Rama, called *Vikuach Mayim Chaim*. In his extensive introduction he argues his main objections to the Rama's methodology in deciding halachah. In this introduction, R' Chaim endeavors to invalidate the prevalent understanding that the Rama's writings also represent Minhag Ashkenaz.

55. R' Yitzchak Mizei, *Yefeh Nof*, miscellaneous §4, p. 236.

Machon Moreshes Ashkenaz

R' Chaim begins by saying that he wishes to give warning against adopting Polish customs. He writes that as opposed to the Jews of Poland, German Jewry did not migrate from land to land, and that as a result, their tradition is continuous and faithful to its origins.

Then he expresses the following logic: Just like the Rama felt a necessity to differentiate his local customs from those of the Sephardim in eastern lands, so too it is imperative to distinguish between the true Ashkenazic heritage and the local Polish customs. Furthermore, considering that the Rama did not opt to reject his customs in deference to those practiced in the Land of Israel, it goes without saying that the German Jews should not reject their customs in deference to those practiced in Poland.

R' Chaim did not think that the Rama himself had presumed to impose Polish customs on Germany. It was the printer who had presented the Rama's writings as if they reflected upon German customs also. He did this to increase his sales throughout Europe. As R' Chaim writes, "The Rama himself only mentioned his country's customs in his introduction; he did not mention Minhag Ashkenaz at all... On his own accord, the printer added explicit mention of Minhag Ashkenaz on the first page, since potential buyers always look at the beginning of the work, and thus sales in all countries would be increased."

6. Guardians of Minhag Ashkenaz

Were the efforts of R' Chaim of Friedeburg successful? Did Minhag Ashkenaz hold its own in face of the powerful influence of the *Shulchan Aruch* with the Rama's addenda (figuratively called the "tablecloth" upon the table that is the *Shulchan Aruch*)? It is hard to answer this question conclusively. Regarding halachic decisions which do not relate to established customs, the Rama's superior authority is virtually uncontested. When it comes to established customs, however, the German Jews cleaved to their ancient customs, generally using as a guide the writings of the Maharil, whom they considered the father of Minhag Ashkenaz in the Middle Ages. They had stood up to the tremendous, constant pressure to surrender to Sephardic, kabbalistic, and other influences of the time.

The Maharil's influence on the preservation of Minhag Ashkenaz was great both during his lifetime and after his death. During his lifetime he was personally active in the spiritual restoration of the Ashkenazic communities destroyed during the "decrees" of 1349, and he preached for the rejuvenation of the ancient customs. The Maharil's student, R' Zalman of Shutigvera (St. Goar), published the Maharil's customs. That work also includes a description of the customs of the Rhineland communities.

The Maharil's customs had been printed about a hundred years before the *Shulchan Aruch*. Distributed as tens, if not hundreds, of handwritten manuscripts, it served German Jewry as a buttress against the influence of the Polish customs included in the Rama's addenda — customs which even knowledgeable people today erroneously think of as ancient practice. The mainstay of Minhag Ashkenaz, though, were the very people who practiced it. These people fell into three groups: the simple villagers, members of prominent urban communities, and most importantly, the Torah sages.

Machon Moreshes Ashkenaz

Each group espoused Minhag Ashkenaz according to its own inclination. The simple villagers cleaved to the traditions of their ancestors with a deep feeling of conservatism. The great R' Chaggai Chanoch Frankel (-1691), rabbi of Hanau (a suburb of Frankfurt) at the end of the seventeenth century, defined their character with a truly fitting description:⁵⁶

I know and recognize the best of the elder leaders in rural Germany. They would give up their lives not to alter a custom, even one that has no logic or foundation at all, more than they would for the actual mitzvos of the Torah, almost resulting, because of our sins, in the Torah being wrapped up and put away in the corner with no one to get up and teach it to his son, to increase its study and expand it. For the sake of perpetuating a custom, they will uproot mountains in order not to alter it at all. My opinion about this is... that one should not dissuade them from performing any custom, even one that has no basis.... Who knows? Maybe their customs do have a solid foundation, based on their holy ancestors of this land, from whom teachings have emanated to all Jewry.

The second group was that of members of prominent urban communities. The most renowned community at this point in history was Frankfurt-on-Main. Here there developed what is called in German *lokal Patriotismus*, or local patriotism. On an *aron kodesh* (holy ark) in Worms, the verse⁵⁷ “I am not better than my fathers” was inscribed as a warning against altering the customs of Worms in any way.

The third group — the great German Torah sages — was different. They assessed each custom in light of the Talmud and the halachic commentaries. Some of those sages had written complete orders of customs for the purpose of perpetuating every last nuance practiced in their communities. These Torah sages had high regard for the Ashkenazic legacy. Many said outright that they preferred it over other traditions, arguing, like the *Chavos Yair*,⁵⁸ that German Jewry is “healthy and strong, unplagued by mistaken and corrupted customs.”

R' Nesanel Weil (1687-1764),⁵⁹ author of the *Korban Nesanel*, repeated the view of his predecessors that “German customs are firmly based and superior to Polish customs.” He clarified that even in his day this superiority persisted, because “the great sages who had disseminated Torah to Jewry, such as the Maharil and his student R' Yakov Weil, the Mahariv, set down for all generations all the stringencies and customs that we, the Ashkenazim, follow diligently.”

R' Yonasan Eibschitz (1690-1764)⁶⁰ also expressed this view, adding that “the Torah has been entrusted to the German sages, ...and what could we know that they had not known?” “Be aware,” exhorted R' Moshe Sofer,⁶¹ author of the *Chasam Sofer*, “that all German customs were founded under the supervision of our rabbis the Tosafists and Rashi and his students, who dwelled in that land.”

56. *Nachalas Shiv'a* §77.

57. *Melachim I* (I Kings) 19:4.

58. Quoted in R' Yair Chaim Bachrach, *Mekor Chaim* §66, paragraph 9.

59. R' Nesanel Weil, *Toras Nesanel* §5.

60. R' Yonasan Eibschitz, *Kreisi Upleisi* §35.

61. R' Moshe Sofer, *Teshuvos Chasam Sopher*, Even Ha'ezer, vol. I, §98.

Machon Moreshes Ashkenaz

7. The Community of Frankfurt — Stronghold of Minhag Ashkenaz

While some German communities had begun abandoning the historical Minhag Ashkenaz in later generations, whether as a result of the influence of Polish Jews who had migrated to Germany, or because of the impact of halachic works written in other lands, Frankfurt-on-Main stood as a valiant stronghold of the authentic Minhag Ashkenaz. This spiritual birthright, which had once been entrusted to the communities of Speyer, Worms, and Mainz (“Kehilos Shu’m”), was passed over to the Jewish community of Frankfurt. The Jews had been expelled from Mainz and Speyer hundreds of years earlier, and the population of Worms had diminished in body and spirit.

The Jewish community of Frankfurt had gradually become the “Jerusalem of Germany” over the past four hundred years at least. Its credentials were its antiquity, its famous and eminent yeshivos, its great Torah sages who served in its rabbinate, and its remarkable ability to preserve the Ashkenaz legacy without compromise. Among the ancient German communities, Frankfurt had inherited the birthright. It served as a compass and signpost for the other communities, big and small, in southern and western Germany.

R’ Klugman, in his recent monumental work on R’ Samson Raphael Hirsch, writes:⁶²

The Jews of Frankfurt were fiercely proud and zealously protective of their traditions, and changes in the services were not undertaken lightly. Entire books detail the intricate customs known as Minhag Frankfurt, which were practiced for hundreds of years.

This distinctive status is recorded in the words of R’ Shabtai Sheftel Horowitz (1592-1660), author of the *Vavei Ha’amudim*:⁶³

The “mountain summit,” Frankfurt, the great city of G-d, in all Germany is the peak that all others turn to.

Throughout all the years of turmoil and evil decrees in Germany, the Ashkenazic communities had continued to keep almost all the customs handed down to them from the Rishonim. The Rama’s brother-in-law, R’ Pinchas ben Yisrael Horowitz of Cracow (1540-1618), singles out Frankfurt as:⁶⁴

A “matriarchal” city in Germany, in Torah and all matters of holiness, from Sinai they have received their legacy.

62. R’ Eliyahu Meir Klugman, *Rabbi Samson Raphael Hirsch* (Brooklyn, New York: Mesorah Publications, 1996), p. 109.

63. R’ Shabtai Sheftel Horowitz, *Vavei Ha’amudim*, introduction.

64. R’ Pinchas b. Yisrael Horowitz, *Derushim Lechol Cheftzeihem* (Cracow 1609), introduction.

Machon Moreshes Ashkenaz

In some cases this idea is evident in prayer books. On the title page of a machzor (holiday prayer book) printed in 1625 without note of place of publication, it reads:⁶⁵

See, this is new, has not been around for ages, a small machzor arranged according to the order of customs of Frankfurt and other communities and Ashkenazic provinces, may G-d protect them, and also according to Polish custom.

Note that Frankfurt is singled out as the leading community in Germany. Similarly, on the title page of a machzor printed in 1712 in a Polish city under Prussian jurisdiction, the subtitle reads:⁶⁶ “According to the customs of Frankfurt and the Ashkenazic countries.”

R' Yakov HaKohen Papris (1670-1740), author of the *Shav Yakov*, writes in one of his letters:⁶⁷

It is unnecessary to talk about issues of custom, because I have truly seen that he has investigated the matter in Frankfurt, and all Ashkenazic countries are dependant on the custom there. When writing about his first rabbinate in Koblenz (on the west bank of the Rhine, at its confluence with the tributary river Moselle), the *Shav Yakov* says that the members of his community practiced the customs of Frankfurt in all matters.⁶⁸

R' Yakov Emden similarly asserted that:⁶⁹

The community of Frankfurt ...serves as a leading community in Germany, which all other communities diligently follow.

R' Tzvi Hirsch Horowitz (-1817),⁷⁰ author of the *Machaneh Levi* and son and heir to the rabbinate of R' Pinchas Horowitz (c.1731-1805), the *Haphla'ah*, in Frankfurt, repeated and confirmed this claim to Frankfurt's superiority in 1815, saying that “most of the German communities follow our customs.”

R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878)⁷¹ published his *Divrei Kehillos* in 1862 to make known “the superior customs of prayer in Frankfurt on the Main and the rest of the German communities that follow them.”

Even the ancient communities of Worms and Friedeburg recognized the distinction of Frankfurt, so much so that R' Chaim of Friedeburg, the Maharal's brother, who had served in

65. R' Naphtali Wieder, *Hitgabshut Nusach Hatefillah Bemizrach Ubema'arav* (Jerusalem 1998), vol. 1, p. 414.

66. Jerusalem Judaica, Sales Catalogue for 4 I Adar 5757 (11 February 1997), number 30.

67. R' Yakov HaKohen Papris, *Shav Yakov*, vol. 2, Choshen Mishpat, end of §13.

68. Ibid., vol. 1, §14, s.v. Hinei.

69. R' Yakov Emden, *Toras Hakna'os*, Amsterdam 1752, p. 36a.

70. R' Tzvi Hirsch Halevi Horowitz, *Chomer Bakodesh* (letters) §6.

71. R' Shlomo Zalman Geiger, *Divrei Kehillos* (Frankfurt on the Main 1862), title page.

Machon Moreshes Ashkenaz

the rabbinate in both those communities, claimed that through his exposure to Frankfurt he had been fortunate enough to identify the true German customs. He writes:⁷²

During my twenty-six years in Worms and Friedeburg, I would continually travel to the “King’s city,” Frankfurt, and I would constantly and thoroughly investigate the customs of the country.

Likewise, R’ Yair Chaim Bachrach (1628-1701), author of the *Chavos Yair*, a third generation rabbi in ancient Worms, deliberated with other German rabbis of his generation about a certain wedding custom. He relates that to avoid an uncertainty:⁷³

After all that was said, I wrote to a special member of the Frankfurt community, requesting that he let me know the custom there.

The communities which stood under the influence of Frankfurt or had similar lifestyles and customs were mainly those situated nearby. Earlier in this work we presented the fact that the ancient customs of Germany fall under two categories: Minhag Rheinus and Minhag Ashkenaz. Both terms essentially define geographical boundaries. An additional, less known geographical region is Franconia, which refers to the territories on both sides of the Main River. From there came the name Frankfurt, which means “Gate of the Franks” in Old German. The river became familiar to anyone studying Jewish history, because of the eminent city that rests upon its banks. The *Chasam Sofer* (1763-1840), writes of his native city Frankfurt,⁷⁴ “She is unique to her people, in the whole world there exists not her equal.” He delineates the geographical boundaries of the uniform heritage of Franconia in his letter defending its heritage from attack. A Hungarian rabbi had written to the *Chasam Sofer* in scathing terms against the German custom to permit a mourner to take a haircut if he was to take part in a circumcision during his thirty-day mourning period. The *Chasam Sofer* replied:⁷⁵

What he wrote in reference to the cities of Franconia, that their practice is not in accordance with Torah law, Heaven forbid one should say such things against G-d’s people, for this insults the honor of my teachers, rabbis, colleagues, and holy ancestors, both living and dead... They have the upper hand in these matters, and they are great and virtuous, of lofty holiness....Let it be known that the cities of Franconia are comprised of all the German communities south of the villages of Fürth [a suburb of Nuremberg], for the communities [in the vicinity of Fürth] still practice the Polish customs [that had infiltrated Germany] in most matters.... From there on, however — from the Würzburg region on — along the Main and Rhine rivers all the way to the sea, those we count among the cities of Franconia, among them Frankfurt, Mainz, Worms, Metz, Mannheim, etc.

72. R’ Chaim of Friedburg, *Vikuach Mayim Chaim*, introduction.

73. *Chavos Yair* §52.

74. *Teshuvos Chasam Sopher* §7:9.

75. *Teshuvos Chasam Sopher* (new letters) §10.

Machon Moreshes Ashkenaz

Most of their customs follow R' Amram Gaon, whose grave I stood at in Mainz, and R' Yoel, R' Ephraim of Bonn, the Tosafists, Rashi, the Maharam of Rothenburg, the Rosh, and the *Tur*. What can I add to that? You can see, for example, *Noheig Katzon Yosef* and *Yosef Ometz*, ...where you will find customs that differ greatly from the decisions of [the Rama], because he spoke for Minhag Poland, whereas they [the people of Franconia] did not alter their ancient customs because of this [the Rama's decisions].

The *Chasam Sofer* points out that in Fürth “they still practice the Polish customs in all matters.” Indeed, in Fürth the machzor of Minhag Ashkenaz was used and many authentic Ashkenazic customs were practiced. An examination of the customs of Fürth shows that they were more faithful to the Ashkenazic heritage than most German Jewish communities of today. They were not, however, as insistent and precise as Frankfurt, the *Chasam Sofer's* birthplace, and therefore he branded them as being followers of Minhag Poland in most matters. Notice that he had hopes that the situation would be temporary, as he writes, “They *still* practice,” implying that they may go back to the authentic customs.

Some cases in which the practice in Fürth was true to Minhag Ashkenaz are the prayer book text (with the short version of *Veyiten Lecha*, etc.) and the order of *piyyutim*. Alternatively, some signs of influence from the east, indicating a deviation to the Austrian customs, are the following: *Birkas Kohanim* (priestly blessings) is said in *Mussaf* (late morning services), but not in *Shacharis* (morning services); when a holiday falls on Sabbath there is no *Birkas Kohanim* at all, and neither are *ma'aravos* (evening service *piyyutim*) recited; when holidays or intermediate days of holidays fall on Sabbath, *Bameh Madlikin* (chapter of mishnah on the topic of Sabbath candle lighting) is not recited; *Barechi Nafshi* (Psalm 104) is recited on Sabbath afternoon in the winter; and *Kiddush* is recited on Sabbath night after *Amar Rabbi Elazar* — and not before.

8. Siddurim (Prayer Book Texts)

The conservatism in Frankfurt and its suburbs applied not only to all customs related to the four sections of the *Shulchan Aruch*, but also to the prayer text. The community of Frankfurt had tenaciously guarded the ancient prayer texts over the centuries, and had scarcely been influenced by new siddurim, notwithstanding the pressure to adopt changes such as those suggested by grammarians or those from Sephardic sources.

The customs under discussion are based primarily on Minhag Frankfurt, for there the Jews had kept most details of the Ashkenazic heritage, which earlier had been widespread all over Germany. When certain elements were changed because of various influences, Minhag Frankfurt still represented the most authentic, robust, and ancient Minhag Ashkenaz, but not in every detail. Some customs going back to the time of the Rishonim had actually been more faithfully kept in other communities, while in Frankfurt a newer form was adopted. Some examples of ancient customs that were altered in Frankfurt are the recital of *Yizkor* (the memorial service for the departed) only on Yom Kippur, the removal of seven Torah scrolls for the Hoshana Rabbah circuits, and the true pronunciation of the *cholam* vowel. In such cases, we would certainly opt for the authentic customs when establishing a new Ashkenazic community today.

Machon Moreshes Ashkenaz

It should be noted that the general characteristics of the synagogue were kept almost identical in all Ashkenazic communities. These characteristics were also preserved in central European communities, who prayed with machzorim which followed pre-Chassidic Minhag Poland. (During Chassidic times, Sephardic elements were intentionally added.) The most conspicuous differences between authentic Minhag Ashkenaz and Minhag Poland appear in the order of the *piyyutim* and *selichos*. Additional differences between Frankfurt and other communities arose as a result of the fact that other communities had not kept the ancient legacy as tenaciously.

During the period of the Rishonim, Ashkenazic Jews had prayed with siddurim (daily prayer books) and machzorim handwritten on parchment. In the writings of the Rishonim and in the vernacular of Ashkenazic Jewry until later generations, the term *tefillah* (prayer) referred to the *siddur tefillah* (prayer book), just as the term “Torah” refers to the Torah scroll. Even during the past several hundred years, when printed siddurim and machzorim became available and prevalent, the custom in ancient communities was for the leader of the services to use a special siddur written by a scribe on parchment. One of several reasons given for this is that when a scribe copies a manuscript there is more control over the precise transcription of the community’s earlier text, as opposed to a printing press, which just runs off the most commonly used texts in the country. This custom of providing a handwritten siddur for the leader was important especially in ancient Ashkenazic communities, which took great pains to protect the ancient legacy.

Another reason for this custom is that it is fitting for the leader to pray from a siddur that is the property of the entire congregation. Moreover, in a handwritten siddur the names of G-d are manually written with their holiness in mind; regarding print, however, the halachic codifiers disagree as to whether it has the same status as handwriting.⁷⁶ Alternatively, for this reason some protested the use of handwritten siddurim, as the Talmud teaches that siddurim should not be written.⁷⁷

In any case, writing these siddurim for the prayer leader was generally considered to be a great mitzvah. Many people would “spend great sums of money to write the prayers and thereby deplete their savings.”⁷⁸ The high cost of such a project led some communities to institute the practice of using charity money for this purpose.

In practice most communities were forced to make due with printed machzorim, which came off the presses of printers in various cities in Europe, such as Venice, Sulzbach, Amsterdam, Metz, and others. In 1800 a new siddur began to appear — the *Saffah Berurah* and the *Seffas Emes* of R’ Binyamin Wolf Heidenheim of Rödelheim (1757-1832), the Ravah. His significant contributions to the legacy of prayer texts was the correction of printing mistakes in the *piyyutim* and the addition of precise, consistent vowelation. The problem is that the Ravah often changed the prayer texts from the old Minhag Ashkenaz on the basis of recommendations from the *maskil*, Yitzchak Satanov (1732-1804). He also casually interspersed Sephardic and Polish versions, which had been rejected by the Rishonim of Ashkenaz.

76. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), central text, p. 18, §13; and see also R’ Moshe Isserles, *Rama*, Orach Chaim §53:26.

77. Shabbos 115b. See *Shorshei Minhag Ashkenaz*, vol. 3.

78. R’ Yakov Yukev Weil, *Toras Shabbos* §284:1.

Machon Moreshes Ashkenaz

Nowadays people do not realize that the Ravah's Rödelheim prayer texts had not been accepted in Frankfurt because he had changed the ancient versions. He had allowed himself to be influenced in some matters by Yitzchak Satanov (who feigned to be a believing Jew by wearing Polish dress). The Ravah writes in his introduction to the Pesach machzor, "And one should know that in establishing the order of prayer I have followed the sage who authored *Vaye'tar Yitzchak*, and I have printed most of the text on the basis of his view and decisions."

Furthermore, at times the Ravah mixes Sephardic and Polish versions into the authentic Ashkenazic texts. He was definitely a great grammarian, weeding out bad vowelization from the text, but his interest in sales in Minhag Poland communities led him to blend Ashkenaz and Poland, with additional changes in vogue in his day.

The traditionalist community of Frankfurt refused to accept the new Rödelheim prayer texts. An examination of the most important Frankfurt book of customs, *Divrei Kehillos*, by R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878), shows that he criticizes the Rödelheim siddur and machzor in dozens of places!

In later generations, Frankfurters began using the Rödelheim siddur for want of a better printed siddur, but they would write the correct versions in the margins throughout the siddur. Only a few of those notes made it to the printing press in later editions of the Rödelheim siddur, and even those were not always precise. Frequently they were contributed by secular members of the community who had some affiliation with the Reform movement. Those notes seem to bear the Reform imprint and consciousness.

Our great sage the *Chasam Sofer* praises the Ravah for his corrections of the *piyyutim* and for their translation. He writes that if not for the Ravah, people would have ceased to recite them in his generation. He does omit, though, praise of the actual version of the prayer text. Notice his emphasis on *piyyutim*:⁷⁹

The accomplished sage, our teacher R' Wolf Heidenheimer ...spent much time correcting the *piyyutim* and translating them into German, and if not for him the *piyyutim* would have already been forgotten and omitted in these generations, something that is clear to all.

He went to the trouble of amassing hundreds of texts necessary for such a task and invested a great sum of money.... Our eminent sages, the Chassidei Ashkenaz, had set in such a case the due privilege of his selling this work exclusively for twenty-five years, and no one may encroach upon his right.

Approbations for the Ravah's project from other contemporary sages are also directed toward his revival of the *piyyutim* in his machzorim, his translation of them, and his wonderful explanations. Not one word, though, is written about his siddur text and the version of prayers presented in his machzorim.

Had the Ravah seen all the siddurim of the Rishonim — the precise versions of which have become available to us only recently — he surely would not have printed versions which followed the myopic logic of his own generation.

79. *Teshuvos Chasam Sopher*, Choshen Mishpat, end of §79.

Machon Moreshes Ashkenaz

Siddur Rödelheim served as a prototype for many siddurim in both western and eastern Europe. Some siddurim, such as the common German *Siddur Tefillas Yisrael*, by R' Yechiel Michel Zaksh (nineteenth century, Berlin), were transcribed entirely from the Rödelheim text. The widespread distribution of these siddurim brought about a change in practice in the small and medium sized communities which relied upon those texts. Large, precision-oriented communities such as Frankfurt, on the other hand, rejected Heidenheim's additions and changes and continued to pray according to the ancient versions preserved in old siddurim. In Frankfurt, the leader's siddur was written according to the accepted version there, and community members who appreciated the significance of a precise text would write corrections in their personal Rödelheim siddurim according to the customs of Frankfurt.

A very small number of these corrections were eventually printed in later editions of the *Siddur Sefas Emes* as alternate versions. Most of the distinctive characteristics of old Minhag Ashkenaz siddurim, though, were not recorded. For example, a note indicates that in the Sabbath evening prayers, the custom in Frankfurt was to say *poreis sukkas shalom*, and not *haporeis...* (the Sephardic version). There is no note, however, saying that in Baruch She'amar they said *Av Harachaman*, instead of *Ha'av...* (this too the Sephardic version).

Other examples of authentic Ashkenazic prayer customs are as follows: *Le'olam yehei adam yerei shamayim* is not recited at all, since it is only an introduction explaining the significance of what comes next. Birkos HaTorah are said before Parshas Tamid and not before Birkos Hashachar (and certainly not after Asher Yatzar, which would interfere with Elokoy Neshamah). Birkas Kohanim and Eilu Devarim, which come from eastern Europe, are not recited at all; rather, Korbanos (the sacrifice section) serves as the customary Torah study. Mizmor Shir Chanukas Habayis, a Sephardic custom, is omitted, as in Ashkenaz no Tehillim (Psalms) are recited before the blessing Baruch She'amar. The recital of Aleinu ends at *timloch bechavod*. The additions of the Ari are omitted, as they cause the sum of letters to deviate from the tradition of Chassidei Ashkenaz.

The fact that these deviations from Minhag Ashkenaz are printed in the siddur without any mention of their being inauthentic — and in some cases directly opposed to authentic custom — gave rise to the misconception that they are, in fact, part of the original nusach.

Therefore, the Nusach Ashkenaz siddurim of today are not authentic Minhag Ashkenaz texts at all. They are based on an Ashkenazic version with additions and changes adopted in later years in eastern Europe, just as Nusach Sepharad is based on a Sephardic version with many changes. A Sephardic Jew would not pray from an eastern European Nusach Sepharad siddur; similarly, an Ashkenazic Jew who wishes to follow the tradition of his ancestors will not find what he is looking for in the standard Nusach Ashkenaz siddur.

The time has come to print a siddur suitable for those who wish to pray according to the authentic text of ancient Minhag Ashkenaz.

Just as the sages did not allow their heritage to be lost in face of persecution and migration, so too today, those who thirst to discover the invincible spirit of the Torah heritage of our fathers have the opportunity to plow through the wreckage of World War II and bring our ancient culture back to life.

Those interested in learning more about the Ashkenazic heritage, are encouraged to see *Shorshei Minhag Ashkenaz*, a series by the same author.

יידיש - דייטש

אויסהיבען איינהיבען	הוצאת והכנסת ספר תורה
אויפגרופען	Called to the תורה
אוסר	Ironic Negation "Osser Sagt Schiller!"
אורז, גאורט, אורגען	Latin "ora" (= "pray") pray, has prayed, praying
אכילה	food (Hebrew)
אלמעמער	בימה [the elevated center platform of the synagogue]
אמת, תורת אמת	Truth, Really!, The Honest Truth
אפטער?	Possibly
ארבע פנפות	A Four-Cornered Undergarment
בויגען זי גויט, באו גויט!	A greeting conveyed on Seder night from "אדיר היא, אדיר היא, Bau Die Tempel Shiroh!"
בויגל	Old Wares
בחור, בחורטן, בחורים	Young Man, Little Young Man, Young Men
אוגטרבחור as opposed to a חורבחור	Someone who has not yet finished his Talmud studies
חורבחור	A driller of religious information
געזעצטע בונן סופה מיט רויה פלייש	German style "Cholent" - Navy beans with smoked meat
בחינט	A Charming Person
ביסטו די אבול?	Are you an אבול (walking around the house without shoes)?
"בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאדך!"	"With All My Being!"
בפבוד, בפוקד	Syn. with Honorable, Dignified, Important, Beneficent, etc.
[מיוזר] בל דבר	[Miserable] Person In Question
בל תפלה	A man skilled in reciting the prayers
בלבולים	Confusion
בילט, שבתבילט	Billet, i.e. A ticket for room and board with the member of the community
בגוש ליטש	Blessing the שבת or יום טוב Candles
בעלבוב	Boss. Many people believe that the word "Boss" comes from the Hebrew contraction of the two words בעל הבית.
בעכער and opposed to בעשער	Kiddush Cup
בקלות ראש or בגילוי ראש	Bareheaded or Levity
ברויכט	Upset
מצחקאפה or ברקען	Breakfast food containing mashed מצה, sugar, hot coffee and milk.
בשלום, לחיים ולשלום!	Peacefully, In Good Health And Peace!
גבדלטיעה חמץ	The leavened goods gathered the evening before פסח
גבורה	Pomposity
גויטס אנבאיען	good eating - after the יום כפור fast day
גויטן אורט	Cemetery בית החיים
גויטע שטובע	Parlor

יידיש - דייטש

גומל בַּנְטֵן	The בְּרָכָה recited by those who have escaped danger
גם זו לְטוֹבָה!	Lit. This Is Also For The Good!,
”גַּנְזוּ יאָר טַיַקֶר אונג’ פּוֹרִים גַּטְטֶרן?”	Lit. “All Year Drunk And Sober!” (Thank God it worked out!)
גַּנָּף	Thief
גַּעוֹמֶרֶט	To count the Omer [i.e. Hast Du “G’Omert”?]
גְרוּס גוּט!	A greeting in God’s name like “הַשֵּׁם עִמָּכֶם!”
גַּהֲנִים	Troubles
דוּקאַ	Defiance
דַּלְס	Poverty
”דער מענשט דענקט און גוט לענקט?”	“Man Calculates And God Does!”
דפּיט	Clumsy
דירקטױבן גבאי	Director of the shelter for poor Jewish families
ווימפּעל	Made from a swaddling cloth which had been placed under a baby during the בְּרִית מִילָה, was cut into four long strips and sewn together. This roll was decorated and embroidered and later to be wrapped around a סֵפֶר תּוֹרָה.
ווידערקלונג	חֲזֵרַת הַשֵּׁץ
וועראין	organization
ונאמר אמן	End Of Discussion
זאליש	Of Blessed Memory
חבֵּר	friend or member. A title given to a talmudic scholar, who has excelled himself in learning (Austria, Germany).
חברותה	Learning partner, Community
חוצפּה (פּוֹגִים)	Gall (Face)
חוקת הגוי	A non-Jewish Custom
חוש	Sense
חיבעֶן קנטער	Cry Baby
חיפּוס	Preparing the סֵפֶר תּוֹרָה so the בעל קריאה could easily find the place
חלוישית	Junk
חמימה	Warmth
חמץ באטעלן	Disposing of the חֶמֶץ before פֶּסַח
חמֶר	Stupid Person
חַרְפָּה	Humiliation
טינף	Bad Goods, Cheap Quality Items
יאַרקדיש	The שְׂמִיחַת תּוֹרָה whose melodies span the year said on
יהודים, יהודי	Jude (short form “Judd” sometimes had an antisemitic touch)
יודענשטערן	A six branched שֵׁשֶׁת oil lamp which was suspended from the ceiling

יידיש - דייטש

יום טוב-פויגלעך

Lit. "The Yom Tov Birdies"

Students on vacation from school.

"יְהוָה שְׁמוֹ!"

"Blessed Be His Name!"

ירושה

Inheritance

ישובבמז, ישובבים

Country Jew, Villages

ישרונות

Honesty

[טילא בן] פּבּדיק

[Without] Honor, Honorable

[אין די כּפּע בּוּשֶׁה] די כּפּנּה בּוּשֶׁה

Lit. I Am Embarrassed, the humiliation

["Die 'Chabeneh Busheh' Ist Zu Gross!"]

"The shame is too great!"]

פּוּבּד ראש

Lit. Heavy Head, Decorum

פּח, "שׂוּכּוּחּ!" [ישריפּוּחּ]

Strength, Well Done! (i.e. after someone has read a הַפְּטָרָה)

פּרימרוזילין

Shopkeepers

לאינגען

Old German for reading. Refers to the public Torah reading.

לויפּהטען פּעסעט

ספּות

להכיס [פּניבּ]

In Spite of, Brazen

לכּוידעש

A dialect of cattle dealers and schmoozers

in the region of Franconia. A corruption of the

Hebrew words לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ.

לערנגען

learning i.e. the learning on the first night of שְׁבוּעוֹת

מוזרה

Fear

[מאד] מוזצה

Reciting the הַמּוֹצֵיאַ of בְּרַכָּה

[מוזרה] מוזרינו הרב

Titles awarded to great Rabbinical Talmudical scholars

מזל

A Lucky Person

מילשדינג, פלישדינג, מינש

Dairy, Meaty, Pareve (the term Pareve

comes from the name of a room in the הַמְּקוֹדֵשׁ)

מלמת

A teacher

ממער בּנדה

The worst thing to call someone

מנא מנא תקל ופרסין

God has counted your kingship (and terminated it for you).

You have been weighed in the scales and been found wanting. Your kingship has been broken and given to Media and Persia.

[Daniel 5:25-28] (סנהדרין כב)

מנשמה

A corrupted form of "מאינה גשמה"

מצהקלס

מצה dumplings

מצאפה

A bargain, My greatgrandmother would say,

"מיט מצאפּאט גיבט מאן זאין גלט אויס!"

"With deals one gives (still) one's money away!"

יידיש - דייטש

מְשׁוּגָע [מְשׁוּגָע]	Mad, Crazy
מְשׁוּרְתִים, מְשׁוּרְתִים	Farm Hands, Servants
מְשׁוּמָד	Baptized Jew, Renegade
מְשׁוּלְטִין	Stories
מְשׁוּפָּחָה	Relatives
נְבִישׁ [נְבִישׁ]	Regrets
נְדוּנָא	Dowry
“גִּישׁוֹן פֿוֹר קִידוּשׁ אָוִג’ גִּישׁוֹן פֿוֹר הַבְּרָלָה!”	“Not For קִידוּשׁ And Not For הַבְּרָלָה!”
נֶס, נְסִים	Miracle, Miracles “What Are You Waiting For, נְסִים?”
נֶר	Simpleton
סְדָרָה	The weekly תּוֹרָה portion, a סְדָרָה contains many פְּרָשִׁיּוֹת
סאַראַנגס	נְמִים גוֹרָאִים (A white burial shroud worn on the קִיטל and by some leaders of the פְּסָח סְדָרִים)
(ספר יונה א:ט) “עֲבָרִי אֲנִכְנִי”	“I Am A עֲבָרִי [Jew]!” (how Jews identified each other)
עוֹלָה	Injustice
עֲמֻרָצִים	Uneducated People
עֲצָה, עֲצָה	Advice
עַר קַן גוֹט לַעֲרֹמָן	He can learn well!
פּוֹשֵׁט	Simpleton
פֶּסַח פּוֹיץ	פֶּסַח cleaning
פֶּרוֹיעֲנִשׁוּל	Ladies’ Gallery in the synagogue
פֶּרוֹמִים	Religious
פֶּרֶזֶנט	President Of The קהילה
צוֹ גוֹט ווִיל	"With God’s help!"
“צוֹם פֶּסַח מֵאַלֶּס וְאַשְׁפֵּן וְנֶס גוֹן אֶלֶס!”	A Seder saying “For the Festival meal all will wash (their hands!)” referring to the second washing before מוֹצֵיאַת מֵצָה
קוֹזֵן, קוֹזִינִים or קוֹזִינִימִין	Rich Man, pl. Rich Ones
קלֹזֶת ראשׁ	Lit. Light Head, Irreverence
קִיפָּה	Company
קְנֵה־שִׁנָּה	Jealousy
קֶפֶט	Yarmulke, Kippah, Kappel
קֶרֶד	Cold
רוֹיכֶס קִיקֶל	Hothead
רוֹמפֶּעֲלֵנְאָכֶט	Packing the פֶּסַח dishes and pots and pans after פֶּסַח
רִישׁוֹת	Antisemitism
רִשָּׁע	[example: “ <i>Judd, mach mores!</i> ” Jew, mind your manners!]
רַב, רַבִּימִים	"The Evil Man", Antisemite
שׂאִיטֶעֶל as opposed to שׂאִיטֶעֶל	Rabbi, Rabbis (as opposed to the term Rabbeim)
“שִׁבֶּת בְּמִנְחָה!”	a wig, worn by Orthodox Jewish women after their marriage
	“שִׁבֶּת With Rest!”
	[Not something to do or talk about on שִׁבֶּת]

יידיש - דייטש

טאלענט, (טאלענט, טלענט)
טבתמעגדע

טדייגין [מצות]

טול

טולקלפז

טכורת

טכל

טצתן, בגן טלט

טמחה

טלמזל

טלמיל

טמוציט, טמוץ

טמיני קמע די טולמע

טמת

טגדה הויפל

טגדר

טגדל, טגדלן

טרוכה

טרה

טו ובו

”תוי, תוי, תוי”

תחינת

תיש גביט

תכלית [מד]

תלמוד תורה חכם

תפלה

תפילין ליגן

תרגל

דשער/תשעה, ברשית

A טבת dish, which must be prepared the day before.

maids who carried the pot with the טבת soup

from the bakers to the homes of the Jews

Bidding on מצות or פייבודים in the synagogue

Synagogue

During the year of mourning, אבלים the were expected

make the rounds and wake the householders to come

to synagogue.

Goods

[Common] Sense, Understanding

Pots filled with Gesetzte Soup (Cholent) and smoked meat

Joy

The Unlucky Fellow

Unfortunate One

[my father would call me that when was sick]

Dirt(y)

The first swallows arrive when is טיגרא טמיני read.

Sexton, official in charge of keeping the synagogue in order

lights the other גרות הגובה

Grammen, rhymed verses of color which wittily alluded

to happenings

A Yiddish corruption of the Hebrew טגדר,

(“Because He Vowed”).

The vow or pledge of a donation to the synagogue.

Mumble, Mumbling

Stench

A Genteel Person

A complete mess

Thankfully! [without the Evil Eye]

Special prayers or supplications recited by women

Lit. Table Prayer, Grace After Meals

Be Practical (Brass Tacks)

Scholar

סידור

Lay (don) תפילין

Dreidel - ג - גאנג - ג, ג - גיט - ג

/half, ט - טיטל/put in.

Bread for טבת and יום טוב

יידיש - דייטש

Many of the terms my father used have a קמץ or a שורוק at the end of the word, many when used in conversational Yiddish, are pronounced as a סגול:

אַכילע אַכילע	אַבֿות אַבֿותינגעס	אַבֿות אַבֿותינגעס
אַלמער אַלמער	אַלנע אַלנע (א) הנביא	אַפֿטער אַפֿטער
בֿל דֿבֿר בעל דֿבֿר	בֿוהר בֿוהר	בֿושע בֿושע
גנב גנב	גבֿורה גבֿורה	בֿל תּפֿלה בעל תּפֿלה
דֿרשע דֿרשע	דֿוקא דֿוקא	דֿבֿרה תּורה דֿבֿר תּורה
הכמה הכמה	הול מוט הול המועד	הבֿרה הבֿרה
טֿרפֿה, טֿרפֿנה טֿריפֿה	הוצפֿה הוצפֿה	המער חמור
פֿל גֿדרה פֿל גֿדרי	פֿלה, פֿלת פֿלה, פֿלות	ירושע ירושע
מלאכה השֿרת מלאכי השֿרת	מזל מזל	מוירא מוירא
ממזר בֿגדה ממזר בֿגדה	מוצה המוציא	מלמת מלמד
משוגע משוגע	מציאה מציאה	מבֿוהה מבֿוהה
פֿרנסה פֿרנסה	גֿרוניגה גֿרוניגה	משפֿחה משפֿחה
קנס קנס	קנה שֿנה קנאה שֿנאה	סדֿרה סדֿרה
רשע רשע	רישע רישע	רחמנת רחמנות
שוכר שוכר	שֿהינגה שֿהינגינג	שבת שבת
שמט שמט	שמחה שמחה	שלה מנת שלה מנות
תּפֿלה תּפֿלה	תּילם תּהלים	שֿררה שֿררה

“Where are the good old Frankfurt Jews?” “ווא זינט די גוטע אלטע פֿרנקפורטער יודען?”

A popular Frankfurt Am Main expression my grandfather said, being nostalgic for the old style Frankfurt Jews.

“עט גאט מיר גיכט אין קויפֿ הינאין, ווי קאז אין מענטש גיכט פֿן פֿרנקפורט זאין?”

“I cannot get it through my head; how can anyone not come from Frankfurt?”

“Jew, where is your left ear?” “This way!” “ווד ווא איז דאין לינק אויר? זיי רויב!”

If someone said something far fetched. [the hand gesture is, to grab one's ear with one's hand over the head.]

References:

“Jewish Life in Germany, Memoirs from Three Centuries” Edited by Monika Richarz, Translated by Stella Rosenfeld and Sidney Rosenfeld

“Jewish Life in the Village Communities of Southern Germany” by Hugo Mandelbaum

“Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)” von Yitzhak Sophoni Herz

“Portraits of Our Past, Jews of the German Countryside” by Emily C. Rose

The Wiesenthal family's everyday conversational speech

On The Main Line

Website: onthemainline.blogspot.com

Vom Geistlichen Stand.

Here's an interesting excerpt from a 1754 lexicon of Hebrew terms used by Jews and translated into German. The Hebrew is transliterated into German for the ease of readers, who may not even know how to read Hebrew. Here's an excerpt under the category "Spiritual Terms:"

Vom Geistlichen Stand. - Spiritual Terms

Hebraisch	Teutsch	English Translation
Gallach	ein Geschorner oder Pfarrer	A shaved person, or pastor
Lamdan	ein Gelehrter	a learned person
Melamet	ein Schulmeister	a school master
Rabbiner	ein Juden = Priester	a Jewish priest
Rav	ibid.	ibid.
Rosch Jeschiwe	ein Jüdischer Rector. Mag.	a Jewish rector, magister
Balschem	ein Geister=Beschwörer	an exorcist
Bochur	ein Student	a student
Chason	ein Jüdischer Vorsinger	a Jewish song leader
Chosid	ein frommer Mann oder Pietist	a <i>frommer</i> man, or pietist
Zadidig	ein Gerechter	a righteous man
Schames	der Schul = Klopffer	the synagogue knocker
Bess Hackneses	die Synagogue	the synagogue
Tefilla	das Gebet	the prayer
Schir	Gesang	song
Orrun Hackodesch	der Altar darinnen die 10: Gebot stehen	the altar where the 10 commandments are contained
Omuth	des Vorsingers Stelle	the choirmaster's place
Allmemer	darauf man die 10. Gebot liset	where the 10 commandments are placed
Drosche	ein Predigt	the sermon
Migdol	der Kirch=Thurn	the church tower
Paimon	die Glocken	the bells
Zedocke	das Ullmosen	alms
Beiß Chaiem	der Juden Begräbniß	the Jew's graveyard
Kewer	das Grab	a grave
Mazewa	das Grab=Stein	a grave stone
Kabron	der Todten=Gräber	tomb of the dead
Mitta	die Toden=Bahr	death bed
Orren	die Toden=Truhe	the casket for the dead
Meiß	ein Todter	a dead body
Heureg	ein Erschlagner	a murder victim
Owel	ein Leid=tragender	the mourners
Kewura	begraben	burial
Kriereissen	uber einem nahem Befreunden die Kleider zureissen	a nearby friend tears the clothes

From Friedrich Osterchrist "Hebräisch und Teutsches Sprach-Buch" (Regensburg 1754).

שרשי מנהגי אשכנז

spoke about the importance of reciting הרב שלמה זלמן אוירבאך ורב אלישיב זצ"ל and הרב שטיינמן שליט"א גדולי הדורות על מנהג אשכנז and ירושתינו, שרשי מנהגי אשכנז as ספרים as discussed in such פיוטים.

אמירת הפיוטים

הפיוטים נקראו גם קרובות. יש אומרים שהוא מלשון קרבן, ויש אומרים שהוא מלשון קרוב"ץ - קול רנה וישועה באהלי צדיקים (ויש אומרים שקרוב"ץ הוא שיבוש של המילה קרובות, שבצורת היו אומרים צ' ות' רפה שניהם בצורה דומה). יוצר הוא הפיוט שאומרים מיד אחר יוצר אור ובורא חושך, בלבד.

כתב השו"ע באורח חיים סימן סח, וז"ל: יש מקומות שמפסיקים בברכות ק"ש לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק. וברמ"א: ויש אומרים דאין איסור בדבר (הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור) וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם, והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד וכו', וע"כ אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם וע"ל סימן צ' סעיף י' (מהרי"ל וד"מ).

ובאמת בענין הפיוטים מצינו כמה טעמים שלא לאומרם.

- א) בספר העתים (סימן קע"ג) כתב איך יניח אדם ברכה ותפילה של נביאים כמו שהיא ויקח לעצמו דברי כל גדול שבעולם, המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם.
- ב) עוד כתב שם שהוא משנה ממטבע של ברכות.
- ג) ועוד שיש שם בקשת צרכים בשבת, ובשבת בטלו אפילו את תפילת שמונה עשרה מטעם זה. וכן הוא ברמב"ם פאר הדור סימן ר"ח.
- ד) ובהערה שם (עתים לבינה) הוסיף שלש"ס שלנו מה שביטלו תפילת י"ח בשבת הוא כי לא אטרחוהו רבנן, וא"כ ק"ו שאין להטריח על הצבור בריבוי פיוטים.
- ה) עוד שמערבים דברי תורה באמצע התפילה וצריך להיות דברי תורה לחוד ודברי תפילה לחוד. ובספר העתים כתב בזה שהוא נתקן בשעת השמד משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, אבל היום צריך לשוב ולא לאומרם.
- ו) באבן עזרא הוסיף שבמקום שאין יודע פירושו אין זה ראוי לומר כן לפני מלך גדול ונורא שבידו להמית ולהחיות.
- ז) אסור לאדם לבקש צרכיו בג' ברכות ראשונות, והרבה מהפיוטים הם בג' ראשונות.
- ח) יש לדון מטעם הפסק. ובזה חמור יותר פיוטים שבברכות דק"ש (ע' תרומת הדשן ס' פ"א שבטורח התירו הגאונים לומר פיוטים להפסיק בברכות), ובספר צרור החיים (להרב אברהם לווענשטאם רב עמדין, בתשובה בישישים חכמה) כתב שכל דברי הרמ"א שהמיקל ואינו אמרם לא הפסיד הם דווקא בברכות ק"ש שאסור להפסיק שם, אבל בחזרת הש"ץ שכבר התפללו הציבור והש"ץ לא היקל הרמ"א.

אבל למרות זאת:

היום כולם נוהגים להפסיק בפיוטים, בין בקריאת שמע, ובין בחזרת הש"ץ בג' ברכות ראשונות.

שרשי מנהגי אשכנז

שבספר העיתנים שמדבר כנגד אמירת הפיוטים התחיל בתחילת דבריו (סימן קעב), וז"ל: נהגו עלמא ברוב מקומות למימר בשבתות הכל יודוך והכל ישבחוך עד שרפים עם אופני הקודש לא' אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב וכו' עד בשמים ממעל ועל כל שבח מעשה ידך וגומר את הברכה כמו בכל יום והא מילתא הכין כתב מר רב עמרם (בהערות אגב, רב עמרם גאון כתב גם שבשמונה עשרה של שבת אומרים רצה והנחל שבתות לבניהם למנוחה למען שמך באהבה, מלך עוזר וכו', וע' בב"ח שמה שאנחנו לא אומרים כן הוא מכיון שכבר אומרים שאלה זאת באמצע או"א רצה במנוחתנו) והכי נהגו עלמא באתרין, ואנן לעניות דעתן חזי לן דהאי מנהגא אין לו עיקר וטעותא היא דלא אשכחן בעולם בתיקון רבנן לאדכורי של שבת אלא בתפילה בלחוד בברכה רביעית ובברהמ"ז בבונה ירושלים וכל המזכיר של שבת בשאר ברכות טועה ולא יצא י"ח מפני שהוא משנה מן המטבע שטבעו חכמים בברכות וכו', וכל הממעט באותן מנהגות ומתפלל התפילה לבדה בלא תוספת ובלא גירוע כדרך שתקנוה מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים שכתרו שמור לפני המקום וכו' (ובתוספות ביוצר) חדא שמוסיפין בברכה מה שלא תקנו חכמים, [שלא תקנו חכמים] של שבת. ועוד שמסירין הברכה כמו שהיא סדורה בכל יום ומוסיפין במקומה דברים אחרים. וכן מה ענין בברכה זו לשנותה בין בשבת בין בחול והלא ברכה של שבת היא ואין בה צורך שאלה כמו בשמונה עשרה וחיביבין אנו לומר אותה בין בשבת בין בחול כמו שתקנוה חכמים.

וסיים שם: הלכך מה שראוי לעשות בהכל יודוך מאן דבעי למימריה יאמר אותה לאחר ברכו קודם שיפתח ביוצר אור ומסיים הכל יודוך ואשר שבת מכל המעשים עד ומנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קודש ואח"כ פותח בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך ומסדר הברכות כולה כמו בחול כדרך שתקנוה חכמים בלא תוספת ובלא גרוע, וכתב שכך הוא נוהג.

ובאמת להלכה נראה שהחשיבו את קל אדון לפיוט, שבאשל אברהם (מבוטשאטש, מהדו"ת סימן נ"ב), דן בעניין לדלג בברכות ק"ש כדי להספיק עם הש"ץ, ונקט שקל אדון אולי נכון לדלג ואמרנו אחרי התפילה (אבל כתב שלקל אשר שבת שדינו שאם דלגו חוזר ואמרו מדינא אחר התפילה, לא ידלג, ואולי הוא עיקר נוסח ברכה מאנשי כנסת הגדולה).

ובג' ראשונות של שמונה עשרה אומרים זכרנו לחיים ומי כמוך ע"ש בספר העתים שכתב ואשכחן לרבינו האיי גאון ז"ל דקאמר דלא רגילי רבנן בישיבה למימר הלין מילי כלהון כגון בחנוכה ופורים כשם שעשית להם נס כן עשה עמנו פלא ונסים וכגון בר"ה ויוה"כ זכרנו לחיים ומי כמוך וכתוב לחיים ואם הלין מילי דצרכי רבים ניהו ונהיגי בהו רוב ישראל למימרינון מימנעי בישיבה לאדכורי, ובתשובה מרבינו גרשום (לקמן) הביא שגם בזה טענו שלא להפסיק (ושם הטעם לפי שאינם מענן הברכה). ובאמת במעשה רב סימן קס"ד כתב שהיה אומר את הפיוטים של ר"ה ויו"כ (למרות שלשיטתו הפיוטים הם הפסק), ובדברי שלמה הביא ביאור בזה, שמכיון שבלאו הכי מפסיקים את התפילה בזכרנו לחיים, שוב אפשר להפסיק בשאר דברים.

ובאמצע שמונה עשרה בודאי מפסיקים (שגם הספרדים אומרים את פיוט סדר העבודה ביום כיפור וכה"ג).
ע' בשבלי הלקט (סימן כ"ח) בשם הר"ח שכתב המאריך והמקצר באמצעיות לית לן בה.

ובאמת כך פסקו להלכה:

רש"י בספר הפרדס (סימן קע"ד), שבלי הלקט (סי' כ"ח), מחזור ויטרי (סימן שכ"ה), רבינו גרשום מאור הגולה (סימן א'), שו"ת מן השמים (סימן נ"ח), ובתשובה מאהבה (סימן א') [יש לציין שבחרו דווקא את הסימן הראשון לדון בדבר זה], שדנו בדין אמירת הפיוטים והסיקו כולם שהוא ראוי ורצוי לכתחילה.

שרשי מנהגי אשכנז

פיוטים

"לא יהיה קל בעיניך באמירת פיוטים של קרוב", וחוב על כל אדם לומר הפיוטים בשמחה ובכונת הלב בשפה ברורה, בי בבל פיוט ופיוט יש סודות נפלאים, ולא יהיו הפיוטים דומין עלך כמשא כי הפיוטים נתחברו על פי עצת מלאכי מעלה שנגלו לר' אליעזר הקלירי שסידר הפיוטים על פי אלף בית ועל פי תשר"ק כי כן מזמרין ומשבחיין למעלה, וקבלה בידי מפי זקנים ומפי חסידים. מי שמקל באמירת קרוב"ץ ואומר שאינו חוב כל כך לאומרם אינו מאריך ימיו חס ושלוס, כי כל היחידים שחברו הפיוטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה נסים בחייהן ובמיתנתן." ר' צבי הירש קוידנובר (ספר קב הישר פרק פו)

"Let the recitation of poetry (פיוטים) not be light in your eyes.... it is an obligation upon every person to say פיוטים with joy, concentration of the heart, and clear enunciation, because in every single פיוט there are wondrous secrets. The פיוטים should not appear to you as a burden, because they were composed according to the counsel of angels on high that were revealed to ר' אליעזר who arranged them in alphabetical order and reverse alphabetical order, since that is how they sing and praise on high...."

Upon attending a synagogue which omits פיוטים, they should not be said in the midst of the תפילה but after synagogue, since they may be considered a הפסק. Likewise, one should not add the introductory phrases (i.e. אור עולם וכו'), since they are only recited when פיוטים are actually recited. However, הרב וזנר זצ"ל ruled that if one is inspired by reciting פיוטים and it invigorates ones תפילה, one may recite פיוטים individually as they occur in תפילה along with the introductory phrases, even if the congregation does not recite them.

Q: When should the only צבור recite the stated responses to the חזן during the recital of פיוטים and when should the צבור recite the entire פיוט. What if the חזן is going too fast to say the entire פיוט, what should one do?

A: Any פיוט which is not said aloud by the חזן, one should say on one's own. If the חזן says it aloud, one may rely on his recital (but even in this case it is better to say on one's own). It is that it is better to recite פיוטים in a language one understands, than not to say them at all or say them and not understanding what one is saying. [Response from רב המבורגר]

אמירת יוצרות בשבתות הפסקות

Q: For what purpose and special character do the שבתות הפסקות have, that יוצרות are recited?

A: Since there are many consecutive שבתות during which יוצרות are recited (from שבת שקלים until פסח), it would be considered an "insult" to skip a שבת and not say יוצרות, therefore they are said during the הפסקות as well. There is similar logic in regard to ב' סיון - ראש א' סיון - ראש ב' סיון, days ה', ד', ג' are the days of the week and therefore no תחנון is said. Actually there is no reason to refrain from saying תחנון on ב' סיון. תחנון is not said in order not to "insult" it, since it is occurs between days without תחנון, (therefore it is called euphemistically 'יום המנויות', a day of distinction).

By BaltimoreJewishLife.com/Rabbi Yirmiyohu Kaganoff

Question 1:

"Many people tell me that the lengthy recital of קינות on תשעה באב does not inspire them because they do not understand the passages. Is the mourning of תשעה באב intended to be simply a day of much tedium?"

Question 2:

"I once heard a רב give a running commentary to the קינות of תשעה באב, and he mentioned that the first קינה is a continuation of the פיוט recited during the repetition of the שמונה עשרה. But I never saw anyone recite פיוטים during the repetition of שמונה עשרה and do not even know where to look for them."

Question 3:

"As a child I remember that all the *shullen* פיוטים during מעריב on ימים טובים, and many did during קדושה on שבתות. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and כפור. What has changed?"

Although these questions seem unrelated, they all focus on a central subject: the additions of פיוטים and other special passages in our *davening*, of which the קינות we recite on תשעה באב are one example. After an introduction explaining the background to the פיוטים, I will return to answer the first two questions.

What are פיוטים?

During the period of the ראשונים, גאונים, and even earlier, great Torah scholars wrote prayers and other liturgical works that were inserted into many different places in the *davening*, particularly during the ברכות קריאת שמע (between ברכו and שמונה עשרה) and during the repetition of the שמונה עשרה. Standard *synagogue* practice, particularly among Ashkenazic Jewry, was to recite these פיוטים on all special occasions, including ימים טובים, mourning and fast days, and שבתות (see קיב:ב; סח:א; קיב:ב). These פיוטים express the mood and the theme of the day, often recall the history of the day, and sometimes even provide the *halachic* background for the day's observance. At times, they served as a means for teaching people the הלכות germane to the day or season. Studying these פיוטים not only gives us tremendous appreciation for these days, but sometimes provides us with certain aspects of mystery, as I will explain.

There is also a humbling side to the study of פיוטים. All the פיוטים predate the printing press and bring us back to the era when all works had to be painstakingly hand copied. Most communities could not afford hand-written manuscripts of all the פיוטים, and therefore part of the job of every חזן was to *commit all the פיוטים to memory*.

Some of the more common “פיוטים”

We are all aware of the סליחות recited on Fast Days and during אלול and עשרת ימי תשובה, which are a type of פיוטים. Another famous part of *davening* that qualifies as פיוט is אקדמות, recited prior to קריאת התורה on שבועות. This introduction to the קריאת התורה for שבועות was written by רבינו מאיר בן יצחק of Worms, Germany, who was one of the great leaders of Ashkenazic Jewry,

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

תפילת גשם and תפילת טל are commonly recited פיוטים. Other examples of פיוטים -- רש"י pre- the poem דוי הסר -- authored by דוניש אבן לברט, an early poet-grammarian cited by רש"י in several places, which is recited before *bensching* when one will be reciting שבע ברכות -- and נודה לשמך, which takes the same slot at a ברית מילה.

Double Duty

Some פיוטים are used in two different contexts. For example, the song frequently chanted at a גאל of אל ברכה, originated as a פיוט recited immediately before the close of the ברית שירה חדשה, ברית ישראל on the Seventh Day of פסח. This פיוט, written by רבי יהודה הלוי, refers both to the splitting of the ים סוף and to ברית מילה and is therefore appropriate on both occasions.

Teaching תורה through פיוטים

Many times, the rabbis used poetry as a means of teaching Torah. For example, a very extensive literature of פיוטים lists and explains the מצות תר"ג מצות. Most of these pieces date back to the times of the גאונים; indeed, the famous count of מצות גאון by רב סעדיה גאון is actually a poem.

Other examples include פיוטים that instruct us in different special observances throughout the Jewish calendar. Among the most famous is the יום כפור of סדר עבודה, which is already referred to in the גמרא, although the text they used is long lost. Dozens of different פיוטים were written in the period of the ראשונים and גאונים describing the סדר עבודה in detail. The ראשונים devote much *halachic* discussion to the technical accuracy of several of the versions they received from earlier generations, often taking issue and making corrections to the text of the פיוט.

ונשלמה פרים שפתינו

Reciting the סדר עבודה also fulfills the concept of "ונשלמה פרים שפתינו", "And let our lips replace the (sacrificial) bulls" (הושע יד:ג). The מדרש teaches that when we are unable to offer קרבנות, God accepts our recital of the procedure as a substitute for the קרבנות (שיר השירים ד:ג). This implies that we can achieve כפרה (atonement) by reciting these פיוטים with כוונה. Therefore, a person who recites the וידוי of the סדר עבודה and truly regrets his sins can accomplish atonement similar to that achieved through the וידוי recited by the כהן גדול.

Other "Substitute" Prayers

The same idea of ונשלמה פרים שפתינו is followed when we recite פיוטים that describe other קרבנות, such as, for example, the קרבן עמר, the water libation (ניסוך המים) of סכות, or the קרבן פסח. We can achieve the drawing close to God that קרבנות achieve by discussing them and by longing for their return. This broadens the rationale for reciting פיוטים.

Educating in Observing מצות

Some פיוטים serve not only to teach תורה, but also to educate people how to correctly observe מצות. For example, the פיוט 'אלדי הרוחות', recited on שבת הגדול contains a lengthy *halachic* description of all the preparations for פסח, including detailed instructions for koshering and preparing the house. This *halachic*-liturgical classic was authored by רב יוסף טוב-אָלם, the *halachic* leader of French Jewry prior to רש"י's birth. and other ראשונים devote much

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

debate to the *halachic* positions taken by רב יוסף טוב-אלם in this poem, and later ראשונים, such as רבינו תם, edited 'אלדי הרוחות' to reflect their opinion of what is the correct הלכה. Since this פיוט serves to teach people the correct way to observe פסח, the ראשונים felt it vital that the text be *halachically* accurate. It is obvious that this פיוט was meant to be read, studied, and understood.

Who Authored Them?

You might ask how we know who wrote the different פיוטים, particularly when many are over a thousand years old?

In general, most פיוטים follow an אלף בית acrostic in order to facilitate their memorization. (Remember that they were written with the assumption that the חזן would recite them for the community from memory.) In many, if not most, instances, the author completed the work by weaving his name into the acrostic pattern he used for the particular פיוט. Thus, אלדי הרוחות begins with stanzas following an אלף בית pattern, but closes with stanzas that spell יוסף הקטן בר פיוט. פיוט חזק, which is the way רב יוסף טוב-אלם chose to "sign" this פיוט.

An Old Controversy

Early controversy surrounded the practice of interrupting שמע קריאת ברכות or the repetition of עשרה to recite the פיוטים, the word frequently used as a generic word for all פיוטים inserted into the regular *davening*. (The word 'פיוט' originally referred only to those פיוטים inserted after ברכו, shortly after the words 'ויצר אור ובורא חושך'. However, in standard use, the word פיוט refers to all פיוטים inserted into שמע קריאת ברכות or the repetition of עשרה.) The הלכה, reflecting accepted Sefardic practice, rules: "There are places that interrupt the שמע קריאת ברכות to recite פיוטים, but it is correct not to say them, for they constitute an interruption" (אורח חיים). On this point, the רמ"א, reflecting early Ashkenazic practice, adds: "Others say that this is not prohibited, and the practice in all places is to recite them." Each country and community had its own special customs concerning what was said and when; often, this was recorded in a community ledger.

מסוד חכמים ונבונים

To acknowledge that these פיוטים interrupt the regular repetition of the עשרה, an introductory request, beginning with the words מסוד חכמים ונבונים (*Based on the tradition of the wise and understanding*) is recited prior to beginning the פיוטים of the repetition of the עשרה. These words mention that early great Torah leaders advised the introduction of these praises.

Why פיוטים have recently fallen into disuse

The וילנא גאון, in his commentary to הלחן ערוך (ibid.), explains both the position of those who encouraged the recital of פיוטים and those who discouraged them. **For the most part, the Lithuanian ישיבות followed the personal practice of the גר"א not to recite פיוטים during ברכות שמע קריאת שמע, and did not recite פיוטים during the repetition of עשרה.** (מעשי רב נ"ז) **(The ישיבות recite פיוטים during the repetition of עשרה on ראש השנה and כפור.)** With the tremendous spreading of *shullen* that follow the practices of the ישיבות rather than what was previously followed by the Ashkenazic communities, it is increasingly difficult to find a *synagogue* catering to *yeshivah* alumni that recites the פיוטים. This answers the question

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

asked above: "As a child I remember that all the *shullen* recited פיוטים during מעריב on ימים טובים, and many did during קדושה on שבתות special. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and יום כפור. What has changed?"

Unfortunately, due to this change in custom, this vast, treasured literature of the Jewish people is quickly becoming forgotten.

Who was the First פייטן?

The title of being the earliest פייטן may belong to רבי אלעזר הקליר, often referred to as the ראש הפייטנים, who authored the lion's share of the קינות we recite on תשעה באב as well as a huge amount of our other פיוטים, including תפילת גשם and תפילת טל, the פיוטים for the four special שבתות (שקלים, זכור, פרה, החודש), and many of the יוצרות we recite on ימים טובים. We know virtually nothing about him personally — we cannot even date when he lived with any accuracy. Indeed, some ראשונים place him in the era of the תנאים shortly after the destruction of the בית המקדש, identifying him either as ר' אלעזר בן ערך (שו"ת רשב"א א:תסט), a disciple of ר' יוחנן בן זכאי, or as ר' אלעזר, who hid in the cave with his father (רא"ש; תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי); others date ר' אלעזר הקליר much later and even during the time of the גאונים (ברכות ה:כא).

We do not know for certain what the name 'קליר' means. Since there are several places where he used the acronym 'אלעזר ברבי קליר', it seems that his father's name was קליר. However, the ערוך explains that 'קליר' means a type of cookie, and that he was called 'הקליר' because he ate a cookie upon which had been written a special formula that blessed him with tremendous erudition (III ערוך, ערך קלר).

Kalirian Curiosities

אלעזר קליר's פיוטים and קינות require studying rather than reading. They are often extremely difficult pieces to read, relying on allusions to מדרשים and historical events. Many commentators elucidated his works, attempting to illuminate the depths of his words. Also, he sometimes employs extremely complicated acrostics. This is sometimes cited as proof that he lived later, when such poetic writing became stylish, but, of course, this does not prove his lack of antiquity.

It is universally assumed that ר' אלעזר הקליר lived in ארץ ישראל, based on the fact that we have no פיוטים written by him for the second day of יום טוב (רא"ש ברכות ה:כא; תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי). יום טוב [op. cit.] uses this evidence to prove that he lived at the time that the בית דין determined on the basis of visual evidence. However, the יוצרות recited immediately following ברכה on the second day of סכות clearly include his signature and follow his style. This, of course, would imply that ר' אלעזר הקליר lived in a time and place that the second day of יום טוב was observed. If that is true, why would he have written special פיוטים only for the second day of סכות and not for any other יום טוב?

Perhaps ר' אלעזר הקליר indeed wrote this particular פיוט for the first day of סכות, but subsequently Diaspora Jews moved the יוצרות he wrote for the first day of יום טוב to the second day! This approach creates another question, since the יוצרות recited on the first day of יום טוב were also written by him: Would he have written two sets of יוצרות for שחרית on סכות? There are other indications that, indeed, he did sometimes write more than one set of פיוטים for the same day.

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

Why is **את צמח דוד** Ignored?

There is another mysterious practice in some of his writings. The פיוטים he wrote for the weekday שמונה עשרה (such as for פורים) include a paragraph for every ברכה of עשרה except one, the 'את צמח דוד' ברכת that precedes 'שמע קולנו'.

Why would רב קליר omit this ברכה? Perhaps the answer to this mystery can help us understand more about when he lived.

Answering the Mystery

Our use of the words שמונה עשרה to identify the focal part of our daily prayer is actually a misnomer, dating back to when this ברכה indeed included only eighteen ברכה. In the times of the משנה, a nineteenth ברכה, למשמדים, was added, and the תלמוד בבלי notes that this increases the ברכות of the 'שמונה עשרה' to nineteen.

However, there is evidence that even after למשמדים was added, not everyone recited nineteen ברכות. A תוספתא implies that they still recited eighteen ברכות in עשרה, and that two ברכות, וזבחה ירושלם and את צמח דוד, were combined. This would explain why someone would not write a פיוט for the 'את צמח דוד' ברכת, since it was no longer an independent ברכה. Thus, if we can identify a place and time when these two ברכות were combined, we might identify more precisely when ר' אלעזר הקליר lived. It would seem that this would be sometime between the introduction of the 'למשמדים' ברכת and the 'תלמוד בבלי's practice of a nineteen ברכה 'שמונה עשרה' became accepted.

Kalirian Controversies

The antiquity of רבי אלעזר's writing did not save him from controversy. No less a גדול than the עזרא אבן stridently opposes using ר' קליר's works, arguing that prayers and פיוטים should be written very clearly and be readily understood (*Commentary to ה:א*). After all, the goal of prayer is to understand what one is saying. עזרא אבן recommends reciting פיוטים written by רב קליר, which are easy to understand, rather than those of קליר.

None of these criticisms should be taken as casting aspersion on ר' אלעזר הקליר's greatness. The records that he heard that when רב אלעזר wrote his פיוטים, the angels surrounded him with fire (quoted by the מגן אברהם at the beginning of ס"ח).

קליר's פיוטים in general, and his קינות in particular, are written in an extremely difficult poetic Hebrew. Often his ideas are left as allusions, and the story or מדרש to which he alludes is unclear or obscure. They certainly cannot be understood without careful scrutiny and study. Someone who takes the trouble to do this will be awed by the beauty of the thoughts and allusions. The מגן ארי"ל recited all of the קליר's פיוטים, because he perceived their deep kabbalistic allusions (סימן ס"ח at the beginning of אברהם).

The קינות

Having completed my general introduction to the role of פיוטים in Judaism, I want to paraphrase the first question mentioned above: Why are the קינות so difficult to comprehend?

Most of the קינות we recite on תשעה באב are authored by ר' אלעזר הקליר, whose works are typically written in a very poetic and difficult Hebrew. Many commentaries have been written on the קינות, and the only way to understand his קינות is either to study them in advance, to read

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

them together with a translation, or to hear a שיעור from someone who understands them. Furthermore, I recommend reading each קינה slowly so that one can understand what the author meant. This may entail someone reciting only a few קינות for the entire morning of תשעה באב, but he will understand and experience the meaning of what he read.

Other parts of קינות

קינות include several pieces that describe specific historical events, including the death in battle of the great king מלך יאשיהו, the personal tragedy of the children of כהן גדול רבי ישמעאל כהן גדול, the burning of the twenty-four wagons of manuscript תלמוד and commentaries in Paris, and the destruction of Jewish communities during the Crusades. These קינות are not as difficult to understand as קליר's are, but, still, they are deeply appreciated by those who prepare them, or attend a קינות presented by someone who understands them.

Conclusion

We see that liturgical poems enhance our appreciation of the day and provide a background for our mourning. This is borne out even more with the several קינות that begin with the word ציון, which all bemoan our missing the sanctity of ארץ ישראל and our desire for the return of שכניה. Another קינה that stands out, קינה אז בהלוך, describes how ירמיה' הנביא gathered the אבות and the אמהות to pray on the behalf of the exiled Jewish people. This story is described greater in the moving מדרש which quotes how רחל beseeched God on behalf of the Jewish people. רחל points out the extent of sacrifice that she underwent to save her sister from humiliation. In the מדרש, רחל closes her prayer: "If I, who am flesh and blood, dust and ashes, felt no jealousy towards another woman married to my own husband, and went out of my way to guarantee that she would not be embarrassed, You, the living King, All-merciful... why were You zealous against idolatry, which has no basis, and why did You exile my children... allowing the enemies to do with them as they desired?" As a result, God responded with great mercy, replying: "For your sake, רחל, I will return the Jews to their home" (פסיקתא כד איכה רבה, end of).

The leaders of a certain city set out to recruit a rabbi to lead their community. They approached a qualified and notable scholar and appealed to him to accept the position, explaining to him how fitting it would be for him to serve as the spiritual guide to their city, where the ט"ז, the מגן אברהם and רבי עקיבא איגר were all buried. They felt that it would be only appropriate for a man of his stature to assume the role as rabbi of their town.

A little while later, after having accepted the position, the rabbi learned that the ט"ז was in fact buried in Lvov, the מגן אברהם in Kalish and רבי עקיבא איגר in Posen. He called the leaders of the community to his home and confronted them with the news. "Why did you fool me?", he asked.

"We did not mean to trick you at all," they answered. "In Lvov, the teachings of the ט"ז are learned and studied daily. His legacy is alive and well, as if he himself lives eternally. In Kalish, the מגן אברהם lives on by means of his writings. His lips continue to quiver in the grave as the education which he provided, serves to guide and direct the daily life of the town until this very moment. Furthermore, רבי עקיבא איגר's lessons are the talk of the town in Posen, the issues that he taught are still discussed as current events. In our city, however, no one is studying these books. The words of Torah which they disseminated are not heard here, and for all intents and purposes they are dead and buried in our town." (ספר שער בת רבים)

שרשי מנהגי אשכנז

שְׁמַעוֹן נִזְרָא בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק אָמַר, כָּל תְּלַמִּיד חָכָם שְׂאוּמְרִים דְּבַר הַלְכָה מִפִּי בְּעוֹלָם הָיָה, שְׁפַתָּיו רוֹחֲשׁוֹת עִמּוֹ בְּקַבְרֵי שְׁנַאֲמַר: "וְהַלְכֵה בֵּינָן הַטּוֹב וְגו' דוֹבֵב שְׁפַתָּי יִשְׁנִים:" (שיר השירים ז:י) מַה כּוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים זֶה, כִּיִּן שְׁמַנִּיחַ אָדָם אֲצַבְעוֹ עָלָיו, מִיָּד דּוֹבֵב, אִף שְׁפַתוֹתֵיהֶם שֶׁל צְדִיקִים, כִּיִּן שְׂאוּמְרִין דְּבַר הַלְכָה מִפִּיהֶם שֶׁל צְדִיקִים, שְׁפַתוֹתֵיהֶן מִרְחֲשׁוֹת עִמְהֶן בְּקַבְרֵי: (גמ' שקלים ז:)

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחִי כָּל תְּלַמִּיד חָכָם שְׂאוּמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּי בְּעוֹלָם הָיָה, שְׁפַתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בְּקַבְרֵי. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן זְעִירָא וְאִיתֵיהֶּם שְׁמַעוֹן נִזְרָא, מַאי קִרְאָהּ? "וְהַלְכֵה בֵּינָן הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוּדֵי לְמִישְׁרִים דּוֹבֵב שְׁפַתָּי יִשְׁנִים:" (שיר השירים ז:י) כְּכוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים, מַה כּוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים, כִּיִּן שְׁמַנִּיחַ אָדָם אֲצַבְעוֹ עָלָיו מִיָּד דּוֹבֵב, אִף תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים, כִּיִּן שְׂאוּמְרִים דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיהֶם בְּעוֹלָם הָיָה, שְׁפַתוֹתֵיהֶם דּוֹבְבוֹת בְּקַבְרֵי: (גמ' יצמות ז:)

כף הכינוי

Q: Amongst the manuscripts of אשכנז we find two מנהגים regarding the כף הכינוי. In some manuscripts it is in its pure Hebrew form (שו"א או סג"ל ואח"כ כף קמוצה) while in others it is in its Aramaic/Mishnaic Hebrew form (קמ"ץ ואח"כ שו"א תחת כף). In the ספרי מהרי"ל (סדר תפילות) ספרי מהרי"ל (סדר תפילות) says, 'כל תיבה שמסיימת לך מן לך תן אמרו בסג"ל'. As HoRav Hamburger mentions in his introduction to the ספר מנהגי וורמישא by רבי יוזפא שמש, the מהרי"ל was not a מחדש, and on the contrary he only collected and recorded the authentic customs of אשכנז of antiquity. However, since so many manuscripts are in opposition to his custom as cited in הלכות ראש השנה, including מחזור וורמישא, which was used by the בעל תפלה in Worms until World War II, is it fair to say that this was the מהרי"ל's own innovation, or is he merely recording the authentic custom of אשכנז?

A: The מהרי"ל did not innovate new מנהגים, but he would decide which מנהג to chose if there were some different מנהגים before him. In this case, he may have chosen the נוסח with סג"ל before the כף, because this was one of the נוסחאות he saw, and for his own reasons he decided to accept this נוסח more than other נוסחאות. The מקור (מקור) אורח חיים in his commentary on חות יאיר quotes the מהרי"ל giving credence to the notion that this was his practice on ראש השנה/ימים נוראים only. The מהרש"ס (ר' שבתי סופר) in the הקדמה כללית to his סידור quotes the מהרי"ל as well. He also quotes the מהרש"ל, as using the Hebrew form of the כף הכינוי and cites an example from the ראש השנה תפילות. The מהרש"ס himself precedes to apply this concept to all תפילות, because the ארמית/Mishnaic Hebrew form of the כף הכינוי is a כן ראוי לדבר כן. נקוד אשר שוה לזכר ולנקבה ואין ראוי לדבר כן. נגד הש"י להשוותו לנקבה.

קויף מערובית

Q: In Jüdisch Deutsch we find the word Kauf written as: קויף. How was this pronounced by Jews of אשכנז. Kauf or Koyf as it is written phonetically? Did this change over time. Is there any connection between the spelling of this word (and others) and the fact that in modern German when the diphthong 'au' has an umlaut over the letter 'ä' it is pronounced 'oy'? Is there any connection between any of the above and the corruption of the pronunciation of the vowel "חול" in Hebrew?

A: The letter 'יו"ד' was added to strengthen the pronunciation, as we have a יו"ד in אלק, even though one is not expected to pronounce a חיריק there (we don't say Eleycho, just Elecho, with an emphasis on the "le"). Therefore, when one wanted to write קאוף, he would write it as קויף, in order that the reader would make the "o" of the חול"ם not just a regular long "o", but an au. In שרשי מנהגי אשכנז א' (pg 249-250), HoRav Hamburger discusses this issue. He states there, that in Eastern Europe, the Jews read books in Yiddish Deutsch, and therefore קויף was mistaken to read Koyf instead of Kauf.

שרשי מנהגי אשכנז

חטף פתח תחת הרי"ש

Q: What are the rules that determine when, according to the ניקוד of רי"ש, a רי"ש that otherwise would get a פתח נא gets a חטף פתח instead? A רי"ש must be preceded by a vowel, so (with the possible exception of a רי"ש preceded by another רי"ש that has a נח), any רי"ש preceded by (a consonant with a נח שוא beneath it), or that begins a word (like the רי"ש in ראוּבן), will have a פתח נא and not a חטף פתח.

A: Regarding the חטף פתח under the רי"ש I'm not sure if this is שייטה or not. If you look in the רודלהיים printings which were printed during his lifetime you'll find that the only (to my knowledge) word with a חטף פתח under a רי"ש is the word ברכו when it appears in תהלים (שוא נח), which is said on שבת and יום טוב. When it appears in all other places, it simply has a פתח נא. And in (שחרית) and the word משרתים has a regular פתח נא. שוא נח. And in the notes to his עבודת ישראל סידור published after his lifetime, all have a חטף פתח. And in the notes to his סידור on the word ברכו, Dr. Seligmann Baer wrote:

ברכו הרי"ש בחטף פתח כן צריך לומר על פי המסורת, שכל לשון ברכה אם יהיה הנגון על הבי"ת הרי"ש בשוא נח ואם הנגון על הכ"ף הרי"ש בחטף פתח חוץ מן אחד ולעלאה ברכת (דניאל ד'לא) ותמה על רוו"ה שלמעלה בפסוקי דזמרה נקד בית ישראל ברכו רי"ש בחטף פתח) את ה' כדינו, וכאן שכח הכלל)

Regarding the words משרתים and משרתיו he wrote:

משרתים הרי"ש בחטף פתח וכן משרתיו כן צריך לומר וכן כל לשון שרת אשר נגון בת"ו וכן כל לשון גרש ולשון ברך והוא בעבור אות הרי"ש, וראה למעלה במלת ברכו ודברי מה שכתב לבראשית י"ב, וכן כתב בהדיא בן-אשר מסורותיו

In the foreword titled דברי המגיה to the 1855 printing of the רודלהיים סליחות, Dr. Seligmann Baer writes:

אומר יצחק בן אריה. בשנת תקצ"ד ויצא מתחת מכבש דפוס האדון לעהרבערגער סדר סליחות מוגה על פי סדר שהניח החריז ברכה רוו"ה ז"ל שהגיהו אף בארו בקצת מקומות, ומאז ועד עתה שוב נדפס סדר זה פעמים הרבה. אך ראיתו ובדקתי בעיון דק ומצאתי כי בכל מטהרו הונח עוד מקום לי להתגדר בו בכמה מקומות אשר נשארו מוטעות אם לענין נקודן אם לענין נוסחן. וע"כ קרבתי והגהתי עוד הפעם את כל הסדר ע"פ כללי הדקדוק וע"פ סדורים כ"י אשר חנני ה' והביאם לפני, ושמתיו כל מגמתי שיצא סדר סליחות הזה מלובן ומזוקק מכל אשר היו לפניו. רעדעלהיים, חדש אדר תרט"ו לפ"ק

פיאות / זקן

Q: Were "big פיאות" (which many place behind their ears) worn in אשכנז? How about shaving/growing a beard? Was it common among רבנים/regular population, only married etc. Was it reflective of the times? Even among רבנים which had beards, many had the typical "German Rabbi" type beard like הרב ברוער and הרב מערצבאך, which would obviously require one to shave.

A: There are many pictures of people (especially רבנים) in אשכנז with פיאות, some behind their ears and some in front (usually those who had a beard wore their פיאות in front and those who did not have a beard had their פיאות behind their ears). It was commonly accepted in אשכנז to have big פיאות, as opposed to a beard which was not deemed as important. In pictures of הרב הירש, his פיאות are visible behind his ears, and הרב וואלף היידנהיים had big פיאות as well. Shaving ones beard was commonplace in אשכנז dating back to the Middle Ages (many generations before the advent of Reform). Various types of beards were likewise sported. The תרומת הדשן states he was insistent on leaving 40 beard hairs on his chin, clearly therefore, he did not have a full beard.

הירש in his התורה על פירוש suggests that פיאות form a symbolic separation between the front part and the rear part of the brain. The side of the head which is located in front of the ears, is the intellectual part, from the ears themselves and around the back of the head, is the more physical, the more sensual part. **One may therefore, even shave the hair on the back of one's head down to the scalp, however, one should let the hair in front the ears, which includes the whole side of the head, grow until it reaches the bottom of the ears.**

שרשי מנהגי אשכנז

נענועים בתפילה

Q: During תפילה, may one pace the floor? Also, is it the custom to sway or stand stationary?

A: מנהג אשכנז is not to pace during תפילה. In recent generations many places made a תקנה that one should not leave one's place, from the beginning of תפילה until the end, except for receiving an עליה or similar כיבוד. Swaying is מנהג אשכנז. Some were against swaying for Kabbalistic reasons. By the nineteenth century swaying became very rare, (because of strict גבאים הרב ברע"ר, in an essay entitled "Our Way," describes what he does and does not consider being indigenous to the "Yekkish" way of life. On the topic of swaying during תפילה, he writes as follows. "The same holds true for our posture during the תפילה הלכה is silent on the preference of stationary versus a moving positions in regard to the intensity of כוונה during the תפילה. The sainted ארי"ל, and with him many of our Torah Greats, assumed stationary positions during the תפילה – and they were certainly not German Jews."

The מטה משה, a well known source of מנהגי אשכנז wrote the following:

"צריך אדם לנענע עצמו בשעת התפילה שנאמר 'כל עצמותי תאמרנה ה' וגו' וכ"כ הצרור המור פרשת יתרו וכן כתב הר"ר יונה בספר היראה וכן עשה מהר"ל שהי' מתנועע בעת תפלתו"

(The מטה משה many times cites מנהגי אשכנז, even though he lived in Poland.

The reason being that the old מנהג פולין was very similar to מנהג אשכנז, and the מטה משה was a staunch supporter of the old מנהג.)

מסורת אשכנז

Q: Why is it that מנהג פרנקפורט is purported to be the most correct מנהג? I would think that since the Jews first settled in Italy after the second חורבן, that the מנהגים practiced there are the most authentic.

A: Our סידור is based upon two מנהגים - מנהג בבל (Babylonia) and מנהג ארץ ישראל. מנהג ארץ ישראל was transmitted through Italy, and מנהג בבל may have come through Italy as well, or maybe it came to Europe only later on, directly to אשכנז.

At the time of the גאונים in Italy, there were few תורה centers, and its possible that there were a few different מסורות (very little is known to us about European מנהגים from that time as opposed to Babylonia).

At the time of the ראשונים, the תורה centers were already established in אשכנז and people from Italy came to learn תורה in אשכנז. Therefore the most proper and well kept הלכה and מנהגים were kept in אשכנז from that period on. The רמב"ם (כלל כ) remarks he relies on מנהג אשכנז, since the תורה has been kept by בני אשכנז since the days of בני בית שני. חורבן בית שני. (See HoRav Hamburger's "גדולי הדורות על משמר מנהג אשכנז"). פרנקפורט became an important תורה center in אשכנז, and the מנהגים practised there, were most authentic (historically). מנהג אשכנז is based fully on מנהג בבל, and מנהג אשכנז has more elements of מנהג ארץ ישראל in it.

Q: How did it occur that נוסח אשכנז / ליטא are referred to as נוסח אשכנז?

A: Early on, the מנהג of those in אשכנז, ארצות אשכנז, contained slight variations between מנהג אוסטרייך (Austria) and מנהג ריינס (Rhine). (By the way, in Northern Italy, מנהג ריינס was followed.) מנהג אוסטרייך spread to Poland, Hungary, Russia and Lithuania, and every place east of the River Elbe.

שרשי מנהגי אשכנז

received its name 'מנהג פולין', since the printers wanted to sell their books of פיוטים or סליחות etc., so they wrote on the title page, the places these פיוטים or סליחות were said. פולין was mentioned first because it had the largest population, and therefore, the name became 'מנהג פולין'.

Eventually two types of מחזורים evolved. If printers wanted to sell מחזורים they called them 'אשכנז' since this was the מנהג used in ארצות אשכנז (Germany, Switzerland and France).

When the חסידים began using the Chassidic נוסח (which at first was called נוסח האר"י, then נוסח ספרד), they referred to נוסח פולין as נוסח אשכנז as well, since it wasn't נוסח ספרד, but in reality was indeed נוסח אושטרייך. By the nineteenth century, one finds Poland's non-Chassidic נוסח referred to as 'נוסח אשכנז'.

Q: Is one always permitted to change back to the Ashkenazic מנהגים of ones ancestors?

A: The רב משה פיינשטיין and a majority of פוסקים maintain that the חסידים should revert to נוסח אשכנז.

addresses a variation of this question;

הנה ידוע שכל אנשי פולין ואונגארן ורוסלאנד... הם בני אשכנז אף החסידים ועד שנתפשטה שימת החסידות התפללו כולם בנוסח אשכנז אך אח"כ התחילו ראשי החסידים להנהיג להתפלל בנוסח אחר באיזה שינוים... הם שינו מנהג אבותיהם ורבותינו אדירי עולם חכמי צרפת ואשכנז. ואין ידוע מעם ברור במה שהתירו לשנות נוסח הקבוע נגד הירושלמי שהביא המג"א ר"ם ס"ח? כי מה שיש אומרים שנוסח ספרד הוא נוסח כללי למי שאינו יודע שבטו עיין בחת"ם או"ח סימן מ"ז שבמל סברא זו. וגם לבד זה הא הנוסח שמתפללין אינו נוסח ספרד שהעתיק הרמב"ם דברוב הדברים הוא בנוסח אשכנז ורק באיזה מקומות שינו ונמצא שאין הנוסח לא בנוסח אשכנז ולא בנוסח ספרד. ...בשאהד רוצה לחזור ולהתפלל נוסח אשכנז שהוא נוסח אבותינו ורבותינו ודאי ראשי שהרי חזר לקדמותו.

(אגרות משה אורח חיים, ב:כד)

[For example; Rav Dushinski said that חסידים who perform הגבהה before קריאת התורה for several generations (like the ספרדים), should change back to the מנהג אשכנז and perform קריאת התורה following הגבהה.]

ניטל נאכט

(Oberlander) says that עלינו is recited aloud that night. The סופר cites from רבינו אייזיק טירנא that the reason for ניטל נאכט is אבילות, but he disagrees with him. He remarks that the Hungarian Jews would go to sleep early, wake up at midnight and learn the rest of the night. Since the גוים go to midnight ceremonies, this could cause a קטרוג on ישראל, since they are going to their worshipping in the middle of the night, and we are going to sleep. Therefore there should have been a תקנה that one should learn at midnight, in order that there won't be such a קטרוג. But the רבנים did not want to make such a תקנה to learn on this date, since it would seem that we are copying the מנהג הגוים, therefore the תקנה was not to learn until midnight, which would cause the תלמידי החכמים to go to sleep at the beginning of the night, and then begin learning at midnight.

שרשי מנהגי אשכנז

The following is the תשובה of the סופר:

הנראה לי, אפשר נהגו קדמונינו כן משום שלא ליתן מקום לבע"ד לחלוק ולשטן לקטרג, בהיות באותה הלילה כל העמים נועדים בבית אלהיהם מחצות ואילך כידוע, ועם ה' אלו ישנים על מטותיהם, אפילו לומדי תורה רובם ככולם נעורים תחילת הלילה וישנים אחר חצות, ולא רצו לגזור שיהיו כל ישראל עומדים השכם מחצות ואילך באותה הלילה כאלו אנו נגררים אחר חוקותיהם, וגדולה מזה נהגו לאכול באשמורת ערב ראש השנה שלא יחקו את המינים [שו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ב] מכ"ש שאין לגזור נדידות השנה בעת ההיא, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל תלמיד חכם ישן תחילת הלילה ויקום אחר חצות, ומכ"ש בעלי משא ומתן הקובעים עתים לתורה בכל יום מסתמא בתחילת הלילה ואותה הלילה נמנעים מפני המנהג, ע"כ יעמדו אחר חצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, וממילא יהיו כמה וכמה עוסקים בעבודת ה' אלו מפה ואלו מפה וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני:

Some German קהילות abstained from learning תורה on the night of December 24th until midnight, while others did not have this מנהג. A difference between the German and Chassidish מנהג is that Germans *will* learn if the night of December 24th is Friday or Saturday, while Chassidim are not universal about this. הרב ברויער cancelled a regular Friday night שיעור due to it occurring on נאכט.

The titles מורינו and חבר.

Beginning in the fourteenth century, individuals received the title 'חבר' and 'מורינו'. Originally, the title חבר was given to an individual who learned a few years in ישיבה and was able to continue learning by himself (more than the עם). The person would receive handwritten notice from the רב stating he had received the title חבר, and was called to the תורה the next שבת. Unfortunately, by the nineteenth century the big ישיבות in Germany were closed, and not many deserved the title חבר, so it was given to whoever would help and contribute to the community. It was bestowed voluntarily, for a special occasion; if his רב is the מסדר קידושין, and ascribes the חבר title within the כתובה, or for the person's sixtieth birthday. According to מנהג אשכנז, a רב receives סמיכה and the title מורינו. It is given to one who is מורה הוראה and can פסקין שאילות. The latest the title of 'חבר' is granted, is before an individual's קבורה, (when the body is still present).

In 1603, Germany rabbis held a synod in Frankfurt, which enacted various תקנות. The fifth תקנה, by הרב מרכוס הורוביץ, deals with the manner in which rabbis could be ordained in Germany. ראינו עומק הצורך לעלות על ספר פרימנמ' ישנ' אשר נתייסד' מאבותינו ז"ל עמודי הגולה בראיתם כי רבים חללים הפילה. הדיינו שלא יסמוך בכל אשכנז שום רב למורינו אא"כ במסכמ' ג' מורים תופסי ישיבה באשכנז ולמען לא יתחלל תורתנו הקדושה הסבמנו לגזור על כך חדשה. גם אפי סמיכת חבר הניתן מאיזה חכם אשר הוא חוץ למדינ' אשכנז. לא יכונה בשם חבר לם"ת מימיו מי מערה ולא יסמכו לשום בחור רק אחרי כלות שתי שנים אחר החתונה ודווק' כשהבחור הוא יבא לדור שלא במקום ישיבה כדי שיוודע טבעו בעולם. אם הוא נהג כשורה בראת שמים ותלמודו מתקיים בידו.

Yekke or Jecke - German Jew

In ישראל many people believe the term is an abbreviation for "יוצאי קהילות אשכנז". There are many theories as to its origin. Most historians are of the opinion that it was a derogatory term used by the Slavic nations, A name they gave the Germans out of jealousy, in an effort to ridicule them, since they were much more sophisticated and more well off. Later the Eastern European Jews used this term for the same reason trying to make fun of the Western European Jews. Having lost its negative meaning, it became just a nickname for Western Jews, referring to their jacket, and today the word Yekke is used with pride.

The רמב"ן explains the words "יְקֵקֶה עַמִּים" by saying:

"בעלי הדקדוק אמרו ביקהת ששרשו יקה. ופירשו בו לשון משמעות וקבול המצה:"

Free Translation: A Yekke is someone with the proper discipline who follows and fulfills מצוות.

רמב"ן הרב יונה מערצבאך was fond of pointing out this.

שרשי מנהגי אשכנז

Two of the rebbes of the Gerrer Chassidim stated the following about German Jews. The שפת אמת (1847–1905), stated that they are wealthy since they recite ברכת המזון aloud. The אמרי אמת (1866–1948), commented, that in the Holocaust 90% of the Polish and Lithuanian Jews were killed, whereas almost 66% of German Jews escaped. We may assume this to be a result of their concern for כבוד בית הכנסת and their refraining from talking during תפילה.

It is noteworthy that הרב שמעון שוואב related that the אמרי אמת once told him that “The Tzaddik of Frankfurt [Rav Hirsch] was a liebidge mussar sefer [a living mussar sefer].” The Gerrer Rebbe’s assessment and awe of Rav Hirsch should now come as no wonder.

The אמרי אמת was not the only rebbe to hold Rav Hirsch is high esteem.

On one occasion, while he was attending the shiurim of Rabbi Simcha Bunim Schreiber (1843 - 1907), a grandson of the Chasam Sofer and author of Shevet Sofer, Reb Shraga Feivel found himself the object of criticism when he was seen studying Rabbi Samson Raphael Hirsch’s works. Because Rabbi Hirsch wrote in German vernacular, his works still occasioned suspicion within the deeply conservative Hungarian yeshiva world of the day. Reb Shraga Feivel was summoned to appear before the yeshivah administration. At his “trial” he enlisted the assistance of an old Jew living in Pressburg, who testified that thirty years earlier, when his first wife’s mental disability forced him to seek permission from one hundred rabbis to take a second wife, the Divrei Chaim of Sanz had advised him to travel to Frankfurt-am-Main to obtain the signature for Rabbi Hirsch, telling him, “What I am to Galicia, he is to Germany.”

Placement of the עמוד and the אלמעמער (בימה).

The עמוד has been located in the front of the synagogue as far back as the tenth century! The reason being that the בעל תפלה represents and therefore stands, in the front of the congregation. We have many pictures and illustrations of synagogues, in which the עמוד directly faces the ארון הקודש. This includes the Synagogue in Altona, ערוך לנר the Synagogue in Cracow, the רמ"א Synagogue in Berlin, and פני יהושע's Synagogue in פפד"מ. [In the ספרדים [גשים מול ארון הקודש באימה' we say: מוסף ימים נוראים recited during פיוט have a similar מנהג, however, Hungarian רבנים of the nineteenth century, learned from the ספר חסידים, that the עמוד should not be face the ארון הקודש directly, for the reason that we may not request from God פנים מול פנים (face towards face). Therefore they said the עמוד should be to the right of ארון הקודש.

The Reform Movement wanted to have the אלמעמער in the same area as the עמוד, with both in front and up high, similar to churches. This was one of the first things the Reform changed (although there were two Orthodox synagogues that followed suit, as a compromise with those congregants who were influenced by the Reform). There are many תשובות concerning this issue, and many reasons were put forward for placing the אלמעמער in the center of the synagogue; a) in order for קריאת התורה to be heard better since it is likened to מתן תורה, where עם ישראל were encamped around הר סיני, b) in order for the הושענות procession to proceed around the אלמעמער, which is compared to the מזבח (Altar).

שרשי מנהגי אשכנז

צדקה Collecting

In one particular Yekkish synagogue, the Pushka sits at the entrance to the synagogue and people are supposed to give צדקה upon entering or exiting. No collection is made in middle of orenen. This was the custom in Berlin as well. The custom of collecting during orenen is a very disturbing one which distracts the צבור from הש"ץ חזרת הש"ץ, קדיש, עלינו, etc.

תפילות ובקשות לפני התפילה

The ספרדי בקשות (אני קראתיך, שחר אבקשך, and יגדל) are not part of תפילה בציבור, and may be said in private. ארון עולם and יגדל were accepted in all קהילות אשכנז (except for וורמישא אבקשך). שחר אבקשך is rarely seen, and although it is printed in the סידור פרנקפורט (5416), it was not included in other אשכנזי סידורים before the רודלהיים.

אורן - Oren

A word formed by the addition of the German infinitive suffix to the Latin "ora" ("pray") which was very familiar to every one in the Middle Ages, as it still is in Catholic countries, from its repeated use in the frequent litanies of the Church. "Oren" is used by Jews of German descent not so much to signify "to pray" as "to say one's prayers"; that is, to recite a set form of devotions, whether with the congregation or in domestic privacy. Among Jews resident in Slavonic lands, "oren" is replaced by "dawenen"; in England and America, more generally "daven." This word has been supposed (by I. B. Lewisohn originally) to be a varied pronunciation of the Middle English "dawen" in its lengthened form "dawenen," identical with the modern English "dawn," and referring especially to the prayer of early morning. But much more probably it is to be derived from the Arabic "da'wah" = invocation, although this word is not used in Arabic for "prayer," since "du'a" (from the same root, "da'a") denotes prayer. In some manner, however, perhaps through the Turkish, "da'wah" became known to the Jews of eastern Europe in the sense of "prayer," the verbs "da'wenen," "dawenen" being formed from it.

The woman who recites prayers aloud to companions unable to read the square Hebrew or rabbinic characters, or unprovided with books, is, on the other hand, called a *Sagerin*, from the German word "sagen" (= "to say"), because while all the men "said" their prayers in Hebrew, the women as a rule "said" them—especially the less frequent piyutim and other passages reserved for festivals and the like—in "Tchines-Teutsch" or "Siddur-Teutsch" (*i.e.*, "prayer German").

שרשי מנהגי אשכנז

Both "oren" and "dawenen" are sometimes specifically used to connote the artistic and devotional elements in the musical intonation of the prayers according to the traditional Jewish manner; but this is only when one who publicly officiates as cantor is spoken of, and in the same sense an officiant is termed a "ba'al tefillah" (lit. "master of prayer," *i.e.*, "competent leader of the devotions"). When a private worshiper is alluded to, the terms are applied to the monotonous wailing chant in which the prayers were crooned in an undertone by congregants or private worshipers of a past generation in northeastern Europe. The melody of this intonation was a form of the plaintive strain which prevails in the recital of the *Kinah* and much other medieval Hebrew verse, and which, closely reproduces the melancholy that is so noticeable in much of the folk-song of the Slavonic peoples.

Jewish Encyclopedia

שבת שפינהולץ

In regard to the possible origins of the term **שבת שפינהולץ**, the following is by הרב חנוך ארנטריי, נשים גם נהגו באותם הימים לטוות ליום החתונה ולכן אומרת הגמרא בגיטין פ"ט ע"א שאם מעידים שראו נשים טוות לאור הנר" זאת אחת הראיות שהיום שם חתונה. בימי הביניים קראו באשכנז לשבת שלפני החתונה "שבת שפינהולץ", עיין מגן אברהם תקנ"א ס"ק ו'

But there are some other explanations. This is what Hermann Schwab, "A World in Ruins" wrote:

The first festive harbinger of a wedding was the preceding Sabbath called Spinholz. The origin of the word is disputed. One explanation, according to which it found its way to the German ghetto from the Italian Jews, traces it back to the Italian 'spinalzare' (to make merry). Others link the word with spinning, an activity which in the Middle Ages constituted a large part of a housewife's work. It may be a reference to the new home awaiting the young wife. Be that as it may, the Spinholz Sabbath was a round of gaiety focused on the betrothed pair. The programme varied in different communities. The Friday evening as well as the Sabbath was taken up with visits to the homes of bride and bridegroom, and merry-making at the dance-house; which no community lacked. The bridegroom would already be wearing his ceremonial Sarbal (festive coat) and Mitron (cap), and the bride, too, would be dressed in festive garments. The ensuing days before the wedding also found the betrothed pair in this attire. The celebrations on the Spinholz Sabbath were not confined to the home. They were no less manifest in the synagogue, where the bridegroom was the object of special honors and Spinholz-melodies rang out.

אמר רבא, 'פי מיפטר רבנן מהדי בפומבדיתא, אמרי הכי - 'מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים וטובים ומתוקנין'.
Rabboh said: "When the Rabbis would take leave of one another in Pumbediso, they would say the following:
'The One Who gives life to the living should give you a long, good, and well-provided life.'" (גמ' יומא עא.)

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

Four Methods Of Reciting תהלים

Comparison And Contrast of The Different Methods

In general, after various distractions, it seems that speeding, or excessive speed, is perhaps the greatest enemy of proper כוונה, and spirituality. (See פרק "תפלה בנחת ובמתירות" בספר 'שרשי מנהג (אשכנז חלק ד').

1) The ש"ץ says/chants/sings the opening פסוק of the מזמור aloud, the קהל says the entire מזמור on their own until its conclusion, the ש"ץ says/chants/sings the last פסוק aloud.

There is a significant probability and temptation for people to speed through מזמורים, since they are recited at their own pace.

2) The ש"ץ and קהל says/chants/sings the מזמור together (ספרדים, מזרחים, מניני קרליבך).

The recitation is usually quite slow and deliberate, which is an improvement in terms of battling the scourge of speed, and creating more כוונה.

3) The ש"ץ says/sings/chants a פסוק, followed by the repetition of the פסוק by the קהל. (Widely used when תהלים are said for a חולה or in an צרה עת.

It may feel needlessly slow, since it is essentially repeating each פסוק twice, once hearing, and once saying it.

4) The ש"ץ opens with the first פסוק, followed by the קהל responding with the next פסוק, and so on, until the end of the מזמור, when the ש"ץ chants the last פסוק aloud. (i.e. אנעים זמירות)

It has an alternating interaction between the ש"ץ and the קהל, being active and passive, alternating between reading/speaking and listening/hearing.

Alternating Way Of Reciting תהלים (4 above) Background

While many are familiar with the first three methods, the fourth is less known. According to הרב מנהגים דק"ק וורמישא on (חלק א', סימן ט', עמוד יב, הערה 3) בנימין שלמה המבורגר, it is a very ancient method of תהלים recitation, and also a מנהג מפואר (glorious, beautiful custom), with origins in תנ"ך. It is further described in the ancient סדור attributed to ר' שלמה מגרמייזא as being כדרך שיר, בנעימה, a pleasing recitation, song-like. In מנהג אשכנז it is employed on certain occasions, for example on ליל שבת, when a number of מזמורים are said as part of קבלת שבת. In the Middle Ages פסוקי דזמרה were read responsively by ש"ץ and קהל in a similar fashion. Therefore is a great deal of קהל - ש"ץ interaction, which leads to more active involvement than there might otherwise be, and necessitates paying more attention. The קהל is more empowered, by not just following the ש"ץ's recitation, but rather being almost equal partners, or co-leaders.

אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן:
'היוצא במלית מקופלת מונחת לו על כתיפו בשבת חייב חטאת': (שבת קמו.)

אמר רב יצחק בר יוסף stated in the name of רבי יוחנן, one who goes out into the public domain with a folded cloak resting on his shoulder on שבת, is liable for a חטאת:

Commentary:

The גמרא understands מלית to be a large four-cornered garment similar in size and dimension to the מלית used during תפילה today (ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק פ"א); see also (ל"א) (ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק פ"א). In Talmudic times, this garment was a normal part of daily attire (רימב"א). It was generally worn draped over the head and shoulders in such a way that most of one's body would be covered by it; the sides of the cloak would flow down one's arms, and the end of the cloak would extend down one's back towards the floor (see רש"י and ערוך השלחן ad loc.). Here, though, the גמרא discusses a case where the cloak was not worn in this manner. Instead of allowing the cloak to drape behind him, the person lifted the back end of the garment onto his shoulders, in effect folding the cloak in half width-size (רש"י). His purpose in doing so was presumably to guard against the end of the cloak touching the ground and becoming soiled or ripped (see ערוך השלחן ad loc.). Since this is not the normal way the cloak is worn, the person is deemed to be carrying the garment rather than wearing it (see רש"י here and above, דף נ"ה ד"ה חייב חטאת), and carrying from a private to a public domain is prohibited on שבת. [Since the cloak is not usually worn in this manner, the person cannot be said to be wearing the garment (see (אורח חיים ס' ש"א ס"ק כ"ט. ל'.)].

were בני אשכנז not to fold the מלית over their shoulders, but to wrap their bodies in it, to wear it like a blanket. The מלית is considered clothing, not just something resting on one's shoulders. The חזן would wear it the same way as חזנים wear it today in בני אשכנז. This is discussed at length by רבי אליעזר רוקח. The רוקח's opinion is as follows, a) one should have two ציציות in the front and two in the back, (Those who wished to follow his opinion, would wrap two ציציות back around their neck!) According to the ancient מנהג this was not done, as most people were not מקפיד. People by not folding the מליתות over their shoulders, might cause their ציציות to drag on the floor, this does not pose a halachic problem. (Those who wish to wear their מלית in a similar way to the ancient מנהג, and don't want to have the ציציות on the floor, should tuck in the bottom ציציות through their belt, in this way they fulfill all מנהגים.) The רוקח's opinion is quoted by the דרכי חיים ושלום (Munkaczer מנהגים Paragraph 35 of the footnotes). This was also the מנהג of many חסידים in the Ukraine and surrounding regions, including those of Chernobyl, Skver, Karlin-Stolin, and Belz.

As mentioned in 'א according to מנהג אשכנז, שרשי מנהג אשכנז חלק א' according to מנהג אשכנז, a מלית גדול is neither only for davening, nor only for daytime use. Rather it is appropriate garment for communal functionaries (רב / חזן) performing certain functions, מפני כבוד הצבור, both during the day and at night. (for example: Droshos, Hespeidim, Weddings, and Kerias HaMegilloh)

"דאמר רב יהודה אמר רב 'כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי:
ערב שבת ... ומתעטף ויושב בסדיניו המצונייצין ודומה למלאך ד' צבאות:' (שבת כה.)
"אמר ליה רב יוסף לרב יוסף גריה דרפה: 'אכונן במאי זדיר מפי?' אמר ליה 'בציצית.
יומא חד תנה קא סליק בדרגא. איפסיק ליה חומא. ולא נחית ואתה במה דלא רמיה:' (שבת קוח.)

שרשי מנהגי אשכנז טלית וכובע על הראש בשעת התפילה

טלית על הראש

בעת התפילה יש המכסים את ראשם הטלית, ויש שחובשים כובע לראשם אך ללא כיסוי טלית. מנין נובעים שני מנהגים אלה?

בגרמניה בימי הביניים נהוג היה לכסות את הראש בטלית של מצוה בכל תפילה שבה היו מתעטפים בטלית. כך עולה מדברי רבי יהודה החסיד בעל 'ספר חסידים' (-ד' תתקע"ז): "היושב מעוטף בטלית בשחרית, ישים הטלית לפני עיניו, כדי שלא יסתכל אנה ואנה".¹ שימת הטלית נעל העינים אפשרית כאשר הטלית מכסה את הראש. אין זה הגיוני לדרוש מהמתפלל לכרוך את העינים בטלית בלא כיסוי הראש.

עובדה זו ברורה עוד יותר בדברי חכם איטלקי רבי יהודה יעלה ב"ר בנימין הרופא למשפחת העניים הריבב"ן (-ה' כ') רבו וכן דודו של בעל 'שבלי לקט': "ולי נראה להוריד הטלית על פניו טפה, שלא יסתכל הנה והנה, אלא יתכוין בתפילה".² עצה זו לא נאמרה לחכמים או לשליחי ציבור, אלא לכל אחד שרוצה לכון בתפילתו.³ והיא ניתנה ללא ספק לכלל המתפללים שטלית היתה מכסה את ראשם.

בחיבור נוסף מאותה תקופה, שמוצאו מחבל הריין בגרמניה, 'ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג', נמצאת עדות מפורשת לכיסוי הראש בטלית: "ביש מקומות נהגו החתנים הבחורים להתחיל עיטוף ראשן בטלית בחתונתם".⁴ לאחר חתונתם ודאי שהיו מכסים ראשם בטלית, אם כי לא ברור לנו אם בני מקומות אלה בעצם היו מתעטפים בטלית לפני חתונתם ומעת חתונתם כיסו את גם הראש, או שמא כל ההתעטפות בטלית של בני מקומות אלה החלה רק אחר הנישואין.

בידינו ציור מתוך מחזור משלהי ימי הביניים, בו רק הש"ץ עוטף ראשו בטלית ולא שני המתפללים מתוך הציבור. אולם לפי צבע הלבוש של שני המתפללים הנוספים בציור המקורי, אדום וחום בהיר, נראה שאין הם מעוטפים מטלית כלל, אלא בלבוש אחר, רק הש"ץ מעוטף בטלית בצבע לבן, ומדובר איפוא בתפילה מנחה או ערבית בה אין הציבור מתעטף בטלית, מלבד הש"ץ.

תלמיד של רבי ישראל איסרלין בעל 'תרומת הדשן' (ק"ן-ר"ד) העיד עליו כי היה "מניח הטלית על ראשו כל זמן שהתפילין בראשו, וכן עשו רוב בני אושטריך".⁵ לא היה זה איפוא רק מנהג הרבנים אלא של רוב הציבור באוסטריה.

בתקופה מאוחרת יותר עדיין המשיכו בקהילות גרמניה לכסות את הראש בטלית, והזכיר זאת רבי יוסף יוזפא שמש בעל 'מנהגים דק"ק וורמיישא' (שס"ד-תל"ח) בכתבו שהש"ץ "משים טלית של קהל על ראשו".⁶ לא רק הש"ץ אלא גם שאר המתפללים היו מכסים ראשם בטלית מעל המצנפת. זו היתה התרשמותו של המלומד הגרמני יעקב יוהאן שודט בקהילת פראנקפורט כפי שעולה מתיאורו בשנת תע"ד: "ליהודי... בבית הכנסת ... על ראשו יש לו את הטלית".⁷

טלית מעל הכובע

כאן אנו מגיעים לנקודה חשובה נוספת. נפוץ מאוד המנהג, לפחות מאז שלהי ימי הביניים, להניח את הטלית מעל הכובע שעל הראש. כך מתברר מתגובתו של בעל 'תרומת הדשן' הנ"ל על טלית בנו: "זכורנו כשבנו שלום ז"ל יורד לפני התיבה להתפלל, כשנפול טליתו מעל ראשו לאחוריו על עורפו, ואמר לי להגביה הטלית על ראשו, אף על פי דהוה מטרון על ראשו שקורין קפא".⁸

רבי שמעון עקיבה בער ב"ר יוסף הענוכש, ממגורשי ווינה בשנת ת"ל ששימש ברבנות בכמה עיירות בדרום גרמניה, הזהיר את המתפללים מפני עשיית אוהל בשבת, כאשר הכובע שמתחת לטלית הוא רחב תיתורה: "צריך להתעטף הטלית כמו טפה למעלה מראשו על המצנפת, כדי שגם יכסה התפילין. אבל בשבת אסור לכסות הטלית על המצנפת טפה למעלה מראש, משום אהל".⁹

בתחריטים מהמאה ה-18 של בתי כנסת בגרמניה, עדיין נראים רוב המתפללים כשטליתות על ראשיהם מעל כובעיהם. הכהנים בבית המקדש חבשו 'פארי מגבעות' בשעת עבודתם, כך גם במקדש מעט, בבתי כנסיות חבשו המתפללים כובעים. הפוסקים עודדו את חבישת הכובעים, בנימוק שהם תורמים למורא שכינה. רבי מרדכי יפה

1. ספר חסידים, כת"י פארמא, סי' תתשפ"ד.
2. דבריו הובאו ב'פסקי אור זרוע' לרבינו חיים ב"ר יצחק מווינא, ח"ב, ברוקלין תשנ"ז, עמ' תמט הע' 22.
3. עי' מהר"ל, באר הגולה, באר ד', רבינו החת"ם, תורת משה השלם, דברים, ירושלים תשנ"ב, עמ' קסה.
4. ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, נו יארק תפרח"י, עמ' 83.
5. לקט יושר, ח"א, עמ' 13.
6. ספר מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, ח"א, ירושלים תשנ"ח, עמ' נו.
7. J. J. Schudt - E. Frisch, Von der Frankfurter Juden Vergangenheit, Berlin 1934, p. 50.
8. לקט יושר, או"ח, עמ' 20.
9. מהדורא בתרא של עבודת הבורא, זולצבאך תס"ז, דף לט ע"א.

שרשי מנהגי אשכנז

בעל ה'לבוש' (ר"ץ שע"ב). "בבית הכנסת... בראש מגולה לא יכנס אפילו במקום שנוהגים ללכת כן לפני השרים שזהו דרך קלות ראש מאד, כאלו אין לו מורא שכינה שעליו, וכשיש לו **כובע** בראשו יש לו אימה וכובד ראש לפני יתברך".¹⁰ הוא ציין 'כובע' ולא 'כיסוי ראש' בעלמא, מחמת אותה סיבה שהצביע עליה רבי אברהם דאנציג בעל 'חיי אדם' (תק"ח-תקפ"א): "ישים כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע הקטן שתחת הכובע".¹¹ נימוק זה לחבישת הכובע השמיע גם רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג): "צריך להשים בעת התפלה כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב, ולא בכובע הקטן שתחת הכובע, כי אין דרך לעמוד כן לפני אנשים חשובים".¹²

הסרת הטלית מהראש

בסוף המאה ה-17 החלה מגמה של אי-הקפדה על כיסוי הראש בטלית אצל החזנים. רבה של קהילת וורמיישא רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב), ראה זאת כרפיון והוכיח את החזנים שלא כיסו ראשם בטלית: "ש"ץ... נכון שיכסה ראשו בטלית... ויהיו דברי אלה נגד המשחיתים שמטילים העטרה של טלית אחר גיוס כל התפילה, ואין זה רק קלות ראש", וזהו "מוסר לחזנים שמשליכים הטלית אחר גיוס".¹³ עוד התאונן על מה ש"בכפרים ועירות קטנות, אף בעלי יכולת ירע עינם מליקח מצנפת וטלית של מצוה, ואפילו אותם שיש להם ומונחים לפניהם, מתעצלים מלבושם ולהם לטורח, אוי להם מיום הדין".¹⁴ עדות על רפיון בכל עניני עיטוף טלית.

במשך הזמן הקפידו רק המדקדקים על כיסוי הראש בטלית, עד שנחשב להנהגה בלעדית של תלמידי חכמים, שהתחמקו ממנו בעלי בתים רגילים. בדרשה בפראנקפורט בשנת תקס"ו, הוכיח רבי צבי הירש הלוי הורוביץ אב"ד פפד"מ, את הזלזול של המון העם בעיטוף הראש בטלית: "דרך היצר הרע לעשות הבעלי בתים בבית הכנסת לעם הארץ, שלא להאריך בתפילה, גם **שלא להתעטף הטלית על ראשו**, כדרך שמתנהג התלמיד חכם, ומסיתו למנוע מדברים כאלה, שלא יאמרו עליו הבריות: לא עם הארץ חסיד".¹⁵

המנהג הישן, לחבוש כובע ומעליו לעטוף הטלית - נשתקע, מפני השתנות צורת הכובעים. בקוים כלליים ניתן לומר כי נתפצלו בדורות האחרונים בני מרכז אירופה ומערבה מבני מזרח אירופה, שאלו הקפידו על חבישת כובע בשעת התפלה בלא טלית על הראש, ואלו על עיטוף הטלית מעל הראש בלא חבישת כובע. אמנם נמצאו אף בערי ליטא יהודים רבים שלא כיסו את ראשם בטלית, ובעיר ידועה כמו בריסק רק שליח הציבור היה מכסה ראשו בטלית.¹⁶ מאידך במרכז אירופה יש שהטיפו לכיסוי הראש בטלית והסרת הכובע, כמו רבי שמואל עהרנפלד אב"ד מאטרסדורף בעל 'חתן סופר' (תקצ"ה-תרמ"ג), שהעלה חשש, שהכובעים חדישים שבימיו דוחקים את התפילין לכיוון המצח, ולכן היתה נטייתו לעודד את הסרת הכובע לגמרי: "הנה במדינתנו [אוסטרו-הונגריה] יראים ושלמים מונעים מלתת טלית על ראשם, שלא להתלבש במנא דתלמיד חכם, אבל בכל מדינות... משימים הטלית על ראשם ומסירים הכובע העב, כדי לקיים מצות תפילין בשלימות, ואשרי להם, וכן יעשו יראי ה', ולא יבושו מפני המלעיגים".¹⁷

ברוב המקומות באירופה המערבית בתקופת המאוחרת רק הרבנים כיסו ראשם בטלית, וכאשר הופיע מאן-דהו שלא היה ידוע כרב וראשו מעוטף בטלית, היו מעירים לו על חוסר הנימוס שבדבר. הדבר היות גם קרקע פוריה לפריחת חידודים ושנינות. מסופר כי צעיר אחד נראה בבית הכנסת של ווירצבורג מתפלל וראשו עטוף כולו טלית. פנה אליו הרב גדליהו טאכאור ואמר לו: "בחור! אתה כתלמיד חכם יודע היטב שאסור לעם הארץ להתפאר באופן כזה".¹⁸

פרופסור אולריך גרהארט, מלומד גרמני שבין השנים תרס"ב-תרצ"ג חקר בדקדקנות את מנהגי ישראל בכל ארצות תבל, ציין בענין זה: "בארצות המזרח נוח למשוך את הטלית מעל כיסוי הראש [הטורבאן]. לעטוף את הטלית מעל כובע אירופאי, התבטל כמעט בכל אתר ואתר, ומנהג זה קיים עוד רק **אצל מעטים בקהילות זרם גרמניה**".¹⁹ עוד סיפר כי מצא בבית הכנסת אחד בקראקא יהודי שהתפלל בשבת לפני התיבה עם הטלית מעל השטריימל!²⁰

כיום יחידים מזקני בני עדות המזרח עדיין חובשים כובע ומעליו כיסוי הטלית.

10. לבוש התכלת, סי' קנ"א סעיף ו'.

11. חיי אדם כלל כ"ב סעי' ח'.

12. משנה ברורה, סימן צ"א ס"ס י"ב.

13. מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

14. שם, סי' קנ"א סעיף א'.

15. רצ"ה הורוויץ, לחמי תודה, אופיבאך תקע"ו, דף ז טור ד.

16. מפי הג"ר אהרן לייב שטיינמאן שליט"א, יליד בעיר בריסק.

17. קונטרס 'אזהרות בענין קדושת תפילין', בסוף תולדות המחבר בשו"ת חתן סופר.

18. ישעיהו וולפסברג-אביעד, דברים של עצמי, ספר אביעד, י-ם תשמ"ו, מע' נד.

U. Gerhardt, Jüdisches Leben im Jüdischen Ritual, Heidelberg 1980. p. 48 19.

20. שם, עמ' 180.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

אשכנזים COMMONLY PRACTICED BY מנהגי ספרד

- 1) אריז"ל with the צפת in whom lived ר' משה בן מכיר - מודה אני
- 2) ר' משה בן מכיר - ברכת המזון at meals before תהלים
- 3) קבלת שבת
- 4) תיקון ליל שבועות והושענא רבא
- 5) רמב"ם and the אבודרהם by קדיש זרבנו

ספרדים COMMONLY PRACTICED BY מנהגי אשכנז

- 1) Answering שמו ברוך הוא וברוך שמו upon hearing ברכות, promoted by the רא"ש, from the חסידי אשכנז
- 2) מוצאי שבת on ויתן לך Saying
- 3) מהרי"ל first mentioned in תשליך
- 4) Although the מחבר opposed it, other ספרדי גדולים accepted it. ערב יום כיפור on כפרות
- 5) Moroccan ספרדים have more מנהגי אשכנז, due to the influence of the רא"ש

ספרדים AND בני אשכנז SHARED BY מנהגים

- 1) Boys wear טליתות. If you see a בחור with a טלית, is either a ספרדי or אשכנז
- 2) The חופה at a חתונה. The original חופה, which was widely prevalent in ancient days, was a טלית (meaning a טלית draped over the חתן and כלה). As per the ancient expression חופה אותה (חופה means to cover). בני אשכנז and ספרדים practice this ancient מנהג.
- 3) תפילין with small בתים. Both בני אשכנז and ספרדים had small תפילין
- 4) Reading הפטרות from a ספר אפטרותא (a collection of הפטרות written בקדושה on a קלף).

וְגַלְתָּ הַחֵלֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בְּנִעְנִים עַד-צָרְפַּת וְגַלְתָּ יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּסִפְרָד וַיֵּשְׁבוּ אֶת עָרֵי הַנִּגְבִּי: (עוזדיה א:כ)
 And this first exile of the ten tribes of Israel [רש"י] who dwell from Germany [בנענים] / [Holland], even unto France [צרפת] / England [אברבנאל - צרפת] and the captivity of the Jews of Jerusalem in Spain [ספרד] shall possess the cities of the South.

מנהגי ספירת העמר

אמרו, שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטופרס, וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמים, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא, כולם מתו מפסח ועד העצרת. (גמ' יצמות סג:)

Some of the reasons for the מנהגי ספירה are the following: 1) the תלמידי רבי עקיבא died during this time period, because the didn't respect each other, 2) the עמר could no longer be brought to the בית המקדש, 3) the massacres by Crusades, especially for German Jews, which took place at this time of year.

This is a brief summary of the different customs, as to which days between פסח and שבועות have the עמר period restrictions.

A- The ארי"ל, as per the שערי תשובה 493:8, who is quoted by ר' שמעון אידער "Halachos of פסח" vol II, pp 330-331. It's also mentioned by ר' בלומנקרנס "The Laws of פסח - A Digest", 5753/1993 edition, pp 17-2, 17-3, as custom 4a. - The מהרי"ל personally followed this practice, no haircuts from פסח until ערב שבועות including בעמר ל"ג.

(All of these use the phrase "עד ערב שבועות" implying that one may get a haircut ערב שבועות during the day. They make no mention of not having to observe בעמר ל"ג.)

B- Same as A, but ends the morning of the first day of the הגבלה שלישי.

C- 493:2, as per משנה ברורה 493:6 and ביעור הלכה "יש נוהגים". In the ב"ה, it is the second custom listed under the first opinion. It's mentioned in the אגרות משה (2nd custom) and ר' שמעון מועדי" in ר' אהרן פעלדער (ibid; custom 1) and ר' בלומנקרנס, רמ"א (ibid; B), quoting this אידער "ישורן". In the last two sentences of the תשובה, ר' משה says that the רמ"א was giving this opinion for ספרדים, disagreeing with the מחבר (next).

D- 493:2, as explained in the משנה ברורה (ibid) and באר היטב (ibid; 1st custom in the 1st opinion), the אהרן פעלדער (A) and ר' שמעון אידער (ibid; 1st custom), אגרות משה 493:4, ערוך השלחן (custom 2). The מהרי"ל taught his בחרים from פסח until after בעמר ל"ג.

E- (ibid; 2nd opinion). He takes this as an explanation of K, and not a separate custom. מגן אברהם (6th מנהג), quoting the אגרות משה (no reference), however, ר' משה holds no one follows this מנהג. Of the thirty nine days, six are going to be שבתות, leaving thirty three.

F- אגרות משה (5th minhag), quoting 493:15 מ"ב from סידור דרך החיים. **This is the custom of פרנקפורט. - [This was true not only פפד"מ, but Germany before the חורבן in general. The rationale is simple: all days from פסח to שבועות except for days on which תחנון isn't said. (NB: On פסח שני, it is said.)]**

G - מגן אברהם, as per בער היטב 493:8, MB 493:15 (who also quotes חיי אדם), ערוך השלחן (C, "The is..."), ר' בלומנקרנס (custom 3b), ר' אהרן פעלדער, and is the custom in Elizabeth, New Jersey.

H- אור זרוע 493:3, quoting בער היטב

I- ר' בלומנקרנס (custom 3a)

J- ר' אהרן פעלדער 5, מגן אברהם 3 and רמ"א 3, quoting the אגרות משה (3rd מנהג)

K- 493:3, first opinion, as explained by משנה ברורה 493:14 (2nd half) and 493:15 (1st sentence), ר' שמעון אידער (ibid; 2nd opinion), ביאור הלכה (ב"ח), בער היטב 493:7 (quoting the אגרות משה (C: first 2 paragraphs).

מנהגי ספירת העמר

L - The usual custom at the time of the מהרי"ל was - from ר"ח אייר until after בעמר ל"ג.

M - ... or, according to the אברהם מ'גן's understanding, from after ר"ח אייר until after בעמר ל"ג.

N and O - are variations on L and M, respectively, according to those פוסקים (מהרי"ב) who allow shaving on ערב שבת in case of ל"ג בעמר being on Sunday.

O - has only fourteen days, and something between this and nineteen (L) was common specifically in those areas that had a local and fresh memory of the Crusades.

P - The longest שיטה in comparison observes fifty days (including the afternoon of ערב פסח and until daytime), or in theory, 51.5 days, even if ערב שבועות is a שבת shaving is not allowed on this שבת שבת.

ר' משה lists six customs, given here as: D, C, J, G, F, and E. ר' משה says that the רמ"א ruled against the first of these (i.e. D), and that in practice, no one follows the last (E). He shows that the other four are variations of the same מנהג, and therefore one can switch among them without התרת נדרים.

The two most common מנהגים, are probably C and either J or K.

The following days are observed with the restrictions of the עמר according to the מנהגים listed:
[ל"ג בעמר before ה' אייר, and the afternoon before ה' אייר.]

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	
x	x	x	x												x	פסח
x	x	x	x												x	אסרו חג
x	x	x	x												x	כ"ד - כ"ט ניסן
x	x	x	x			x					x	x	x		x	א' ראש חדש אייר
x	x	x	x			x	x				x	x	x		x	ב' ראש חדש אייר
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	ב' - י"ז אייר
x	x	n	x			n	n	n	n		n	n	n	n	x	ל"ג בעמר
x	x		n	x	x	x	x	x	x	x					x	י"ט אייר
x	x				x	x	x	x	x						x	כ' - כ"ט אייר
x	x					x	x	x							x	ראש חודש סיון
x	x					x	x	x	x						x	ב' סיון
x	n					x	x	x	x						x	א' יום הגבלה
x						x	x	x	x						x	ב', ג' יום הגבלה
n						n	n	x							x	ערב שבועות

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

מנהג אשכנז and Recent Innovations ל"ג בעומר

By Treasures of Ashkenaz אוצרות יהדות אשכנז

אשכנז And The Traditional Way Of Enjoying The Day

- 1) One does not observe a טוב יום not mentioned in ש"ס and פוסקים (חתם סופר יורה דעה רל"ג). Making a holiday out of the day a צדיק passed away (aka הילולה) runs contrary to the גמרא which mentions such a day as a day of fasting. In מסורת אשכנז the term used for such a day is יאהרצייט, a day of fasting and introspection. We don't make a small village in northern ירושלים עיה"ק the focus of a giant pilgrimage, greater than ארץ ישראל.
אשכנז are משמח בני אשכנז because the עקיבא ר' תלמידי ceased dying.
- 2) A number of Chassidic groups Satmar, Belz, Bobov and Lubavitch, as well as others, did not light bonfires in the past (as evidenced by the lack of proof of such bonfires in prewar Europe). Another interesting development is the development of new practices by some adding a Litvish-Yeshivish twist to their adoption of this new Chasidic practice, auctioning off the lighting of the fire to bochorim who bid for it with pledges to learn various amounts of gemara. Some "Ashkenaz" shuls and yeshivous jump on the Chasidic bandwagon and have bonfires as well, even without such modifying touches, but one cannot do so. To mix customs from differing traditions is problematic, fraught with danger, and introduces confusion into the minds of their followers. Such mixed messages are confusing and dangerous. The bonfires themselves which are part of the "celebration" create giant clouds of smoke. Pollution and smoke inhalation can be dangerous to people and the environment. In ארץ ישראל, some people suffer from the smoke, have to stay inside all day and night and keep their windows closed. Contractors complain of significant losses from wood disappearing from building sites.
It is a day when בני אשכנז students are given leisure.
- 3) What are the origins in our tradition of bonfires in connection with such a day? There are those who do so, all over the world as well, something which was not done in the past.
אשכנז enjoy music and conduct weddings.
- 4) Upsherin is not מנהג אשכנז at all. This topic has been well covered by ג' שרשי מנהג אשכנז חלק ג'.
ראש חודש אייר take the first haircut since בני אשכנז.
- 5) ח"י רוטל משקה is a Chassidic סגולה, connected to the מירון event. Interestingly though, in the תלמידים to י"ש" gave מלמדים (ר יוזפא שמש), ספר מנהגי וורמיישא within reason of course, probably for 'making a לחיים'.
אשכנז believe there is a place for משתה ושמחה.

We see here a great example of the common practice and outlook of paramount gedolim, at the pinnacle of Torah leadership in our time. Both Sephardic and Ashkenazic recognized the problematic aspects of the Meron pilgrimage and stayed away.

According to מנהג אשכנז one does not recite תחנון only at שחרית תפלת שחרית.

Many גדולים, not only גדולי אשכנז, but also great Chassidische רבנים and ספרדי גדולים, deliberately do not participate in this event. רב אלישיב זצ"ל. מירון told his תלמידים not to go to מירון. רב אלישיב זצ"ל never went to מירון in his life (at any time of the year) as was reported in the Jerusalem Post. חכם עובדיה, also never went to מירון on בעומר ל"ג בעומר, in his ninety three plus years of life!

If the חתם סופר voiced reservations about the מירון pilgrimage close to two hundred years ago, when the attendance there was presumably much smaller than it is nowadays, would his reservations not be much greater today?

Without getting into the question of possible חילול שבת caused by preparations for בעומר ל"ג בעומר, when it occurs on Sunday like this year, and whether it is actually the יאהרצייט of ר' שמעון בן יוחאי.

דיני פריסת שמע ומי שלא שמע קדיש וברכו.

אם יש ב"א שהתפללו כל א' בפ"ע ביחיד או שאחרו לבוא לביה"כ ולא שמע קדיש וברכו, עומד אחד ואומר קדיש וברכו, וברכה ראשונה של יוצר אור בלבד, וזהו נקרא פורס על שמע שנזכר במשנה ל' חתיכה (כמו פרוסה המוציא) שא"א אלא קצת ממנה ואסמכוה אקרא בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' ה"פ בפרוע מל' כי פרוע הוא, ות"א ארי בטיל הוא, כלומר כשבטלו ולא עשו מה שמוטל עליה' לעשות אז יתנדבו העם לברך ה', ויש מוסיפין עוד לאחר שסיים ברכה ראשונה דיוצר מדלגין ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם, וזה נקרא עובר לפני התיבה השנוי במשנה ואין עושין דברים הללו אלא בעשרה ואומרין אותו אפ"ל בשביל אחד שלא שמע, ובמדינות הללו אין נוהגין לפרוס ע"ש אלא אומר קדיש וברכו ועונין ברוך ה' והולכין להם ומי ששמע ברכו מפי מעולה לקרות התורה דיו ואע"פ שעדיין לא הגיע ליוצר, כשענה ברוך ה' המבורך, יצא י"ח מכל המקום. ומי שלא יוכל לקבץ מנין עשרה יתקן מה שבידו לתקן, להשלים חסרונו בפסוקים וברייתות המדברות מענינים אלו, ונציגם כאן שהם סדורים בספרים.

מי שמאחר לבא לבית הכנסת ולא שמע חצי קדיש קודם ברכו בשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש וקודם ברכו של שחרית.

במדבר י"ד: ועתה יגדל נא פח אדני באשר דברת לאמר: יחזקאל לח: כג וְהַתְּגַדַּלְתִּי וְהַתְּקַדְשֹׁתִי וְנִדְעֹתִי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיִדְעוּ כִּי־אֲנִי יי: תכלים קד: ברכי נפשי את-י' יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמתא ונבורתא די לה היא: אמר רבי יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי בכל פחו קורעין לו גזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יי מה פעם בפרוע פרעות משום דברכו את יי אמר רבי שמעון בן לקיש כל העונה אמן בכל פוחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר יסטי כו: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים: אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמונים:

מי שלא שמע ברכו דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום ברכו כשחרית.

סופטים ה: בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יי: נחמיה ט: כ ברכו את-י' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבוד ופרומם על-כל-ברכה ותהלה: קיג: ד יתי שם יי מברך מעתה ועד-עולם: טז: יח-יט ברוך | יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך | שם כבודו לעולם וימלא כבודו את-כל-הארץ אמן | ואמן: אמר רבי עקיבא בכל-יום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע בשחרית ואומר יטו יי מלאך לגא יי מלאך שמוט טויה יי | ומלאך לעלם ועד: עד בשמניע לברכו תיה אחת ששמה ישראל ותקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את יי המבורך. וכל גודדי מעלה עונין ברוך יי המבורך לעולם ועד:

במקום קדושה דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה כשחרית.

ויקרא כג: וכל תחללו את-שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יי מקדשכם: שרפים עומדים מפעל לו שש בנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופה: יסטי וג: וקרא זה אלוה ואמר קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול יחזקאל ג: ב ברוך כבוד יי ממקומו: תכלים קמו: ומלאך יי | לעולם אלתה ציון לדר ודר תלדיה: בשעלה משה למרום מצא בת אחת אומרת קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו: וכת אחת אומרת ברוך כבוד יי ממקומו: וכלם עונים בפה אחד ואומרים ומלאך יי | לעולם אלתה ציון לדר ודר תלדיה:

דיני פריסת שמע ומי שלא שמע קדיש וברכו.

במקום קדיש שלם יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד ברכו את יי ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדיש שלם.

אמר רבי יהושע בן גדיא כל מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה אמן לעולם הבא שנאמר תהלים פט:ג ברוך יי לעולם אמן | ואמן: בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

למנחה במקום חצי קדיש יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד די לה היא ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם מנחה.

תנניא אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והניע זמן תפלת מנחה ונכנסתי לחרבה אחת מחרבת ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לפיכך ושמר על הפתח אמר לי מה קול שמעת בחרבה זו אמרתי שמעתי בת קול שמנחמת ביונה ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי את בני לבין העבים. אמר לי בכל יום יום אומרת כך ובשש ישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואומרים אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה הקדוש ברוך הוא מנענע בראשו ואמר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:

אמר רבי שמעון בן לקיש כל העונה אמן בכל בוחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר

ישעיה כו:ב פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמונים:

למנחה במקום קדושה יאמר ולא תחללו וכו' כמו שכתוב למעלה ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה של מנחה.

אמרו עליו על סנדלפון שהוא גבוה יותר מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי מרפבה וקושר פתרים לקונו ומשביע את הפתח ועולה ויושב בראש אדונו ובשעה שיוצא הפתח כל חילי מרום נרתתין ומודעין וחיות דוממות ומנחמות בארי באותה שעה עונין ואומרין ישעיה ו:ג קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: ובשעה שמגיע לפסא מתגלגלין וגלגלי הפסא ומתרעשין אדני שרפרף וכל רקיעין אחותן חלחלה ובשעה שהוא עובר על פסא כל חילי מרום ופתח הכבוד שלו פותחין פיהם ואומרים יחזקאל ג:ב ברוך ברוך מן מקומו: בא וראה כמה גדולתו ושבתו של הקדוש ברוך הוא שבשעה שמגיע הפתח לראשו מחזיק עצמו לקבל הפתח מעבריו וכל חיות ושרפים וגלגלי המרפבה ופסא הכבוד וחילי מעלה ומטה מתגלגלין ומתגברין ומתנאין ונותנים הוד והדר וממליכים בלם בפה אחד ואמרים שמוט טו:ח יי | ימלך לעלם ועד:

לערבית במקום ברכו יאמר אחר והוא רחוב.

זה אומר אני במקום ברכו של ערבית.

תיה אחת ברכיע בשווא יום אות אמת במצחה ויודעין המלאכים שהוא יום ולערב אמונה במצחה ויודעין שהוא לילה ובכל פעם אומרת ברכו את יי המברך וכל גודי מעלה עונין ברוך יי המברך לעולם ועד:

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

The Development of **קדיש יתום** – Fundamentals and History – From ancient times to the modern era.

(Based on a comprehensive שיעור delivered in ארץ ישראל by שליט"א רב בנימין שלמה המבורגר שליט"א, edited and arranged by Treasures of Ashkenaz)

We all know that if someone is an אבל, or if has יאהרציט, then one attempts to recite קדיש, or even better, to daven in front of the עמוד. Often, there is competition to get the עמוד, and in the past, there was also competition to be able to recite a קדיש. Why? Because the קדיש was never established as a “group קדיש”, rather as a single קדיש....which leads to the development of how the single קדיש turned (among some) into a “group קדיש”, which we will discuss this later on in this שיעור. But first, some basics.

HOW DOES THE RECITAL OF קדיש HELP THE נפטר?

The first question which I would like to address, is how can an action or a deed that is performed after פטירה of a נפטר, after a person is already deceased, help after the deceased has gone to the עולם האמת? We find the ספר חסידים (1171) explains it very clearly. We find an expression in (סנהדרין קד) 'ברא מזכי אבא', חז"ל ללמוד, he sent him to cheder, sent him to a Jewish school.....and there the son learns Torah, he learns how to behave himself properly, and perform good deeds, 'הואיל ועל ידי' טובים. The son's good behavior is a result of the education which the father saw to, whatever the son does now as a result of this education, is 'ברא מזכי אבא' – the son therefore adds זכותים to his father. And furthermore, if the father commanded his son, he left a צוואה to do this and that, to do something after his פטירה, 'הרי כשעשו הבנים כאילו יעשו האבות', what the son does is as if the father did it (even though the father is not living anymore). From this concept comes the תועלת – it does give help to them, because 'מה לי תפלה מה לי צדקה?'. Similarly, davening for נפטרים, is also a צדקה לעילי הנשמות – it does give help to them, because 'מה לי תפלה מה לי צדקה?'. What difference does it make to הקדוש ברוך הוא if it is this מצוה or that מצוה, so long as it is done as a result of the father's חינוך.

נפטר IS NOT THE ONLY THING ONE CAN DO FOR THE קדיש

So far haven't mentioned anything about קדישים. We have plenty of מדרשים which point out the special כח of קדיש. We have to keep in mind that קדיש is only one of many means to help a נפטר. There are plenty of others. רב יוסף האן נרדלינגן of Frankfurt, a member of the בית דין של"ה when the של"ה was a רב in Frankfurt, who wrote a ספר called יוסף אומץ. It is at the same time both a ספר מנהגים and ספר הלכה. He writes a very important comment. The idea of ברכה, ברכה, קדיש, (אשרי, למנצח, ובא לציון עמוד for המעלות, שיר המנוח, ולמנצח) going to עמוד for עמוד (אשרי, למנצח, ובא לציון עמוד for המעלות, שיר המנוח, ולמנצח).... also ברכת המזון, meaning the אבל leading the המון על ידי, which is also a זכות for the נפטר, not common nowadays..... (גיהנם). Of course, he says, davening the whole תפלה is better (raises the נפטר from גיהנם).

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

than bits of it. And of course קדיש is also very important. **But the most important thing, which people overlook he says, the biggest זכות, is לימוד תורה, learning Torah!** Another point he makes is, ... תפלות קדישים ברכו... are mainly for עמי הארץ (unlearned people) – but **if you can learn, and you learn, 'לימוד תורה מועיל שבעתים' (לימוד תורה helps seven fold), more than all these תפלות...** Through that, not only מעלין מגיהנם, but מניסין לגן עדן (they take the נפטר to עדן), which is a greater level. And if the son goes further and he is מחדש חידושי תורה, he's a למדן and is on a level that he creates his own חידושים? Then the כבוד his father gets in גן עדן is even greater yet. He cites the זוהר, that in such a case הוא ברוך calls everyone in מעלה של מעלה, and says 'come in and assemble, to hear the beautiful חידושי תורה of this person, the son of בן פלוני (true חידושים, [not just made up ones]), the son of this נשמה'. This is the greatest honor that one can give, to say חידושי תורה...

נוסח הקדיש DEVELOPMENT OF

However, קדיש nevertheless is well known by all as a great tool and most people try to have an opportunity to recite it.... Where does the text of קדיש come from? Is it in תלמוד בבלי? תלמוד ירושלמי? No!

"אמר ריב"ל 'כל העונה איש"ר מברך בכל כחו' (רש"י, makes mention of a critical phrase, מסכת שבת (בבלי) רש"י, כח הכוונה, according to קדיש, which can mean כח הכוונה, – , if one answers קדיש, 'קורעין לו גזר דינו' and תוספות, or with all his strength, according to a second פשט brought in תוספות, his bad דין גזר דין is torn up, those inscribed for bad in the ספר החיים. We find in the מדרש, that רבי עקיבא attempted to help a נשמה he found in trouble in the האמת, עולם, by teaching his son to say ברכו and קדיש, and in that way to get his father out of גיהנם. The ability of קדיש to bring people out of גיהנם, is mentioned by both the גמרא, and the מדרש.

The נוסח הקדיש is not mentioned either in מדרש or in גמרא. The first source in which find a text is in the סדור רב עמרם גאון, the oldest siddur we have – there we find the קדיש, but without נוסח, like 'ויצמח פורקנה ויקרב משיחיה', נוסח אשכנז. That is the very first קדיש we find in Jewish literature. The phrase 'ויצמח פורקנה' we find in a later Babylonian siddur, that of רב סעדיה גאון. But just 'ויצמח פורקנה', not 'ויקרב משיחיה', so that must have been a later development.

תפילות קדיש IN THE MIDST OF THE PURPOSE OF

So what is the purpose of קדיש? We find קדישים besides קדיש יתום. קדיש יתום is a very specific קדיש that is said after a תפלה. But we have קדישים within תפילה as well. The ספר האשכול, says that we have the קדיש for the purpose of separation. He says that the first קדיש is to separate between קרבנות (ישתבח) and פסוקי דזמרה (שחרית in ברכת יוצר אור). (The קדיש said nowadays after קרבנות is very recent, we will come back to that later). The second קדיש is after we finish עשרה. After עשרה we have תחנון, which is attached to it. If there is תחנון we say קדיש after it, and that קדיש acts as a separation between the עשרה part of תפילה and קריאת התורה. If there is קריאת התורה, a קדיש separates קריאת התורה from קריאת התורה, אשרי ובא לציון, which is a new section. The final קדיש after קריאת התורה, אשרי ובא לציון, קדיש תתקבל, which ends all קדישים. Such is the structure which קדיש imposes on the service.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF קדיש יתום

קדיש יתום, which has little to do with davening before the עמוד, which was instituted later, perhaps in the beginning of the second millenium. We do find it in the מחזור ויטרי already. It was introduced for יתומים קטנים who are not allowed to go before the עמוד. The son is a minor and therefore can't help his father with קדיש, so they instituted קדיש יתום for him. But how many times does a יתום have a chance to say קדיש? Initially, not at all. After עלינו? No, עלינו was not said daily in the ancient times. After the מזמור לאסף, מזמור? Some shuls say it, you may know it from there, some after שחרית, some have it even after מעריב. This too did not exist in the time of the גאונים. So they instituted a non-specific מזמור after תפלה, and they enacted a קדיש to be said by קטנים. In the beginning, קדיש יתום was not said during the week, but only on שבת. On שבת we recite במה מדליקין after מעריב, This is still done in חוץ לארץ as it used to be in European countries. קדיש יתום, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא ...', במה מדליקין. Nowadays, people say קדיש דרבנן, which is a later development. Initially this קדיש was for יתומים קטנים who couldn't recite קדיש during תפילה. The second opportunity for קדיש יתום was on שבת morning, after הקטרת, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא ...'. The third קדיש יתום, on שבת after מוצאי שבת, after ויתן לך, after שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. These were the only קדישים at the time of the ראשונים.....they eventually introduced קדיש יתום on weekdays as well.....but that was a much later development. Eventually they began reciting קדיש יתום after עלינו, שיר מזמור לאסף, שיר של יום. developed even later. So the principle is, that one can only say קדיש יתום after sections of תנ"ך or at least פסוקים – we never find that after a shiur קדיש is recited right away, rather the pesukim, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא'....or 'רבי חנינא בן עקשיא אומר רצה הקבה ליכות את ישראל' (משנה). The קדיש said nowadays after the ישמעאל דרבי מדות דרבי ישמעאל (משנה). The קדיש said nowadays after the ישמעאל דרבי מדות דרבי ישמעאל, before ברוך, is a disputed מנהג which does not fit with ancient the הלכה, but only with the האריז"ל.

IS IT PROPER TO LIMIT/MINIMIZE THE AMOUNT OF קדישים

Reciting קדיש is a wonderful thing! חזרת הש"ץ is also a wonderful thing. What would you say however, if someone thought חזרת הש"ץ is a wonderful thing, I will say it twice. I want to repeat שמונה עשרה twice. How would we look at such a person? Is he doing something good? He has repeated שמונה עשרה twice. What if a person before a person drinks Coca Cola, says 'שהכל נהיה בדברו', then takes another sip and says it again and again, and again, after each sip. Is he more frum? Or if he says three times 'בורא נפשות' – is he more religious? Or is it a case of ברכה שאינה ברכה? Many פוסקים bring down, including the משנה ברורה, that just as we don't repeat the same ברכה again and again, because the more you repeat them, the more difficult it is halachically (ברכה שאינה צריכה/ברכה לבטלה), the same way, one should not say קדיש more than needed. According to the plain הלכה in the משנה ברורה and earlier פוסקים, saying extra קדישים is wrong. And he says, 'כשם שממעטין לומר קדיש ...'. The ערוך השלח uses very sharp terms against this practice. He says (אורח חיים נה, ג) "There are common people who believe that the more קדישים one says, the better, how wrong they are! One doesn't use the scepter of הקדוש ברוך הוא more than He allows us to use it." There is a limit to the amount of usage! By saying קדיש you are crowning הקדוש ברוך הוא. And if you repeat it again and again, it is a זלזול, you're degrading the divine. And we find פוסקים that say, those who increase the number of קדישים are weakening the divine קדושה of the great sacred name of הקב"ה, חס ושלום.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

קדיש IS RECITED BY AN INDIVIDUAL, NOT A GROUP

Nevertheless there is a great desire to say קדיש. It has increased so much, that people recite more קדישים, not only the number of times, but also in terms of the number of people saying it at one time. What we call nowadays a “group קדיש”, which didn’t exist in the past. Just as a “group חזרת הש”ץ” (two בעלי תפלה saying חזרת הש”ץ together) would not be tolerated, the same should be true of the “group קדיש”. It was created for קטנים, a קטן who can’t daven before the עמוד, so he may recite a קדיש after davening. Nowadays people join him! It’s like joining the בעל תפלה! We have a rule that תרי קלי לא משתמע (two simultaneous voices are not heard). Imagine if a number of people would stand up here talking at the same time. One would get confused. The same holds true with a קדיש. This is the conception of the classical פוסקים.

SEPHARDIC ATTITUDES TOWARD קדיש, ADOPTION OF “GROUP קדיש”

We do find that ספרדים believed so much in the power of קדיש that they found all kinds of היתרים to say a “group קדיש”. They invented the idea of “group קדיש”. It went so far in some places of the ספרדים, that in Iraq, we find the בן איש חי recording (פ' ויגש, סעיף טז) that in his city of Baghdad, the מנהג was, that *everybody* would say every קדיש possible during davening. When they finished ישתבח... what happened after ישתבח? (even in those places that recite “group קדיש”, only the בעל תפלה says this קדיש and then ברכו.) In Baghdad, the whole congregation stood up and everyone said קדיש. Not only that קדיש, every קדיש! After עשרה, everyone stood up and said קדיש. The בן איש חי was very disgusted by it. קדיש יתום, might still be tolerated, but every קדיש? He said, “These people think that when they say קדיש they cause תחיית המתים.” They believe so much in קדיש, they view it out of proportion and in that they err.” We find that קדיש at one time, was only for the בעל תפלה. The קדיש after קריאת התורה likewise, became a קדיש יתום amongst ספרדים. This became widespread in some Ashkenaz communities as well ([ספר ירושתנו א, קיג-קכה] – רב המבורגר shows conclusively that this קדיש properly belongs to the בעל תפלה/בעל קריאה, not an אבל).

קדיש RELATED TO RECITATION OF מנהגי אשכנז

In קהלות אשכנז they give the one saying קדיש יתום the כבוד he deserves. The אבל is treated as a בעל תפלה. Firstly, the primary rule of a בעל תפלה is, that he goes to the עמוד. He doesn’t stand wherever he finds himself in synagogue says קדיש, he goes forward to the עמוד. Since the בעל תפלה is still at the עמוד, having more מזמורים to say, the person saying קדיש stands nearby, as close to the עמוד as possible. This is brought down in several פוסקים, including the משנה ברורה. Secondly, one who recites קדיש dons a טלית, because like a בעל תפלה, and this is likewise brought down in the פוסקים.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

“GROUP קדיש” HISTORICALLY NOT DONE IN ארצות אשכנז IN THE PAST

The conception of group קדיש did not (historically) exist in Europe, not even in Eastern Europe, or even in Chassidische circles.

If you open a ערוך, שלחן ערוך, with the מגן אברהם etc...., or if you look in פוסקים, like the אור שדר קדימה. It delineates in great detail who has the right to say קדיש. If you have several people in synagogue required to say קדיש, it lays out in what order and who has priority. We know that a בן שבעה (someone within שבעה) has priority over a בן שלושים (someone within שלושים), and a יארצייט (Yahrzeit – marking the anniversary of a passing) has priority over all of them. All these priorities? All these discussions among פוסקים about who has priority? Someone may even have to wait a day, week, or month to say קדיש. Why? If there is a “group קדיש”, there is no need for all these priorities, since everybody has the right to say קדיש.

I remember once I came to Manhattan, as a tourist from Israel. I had to daven מנחה. We went into a modern synagogue. I'm not used to this, living in ארץ ישראל. People came in without כיפות – for an ordinary מנחה. It was very heart warming for me to see so many people at a regular weekday מנחה. They all stood around and at the end of the תפילה, the penny dropped. I realized what was going on. Everyone said קדיש! I was the only one to answer this קדיש. Women said it as well – everyone, except and my wife and myself. This is something that did not exist in the past.

ADOPT THE “GROUP קדיש”, WITH SOME DISSENT

As I mentioned already, ספרדים accepted the “group קדיש” first. Then חסידים, who adopted נוסח ספרד, and certain מנהגי ספרד, were the next ones to accept it. And yet, even in the Chassidische world, we find those who were not happy about it. The sharpest is the Komarna Rebbe. In his ספר (שלחן הטהור (תל אביב, תשלג, סימן קלב, הלכה ד), p.194), he writes that if two people say קדיש together, 'הוא פגם וחטא גדול' – it is a flaw and a great sin! Not only does he not do a favor for the נפטר, but it could be that it even harms him, bringing him down to a lower stage in גיהנום, or גן עדן. He remarks that it comes from the ספרדים, and therefore is not part of our heritage, and we should reject it. Unfortunately, hardly anyone in Chassidic world follows him.

NAPOLÉON BONAPARTE COMPELS “GROUP קדיש” IN ארצות אשכנז

How did “group קדיש” come to the non-Chassidic world, which follows the משנה ברורה and the פוסקי אשכנז?

We have a number of historical factors, beginning in the nineteenth century. One was Napoleon Bonaparte. To some extent he is the one responsible for this change in our religious history.

Now that's puzzling! What does Napoleon have to do with our קדישים?

Well, Napoleon was a tremendous conqueror, he conquered almost every part of Europe and he established new states, one of which was the Kingdom of Westphalia. He let his brother, Jerome-Napoleon, rule it. Jerome-Napoleon had new ideas of liberty, equality, and fraternity (equality, freedom, brotherhood). He wanted to make the Jews equal to everyone else, and make

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

their religion equal as well. So he established the Consistories, which meddled in the religious lives of Catholics, Protestants, and Jews. He opened churches for all three. The Consistories, ruling Jewish life instituted reforms, appointing reform motivated individuals to introduce all types of (relatively) mild reforms, in Jewish life. Amongst them was the “group קדיש”.

The “group קדיש” was a way of democratization, and equality. Ideas of equality, of rights which led to the forbidding of calling up people by name (יעמוד פ”ב”פ) for עליות to the תורה. The reason being, some people are called up by titles (e.g. יעמוד מורנו הרב).....Inequality! Can’t fit in with the regime of Napoleon Bonaparte! So they didn’t call up anybody by name – they gave out cards instead (there are remnants of this practice in some synagogues today). Another thing the Consistories didn’t like were priorities in קדיש. Why should there be priorities for קדיש? We want everyone to have the right to say קדיש! They abolished the priorities for קדיש and forced the “group קדיש” on the German - Jewish communities which they governed. Obviously, as soon as this regime collapsed, after a few years, it was rejected strongly by all the רבני אשכנז – though it slowly made its way into Eastern Europe (השיבה הרמה בפירודא, V.II, pg. 410-417).

הרב עקיבה איגר AND THE “GROUP קדיש”

We find an interesting role played by the great master רב עקיבה איגר in this development. What happened? How did רב עקיבה איגר become involved?

In the year 1831 there was a great Cholera Epidemic in Europe, which cost the lives of thousands upon thousands of people. It hit Jewish communities hard as well, including רב עקיבה איגר’s city of Posen. רב עקיבה איגר was confronted by immense pressure from people desiring to say קדיש for their loved ones, and therefore he gave them a היתר for “group קדיש”. The great רב עקיבה איגר writes in his own handwriting, ‘In ראש חודש אב 5591/1831 when cholera started here in our city, there were so many אבלים, that needed to recite קדיש. I made a תקנה allowing “group קדיש”, *for one year only*.....’ He gave a היתר for one year only ...and after that year (by the following ראש חודש אב, ב”ה, the epidemic had stopped, people stopped dying, and when the trouble was over it was stopped. “It was a הוראת שעה (strictly temporary enactment) not allowed from then on except for one קדיש a day which was still allowed as a ‘group קדיש’”.

People extrapolated that if the great רב עקיבה איגר could allow a “group קדיש” in his city, in his time, so *we can allow it in our time, unlimited, anytime we need a קדיש*. If it’s good enough for רב עקיבה איגר, it’s good enough for us! This is a *misconception*, many people go around and say, רב עקיבה איגר allowed it, he allowed a “group קדיש”.....

I have a recent discovery, – a manuscript of his son, רב שלמה איגר, his successor in the רבנות of Posen, and he refers to this הוראה of his father, regarding the “group קדיש”. I will now read from this newly discovered manuscript, which has not yet been published -

‘It’s clear in my mind that what my late father זכרונו לברכה, the great רב עקיבה איגר, instituted for everyone to say קדיש together, *was not his wish at all, rather it was against his will*. He found a היתר to be מתיר an איסור – note that he refers to it as an איסור (prohibition). There was a terrible need for the common people. צורך ההמון he calls it – a psychological need. At the time of the Cholera Epidemic, people were panicking – trying to do anything which could help the deceased.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

He says that we find a similar היתר in regard to a נר יאהרציט that goes out בין השמשות. One may have a non-Jew light it again, because of a psychological need. But those תלמידי חכמים who say a “קדיש דרבנן” after a שיעור? What is their היתר to say such a “קדיש גר”)? This היתר was not meant for תלמידי חכמים! It is meant for the common people who have psychological need. Am Haartzim, המון עם. **Don't lean on my father רב עקיבה איגר** (for a general היתר of a “קדיש גר”)! This is a discovery, which I must say, is an eye opener in the whole notion of רב איגר עקיבה and the “קדיש גר.”

קדיש גר AND THE הרב יעקב עמדין

When the Consistoire in Westphalia introduced the “קדיש גר”, as well as other היתרים that had not existed, they tried to give it a halachic image, or to find halachic grounds to support them... For example, they instituted that all אשכנזים should consume קיטניות on פסח. Not only the Consistoire allowed them to, they forced רבנים by a decree to eat it, as non-Ashkenazim do. The Consistoire put forward opinions, which served their purposes that the איסור קיטניות did not apply to their times, and they claimed that in times of war or shortage of food, it was perfectly acceptable. They found the רב יעקב עמדין and חכם צבי, his son, both expressing the view that now as opposed ancient times, the איסור קיטניות doesn't make sense. The grains we buy today are not mixed together as they were in days of old. However, these רבנים themselves only brought up the notion, that there is no room for איסור קיטניות in our times. *They didn't introduce it practically, and did not rely on it.*

Similarly, the comments of these two great גדולים, were applied to “קדיש גר”. They lived in Portuguese/Spanish exiled communities in Hamburg, Amsterdam, and London. Portuguese/Spanish Jews which had fled a hundred years after the great exile of Spanish Jews in 1492, and established beautiful flourishing communities in Western Europe. These Sephardic communities, observed Sephardic practices. The רב יעקב עמדין and חכם צבי, observed and admired what was worthy to learn from them. But again, *they never practically introduced it, never said that it was proper for an Ashkenazi to rely on a Sephardic heter.*

WHAT הרב יעקב עמדין'S POSITION REALLY WAS

The Rabbis that were engaged in the Consistories of Westphalia took advantage of the expression of רב יעקב עמדין in this matter as the model for a Rabbi who was trying to institute it (למעשה).

Therefore it is worthwhile to quote the exact quotation of רב יעקב עמדין regarding this matter, and see if he actually wanted to institute it. He writes in his very famous סידור רב יעקב עמדין, perhaps the most important siddur of an אחרון. We find no אחרון on his level who compiled his own siddur. The two volume (שערי שמים and עמודי שמים) siddur itself, and commentary, which he published in his own lifetime, in his own home.

When it comes to קדישים, he says that he will not mete out קדימות (priorities) in קדישים, which are discussed elsewhere '... כבר דברו בו מספיק גדולי האחרונים' (it has already been sufficiently discussed by the great later authorities).....anyway, 'מה טוב ומה ישר הוא מנהג ספרדים', that

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

more than one person says it. Therefore there is no reason for מחלוקת, no competition.... you don't have to go into all those דינים of who goes first. If you really want to know the קדימות, see לבוש מפרשים etc., שלחן ערוך, לבוש.

This is the passage proponents of "group קדיש" like to quote but they miss two points. Firstly, people forget that he says *go look it up* (the קדימות)...he doesn't say you do not have to do it – **he says look elsewhere for the information**. He says I admire it (the Sephardic way), but he does not say 'I am a Sephardi'. Secondly, he says, you know אשכנזים have a מנהג that the last day of saying קדיש in the year of אבילות (called יום הפסקה - the day people stop saying קדיש), he gets top priority, to recite all the קדישים of that day, everyone else is pushed aside.

These rules would only apply according to one person reciting קדיש. רב יעקב עמדין says, "I want to warn you....When you finish the last day of the eleventh month, you should stop (saying קדיש) then, and not go by the practice of the ספרדים who have a פסק that you can continue for another week and stop after eleven and a quarter months, a week later." So we see that רב יעקב עמדין didn't actually follow the מנהג ספרד. He himself says that he stopped immediately after the eleventh month, like אשכנזים.... This is the same רב יעקב עמדין who wrote that though he admired Sephardic practice, never attempted to introduce the same among אשכנזים.

THE חתם סופר RESPONDS TO הרב יעקב עמדין, DEFENDS THE SINGULAR קדיש

What is particularly interesting is that there was a citation of what the חתם סופר wrote in a תשובה, defending the old מנהג אשכנז, that only one person says קדיש at a time, and taking issue with רב יעקב עמדין about it.

The analysis of the חתם סופר, contrasting the מנהג אשכנז singular קדיש with the group קדיש practice, is quite enlightening.

He says as follows "That which רב יעקב עמדין wrote regarding קדיש, that the מנהג ספרד in which everyone recites קדיש together is easier, and many, e.g. a group, who do a מצוה, are better than individuals who do so.... **can we, blithely assume, that the גדולי אשכנז clung to an inferior practice without justification?** So it is a wonder, astounding, that our ancestors, the great תשובות רבינו אשר, to whom the תורה was an inheritance, as is stated in the אשר, the שלחן ערוך (which is quoted by the great Sephardic Rav, the בית יוסף, in his commentary on שלחן ערוך יורה דעה), didn't follow such a practice. **Can we lightly assume that they had an inferior and defective stance in this matter?** And furthermore, how can we understand the סדר קדימה, the מנהג that an אבל in שבעה has precedence over one in שלושים, who has precedence over בעל יאהרצייט, who has precedence over an אבל in חודש? After all, if there are partners who find profitable merchandise, can one of them say, I need it more, give it all to me, and the others have no share in it? No, the partners divide it. So too, with קדיש, if several people need to say קדיש, they should not share it and say it all together, but rather than only one should recite it.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

So the חתם סופר explains that **the main benefit to the נפטר (deceased) that comes from saying קדיש is not from the mere recitation of it, but rather from the many responses of אמן, and especially אמן יהא שמיה רבה, that it elicits from the צבור (congregation).** Since those come about via the אבל, the benefit accrues to the נפטר.

(We could view this in terms of a multiplying effect. If one person saying קדיש causing a ציבור of fifty people, for example, to answer four אמן's, one אמן יהא שמיה רבה, and one בריך הוא, he has done so much more than just say קדיש with six responses of אמן, איש"ר, and בריך הוא. He has brought about three hundred such responses)

Therefore, explains the חתם סופר מנהג אשכנז which requires that only one person says קדיש at a time, is beautiful and most potent. Because where many say קדיש at the same time, the bringing about of the responses of אמן which comes about through just one of them, causes the others to be in the category of מסייע, those who extend a hand, the act of which is considered by הלכה, as 'אין בו ממש', lacking in substance compared to one who is the clear cause of an action....

WHY THESE INNOVATIONS WERE REJECTED IN אשכנז

The reason why in the German communities, they did not follow these new היתרים, is because they knew exactly what their origins were. It did not come from the רבנים like רב עקיבה איגר, it definitely did not come from the חתם סופר. It was one of the early Reform inroads, from the Consistoire.

a German Rav, the ערוך לנר, his ספרים are learned in all ישיבות. He was once asked about the "group קדיש". Would it be acceptable for a community to adopt this new מנהג Sfardishe. To support their view they cited the words of רב יעקב עמדין. His response was the following. "You refer to it as a great תקנה to go along with the "group קדיש"? To change a מנהג ישראל which has prevailed in אשכנז, prevailed in Europe, not only in Western Europe, but also in Eastern Europe, for hundreds and hundreds of years. Ever since קדיש יתום was established, we have had only one person reciting a קדיש, and you want to follow these מתחדשים, the reformers who instituted this, and have changed so many other things of תפלה as well? *No, no, no, one should not do it!*" (תשובות בנין ציון, קכב).

OTHERS WHO REJECT THE GROUP קדיש

The bottom line is, we think that, okay, some Yekkes still obey this הלכה, they don't say "group קדיש", that even some Litvaks still obey this rule, they follow the Chazon Ish, for example,...but all ספרדים do say it. However, we find that that even some ספרדים, like those of the Tunisian Jewish capital, Djerba, according to their רבנים down to the present day, are very מקפיד that only one person should say קדיש.

I trust I have shown the historical development of קדיש, that initially everyone recited a single קדיש, the ספרדים started the concept of a "group קדיש", then חסידים adopted it, and eventually some אשכנזים followed.... There are still some pockets which do not follow רב יעקב עמדין's *idea*, but פסק רב יעקב עמדין, not to change, and they therefore still say a single קדיש.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

– קריאת התורה after קדיש The Contemporary Confusion about the

האם כל דאלים גבר? קדיש לאחר קריאת התורה למי שייך

By Treasures of Ashkenaz

רב המבורגר was asked, in light of the statement in ספר פני ברוך (a popular contemporary work on קדיש after קריאת התורה belongs to אבלים, what basis is there for the contrary מנהג אשכנז requirement that the בעל קריאה - not an אבל - says this קדיש?

He responded that the מנהג is a continuation of the ancient practice been passed down to us from the ראשונים and גאונים (while the practice cited by the פני ברוך is a later distortion of מנהג אשכנז, which some אשכנזים have adopted).

רב המבורגר then makes a very trenchant observation. In various halachic literature, there is discussion concerning when there are multiple mourners, which gets preference. In those discussions, the different קדישים available for such are delineated. However, רב המבורגר, **in all those discussions, not once is the קדיש after קריאת התורה included in such a framework!** The reason simply being, because it was known that that קדיש belonged to the שליחי ציבור (בעלי קריאה), and not אבלים.

As was discussed previously, in some ספרדי circles, due to the great desire of the masses to say קדיש, people engaged in questionable practices, such as saying קדיש together with the ש"ץ, something the בני איש חי complained about and tried to address. Until today though, in קהילות הספרדים, such practices continue.

The purpose of the קדיש after קריאת התורה is explained by the ספר האשכול, האגור, and the בית כי היא מצוה בפני, וקדיש אחר קריאת התורה..טעם על הקדישות שאומרים בתפלה. יוסף. The בית יוסף states, "The קדיש is to make a separation between different segments of תפילה, distinguishing between various segments thereof. It was *not* instituted to serve אבלים by giving them a chance/place to say it, unlike other קדישים.

רב המבורגר quotes from over thirty authorities, from the זמן הגאונים to the present day, which show that this קדיש belongs to the בעל תפלה (בעל קריאה). These authorities cover a very great spectrum of גדולי עולם, such as רב עמרם גאון, רוקח, ראב"ה, ראב"ד, רמב"ם, מחזור ויטרי, רב עמרם גאון, גדולי עולם, זרוע בעל יעב"ץ, בית יוסף, מהרי"ל, בעל הטורים, מרדכי, מאירי, שבלי הלקט, מהר"ם מרוטנבורג, אבודרהם, זרוע מנחת שלמה, אגרות משה, (סאטמאר)דברי יואל, מהר"ם בריסק, ר' וולף היידנהיים, ר' אהרן מקארלין, התניא (ר שלמה זלמן אויערבאך).

As time went on, some ספרדים began granting this קדיש to mourners, mainly in parts of North Africa, and in ארץ ישראל, while other הספרדים opposed this change. רב טוב גאגוין (Gaguine) writes in כתר שם טוב, that in London and Amsterdam that קדיש was always said by the בעל תפלה. As time passed, it became more widespread among ספרדים, to the point that it was seen as a trademark מנהג הספרדים, which אשכנזים did not practice, as רב עובדיה יוסף wrote in his חג יו"ד סי כ"ו אות ד', ש"ת יביע עומר. It spread to some אשכנזי immigrants to ארץ ישראל as well, some of them having adopted certain ספרדי מנהגי. Others, such as the family of רב חיים בריסקר, held fast to the old מנהג אשכנז that this קדיש belongs specifically to the ש"ץ, (מה-מפני הרב מ"ד).

דיני ומנהגי קדיש

In some Chassidic circles, where there already existed an inclination for הספרדים, they accepted to a limited degree this change, to transfer the קדיש after קריאת התורה to an אבל. However, this was limited to an אבל that received the last עליה, not a mourner that was not involved with the קריאה, who just came over afterward to say קדיש. Over time though, that stipulation was forgotten and/or discarded (as sometimes happens when a limited היתר is given, which may not be understood by the masses), with the great demand by אבלים for opportunities to say קדיש, and in some of these circles אבלים took over that קדיש. However, even in the Chassidic camp, important and powerful figures, such as the דברי יואל מסאטמאר for one, were insistent that only the ש"ץ (בעל קריאה) should say this קדיש, and this insistence among some חסידים continues to this day.

There is still a very pressing question. Why does only one person (e.g. אבל) say that קדיש, even though there are several people saying קדיש at other points where קדיש יתום is said, e.g. after בעל קדיש of the תורה, not the קדיש of the בעל תפלה, why is it only said by one אבל and not by all אבלים (although according to מנהג אשכנז only one person at a time says קדיש, in these places they follow the modern הספרדים that multiple people recite it simultaneously.) So why not here as well? The answer must be that somehow, under the surface, it is known that this קדיש is really **not** just a regular קדיש יתום, but that it is different.

Further Comments About the Form and Function of the קדיש.

The טור states that the פסוקים 'ועתה יגדל' and 'זכר רחמיך' are recited before every קדיש. Very few people have the מנהג to say them, possibly because of issue of הפסק. Practically, the פסוקים are only recited before a קדיש תתקבל.

The תלמוד does not require standing for קדיש at all. חסידים accustomed themselves to stand just for אמן יהא שמיה רבא... The מהר"ל comments, that those already standing, should not sit until after אמן יהא שמיה רבא..., otherwise it belittles the קדיש. (i.e. since one is already standing for ישתבח one should remain standing for the קדיש before ברכו.) The חות יאיר was surprised to find out that the מהר"ל didn't stand for קדיש. קדיש שמש and רב יוספה שמש are of the opinion, that one should stand for every קדיש.

These are the words of the האגודה to בעל ברכות (דף ג) :

'הא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר יהא שמיה ולא מפיק ה' שמה דהוי משמע שם יה'.

Until the early seventeenth century the first two words of קדיש were not pronounced with a צירי (יתגדל ויתקדש). The first to do so was the שלמה זלמן האנא (Frankfort a. d. Oder 1723). This work was highly controversial; in fact, he was forced to print an apology which was appended to the end of the book. Numerous works came out that took issue with many of his textual changes. ר' שלמה זלמן האנא and many of the others that disagreed with many of his changes here as well as in other parts of תפילה סופר. ר' שבתי סופר's understanding is that the first two words are Hebrew, and therefore he rejects pronouncing them with a צירי. ר' שלמה זלמן האנא's changes were accepted by a) the יעקב עמדין, who advocates for pronouncing it with צירי. b) the פרי מגדים and the גר"א (נד) (מעשה רב' ס' נד).

The original נוסח of קדיש did not include ויצימה פריקנה, since the whole prayer of the קדיש is for גילוי שמים which will be at the time of the גאולה. The ערוך השלחן (56:2 או"ח), explains that the explicit נוסח ספרד, ויצימה פריקנה ויקרב משיחה, which was added by ספרד, is alluded to by the words, וימליך מלכותה, meaning 'הקב"ה's kingdom should rule, in order for the פסוק ויהיה יי' פסוק to be fulfilled, with the coming of משיח. נוסח ספרד added the phrase whereas נוסח אשכנז did not for reasons of פשט and סוד. In general, the preference in נוסח אשכנז is a more concise נוסח, understanding that brevity is an advantage. In general, where there is a shorter and

דיני ומנהגי קדיש

longer נוסח, the shorter one is the original and the longer a later addition, since words were added in certain places, but not taken away. Worms (4936-4998) makes it quite clear, that the first part of קדיש contains only twenty words corresponding to the עשרת הדברות plus the ten instances of the word אני in סדרת קדושים. The twenty words also correspond to the twenty kinds of כוונות that דניאל recited in בראשית ד' אלדים and the twenty times it says מְשִׁיחָהּ should be said in response? Since the רמב"ם makes no mention of אמן following 'וַיִּצְמַח פְּרִקְנָה וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ' should be said in response? Since the רמב"ם makes no mention of אמן following 'וַיִּצְמַח פְּרִקְנָה וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ' (גר"ז סולובייציק) אמן should not answer even those who do add this phase, מְשִׁיחָהּ.

It is appropriate for the חזן to wait until the ציבור has also completed reciting the word יתברך.

There is no doubt that one should answer אמן after 'שמה רבא'. This is discussed by the רוקח and the רמב"ם.

There is a מחלוקת הפוסקים as to whether one should respond אמן following the phrase בריך הוא. In order to alleviate a doubtful situation, פוסקי אשכנז ruled, that both ש"ץ and קהל should recite בריך הוא together.

According to מנהג אשכנז, the פסוקים 'ונאמר' and 'בכתוב בתורתך, פסוקים, מנהג אשכנז, and need not be said, even in a non-אשכנז synagogue. The פסוקים should be said however, if one wishes to recite קדיש after עלינו. (Notwithstanding the fact that reciting קדיש after עלינו is quite problematic according to מנהג אשכנז).

תפילה originated from נוסח ספרד. Later it was accepted in אשכנז - but *not* recited during תפילה (after the recital of פטום הקטורת, פרקי אבות, פטום הקטורת), but only outside the תפילה. There are no sources for adding 'קדישא' to ברכת דרבנן. The Steipler Gaon expressed opposition to saying 'קדישא'. The חתם סופר did say 'קדישא'.

The recital of (דהוא עתיד לאתחדתא...) by some at a סיום is a relatively recent development. Originally, it was only recited at a סיום מסכת או קדיש דרבנן at a סיום מסכת או קדיש דרבנן. לוייה is to recite a regular קדיש דרבנן at a סיום מסכת או קדיש דרבנן. Ancient editions of ש"ס do not have (דהוא עתיד לאתחדתא...) in the text of קדיש דרבנן of הדרן. The reason for saying it at a לוייה is understandable, since it mentions תחית המתים, which has no relevance to a סיום. Perhaps since people often make נשמות הנפטרים, to coincide with a סיום, some began reciting לאתחדתא as well.

The פסוקים in the middle of קדיש (קבל ברחמים. יהי שם ד'. עזרי מעם ד') are not mentioned by the ראשונים, but were added in the first printed סידורים. The source for their recital is unclear, therefore, some are accustomed to say them while others are not.

עמידה is said by those who do not change to עושה השלום at the end of קדיש (עשרת ימי תשובה), so instead they say עושה השלום at the end of קדיש.

The usual custom of a קהילה is to give each חיוב an opportunity to recite one קדיש. If an individual fails to receive a קדיש by himself, it is still a greater עילוי נשמה for him to attend synagogue and answer רבא שמה יהא, then to oren at home. Many פוסקים maintain that reciting multiple קדישים is tantamount to a ברכה שאינה צריכה! Not only is it not beneficial to the מת, but may be detrimental. In מגנצא, קדיש יתום was recited *only once a week*, namely on שבת (after the recital of לך ויתן לך פטום הקטורת, פטום הקטורת, ויתן לך). This was still the prevailing מנהג at the time of the מהר"ל. Although today, it is the view of most people, that the most important thing is to say as many קדישים as possible, this does not seem to be the way the ראשונים viewed it.

If a נפטר has no sons, a) a grandson or son-in-law may recite קדיש b) brother(s) say קדיש or c) someone is hired to say קדיש. In Prague the מנהג was that a woman would say קדיש in such an instance, standing in a separate room where she could be heard in the synagogue, however, this was not a widespread מנהג.

גשר החיים פרק ל - הקדיש

ו. בביאורו

והיות שכל עוצם זכות הקדיש הוא שע"ז מתקדש שמו הגדול יתברך שמו - הרי צריכים להבין פירוש הדברים של השבת. ונבאר כאן בעז"ה"ת בקצרה את דברי הקדיש :

(א) **יתגדל ויתקדש** - הוסד על פי המקרא "והתגדלתי והתקדשתי" האמור במלחמת גוג ומגוג שאח"ז יתגדל שמו של הקב"ה, כדכתיב ביום ההוא יהי ה' אחד ושמו אחד (לשון הטור או"ח נ"ו)

שמי' רבא - שיחזור להיות שמו שלם, כשמגיע לזמן הגאולה ולנקמה בעמלק, דכל זמן שליטת עמלק אין שמו של הקב"ה שלם ואין כסאו שלם (וכביכול בהסתר פנים), כדכתיב "כי יד על כס י-ה" שאין הכסא שלם ואין שמו שלם עד למפלת עמלק (שטנו של ישראל), ואז יקוים "האויב תמו חרבות לנצח כו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו", השם שלם וכסאו שלם (מלשון הטור ועוד).

(ב) **בעלמא דברא ברעותי'** - בעולם הזה שבראו כפי עומק רצונו הוא, ולא כלל כפי השגת רצון בני אדם [עולם מלא פלאות ופליאות בהמון יצוריו ועל כולם האדם בתכונתו ושאיפתו הפכפכנית, שברשותו להכניס את יוצרו ולעשות ההיפך מרצונו וברשותו לעשות רצונו ולעלה ולקלס]. ומרמז גם לדברי רבי אבהו (ב"ר פ"ג) מלמד שהי' בורא עולמות כו' ואמר דין הניין יתהון לא הניין לי (וכפי' "דובר שלום" הנדפס בסדור הבר' רא"ל גורדון מירושלם). וראה גם פי' הגר"א זלה"ה שקאי על יתגדל ויתקדש שמו כרצונו (ומובא בפי' עיון תפלה שבסדור הנז"ל).

(ג) **בחייכון וביומיכון** - לא רק בחייכון העתידים בתח' לעת"ל אלא גם ביומיכון העכשויים. ובחיי דכל בית ישראל - לאלה החיים כיום ולכל אלה שיקומו לתחי' העתידה.

ובאבודרהם ועוד - מפרשים : לפי שקודם הגאולה יתרבו התלאות והרציחות בישראל ר"ל, עד שרבים מחכו"ל אמרו ייתי ולא אחמיני' (סנהדרין צ"ח :) לכן אומרים בחייכון וביומיכון שתזכו להיות מהנשארים לחיים.

(ד) **בעגלא** - במהרה (שנזכה לאחישה) **ובומן קריב** (ושתי' התופעה כענני שמיא ולא כעני ורוכב על החמור), [כופל הלשון מרמז אפשר לשני הממראות הנז"ל של ריב"ל בסנהדרין צ"ח].

(ה) **יהא שמי' רבא מברך** - לא יפסיק בין רבא למברך (כמ"ש הפוסקים ומובא ברמ"א שם נ"ו). ובתוס' (ברכות ג.) הביאו בשם מחזור ויטרי כי "יהא שמי' רבא" היא תפלה שימלא שמו ויהי' שלם, ז"א שגם הציבור עונה אותה המשאלה (מלעיל אות א'). **ומברך לעלם** היא תפלה אחרת (ומובא גם פי' זה בטור), וע"ז כתבו התוס' שמלשון הגמ' מוכח שהאי מברך מחובר למעלה, יהא שמיא רבא מברך (וכמ"ש הרמ"א), וכ"מ מכל דברי הזוהר דבכל דוכתי שמזכירין יש"ר נאמר "יהא שמי' רבא מברך", [ובסוכה ל"ט]. אמר רבא לא לימא אינש יש"ר והדר מברך אלא יש"ר מברך א"ל רב ספרא כו' אלא התם והכא כו', משמע שזוהי המחלוקת בגמ'.

גשר החיים פרק ל - הקדיש

והיות שגם הפי' השני של מחזור ויטרי הביאו כמה פוסקים (הטור ואחרונים) רצוי שהמהדרים יכוונו לשני הפרושים : א) שיהא שמי' רבא, (ז"א שיהא שמו שלם ויכירו הכל שאין מלבדו). ב) ושיהא שמי' (הרבא) מברך (לעלם ולעלמי עלמיה).

ובכן אין מפסיקין לא בין שמי' לרבא, ולא בין רבא למברך (ראה מש"ש מג"א סק"ב ואחרונים עוד). והנה הגר"א ועוד כתבי לענות איש"ר עד עלמיה. וי"פ לומר גם תיבת יתברך (כפשטות לשון השו"ע סס"נ"ו). וי"א לסיים עם הש"ץ עד דאמירן בעלמא (וכמשמעות דברי הבי"ב וכאשר הבין מדבריו המג"א, וכ"כ השל"ה). ואחרי שיש מחלוקת בזה - לכן כשמפסיקין באמצע הברכה או באמצע ק"ש לאיש"ר ודאי אומרים רק עד עלמיה, ועל בסתם (כשאינו עונה באמצע) יכולים לומר עד דאמירן בעלמא, [ועכ"פ עיקר השבח הוא עד עלמיה, וז' תיבות הללו (היינו עד עלמיה) אומר בכל כוחו והשאר אומר בלחישה עם החזן עד דאמירן בעלמא]. כשעונים אמן יהא שמי' רבא כו' - אין מחברים תיבת אמן ליהא שמי', ומפסיקין בין אמן ליש"ר, דעניית אמן קאי אלעיל, על יתגדל ויתקדש כו', ויש"ר הוא שבח אחר. [בהא דאז"ל "העונה איש"ר בכל כוחו" ופרש"י בכל כונתו - ראה את אשר הביאו לעיל סעיף ה' ושם בהגהה פי' גאון ישראל בעל נפש החיים].

ו) שמי' דקודשא בריך הוא לעילא מְפַלְבְּרְכָתָא כו' - לפמ"ש ר"ה"פ האי בריך הוא מחובר להלאה. בריך הוא לעילא מן כל ברכתא (ד"מ ורמ"א שם בשם או"ז). אבל לפמ"ש שעת"ת בשם ס' הכונות האי בריך הוא מחובר ללעיל "שמי' דקודשא בריך הוא" ואח"כ מתחיל שבח אחר לעילא מן כל ברכתא כו', וכ"מ מבאור הגר"א.

ז) תושבחתא ונחמתא - יש מבארים "נחמתא" תפארת והלל (כפמ"ש הכתב והקבלה שבלשון ערבי עתיק הוא לשון תפארת), ורבים מפורשים שהמכוון לזמן הנחמה המקווה, שאז יושר לו שיר ושבח חדש מהולל בתשבחות, וע"ז אנו אומרים לעילא מְפַלְבְּרְכָתָא ושירתא תושבחתא ונחמתא - כלומר אפ"ל מזו שתאמר בזמן הנחמה והגאולה (וכ"מ מתרגום ירושלמי בראשית מ"ט א', ומדרש שה"ש עה"פ סמכוני באשיות, כמובא בפ"ל עיון תפלה בסדור הרב רא"ל גרדון ז"ל).

ח) בהקדיש ישנן עשר תשבחות : - יתגדל, - ויתקדש, - יתברך, - וישתבח, - ויתפאר, - ויתרומם, - ויתנשא, - ויתהדר, ויתעלה, - ויתהלל. והן (השבחות הללו) נאמרים בלה"ק (כמ"ש הבי"ב בשם אבודרהם) - שהם נגד עשר הדברות, ועשרת המאמרות שבהם נברא העולם.

ט) לאמירת איש"ר רצוי לעמוד (וראה ד"מ סק"ה).

י) רובם נוהגין לכרוע באמירת הקדיש ה' כריעות : באמירת א) יתגדל ויתקדש. ב) בענלא ובזמן קריב. ג) יתברך וישתבח. ד) שמי' דקוב"ה (ה) ובאמירת אמן. ויש שכתבו הכריעות באופן אחר (ראה טור נ"ב, מ"ש בשם הכלבו ובשם הפרדס וראה שו"ע או"ח נ"ו וב"ח ולבוש). וכתבו כי מחמשת הכריעות ד' מהן חובה והחמישית רשות.

The Pronunciation of the חולם Vowel

Four pronunciations of the חולם prevailed among *Ashkenazic* Jews in recent generations up to the time of the Holocaust: two in Eastern Europe and two in Western Europe. The table below illustrates these four pronunciations in both English and German as well as in the *Ashkenazic* pronunciation of לשון הקודש.

Region of Diaspora	Accent in Ashkenazi pronunciations	Accent in German diacritic	Accent in English
Poland, Austria-Hungary	<i>komatz chirik</i> – אָאִי	O ⁱ	[t]oy
Lithuania, Russia	<i>segol chirik</i> – אַאִי	Ae ⁱ	[p]ay
Northern Germany, Holland	<i>patach shuruk</i> – אַאוּ	A ^u	[h]ow
Southern Germany, Switzerland, France, Latvia, England, North America	<i>komatz shuruk</i> – אָאוּ	O ^u	[g]o

THE FOLLOWING ARE SOME PROOFS AND OBSERVATIONS THAT THE 'חולם' IS NOT PRONOUNCED "O".

Written by Rabbi Y. Kramer - Jerusalem Israel

FIRST PROOF (The pronunciation of various גדולים)

In the ספר משנת הגר"א, the גר"א writes that the pronunciation of the חולם is a diphthong - a blending of two vowels - the קמץ קטן and the שוּרְק - the sounds of which issue from the lips (which excludes the 'O' sounds completely - since the 'Y' sound comes from the palate). (Regarding the above mentioned blending of vowels, specifically the קמץ קטן which is a תולדה of the חולם and is sounded from the 'lips' - and not the קמץ גדול which is the אָ of the פתח and is sounded from the 'throat'). The הרב הגאון שרשי מנהג אשכנז (הרב בנימין שלמה המברגר שליט"א) writes - according to the testimony of הרב הגאון שלמה וולבא שליט"א - the Kelm Talmud Torah, as a matter of principal, pronounced the חולם as 'O'. Ullman הרב שלום testified that his רבי הרב אליהו דעסלער, who was a תלמיד in the Kelm Talmud Torah, was מקפיד until the end of his days to pronounce the חולם as 'O' both in 'davening' and in reading תורה. הרב נתן שטערן of Monsey, N.Y. testified that his grandfather, הרב הגאון יעקב קאמינעצקי זצ"ל, was מקפיד to pronounce every חולם in שמע as 'O' and not 'O'. This was corroborated by his son הרב אברהם קאמינעצקי and his daughter Rebbetzin Rivka Diskind. A חור once asked הרב הגאון משה פינשטיין זצ"ל the following question - his father (בעל תשובה) pronounces the חולם as 'O' and he attends a ישיבה where they all pronounce it as 'O', how should he conduct himself - should he follow his father's מנהג or pronounce it the ישיבה way? משה רב answered he should follow his father's מנהג and then added the following words "the pronunciation of the חולם as 'O' is probably the correct one". הרב זאב ראש הרב הגאון גיפטרער זצ"ל the רבי of Telz Yeshiva, was very מקפיד to pronounce the חולם AS 'O' and not 'O', at all times and not just in שמע קריאת. He was מקפיד as well in all other 'דקדוקים' such as proper accents, etc..

The Pronunciation of the חולם Vowel

SECOND PROOF (Pronunciation during שמע קריאת)

The pronunciation of the חולם as ‘O^y’ seems to be a relatively recent phenomenon - the last 150 to 200 years or so - and was due to the influence of the migrating Jews from country to country in Europe during the upheavals that occurred in the nineteenth century!! - From ספרים before that time we see that the sound of ‘O^y’ for a חולם was unknown. - for example the סדור of הרב סופר, שבת יסוד ושורש העבודה, and others - point out how to be careful in the pronunciation of שמע קריאת - one of the points they make is to be careful to separate the attached - that is not to blend two words together (*where the last letter of the first word is the same as the first letter of the 2nd word*) such as בְּכַל | לְבַבְךָ (one should make a very slight pause between the two words) so that the two ‘לְמִדָּים’ should be heard - and not as one ‘לְמִדָּ’ (if the 2 words would be said together). Likewise, one should make a pause between אֶשֶׁר | מִצֻּוֹתַי - so that the יוֹד at the end of מִצֻּוֹתַי (Which is a ‘y’ sound) should not make the word אֶשֶׁר, which follows it, sound like ‘אֶשֶׁר’. - Likewise, every conceivable combination of words in שמע קריאת, which if read without pause, would make them sound otherwise is pointed out. If the חולם were pronounced ‘O^y’ - then one ought to be careful separating like sounding letters for example וְלֹא יִהְיֶה and בְּעֵתוֹ יוֹרָה. If בְּעֵתוֹ were pronounced as “B’eetoy” and וְלֹא were pronounced as “V’loy” - because of the ‘Y’ sounds at the end of those two words - they certainly would have pointed out to be careful to separate them from the words that follow them - namely יִהְיֶה and יוֹרָה - so as not to make the two ‘Y’s sound as one ‘Y’, (*as they pointed out by all the other words where the last letters of one word would be blended with the with the first letters of the next word, and the letters would sound like one letter.*) b) וְיִזְכְּרֶתֶם and אוֹתוֹ which if אוֹתוֹ were pronounced ‘Oysoy’ the ‘Y’ sound at the end would blend with the next word וְיִזְכְּרֶתֶם and sound like “וְיִזְכְּרֶתֶם” but since its not mentioned - it is clear that the חולם was not pronounced as ‘O^y’.

OBSERVATION!

It is strange that those who pronounce God’s name (אֲדוֹנָי) as “Adoynoy”, have not realized a contradiction מְנִיחַ וְנִיחָה - that the חולם over the דָּלֶת in God’s name has the same sound as the קָמֶץ-יוֹד at the of the word - that is the sound of the חולם which comes from the lips, should have the same sound as קָמֶץ-יוֹד which comes from the throat and palate respectively? and are two different vowels entirely! Why should or could they sound the same?

OBSERVATION!

The usage of certain terms today should also be an indication of the sound of ‘O^u’ being retained even by those who say ‘O^y’! For example; we wish each other a “Gut Yom Tov” - no one says “Gut Yoym Toyv”. likewise there are; יוֹרְשֵׁים, רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שׁוֹחֲטִים, רוֹצְחִים, מְזֵל טוֹב, and others.

THIRD PROOF (FROM תִּנּוּךְ)

STEP 1 - We find in all of תִּנּוּךְ that when a word begins with one of the כָּפֶת letters, if the word right before it ends with an open syllable - that is, the last sound the word makes is a vowel - then there is no דָּגֶשׁ in the כָּפֶת letter. - i.e. in שמע קריאת-בְּדֶרֶךְ. The last sound one hears in the first word is the קָמֶץ- therefore an open syllable - there is no דָּגֶשׁ in the ב in the next word. Another example - לֹא תִתֵּן - since the last sound of לֹא is a vowel (the ‘O^u’ sound) there is no דָּגֶשׁ in the ב in the next word and instead of תִּתֵּן it becomes תִּתֵּן. [If the לֹא is pronounced ‘loy’ the שִׁגְרָה should appear in תִּתֵּן]. This is true throughout all of תִּנּוּךְ.

(By the way the above rule is NOT applied when there is a pause [like a comma or period] between two words, i.e. ‘וְלֹא עָבְדוּ בְּכָל’, since both first words have ta-amim that are considered a stop (like a comma) so in spite of them ending with an open syllable, the word following retains the דָּגֶשׁ.- The reason for the דָּגֶשׁ, is for ease of pronunciation - it is easier to blend an open

The Pronunciation of the חולם Vowel

CONCLUSION!

It is therefore clear, from above, that whenever one pronounces a חולם as an “O” he is adding a ר”ל, יו”ד, to a word which does not belong. Therefore when one pronounces God’s name as “A-DOY-NOY”, he is adding a יו”ד - no different from adding any another letter for instance “A-DO-B-NOY” or “A-DO-G-NOY” which has no קדושה whatsoever. (*It is no different from the מחלה [sickness] which is frequently heard, people saying God’s name as “adEE-noy” [changing the חולם to an ‘ee’] or “ad’noy” [omitting the חולם completely] or “adono” [omitting the יו”ד at the end of God’s name] all of which also have no קדושה whatsoever*) Therefore it would seem that any ברכה said with ‘A-DOY-NOY’ (or “a-dee-noy” or “ad’-noy”) has no קדושה and no אמן should be answered. (*It would probably be an “אמן יתומה”*.) Furthermore, it would seem that one who pronounces God’s name with an ‘O’ has never made a ברכה, nor has been יוצא מצות קריאת שמע.

In the חזון איש of the בית המדרש, if a ש”ץ (in שמונה עשרה) ended the ברכה of שופטינו with “מלך אויב צדקה ומשפט” (מלך אויב instead of אוהב) - it is well known, (and brought in a number of ספרים) that the חזון איש would not answer אמן.

Some people wish to be quote the מדרש in שיר השירים רבה on the פסוק, “ודגלו עלי אהבה” - the מדרש seems to indicate that any mistake in wording or pronunciation is acceptable to God. - states, “After a lengthy discussion regarding the above מדרש concludes (with the corroborating testimony from הרב ש. גרינעמאן - that the חזון איש agrees) that the מדרש is only discussing a case of (1) an הארץ, (2) a תינוק, (3) an אונס, and (4) there is no one to learn from, - only in such cases is there a special ‘Love’ from God for their efforts and intentions - but the מצוה is still not considered fulfilled.”

But why look for התרים? In a מדרש (שיר השירים), one can see the seriousness of proper pronunciation. In רבי חייא רבינו הקדש (רבי יהודה הנשיא) גמרא מגילה (דף כד:) that whenever he comes to the פסוק (ישעיה ח”ז) “וְחָכַמְתִּי לַד’” (And I will wait for God) he is being מגידף and מתחרף (He has reviled and blasphemed God). רש”י explains that רבי חייא pronounced a ה instead of a ח (not unlike our difficulty in America with this sound -since there is no ח in English), - instead of saying the word וְחָכַמְתִּי with a ח (And I will wait for God), he said וְחָכַמְתִּי with a ה (And I will smite God). תוספות point out - it was not impossible for רבי חייא to vocalize a ח, but if he concentrated with difficulty, he could pronounce it. Now we can be sure that רבי חייא had the proper כוונה when he said the word וְחָכַמְתִּי - still רבינו הקדש castigated him in the strongest terms. (In spite of the fact that it was רבי חייא’s מסורה).

How careful must one be in pronunciation - it may lead to חסר ושלום, חירוף & גידוף. (Like saying בל גבורות (no powers) instead of בעל גבורות (Master of mighty acts), or in [שירת הים] instead of [שירת הים] (the nation shot at ...) instead of [שירת הים] (the nation feared God). etc., etc..

Some people point out that it is unnecessary to be careful in the pronunciation of the words or letters in קריאת שמע since we rule in accordance רבי יוסי in (פרק ב’ משנה ג’) which states “if one reads (קריאת שמע) and is not meticulous in its letters - רבי יוסי says one has fulfilled one’s obligation. The (סימן סב, א) explains רבי יוסי differently way. (After seeing the above משנה ברורה, one should be careful to pronounce the ה in the word חֲבוּלָה in order to fulfill ones obligation).

It would be appropriate at this time to point out that the (צוואה סימן ב’) states that the long and bitter גלות is due to the fact that Jews do not pronounce the letters, vowels and דגשים correctly during davening, and that such flawed prayers do not accomplish anything in the upper worlds.

אֲדֹנָי

משנה ברורה אורח חיים סימן ה' סעיף קטן ב':

בנקודת אדני דהיינו מאלף בחטף פתח אבל לא בפתח לבד או בשב"א לבד והר' בחולם והגון בקמץ וידגיש היו"ד שתהא ניכרת יפה רק בכונה יכוין לשם הוייה.

There are various **מנהגים**, how to pronounce the **שם השם**.

American / Sephardic Pronunciation

British / German Pronunciation

Ahdonoy/Adonai [Short 'O' Sound]

Ahdaunoy/Ahdounoy [Long 'O' Sound]

Rav Shimon Schwab ¹ זצ"ל writes, "the most important word in all of our תפילות is the Name of **הקדוש ברוך הוא**. In place of the Ineffable Name, which is written **יהויה**, we use **אדני** (my Master), the plural of word **אדון** with the first person singular pronominal suffix. This word is written with a **חולם**, which can be pronounced differently, depending on individual **מנהגים**. However, it certainly not pronounced "EE." Consequently, the often mispronounced word "ahdeenoy" 'אֲדֵנָי' (or "ahd'noy" 'אֲדָנָי') are **not** the Name of **הקדוש ברוך הוא** and are totally meaningless. The use of this word for **שם הקדוש** is a travesty, and those who pronounce it this way should be corrected."

The **פתח** under the **א** is a **פתח חטף**. **חטף** comes from the word **לְחַטֹּף** "to cut off". Therefore the accent is not on the first syllable (**אֲדֵנָי**). To accent the second syllable in **עמדיון יעקב הרב**'s opinion may be considered 'חירוף וגידוף' and moreover according to the **נודע ביהודה** it is simply incorrect. It is deplorable that there are **חונים** who insist upon accenting the second syllable, and feel that the melody demands this pronunciation, as if the melody rather than the **הלכה** were the standard.

The accent is therefore on the last syllable.

"אבל בשם הנכבד למה יגרע שם אבינו מלבוא בו הטעם כמשפטו הלא הנו"ן נקודה בת"ג ונח נראה ולית כאן ספיקא שהטעם מלרע ולא שמענו מעולם שום פקפוק בדבר זה וכל המשנה אינו אלא טועה והמחזיק במחלוקת ועומד על דעתו לקרות מלעיל הוא עצמו מלרע וידו על התחתונה."

שו"ת נודע ביהודה, (או"ח מהדורא קמא, ס' ב')

1. ראשי תיבות **נְכַר צְדִיק לְבָרְכָה** (משלי יז) ועיין גמ' יומא לה:.

המעמדים בספרי תהלים, משלי, איוב

from "The PSALMS" with commentary by זצ"ל הרב שמשון רפאל הירש

The accents used in the Book of תהלים deserve to be given just as much consideration with respect to their relevance in its interpretation as the accents which are employed in the other books of the Scriptures. However, it must be understood that in part they have a different value and are designated by other names in the Books of תהלים, משלי and איוב (ספרי א ב ת) than in the remaining books. We therefore present here a list of the accents occurring in the ספרי א ב ת, which is based on the one included in the edition of 1825 by Heidenheim.

THE TWELVE 'SEPARATING' ACCENTS

א (תהלים ה:י) כי אין בפיהו: פזר, as in: פזר, א

ב (תהלים ה:ה) כי | לא אל: מהפך לגרמיה, as in: מהפך לגרמיה ב

ג (תהלים כו:א) לדוד | שפמני: אולא לגרמיה, as in: אולא לגרמיה ג

ד is distinguished from the רביע קטן by its greater separating effect and sometimes also transforms שוא into a vowel, as in: (תהלים לז:כ) כי רשעים יאבדו, or in: (תהלים כו) נרננה בישועתך.

ה, has a lesser separating effect and is always followed by a עולה ויורד, as in: (תהלים ב:ז) אספרה אל תק

ו, is a זרקא which is always placed at the end of a word when the stress is on the next to the last syllable, as in: (תהלים לב:ט) כסום כפרד, or as in: (תהלים נג:ו) פחדו פחד. It must be distinguished from the 'joining' צינורית, which occurs together with מרכא or מהפך and precedes the stressed syllable, as in: (תהלים סט:ז) אל יבושו בי קיוד. In this פסוק צינורית is placed at the end and צינורית at the beginning of the word. (תהלים כד:ח) מי זה מלך is accented with a צינורית.

ז, is the accent which has the greatest effect in separating parts of sentences from each other. Its value in this respect is the same as that of the אתנח in the other books of תנ"ך. In fact, the אתנח in the ספרי א ב ת is weakened in its effect when preceded by an עולה ויורד, e.g., in תהלים א:א,ג. The עולה ויורד consists of a מרכא *underneath* the stressed syllable and of a מהפך *above* the preceding syllable, as in: (תהלים נה:כג) ילכלך, (ibid. 8) בחסדך, (תהלים לא:ג) מהרה הצילנו. In case of a monosyllabic word, or when in a two syllable word the מרכא is placed underneath the first letter, then the מהפך is placed at the end of the preceding word, as in: (תהלים) אבפרה אל תק (תהלים א:ג) פלני מים, (ב:ז) מק. When such a word itself takes no accent, as in the examples just cited, then the מהפך takes the place of a מקף.

ח, is a טפחא which appears always at the beginning of a word in front of the initial vowel, even if the latter is not stressed. It must be distinguished from the טפחא, which is always found on the stressed syllable, is called טפחא מאילא and serves in a connecting function. The accent in (תהלים א:ג) ועלהו לא יבול is a דחי, whereas (ibid.) ובל אשר יעשה is accented with a טפחא מאילא. In all monosyllabic words containing the vowels חולם or שורק the דחי must always be placed in front of the first letter, as underneath it, it would be a טפחא מאילא. In (תהלים כט:יא) עז לעמו it is דחי, but in (תהלים עג:א) אך טוב it is טפחא מאילא.

המעמים בספרי תהלים, משלי, איוב

מורינו הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל from "The PSALMS" with commentary by

ט אתנה, has a separating effect only (as in the other books of תנ"ך) if it is not preceded by an עולה ויורד in the same sentence, e.g., in תהלים א:ד,הו, (Cf. ז above).

י רביע מוגרש, the רביע is always placed on the stressed syllable and the גרש on the first letter, as in: יבושו רשעים (תהלים לא:יח), or as in: ממצוקותיהם (תהלים קז:ו). However, if the first letter is also stressed, then רביע and גרש are placed together above it, as in: על יתר (תהלים לא:כה).

י י, is always followed by a vertical line, which is similar to a פסק, in order to distinguish it from the שלשלת קטנה, which belongs to the group of 'joining' accents. In לדר ודר (תהלים פט:ב) it is a גדולה של, whereas in מלאך ד' (תהלים לד:ח) it is a קטנה של.

י י, is a סוף פסוק which closes a sentence as in the other books.

THE NINE 'JOINING' ACCENTS

ז ז, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from מהפך לגרמיה, as in: קומה | הושיעני (תהלים ג:ח).

ח ח, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from עולה ויורד, as in: גאון (תהלים יג).

ט ט. - אזולא.

ך שופר הולך מלמטה, is found underneath a letter and is called מונח.

ה שופר הולך מלמעלה, is found above a letter and is also called עילוי.

ו גלגל, is also called ירח בן יומו.

ז טפחא מאילא (Cf. דחי).

ח צינורית, occurs only in connection with מהפך and מרכא and always precedes them so as to mark them as joining accents (Cf. א and ב). It may be distinguished from the 'separating' צינור by its position (Cf. ibid.). When a צינורית occurs with two monosyllabic words, which by rights should be connected with a מקף, a צינורית is always placed above the beginning of the word which precedes the one accented with a מהפך or מרכא and thus takes over the function of a מקף, as in: כי הוא אלדינו (תהלים צה:ז).

ט שלשלת קטנה, is never followed by a vertical line.

All the remaining accents which occur in the other books of תנ"ך, but are not enumerated in the foregoing, are not found in the ספרי א ב ת, except in the introductory and concluding פסוקים of the Book of איוב.

A Brief History Of German Jews In Chicago

1832

The first Jew, **Morris Baumgarten**, arrives in Chicago.

1837

The City of Chicago, with it's five thousand inhabitants, is incorporated as a city.

1840

Morris Baumgarten is followed by **Isaac Ziegler**, the brothers **Benedict** and **Jacob Shubert** and **Phillip Newburgh**. The following settle in Chicago between the years 1840 and 1844: **H. Fuller, Jacob Fuller, Marx L. Mayer, Rosbach, Isaac Engle, B. Stern, A. Frank, Marcus Peisser, Levi Rosenfeld, Jacob Rosenberg, Morris Einstein**, the brothers **Julius, Abraham** and **Moses Kohn, James Marks**, the two brothers **Benjamin** and **Henry Meyer**, and **Mayer Klein** the first Chazzan in Illinois.

1845

Religious services are held for the first time in the Jewish settlement of Chicago, on **Yom Kippur**, in a small room above a store on Wells and Lake streets. The following persons are present: **Benedict Shubert, Jacob Rosenberg, S. Friedheim**, who live at Pigeon Woods, west of Elgin, Illinois, the Bavarian brothers **Julius, Abraham, Morris** and **Mayer Kohn**, who had come to Chicago from New York City. **Harry Benjamin, Philip Newburgh** and **Mayer Klein**. The last two officiate as chazzonim. **Jewish Burial Ground Society** founded - the first Jewish organization in Chicago.

1846

The second public services are held on **Yom Kippur**, also in a private room, above the store of **Messrs. Rosenfeld & Rosenberg**, 155 Lake Street. The chazzonim this time were **Philip Newburgh** and **Abraham Kohn**. Not many more persons are present at this service than at the first. A **Jewish cemetery** is established near Lake Michigan just north of North Avenue, within what is now known as Lincoln Park.

1847

Kehillas Anshe Mayriv - Congregation of The Men Of The West - the first Jewish congregation in Chicago and possibly the Midwestern United States, is founded. The Kohn brothers, they had left their widowed mother Dila in New York. Mrs. Kohn would come only if she could be provided with kosher meat. Her sons hire a schochet from New York City, **Rabbi (Reverend) Ignatz Kunreuther**. **Rabbi Kunreuther** (1811-1884), was born in Gelnhausen near Frankfort-on-the-Main. The son of Rabbiner [Naftoli] Hirsch Levi Kunreuther, the last rabbi of Gelnhausen and head of the town's large yeshiva. While he

A Brief History Of German Jews In Chicago

was not an ordained rabbi, he was a chacham, a learned man. He was the schochet, chazzan, Torah reader, teacher and Minister of congregation. He is an upright and kindly character, well-versed in Talmud and Hebrew lore. He conducts the services at **K.A.M.** in accordance with the strict observances of Orthodoxy. **Rabbi Kunreuther** assembles the first Beth Din in the city. The rabbi's residence and the **K.A.M.** synagogue are spared from destruction by the Chicago Fire of 1871, while on the other side of the street, and north of it are completely burnt. **Rabbi Kunreuther** insists that his prayers (in accordance with Minhag Ashkenaz) saves that side of the street.

Abraham Kohn (1819-1871) born in Moenichsroth, Bavaria, Germany, becomes the leader of the Chicago Jewish community and serves as **K.A.M.**'s vice president and third President of from 1853 to 1856. He is an enthusiastic advocate of establishing a Rabbinical College in the United States. Abraham fights the battle of conservative Judaism against modern Reform. Not less attractive is the other side, the gentler side of his character: his detestation of human slavery. These two qualities are complimentary.

1849

The lot on Clark Street, between Adams and Quincy, is leased by **K.A.M.** for the erection of a permanent synagogue.

The first Jewish wedding in Chicago occurs, between **Jacob Rosenberg** and **Hannah Reese** (of the Michael Reese family).

1850

Chicago obtains its first Jewish Teacher, "Lehrer" **Leopold Mayer**. His first position is in Chicago as a private teacher of German and Hebrew. **Mr. Mayer** at once becomes a power force, and uses his influence to reform Judaism in Chicago. He makes it possible for later friends of reform, to establish the "Jüdischer Reformverein." It was this influence, which induces **K.A.M.** to entrust the instruction of its children to a progressive man like teacher **Godfrey Snydacker (Gottfried Schneidacker)**. Born in Westphalia, Germany. **Mr. Snydacker** receives an excellent education in the national schools. It is expected that he will teach the children in his new way and imbue them with his new thoughts of Judaism. He is a man of modern education and progressive ideas. His engagement is quite a step for a congregation, which is until now has been strictly Orthodox. For three years he is preacher of **K.A.M.**, and also teaches the day school in connection with the Congregation. When Sinai Congregation is formed in 1858, Mr. Snydacker becomes a member and is on several occasions, it's presiding officer.

1851

Kehillas Anshe Mayriv builds it's first Jewish house of worship, on Clark Street between Adams and Quincy, now the site of the Kluczynski Federal Building. The synagogue also houses the first mikveh (ritual bath) in Chicago.

A Brief History Of German Jews In Chicago

At **K.A.M.** from the start, **Minhag Frankfurt**, the rituals of the Jews from Frankfurt Am Main, is adopted, "but it doesn't take long before demands are made for a more 'reformed' ritual and more 'modern' services for the synagogue. The leaders of the congregation gradually yield, and grant a few concessions from time to time. Piyutim and Selichos are first abolished, then prayers are sung in the vernacular of the country, the organ is introduced and then a few more such 'slight reforms' are adopted. The kosher dietary laws though, are still strictly adhered to by most of the members of the congregation, and they therefore still require the services of a Schochet."

1852

Twenty Jews from Posen, Germany have become discontented enough to break off from **K.A.M.** (partly because of the majority of its members originating from Bavaria it has become known as the "Bayerische Shul") and found Chicago's second Jewish congregation, **Kehillath B'nai Shalom** which is more Orthodox and practices **Minhag Polin** as well as cultural differences between Eastern European and German immigrants, leads to creation of this new congregation.

1853

Rabbi Kunreuther sits on a Bais Din with a lay person **Samuel Straus**, as well as **Rabbi Isador Kalisch** (1816-1886), who journeys from Cleveland, Ohio to be the necessary third. The rabbinical court on which they sit had been convened to perform the conversion of **Caroline Hamlin** of Ohio, who marries (**Colonel**) **Marcus Spiegel**, a young Chicago Jew whose father **Moses Spiegel**, teaches in **K.A.M.**'s religious school. **Colonel Spiegel** one of the highest ranking Jewish officers in the Union Army during the American Civil War is mortally wounded during the Red River Campaign on May 4, 1864. His brother **Joseph Spiegel** founds the famous Spiegel Catalog in 1865.

Rabbi Kunreuther severs his connection with **K.A.M.** when his 'extreme' Orthodox views compel him to resign rather than to submit to innovations in the ritual. However, according to one document, he is actually expelled. Later in life, **Rabbi Kunreuther** engages in real estate and loans, in which he is very successful. **Mr. Snyder** is then appointed president of the congregation and engaged by the congregation as Torah reader and teacher.

1859

K.A.M. establishes an all-day school and also Sunday school.

1861

The question of ritual is still agitating the minds of the members. Resolutions are adopted in one meeting and reconsidered in another. **Minhag Hamburg** is proposed by one group, the **Merzbacher** Reform Prayer-Book by another. As a compromise **Minhag Frankfurt** is briefly reintroduced, and again discarded. The reform element of the congregation is by now restless and dissatisfied, and the conservative element unyielding and persistent.

A Brief History Of German Jews In Chicago

Towards the close of 1861 twenty-six members secede **K.A.M.** and form a new organization under the name **Sinai Congregation**. **Rabbi Kunreuther** is succeeded in the pulpit by **Rabbi Liebman Adler** (1812-1892), born in Lengsfeld, near Eisenach, Saxe-Weimar, Germany, a position he occupies continuously, with the exception of 1872-1876, until his retirement in 1882. **Rabbi Adler** was educated by prominent Hebrew scholars, including his father and the father of **Rabbi Kunreuther**. **Rabbi Adler** is an exceedingly modest and unassuming man. His congregation soon learns that he is a staunch abolitionist, but also equally strong on the need for reconciliation after the Civil War. He abhors every kind of polemic, every expression of unkindness. In his religious views he is conservative: yet his conservatism does not prevent him from feeling the necessity to introduce, to a moderate extent, some reform in the liturgy of his congregation and in the ceremonial life of his people.

1864

Kehillath Bnai Shalom's first synagogue is built on Harrison Street and Fourth Avenue. (In 1906, **Kehillath B'nai Shalom**, Chicago's second Jewish congregation, merges with **Temple Isaiah Israel**.)

1870

Rabbi Aaron J. Messing (1840-1916) born in Argenau, Germany becomes **Kehillath B'nai Shalom's** first rabbi. He is the son of a well-known Hebrew author, **Rabbi Joseph Messing**. He leaves the congregation for three years, assuming the pulpit of Congregation Sherith Israel in San Francisco. His understanding is that the synagogue is Orthodox. **Rabbi Messing** does not know that there are important elements within the congregation that favor modest reforms in the practices of the Congregation. One of those reforms concerns mixed seating. Some time before, they have abolished separate seating. To what extent **Rabbi Messing** knew of the situation is indicated in a letter: "I will have a lot of work to do in order to lead them on the right track back to Torah Judaism." He returns to Chicago in 1873, and remains until 1876, when the second Chicago fire leaves the Congregation without a rabbi or a home. He then returns to San Francisco and serves Congregation Beth Israel with grand success from 1877 to 1890. The congregation is at this time more in tune with his Orthodoxy. In 1890, **Rabbi Messing** returns to Chicago for the third time, and resumes his ministry here. He is Chicago's first brilliant Jewish public orator.

1871

A fledgling minyan of Austro-Hungarian Jews rents space in an assembly hall at the corner of Peoria and Ohio Streets. **Gemeinde Rodef Sholom**—the first to meet in Chicago after the Great Fire—is born.

1872

Gemeinde Rodef Sholom purchases the wood frame of an old Norwegian Lutheran church on the corner of Huron and May Streets. The synagogue then moves the structure to land it has purchased, on the corner of Huron

A Brief History Of German Jews In Chicago

and Peoria Streets. Shabbos morning services are held in the Orthodox tradition with leadership largely provided by the **Rabbi Ignatz Kunreuther** who walks a considerable distance from his home on Harrison Street and Fourth Avenue, to officiate at the minyan. **Rabbi Kunreuther** officiates there for approximately one year. At this time, the congregation is composed entirely of German-speaking immigrants from Central Europe, mainly from Bohemia, Silesia (a region comprising parts of Germany, Poland and Czechoslovakia), and Austria-Hungary, with several additional members from central Germany. The liturgy and ritual practice are derived in large part from the services at older Central European synagogues, and the Divrei Torah are delivered in either Hebrew or German.

1873

Rabbi Dr. Herman Eliassof (1849-1918) born in Vilna, Lithuania, arrives in Chicago. With a highly favorable recommendation from **K.A.M.**'s German Reform Rabbi **Reverend Dr. Michaelis Machol** (1845-1912), **Dr. Eliassof** is hired and installed as the first official rabbi of **Rodef Sholom**. He possesses a good Rabbinic training, and has mastered the Hebrew, English, and German languages. He goes on to teach both Hebrew and German. He does not occupy the pulpit for long. He also becomes the Principal of the Sabbath School of **K.A.M.** in 1897. Early in the Twentieth Century, the congregation changes it's name to **Temple Beth-El** and becomes a Reform congregation.

Congregation Anshe Emet is founded. It is the first synagogue since 1852 begun by German Jews, which is not established as a Reform but a Conservative congregation.

1895-1896

Isaiah Temple is organized, and **Temple Israel** is organized in 1896.

1874

K.A.M. officially becomes a Reform congregation.

1906

Temple Israel merges with **Kehillath B'nai Sholom**, the second oldest Jewish congregation in Illinois. **Temple Isaiah** merges with **B'nai Sholom Temple Israel**; the merged congregation takes the name **Temple Isaiah Israel**.

1936

[North Side] The **Sport Center of Jewish Youth** is established a sports and social club on Chicago's North Side by Jewish refugees of Nazi persecution, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's. They are followed by Holocaust survivors from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America. The **Sport Center of Jewish Youth** later evolves as the **North Center of Jewish Youth**. In 1946, The first full time rabbi, **Rabbi Davin Schoenberger** (who performed the marriage of Anne Frank's parents) suggests, the **North Center of Jewish Youth's** name be changed to **Temple Ezra**. In 1962, **Temple Ezra** joins the United Synagogue of America and in 1967, the congregation changes its name to **Ezra Congregation** in order to formally identify with the Conservative Movement.

A Brief History Of German Jews In Chicago

[South Side] The **Jewish Center** also begins with the arrival of refugees of Nazi persecution, young and old, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's and by Holocaust survivors who arrive from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America after World War II. The **Jewish Center** negotiates with **Sinai Congregation** to conduct a separate services for the High Holy Days. In 1939, another group of unaffiliated newcomers forms Conservative Friday evening services. The group is incorporated by the State of Illinois in 1945 under the new name of **Habonim**. In 1946, both south side groups merge under the name **Habonim Jewish Center** and **Rabbi Bernard Wechsberg** is appointed its spiritual leader. In 1960, **Habonim** joins the United Synagogue of America.

1971

K.A.M. and Temple Isaiah Israel merge.

1973

Ezra and Habonim merge and become **Congregation Ezra-Habonim**.

1997

Congregation Ezra-Habonim splits into two segments, One segment of the congregation, merges with **Niles Township Jewish Congregation** and the synagogue building is sold. Those who remained members form **Congregation Ezra-Habonim, the Rogers Park Conservative Synagogue** which shares the facilities of **Temple Menorah**. They remain an independent synagogue until their merger with **Ner Tamid Congregation**. In 2007, **Ner Tamid - Ezra Habonim Congregation** merges with the **Egalitarian Minyan of Rogers Park**. The congregation currently rents space within the **Chedar Lubavitch Girls School** building.

2010

Kehillas Ashkenaz Chicago is founded by **Rabbi Rallis Wiesenthal**. **Kehillas Ashkenaz Chicago** holds monthly prayers services, in the **Temple Menorah** building. It is founded as a vehicle for Jews of German ancestry, to explore their rich traditions and customs.

2012

Kehillas Ashkenaz Chicago becomes the **Minhag Ashkenaz Minyan** and now meets on a monthly basis in **Congregation Knesset Israel Nusach Sefard of West Rogers Park's** Beis HaMedrash. The first minyan occurs on January 6, 2012 at **K.I.N.S.**, where the following people are in attendance:

Mara D'Asra, Rabbi Leonard Matanky
Rabbi Rallis Wiesenthal
Rabbi Moshe Kahn
Rabbi Aaron Jacoby
Dr. Jordan Pollack
Dr. Edward Loew
Mr. David Bier

Mr. Mitchell Goldberg
Mr. Barry Goldberg
Mr. Mark Lebovitz
Mr. Neil Harris
Mr. Mattan Meital
Mr. James Mainzer
Mr. Yitzi Cohen

נשלם הסדור: בעזרת אלוה על כל אלהים:
לסדר ולפרט פִּי-גִדּוּל אֶתָּה וְעֵשָׂה נִפְלְאוֹת אֶתָּה אֱלֹהִים לְבָרְךָ לֵפ"ק:

על ידי הפועל העומק במלאכת הקודש באמונה
הרב שלמה הירץ בן ר' משה וויזענטאל יצ"ו:

Rabbi Rallis Hermann Wiesenthal

עיר אבותינו ק"ק באד הומבורג פ' ד' ה' במדינות אשכנז:
לעת עתה מלאכת הקודש בק"ק שיקגו אילינוי בארצות הברית:

(גמ' ברכות ו:): אָמַר רַבִּי חֵלְבֹּא אָמַר רַב הוּנָא, כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יְרֵאת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, שְׁנַאֲמַר:

'סוֹף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת-הַאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת-מִצְוֹתָיו שִׁמּוֹר כִּי-זֶה כָל-הָאָדָם:
(קבלת יציג)

תם ונשלם תהלה לאל בורא עולם:

ששששש

שש

ש

